1923 ANUL XV. APRIL No. 4

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 12

1923

VIAŢA ROMINEASCA apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 200 lei; jumătate an 100 lei. Numărul 20 lei.—Pentru străinătate: un an 350 lei; jumătate de an 175 lei. Numărul 30 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimițind suma *prin mandat poștal*

Reinoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an	200 lei
Pe jumătate an	100 „
Un număr	20 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	350 lei
Pe jumătate an	175 „
Un număr	30 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-*nii* abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 65 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922
inclusiv spesele de porto.

Administrația.

„VULTUR"

Fabrică de ULEIURI VEGETALE, LACURI și KITT

Societate Anonimă pentru Industria și Comerțul de Uleiuri, Vopsele și Produse Chimice

CAPITAL LEI 4.000.000.— DEPLIN VARSAT

Fabrica și Laboratorul
ȘOSEAUA VIILOR 93—97
Telefon 16/40

Sucursala:
Calea Moșilor, 392

Magazinele „VULTUR"
(Desfacerea produselor Fabricei Detail)
Str. Colței 7 bis (Piața Sf. Gheorghe)

Biroul Central: Str. BURSEI No. 5 Et. I — Telefon 23/83

Brăila: Str. Regală No. 39. — Giurgiu: Str. Principele Nicolae 12

Costică Constantinescu

— Import-Export engros —

București, Calea Victoriei 98, Bulev. Lascar Catargiu No. 3

Adresa Telegrafică: „TITINEL"
Telefon.

IMPORT:
COLONIALE
MANUFACTURĂ
ÎNCĂLȚĂMINTE

EXPORT:
CEREALE
PRODUSE PETROLIFERE

WIEDER & Co.

— BUCUREȘTI —

Sucursale: LONDRA: E. c. 3. Gracechurch St. 52
BERLIN: W. Potsdamerstrasse 124
GALAȚI: Str. Portului 41 (Cassa Suré)

Adrese telegrafice:

BUCUREȘTI	—	„WIEDER"
LONDRA	—	„LOMORFA"
BERLIN	—	„LOMORFA"
GALAȚI	—	„WIEDER"

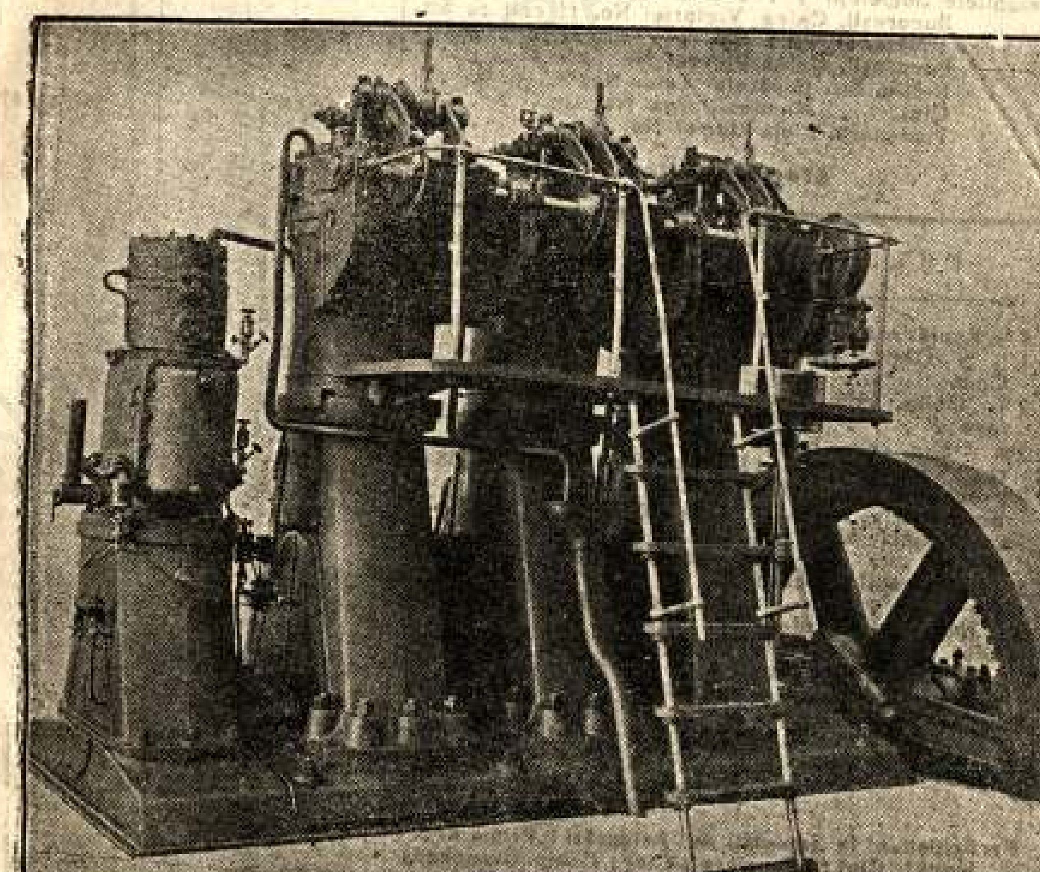
Codes: ABC 5 th Edition
Bentley
Liebers

DESFACEREA EXCLUSIVĂ A PRODUSELOR MINEI „VULCANA-PANDELE"

SULZER

FRERES

Strada Dimitrie A. Sturdza No. 17
BUCUREȘTI

MOTOARE DIESEL

MAȘINI DE ABURI
CAZANE DE ABURI
FRIGORIFERE

POMPE CENTRIFUGALE de toate mărimile se găsesc în permanență în depozitul nostru din București.

„Agricola", Soc. de Asigurări

BILANŢUL GENERAL

încheiat la 31 Decembrie 1922

ACTIV

DENUMIREA CONTURILOR	A. Ramurile Elementare	B. Viaţa şi Rente	TOTAL
Numerar în cassă şi la bănci	11426363 53	125441 76	11551805 29
Imobilele Societăţii *): Bucureşti, Calea Victoriei No. 11 colţ cu Str. Marconi No. 1 şi 3; Bucureşti, Calea Plevnei No. 51 şi 53; Brăila, Str. Împăratul Traian No. 9; Cluj, „ Nicolae Iorga No. 11; Timişoara, Piaţa Unirei No. 12	5617428 87		5617428 87

Efecte publice

FELUL	Valoarea nominală	Cursul	Valoarea reală
4 % Renta română	130000 —	60 %	78000 —
4 ½ % Oblig. jud. şi Com.	378500 —	68 %	257380 —
5 % Oblig. com. Craiova	49000 —	60 %	29400 —
5 % Oblig. com. Bucureşti	49000 —	62 %	30380 —
5 % Scrisori func. urb. Bucureşti	557000	68 %	378760 —
5 % Scrisori func. rurale	561600 —	68 %	381888 —
5 % Imprumutul refacerii din 1920	30 000 —	80 %	24000 —
5 % Imprumutul Ardealului din 1919	50000 —	70 %	35000 —
3½ % Imprum. com. Bucureşti din 1921	100000 —	70 %	70000 —
8 % Oblig. „Clădirea Rom." din 1921	1000000 —	91 %	910000 —
	2905100 —		

DENUMIREA CONTURILOR	A. Ramurile Elementare	B. Viaţa şi Rente	TOTAL
Efecte publice		2194808 —	2194808 —
Participaţiuni la Societăţi de Asigurări („Prima Ardeleană", Cluj; „Fonciera", Cluj; Comp. Europeană de Asig. Mărf. şi Bag.)	1039000 —		1039000 —
Bilete la ordin în portofoliu	563377 65		563377 65
Mobilier	1 —		1 —
Imprumuturi pe ipoteci	5750000 —	12561143 —	18311143 —
Imprumuturi pe poliţe de viaţă ale Societăţii		473204 55	473204 55
Agenţi şi Diverşi	2377583 39	1056704 29	3434287 88
Societăţi de Asigurări şi Reasigurări	4339954 03	994121 80	5334075 83
Contul curent al Bilanţului A.		2145202 42	2145202 42
Cauţiuni în depozit	734600 —		734600 —
	31848508 67	19550625 82	51399134 49

*) Există inscripţie asupra imobilului din Calea Victoriei No. 11 colţ cu Str. Marconi, No. 1 şi 3 către Ministrul de Industrie şi Comerţ conf. art. 147 din codul comercial.

PASIV

DENUMIREA CONTURILOR		A. Ramurile Elementare	B. Viaţa şi Rente	TOTAL
Capital social vărsat (din care lei 5.000.000 vărsat la 30 Iunie 1922)		8000000 —	2000000 —	10000000 —
Fond de rezervă statuară *)		1144190 69	427596 39	1571787 08
Fond de rezervă specială		500000 —		500000 —
Dividende neridicate		146152 40		146152 40
Fondul de pensiuni al funcţionarilor Societăţii		573065 97		573065 97
Reportul de chirii, dobânzi şi diverse pe 1923		497377 15	153190 —	650567 15
Agenţi şi Diverşi		219708 77	454906 57	674615 34
Societăţi de Asigurări & Reasigurări		8651876 92	4851933 43	13503810 35
Contul curent al Bilanţului B.		2145202 42		2145202 42
Reporturi tehnice: (Partea Societăţii ns.)				
Partea din prime pt. riscuri de incendiu reportate pe 1923	2.640.500.70			
Partea din prime pt. riscuri de transport reportate pe 1923	959.233.05			
Partea din prime pt. riscuri de accidente şi altele reportate pe 1923	461.377.06	4061110 81		4061110 81
Partea din prime pt. riscuri de viaţă reportate pe 1923			11318290 62	11318290 62
Report pt. daune de incendiu în curs de lichidare	1.898.823.—			
Report pt. daune de grindină în curs de lichidare	46.233.25			
Report pt. daune de transport în curs de lichidare	288.657.36			
Report pt. daune de accidente şi altele în curs de lichidare	51.566.96	2285280 57		2285280 57
Report pentru daune de viaţă în curs de lichidare			138399 25	138399 25
Depondenţi de cauţiuni		734600 —		734600 —
Profit & Pierdere, beneficiul net		2889942 97	206309 56	3096252 53
		31848508 67	19550625 82	51399134 49

*) Se urcă prin alimentaţie statuară la lei 1.858.341,03

București, 31 Decembrie 1922

Director general,
Em. M. Brancovici

Şeful Contabilităţii,
Gh. V. Ghimpeţeanu

Examinat conf. art. 27 din statutele Societăţii şi art. 186 din codul comercial

18 Martie 1923

Cenzori: **Ing. A. Dinopol, I. C. Pilidi, D. Tatos**

„CITRAN" COMPTOIR INTERNAȚIONAL DE TRANSPORTURI

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ

Capital Social: Lei 2.000.000 deplin vărsat

Sediul BUCUREȘTI, Calea Moșilor No. 88
GALAȚI, Str. Colonel Boyle No. 26

Sucursale: TIMIȘOARA, Str. Palanca No. 1

Agenții: ARAD, BRAILA, CONSTANȚA, CURTICI.

Reprezentanță Generală a Casei:

Innocente Mangili S. A. Milano, Fondată la 1816

TRANSPORTURI RAPIDE ȘI SIGURE PE APĂ ȘI USCAT DIN ȘI PENTRU:
Italia, Franța, Austria, Germania, Ceco-Slovacia, Vamuiri, Inmagazinari, Tranzitari.

M. I. R. T. & Italo-Română Unite

Societate Anonimă

Capital Social Lei 12.000.000

Sediul București, Calea Victoriei No. 60. :: Telefon 52/44

AUTOMOBILE :: ACCESORII :: CAUCIUCURI
MOTOARE :: MAȘINI INDUSTRIALE :: UNELTE
:: :: :: :: INSTALAȚIUNI SANITARE :: :: :: ::
INCĂLZIRI CENTRALE :: ASCENSOARE ETC.

Ateliere, Garaje, Benzine, Uleiuri

Șoseaua Kiseleff, No. 53 — Telefon 42/71

Banca Comercială Italiană și Română

SOCIETATE ANONIMĂ ROMANA — CAPITAL SOCIAL: LEI 50.000.000

SEDIUL CENTRAL: BUCUREȘTI.—STRADA BURSEI No. 2

SUCURSALE: Brăila, Str. Vapoarelor 17.—Chișinău, Str. Alexandru cel Bun 41.— Galați, Str Colonel Boyle.

— Adresa Telegrafică: „ROMCOMIT" —

AFILIAȚIUNI: Banca Agrară Timișana S. A.—Timișoara, Arad.—Casa de Economie Agrară, Tîrgu-Mureș.—Banca și Cassa de Economie Fuzionată S. A. Oradia-Mare.

TOT FELUL DE OPERAȚIUNI DE BANCĂ

REPREZENTANȚA DE LA:

BANCA COMMERCIALE ITALIANA
Sediul Central: MILANO
78 Filiale in Italia

Filiale in Străinătate:
Constantinopole, Londra, New-York

Banca Comerciale Italiana (France)
Paris, Marsilia, Nisa, Mentone, Monaco, Beaulieu, Monte Carlo

Banca Francese e Italiana per l'America del Sud
Paris, Argentina, Brazilia, Chili

Società Italiana di Credito Commerciale
Milano, Triest, Viena

Banca della Svizzera Italiana
Lugano, Bellinzona, Chiasso, Locarno, Mendrisio

BANCA UNGARO - ITALIANA
Budapest — Milano

BOEMISCHE UNION - BANK
Praga

Banca Commerciale Italiana e Bulgara
Sofia - Varna

BANCO ITALIANO
Lima, Arequipa, Callao, Chincha Alta, Moliendo

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LIV

ANUL XV

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURA „VIAŢA ROMÎNEASCĂ."

1923

Prăpastia...

Au trecut mai bine de trei patrare de veac de cind în satul Mînăstirii Tazlăului s'a făcut zurbavă mare printre oameni din pricina unui flăcău nemaipomenit de iubăreț căruia i se zicea Pintilie, feciorul lui Toader Spătaru. Fiind într'acele vremuri numai de douăzeci și trei de ani, acest Pintilie era un om cît un brad, cu musteața neagră și deasă și cu niște sprincene arcuite și'mbinate ca două aripi de rindunică ; chipeș și frumos de se proprea inima'n femei, cind le pironea cu ochii lui otrăviți, strălucitori ca două boabe de mătrăgună.

Din pricina bărbăției fără de samăn a acestui flăcău, multe femei au pătimit cu sminteala minții, multe gospodării s'au desfăcut din temelii și satu'ntreg de oameni asupra lui cu ură de moarte s'a ridicat.

Căci osebit de stricăciunea cea cu femei măritate, dar în patru veri de-arîndul furase patru fete, pustiindu-se cu fiecare din ele adinc în codrul Tazlăului, iar... „din toamnă încolea... iubească-le cine-o vrea !" Le lăsa cu inimile fripte de mihnire și cu obrajii arși de lacrimi după o dragoste de-o vară, risipită pe un picior de plaiu... într'o smidă de mure...

Își temeau bărbații femeile din pricina lui, de le puneau pe jurămînt de-afurisenie ; iar gospodarii care aveau fete mari în casă, nu le mai lăsau singure nici la o cofă de apă, căci umblau după Pintilie de parcă erau trase cu funia.

Ce n'au făcut Tazlăuanii, doar or scăpa de dînsul ca de-o osindă ? Au ținut sfat cu părinții lui, au tihoit după dînsul prin sat ca după lup, ba odată s'au strins toți flăcăii ațiindu-i calea cu pricină de gîlceavă ca să-l bată, dar degeaba !... Greu i-a fost lui Pintilie până ce-a smuls o proprea dela gard, că pe urmă s'a făcut urgie cu vărsare de singe ; mulți din ei s'au tîrîit pe la casele lor ca niște cîni cu ciolanele rupte, iar din bătaia aceia lui Toader al Boarului i s'a tras mai tîrziu moartea.

Dela această groaznică intimplare s'a pornit judecată lungă la Curtea criminală unde în nenumărate rînduri au bătut

oamenii drumurile cu multă trudă, stăruind până la *Divanul Domnesc*, doar l-or scoate pe Pintilie din sat, ca pe un stricător de așezeminte.

Se tărăgănea de-atita vreme ceasul acela de adevărată izbăvire pentru jeluitori, din pricină că până acum *slujitorii ținutului* încă nu izbutiseră să pună mina pe dinsul și să-l ducă legat burduv la vr'un soroc de judecată,— căci cum intrau în sat, cum îl și-adulmeca Pintilie. In crucea nopții de-ar fi fost, se furișa în fugă până la dînsul vr'o muere cu care s'avusese el în debine; și cum îl vestea, într'o clipă se prăpădea în pustiul codrilor, ca o sălbătăciune. Nu era casă să n'o iscodească slujitorii, nu era cotion să nu-l scotocească, se făcea poteră cu mai toți oamenii din sat de cutrierau cite două-trei zile tăriile munților,— dar nimeni, nicăiri, nu-l putea da de urmă.

Și numai deodată, cînd nu s'aștepta nimeni, iar se zvonea în sat c'a mai ademenit vr'o nevastă care s'a dus cu dînsul— de se minunau oamenii de vrăjmășia patimei lui Pintilie și de mintea cea slabă a muerilor.

Mai era vr'o săptămînă acum până'n ziua de Schimbarea-la-față, cînd într'o sară în faptul amurgului s'auzi un glas de femee la poartă strigînd pe mătușa Nastasia, mama flăcăului.

Pintilie, care tocmai atunci împinsese carul subt șură, s'apropie grăbit de dînsele, căci îi dădu prin minte că iar a venit cineva în căutarea lui, mai ales că o auzea pe maică-sa văitîndu-se cu vorba foarte scăzută.

In adevăr chiar ceva mai înainte în umbra înserării, spunea femeia ceia, că intrase în sat, și-au tras la vornic, o ceată de *slujitori* de cei cu căciuli mari și dimpreună cu dînșii au mai venit și alți oameni străini, despre care i-a spus chiar vorniceasa, în taină mare, că era *comandirovca* cu *indirofițiru*, îmbracați toți în port de țară ca să nu se cunoască,—și care, după cum a ințăles ea tot dela Anica Vornicului, veniseră să prindă cu arcanul pe vr'un flăcău să-l ducă la oaste: și teamă-i era, dacă nu cumva chiar pe Pintilie. La vestea asta, flăcăul n'a mai stat la gînduri; ci intrînd în casă, i-a dat în grijă lui tată-su ca'n ziua de Probajini să-i aducă traista cu merinde la rădăcina bradului celui trăsnit din poala Măgurii și, dacă a fi vr'o veste până atunci, să-i lese răspuns la tîrla lui văru-su Matei de pe Slătioara. Pe urmă luîndu-și rămas bun dela bătrîni, s'amistui în întuneric.

Adouazi, Pintilie se deșteptă în lumina de foc a răsăritului ce se strecura până la dînsul prin crengăria de cetină cernită a brazilor drepți de pe dîmbeagul dimpotrivă. Cu mișcări grăbite se ridică'n picioare și, cu ochii măriți, căută să-și dea samă unde se găsește și'ncotro s'apuce.

Ferind într'o parte cu mîna crengile tufarilor, se încredință acuma că se afla departe de lume, pe marginea unei tihărăi întunecat de adîncă și îngustă. La o svîrlitură de piatră de ceia parte, cu spetele'aspre dînsul stătea țigmăul nemăsurat al Măgurii, care-și înălța în golul cerului albastru broboada sură de molizi cu țărțamuri ruginii de cucuruz. Iar dincolo, printr'o rariște de fag, se ițea în depărtări de ceață vîrtejul Șoimului, cu stîncăriile pleșuve sclipind în soare.

Își făcu socoteală, că tăriile Măgurii îs mai cu greu călcate de oameni și mai cu samă la locul cu *Chilia Sihastrului*, unde mai fusese numai odată în viața lui, ar putea să-și găsească ascunzători—să nu-l mai descopere potera, de l-ar căuta cu luminarea.

Ințepenindu-și pălăria bine pe cap, își făcu o cruce și începu să se scufunde în adîncul pămîntului.

Cu hîrșiituri lungi pe călcîe, proprindu-se în răstimpuri scurte cu mînile încleștate de crengi curmezișe, luneca cumplit cu trosnituri de vreascuri, părîndu-i-se nesfîrșită bezna tihărăii. Bolohanii stîrniți, în sărituri nebune, îi auzea încă'ndelung cum se izbeau cu buhnituri tot mai rare și tot mai surde în pripoarele fără fund ale prăpăstiei.

Ajuns însfîrșit la albia de stîncă vînătă, pe care se prelingea șuvița de apă limpede și rece a pîrăului, poposi un răstimp cu ochii înfrigurați la uriașele temelii de piatră ale Măgurii, care se ridica *dreaptă și nesfîrșită* în înălțimi posomorîte. Cu truda iadului, a prins acum a se cățăra de pe muche pe muche, aburcîndu-se pe brînci, cu fioroase încordări de fiară, rămînînd cîte-un timp nemișcat cu suflarea stinsă, pe prăvălișurile drepte ca mîna.

Biruind cu opintiri de om voinic cervicia Măgurii, ajunse într'un loc unde stăteau stolohanii de stîncă ruginită prăvăliți unul peste altul, așa cum îi clituise trăsnetele veacurilor, dela întunecatul blăstăm al potopului. Aici s'a oprit pe brînci tremurînd din toate încheeturile. Cu priviri înfricoșate, căta acum la gura neagră deschisă a unui bîrlog tupilat subt temelia unei stînci uriașe, pe pieptul căreia înegreau dungi de fum și de stirigoae prelinsă. Alăturea, acățată pe-un prichiciu de piatră, stătea neclintită o bucată de lemn uscat în chip de toacă; iar sus de tot pe-o frunte de cremene vînătă, închipuirea scrijilată a unei cruci revărsa din înălțime o mîhnire de mormînt într'acel loc pustiu, stăvilit de prăpăstii și'ngrădit de tăcerea întunecată a codrilor.

—Aici-i *Chilia Sihastrului Onofrei*,— se gîndi Pintilie; și'nălțîndu-se pe genunchi își împreună cele trei degete ale dreptei, pe care nu mai avu puterea s'o ducă la frunte, iar din gîtleju-i strîns nu izbuti să glăsuiască decît: „In numele Tatălui" și căzu cu fața la pămînt doborît de însăși răzvrătirea înfiorătoare a tăcerii pe care o sdruncină un răstimp cu închinarea lui.

Din adîncul golului de subt stîncă se porni însă un huet prelung care venea tot mai tare, ca un bubuit de tunet îndepărtat și care se stinse deodată. Cînd își ridică Pintilie acum privirile, deosebi în întunericul acelei încăperi un chip groaznic, ai cărui ochi vineți și tulburi, înțepeniți în albul larg deschis al găvanelor, cătau cu nemișcată nedumerire spre dînsul.

— Ce cauţi aici? Şi ce vreai dela mine ? întrebă schivnicul c'un glas scirţiit şi prelungit ca un urlet.

— Blagoslovenia Sfinţiei Tale,— răspunse Pintilie cu vorba înecată în tremur.

— Domnul te binecuvinteze! — urmă sihastrul care, cu gemăt greu, se tîrî afară pe subt malul de stincă şi, ridicîndu-se cu clătinare de neputinţă pe picioarele lui goale şi uscate ca doaga, se sprijini c'o mină şovăelnică pe un tirş de brad, iar cu cealaltă ridicată în slavă făcu semnul blagosloveniei.

Pintilie se apropie atunci de dînsul şi-şi întinse buzele sărutînd cu înfiorată smerenie mîna rece şi pămîntie a pustnicului cu unghii lungi, vărgate şi încîrjoete ca o ghiară. Un miros de bugeag mucegăit şi jilav se împrăştia din trupul său stors şi gol, încins c'un curmeiu de teiu peste hlamida-i de şiac vechiu şi izit. De subt comanacul destrămat, şumuiace bătucite şi'nscăete de plete cînipii îi atîrnau pe umere, iar faţa lui ciolănoasă, afumată şi scobită, îi era îngropată în învălmăşala unei bărbi albe, ca un caer.

— Ridică cugetul tău către Domnul ziditoriul lumii şi spune-mi, omule, la ce-ai venit aici la mine,—rosti schivnicul îndreptîndu-şi spre dînsul ochii vineţi, care se mişcau subt streşina sprincenelor sure.

— Pacate omeneşti, Sfinte Onofrei! Is pătimaş din partea femeilor; şi-acu umblu fugar de judecată şi de oaste... slujitorii Domniei cată să mă prindă; de-aceia... am venit să mă oploşesc şi eu pe-ici, prin meleagurile Sfinţiei Tale. Zicînd, deslegă traista şi rupînd o bucată de mălai o puse între degetele încîrligate ale Sihastrului.

— Domnul te poarte în calea Lui, mergi în calea Domnului cu lacrimi şi cu umilinţă, — glăsui schivnicul făcînd semnul crucei pe fruntea lui Pintilie, care-i sărută mîna; pe urmă cu gemete se tîrî în golul de subt stincă, în vreme ce flăcăul, aruncîndu-şi înc'odată cu credinţă privirile spre crucea scrijelată în piatra sură din înălţime, se strecură prin jghiaburi reci şi fioroase de stînci mucegăite.

Şepte zile nu se mai urni din aceste locuri unde i se urîse ca de pustiul iadului. Tăcerea de moarte dimprejurul lui nu era zguduită de cît la răstimpul vecerniei, cînd toaca schivnicului Onofrei răsuna ca din fundul pămîntului dînd glas pădurilor de brad, care îmbrăcau cu uriaşa lor încremenire nesfîrşite valuri de munţi şi de prăpăstii.

Zilele aceste de aspră şi singuratică sălăşluire în creştetul de stîncă al Măgurii făcură pe Pintilie să cugete la faptele lui, statornicind biruinţă asupra patimei sale şi'ndreptare.

— De-acu,—îşi zicea el cu căinţă,— de-oiu scapa, lehamete mi-i şi de dragoste şi de femei... m'am săturat de judecăţi şi de hăituiala slujitorilor. Nu-mi mai trebue ibovnice cît oiu trăi... mai bine să zac de lungoare!... Nu mai vreau dragoste... Ducă-se cu Dumnezeu sfîntul.

Fiind Probajinile, în ziua cînd luă o hotărîre aşa de temeinică şi aducîndu-şi aminte că mai subsară, după vorba lăsată, trebuia să-i vie tată-su la bradul cel trăsnit din poala Măgurii, cu de mîncare,— nu mai stătu la gînduri, ci prinse a se scobori din pripor în pripor, ajungînd la locul ştiut tocmai cînd se cumpănea soarele'n chindie.

Tată-su încă nu venise; în aşteptare se culcă cu capul pe-o rădăcină; dar n'apucă să închidă ochii şi nişte fîşîituri de paşi rari prin frunzele uscate îl făcură să tresară. De după nişte brădişori cu cetina deasă, s'arătă moşneagul venind spre dînsul cu slobod, fără traista de merinde, numai c'un vreasc într'o mînă.

— Bun venit, tătucă! rosti în şoaptă groasă Pintilie, cătînd la dînsul cu nedumerire. Dar ce este de vii făr'de merinde?

— Bun găsit!.., Ce să fie?... S'arată să fie bine.

— Zău?

— Zău! — S'aşezară amîndoi jos pe iarbă.

— Ei?

— Păi... mi-am luat îndemnul şi m'am dus eri din nou de m'am rugat de coconu Pavăl. Da... iaca, să nu-mi uit vorba; ştii că atunci o venit un slujitor la curte, c'o avut de-adus un răspuns coconaşului, dela Isprăvnicie; dar de *comandirovcă* nici n'o fost vorba; o fost o minciună de-a Măriucăi... Eu te-am căutat de vr'o două ori şi ţi-am lăsat răspuns la tîrla lui Matei,—da' să vede că n'ai mai dat pe-acolo. Ei şi de-acole... am fost la boeriu... şi i-am picat în genunchi şi m'am rugat să nu mă lese... să mijlocească la feţele cele mari judecătoreşti ca să te ierte... că, dă!... minte proastă, şi aşa şi pe dincolo... Am plîns şi l-am rugat să s'îndure de noi... că, cu credinţă şi cu osîrdie, l-am slujit şi eu cît am fost fecior boeresc, pân'am căzut la neputinţă şi la bătrîneţe.

— Ei, şi el... ce-o zis? întrebă nerăbdător Pintilie.

— El o zis aşa: — „Măi Petre, cînd am fost acu la Ieşi, am fost la lasta... a Dreptăţii nu ştiu cum i-o zis... şi am pus eu la cale să-l păsuiască de osîndă pe Pintilie şi l-am cerut să rămie subt priveghierea mea, să-l fac om, cum ai fost şi tu om de'ncredere la curtea mea. Da' zice... să taci din gură... să-i spui numai lui Pintilie să vie la mine să-i grăesc eu vr'o două vorbe.

— Ei, şi de-acolea?

— De-acolea o zis aşa ca să te duci tu la dînsu'.

Pintilie rămase pe gînduri c'un deget la gură. Nu-şi putea da samă ce-ar putea să-i spue lui, coconu' Pavăl. Cătînd spre soare, îşi făcu socoteală c'ar avea timp să se repadă până la curte. Cu paşi grăbiţi apucară amîndoi înspre sat: tată-su 'nainte şi el pe urmă.

Au mers o bucată bună de drum şi au trecut apa Tazlăului, fără să mai zică nici un cuvînt; din cînd în cînd, atîta doar, că scuipau într'o parte printre dinţi, cînd unul, cînd altul.

— Zic o samă de oameni, c'a să-ţi tragă o sută de nuele în faţa privighitorului, şi-au să te pue în butuc. Alţii zic c'au să

te pue în butuc la Mânăstire; alții c'or să *te ducă* la groapa Ocnii; mă rog cîte și mai cîte...

— Dea l... Acu era să le spurc... botezu' lor de oameni! rosti Pintilie cu năcaz; dupăce că nu știu să-și păzască muerile, apoi nu-și păzesc nici gura. Despărțindu-se cu vorba asta de tată-su, coti la dreapta apucînd spre curte.

Boerul care tocmai stătea în cerdac, trăgînd din ciubuc, cînd îl văzu pe Pintilie că s'apropie cu pălăria'n mînă, îl întrebă cu vorba-i rară și apăsată:

— Ian'ascultă, măi răule, te-ai lasat de blăstămății?

— Sărut mîna, cucoane Pavele, m'am lasat, — răspunse Pintilie cu ochii în pămînt.

— Ei, măi băete, te-am chemat să-ți spun că soarta ta stă în mînile mele... Cînd oiu vra, scapă satu' de tine... Te trimet la groapa Ocnei. Norocul tău a fost, că mi-a spus vechilul că ești om harnic și'ndeminatec la treabă; și-apoi... am căutat la bătrîneța lui tată-tu, care a fost om de'ncredere la curtea mea, atîția ani de zile; te păsuesc de osîndă dacă-mi juruești că te faci om detreabă și mi te dai slugă plecată la gospodăria curții mele, — dacă nu, vai și amar de pielea ta.

— *Mă fac om de treabă*, cucoane, sărut mînile și picioarele, așa să-mi ajute Maica Domnului, și pe toată viața mea mă dau slugă plecată a curții Măriilor Voastre.

Măsurîndu-l acum din cap până'n picioare, boerul rămase o clipă cu mîna'n barbă, răpit de-amintirea vremurilor acelora... cînd mama lui Pintilie era o nevastă tînără, oacheșă, naltă și mlădioasă la trup, încinsă'n catrință roșie și legată cu batistă albă la cap; oftă adînc, căci Pintilie era... singurul copil al spătarului...

— Măi flăcăule, ține-te de cuvînt, rosti pe urmă cuconu' Pavăl.— Hai du-te, dar să nu sufli o vorbă nimănui și mîni... să te afli la treabă.

***

Chiar de-adouazi de dimineață, Pintilie Spătaru, gătit ca'n zi de sărbătoare și'ncălțat cu ciubote brașovenești, intră'n slujba de fecior *de-alergătură*, umblînd ca prisnelul și făcînd treabă ori la ce l-ar fi pus vechilul.

În scurt timp ajunsese omul de încredere al stăpînului, care-l trimetea cu răspunsuri pe la rude și pe la celelalte fețe boerești cu care era în legătură.

Postelnicul Păvăl Matache, stăpînul moșiei Kiriana, care venea drept în hotar cu Braniștea Mânăstirii Tazlăului, cumpărase moșia dela un Grec,—nepot de nepot al acelui Kir Iani, după al cărui nume și astăzi acestui trup de pămînt i se zice Kiriana,—și ținea de soție pe-o fată din neamul Cnejilor care aveau pe acele vremuri curte temeinică la Hangu, în sus spre Ceahlău.

Rudă și rubedenie se găsea acest boer cu toată boerimea mai aleasă atît din Țara-de-sus cît și din Țara-de-jos, și se ținea

în strînsă legătură cu toate rudele și cu toate rubedeniile sale. Lui cuconu' Pavăl, cu toate că nu-i plăcea băutura, îi plăceau petrecanii de cele pornite pe-o săptămînă cu taraful lui Bubuilă lăutarul,—vestit prin părțile locului, prin acele vremuri. Prietinul cel mai deaproape al lui cuconu' Pavăl era părintele Gherman, egumenul Mânăstirii Tazlăului, un om dedemult și care-i povestea tare frumos de pe timpurile cînd era el numai frate la acea mânăstire, în chiliile cărela mulți boeri din țara Moldovei au băut, s'au veselit și au plîns și apoi iar au băut și au plîns și s'au veselit...

Se 'nțelege dela sine că atîtea neamuri de-aproape și atîtea rubedenii mai îndepărtate, atîția prietini mai vechi și mai noi al lui cuconu' Pavăl nu puteau fi dați uitării,— ci prin vrednicia lui Pintilie primeau acum dela Tazlău și trimeteau înapoi vești pe care cu îndreptățită nerăbdare le aștepta cuconul Pavăl, cătînd lung din capătul cerdacului spre curmătura din zarea dealului. Din capătul acesta al cerdacului cu parmaclîc, cuconul Pavăl urmărea cu bătae de inimă cum se coborau caleștile cu oaspeți în vreme ce caii își încordau puternic gîturile subt hățurile stăpînite strîns de mînile surugiilor cu pieptnrile tarcate de multe găitane curmezișe.

De multe ori acum, tot pe hogășul acestui drum aștepta cu răspunsuri pe Pintilie, „voinicul" cum îi zicea el, rîzîndu-i barba, cînd îl vedea în ogradă descălecînd de pe calul alb de spume, cu ciubotele lui nalte, dar și mai nalte la descălecare.

Cele mai dese drumuri le făcea însă Pintilie la Hangu, în sus pe valea Bistriței, unde erau neamurile cele mai de-aproape ale boerului, după nevastă. Cînd ajungea la curtea Cnejilor, striga: „Hai la poartă!"— și îndată auzea pașii rari ai lui moș Gheorghe Ursu, *perdegiul*, care c'un huruit de drugi de stejar, deschidea poarta; de-aici mergea o bucată bună pe-un drum de lespezi înșirate prin iarba măruntă a ogrăzii, până la ușa curții unde aștepta cu pălăria în mînă să-și dea sama venirii.

Trecuse acuma o toamnă și o iarnă, de cînd Pintilie purta cu vrednicie slujba aceasta de *alergător* la curtea boerească; și într'un fel era mulțămit că-și plătea cinstit o facere de bine din partea lui cuconu' Pavăl, care-l scăpase de chinul osîndei,—pe care oamenii din sat au mai așteptat-o o bucată de vreme, până ce au înțăles și ei că boerul îi ajuns cu cei mari și l-a scăpat din belea. Ba a venit o vreme, cînd nimeni nu mai vorbea în sat despre judecata dela Iași și nici despre slujitorul ce trebuia să pice grabnic să-i mai cheme la vr'o înfățoșare. Nădejdea însă a celor obijduiți mai rămăsese acum și 'n judecata și răsplata Celui-de-sus, pe care o așteptau să vie odată și odată.

Pintilie însă se ținea de hotărîrea pe care o luase acolo în vîrful Măgurii și, după cuvîntul lui cuconu' Pavăl, își povățuia purtările cu evlavioasă așezare, încunjurînd păcatul cum ar încunjura focul și fugind de ispita ce înșelătoare a femeii, ca de-o furtună.

Cîteodată... dar tare rar, trecînd aşa prin lungul satelor, în drumurile lui nesfirşite, cînd dădea cu ochii de vre-o nevastă cu catrinţa roşie prinsă în brîu şi cu pulpele goale, nu se putea stăpîni... „lăsa plugu'n brazdă şi apuca după ea pe coastă". Dar dragoste lungă, cu fugă prin cociaurl, nu mai făcea.

*

Era acum în Duminica Floriilor, cînd Pintilie sosise dela Tazlău la curtea Cnejilor din Hangu, c'o scrisoare din partea Postelnicului Pavăl, care se ruga de cumnatu-său, Cneazu, să vină numaidecit de Paşti cu Cneghina la Tazlău,— căci soţia dumisale, Cucoana Rusanda, împlinea tocmai atunci cincizeci de ani de viaţă şi treizeci de ani dela căsătorie şi, ca niciodată, vroia să sărbătorească dimpreună această zi mare. Ştia că-i greu pentr'un boeriu ca Prinţul dela Hangu să nu fie de Paşti între oamenii dela curtea lui,—dar de data asta se ruga din toată inima să-i facă un hatîr pe care numai odată i-l cerea în viaţă.

In această zi frumoasă şi caldă de primăvară, c'o dimineaţă plină de soare, ieşisă pe rezlogii gardurilor gîndăcei roşii şi mulţi puzderie; iar rîndunelele aplecate pe-o aripă străbăteau văzduhul cu ciripiri gureşe, cutreerînd seninul cerului pe linii iuţi şi frînte. De pretutindeni, întreaga fire din cer până 'n pămînt îşi trîmbiţa viaţa prin mii de glasuri, iar codrii îşi svîntau la soare uriaşele lor spinări zbîrlite şi ude.

In clipa 'n care Pintilie intra 'n ograda curţii, scîrţîitul prelung al zăvorului dela poarta închisă cu huet de moş Gheorghe făcu să izbucnească în chiote hohotite ceata de curcani, care prufnind lunecau prin iarbă, dîndu-se ca pe ghiaţă, cu penele umflate. La descălecare, gînsacii cu gîturile întinse se repeziră spre dînsul şi sîsîind lung, cu ochii lăturişi, se întorceau găgăind în tăpălogiri grăbite la pîlcurile de boboci, ce fîfîiau plăpînd.

Zinca, nevasta vechilului, care tocmai atunci, stînd cinchită, răsturna din pestelcă un roiu de pui pătaţi, în ciriiturile unei cloşte răzvrătite,—cînd dădu cu ochii de Pintilie, se ridică 'n picioare făcîndu-i semn din mînă să vie la dînsa.

— Bine-ai sosit, flăcăule! Ce fac boerii dela Tazlău?—întrebă ea cu grăbire, scuturîndu-şi palmele de nişte fulgi.

— Sărutăm mînile, duducuţă, bine toţi,—răspunse el oprindu-se într'un suflet, ca un stîlp înaintea ei, cu căciula'n mînă. Şi v'au poftit multă sanatate şi dumilor-voastre, toţi de-aice,—adăugă tot el după o scurtă propire, aruncînd o privire fugară către ochii ei albaştri ca seninul, lăsîndu-şi apoi repede privirile'n pămînt, ca şi cum ar fi vrut s'acopere o greşală.

— Şi-ai adus vr'un răvaş pentru boeri?

— Adus,—răspunse el, lăsîndu-şi căciula jos la picioare şi desfăcînd dintr'un faldur al chimirului o năframă bătută'n fluturi, din care scoase o hîrtie păturită, pe care o puse cu sfială între degetele duducăi,—albe şi subţiri ca de pe icoană.

— Hai încoace! zise ea. Şi porni înainte cu paşi grăbiţi spre portiţa dela treptele cerdacului, în vreme ce Pintilie, cu căciula'n mînă, călcînd ca'n biserică numai în vîrful cizmelor, păşea rar după dînsa, până ce se opri jos la scara de afară.

După ce duduca Zinca deschise uşa cea mare de sticlă cu drugi groşi de fier în lungiş şi'n curmeziş, Pintilie se uită cu mirare după picioarele ei cu pulpe mici, care se iveau grăbite, în sus, pe treptele scării... Şi parcă şi acum nu-i mai ieşeau din gînd, cum băteau ca nişte ciocănele picioruşele duducăi, cînd fugea'n sus mai adinioarea.

Duduca Zinca, nevasta vechilului, era o femee cu obiceiuri nouă şi foarte „evropeneşti" pentru vremurile acele. Fată de mazil, fugită de-acasă c'un ofiţer rus de cazaci, umblase mult în viaţa ei prin lume şi deprinsese în bună parte obiceiuri nouă—purtîndu-se îmbrăcată cu modă de *Viana*.

Părăsită de Rus, doi ani de zile trăi după cum o duse mintea şi capul în Lemberg; şi apoi, mînată de dorul casei, se întoarse la părinţii ei din Ivăneşti—care o măritară după cuconul Iancu, un om stătut, vechilul moşiei dela Schitul Hangului.

Cît zăbovi ea acolo sus, cu scrisoarea la boeri, lui Pintilie nu-i mai ieşea din gînd cum băteau mai adineaori pe scări în fugă picioruşele duducăi, cu pulpele mici şi rotunde ca nişte mosoare. Dela pulpe, în mintea lui, umbla acum să-şi dee cu chiteala: „oare cum vine ea... aşa, pe de-a'ntregu'?"...

„Faţa ei, — îşi zicea el, — rumănă şi bălăioară, bate'n floarea mărului. Hm! d'apoi păru'!... Cum îi dat, măi omule, cam pe ţîţă, cam pe spate!... Doamne fereşte!... O duducă ca asta... s'o prind eu la o vreme de sară... Zău! Vorba ceia: m'ar scoate din sanatate".

— Ai să mai îngăduești oleacă, flăcăule, până ce-a eşi prinţul să-ţi dea răspunsul, zise duduca Zinca, arătîndu-se, din altă parte, în capătul de dinsus al cerdacului care venea ferit de oameni înspre pădure. Cum îi vremea pe la Tazlău? Îi mai înverzit decît pe-aici, ori tot aşa?

— Ba-i mai înstărit codrul, zise Pintilie, aruncîndu-şi o privire rotită pe'nălţimi. Acolo-i frumuseţa raiului, duducuţă!... Nu se mai află... Cîntă cucii prin crînguri de-a mai mare dragul!... Cireşii au prins a da'n floare. Dă... anul ista, Paştile-s tîrzii; pică cam într'o vreme cu Sfîntul Ghiorghe...

— Şi pe-aici am auzit cucul,— urmă duduca Zinca, rezemîndu-se cu coatele pe cerdac,— da' m'a mîhnit că mi-o cîntat în stînga...

— Nu-i nica... Da' fluture ai văzut?

— Am văzut fluture roş, chiar eri.

— Ei! Atunci n'avea nici o grijă. Dac'ai văzut mata fluture roş,—îi mai bun şi decît dacă-ţi cînta cucu'n faţă... Mie, mi-a scos dracu' azi 'nainte un fluture galbăn şi...

— ...Ţi s'o stricat inima? întrebă ea, c'un rîs şăgalnic oprit în colţul buzelor; te temi că nu ţi-a merge bine în dragoste, hoţule!

— Nu mă mai tem eu de asta,—urmă el,—da'...

— Da' ce? Nu-i mai dovedi să dai fetele în scrinciob acu de Paştile iestea? Ia ascultă,—rosti tot ea schimbînd vorba,—să ştii că dac'or veni boerii noştri acolo, la Tazlău, de ziua cucoanei, negreşit c'au să mă iee şi pe mine, în locul cameristei care-i bolnavă. Să ştii c'am să te iau la cules „florile paştilor" până ce-i vedea... fluturi roşii,—zise ea rîzînd cu obrajii între pumnii albi şi mici.—Atunci am să te văd eu de eşti om vrednic; că dă, aşa.. te-arată chipul—să prinzi luna cu mîna...

— Da, merg duducuţă, cît mi-i porunci mata... şi sfărm cu pumnii şi drobi din stînca Ceahlăului de mi-i pune, numai să nu-ţi ies din cuvîntul matale,—răspunse Pintilie, rîzînd pe subt musteaţă. Da'... încă, nu se ştie anume de vii şi mata la noi?

— Ba, aşa a zis cuconiţa, cînd cetea acu' boerul scrisoarea... Ea nici nu pleacă aşa la un drum lung fără de mine.

— Poate că vine şi cuconu' Iancu, soţul 'mnevoastră? adăugă Pintilie, cătînd acum drept în ochii ei.

— Nuu! El îi dus la Ieşi,—nu se'ntoarce până după Duminica Tomei.

— Şi matale ţi-a fi urît fără'mnealui?

— Tare mi-i urît,—răspunse ea, întinzîndu-se cu mînile după cap în mîngîierea caldă a soarelui;—cuconiţa bătrînă, el bătrîn... Nici unul nu zice nici o vorbă, numai tuşesc şi cască tot drumul.

— Da.. ca bătrînii, duducuţă... Mata eşti ca o floare de cireş pe lîngă dînşii. Lor... li-a ieşit hurşumu'...

— M'am săturat de viaţa asta... Toţi cei din curtea asta îs numai nişte căzături pline de boală. Nu ştiu cum, parcă mi-i dor de sanatate, mi-i dor de-un om vrednic... Mi-ar fi drag să mai văd macar un om aşa'n putere cum eşti tu... Mi-i silă de oameni bătrîni. Aşi vrea să string uite aşa... un obraz care-mi place..."

Şi zicînd, cu genele tremurătoare aproape închise şi cu dinţii încleştaţi, apucă de-obrazul flăcăului, cam de-o musteaţă, cu degetele ei albe şi subţiri,—iar Pintilie, uitînd în acea clipă de „neamul năcazului", o cuprinse de cingătoare şi-o sărută c'un pic de muşcătură, cam pe gît şi cam pe ceafă, scăpînd-o apoi dintre degete ca pe-o păsărică.

— Zincă!... Zincă!... Unde-i omul cel dela Tazlău?—s'auzi de sus glasul lui cuconu' Sandu.

— Iacătă-l, aşteaptă aici,—răspunse, ferindu-se mai deoparte, duduca Zinca.

La o fereastră deschisă dela foişor se ivi acum boerul cu fes roş în cap şi, făcînd nişte ochi mari, îşi îndreptă faţa încreţită spre Pintilie, strigîndu-i cu vorba apăsată de-acolo de sus:

— Să-i spui mă, stăpînu-tu, că Vineri acu sîntem la Tazlău şi că nu stăm decît până adouazi de Paşti." Şi, zvîrlindu-i scrisoarea, izbi fereastra şi intră repede'n casă.

Pintilie îşi luă pe urmă rămas-bun dela vichiliţa care, stătea acum rezemată c'un umăr de un stîlp dela cerdac, şi plecă scîrţîind din cizme pe cărarea de lespezi, înspre poartă, unde îi era legat calul. Duduca Zinca în vremea asta privea lung după dînsul, uimită de temeinicele legături trupeşti ale acestui flăcău, care purta semeţ pe-un umăr bonda cusută cu flori de strămătură, ce se legăna în mers subt încordarea mlădioasă a şelelor.

— Inc'aşa fecior de clacaş voinic şi frumos, n'am văzut,—îşi zicea ea acum; halal barbat! Cînd te-a strînge aista odată'n braţe, îi pomeneşti o viaţă întreagă. Gîndind la multe lucruri, nu-şi putea lua ochii dela dînsul.

Dar nici Pintilie parcă nu se putea hotărî să încalece; descheind şi încheind nişte cătărămi dela dirlogi, o fura din cînd în cînd cu ochii lui de rob, asămuind-o în mintea lui c'o zînă din poveste... aşa-i părea acum de frumoasă.

Cînd să iasă pe poartă, Pintilie şi-a mai întors odată faţa spre dînsa, iar ea l-a petrecut c'un zîmbet ţinut anume cît trebuia, ca să-l înţăleagă flăcăul, căruia i se păru că Moş' Ghiorghe a închis poarta de data asta după dînsul mai repede decît întotdeauna.

Coborînd acuma pe după un dîmb lung spre apa Durăului, de unde nu se mai vedea decît coperişul înegrit al curţii şi pîlcul de măstăcini cu crengile subţiri, ca nişte sîrme, bătînd în verdele deschis al frunzelor deabea odrăslite,—se'ntîlni în cale c'un argat bătrîn dela curte care mergea într'o rîlă ducînd un braţ de salcie înmugurită, cu ciucuri deşi de miţişori suri, maşcaţi, anume aleasă din luncă.

— Bună calea!—Da' unde te duci, moş Dumitrache, cu mlădiţa ceia? întrebă Pintilie, oprind calul din mers.

— D'apoi unde?... La curte—răspunse el, cam acru. Ni-o poroncit duduca asta a vechilului să-i aduc de-acu în tătă ziua cîte-o schinare de bobocei de iştia, că cică-i pune de frumuseţă, la dînsa'n casă. Dă! Despre mine facă-i şi borş!—adăugă el, scuipînd pintre dinţi:—Lunca-i mare, tîrşi de iştie sînt cît lumea...

— Vra-să-zică, chiar pentru duduca Zinca îs crengile iestea,—zise Pintilie căutînd să'ntoarcă într'alt chip vorba. Da, mă rog, pe cuconu' Iancu, vechilul, nu l-am văzut pe la curte,—se vede că-i dus încotrova?... Aud că nu trăeşte tocmai bine cu nevasta asta a lui... cică... o teme...

— Ndă!—făcu moş Dumitrache. D'apoi, măi flăcăule, geaba o mai teme. El îi cam veştejit... ea-i cam ră de muscă... nici nu mai are chip. Unde-a vedea barbat, bate din coadă ca coţofana... Dar dă, iar te'ntorci şi zici: aşa-i feleşagul muerii. Ş'apoi îi şi greu s'o stăpînească, că el îi tot dus, cu socoteala asta a lui de vechil. În urma lui, numai ce se'ntîmplă, că chică vr'un hătălău... că dela Roman, că dela Ieşi... că cine ştie de unde naiba!... Mai stă ce mai stă de vorbă cu boierii, pe urmă... numai ce-l vezi că prinde a o adulmeca pe vichileasă. Cînd vine,

cuconu' Iancu, din una din alta, află că-i lucru cu sminteală... și atunci, haț de cînipa dracului!—Cu vorba asta moș Dumitrache, cuprinzînd mai strîns crengile de subt braț, îi dădu „noroc bun" drumețului. „Sănătate lungă"—îi pofti și Pintilie, și porni în drumul lui cu pas de umblet.

Cu căciula cumpănită cam pe-o sprinceană, mergea acum temeinic devale pe șleaul Bistriței, înălțat în șea, cu fața luminată de bucuria izbucnită nu numai din inimă, dar din toate mădularele făpturii sale. Răsfățat ca un biruitor în bătălie, așa trecea el acum de-alungul satelor. Cu nestăpînită nevoe de dragoste împlinită și cu o bucurie nebună, sorbea acum cu toată ființa lui din iureșul cucoșilor care, săltați pe garduri, își trîmbițau, prin gîturile lor arcuite, clipele de falnică și bărbătească mîndrie.

In ceasul acesta—de veșnică măreție a primăverii— Pintilie simțea că'n vinele lui curge rîul vieții șerpuind puternic ca mizga din măstăcini, care-și urzeau, pe brațele lor de crengi, haine nouă de frunze. Ființa lui întreagă în acest răstimp era robită de puterea nevăzută care face să țîșnească viața din pămînt până'n vîrfurile cele mai de sus ale codrilor și de lumina soarelui, care poleia acum cu strălucire de aur trufașele stînci din capul nemăsurat și pustiu al Ceahlăului.

In inima lui s'așezase chipul viu al duducăi Zinca; și-l simțea nedespărțit de ființa lui întreagă, văzîndu-l aidoma ori încotro își întorna ochii și ori unde își trimetea gîndurile.

Cu pofta izvorîtă din închegarea pătimașă a trupului său, strîngea'n pumni închipuirea unor sîni de femee, tremurînd de fiorul ce i l-a dat atingerea de-o clipă a acestei ființi, din neam sorțit cu zodie osebită. „Hm!... Dacă „bate din coadă ca coțofana"... îi trebue om cu virtute ca mine... nu căzături... Da' oare i-am fost eu pe loveală?... Chiar cum trebue? Dă! La urma urmei... căciulă brumărie... bondă de om chiabur... chimir bătut în ținte... De ce nu i-aș fi fost? Și-apoi nici vorbă c'a luat ea sama, că eu nu-s încalțat cu opinci, așa ca oricare om de rînd. Nici vatavu n'are ca mine ciubote brașovenești cu scîrți la mers"... Ii păru tare rău acum, cînd își aduse aminte că nu-și luase de-acasă pistolul cel turcesc cu două țevi. Să-l fi avut colo, petrecut pe după chimir, și să-l ție cu mîna de prăsea, cînd stătea de vorbă cu dînsa. Gîndind așa, își duse pumnul în dreptul chimirului și se împieptoșă puțin, închipuindu-se cum i-ar fi șezut lui, cînd și-ar fi pipăit tainic oțelele. Ași fi fost cu totul alt om,—își zicea el cu multă amărăciune. Ei?... Da'... i-am intrat mult la suflet de-am ajuns eu s'o pup... Să chiamă c'am făcut tîrgu'... Mult îs spăsite, Doamne, și cucoanele estea!... Muerea-i tot muere!... Ori că-i din neam, orică-i de-a noastre, tot un drac și tot o minte!

Cugetînd așa și vorbind tare uneori cu sine însuși nici n'a băgat de samă, cînd a ajuns în capătul de din sus al Bicazului,

la gura „Izvorului Muntelui". Aici se opri ca să răsufle calul. Priponindu-l într'un ochiu de poiană, îi puse în bot traista cu ovăz, îmbucă și el puțin,—pe urmă se'ntinse pe-o coastă cu pumnul subt cap și adormi în căldura de-amezei cu gîndul la duduca Zinca.

Cînd mai erau poate ca două suliți până'ntr'asfințitul soarelui, se deșteptă în ciripitul paserilor care, cu gălăgie gureșă și ascuțită de lume întoarsă din bejenie, făceau să tremure pacea inserării, prin miile de glasuri mărunte și pripite ce șuerau în crînguri.

Cu gîndul la fericirea unei întîmplări închipuite cu duduca Zinca, aici, pe pajiștea unde se găsea el acum,—își propri lung cătătura pe-un pripor din fața lui, unde pîlcuri-pîlcuri de toporași albaștri, ridicați pe piciorușele lor albe și subțiri, priveau mirați spre dînsul, unii uitîndu-se numai cu cîte-un ochiu de subt povoara ridicată în cap a vr'unei frunze putrede și ruginite.

Indreptîndu-se acum spre locul cu toporașii, se înălță pe dîmbul din marginea poenii și, prăvălindu-și ochii printr'o rariște de brazi, rămase o clipă nedumerit, părîndu-i-se că privește într'altă lume.

In fund, departe și nu prea departe, mai aproape însă decît întotdeauna, soarele roș și mare, cum nu-l mai văzuse niciodată, se lăsase cu cearcănul lui de foc pe spinarea lungă și'ncremenită a Ceahlăului, care ca o namilă cu dinți rînjiți de stîncă, ridicată din adîncurile fără de glas ale iadului, umplea cu înălțimea lui întunecată întreaga stihie a asfințitului.

Munții din fața-i îmbrăcați în veșnica și nesfîrșita haină cernită a codrilor de brad, ca într'o cucernică îngenunchiare, întîmpinau în această clipă uriașa slujbă a amurgului, smerindu-și creștetele lor acoperite cu nenumărate chivere de aur, înaintea prea înălțatei țării a Panaghiei.

Incă cîteva clipe, și întunerecul mut și tainic al inserării prefăcu chipurile trufașe ale munților în fioroase pete strîmbe de catran, întrolocate în svîrcoliri înțepenite de balauri prăvăliți pe fundul încă roșiu-siniliu al asfințitului.

Vedeniile acestea întruchipate de biruința întunericului asupra Ceahlăului, îi dădură un fior de sfială prin trup. Amintindu-și că la așa locuri tari se pot isca și duhuri necurate, își făcu două cruci, apoi încălecă și porni în fuga mare, răscolind întunericul cu ropote grăbite de copite.

Sclipirea stelelor care se clătinau, acolo sus, în dumnezeiasca înălțime a cerului, îi însemna acuma drumul, mărginit pe dreapta de poala codrului negru cu glasuri de cetină; pe stînga, subt maluri adînci, Bistrița își mîna apele grăbite, sfărmîndu-le pe pragurile de stîncă în vijelioase brazde de spumă, curmezișe.

Cu pas potolit, Pintilie trecu șuerînd prin apa Bicazului, lăsînd în urma lui lătrăturile prelungi și răgușite ale cînilor dela cele cîteva case care alcătuiau satul, mic pe-acele vremuri. Pe urmă, dînd călcîe calului, nu se mai opri decît în gura Tarcău-

lui, la un foc mare din marginea drumului, unde poposiseră nişte cărăuşi, care duceau în părţile muntelui sare dela Tîrgul Ocnei.

La lumina focului, care-şi înălţa şi-şi turtea para după suflarea vîntului, stăteau cu căciulele'n cap şi'n cojoace vechi, trei oameni bătrîni care ospătau. Unul din ei, stînd pe vine, rişnea c'un vreasc pe jăratec dărăburi mari de mămăligă, din a căror coajă arsă se răspîndea până departe un miros bun de mămăligă prăjită.

— Bun găsit, oameni buni! zise Pintilie, descălecînd în dreptul lor.

— Bun sosit, tinereţă! răspunse cel care prăjea mămăliga. Poftim la noi la masă!

— Ospătaţi sănătoşi! Ia, numai să leg calul colea la o chilnă de căruţă şi să-i dau şi-o mînă de fîn tot din pomana dumilor-voastre. Da' dincotro veniţi 'mnevoastră? întrebă Pintilie, făcîndu-şi loc de stat lîngă dînşii, în preajma focului.

— Dela Ocnă,—răspunse tot cel care-l poftise la masă, săltînd în podul palmelor un boţ fierbinte de mămăligă pe care i-l întinse lui Pintilie.

— Poftim şi-oleacă de ceapă,—rosti unul din ceilalţi doi moşnegi, care-l prubuluiau pe Pintilie că-i vr'un răzeş de oare unde.

Mîncau acuma toţi patru, scîrţîind între măsele coaja arsă de mămăligă,—în vreme ce, tolăniţi pe lîngă proţapuri, boii rumegau liniştiţi, iar calul cu botul înfundat în ogrinjii din chilna căruţei, rodea şi el cu poftă, pruftuind din cînd în cînd.

— Cum îi vremea pe la 'mnevoastră? întrebă Pintilie.

— Cum să fie?... Ca şi pe-aici,—răspunse unul din moşnegi cu vorbă blîndă. S'arată să fie socoteală bună la arătură; căldura o venit... ploae o fost la vreme... Da 'mneta de unde vii?

— Noi?... Din colo, din sus, dela Schitul Hangului, răspunse Pintilie; ne ducem la Tazlău.

— He, hee!... La Tazlău?... urmă bătrînul împlîntîndu-şi ochii verzi, măriţi, în bătaia luminii dela foc. Am fost şi eu cu sare prin partea locului,—în iast' vară s'împlineşte anul; şi era acolo mare zarvă printre oameni din pricina unui băetan deacolo din sat... Stăi, cum naiba îi zicea?... C'a Chieptanarului... c'a Vararului... Unul, mă rog, care dădea ca uliul prin fumei. Furase el nişte fete de gospodar... stăi cum îl chema, măi fraţilor? Măăi!... Bunica mamei lui!... făcu el, scărpinîndu-se pe subt o margine de căciulă. —A?... Ista!... A Spatarului!... Daa! Şi se făcuse, măi, cică, poteră de umbla tot satul după dînsul, ca după haiduc şi nimeni nu-i putea da de urmă. Şi doar, măi fraţilor, merge vorbă că-i făcut de boeriul de-acolo, cu fumeia unui fecior ce-o fost odată la curtea ceia.

— Mare poznă, măi frate. Rău soiu de om! făcu mirat moşneagul cel care prăjise mămăliga.

Pintilie deodată se'ncruntă din sprîncene,—pe urmă, caşi

cum nici habar n'avea de ce spunea moşneagul, ascultă şi el la fel cu ceilalţi, mirîndu-se de aşa întîmplare.

— Ei? Şi cum a ramas cu boala ceia de flăcău? Nu l-au fărmat oamenii din sat? întrebă moşneagul cel cu mămăliga.

— Păi, cum să-l farme? S'au aţinut ei cu parii să-i dea în cap, ca la dracu', dar... îi cam luase şi bieţii oameni frica... ca de dihania care se'nvaţă a încolţi vitele din tîrlă şi n'o mai poţi disbara. Păi, o stricat nu ştiu cîte fete... tot una şi una, şi tot de gospodari aleşi.

— D'apoi cum de se lasau ele ademenite de Antihîrţul ceala?...

— Apoi ce erau să facă, dacă el era farmacat? Cică este acolo, la Tazlău, un drac de babă care ştie a face şi-a desface, de te-aduce pe prăjină şi pe 'mneta, măi vere Toadere, iaca aşa cît eşti de om în vîrstă şi de ertat...

— Zău?!... D'apoi c'anume m'aşi duce şi eu odată cu cărăuşie pe-acolo, să dau peste baba ceia... Poate că ni-oiu găsi leacu'! zise rîzînd moşneagul care stătea lungit lîngă foc.

— Te-ar căuta pe urmă potera şi pe 'mneta! adăugă celalalt.

La vorba asta s'au pornit toţi trei moşnegii pe rîs, arătînd în bătaia focului guri negre, deschise larg, cu gingini ştirbe. Pintilie, roş la faţă, rîdea şi el mînzeşte.

— Ei, şi de-acolea... cum vă spuneam,—rosti bătrînul cel care povestea întîmplarea,—se vede că flăcăuandru' ceala era şi hilbareţ din cale-afară, că cică dădea ca chioru' şi prin fete şi prin fumei măritate şi... baba să fi fost cît de bătrînă, că... vorba ceia,—tot o prindea voe bună!

Iar au rîs moşnegii întinzînd gîturi uscate, cu nişte vine ca strunele. Pintilie însă la vorba asta şi-a tras căciula mai pe ochi, căscînd lung, ca şi cum l-ar fi ajuns somnul.

— Măi fraţilor,—zise moşneagul cel care stătea lungit,—eu zic aşa, c'aceala n'o fost sortit dela 'mnezeu să fie om, aceala buhaiu o fost să fie!

A urmat după asta un răstimp de tăcere, până ce unul dintre bătrîni a zis:—Măi iştia! săte ni-i şi nouă după ceapa ceia, dar la vite li-i şi mai săte, că-s ogrinjii iştiea uscaţi şi stolohăniţi; ian' să mergem să le adăpăm colea din sus, în vadul Bistriţei.

Ridicîndu-se cu toţii de jos, puseră mîna pe cîte un tăciune şi, cu flăcările aprinse din care vîntul ridica fuioare de scîntei, au pornit fiştecare cu boii lui de funie. Şi dimpreună cu dînşii, ducînd calul de dirlogi, a pornit şi Pintilie.

Ajungînd la marginea apei, cu multe sudălmi potriviră vitele la adăpat,—răspîndind, din jarul tăciunilor ridicaţi deasupra apei o strălucire roşie care se destrăma în dungi frînte, ca sîngele, pe undele negre ale Bistriţei.

După ce au băut vitele în răstimpuri lungi şi s'au săturat de apă, cu genunchile sprijinite pe pietrele din marginea vadului

au băut și oamenii sugînd și ei lung, ștergîndu-și apoi musteţele cu minicile cojoacelor.

Cînd au ajuns iar la căruţele din drum, moșnegii și-au petrecut funiile boilor pe după resteele dela juguri; pe urmă, făcîndu-și cruci late cu scurte rugăciuni șoptite, s'au incîrligat pe lingă foc și'n cîteva clipe au adormit îmbodoliţi în cojoace, horăind pe trei glasuri.

Lui Pintilie însă nu-i prea era somn. Stînd cu ochii la focul care se topise în vatra roșie de jaratec, cugeta acum la cele auzite din sfatul moșnegilor și-i venea și-a rîde, da'i era și năcaz; și se gîndea acum, cum să le'ntoarcă batjocura, cu care n'ar fi vrut să-i obijduiască prea greu... dar nici să le-o ierte pe de-antregul, parcă iar nu-i venea la socoteală.

Pe urmă însă își luă de samă, să le cate 'n cinste că măcar l-au ospătat. Scuipînd cu desgust înspre dînșii, în loc de: „rămas bun", încălecă și plecă mai departe.

Răsărea soarele cînd ajunsese Pintilie la hanul din Roznov; lumina de aur a acelei dimineţi primăvăratece dădea o înfăţoșare deosebită ratoșului cu porţile mari deschise, pe toloaca căruia veneau și plecau, scîrţîind în fiștecare clipă, căruţi încărcate cu povoare și acoperite cu coviltire.

Așezămîntul acesta de veșnică veselie, cu zidăria lui bătrînă, cu acoperișu-i vechiu proptit pe falnici stîlpi de stejar, stăruind din vremuri uitate aici la răspîntia de drumuri, care legau cele două Vornicii ale Moldovei, căta în lumina limpede a răsăritului cu bătrînească îngăduinţă la viaţa mereu schimbată și mereu aceiași a oamenilor și a firii.

De pretutindeni, din cele patru zări și astăzi cași întotdeauna, la pragul hanului se opreau cărăușii, care cu vorbă multă propreau și îndemnau la drum boii cuminţi, pocnind din iuști cu șfichiuri de cînepă. Veneau plutași cu pulpele roșii, suflecate, huind cu glasurile lor ca apele 'n răstoace,—și tot la „Ratoșul din Roznov" se opreau rădvane cu boeri drumeţi care 'n popasuri scurte cinsteau la botul cailor băutură veche de Panciu, din cofiţi nouă de molid.

În clipa în care Pintilie își lega calul de un răzlog dela gard, pe neștiute îl cuprinse pe la spate, astupîndu-i privirile cu mînile, un flacău scurtuţ și oacheș, îmbrăcat c' un sumănel lăiu și c'o glugă albă la spinare.

— Hei! Tu ești, măi vere Matei? rosti Pintilie cu mirare, întorcîndu-se spre dînsul.—Da' de unde vii? Ce mai este pe la tîrlă?

— Măi frate, vin dela tîrg. Am fost de-am vîndut niște miei și acu mă 'ntorc la Slătioara. Da' tu, dincotro ai picat?

— Eu, măi ista, ţin drumurile; iaca acu vin dela curtea din Hangu,—răspunse Pintilie.—Da' știi ce? Păn' oiu da eu o mînă de ovăz la cai, ia poruncește tu o sîngeacă de rachiu, adăogă el, deslegînd traista de ovăz dela oblîncul șelei.

Așezîndu-se acum pe prispa de din sus a hanului, cinsteau

amîndoi dintr'o ceașcă. Și pe cît li se luminau feţele, aplecîndu-li-se tot mai mult pălăriile pe ceafă, pe-atîta li se deschideau și inimile. Se luase vorba acum de femei.

— Măi vere Pintilie! Nu știu ce naiba, dar tare ţi-i a bea ţie, astăzi.

— Tare, vere Matei!... Drept să-ţi spun, că doar multe ţi-am spus eu ţie dela inima mea; că rudă mai de-aproape și prietin mai bun decît tine n'am pe nimeni. Măi!...— Își sprijini capul pe-un pumn cătînd în pămînt, și tăcu un răstimp.

— Ia spune, vere Pintilie, că dela mine n'a afla nici pămîntu'! zise Matei punîndu-i o mînă pe umăr.

— Măi frate!... Și se uită împrejur cu ochi măriţi.— Iar am dat, bre, peste un pacat. Mi-o scos naiba, Doamne iartă-mă, în drumul ista, un drac de muere.

— Hă-hă-hă! făcu Matei, rîzînd cu mîna la gură; și socotesc așa că ţi-o fost dintru'ntâiu și te-ai spăriet...

— D'apoi! Să știi tu că o muere așa, chiar că ni-i ca și dintru'ntâiu; și chiar că m'am spăriet. Și-mi stă răul pe suflet, pentrucă încă n'am apucat a mă discînta... de spărietură!— zise Pintilie, rîzînd cu înţăles.

— Dar cum dracu' era măi, că doar știu că n'avea coarne? Nu era tot muere ca toate muerile?

— Măi ista! grăi Pintilie cătînd o clipă în ochii lui Matei.—Mă!... Numai tu și Dumnezeu cel din Ceruri... Mă! Nu-i de-a noastre... îi șopti el, cam spre o ureche.

— Alei? De altă-lege? întrebă cu mirare Matei.

— Nu-i din tagma noastră, măă!... Îi duducă din boeri!

— Duducăă?... Din boeri?—Matei își făcu cruce.

— Ca o zînă măă! adăugă Pintilie, bătîndu-l ușor cu palma peste umăr.

— Taci, vere!

— Ochi albaștri ca mărgica... și guriţă! Of! ce guriţă!... Mă! Nu-i poţi baga o căpșună, că ori se farmă căpșuna, ori crapă gura! zise Pintilie covrigîndu-și acum degetele dela mînă și strîngîndu-le de lăsă numai o crăpătură mică cît o cheutoare, după care Matei căta să-și dea samă cît o fi de mică gura duducăi.

— Ei, da' cum naiba mai poate grăi, dacă-i așa strîmtă 'n gură? întreabă Matei cu nedumerire.

— Ihî! Și 'ncă cum?... Da' să vezi tu minune de păr ce are, măi omule! urmă Pintilie dînd din cap.—Cosiţa ei îi ruptă din lună și-i stîrnit fir cu fir ca tremuriciu.

— Fă-te 'ncolo că șuguești! zise Matei, cătînd la dînsul dintr'o parte.

— Ba așa să trăesc, adăogă Pintilie,—privind cu hotărîre la văru-său.—Să nu mă mai mișc de-aici, de nu-i așa.

— Ei?... Și ţi-i dragă?

— Cum? Dragă?... Da' mă topesc ca luminarea după dînsa, mă!—Eu... m'am jurat că nu mi-a mai fi dragă și nu m'oiu mai ţinea de nici o muere... Da' după asta? mă duc și'n

cele şepte vămi ale văzduhului. Să ştiu bine că mi-or pune ştreangu 'n gît... da' oleac' de sfirc din sîn de duducă nu mă las pân' n'oiu gusta!

— Măă! Mare minune! Mie parcă tot nu-mi vine a crede. Cum naiba de te-ai apropiet tu de dînsa?

— Hm!... Cam de astă-toamnă, cam de cînd m'am dus eu întâiu şi'ntâiu acolo, am prins eu a baga de samă, că duduca asta a vechilului căta lung la mine, cînd dela o fereastă, cînd dela ceelaltă; dar nu grăia încă cu mine, numai se uita lung. Mă uitam şi eu aşa înţinat ca de-o cercare... Da' dă... zic, să nu se stirnească bucluc. Acu', cînd o prins a se lua omătu' în primăvara asta, aflîndu-mă iar c'un răspuns pe acolo, am văzut-o cum şi-o întors ea albăstrelele cătră mine, stînd aşa pe coate la fereastră... şi cînd am dat eu să es pe poartă, o zîmbit a rîde,—măi frate, c'un fel de 'nţăles aşa... că de-ar fi fost ea o muercană de ieste de-a noastre, apoi ştiam eu că-i semn de... corhană. Da' la duduci? zic: Dă!... Mai ştii? Să mai vedem!—Dă Dumnezeu şi mă duc eri dimineaţă iar la Schitul Hangului. Duducuţa,—afară, scosese nişte pui. Mă cheamă la dînsa, dau scrisoarea dela boeriu' nostru, ca s'o ducă ea lui cuconaşu' Cneazu. Cînd se'ntoarce înapoi, fac cu dînsa pe un cerdac, dindos, ca s'aştept răspuns la scrisoare. Din una, din alta, mă strînge aşa de ici de buca obrazului, dă, aşa... cum te-ar strînge în ciocuşorul ei o gaiţă. Măi vere!... nu ştiu cum s'o şi învîrtit tot atunci ca o svîrlugă, de mi-o căzut cu mijlocelul ici în cleştele mînii. Ca pe-o jucărie mi-am săltat-o până 'n dreptul buzelor şi... naiba să mă iee... n'am mai avut cînd alege, am sărutat-o cam pe gît, cam pe ceafă. Da'-ţi spun drept, parcă mi s'o urzicat în clipa ceia buzele şi m'o furnicat în tot trupul... Şi nu ştiu cum mi s'o prelins ca o şopîrlă din mînile mele... şi am scapat-o!

— Măi, du-te la naiba... nu mă 'nebuni! zise iar Matei cu faţa mărită de uimire.

— Şi, Doamne, măi ista, să vezi tu, mă, cît îi de albă pielea pe duduci!... Albă, albă ca spuma! D'apoi purceii ei, măi tată!... Cum mai dădeau boldiş cu rîturile prin polcuţă!—Oftă şi-şi muşcă musteaţa.—Hei... Unde-i norocul ceala, Doamne!... S'o cruntez eu, s'o încolţesc aşa cît trebue, să-i rămîie semne de barbat până la veşnica ei pomenire!

— Împlinească-ţi Dumnezeu dorul, măi vere Pintilie. Da' tare mă tem că nu s'a putea...

— Nu s'a putea? Apoi, de-a fi să vie acolo, la cotloanele mele, acu de sărbători, crezi tu că n'am să mă 'nfrupt şi eu c'oleacă de trup de duducă, aşa la o sfîntă zi de Pască?—zise Pintilie, zîmbind puţin şi clătinînd din cap.—Prost mai eşti măi vere Matei! Cînd am ajuns eu de-am pupat-o, nu-i ca şi cum ne-ar fi dat şi arvonă?... He he!... Cînd s'a întîmpla vr'odată numai ea cu mine,—apăi nu pătulesc eu cu dînsa două fălci de zmeuriş, păn' ce-a fierbe o mămăligă?

— Ei, aşa da, măi frate! Dacă zici că vine la noi... Cum îi acu cringul numai floare nu se poate să nu-ţi pice 'n labă... Şi-atunci, chiar că face să te bagi într'o dragoste,—de-ar fi, ce-ar fi pe urmă!

— Măi omule, tare mi-i dragă. Iaca mă silesc s'o uit... închid ochii, îi deschid... o văd! Vorba ceia: pui capul pe căpătâiu, la dînsa gîndesc întâiu! Multe femei mi-o fost dragi mie până acum, dar ca asta... nu m'o legat la gard nici una! Ia toarnă să bem şi lecuţa de rachiu care o mai ramas, zise după un răstimp de tăcere Pintilie,—că... nu de alta, da' eu până la prînz trebue s'ajung cu răspunsul la boeriu.

* * *

Era soarele trecut de-amează cînd sosi Pintilie la curtea din Tazlău. Cuconul Pavăl, care tocmai îşi sorbea cafeaua după prînz, trăgînd ciubuc, foarte s'a bucurat cînd a aflat vestea că la o zi aşa de mare va avea înstîrşit pe cumnatu-său Cneazul cu Cneghina.

Soţia dumisale, cucoana Rusanda, deasemenea cu mare bucurie a întîmpinat vestea că soră-sa, „Tiţaia Profira", s'a hotărît să vie încă de Vineri. Şi nu-şi putea nimeni închipui, cîtă plăcere le-au făcut Cnejii cu vestea asta. Rizîndu-i barba, s'aşeză din nou cuconul Pavăl în jilţ, poruncind să i se aprindă al doilea ciubuc. Şi'n rotocoalele de fum ce i se înalţau ca nişte cercuri albe din gura-i anume rotunjită, se măgulea mult de trecerea ce-o avea în cumnatu-său Cneazul, căruia nu-i stătea în obiceiu să plece undeva de-acasă tocmai pe ziua întâia de Paşti,—cum dealtfel nu pleca nici un boer pe-acele vremuri. „Dar de hatîrul meu şi 'n cinstea zilei soţiei mele,—s'a fi gîndit şi Sandu, că face să-şi calce obiceiul Paştelor... Şi apoi, dacă mi-a trimes răspuns că 'n ziua cea deadoua vor fi înapoi la Hangu, de bună samă că vechilul lui va rîndui să-i aducă oamenii mielul de Paşti în ziua cea de-a treia".

* * *

Pregătirile care se făceau în toţi anii în săptămîna astaşa patimilor, în vederea sărbătorilor Învierii, se'ncepuseră şi'n anul acesta la timp şi după datina vremurilor. Încă de dimineaţă vătavul Manolache Măgălie strînsese o ceată de ţigani şi-i pusese la grijit curtea pe dinafară. Se umpluse ograda de *vătraşi* care cu vorbă multă ţigănească lucrau la meremetul păreţilor vătămaţi de gerurile din timpul iernii. Ţiganii cei bătrîni, îmbrăcaţi cu lepădături, încinşi cu curăle late peste pîntecele goale, şi cu lulele mari şi stinse în gură, călcau lut cu picioarele suflecate, în mai multe locuri din ogradă, cîte cinci-şase la o roată,

Copiii, mai toţi în pieile goale, încărcau pe palme lutul călcat şi-l duceau cu fuga la cîrdul de ţigănci, care cu poalele prinse'n brîu, aplecate pe lîngă temelia curţii, ori înălţate pe scări, tocmai pe subt streşina casei, lipeau cu mînile crăpăturile păreţilor, întinzînd lutul în pete lungi şi strîmbe; iar în urma acestora alte ţigănci, stropite cu var şi pe genele ochilor, văruiau cu bădănăii lungi,—contenind vorba numai cînd s'apropia vătavul, care purta 'n mînă un harag mare.

Cu spor de-ajuns la treabă, un alt rînd de ţigani lucrau cărînd cu coveţile gunoiul, adunat de astă iarnă într'o grămadă cît o gireadă lîngă seraiul viţelor,—în vreme ce cîţiva meşteri din sat, cărora le dădea ajutor acum şi Pintilie, ciopleau şi sfredeleau leaţuri de măstacin alcătuind un scrînciob cu patru poliţi, drept în mijlocul ogrăzii, anume pentruca să se veselească de Paşti slujitorii curţii.

Până Vineri dimineaţa, muncind robii din zi în noapte, curtea a fost văruită, ograda măturată, grămada de gunoiu amistuită; iar scrînciobul, ridicat pe două furci groase de stejar, stătea proprit cu fofezile 'n răscruci, aşteptînd vadeaua să pornească.

Astăzi până la prînz urmînd să sosească Cnejii dela Hangu care, după socotelele lui cuconu' Pavăl, trebuia să fi fost găzduiţi peste noapte la curtea din Roznov,—însăşi cucoana Rusanda s'a ridicat din pat mai dedimineaţă, poruncind slugilor să deretice în grabă prin iatacuri şi dînd în grijă bucătarului să nu cumva s'afume mîncarea că mănîncă bătae la scară.

Boerul se sculă şi el mai dedimineaţă, trebuind să iasă până 'n vîrful dealului întru întîmpinarea musafirilor. Porunci camardinerului să-l gătească, ca de primblare. Işi trase prin urmare şalvarii cei albaştri şi se 'ncălţă cu meşti. Peste anteriul de mătasă vişinie, se încinse strîns c'un şal alb cu dungi cărămizii,—îmbrăcînd pe deasupra o giubea de atlaz verde, cu căptuşeala roşie de mătasă. După ce-şi făcu tabietul cel de dimineaţă, cu dulceaţa, felegeanul de cafea şi ciubucul obişnuit,—bătu rar din palme: celace pentru feciorii din casă însemna să-i cheme trăsura la scară.

După ce-şi potrivi pe cap cu multă zăbavă işlicul la oglindă şi-şi mai răsfiră înc'odată cu pieptenele barba-i sură, pe latul pieptului,—se sui în trăsura cea mare, la care erau înhămaţi patru cai negri, foarte dragi boerului, mînaţi de Bolong, ungurul, care pocnea cumplit din harapnic.

Înapoia trăsurii, cam la două prăjini depărtare, se ţinea călare feciorul-de-alergătură al curţii, Pintilie, care îşi pusese acum durdă'n spinare şi pistol cu două ţevii la cingătoare. Ajungînd în marginea satului, apucară drumul ce suia costiş spre pădurea de fagi din Dealul Scaunelor, unde se opriră, drept în obcină,—căci până aici venea întru întîmpinare boerul numai pentru feţe de oaspeţi foarte rari şi foarte scumpi.

Aici Pintilie, descălicînd, legă calul de-o tufă şi 'ntr'o clipeală strînse cîteva smocuri de florile-paştilor, pe care le aşeză pe după curelele căpeţelelor ce se încrucişau pe frunţile harmasarilor; pe urmă, trăgîndu-se în dosul trăsurii, îşi potrivi şi lui o floare galbănă de ciuboţica cucului lîngă pana de păun dela pălărie.

Cu mult zbucium sufletesc, dar foarte tainic, aşteptase Pintilie ceasul acesta. Cele trei zile pline de cînd n'o văzuse pe duduca Zinca i se păreau ani de dor şi de mîhnire. Şi acum, în ceasul cel mai de pe urmă al aşteptării, i se lăsase parcă pe inimă o piclă şi mai deasă de amărăciune,—căci simţea el că duduca Zinca nu vine.

Înălţat pe o muchie de dîmb, de unde i se vedea pân' departe pe drumul ce scobora prin pădure devale, căta cu ochii nemişcaţi într'acolo, îmbourîndu-şi urechea la orice zgomot ce venea din depărtare.

În vremea asta cuconu' Pavăl, răzămat de speteaza căleştii, căscînd lung, îşi făcea cruci mărunte în dreptul buzelor după fiecare căscătură, ca să-l păzească Domnul de ceasul cel rău şi să-i piară urîtul. Totuşi, cuprins greu de urîtul aşteptării, cu ochii închişi, îşi cumpănea capul cînd într'o parte, cînd în cealaltă... cînd înainte, legănîndu-şi în mîngîierea soarelui beşica cît o căldare, sură şi rotundă, a işlicului.

Un răstimp mai trecu. Şi din depărtarea adîncă a pădurii, s'auzi un huet care sămăna a duruit de trăsură. Cu lovituri puternice începu a-i bate acum inima în pieptul lui Pintilie. Cînd deosebi în adevăr sunete de clopote şi pocnituri de bice, încălecă grabnic, strigînd cu vorbă 'necată: S'aud venind, cucoane Pavele!

Boerul, făcînd ochii mari, aplecat pe-o lature a trăsurii, se uita ţintă pe drum devale,—iar Pintilie înălţat semeţ în şea, cu priviri ce-i scăpărau de subt sprîncenele negre, strîns împreunate, căta cu deamănuntul să-şi dea samă cine-s cei din trăsură. Deosebi deodată chipul lui Iordache surugiu' cu musteţele lui dîrze ca nişte cozi de veveriţă. Pe scaun, dinapoi: boeriul în dreapta, cucoana în stînga. Pe delături patru feciori călări. „Dar ea?... Unde-i? — Ea nu-i!... Vezi? N'a venit!" Deodată parcă i se stinse lumina minţii; cîteva clipe nu mai văzu nimic înaintea ochilor. Se deşteptă, numai cînd auzi strigăte lungi de bucurie şi pocniturile de harapnic. Îndreptîndu-şi acum din nou ochii spre cei care veneau, Pintilie băgă de samă la un cot de drum, că 'n trăsură, pe scaunul din faţa boerilor celor bătrîni, mai stătea înc'un boeraş mai tînăr, iar lîngă dînsul,—în faţa cucoanei, cu faţa încolo,— stătea o duducă, care nu era decît vechiliţa.

— Iacătă-o! izbucni el cu glas tare; pe urmă se stăpîni, muşcîndu-şi degetul între dinţi. Toată carnea de pe obraz îi tremura într'un rîs pornit dintr'o bucurie ce-i zguduia pieptul.

Într'adevăr, foarte umilită stătea Zinca pe-un capăt de scaun, fiind cu luareaminte la orice semn, care-i venea ca o po-

roncă din partea Cneghinei; alături de dinsa stătea un tinăr bălan foarte voinic, îmbrăcat nemţeşte, c'o musteaţă galbănă cu şfichiurile invirtite ca două inele.

Cind nu mai erau intre dinşii decit vr'o două prăjini, cuconul Pavăl,—sprijinindu-se de umărul lui Pintilie care, la semnul lui din sprincene, sărise de pe cal,—se scobori din trăsură şi, îndreptindu-se spre Cneaz cu ochii aproape închişi de zimbetul bucuriei ce-i umplea faţa, se pupă lung cu cumnatu-său aplecindu-şi pe rind işlicele; apoi trecind de cea parte, sărută pe frunte pe Cneghina. Cu braţele amindouă intinse, il cuprinse in sărutări ţocăite şi pe tinărul cel bălan, care alergase spre dinsul de-i sărută mina. Şi intrebindu-se toţi de sănătate şi vorbind toţi odată cu glasuri de bucurie, cum se'ntimplă intotdeauna cind se intilnesc prietini dedeparte,—iar s'au sărutat şi iar şi-au strins minile. Pe urmă cuconu' Pavăl pofti pe tinăr in trăsură la dinsul şi, făcind semn lui Pintilie să plece înainte, flăcăul porni in fugă zărghită să ducă vestea la curte.

* * *

După ce-au isprăvit de mincat, şi boerii au poroncit să li se aducă ciubucile,—cucoanele amindouă au trecut in salon, punind la cale treburi de ale gospodăriei. Cneghina care era cam obosită de drum, intinzindu-se pe un divan, a poruncit să-i cheme de jos pe vicheleasa Zinca, care era aşezată acum după rangul ei in ospeţie, la nevasta vechilului Ştefănache Oancea.

In vremea asta dincolo, in cealalalt salon, cuconul Pavăl, Cneazul şi cu Grigoraş, tinărul cel bălan, fratele mai mic al cucoanelor, care numai de două zile venise dela Paris, stăteau toţi-trei răsturnaţi in jilţuri, trăgind din imamele şi sfătuind cu multă aprindere despre otnoşenia Mitropolitului Veniamin Kostache, care mijlocise să fie ertat de osindă la moarte cel mai vestit talhar din vremea aceasta: Ion Chetraru, făcind intimpinare la Logofeţia Dreptăţii, ca să-i fie hărăzit Sfinţiei-Sale.

— Ei, d'apoi se poate una ca asta, bre omule, ca tocmai Veniamin, o faţă bisericească aşa de slăvită,—intrebă cu glasul tare ridicat Cneazul,—să-şi ia pe sufletul lui pe-un ticălos ca Chetrariu şi să ceară tocmai el milostiva îndurare a Domnitorului, pentru un om care a făcut atitea tălhării şi atitea omoruri?

— Ei!... dă!... Se poate tare bine, frate Sandule,—răspunse cuconul Pavăl, cu vorba lui rară şi stăpinită. Se poate ca un blăstămat ca Chetrariu să se facă om detreabă, cind ştie el că numai dela inima Sfinţiei Sale Mitropolitului Veniamin i se trage prelungirea vieţii... Iaca, de-o vorbă, şi la mine la curte ţin pe unul Pintilie Spătaru, care a furat patru fete şi-a pingărit nu ştiu cite neveste, stricind din pricina patimei lui o samă de gospodării din cele mai temeinice. Judecata domnească l-ar fi osindit la groapa ocnei; eu l-am făcut scăpat de osindă şi de-atunci s'a făcut om minunat şi de toată lauda.

— Şi eu sint tot de părerea lui moş Pavăl,—adăugă tinărul Grigoraş, glăsuind c'oleacă de gingureală franţuzească,—trebue să se facă toate încercările pentru a îndrepta un om. Şi numai cind nimic nu merge,—atunci... Şi făcu un semn cu muchea minii după ceafă, vroind să spue că nu mai rămine alt ceva decit tăerea capului.

— Batir să spuneţi voi ce-ţi spune, da' eu pentru fapta asta, oricind l-oiu intilni pe Mitropolitul Veniamin, am să-i aduc aminte vorba cea inţăleaptă, că unde-i minte multă, este şi nebunie destulă.

— Ia să-i lăsăm să fie! zise cuconul Pavăl, schimbind vorba, ca să nu s'ajungă la supărare. Hai să batem cărţile, că iaca sintem chiar de-un ghiordum

— Eu nu pot să joc; am uitat jocurile ieste,—zise Grigoraş.

— Atunci facem numai amindoi un pichet, frate Sandule,—rosti cuconu' Pavăl, începind a alege cărţile.

— Pănă atunci, bădie Pavele, eu mă duc să-ţi văd caii, zise tinărul ridicindu-se grăbit de pe divan...

Trecind prin sală se opri o clipă in dreptul uşii dela salonul cucoanelor,—unde auzi vorbă multă femeiască. Deschise uşa încetişor şi văzind că erau numai surorile lui cu vichiliţa Zinca,—mai ales că amindouă cucoanele l-au chemat intr'un glas ca să intre să mai stea cu dinsele de vorbă,—intră bucuros, cătind cu gitul intins la un covor minunat, pe care-l lucrase in gherghef cu mina ei însăşi cucoana Rusanda.

— Dar ce faci, mata, cu atitea ouă? intrebă el pe sora lui, mărindu-şi acum ochii la o baniţă plină de ouă, pe care o aduse cămărăşiţa Rariţa.

— Facem ouă roşii, fraţioare, răspunse cucoana Rusanda, începind a căta cite unul in zare.

In clipa asta se ridică şi cucoana Profira; iar tinărul, folosindu-se de împrejurarea că amindouă cucoanele se sfătuiau cum să pregătească bacanul ca să iasă ouăle mai frumoase, aruncă o privire întrebătoare duducăi Zinca, la care ea-i răspunse cu o scurtă închidere de gene, ca şi cum ar fi fost o înţălegere pusă la cale mai dinainte intre dinşii.

Cu marginea păläriei lăsată mult pe ochi, şi cu minile in buzunarele dela haina lui scurtă şi strinsă la mijloc ca o polcuţă, Grigoraş plecă din salon, îndreptindu-se spre grajdiu şi de acolea împreună cu Oancea, vechilul, apucă spre nucul din livada despărţită c'un gărduţ de nuele, unde Pintilie care se pricepea la toate, lucra la o masă, unde avea să stea boerii.

— Ce, faceţi vr'o masă? intrebă acum Grigoraş, cătind spre lemnul pe care-l cioplea Pintilie.

— Da! aşezăm o masă; poate mai stă cuconaşu' sara... După ce s'a instări frunza, aici îi umbră şi verdeaţă frumoasă,—răspunse cu glas foarte supus vechilul.

— Daa... Îi foarte frumos aici,—grăi cuconaşul Grigore, cătind acum cu capul răsturnat pe ceafă spre inălţimea rămuroasă a nucului. Aşa nuc mare şi rotat încă n'am văzut până acum!

— Hehee! făcu vechilul, dînd din mînă. Nucul ista... şi tata boerului nostru, răposatul coconu' Mihalache, tot aşa spunea că l-o apucat... Subt nucul ista să te faci mata de Sfinţii Apostoli, la ziua boerului!... Cît ţine incunjurul lui, îs numai mese intinse. Multă veselie, Doamne, o ingăduit subt umbra lui şi mulţi şi feluriţi boeri şi-o dres inima subt dînsu'!

— Dă repede băete!— rosti vechilul, făcîndu-i semne din ochi şi din mînă lui Pintilie pe la spatele boerului. Cu vorba asta plecară amîndoi spre ogradă.

După ce se îndepărtară ei ceva mai încolo, flăcăul scuipă ca după hoit, apucîndu-se iar de lucru. Lovea acum în lobdă, de zburau lostopenele împrejurul lui ca nişte hulubi, izbind toporul cu tot greul necazului stîrnit în inima sa, ca o vijelie.

Deodată auzi drept de lîngă dînsul un glas de om: „Ia stăi puţin, băete!"—Cînd îşi ridică ochii, rămase înlemnit: cuconaşul cel tînăr venise cu duduca Zinca ca să-i arăte şi ei frumuseţa nucului.

— Daa!... Minunat nuc!... Nici că se mai poate mai frumos,—zise ea rotindu-şi privirile pe subt poalele copacului.

— Şi-aici s'aşază o masă,—adăugă tînărul, arătînd din cap spre lemnele cioplite.

— Aa? făcu ea mirată. Ştii că-i bine? Aici am să vin eu să-mi închistresc ouăle!...—Şi vorbind, îşi petrecu albastrul ochilor peste chipul lui Pintilie, peste lemnul de subt piciorul lui, peste surcelele dimprejur.

— Aici am să-mi beau şi eu mîni dimineaţă cafeaua,—rosti Grigoraş cu ochii aproape închişi.

— Dar uite, mata, la livadă încolo, cît îi de frumos înflorită,—zise ea, cătind acum spre valurile de floare albă ale unei păduri întregi de cireşi, ce se 'nălţa pe-o coastă de deal până'n corhana din zare.

Cu paşi mărunţi şi grăbiţi ea se îndreptă spre creanga de horbotă a unui cireş şi, săltîndu-se pe vîrful picioarelor, dădu s'apuce o ramură pe care n'o ajunse. Numaidecît tînărul se repezi şi i-o aplecă cu mîna lui până 'n dreptul pieptului,—iar ea îşi alese un cercel de floare, pe care şi-l aşeză după ureche subt testemelul ei roş.

Pe urmă, cu aceiaşi paşi mărunţi şi grăbiţi trecu subt alt cireş, săltîndu-se iarăşi din călcăe ca s'apuce cu mînile de ramuri înflorite ca spuma, în vreme ce boerul, în ciuda ei prefăcută, cu hohote de rîs îi ridica tot mai sus creanga la care năzuia s'ajungă. Vorbindu-i pe urmă cu glas scăzut şi presărîndu-i solzi albi de floare pe obraz, la care duduca Zinca răspundea cu felurile strîmbături drăgălaşe, păşiră amîndoi alăturea, zăbovind cîteva clipe după tulpina groasă şi îngemănată a doi cireşi bătrîni...

Cînd se iviră din nou grăbind înspre ogradă, cerceluşul cel de floare albă dela urechea duducăi Zinca stătea acum aninat pe umărul boerului, iar broboada ei roşie, mult aplecată într'o parte, lăsa să-i răsară pe-o tîmplă un moţ de păr răscolit şi galbăn ca mătasa.

Pintilie urmărea cu deamănuntul cum se spanciulea duduca Zinca şi zîmbrele cu care o poftea boerul,—aruncîndu-şi spre dînşii albul ochilor de cîte ori îşi înălţa toporul deasupra capului. Iar cînd trecură ei acum pe lîngă portiţă, multă stăpînire de sine i-a trebuit ca să nu răpadă în coastele ei tăiuşul lat al toporului.

— Tot una mi-i de-acum înainte!—îşi zicea el, tremurînd din toate încheeturile,—batjocura asta ar' să aibă un sfîrşit.

Cu ochii însîngeraţi de mînie, Pintilie se lăsă pe trunchiul de-alăturea şi, scoţîndu-şi legătura cu tutun din sîn cu degete tremurătoare, după ce-şi întinse pănuşa uscată de popuşoiu, rămase lung cu dînsa 'ntre buze, cu privirile pironite într'un loc, mai departe.

Apoi luă în mîni un vreasc de jos, îl rupse în bucăţele mici, pe care le lăsa să-i cadă printre degete, stînd nemişcat cu fruntea aplecată. Pe urmă deodată parcă i se lumină şi faţa şi sufletul. Tresărind o clipă cu ochii măriţi, aruncă 'ntr'o parte vreascul din mînă şi mişcă din sprîncene, ca şi cum ar fi luat o singură şi mare hotărîre. Şi s'apucă iar de cioplit, izbind des şi cu huet toporul.

***

Sîmbătă, în noaptea Învierii, clopotele Mănăstirii Tazlăului glăsuiau din uriaşele lor buze de aramă, luminata prăznuire a ceasului de dumnezeiască biruinţă a Vieţii asupra mormîntului.

Valuri prelungi şi tremurate de sunete zguduiau afundurile răscolite ale codrilor care huiau din stînci şi din izvoare; iar toaca cuvînta cucernic în îngînarea mormăită de ison bătrîn şi bombănit a clopotului celui mare, cutreerînd tăriile înfiorate şi stîrnite ale întunericului cu glas unduios şi picurat.

Afară, în ograda mănăstirii, în vîlvătaia luminilor, care 'nălbeau chiliile tăcute cu ceardacuri late,—preoţii în odăjdii albe, ţinînd în mîni evanghelii mari îmbrăcate în argint, îşi înălţau în slavă ictenii şi tropare de bucuroasă întîmpinare a Învierii, stîrnind în sufletul mulţimii înviorate nădejdea în viaţa cea fără de moarte şi fără de 'ncetare în morminte.

Cu lumînări mari de ceară galbănă în mîni, stăteau în fruntea norodului cei doi boeri bătrîni dela curte, aplecîndu-şi capetele descoperite cu scînteeri de bucurie în priviri, de cîte ori părintele Gherman, deasemenea cu capul aplecat, cadelniţa 'nspre dînşii răspîndind un miros cald de smirnă şi tămîie; iar mai înapoia lor cucoanele surori, îmbrăcate în haine scumpe

şi 'n cap gătite cu tesuri albe înhorbotate, cătau cu zîmbete furişe la fratele lor Grigoraş care n'avea astîmpăr, ci stînd mai la o parte nu prea lua aminte la slujbă. Stăpînit de focul unui dor nebun ce-i licărea ca două flăcări în priviri, urmărea ucigătoarele lumini albastre ale duducăi Zinca, care cu umilinţă şi cu spăşenie stătea la spatele cucoanelor celor bătrîne, îndreptîndu-şi înspre Grigoraş din cînd în cînd farmecul dulce al gropiţelor din obrazul ei de copil, scăldat de lumina vie a făcliei pe care o ţinea între degetele-i subţiri şi albe.

Rezemat de uşorul pridvorului şi amistuit de întunericul ungherului dimpotrivă, Pintilie cu ochii eşiţi din găvane o urmărea pe duduca Zinca clipă cu clipă şi pas cu pas dela începutul slujbei. Cătră sfîrşitul utreniei, cînd părintele Gherman a glăsuit: „Ziua învierii să o luminăm şi unii pe alţii să ne 'mbrăţoşăm!..." atunci a văzut Pintilie cum a scoborît boerul Grigoraş dintr'o sprînceană şi muşcîndu-şi un colţ de buză şi-a întors spre dînsa o căutătură pătimaşă, în vreme ce duduca Zinca rîdea din toată făptura ei, cu obrazul înfundat în blăniţa neagră de 'mprejurul gîtului.

Iar cînd părintele Gherman cu evlavioasă plecăciune a dat boerilor: „Hristos a înviat!" poftindu-i la dînsul în stăreţie, ca să ciocnească ouă roşii,—Pintilie, de-acolo, din uşa pridvorului a băgat de samă cum s'a apropiat de duduca Zinca cuconaşul cel tînăr, i-a spus ceva la ureche, pe urmă a căutat cu ochii prin mulţime pe vătav, care dădu semn din mînă lui Bolong vizitiul să fie gata cu trăsura. În scurt duduca Zinca, strîngîndu-şi acuma mai bine gulerul de blană, după ce-şi făcu două cruci mici, apucă înspre trăsură, în vreme ce boerii toţi, urcînd pe scările de scînduri care huiau de tropăituri grele, poftiră în chilia Egumenului ca să „lumineze învierea", după obiceiu, să ciocnească ouă roşii.

„Boerul Grigoraş a ramas"—îşi zicea acum cu nedumerire Pintilie,—şi ea pe semne că pleacă singură. Vichileasa cealaltă n'a venit la biserică,—vechilul Oancea însă-i aici... îl văd acolo, lîngă prapure".

Pe loc stînse luminarea şi, apucînd lăturiş pe lîngă oameni, zări ieşind tocmai atunci pe poarta mănăstirii trăsura cu duduca Zinca. Intr'o fugă nebună alerga acum la cîteva prăjini în urma trăsurii, pe urmă coti pe o uliţă, sări un gard, tăind de-adreptul prin arătura dintr'o grădină, sări alt gard dela altă gădină; cînd ajunse Bolong cu trăsura la poartă, intră şi el pe altă parte în ogradă, şi se lipi de colţul casei de jos a vechilului. Prin întunericul ca păcura, duduca Zinca dibuind, căta să deschidă portiţa dela capătul cerdacului, în vreme ce trăsura cu duruit grăbit plecă înapoi spre Mănăstire.

Folosindu-se de această clipă, Pintilie se azvîrli ca o fiară asupră-i şi o cuprinse, încleştîndu-şi o mînă în sînul ei tare prin haina sfîşiată, iar cu cealaltă îi simţi gîtul cald şi plin.

Dar de-odată, poarta se izbi în întuneric şi un duduit de paşi se auzi pe aproape... Mîna lui se încordă atunci năpraznic, ca o ghiară, în gîtul ei moale. Şi subt degetele tari pîrîiră scurt ciolane strivite...

Femeia se sbătu, hîrşcîindu-i obrazul c'un tremur slab şi rece; apoi se turti făr' de viaţă peste picioarele lui, mototolită ca o buleandră.

Cînd s'auzi din nou duruitul trăsurii care venea dinspre Mănăstire, Pintilie suia la deal, spre Măgură, scufundîndu-se tot mai adînc în întuneric.

I. I. Mironescu

Opera lui Romain Rolland

Valul de pasiune şi de iubire, pe care literatura rusă a veacului trecut îl pornise asupra vieţii sufleteşti a Europei, a avut darul să orienteze cu vigoare preocupările morale spre revizuirea conştiinţei şi spre ideia solidarităţii omeneşi.

Tolstoi şi Dostoevski izbutiseră să deschidă ochiul luminos al spiritului asupra gravelor probleme social-umanitare ale timpului şi suferinţa pe care o evocase opera lor dogorea, prin vibrarea ei intensă, sufletul anemiat al Europei. Tolstoi proclama necesitatea artistului-apostol, a cărui soartă să fie „jertfa şi suferinţa pentru durerile semenilor săi".

Marele exemplu de abnegaţie şi de curaj pe care-l dăduse autorul *Războiului şi păcii* în ultimii ani ai vieţii sale, impresionase pretutindeni spiritele. El avea să determine o adevărată revoluţie morală în conştiinţa unuia dintre cei mai reprezentativi scriitori ai Franţei contemporane: Romain Rolland.

Dacă însă Tolstoi, chinuit până în momentul fugii, de slăbiciunea sentimentului care-l ţinea legat de familia sa, s'a putut întreba în fiece clipă: „Ei bine, Tolstoi, trăeşti tu după principiile pe care le predici?", Rolland ar putea să privească în linişte spre trecutul său şi să exclame: „Sufletul meu a cunoscut tăria împotrivirii la oroarea dominantă. Am fost în opera şi în fapta mea un om întreg".

*

Războiul european, care a determinat criza hotăritoare a conştiinţei lui Rolland, îl găsise cu o personalitate bine definită. Concepţia lui morală se desfăşurase în *Vieţile oamenilor iluştri* (Beethoven, Tolstoi, Michel Angelo, Haendel), în romanul *Jean Christophe*, în piesele de teatru care evocau epopeia marei revoluţii franceze, în *Tragediile credinţei* şi în numeroasele studii asupra compozitorilor muzicali celebri „de altădată" şi „de azi". Romanul *Colas Brugnon*, deşi publicat în anul 1918, fusese sfîrşit şi dat spre imprimare înainte de

izbucnirea războiului. Influenţa lui Tolstoi se desemnează, cu limpezime, în mai toate operele acestea şi lămureşte, pe alocuri, crezul moral al lui Rolland.

Prefaţa la ultimul volum al romanului *Jean Christophe* explică spiritul chinuit al generaţiei pe care o descrisese şi care reacţionase la toate marile idei şi influenţe ale timpului.

Afacerea Dreyfus şi zorile mişcărilor muncitoreşti treziseră la luptă aproape întreaga tinerime a vremii şi uzase sforţările ei generoase până la epuizare. Rezultatele practice mărunte şi neantul sufletesc care urmară, dezamăgiseră până la apatie speranţele şi elanul acelui tineret cu gînduri curate şi cu suflet iubitor.

Ca şi în *Clerambault*, Rolland vedea cu teamă „negrul pesimism care ameninţa să copleşească" pe cei tineri şi nevoia imperioasă „de a le găsi raţiuni de viaţă" înviorătoare. *Tragediile credinţii*, în care conştiinţa eroilor rămîne inflexibilă, cu toate furtunile ce se deslănţue împotriva lor, şi *Vieţile oamenilor iluştri* tindeau să întărească spiritele în credinţa lor morală şi să le găsească un reazăm în suferinţa altora.

Odată cu apariţia primului studiu asupra oamenilor iluştri (*Viaţa lui Beethoven*), se precizează şi natura concepţiei care călăuzise pe Rolland. El denunţa în prefaţa volumului „atmosfera apăsătoare şi viciată" din jurul său, cu următoarele cuvinte:

„Un materialism fără măreţie apasă asupra gîndirii şi stăvileşte acţiunea guvernămintelor şi a indivizilor. Lumea moare de asfixie în egoismul prudent şi josnic. Lumea se înăbuşă. Să redeschidem ferestrele. Să facem să intre aerul liber. *Să respirăm suflul eroilor*". 1

Şi spre a nu lăsa să se strecoare vre-o neînţelegere în interpretarea ţelurilor urmărite, el ţine să adaoge: „Numesc eroi nu pe acei care au triumfat prin gîndire sau prin forţă. *Numesc eroi numai pe acei care au fost mari prin inima lor*". 2

Pornind dela această concepţie care confirma şi una din ideile scumpe lui Beethoven, 3 Rolland caută să redea suferinţa nesfîrşită a geniilor care au cucerit omenirea prin puterea artei, şi frămîntările lor chinuitoare. El stărue asupra crizelor morale prin care au trecut deopotrivă şi Beethoven şi Michel Angelo şi Tolstoi, toţi prada geniului, care le zguduia fiinţa în impulsiuni necurmate spre acţiune şi spre creaţiune. Teza lui Tolstoi, că lumea spirituală naşte numai în suferinţe şi în chinuri, găseşte o demonstrare integrală în viaţa geniilor nefericite descrise de Romain Rolland.

El evoacă aspectul tragic al luptei lui Beethoven împotriva pustiirilor surzeniei, care tind să-l doboare în vigoarea creaţiunii,—reacţia zguduitoare a temperamentului său de uriaş al simţirii şi marele triumf al spiritului asupra mizeriei materiei

1 Prefaţa la *Beethoven*.
2 „ „ „
3 „Nu cred că poate fi cineva mare decît prin inima sa".

prin Simfonia IX-a, compusă în vremea surzeniei complecte. Odinioară Beethoven scrisese amicului său Wegeler: „O! dacă aşi fi desbărat de acest rău, aşi îmbrăţişa lumea.. Nu, nu-l voiu suporta. Vreau să iau destinul de gît. Nu va reuşi să mă îngenunche de tot". Şi, în toiul durerii fără nume care-i copleşeşte fiinţa, Beethoven învinge destinul prin imnul bucuriei, pe care-l ridică la finele celei de a noua simfonii.

Aceiaşi concepţie se degajă şi din prezentarea vieţii zbuciumate a lui Michel Angelo, urmărit şi cucerit de geniul care se năpustise asupra corpului său slab. Rolland prezintă cu putere „exaltarea frenetică" şi acea viaţă formidabilă într'un corp şi un suflet prea slabe ca să o susţie şi strălucirea operei în frămîntările chinuitoare ale creaţiunii.

După moartea lui Tolstoi, el adaogă la „vieţile ilustre" biografia celui mai scump inspirator al generaţiei sale, în cuvinte care vibrează de o emoţie adîncă şi nestăpînită:

„Lumina care s'a stins",—spune Rolland, „a fost, pentru cei din generaţia mea, cea mai curată care a luminat tinereţea lor. In amurgul cu umbre grele din secolul al XIX-lea, secolul care sfîrşea, ea a fost steaua consolatoare, a cărei privire atrăgea liniştea sufletele noastre de adolescenţi.. Cărţile lui au fost... oglinda măreaţă a puterilor noastre de iubire şi a slăbiciunilor noastre, a speranţelor noastre şi a groazelor şi a descurajărilor noastre". 2

Redînd durerea despărţirii lui Tolstoi de familia sa şi sfîşierea necurmată a firii lui iubitoare spre a se îndrepta pe calea adevărului, autorul caută să aducă, prin imaginea durerii celor mai buni din omenire, o consolare celor care sufăr în lupta pentru bine şi pentru adevăr.

Rolland e un adversar hotărît al artei pentru artă. El cere scriitorului să oglindească zbuciumul sufletesc al omenirii şi să lupte pentru susţinerea morală şi pentru înălţarea ei. „Fericite epocele şi operele senine", scrie Rolland. „Dar cînd epoca e tulburată şi cînd naţiunea luptă, e de datoria artei să lupte alături, s'o înflăcăreze, s'o călăuzească, să depărteze întunericul şi să zdrobească prejudecăţile din cale". 3

El concepe în acest senz un teatru al poporului, care să se depărteze de atmosfera de „boudoir" a teatrului modern (criticat cu vehemenţă mai tîrziu în *La foire sur la place*) şi care să se adreseze forţelor vii ale naţiunii. Mişcarea aceasta,—inspirată de ideia întoarcerii către popor a lui Tolstoi şi de curentul „dreyfusist" care îndreptase tineretul spre luminarea maselor,—nu dă roadele aşteptate

Teatrul Revoluţiei, conceput în aceeaşi serie ciclică de 10 volume, ca şi romanul *Jean Christophe*, deşi pătruns de suflul

1 cit. *Viaţa lui Beethoven* p. 23
2 cit. „*Viaţa lui Tolstoi*" p. 1.
3 Romain Rolland.—*Teatrul poporului* (Incercare de estetică a unui teatru nou).

marei mişcări populare care animă cu putere momentele de evocare dramatică, n'a putut cuceri mulţimea. Nici *14 Iulie*, nici *Danton*, nici *Lupii*, cu retorismul lor lipsit de acţiune progresivă, nu puteau impresiona un public, căruia numai pitorescul unei mişcări variate şi gradate i-ar fi putut atrage şi menţine interesul.

Această lipsă de preocupare pentru împărţirea îngrijită a materiei este unul din defectele caracteristice autorului lui *Jean Christophe*. Teatrul, caşi romanul, sînt viaţa în acţiune, dar viaţa care trece prin spiritul organizator al scriitorului. Un adevăr nu-şi poate păstra însemnătatea, nici un eveniment relieful, dacă din împreunarea elementelor de viaţă conţinute într'o operă nu reesă sublinierea intenţionată de autor.

Insuşirea de a putea suggera, fără o vizibilă apăsare, o atitudine sau un sentiment prin înşirarea abilă a evenimentelor, o stăpîneşte numai în momente rare Romain Rolland. Dar dacă în alte genuri literare lipsa gradaţiei poate fi înlocuită prin bogăţia şi prin originalitatea ideilor, drama nu poate trăi fără însufleţirea pe care freamătul continuu al succesiunii întîmplărilor trebue s'o întreţie în spiritul spectatorului. Puţinul succes al teatrului scriitorului francez este o consecinţă a neîndeplinirii cerinţelor speciale ale genului.

In roman însă, Rolland a putut învinge nemulţumirea provocată de aceste lipsuri, printr'o putere de simţire care susţine interesul şi în paginile cele mai străine de spiritul propriu-zis al romanului. Succesul lui *Jean Christophe* e o dovadă a marei forţe de suggestie pe care autorul o exercită în unele momente şi care-şi prelungeşte vibraţia în ciuda tuturor asprimilor de limbă şi de cugetare.

Primul volum (*l'Aube*) începe cu naşterea şi cel din urmă (*La nouvelle journée*) sfîrşeşte cu moartea lui Jean Christophe. Eroul e un geniu muzical, un temperament viguros şi inadaptabil în sînul aparenţei civilizaţii moderne. Naşterea, copilăria şi multe din împrejurările vieţii eroului sînt luate aidoma după amănuntele vieţii lui Beethoven.

Romanul nu este lupta unei *inteligenţe* împotriva mediului, ci inadaptabilitatea unei *sensibilităţi*. Christophe crează în virtutea unei impulsiuni primordiale, fără a sta să cugete şi reacţionează sensitiv împotriva mediului, pentrucă îl *simte* corupt, superficial şi nesincer.

Prin proporţia şi prin spiritul ei, opera se înfăţişează cu toate caracterele universalităţii creaţiunii. Rolland îşi poartă personajul prin toate ţările apusului cărora progresul cugetării omeneşti le datorează întreaga-i bogăţie. 1 Apoi după o excursie în care critica vehementă ţîşneşte fără frîu, el încearcă

1 Franţa, Germania, Elveţia şi Italia. Anglia nu figurează printre ţările descrise, deşi studiul asupra lui *François Millet* este scris în englezeşte.

o sinteză a civilizațiilor prin bunătate și prin iubire omenească.

Constatînd că, după moartea lui Tolstoi, „nu este în Europa un singur suflet de artist care să realizeze într'însul uniunea tuturor partidelor și a raselor" [1], Rolland tinde să înoade fâșiile sufletului omenesc, destrămat de literatura modernă, într'o operă care să cuprindă sinteza civilizației morale a timpului. Dar spre a da o semnificație mai înaltă ideii finale de unire a sufletelor deasupra imperfecțiunilor și a desbinărilor urii, el caută să proecteze lumina unei critici rigide și nemiloase, asupra deformării morale pricinuită de goliciunea și de superficialitatea vieții „bunei societăți" moderne.

Spre deosebire de Bernard Shaw, de pildă, Rolland este însă un sensitiv. Firea lui e făcută să iubească, nu să atace și să critice. El desvălue lui Christophe toată descompunerea societății moderne, anemiată de bun traiu și de lenevie, călăuzindu-l prin mediile rafinate ale Franței și ale Germaniei. Dar sensibilitatea lui vibrează de oroare la revelarea infirmităților morale și echilibrul observației critice obiective este răsturnat de o pasiune năvalnică nepotolită. Aprecierile critice degenerează în defăimări, satira în caricatură și surîsul în sarcasm.

Rolland și-a păstrat, în cursul tipăririi succesive a romanului, posibilitatea unei reveniri finale, cînd Christophe își dă sama de zădărnicia urii și de măreția fecundă a iubirii și a ertării. Dar viziunea ultimă nu l-a împedicat să scrie paginile de critică tăioasă și impulsivă din *Revolta* și din *La foire sur la place*. Dacă nu le-ar fi crezut utile pentru purificarea vieții sociale, desigur că Rolland nu le-ar fi dat tiparului. Revenirea finală nu însamnă o negare a constatărilor făcute înainte, ci o manifestare de largă indulgență față de slăbiciunile și de rătăcirile omenești. Deaceia caracterul excesiv al criticei rămîne una din laturile dominante ale temperamentului său. Dar pasiunea pusă în observații și depășirea limitei normale de apreciere sînt datorite tocmai desvoltării unor însușiri afective, care accentuiază în unele momente, până la exagerare, nota defavorabilă personajului analizat.

Rolland e un dușman al ironiei; constituția intimă a temperamentului său nu armonizează cu această formă de exprimare a gîndirii. Dar ironia, cînd nu e răutăcioasă, ci pornită dintr'o superioritate care te ridică deasupra obiectului (Renan, Anatole France), poate menține mai ușor dreapta măsură a aprecierilor. Lipsa ei dă prilej la diformații caricaturale (prin exagerarea *în sens comic* a unei trăsături în defavoarea personajului), sau la asprimea satirei (prin exagerare în senz tragi-comic a unui defect moral).

Ironia nu a fost niciodată simpatică afectivilor. Humorul a conveait mai bine sensibilității lor. În *Colas Brugnon*

1 *Viața lui Tolstoi* pag. 126.

Rolland adoptă această formă de redare sănătoasă și curată a ideii, dovedind varietatea spiritului și a însușirilor sale literare.

Sforțarea de a oglindi în *La révolte* și în *La foire sur la place* vițiile a două popoare, pe care le iubea deopotrivă, a determinat în conștiința lui Rolland o frămîntare dureroasă. Scriind *Viața lui Tolstoi* în intervalul conceperii lui *Jean Christophe* el arată tragedia luptei cu sine însuși.

„Cum va face acel care a primit dela natură darul superb și fatal de a vedea adevărul și de a nu putea să nu-i vadă? Cine va spune ceiace a suferit Tolstoi de continuul dezacord din ultimii săi ani, între ochii săi nemiloși care vedeau oroarea realității și inima sa pasionată, care continua să aștepte și să afirme iubirea?

„*Am cunoscut toți aceste tragice lupte*. De cîteori ne-am găsit în alternativa de a nu vedea sau de a urî! Și de cîteori un artist,—un artist demn de acest nume, un scriitor care cunoaște puterea splendidă și de temut a cuvîntului scris,—se simte apăsat de chinuri, în momentul de a scrie cutare sau cutare adevăr!...

...„Societatea se află fără încetare în fața acestei dileme: *adevărul sau iubirea*. Ea o rezolvă, de obiceiu sacrificînd totdeodată și adevărul și iubirea", [1]

Această întrebare și-o pune cu îngrijorare și Romain Rolland. Și simțind nevoia vitală a adevărului, pentru restabilirea unei vieți normale, dar și a iubirii, pentru cimentarea solidarității omenești. El se hotărăște să proclame cu toată tăria adevărul și să vindece în urmă rănile desvăluite prin afirmarea supremă a iubirii omenești.

In toate manifestările vieții, eroul lui Rolland caută sinceritatea, atît de rară în relațiunile obișnuite și în producția artistică și literară a societății care se agită la suprafața organizației contemporane. Cași autorul, el nutrește pentru muzică o pasiune atît de vie, încît nu o poate despărți de existența sa.

Rolland a detaliat frumusețea armoniei care se desprinde din opera marilor compozitori ai lumii, în numeroase *pagini critice* (*Musiciens d'autrefois*. – *Musiciens d'aujourd'hui*, etc.) Dar Christophe este el însuși un *compozitor* genial și unul dintre aceia pentru care arta nu este un calcul matematic, ci redarea unor stări sufletești care cer imperios calea expresiunii.

Autorul revine de repetate ori în decursul desfășurării romanului asupra felului deosebit cum se reflectează viața în sufletul muzicianului. „*Totul este muzică pentru o inimă de muzician*", scrie el în *L'aube*. „Tot ceiace vibrează și se mișcă, se agită și palpită în zilele de vară pline de soare, nopțile cînd suflă vîntul, lumina care curge, scînteerea stelelor, furtunile, cîntecele păsărilor, bâzîitul insectelor, freamătul arborilor, glasurile iubite sau detestate, zgomotele familiare ale căminului, ale ușii care scîrție, a sîngelui care umflă arterele în liniștea nopții,

1 *Viața lui Tolstoi* pag. 20.

tot ce e, e muzică: numai s'o auzi. Toată această muzică a fiinţelor răsuna în Christophe". 1

Intr'adevăr, muzica a inspirat lui Rolland cele mai frumoase imagini, aşa cum pădurea le inspiră lui de Curel sau lui Otto Ludwig, sau apa lui Lamartine. Autorul lui *Jean Cristophe* este un *auditiv*. Toate percepţiunile de artă le transformă în impresiuni auditive. Aşa cum unui pictor î se prezintă peisajul frumos ca o armonie a culorilor, Rolland percepe peisajul sau obiectul ca o profuziune de sunete.

Eroul său pătrunde în structura sufletească a fiecăreia din civilizaţiunile descrise pe calea înţelegerii muzicale. El aspiră puterea de viaţă pe care o degajă opera marilor compozitori şi îşi dă sama de toată goliciunea, lipsa de suflet şi manierismul uscat al ştiliştilor de salon. Critica însă este, caşi în privinţa celorlalte manifestaţiuni de artă, excesivă.

Sensibilitatea iritată a eroului sau a autorului (Rolland n'a ascuns afinitatea de sentiment ce-l leagă de Christophe), enervează de multeori pe cetitor. Din culminarea aceasta de iritaţiune, cetirea celui de al şaselea volum, *Antoinette*, dă impresia pătrunderii într'o oază răcoroasă şi binefăcătoare. Familia lui Olivier, cu onestitatea ei de mică burghezie provincială, cu întrecerea de dragoste şi de sacrificiu, cu duioşia blîndă şi cu fatalitatea morţii care pluteşte asupra expansiunii tinereşti, proectează o rază de lumină simpatică, după întunericul simţirii din *La foire sur la place*. Simpatia autorului pentru personajele evocate învăluie întreaga descriere a vieţii lor într'o atmosferă atrăgătoare şi Rolland se arată, dupăce strecurase o oarecare îndoială în spiritul cetitorului, ca un adevărat creator de viaţă (ca şi în *L'aube* şi în *Colas Brugnon*).

Romanul *Jean Christophe* este, în cea mai mare parte, o cercetare critică, menită să oglindească analitic evoluţiunile, criza şi edificarea definitvă a unei conştiinţi superioare şi a unui temperament vibrant. Christophe reprezintă geniul creator german, iar Olivier, prietinul său, civilizaţia veche şi rafinată a Franţei, cu expansiunile ei generoase.

Olivier deschide lui Christophe perspectiva largă a Franţei modeste şi muncitoare, contribuind la luminarea spiritului său. Dar o serie de fatalităţi provoacă moartea lui Olivier şi desnădejdea şi căderea în greşeli morale a lui Jean Christophe. Incercările dureroase ale vieţii tocesc, în cele din urmă, încordarea dîrză a firii acestuia, aducîndu-l cu încetul la filosofia dragostei şi a îngăduinţii şi la revelarea fondului religios al sentimentului său. Christophe se stinge la sfîrşitul ultimului volum, în acea armonie şi seninătate a spiritului, care aminteşte sfîrşitul *Simfoniei a noua* sau cel din *Parsifal*.

Dealungul prezentării lui Christophe, Rolland ţese o serie de nuvele şi de schiţe, cu numeroase tipuri care încadrează pe eroul principal şi care învederează un dar deosebit al autorului de a reda cu pătrundere psihologia feminină.

1 L'aube, pag. 173

El se ridică împotriva acelui *odor di femina* al literaturii moderne, care crează în jurul femeii o atmosferă nesănătoasă, depărtînd-o dela înţelegerea datoriilor sale reale. Lipsa de originalitate a femeilor scriitoare contribue, după Rolland, la dezorientarea generală, căci ele imită scrierile bărbaţilor care s'au ocupat de psihologia femeii şi care n'au izbutit să redea decît caricatura sufletului ei. In volumul al cincilea al romanului (*La foire sur le place*) el ironizează lipsa de pudoare a femeilor scriitoare care, de cînd nu mai au pietatea să-şi încredinţeze greşelile abatelui, împărtăşesc tuturor, prin mijlocirea cărţii, micile lor insanităţi. Rolland cere scriitorilor să prezinte pe femeie pentru ea însăşi şi cu structura ei sufletească deosebită nu numai cele trei tipuri obişnuite: „femeia pe care bărbatul ar voi s'o aibă, femeia pe care crede că o are şi femeia pe care nu poate s'o aibă... caşicum toată fiinţa femeii ar gravita în jurul acestui soare unic, — iubirea bărbatului". 1 Această tendinţă o urmăreşte Rolland într'o serie de figuri feminine distincte, prinse în trăsăturile cele mai caracteristice, cu o bogăţie de detalii psihologice fine şi surprinzătoare prin efectul de adevăr şi de viaţă pe care îl produc. Printre acestea, portretele Colettei Stevens, ale Antoinettei, Graziei Buontempi, Jacquelinei şi Annei Braun sînt de un relief deosebit.

După cum am spus, romanul trăeşte,—cu toate proporţiile lui exagerate şi cu toată lipsa lui de măsură şi de progresiune, (întîlnită mai rar la scriitorii francezi),—prin puterea de viaţă pe care o degajează aceste portrete şi prin pasiunea care animă cugetarea bogată ce cuprinde.

Ar mai fi totuşi de relevat un lucru, în privinţa căruia aprecierile critice au tăcut până acum, deşi este menit să producă un efect de nemulţumire vagă dealungul întregului roman. Christophe este un compozitor muzical *genial*. Fără această calitate excepţională a spiritului său, întreaga sa atitudine de negaţiune excesivă şi de pretenţiuni extrem de greu realizabile, ar putea apare ca o detracare nervoasă prea puţin simpatică cetitorului.

Dar reacţiunile lui Christophe sînt menite prin puritatea şi prin înălţimea sufletului său, să aibă o influenţă morală puternică asupra cetitorului, căci, după cum am mai menţionat, Rolland urmăreşte prin scrierile sale tendinţi sociale şi morale bine definite. In asemenea împrejurări, determinarea neîndoioasă în spiritul cetitorului a convingerii că eroul este *genial*, se impune cu puterea unui adevăr elementar.

De aici însă începe partea de greutate a persuaziunii, căci elementul *auditiv* (armonia sunetelor şi savanta lor combinaţiune, spre a reda o stare de suflet), care ar putea decide în privinţa edificării cetitorului, nu poate fi redat acestuia. Naraţiunea descriptivă pe care ne-o dă Rolland despre muzica lui Christophe, nu este evocarea operei în sine, ci redarea unei

1) cit. Seippel. *Romain Rolland* pag. 124

impresiuni produsă de dînsa asupra auditoriului, adică reacțiunea emoțională, nu determinantul emoțiunii.

E drept că scriitorul francez afirmă cu energie la felurite intervale că eroul său este un om genial, dar nu ne poate răpi libertatea de a-l crede sau nu pe cuvînt, în lipsă de alte mijloace de convingere. Rolland ar fi trebuit să suggereze, cel puțin prin puterea unei descrieri impresionante detaliul psihologic al emoțiunii încercate de ascultători în momentul manifestării acestor însușiri, spre a trezi și la cetitor, prin simpatie, o stare de suflet corespunzătoare. Lipsa acestei edificări în fața pretențiunilor, de multeori bizare, ale lui Christophe, pe care numai puterea unui geniu le-ar fi putut impune, răpește o bună parte din forța de convingere a paginilor de critică socială violentă.

*

Odată cu ultimul volum din *Jean Christophe*, Rolland terminase tragedia „unei generații pe cale să dispară", și pe care o închinase „sufletelor libere ale tuturor națiunilor care sufăr, care luptă și *care vor învinge*".

Deși, după cum vom vedea, el avusese în unele momente o privire profetică asupra încăerărilor viitoare, nu bănuia că va trece prea puțină vreme, până să scrie tragedia mai grozavă a generației care abia cuprinsese cu privirea orizontul vieții. Așa cum n'a căutat să ascundă în *Jean Christophe* nimic din viciile și din virtuțile generației descrise, „din tristeța ei apăsătoare și din orgoliul ei haotic, din sforțările eroice și din copleșirea ei sub povara unei sforțări supraomenești", 1 autorul *Odei pentru pace* a trebuit să evoace cu durere omenirea nouă sfîșiată și cu idealul ei distrus.

In prefața ultimului volum, Rolland se adresează tinerilor Europei cu urarea să fie „mai mari și mai fericiți" decît cei pe cale să dispară și sfîrșește cu exclamarea: „Să murim, Christophe, spre a renaște".

Christophe a renăscut într'un amurg greoiu și sîngeros al civilizațiunii. In viitoarea uraganului de foc, i-a întîlnit pe cei cărora li se spovedise odinioară, mai mari prin suferința și prin stoicismul lor; dar i-a aflat oare mai fericiți în resemnarea lor fără de glas?.. Autorul lui *Jean Christophe* tresare cînd vede în ochii lor lucirea disperării mute. Și smulgînd cu tărie legăturile nenumărate care îi încătușau gîndul și simțirea, el izbutește să arunce, deasupra mulțimilor încăerate, strigătul de altădată al lui Tolstoi: „Treziți-vă!"

Dupăce sfîrșește pe *Jean Christophe*, Rolland este cuprins de o bucurie exaltată, explicabilă prin sentimentul îndeplinirii unei datorii morale apăsătoare, impusă de conștiința sa. Christophe îl ușurase, după cum scrie prietinului său Paul Seippel,

1. Din prefața la ultimul volum, *La nouvelle journée*.

„de toată enorma povară a trecutului", și continua scrisoarea cu cuvintele: „Mă simt în pragul unei lumi estetice și morale noi. Dacă Dumnezeu îmi va da viața, voiu încerca să intru".

Lumea estetică și morală nouă avea să fie însă numai continuarea și realizarea în acțiune a concepției din *Jean Christophe* și din *Viețile oamenilor iluștri*. In *La nouvelle Journée*, Rolland are viziunea lămurită a tragediilor viitoare, pe care le va pricinui „incendiul care mocnea în pădurile Europei", și pe care-l denunța ca „semnalul marelui război al națiunilor".

Descriind cu o putere de evocare profetică exaltarea mulțimilor agitate și împinse la discreția întîmplării, el deplîngea, cu doi ani înainte de izbucnirea măcelului, zădărnicia civilizațiunii aparente:

„La aceasta trebuia deci să ajungă renașterea fizică și morală a raselor din Occident! La aceste măcelăriri le împingeau curentele de acțiune și de credință pasionate. Numai un geniu napoleonian ar fi putut să fixeze acestei curse oarbe un scop prevăzut și ales. Dar genii de acțiune nu erau nicăeri în Europa. S'ar fi zis că lumea a ales din cele mai mediocre ca s'o guverneze. Forța spiritului omenesc era aiurea. Atunci nu mai rămînea decît să lunecî pe panta ce antrena. Așa făcură guverne și guvernanții. Europa oferea aspectul unei vaste tabere înarmate. 1

Și cînd faptele dureroase realizară infinit mai puternic viziunea de odinioară a lui Romain Rolland, autorul lui *Jean Christophe* se afla în fața unor întorsături mai de mult prevăzute, care determinaseră anticipat o atitudine morală hotărîtă.

Odinioară, eroul romanului său se aflase în aceiași situație ca acea pe care o cunoscuse și Goethe în 1813. Cași autorul lui *Faust*, Rolland se întreba: „Cum să combați fără de ură? Și cum să urăști fără tinerețe? Hotarul urei era deja trecut. Din aceste două popoare rivale, care-i era mai puțin scump? Invățase să cunoască meritele fiecăruia și ceiace lumea le datora.

„Cînd ai ajuns la o anumită înălțime sufletească, — nu mai cunoști națiune, resimți fericirea sau nenorocirea popoarelor vecine, ca pe cea a poporului tău". 2

Autorul lui *Christophe* nu putea desminți în fața faptelor reale, împrejurările pe care le trăise altădată prin puterea imaginațiunii sale. Și neputînd înăbuși în cugetul său elanul plin de dragoste frățească pentru întreaga omenire, Rolland este silit să plece în Elveția unde, prin *Journal de Genève*, scoate acele strigăte impresionante, care răsună în întreaga Europă. Articolele scrise astfel sînt adunate, mai tîrziu în două volume: *Au dessus de la mêlée* și *Les précurseurs*.

Cînd războiul își întinde pustiirea, Rolland închină un imn păcii, *Ara pacis*, în care vibrează toată puterea simțirii sale și toată iubirea pentru omenirea suferindă. El adresează apeluri

1. *La nouvelle journée* pag. 219 ș. u.
2. *La nouvelle journée*.

intelectualilor de pretutindeni, pline de o cugetare adîncă şi remarcabile prin distincţiunea sentimentului şi prin înălţimea de perspectivă dela care sînt privite faptele. In acest senz *Au dessus de la mêlée, Scrisoarea către Hauptman, Popoarelor asasinate* şi *Declaraţia independenţii spiritului* sînt pagini de o forţă foarte puţin comună. Ideia morală ce se desprinde din întreaga acţiune a lui Rolland şi din această manifestare publicistică, o vom analiza în rîndurile ce vor urma, ţinînd samă de toată producţiunea autorului.

Ca romancier şi, prin urmare, creator de viaţă, Rolland nu se putea mărgini numai la expunerea unor adevăruri critice. El concepe crearea unui tip sintetic, care să-i anime gîndurile şi să întrupeze tendinţele sale umanitare. *Clerambault* avea să dea viaţă cugetării lui Rolland şi să arăte lumii suferinţele la care se expune individul, cînd luptă împotriva rătăcirilor mulţimii. Dar, pe de o parte, accentuarea prea puternică a tendinţelor sociale urmărite iar de alta lipsa de echilibru critic, pe care acum, mai mult decît în *Jean Christophe*, o determină intensitatea durerilor şi a propriilor experienţe, dau romanului un caracter tezist şi lipsit de obiectivitate.

Viaţa lui *Clerambault*, poet celebru care închină ode războiului şi care revine asupra greşelii morale făptuite, dupăce pierde în luptă pe unicul său fiu, e prinsă în momentul sufletesc al evoluţiei şi dela nepăsare la dureroase remuşcări, şi la edificarea definitivă în sensul solidarităţii şi al iubirii omeneşti. Dar numeroasele consideraţiuni sociale şi politice şi exagerarea tendinţii urmărite amintesc sistemul nereuşit din *Clarté* a lui Barbusse. Totuşi, romanul lui Rolland e superior operei pomenite a lui Barbusse, prin viaţa sufletească intensă pe care o degajă în momentele lui de adevărată artă şi prin accentuarea laturei individualiste, opusă spiritului gregar.

Acest individualism superior, care nu se coboară la exploatarea slăbiciunilor mulţimii şi care nu-şi crează un piedestal din ignoranţa ei, i-a dat tăria şi autoritatea să vorbească în numele „independenţii spiritului", pe care l-a apărat cu un elan neşovăitor: „Spiritul", spune Romain Rolland, „este lumina. Datoria este de a-l ridica deasupra furtunilor şi de a îndepărta norii care caută să-l întunece. Datoria este de a construi, şi mai largă şi mai înaltă, dominînd nedreptatea şi ura naţiunilor, incinta oraşului unde trebue să se adune sufletele frăţeşti şi libere ale omenirii întregi". 1

Am lăsat mai la urmă acea operă plină de viaţă, de voe bună şi de umor sănătos, pe care Rolland o scrisese înaintea războiului şi care a putut fi răspîndită numai după încetarea lui: romanul *Colas Brugnon*.

Calmul, veselia şi optimismul învăluitor al întregii lucrări,

1. *Au-dessus de la mêlée.*

fuseseră „o reacţiune împotriva constrîngerii de zece ani în armura lui *Jean Christophe*", explicabilă prin filosofia senină a eroului: „Totul e bun, totul e bun", spune Colas. „Prietini, pămîntul e rotund. Cine nu ştie să înnoate, merge la fund... O să mă supăr pe viaţă, ca un prost, pentrucă n'am dela ea tot ce aşi voi?" Apoi mai departe: „Sînt ce sînt. Nimic nu mă împiedică să sufăr; dar suferinţa nu va împiedeca niciodată pe un francez să rîdă".

Evocînd o serie de amintiri, în care duioşia încadrează expansiunile de veselie sgomotoasă, romanul revelează o latură, nebănuită înainte, a talentului lui Rolland, şi bogăţia mijloacelor variate ale unui spirit creator. Autorul filtrează ideile enunţate în celelalte opere prin spiritul robust şi, poate nu tocmai simplu, al lui Colas Brugnon, degajîndu-le de toată amărăciunea şi de tot freamătul nervos, cu care ne obişnuiseră volumele de critică socială din *Jean Christophe*.

* * *

Proectînd lumina tuturor amănuntelor pe care le-am adunat până acum asupra întregii creaţiuni a lui Romain Rolland, este timpul să procedăm la operaţia de sinteză, menită să degajeze, dasupra ideilor şi preocupărilor, floarea supremă a orientării spiritului său.

Imprejurările ni l-au arătat pe autorul lui *Christophe* ca pe un nemulţumit de organizaţia socială şi morală a omenirii, ca pe un îndurerat de efectele funeste ale unor aţiţări nestăvilite spre ură şi spre sfîşiere şi, mai presus de toate, ca pe un caracter înalt, consecvent în fapte cu ideile pe care le împărtăşise odinioară omenirii gînditoare. Deşi apelurile sale desvăluiau deopotrivă vina şi cruzimea tuturor popoarelor încăerate, — fiecare vedea, înapoia literilor scrise, gîndul atacurilor personale, atît de absente la Rolland. Deaceia, fiecărei chemări de iubire, îi răspundeau atacuri pline de ură şi de ameninţări.

Rolland se edificase altădată de cetirea operei şi a vieţii martirului dela Iasnaia Poliana. El ajunsese să se pătrundă de ideia că „lumea spirituală se naşte numai în suferinţe şi în chinuri". „Jertfa şi suferinţa", spusese odinioară Tolstoi în *Ce trebue să facem*, sînt soarta gînditorului şi a artistului, căci ţinta sa e binele oamenilor".

Cu sufletul călit la focul credinţii, Roland se simţea înălţat de tot ceiace această mortificare aducea în sprijinul purificării sale morale. Pe măsură ce acuzările se îngrămădeau împotrivă-i, credinţa în nevoia luminării omenirii şi a îmbunării ei sufleteşti, se întărea tot mai mult.

El părăseşte expunerea exclusiv critică a reflexiunii şi caută să însufleţească ideia prin jertfa vieţii sale, — pe care şi-o expune deschis urii înconjurătoare, — spre a accentua gravitatea şi sinceritatea atitudinii luate. Necesitatea acestui sacrificiu o

arată mai tîrziu în *Clerambault*: „Nu ajunge ca un adevăr să existe", spune eroul romanului, „pentrucă oamenii să-l vadă. Trebue ca el să aibă viaţă. Această viaţă noi putem şi trebue să i-o dăm: pe a noastră. Dacă nu, toate gîndurile noastre nu sînt decît jocuri de diletanţi, un teatru, care nu are drept decît la aplauze de teatru".

Clerambault îşi expune viaţa şi moare subt loviturile mulţimii. Depărtarea de teritoriul Franţei l-a ferit pe Rolland de un sfîrşit asemănător.

Tristeţa artistului nu constă numai în capacitatea sa de suferinţă ci, mai ales, în puterea sa de iubire şi de viziune a adevărului. El trebue să opue „mării interioare" a urii „digurile raţiunii noastre şi a religiunilor noastre". În *Le buisson ardent*, Rolland se întreabă îngrijat, dacă digurile vor ceda şi vor lăsa cîmp liber demonilor care agită omenirea.

Dar de ce această furie de distrugere reciprocă? Oamenii sînt oare atît de diferiţi unii de alţii, încît să justifice năvala de instincte ancestrale, pe care civilizaţia părea că le îmblînzise?

Rolland reacţionează cu putere împotriva acestei erezii: „Orice rasă", spune el „orice artă are ipocrizia sa. Lumea se hrăneşte cu puţin adevăr şi cu multă minciună.. Adevărul este acelaşi la toţi; dar *Fiecare popor are minciuna sa pe care o numeşte idealism*"...

Totuşi ura este o realitate tristă şi îi face, pe cei mai mulţi, să rătăcească şi să răspundă chemării de dragoste cu atacul ascuns şi veninos. Cum poţi iubi, cînd sufletele sînt atît de desbinate?

Acest gînd trebue să fi frămîntat, în clipe tragice, conştiinţa lui Rolland, căci în *Clerambault* ajunge la concluzia de un adînc eroism sufletesc: „Trebue să iubim pe oameni mai mult decît iluziunea şi *mai mult decît adevărul*". Iubirea a regenerat întotdeauna isvoarele de viaţă ale omenirii şi a cimentat încrederea în lupta fără de răgaz. Iluzia a însemnat de multe ori rătăcire, iar adevărul descurajare.

Dar iubirea, mărginită numai la cei din jurul nostru, perde cea mai frumoasă parte a semnificării ei. Ea trebue pătrunsă de conştiinţa solidarităţii omeneşti care străbate veacurile, căci viaţa spirituală a omenirii este continuă, unică şi indivizibilă.

Cînd, pe patul său de suferinţă Colas Brugnon meditează la paginile citite din *Vieţile oamenilor iluştri* a lui Plutarc şi la impresia puternică pe care aventurile de acum două mii de ani o produsese asupra-i, se întreabă: „Dar Brugnon, prietine, ce te poate interesa asta? Ce ai tu deaface cu gloria romană?... Ai destule necazuri ale tale".

Şi gîndindu-se, totuşi, că ar putea îndura cele mai grele jertfe pentru a face să triumfe dreptatea „acelor umbre descărnate de două mii de ani", şi că tremură şi azi la amintirea viziunii lui Cesar, agitîndu-se în Senat subt ameninţarea pumnalelor, Brugnon ajunge să întrebe: „Ce dar, mă mişcă şi mă leagă de ei, ca de o familie?".

Deodată o înţelegere subită şi adîncă, risipeşte întunericul îndoelii şi bravul Bourguinon exclamă: „Eh! ei sînt familia mea, sînt eu însumi, sînt *omul*".

În *Azilul de noapte* al lui Gorki, Satin luminează nebuloza gîndirii sale cu o concluzie asemănătoare: „Omul, iată adevărul". Omul trebue să fie în el insuşi un mijloc şi un scop şi adevăr nu poate fi decît acela, care măreşte puterea de viaţă şi de iubire a omenirii. La această realitate a datoriei, care se impune celui simplu prin puterea unei cugetări elementare, ajunge spiritul complicat al unei civilizaţii rafinate prin purgatoriul unor frămîntări nenumărate.

Rolland a trebuit să fie purtătorul de glas al sufletului modern, chinuit de setea deslegării marei enigme, care ne face să şovăim fără voinţă între iubirea şi ura semenilor. Şi, din toată durerea frămîntării, el scoate balsamul inviorător al unui ţel de viaţă: *Omul*, mai presus de relativitatea adevărului, omul mai presus de negaţiunea urii.

Dar viaţa omenească nu este şi ea decît o parte a marei energii care animă universul. Ea trebue să se pătrundă de acea legătură cu firea intimă a întregii creaţiuni. Într'o scrisoare adresată prietinului său, Seippel, Rolland explică ideia acestei legături: „Înţelege cuvîntul *viaţa* în sensul lui cel mai larg,— nu mărginit la această viaţă muritoare, ci continuînd dincolo de ea şi umplînd spaţiul şi timpul".

Cugetarea lui Rolland, părăsind perspectiva strîmtă a vieţii individuale şi, depărtîndu-se o clipă şi de viziunea vieţii sociale a omenirii, se ridică la cea mai înaltă perspectivă a gîndirii omeneşti: acea care străbate spaţiul şi timpul infinit al universului.

Emulul arzător de odinioară al lui Spinoza, a prins aripi subt felurite influenţe şi fulgeră cu gîndul întunericul enigmei timpului şi a spaţiului. Şi dacă mizeria materiei răneşte aripele spiritului, el ar putea spune, ca o urmare a ideii lui Satin: „Gîndul, iată adevărul".

Acest adevăr al cugetării umane l-a slujit cu sfinţenie Romain Rolland. Tendinţa de ridicare spre culmile cele mai accidentate ale idealului omenesc a înălţat opera sa deasupra greşelilor şi a scăderilor curente. Dacă abilitatea sa literară şi ştiinţa compoziţiei nu au putut fi întotdeauna la înălţimea întîlnită în opera altor scriitori, forţa gîndirii şi a dorinţei de bine a însufleţit cu o putere rară viaţa scrierilor sale.

Înaltul exemplu de moralitate şi de tărie a caracterului, pe care l-a dat prin jertfa pentru binele omenirii în clipa cînd urile neînfrînte tindeau să nimicească civilizaţia Europei, a creiat un relief deosebit adevărurilor grave, presărate dealungul operelor sale.

Agitînd în sufletul său sbuciumat terorile de creaţiune ale

lui Michel Angelo, setea de adevăr şi de iubire a lui Tolstoi, suferinţa şi triumful lui Beethoven, Rolland a trăit cu fiecare dintre ei şi a contopit din viaţa lor un suflet nou şi distinct. Acest suflet eroic i-a dat curajul luptei şi al biruinţii, aripile creaţiunii şi bunătatea umilinţii. Acest suflet l-a ridicat pânăla înălţimea de gîndire, de unde a putut privi omenirea fără ură şi fără resentiment.

Pilda trebue să fie relevată. Biograful vă face o operă de dreptate adăogind o viaţă nouă, pe lingă cea a oamenilor iluştri: *„Viaţa lui Romain Rolland"*.

Aureliu Weiss

Povestea lui Dumnezeu

Pentru „Povestea Omului"

Iţi aminteşti?...
Era pe-atuncea toamnă, tăcere şi amurg.
Drumeţi trudiţi prin vreme pe-un drum fără sfirşit,
La coasta unui codru o clipă ne-am oprit...
Era pe-atuncea toamnă, tăcere şi amurg...
Trecea blind vintul, moale şi trist ca'n cimitire,
Trecea cum vine visul din fund de amintire,
Căci glasu-i stins şi tainic era ca o mustrare
De orb in pribegie, bătrin şi obosit,
De orb ce-ţi este milă dar... calea nu-i opreşti;
Şi spune-mi de ce astăzi de muta resemnare
Din pasu-i fără vlagă, cu greu iţi aminteşti?...

Căci am simţit atuncea, chemarea unui frate,
Şi-am vrut s'alerg c'un zimbet spre-a lui singurătate...
Dar tu erai prea tinăr şi m'ai oprit la tine
Cu urme-abia lăsate de molcomul meu vint:
Oftatul unui codru şi frunze veştejite
Ce cad, aşa, cu'ncetul, pe-un nevăzut mormint..

Era, pe-atuncea toamnă, tăcere şi amurg...

* * *

Şi astăzi este toamnă, şi astăzi plîng copacii,
Căci boarea trece tristă cîntînd pe-acelaş drum ;
Şi-auzi atît de bine cum linişiea mai spune
Că totu-i pe sfîrşite, că vei muri acum,
Acum, în clipa asta, cînd soarele apune,
Cînd pleacă-o viaţă 'ntreagă cu ultimu-ţi suspin,—
Cînd eu pornesc spre goluri să nu adorm în tine ;
Căci ochiul tău albastru, căci ochiul tău senin,
Se stinge lin ca cerul în apa care tace ;—
Şi te scobori în noapte ca'n fundul unui lac..
Da, te scobori în noapte, în linişte şi pace..
..Şi-o frunză poate, acuma, mai cade din copac...

. . . .

...Cum tot pămîntu'n beznă s'afundă'ncet şi mult,
Cum nu mai văd nimica şi-abia de mai ascult
Adierea ce undoaie văzduhul de mătasă,
Mă simt că zbor alene cu tot trecutul tău,—
Să duc la orbi, în ţara de dincolo de zare,
Ecoul şi tot vagul părerilor de rău...

Sînt însăşi amintirea pe care am uitat-o,
Căci viaţa mea-i eternă, e-un vis nelămurit :
Nimicul dus în lume de păsări călătoare,—
Nimicul care-aşteaptă plutind în infinit..

Cu valuri de tăcere alunecînd într'una,
Pe golul dintre stele, pe mările pustii,
Mă simt fără de vlagă, bolnav cum este luna,—

Mă simt că-s suflul toamnei cînd pare un zefir,—
Cînd e străin de sine, cînd trece trist şi palid
Pe străzile tăcute, pe-alei de cimitir...

Şi sînt strigoiu ca vîntul, bătrîn şi fără glas
—Un vînt trudit pe drumul din lunga pribegie—
Drumeţ ce-ar da eternul pe-o clipă de popas,
Precum a dat popasul pe-o goală veşnicie,
In care-aşa de singur de-atuncia a rămas...

Dar nimeni nu se'ndură; n'aud nici o chemare...
—Cum nimeni nu te vede cînd ochiul tău s'a stins !—
...Şi merg tot mai încetul, în pas de resemnare.
Ca freamătul de codru, ca umbra unui plîns
M'ajunge azi din urmă cu vremea dinainte—
Să-mi sufle pe şoptite şi tainic la ureche
Povestea cu parfumul uitatelor morminte—
Cu frunze veştejite, cu lacrămi care curg...

Da, simt în mine-o milă şi-o remuşcare veche,
Venite-acuma, poate, pe-o rază de amurg ;
Căci las să cadă moale un suflu de iertare
Pe-acela ce nu vede pe fratele său orb,
Atunci cînd este toamnă, tăcere şi amurg,—

Atunci cînd se presimte sosirea unui corb..

Alexandru N. Nanu

Mărturisire grea
(1874)

Elena Bantaş către Mihai Abaza

Mult iubite Mihai,

Astăzi la sosirea mea în Ieşi, am găsit pe fiul meu Iancu cu desăvîrşire desnădăjduit: el iubeşte pe fiică-ta Olga, Olga îl iubeşte pe el, şi-au jurat iubire pe viaţă şi au aşteptat cu nerabdare intoarcerea ta din Paris, pentruca să-ţi ceară consimţimintul la căsătoria lor, consimţimînt de care nu se indoiau macar o clipă. Pe mine Iancu mă vestise la Atena, unde am stat pe lingă mătuşă-mea Caliopi mai mult decît îţi scrisesem că voiu sta. Dar cînd ai sosit acuma citeva zile, aflînd atît de iubirea Olgăi şi a Iancului cît şi de proiectele lor, in loc să dai cu bucurie consimţimîntul şi binecuvîntarea ta îndrăgostiţilor, li-ai opus refuzul cel mai categoric.

Dragă Mihai, dacă inceputul scrisorii mele era lucru uşor, urmarea îmi este cumplit de grea. Ştiu că până astăzi ai avut pentru mine nu numai afecţiunea cea mai sinceră, dar şi o stimă adevarată. Ne cunoaştem demult, am fost crescuţi impreună, eu te iubesc de cînd ţin minte, totdeauna ai înfăţoşat în ochii mei bunatatea, frumuseţa, bărbăţia. Tu mă aparai impotriva tiraniei fraţilor şi a surorilor, a tovarăşilor de joc mai mari şi mai tari, tu totdeauna găseai cuvinte de scuză pentru micile pacate de care mă făceam vinovată. De cite ori scapatu-m'ai de pedepse meritate, nu odată luat-ai asupra ta acele cuvenite mie. Şi aceste toate din curată bunatate, dintr'o generozitate înăscută! Căci n'aveai pentru mine nici macar o dragoste de copil! In jocurile noastre niciodată nu primiai ca eu să-ţi fiu soţie; toate celelalte tovarăşe se impărtăşau de această cinste, eu nu. Numai în această privinţă nu erai generos faţă de mine!

Ai spus-o curat odată cînd o guvernantă, care pricepea cît mă jignea acest fapt, te-a întrebat de ce nu mă iei niciodată de soţie:

— Ilenuţa? răspuns-ai, o iubesc foarte mult, dar ea este numai suflet bun şi mutră frumuşică; eu mai caut altăceva în soţia mea.

Erai atunci de treisprezece ani, eu de zece şi rău m'au usturat cuvintele tale. Mai rău, deşi demult nu mai pastrasem nici o nădejde, m'a făcut să sufăr căsătoria ta. Dar cînd am aflat că nu eşti fericit, că te-ai înşalat în alegerea ta, n'am avut ticăloşia să mă bucur: inima mi-a sîngerat, căci rămăsăseşi pentru mine acelaşi ideal ca odinioară.

Părinţii m'au silit să mă căsătoresc cu un barbat tînăr şi frumos, dar care purta în sine germenii tuturor viţiilor. Şi acele viţii s'au desvoltat cu o răpegiune uimitoare. In cinci ani a pierdut la cărţi şi în desfrîul cel mai ruşinos o avere din cele mai frumoase. Nu vorbesc de umilinţile şi de amărăciunile nenumarate ce am avut să le sufăr. Le rabdam în tăcere, căci aveam o fiică. O boală subită mi-a răpit-o; iar în ceasul în care mă întorceam dela înmormîntare, aflat-am că soţul meu plăsmuise semnătura unui cumnat al său, că un scandal cumplit era pe punctul să izbucnească: numele ce-l purtam avea să fie necinstit! In nevoia cumplită în care mă aflam, am alergat la prietenul copilăriei mele, la acel care de atîtea ori îmi venise în ajutor, la tine. Te-am găsit gata să m'ajuţi ca totdeauna. Ai înăduşit scandalul, dînd chezăşia ta că suma de pe poliţă va fi achitată şi, dacă aşi fi primit, ai fi plătit din buzunarul tău. In urma refuzului meu hotărît să primesc un asemene dar, m'ai ajutat, amanetîndu-mi veniturile pe timp îndelungat, să contractez un imprumut care mi-a permis să achit poliţa plăsmuită.

Am impus însă nevrednicului meu soţ ca, de atunci înainte, viaţă comună între noi să nu mai fie şi ca el să nu mai aibă nici un amestec în căutarea averii mele. Eu am ramas la ţară căutîndu-mi moşia, iar el a obţinut, iarăşi graţie ajutorului tău, o slujbă care ar fi permis unui om cu obiceiuri mai cumpatate să trăiască în chip cinsteş.

Tu, interesîndu-te de protejata ta din copilărie, veneai des să mă vezi, să-mi dai sfaturi şi să-ţi dai samă de mersul afacerilor mele. Ai descoperit cu acest prilej că Ilenuţa nu era numai „suflet bun şi mutră frumuşică", dar că în capul ei se mai aflau şi crieri sănătoşi, că avea o voinţă puternică, puteai sta de vorbă cu dînsa asupra multor subiecte fără a fi cuprins de cascat, apoi adesea era în stare să fie bună de sfat şi pentru alţii. Ai început să mă priveşti cu alţi ochi şi, după trecere de puţin timp, mi-ai spus că mă iubeşti şi m'ai rugat să fiu a ta. Mărturisesc că apararea mea n'a fost lungă. Mă simţeam cu desăvîrşire deslegată de orice credinţă către nevrednicul al cărui nume îl purtam, ştiam că între tine şi nevasta ta domneşte o absolută incompatibilitate de idei, de gusturi, de idealuri, că ea este cu desăvîrşire nepăsătoare la desele

tale fapte de necredinţă. Ş'apoi, să fiu francă, te iubeam cu atita patimă incit, chiar şi fără acele împrejurări, tot aşi fi devenit amanta ta.

Iţi aduci aminte că puţină vreme după începutul iubirii noastre ai plecat, la începutul anului 1847, la Londra, cu trei vase încarcate cu popuşoi cumparaţi de o societate de boieri moldoveni spre a-i vinde în Anglia, pentru hrana Irlandezilor înfometaţi din pricina nerodirii desăvirşite a cartoafelor, afacere nenorocită în care aţi păgubit atîţa bani. Ai stat absent mai multe luni şi cind, într'o sară, mi-ai sărit în braţe pe neaşteptate, m'ai găsit dînd sinul unui prunc.

N'ai fost surprins, căci te vestisem despre sarcina mea.

— Copilul nostru! strigat-ai; —ce frumos este!

Şi poate că de atunci m'ai iubit şi mai mult, iar de copil te-ai îngrijit ca un bun părinte, dîndu-mi sfaturile trebuitoare pentru a face dintr'însul tînărul cinstit, vrednic, cuviincios şi plin de inimă ce este.

Nevrednicul său părinte, dat afară din slujbă, şi care în vremile din urmă trăia dintr'un ajutor ce i-l dădeam eu, ajuns la cea de pe urmă degradare morală, îşi curmă zilele numai puţină vreme după întoarcerea ta, astfeliu că nu avurăm să ferim copilul de atingerea lui.

Ştiu că nu mi-ai fost cu desăvirşire credincios. Fără a vorbi de naşterea Olgăi, cu toate încredinţările ce mi le dăduseşi că soţia ta a devenit pentru tine o desăvirşită străină, mai cunosc alte pacate mărunte ale tale mai puţin scuzabile, —totuşi îţi dau din inimă mărturia că mi-ai fost amantul cel mai iubitor şi cel mai delicat, că iubirii tale îi datoresc un lung şir de ani de fericire. Iar de cînd virsta a schimbat iarăşi amanta în prietenă, ai redevenit marele, dulcele, bunul prieten de odinioară. Toată fericirea ce am gustat-o în această viaţă ţie ţi-o datoresc!

Şi totuşi, dragul, bunul, generosul meu *Mihai*, te-am înşalat, te-am minţit! Iancu nu este copilul tău, el este copilul altuia. Barbatul meu este tatăl său. Iacă prin ce împrejurare am fost adusă la acest pacat.

Era puţin după plecarea ta. Mă aflam în vizită la varămea Catinca Cehan, la Boţeşti. Casa era plină de lume: cei mai mulţi musafiri dormeau cîte doi într'o odae. Catinca care mai aştepta pe prietena noastră comună, Aglaia Cîrjă, mă prevenise că, dacă vine o culcă în odaia mea, lucru cu care mă declarasem cbuucurie înţăleasă.

Intr'o noapte, pe cînd dormeam greu, fiind trudită în urma unei lungi excursiuni în pădure, mă trezesc, nu cu Aglaia, ci cu Iorgu în ţinută de noapte lingă patul meu. El mergea la Ieşi cu poşta şi trăsura lui stricîndu-se tocmai în apropiere de Boţeşti, legase roata cum putuse şi ajunsese astfel până la poşta din acel sat, unde o dăduse însama căpitanului de poştă ca s'o direagă

iar el venise la curte să ceară găzduire. Bătrina cămărăşiţa nu mai găsi cu cale să trezască pe stăpînă-sa, ci făcu patul pentru el pe un divan, în odaia mea. El nu obiectă nimica şi-i porunci să umble încet pentruca să nu mă trezească. Dar după ce s'a desbracat, a vrut să s'aşăze lîngă mine. In acel moment m'am deşteptat şi, văzîndu-l la căpătăiul meu, mă pregăteam să sar din pat. El m'a menţinut cu putere şi, eu de spaimă pierzind cunoştinţa, a putut să-şi astimpere poftele asupra mea.

Leşinul meu a fost lung.

Cînd mi-am revenit în fire, mişălul plecase din cameră. De atunci nu l-am mai văzut. M'am dus la Catinca, am sculat-o din somn, povestindu-i batjocura ce o suferisem şi am rugat-o să dee slugilor ordinele cele mai severe pentruca să nu afle ceilalţi musafiri despre venirea lui Iorgu. Lumea nu bănuia încă nimică despre legăturile noastre, nu ştia că orice relaţiuni între mine şi Iorgu încetase. Am luat acea precauţiune numai fiindcă nu voiam ca, din cine ştie ce împrejurare, să afli tu mai pe urmă că barbatul meu petrecuse parte din noapte în odaia mea.

Şi acuma, iubite *Mihai*, uite-te bine la Iancu şi vei vedea că el este icoana leită a tătîne-său: aceiaşi statură, aceiaşi ochi, aceiaşi gură, acelaşi nas, din norocire însă numai icoana trupească, căci acea morală ni înfăţoşază cinstea şi curăţenia inimii. Chiar şi cele două alunele pe marginea de jos a urechii drepte care le avea tată-său, le are şi el. Mă mier cum n'ai observat până astăzi o astfeliu de asamanare.

Prin urmare vezi că nu este nici un temeiu pentru a nenoroci pe aceşti doi tineri care se iubesc şi care, amîndoi, sint firi cinstite, deştepte şi bune.

In cît mă priveşte pe mine, nu pot visa încoronare mai frumoasă a iubirii noastre decît căsătoria fiului meu cu fiică-ta.

Şi acuma, iubite Mihai, încă un cuvînt, iartă necredinţa mea silită faţă de necredinţile tale cele voite şi, mai ales, iartă singura minciună ce ţi-am spus-o, singura înşălăciune de care m'am făcut vinovată faţă de tine într'o viaţă întreagă. Imi venea aşa de greu să-ţi fac această mărturisire! A trebuit să fie în joc întreaga fericire a copilului meu, pentruca să mă hotărăsc la un asămene pas.

Despre hotărîrea ta nu mă îndoesc nici o clipă.

A ta
Ileana

Radu Rosetti

Descompunerea imperiului Rus

—Despărțirea popoarelor subjugate de Rusia—

3

Cine a fost la 1 Mai st. n. 1917 la Petrograd și a văzut manifestația grandioasă din acea zi, acela și-a putut da seamă, atunci chiar, că pentru Rusia războiul este sfirșit și că acest stat se va rupe în bucăți.

Dacă la 1 Mai proletariatul din lumea întreagă sărbătorește *Unirea*, subt steagul roș pentru lupta de clasă internațională, la 1 Mai 1917 la Petrograd a fost manifestarea desagregării statului rus, a despărțirii popoarelor subjugate de Rusia și unul de altul. Erau steaguri roșii la acea manifestație, se cînta internaționala, dar nu era nimic care să unească. Mulțimea de sute de mii de oameni era despărțită în grupuri naționale: Poloni, Estoni, Letoni, Lituani, Ucrainieni, Ovrei, subîmpărțiți în „Bund" și diferite „Sionuri", și diverse alte neamuri. Fiecare grup cu steagul său național, cu alte culori, din altă stofă, cu alte inscripții și devize. Deasupra tuturora plutea steagul roș al revoluției, care a eliberat toate aceste neamuri de subt jugul imperiului rus. Predomina însă nota de despărțire a steagurilor naționale de steagul roș, care singur reprezenta Rusia, căci steagul național rusesc lipsea.

In mijlocul haosului din Rusia, și a războiului mondial, procesul despărțirii popoarelor, subjugate de Rusia, a trecut aproape neobservat. Guvernul provizoriu rus în chestia naționalităților nu a luat decît o singură măsură generală: prin decretul din 20 Mart 1917 s'au desființat toate măsurile restrictive privitoare la Evrei și s'a permis întrebuințarea limbilor locale *în societăți particulare și în școli*. De fapt popoarele subjugate s'au despărțit de Rusia prin politica de înfăptuire directă,

prin lupte crîncene și tratate separate încheiate în urmă. Deși cauzele și procesele despărțirii tuturor popoarelor de Rusia au fost aproape aceleași, totuși fiecare popor și-a urmat în forme deosebite calea sa.

La vestea revoluției din Petrograd, *Finlanda* a răspuns, din primul moment, prin arestarea guvernatorului rus Schein și prin convocarea senatului cu majorități social-democrate. Guvernul provizoriu rus, imediat după constituire, la 6 Mart a adresat Finlandei un manifest special, prin care se reintroducea în acea țară constituția, abrogată de Țar, se dădea amnistie și se făceau promisiuni pentru viitor, de realizat prin constituanta rusească. Dar, spune Miliucov,[1] ministru de externe din acel moment: „Este regretabil, că chiar subt primul guvern, dorințele Finlandejilor mergeau mai departe. Ei observau slăbiciunile guvernului și în acele momente formulau cereri, *sau* așteptau". Astfel fiind, neînțelegerile cu guvernul central au început imediat; ca prim punct de discuție au fost hotarele. Rușii susțineau că Vyborgul și cu ținuturile apropiate de Petrograd trebue să rămînă Rusiei, ca o garanție pentru apărarea Petrogradului; Finlanda fiind mică, ea ar putea fi ușor ocupată de inamici, iar de acolo aceștia ar amenința capitala Rusiei. Li se răspundea că războiul a dovedit, că Rusia n'a fost în stare, cu toată mărimea ei, să apere Polonia și Letonia de invazia germană și că, cu argumentul rusesc, trebuesc ocupate pentru apărarea Rusiei toate țările mici limitrofe. Limitele autonomiei Finlandei, retragerea mai devreme sau mai tîrziu a armatelor rusești de acolo, împrumuturile de războiu și multe alte chestiuni au venit să turbure raporturile ruso-finlandeze. Tendințele Finlandei la deplină independență se dezvăluiau tot mai mult, pe cînd Rusia, chiar cea revoluționară, vădea tendința de a-și păstra suveranitatea și de a înjuga Finlanda la greutățile nouei forme de stat și de după războiu. Slăbiciunea guvernului provizoriu, războiul și starea generală a lucrurilor din Rusia, au împiedecat luarea de măsuri împotriva independenței Finlandei. Situația a rămas nelămurită până în Octombre 1917, cînd omorurile, incendiile și alte excese, întîmplate cu ocazia unei greve generale, organizate de social-democrația finlandeză au dat ocazie Rușilor de a interveni, subt pretext de a aduce ajutor unei părți contra alteia. Ca răspuns la amestecul rusesc în treburile lor interne, Finlandejii și-au proclamat independența. A urmat războiu. In partea de Sud a finlandei puterea a trecut în mînile unui soviet (quasi finlandez) a comisarilor poporului, ajutat de Ruși, iar în partea de Nord, la Waza, s'a instituit guvernul anti-sovietic. Generalul Mannerheim a format o armată din țărani și vînători finlandeji (din acei care în timpul războiului au fost în armata germană voluntari pentru a lupta contra Rușilor) pre-

[1] Miliucov. Istoria revoluției, vol. I, pag. 63.

cum şi din voluntari suedeji. Această armată albă a respins pe Ruşi şi pe roşi la sud. Pentru a se asigura victoria cît mai repede, s'a recurs şi la ajutorul Germaniei. La 12 April 1918, generalul Goltz a ocupat Helsingforsul (capitala Finlandei), iar armata lui Mannerheim a eliberat Vyborgul, aşa că la sfîrşitul lui April 1918, întreg teritoriul Finlandei era eliberat de invazia rusească. Tocmai la 14 Octombre 1920, la Dorpat, s'a încheiat pacea între Rusia sovietică şi Finlanda pe baza recunoaşterii deplinei independenţe a acesteia din urmă.

Faţă de *Estonia*, primul guvern provizoriu a avut o atitudine binevoitoare. După discuţii şi tratative, la 12 April 1917 s'a publicat un decret, prin care ţinuturile din diferite guvernăminte, locuite de Estoni, se uneau într'unul singur. Asupra ţinuturilor cu populaţie amestecată s'a stabilit a se hotărî mai tîrziu prin plebiscit. In capul administraţiei ţinuturilor estone unite, a fost pus un comisar eston, Posca, primarul Revelului, avînd în ajutor şi un „consiliu gubernial", ales. Dar această situaţie nu satisfăcea pe Estoni, întrucît hotărîrea definitivă asupra tuturor chestiunilor urma să se dea de constituanta rusească.

La 28 Noembre 1917, profitînd de starea de haos din Rusia, „consiliul gubernial" al Estoniei s'a proclamat: „Consiliu Naţional" şi „singura autoritate suverană în Estonia". Până la convocarea Constituantei estone, puterile executive s'au trecut asupra „comitetului naţional". Organizările naţionale au dezarmat sovietele ruseşti din oraşele estone şi, la 24 Februar 1917, la Revel şi în alte oraşe s'a proclamat respublica Estonia independentă. Ocupaţia germană a disolvat guvernul naţional şi a dezarmat formaţiunile lui militare. Estonii au fost siliţi să trimeată delegaţiuni la Londra, Paris şi Roma; aliaţii au recunoscut comitetul naţional eston, ca guvern de fapt. După plecarea Nemţilor, la 20 Noembre 1918, acest comitet a luat din nou frînele guvernului, ţara însă era complect epuizată, fără armată, fără bani, fără organizare. In acestă stare a fost atacată de Ruşi, care declarau că nu pot consimţi a fi izolaţi de mare. In aceste împrejurări Estonia părea pierdută; Ruşii, după ce ocupase cea mai mare parte din ţară, erau la 35 kilometri de Revel. Insă voluntarii din ţărani locali, înarmaţi de Engleji, au reuşit, înt'o lună de zile, să-i gonească pe Ruşi,—cu atît mai uşor, cu cît populaţia ajuta, răsculîndu-se împotriva lor. Un nou atac, din Februar 1919, al Ruşilor, este respins mai greu şi numai mulţumită ajutorului voluntarilor Finlandeji şi Letoni. Multe greutăţi au avut Estonii şi cu voluntarii ruşi care, luptînd împotriva bolşevicilor, în acelaşi timp se credeau în virtutea trecutului, stăpîni pe Estoni.

La 19 Mai 1919 s'a adunat constituanta estonă. Cităm mai jos cîteva rînduri din declaraţia ei, întrucît pot fi însuşite de orice popor care a fost subjugat şi s'a eliberat de Ruşi: „De luni poporul nostru este în luptă cu Rusia sovietică. El rupe acum hotărît orice legătură, care îl lega de Rusia. Din legătura cu Rusia în sufletul poporului eston n'au rămas decît sentimente de amărăciune şi conştiinţa insultelor multiple. Ţarii Rusiei n'au îngrijit de organizarea vieţii noastre, ei ne refuzau binefacerile autonomiei, ei trimiteau în ţara noastră funcţionari ruşi şi introduceau rusificarea prin administraţie, şcoală, justiţie. Revoluţia rusească nu ne-a adus nici o schimbare. Funcţionarii ruşi puneau piedici liberării populaţiei prin administraţie, şcoală, justiţie. Poporul eston nu vrea să trăiască în ură cu poporul rus; insista, liber fiind, asupra raporturilor de bună vecinătate, cu condiţia că poporul rus va hotărî să-i dea dreptul de a fi liber". [1]

La 2 Februar 1920 s'a încheiat la Dorpat între Rusia şi Estonia (cu consimţimîntul Engliterei) tratatul de pace, prin care se recunoaşte independenţa republicei estone.

Despărţirea *Letoniei* de Rusia s'a făcut mai greu. Din 1915 jumătate din ţară era ocupată de Nemţi. Din această cauză guvernul provizor rus n'a luat nici o măsură, n'a făcut nici o declaraţie. Descompunerea armatei ruseşti a pus şi restul Letoniei subt ocupaţie germană. Cu toate acestea mişcarea naţională nu s'a stins: era un comitet naţional secret, la care luau parte reprezentanţii tuturor curentelor politice antigermane. Imediat după înfrîngerea Germaniei s'a format un „consiliu de stat", care nu avea însă nici organizaţie, nici forţa reală îndărătul său. In această situaţie, atacurile Ruşilor de o parte, şi a Germanilor (Bermondt) de alta, au dus ţara aceasta la un complect dezastru. Totuşi, cu ajutorul Estonilor şi aliaţilor, Letonia s'a curăţit şi de Ruşi de Nemţi, iar la 11 August 1920 s'a semnat la Riga tratatul de pace cu Rusia, prin care Letonia se recunoaşte ca republică independentă.

Toată *Lituania*, din primul an al războiului, a fost ocupată de Germani. Lituanienii, refugiaţi în Rusia, imediat după revoluţie, s'au adunat în congres la Petrograd, unde majoritatea s'a pronunţat că numai adunarea constituantă lituană are dreptul să hotărască soarta viitoare a ţării, iar minoritatea dela început a cerut proclamarea independenţei complecte.

La 18 Mart 1917 primul ministru rus a primit o delegaţie a consiliului naţional lituan, care i-a prezentat hotărîrile congresului. Ei cereau ca „Lituania, fiind din punct de vedere etnografic, cultural şi economic, o unitate politică diferită de Rusia, şi din punct de vedere administrativ să constitue pe viitor o unitate administrativă independentă, subt conducerea unor organe formate din populaţia lituană". [2]

„Sensul acestor declaraţiuni desigur era mai larg ca expresiile îngrijite în care erau formulate".

---

1 Vezi Sianchevici.
2 Milіucov, pag. 65.

Un congres al Lituanilor de subt ocupația germană, s'a pronunțat pentru independanța Lituaniei și a ales „Tariba", consiliul Lituaniei, recunoscut de Germani ca autoritate de stat. Aflînd de intenția Nemților de a-i anexa, pentru a-și asigura o situație mai bună în statul german, Tariba hotărîse alegerea unui rege (Lorah subt numele de Mendoving al doilea) din prinții germani. După învingerea Germanilor s'a format un nou guvern la Covno, care a fost silit să înceapă războiu cu Rușii, de oarece aceștia au încercat să recucerească Lituania. Pe la sfîrșitul anului 1919 Rușii au fost isgoniți. La 12 Iulie 1920, la Moscova s'a încheiat pacea între Ruși și Lituanieni, recunoscîndu-se republica Lituaniei independentă.

In scop de a-i înblînzi pe Poloni și a-i sustrage de subt influența austriacă, guvernul rus încă în epoca țarismului, subt presiunea necesităților războiului, printr'o declarație solemnă a Marelui Duce Nicolae Nicolaevici, a recunoscut drepturile *Poloniei* de a fi reîntregită. Ce s'ar fi întîmplat cu promisiunile vagi din acea declarație, dacă imperiul rus ar fi fost victorios, —e greu de spus.

Guvernul provizoriu, din primele zile după revoluție, a recunoscut independența Poloniei, printr'o declarație solemnă. Este unica declarație despre un singur popor din statul rus, că va forma un stat independent pe teritoriile locuite de el în majoritate. „Dar asupra graniților, lichidării trecutului și a războiului și, mai cu seamă, asupra acelor schimbări ale teritoriului de stat rusesc, care sînt necesare pentru formarea Poloniei din cele trei părți ale ei, atunci despărțite, – urma să hotărască definitiv constituanta rusească". 1

De fapt Rușii au mai încercat în 1920 să-și ducă steagurile imperialismului (comunist) până subt zidurile Varșoviei. După lupte sîngeroase au fost însă respinși. Pacea din 1921 dela Riga a recunoscut republica polonă independentă, iar la 15 Mart 1923, puterile antantei au recunoscut și granițile orientale ale Poloniei, cum pacea dela Versailles i le fixase pe celelalte.

Din primele zile după revoluție, *Ucraina* și-a manifestat tendințele naționale modeste la început. In Mart s'a prezentat primului ministru rus o deputație ucrainiană, cerînd introducerea limbii ucrainiene în administrație, justiție, școli, numirea numai de funcționari ucrainieni în ucraina, numirea unui comisar ucrainian pe lingă guvernul rus și a unui comisar al guvernului pe lingă Ucraina. 2 Dar în April situația s'a schimbat. La Kiev s'a adunat un congres național ucrainian, foarte populat, care a hotărît ca Ucraina să aibă autonomie național teritorială într'o Rusie, republică federativă. Pe lingă aceasta

1 Vezi Miliucov, pag. 64 - 65.
2 Ibidem.

congresul a procedat la acțiune de fapt, alegînd un consiliu național permanent —Rada Ucrainiei, din care s'a desemnat ministerul, subt numele de secretariat general al Ucrainiei. Cu toată formarea grabnică și structura accidentală a acestor instituțiuni, ele erau în acel timp mai tari și mai influente în Ucraina, decît guvernul din Petrograd,—de oare ce aveau rădăcini adînci în populația locală.

Reprezentanții Radei și ai secretariatului, după constituire, s'au prezentat la Petrograd, cerînd recunoașterea lor, recunoașterea autonomiei Ucrainiei, drepturile de a trata pacea, de a-și organiza imediat armata națională atît pe front, cît și la spate, naționalizarea tuturor școlilor și universităților și altele. Guvernul a respins toate aceste puncte, obiectînd că numai constituanta rusească este în drept a le rezolva,—și în același timp observînd, că nu este sigur dacă Rada exprimă exact voința poporului. Ca răspuns la obiecțiunile guvernului, la Chiev au început demonstrațiuni sgomotoase, Secretariatul și Rada s'au adresat maselor prin proclamațiuni (primul universal), arătînd că „muscalii" vor să fie stăpîni în Ucraina ca și în trecut. In același timp s'au produs manifestările armatei ucrainiene, proaspăt formate. Astfel ministerul rus a fost silit să intre în tratative. Miniștrii Rusiei au venit la Chiev la 3 Iulie 1917, au declarat secretariatul general al Ucrainiei, format în înțelegere cu Rada, ca organ suprem, chemat a elabora proectele pentru autonomie și legile agrare din Ucraina, și a forma unități militare ucrainiene, însă nu pe front, ci numai în țară. Declarația aceasta a fost primită cu mult entuziasm, ca o mare victorie; s'a dat o nouă proclamație (universal) către popor. Dar cînd a fost vorba la Petrograd că declarațiile guvernului să se consemneze într'un act, s'au redus declarațiile făcute, și teritoriul Ucrainiei s'a fixat numai la guvernămintele Chiev, Volinia, Podolia, Poltava și o parte din Cernigov,—asupra restului, promițîndu-se plebiscitul.

Cu instituirea sovietelor în Rusia (25 Octombre 1917), secretariatul general ucrainian și-a luat deplină libertate, și-a extins competința asupra guvernămintelor Cernigov, Harcov, Ecaterinoslav, Herson. Rada a proclamat (al treilea universal). Republica populară ucrainiană și a fixat și anunțat alegerile pentru constituanta ucraineană la 27 Decembre.

Armatele de pe frontul de sud-vest și de pe cel romînesc au recunoscut Rada; dar descompunerea și fuga armatei au înlesnit bolșevicilor ocuparea Ucrainiei. Ucrainienii însă au reușit să închee repede pacea separată cu puterile centrale, care le-au recunoscut independența, dar le-au ocupat țara și au schimbat guvernul democratic, înlocuindu-l cu Hetmanul Scoropadschi. După învingerea Germanilor și retragerea trupelor lor din Rusia, s'a format în Ucraina un guvern „al alianței naționale" subt numele de directorat; n'a putut însă rezista atacurilor bolșevice, care la începutul lunei Februar 1919 au ocupat Harcovul, apoi Kievul și în urmă toată Ucraina. Directoria a fugit, țara totuși nu

s'a liniștit și a devenit cîmpul de luptă, între diferite bande, între bolșevici și diferiți salvatori ai Rusiei (Denikin, Wranghel), pentruca la urmă, subt numele de respublică sovietică, să rămînă tot subt stăpînirea Moscovei.

Rușii albi și-au proclamat independența la 17 Decembre 1917 la congresul din Minsc. Dar mișcarea lor a fost inundată de bolșevici. Subt ocuparea germană, în 1918 s'a format Rada „Rusiei Albe", la congresul național din Minsc (panbellorus), cu secretariat general și apoi cu minister. Din cauza greutăților au fost siliți să se unească cu „Tariba" lituană, stabilindu-și centrul la Grodno. Dar subt presiunea Polonilor, Lituanilor, Antantei, Germanilor și Rușilor, mișcarea de independență națională este strivită.

Astfel (afară de Basarabia) 1 cinci țări mărginașe: Finlanda, Estonia, Lituania, Letonia și Polonia s'au desfăcut complect de Rusia, au încheia cu ea tratate, sînt recunoscute de toate statele, —numai granițele lor orientale, afară de cele polone, nu sînt încă recunoscute de marile puteri.

In republica sovietică rusească au mai rămas încă o mulțime de popoare străine. 1 Situația lor s'a schimbat însă. Evreii, Polonii, Lituanienii, Letonii, Estonii, rămași în Rusia, formează secții naționale, care trimit reprezentanți în „Consiliul naționalităților" pe lîngă comisarii poporului din Moscova.

Micile popoare, avînd majoritate în unele puncte determinate, constitue „*teritorii autonome*", cu soviete și școli în limba națională, cu reprezentanți de drept în „consiliul naționalităților". Intre aceste popoare sînt Laponii, Zireanii, Carelii, Bureații.

Tatarii Cazanului, Crimeii, Kirghijii, Terecul, Cabarda, Daghestonul formează „*republici socialiste-sovietice*" cu comisari ai popoarelor.

Ucraina, Rusia Albă, Georgia, Armenia, Azerbedjainu constitue „*republici socialiste sovietice autonome și aliate*".

Evident, situația acestor popoare în haosul politic și economic din republica sovietelor nu este fericită; totuși chestiunea culturii lor naționale s'a îndrumat pe calea cea bună: politica de rusificare silnică, prin școli, armată și administrație, a încetat.

Dr. P. Cazacu

---

1 Despre care vom face un studiu deosebit.
2 După P. Chasles, La succesion de Rusie, Revue de politique, Dec. 1922.

Note de Jurnal

1 Septembre 1916

Eram obosiți de atîta rătăcire și nesiguranță. Nu stătusem două zile în același loc. Singurătatea se lărgea tot mai mult împrejur. Războiul abia începuse de două săptămîni, și totuși ne simțeam așa de schimbați. Părinții, rudele, prietinii, figurile cunoscute rămăseseră undeva departe, într'o lume în care nu mai nădăjduiam să ne întoarcem. Intre noi și ei toți, ai fiecăruia, era o prăpastie ca aceia dintre viață și moarte.

Lădița cu efecte era singurul talisman din lumea cealaltă, de unde am fost alții. Dreptunghiulară, cenușie, cu mînere la capete, cu numele scris deasupra, însemna pentru fiecare din noi, drept vorbind, patria. Mașina de cafea, un ceainic, un pieptene, o cămeșă calcată de-acasă pe masa din sufragerie, cu fierul care aștepta în intervale pe-o cărămidă, toate acestea sînt lucruri de dincolo, din cealaltă lume, trecute ca prin minune aici.

Din cînd în cînd, în ceasuri de liniște, revizuim fără rost lădița îngustă,— cu sentimentul cu care am petrece în amintire întreaga viață într'o clipă de primejdie, cînd gîndul repede adună viața în cîteva amintiri, ca într'o formulă algebrică precisă și cuprinzătoare.

Lucrurile pe care le cunoaștem de-acasă sînt prietinoase și bune. Nu mai sîntem singuri, cînd le simțim alături. Ele poartă până aici atmosfera casei părintești, obiceiurile de-acasă: cafeaua cea mare la pahar a bunicului, țigareta lungă și ridicolă ca un *pai*, lampa care fileazā într'una, și un cățel care și după masă, *sprijinit* în coadă, se uită în sus cu capul strîmb.

Cîtă vreme simțim lîngă noi relicvele acestea, nu am rupt cu viața.

Incolo, toată mulțimea de oameni cenușie, în care ne mișcăm, cu care vorbim și trăim, e departe de noi,—și străină; e ca nisipul mișcător într'un deșert prin care am umbla.

Ei nu ne-aduc nimic din trecutul nostru. Sînt oameni pe

care acum i-am cunoscut întâiu, cu suflete şi dureri ce ne sînt străine şi pe care,—cine ştie,—îi vom urî până la distrugere în clipa în care întîmplarea va vroi ca unul din noi să scape şi celălalt să moară. Cînd va fi vorba să scăpăm noi, vom lupta cu toată desnădejdea; vom rupe cu dinţii din oricine ar fi, fără gînd, fără voe, dar cu hotărîre neînfrîntă.

Oamenii aceştia, toţi, nu ne-aduc aminte nimic, nici măcar cît un lucru pe care l-am mai fi întîlnit în lumea cealaltă de unde am venit. Avem impresia că toţi am trăit odată pe continente, pe planete deosebite, şi-acum am înviat aici laolaltă amestecaţi,—fiecare purtînd în el o lume a lui, pe care o iubeşte ca pe o amintire.

În cortul jos şi efemer, în faţa lădiţei cu efecte, ne simţim deodată ca refugiaţi fiecare în odăiţa lui, în care închide uşa odată cu pleoapele ce cad grele.

Fiecare din noi preţueşte trecutul şi gîndurile lui mai presus de toate cele cîteva mii de oameni care-l înconjoară.

*

6 Septembre 1916

Ne-am fixat? De o săptămînă stăm în acelaşi loc. Tranşeele sînt ca nişte uliţi de sat cunoscute şi umblate. Azi am pornit un bordeiu. Am o bucurie de om de trib revenit la vechiu obiceiu. Pămîntul mă stăpîneşte neînchipuit. Se vede că părinţii mei au fost robi muncitori ai pămîntului. În groapa aceasta pot fi eu, cîteva ceasuri, uneori. În singurătate mă simt cu strigoii mai bine decît cu oamenii. Numai soldatul bătrîn cu musteţile mari căzute peste gură, pe care l-am înecat în apele Dunării pentrucă să-i iau eu scîndura pe care nădăjduia să scape el— de n'ar veni... Asta ar însemna însă că sînt normal; şi de trei săptămîni nu mai sînt.

Tu, Tania, mai ştii că eu exist?

*

Azi a fost o zi caldă de toamnă, ca o şuviţă blondă pe care eu aşi fi purtat-o pe-ascuns până aici. Pe drumuri depărtate, în dos, căruţele cu muniţii au ridicat praf de aur. Cei care au murit eri.

Pe marginea tranşeei un şarpe lung, cu pîntecele galben a înmlădiat mersul rece printre firele de mohor uscat, până în bătaia soarelui cald. Avea capul ager şi mic, ca de canar, cu ochii rotunzi şi negri.

A rămas apoi încolăcit în bătaia soarelui. L-am ucis. Trebuia să-l ucid, fiindcă ştiam că e veninos şi fiindcă era desgustător. Bucăţile lui vinete şi reci s'au zbătut şi după apusul soarelui, ca într'un vis.

Nu ştiu dacă astăzi am ucis pe cineva. Dar nu m'am gîndit la asta. Am tras după toate ordinele şi regulele artileriei. Am rezolvit o problemă de geometrie cu date fixe. Calculele au fost exacte. Încercarea de atac a fost respinsă. Mi-au tremurat atunci degetele şi am simţit o contracţie ciudată în muşchii maxilarelor. Gura-mi era uscată. Nu m'am gîndit la nimic.

În valea Raşovei obuzele răsunau larg şi regulat, iar luncile de pe Dunăre le repetau ecoul, numărîndu-le.

*

A venit un ziar? Cum a putut ajunge până la noi?! Eu eram sigur că nu mai există nimic din ceiace a fost odinioară.

Comunicatul oficial vorbeşte de lupta noastră, de pierderi enorme. Vorbeşte de regimentul nostru. Oare eu trăesc?

Tania trebue să ştie că eu trăesc.

Oare ea mai trăeşte? Oare pămîntul, în afară de noi care ne zbatem aici, mai este!

*

Notă telefonică: Locotenentul Pandele să vie imediat la comandament. Căruţa bulgărească cu flori ţigăneşti pe coşul de lemn boit cu verde, sare zgomotos prin bulgări. Caii mici tae cîmpul sur deadreptul. Bleahuri lărgite sună fierăria la osii, monoton. Zarea tremură înaintea ochilor ca o strună. Biciul din mîna soldatului, sprijinit de umăr, scutură şi el, înălţat pe zare, zigzaguri de fulger carbonizat.

În mintea mea se încurcă presupuneri nesigure. De ce m'o fi chemînd?

Drumul bătătorit în care am dat, e acoperit de-o pătură groasă şi foşnitoare de praf, care se urcă în urma căruţei acoperind miriştea posomorîtă de pe delături. Praful ridicat de copitele cailor mă înconjoară în roiu stăruitor şi des. Îl simt în urechi, pe faţă, în ochi, în gură, prins de gene ca o funingine cenuşie. Barba mea sălbatecă e sură şi ea. Sîntem, eu şi soldatul, ca nişte stafii care'ncearcă să iasă dintr'un nour ce le urmăreşte mereu.

Am coborît în tîrg la Cerna-Vodă. Podul de fier înalt şi svelt ducea ca o punte îngustă dincolo, unde viaţa era se vede ca *mai* înainte, cine ştie... Dar podul era ţesut din fire de paianjen deasupra apei murdare.

Acolo la marginea tîrgului, pe uliţa prăfuită, în dreptul unei case cu obloane de lemn roşii trase peste fereşti, am întîlnit-o pe Tania. Avea faţa palidă şi obosită. O minunată apariţie de dezolare, aşa cum apar uneori în vis.

Căruţa s'a oprit. Ne-am uitat fix şi nedumeriţi unul la

altul. Eram fără îndoială noi, dar parcă ne era frică să credem, ne cercetam bine să nu ne înşelăm, parcă nu ne mai văzusem demult, şi mai pastram în înfăţişările noastre numai câteva trăsături abia ghicite din cei ce-am fost.

Am avut şi o bucurie, o bucurie mare, ca'n clipa cînd după un vis cumplit, în care te visezi murind, te trezeşti deodată copil în casa părintească. Dar o bucurie străină de mine şi rece, ca o rază de soare venită din afară să înveselească o cadră într'un părete de casă părăsită.

— Tu eşti ? Cum ai putut străbate până-aici! I-am sărutat mîna, aproape aşa cum ar fi făcut un om care ar fi văzut-o atunci pentru întâia oară. Eram stingherit alăturea de ea pe strada pustie a oraşului Cerna-Vodă. Cîţiva soldaţi ruşi tîrînd prin praf cismele largi, s'au uitat la noi lung; şi unul din ei a zîmbit, timp.

Un cîine înebunit de pustietate şi foame, a trecut repede pe lîngă noi, s'a oprit o clipă pentru a ne cerşi ceva şi a pornit iar cu urechile bătîndu-i după cap.

Pe trotuarul pietruit am ocolit o groapă de bombă de aeroplan, fără să ne întrebăm nimic, fără să ne stringem mînile.

Colonelul ne-a permis să rămînem în oraş până seara, cînd Tania trebuia să plece cu trenul.

Ne-am dus la otel. Acolo în odăiţa rece şi posomorită am recunoscut pe un scaun geamandanaşul ei. Am rămas tăcuţi unul în faţa altuia, ca doi străini, care nu trebuiau să se vadă niciodată.

Ea s'a aşezat apoi pe un scaun şi eu pe un altul în faţă. M'am uitat bine la hainele ei, le-am examinat şi le-am recunoscut. Erau haine mai vechi, de pe cînd abia începuse dragostea noastră. O cunoscusem de atîtea ori pe stradă, de departe, după hainele acestea.

Asta mă mai asigură puţin. In ochii ei însă simţeam ceva întrebător şi tragic. Parcă aşi fi fost desgropat, şi bucuria de a mă mai vedea încă odată era înăbuşită de dezamăgirea schimbării ce suferisem. Nu mai eram eu. Trebuia să se deprindă a iubi un altul, o reminiscenţă, o asemănare vagă, o alcătuire artificială creiată pentru a mîngîia o dragoste care altfel ar fi dus la nebunie. De-aceia se simţea stînjenită şi străină aproape, în faţa mea... de-aceia nu avea acum nebunia ei de-odinioară, vie şi sălbatecă.

Sau poate mizeria şi descompunerea în care mă regăsea, resemnarea mea tăcută care-mi asprise trăsăturile feţii, o făceau să mă compătimească aşa mut şi nespus ca pe un om pierdut cu desăvîrşire.

Mi se părea că stă în faţa cadavrului meu, că orice gest de iubire, răscolit din vremile de odinioară, ar fi fost deplasat şi sinistru. Tot ce fusese trebuia acum petrecut numai cu gîndul.

I-am luat tăcut mîna în mîna mea. A rămas surprinsă de

mişcarea aceasta caldă şi înduioşătoare ca un gest făcut de un om care nu mai are nici o oră de trăit. Eu am simţit lacrimi urcîndu-se în ochi. Toate sărutările noastre de altădată mi-au năvălit dureros şi copleşitor, într'o clipă. O recunoscusem abia atunci. Era ea, Tania. Şi eu mă simţeam legat de mîni, şi trupul stăpînit de puteri fără margini. M'am plecat să-i sărut mîna, cum se sărută mîna unei icoane. Săvîrşeam ceva mai presus decît o rugăciune. O respiraţie de agonie se oprea în gît. Şi ochii îi simţeam tot mai grei.

Nu ne văzusem de douăzeci de zile.

Ne-am vorbit lucruri neînsemnate.

Am simţit dela o vreme că timpul trece şi că vremea ni-i măsurată. Inserarea întunecase odaia în care chipurile noastre apăreau ca două mituri.

M'am aplecat spre ea, cu braţul rezemat de genunchii ei, şi ne-am sărutat.

Trebuia,—pentru toate amintirile noastre din trecut, pentru dragostea noastră; dar buzele ni s'au strîns uscate şi reci ca de pe două pietre prăfuite.

N'am simţit nimic din înfiorarea sărutului nostru plin, dar am ştiut de-atunci că aşa trebue să fie sărutul cel din urmă a doi îndrăgostiţi.

Cu-acesta însă ucisesem şi cea din urmă nădejde a întîlnirii noastre.

Se şi apropia ora plecării ei.

Ne-am ridicat tăcuţi şi trişti.

Se'ntunecase. Pe străzile goale paşii noştri răsunau neregulat.

Am ţinut mîna ei într'a mea până la gară. Era peste tot întuneric. Din cînd în cînd ne-am uitat unul la altul pentru a vedea dacă nu ne înşelăm, dacă alături de noi este cel pe care-l credem.

Trenul a venit cu pufnituri rare şi greoae. Prin ceaţa sării roatele vagoanelor huruiau prelung până la cer.

Printre soldaţii îngrămădiţi ne-am suit într'un vagon. Acolo, în întuneric, printre oamenii străini dimprejur ne-am regăsit mai mult. Mînile noastre s'au strîns dezesperate, de parcă fiecare din noi l-ar fi simţit pe celălalt căzînd într'o prăpastie.

Clipa despărţirii. Gemetele răniţilor dintr'un tren de ambulanţă sosit alături ne-au încurcat ruşinaţi, împletindu-ne la amîndoi gînduri sinistre pe care le alungam fiecare.

Ea a început să plîngă. Lacrimi multe îi curgeau, fără voe, de-alungul obrajilor. Şi eu am rămas împietrit ca'n auzul unei sentinţe care mă condamna la moarte fără putinţă de scăpare.

Atunci am avut cel dintâiu presentiment, care ştiam că nu mă va înşela.

A plecat.

In gară a rămas răsunînd vaerul prelung al răniţilor.

Căruţa a pornit răpede, amestecind în mine iubirea şi moartea. Aşi fi vrut să sar jos şi să fug singur peste cîmp.

Drumul prăfuit arăta calea, alb, ca un drum din lună.

Departe, în aripa stingă a frontului băteau tunuri. Cerul scăpăra din cind în cind pe zare.

Pe marginea drumului un tun cu ţeava ridicată parcă-mi arăta încotro să apuc.

Notă. Acest manuscris a fost găsit în lada de campanie a locotenentului Pandele, căzut într'o luptă de artilerie la 18 Septembre 1916.

Demostene Botez

Bey ereditari

Cunoscută este mania titlurilor care caracterizează o bună parte din membrii vechilor noastre familii boiereşti. Cei mai mulţi din ei, neavînd nici o cunoştinţă serioasă a istoriei acestor ţări şi a instituţiunilor ei, nu-şi dau de loc samă de deosebirea ce există între nobilimile din apus, cu organizaţiune de stat specială, şi boierimea noastră ramasă fără organizaţiune de stat şi se intemeiază numai pe tradiţiunile obiceiului ţării, care cunoşteau numai o nobilime primitivă *(Uradel)*, alcătuită din *cneji* şi din urmaşii lor, dar puternic influenţată dela început de tendinţe plutocratice, şi care în veacurile al şaptesprezecelea şi al optsprezecelea a fost puternic sporită printr'un număr de familii străine, mai toate ţărigrădene. Aceşti noi veniţi aveau pretenţia să alcătuiască o aristocraţie specială, care se lăuda cu vaza de care se bucurase în vremea împărăţiei bizantine şi, după cucerirea de către Turci a Constantinopolului, se grupase împrejurul Patriarhatului, în cartierul Fanarului. Trebuie să adaug însă că, în momentul în care urmaşii acestor famili în ţările romîne, în singurul scop să cucerească situaţii în vază şi mai ales avere, acei care nu erau cu desăvîrşire saraci se ocupau cu comerţul. Aceasta a fost clasa din care Poarta a recrutat mai cu samă, în al patrulea sfert al veacului al şaptesprezecelea, în tot cursului acelui următor şi în primii douăzeci de ani ai celui trecut, domnii pe care îi trimetea ca să exploateze aceste ţări pentru contul lor şi mai ales al ei. Aceşti domni purtau în ierarhia turcească titlul de *bey*, pe care îl pastrau şi după mazilia lor. Fiilor lor, li se dădea, prin curtenie, titlul de *beyzadè*, adică *fiu de domn*, iar nepoţii acelor domni nu mai erau cinstiţi cu nici un titlu. Aceste fapte sînt constatate de tratatele încheiete de Poartă cu Rusia, în articolele privitoare la ţările noastre.

Cînd, după 1830, boierimea noastră a început să iasă din ţară pentru a călători în străinătate şi a văzut respectul şi deferenţa aratată membrilor nobilimilor apusăne împodobiţi cu titluri, pe cînd ale sale de: logofeţi, vornici, hatmani, postelnici, bani, spatari, etc., nu făceau nici o impresiune asupra publicului străin, mulţi din ei s'au simţit jigniţi în amorul lor propriu. Işi ziceau că ei în ţara lor ocupă nişte situaţii echivalente cu acele de care se bucură, în ţările lor, membrii nobilimilor din străinătate şi au început să examineze cum ar putea să îndreptăţească şi ei faptul împodobirii cu vr'un titlu răsunător cărţile lor de vizită. Pentru urmaşii familiilor care avusese pe scaunul ţării un domnitor, mijlocul a fost răpede găsit: toată familia a pretins că are dreptul la titlul de prinţ,

deoarece în toate țările europene descendenții unui domnitor uns cu sfîntul mir erau îndreptățiți, cu toții, să poarte titul de prinț. De faptul că în țările din apus suveranitatea era ereditară, pe cînd la noi era hărăzită de Turci numai pe puțini ani, uneori chiar pe cîteva luni, revocabilă după capriciul pașalelor și al valideelor și în realitate nu alcătuia o suveranitate ci o simplă demnitate, n'au crezut de cuviință să ție samă și, peste Europa, s'a revarsat un adevarat potop de prinți *moldovalahi*, care astfeliu au capatat considerația, dealtmintrelea scump plătită, a tuturor otelierilor și negustorilor din țările prin care călătoreau. Pentru familiile care nu aveau fericirea să numere printre ascendenții lor vr'un domnitor, fie al Moldovei fie al Țării Romînești, soluțiunea n'a fost mult mai grea: bazîndu-se pe vre-o similititudine, chiar departată, de nume, cu vr'o familie nobilă din apus,—ele s'au declarat ramuri emigrate demult în Principate ale acelor familii și și-au anexat titlurile și armele lor. Bine-înțăles că mai mare încă a fost numărul boierilor înțălepți, care s'au mulțămit să rămie ceiace fusese pănă atunci: oameni de neam vechiu, dar fără urmă de titlu. Fapt este însă că Poarta s'a scandalizat de această mulțime de titluri și, la începutul anului 1840, a venit lui Mihalache Sturdza următorul firman împărătesc:

„In luna zilkade anul 1255

Domnitorului Moldovei, Prințului Mihail Sturdza Voevod, alesului între capii națiunii creștine.

Prin această poroncă împărătească, cunoscut îți facem următoarele: Ajungînd la cunoștința noastră că dela o vreme unii din boierii Moldovei, călătorind prin Europa pentru a lor plăcere, învățătură sau pentru a lor sanatate, își însușesc și pun a se trece, în pașaporturile ce li dau consulii puterilor aliate reziduitori în Ieși, titluri de prinț, adică *bey* și *beyzadè*, pretinzînd pe la deosebite locuri pe unde trec, a li se da cinstiri particulare și distincții însămnătoare, împotrivitoare regulamentelor ierarhiei, care de trei veacuri în deosebite epoce, după trebuință și împrejurări, s'au hărăzit Moldovei și Valahiei, provincii de moștenire a împărăteștelor mele state; care pretenții calcă și principiile ocîrmuitoare, ce sînt temeiul orînduielii și a siguranței pentru politii și locuitori, și după care principii titlul de *bey*, ce în limbi străine se însamnă prin calificația de *prince*, s'au hărăzit la șefii guberniilor care, împlinind îndatoririle de credință și de cinste datorite excluziv numai ei, fiii lor și a lor soții poartă aceste titluri și se împărtășesc de cinstirea ce li este cuvenită. Ce se atinge de boieri și de alți funcționari ai țării necuvenindu-li-se un asemene titlu, ei poartă titlurile boieriilor diregătoriilor lor. Drept aceia, Domnule al Moldovei! Tu vei întrebuința toată luarea aminte, ca în viitorime titlul de *prinț*, adică *bey* și *beyzadè*, să nu se dee boierilor cărora nu li s'au hărăzit asemenea vrednicie, și să nu se treacă în pașaporturile acestor din urmă, care călătoresc în Europa pentru a lor plăcere sau oricare alt cuvînt. Asemene tu vei privheghie a se păzi și a se pastra a tale titluri și vrednicii, privind cu recunoștință cinstea acestei ilustrații care s'au hărăzit persoanei tale precum și la toți ai tăi coborîtori. Apoi pentrucă acest sfîrșit s'au dat și s'au expediat această înaltă și formală poroncă, tu vei întrebuința credința și priveghierea cuvenită pentru punerea în lucrare a cuprinderii poroncii împărătești vrednice de închinare, încredințîndu-te în semnul sfințit cu care este întărită".

Nu știu întru cît Sultanul era în drept să traducă titlul turcesc de *bey* prin acel european de *prinț*. In Europa titlul de principe este, în cele mai multe țări, cel mai înalt ce-l poate purta un nobil, în altele îi este superior numai acel de duce, dar în Turcia orice ofițer superior este *bey*, fiul oricărui pașă cu un tuiu are drept la același titlu de *bey* și sînt în Turcia pașale cu două și cu trei tuiuri. Nu mai vorbesc de mulțimea funcționarilor civili care, și ei, prin funcțiunea ce o ocupă, sînt *bey*.

Nu mă îndoiesc că sultanul, stăpînitor absolut în împărăția lui, era *în drept să creeze bey* ereditari, bucurîndu-se de acest titlu în veci, dar tare mă îndoiesc, bazîndu-mă pe considerațiunea dela paragraful precedent, ca el să fi fost îndrituit să traducă acest titlu turcesc prin acel european de *prince*. Dacă acest de pe urmă titlu era în Europa purtat numai de cei mai de samă fruntași ai nobilimilor de acolo, în Turcia orice medic al sultanului devenea pașă și fiii săi *bey*, iar farmacistul sultanului era aproape totdeauna *bey*.

Iaca deci pretențiunea acelor urmași de domni numiți de Poartă cărora sultanul nu li-a conferit, ca o favoare specială, ereditatea titlului de *bey* și care totuși și-l însușeau, declarați tocmai de acel în drept să confere acel titlu, ca servindu-se de el fără nici un drept. Au trecut de atunci optzeci și doi de ani și *beyii* romîni, departe să fi dispărut de pe orizont, se înmulțesc pe fiecare zi. Pasiunea titlurilor devine tot mai violentă.

In trista vreme a ocupației Bucureștilor, în anii 1916—1918, mi s'a povestit că un comitet de tineri din *higliful* bucureștean se apucase de redactarea unui proiect de constituție nouă, cu care să fericească țara după plecarea străinului. Mi s'a mai spus că discuțiunea cea mai arzătoare s'a încins asupra chipului în care urma să se modifice articolul 12 din constituția dela 1866, adică tocmai acel care interzice Romînilor purtarea de titluri. Mi s'a zis chiar, căci vorbesc numai din auzite, că acele discuțiuni au fost atît de aprinse și că modificării în chestiune se dădea o astfeliu de mare importanță,—în cît, pănă la plecarea Nemților, ele încă nu luase sfîrșit și noul proiect nu a trecut niciodată peste articolul menit să înlocuiască articolul 12 din constituția în vigoare...

R. R.

Oameni din lună

Tînărul Bălteanu dormi adînc, deşi era în loc străin. Anii tineri au multe privilegii. Se sculă foarte de dimineaţă, deschise fereastra şi primi în faţă soarele. După ce se îmbrăcă, se aşeză la masă şi scrise o lungă epistolă către cei de-acasă. Despre drum şi Capitală avea puţine de spus; mai interesante decît orice erau fiinţele în mijlocul cărora căzuse. Bătrîni cu manii, servitoare cu nume eline... Cei de-acasă aveau întrucîtva dreptate: unchiul Eudoxiu „pare puţintel cam într'o parte". Mai nostim şi mai vesel decît el e bătrînul Simandiri.

Inainte de a fi isprăvit scrisoarea, Atihia îi aduse cafeaua cu lapte.

„Te-ai sculat cam de dimineaţă, domnule Traiane, îi zise ea zîmbitoare şi prietinoasă. Ai dormit bine şi trimiţi veşti acasă. Noi ne-am odihnit mai puţin...

— Cum se poate? întrebă Bălteanu. De ce?"

Văzînd că femeia e hotărîtă să se statornicească o bucată de timp în mijlocul odăii, pături scrisoarea şi o strecură în buzunar, „ca să n'o uit cumva; şi să nu fie cetită, se gîndi el; fără îndoială că le-ar displăcea, atît bătrînilor, cît şi Atihiei".

„Nu i-a fost bine astă-noapte domnului profesor, vorbi femeia privind pe tînăr cu mîhnire şi clătinînd din cap. De cîtăva vreme domnul profesor merge cam rău, urmă ea cu glas şoptit. In iarna asta de trei ori a trebuit să mă duc după doctor noaptea.

— Dar ce are?

— Un fel de boală de inimă. Tulburări a avut de mai multe ori, încă de acum cinci-şase ani, dar au trecut şi el nu le-a prea băgat în samă. Acuma a început a se teme. L-a apucat mai tare în noaptea de Bobotează: o strînsoare de piept, o înăbuşeală, o lipsă de somn. Am adus un doctor bun, tînăr, domnul doctor Bazilescu. I-a dat reţete, i-am făcut doctorii. I-a fost mai bine. In cîte-o noapte însă iar i-i rău. Astă-noapte n'a dormit. M'am speriat. Insă mi-a spus să nu te scol. In zori de ziuă a aţipit..."

Atihia trecu până la fereastră şi inspectă repede cele două etaje pe care în ajun tînărul le văzuse unite printr'un fir telepatic.

„Nu cred să mai cînte... zise rîzînd Traian.

— Nu se ştie... Mi-a spus mie fata, răspunse c'un zîmbet şiret Atihia, că nu-i place domnul Ionescu. Ea ar dori un tînăr blond şi nobil... Aşa că ameninţă să 'nceapă iar cîntecul. Totuşi nădăjduesc şi 'n năcazurile de dragoste, ca s'avem pace. Am să trec pe la dumnealui, să-i dau în cărţi..."

Spionînd curtea pătrată, cu ochii ei mici şi cu nasu-i ascuţit, Atihia avea o înfăţişare redutabilă, care impresionă pe Traian.

Oftînd, femeia se retrase dela fereastră şi se statornici iarăşi în mijlocul camerei, cu mînile în buzunările şorţului.

„De cîtăva vreme avem şi altele, vorbi ea din nou; avem şi altele, care-l năcăjesc mai mult decît arată. Domnul profesor e un om care adeseori tace ori se face că rîde. Astă-noapte am auzit foarte bine la domnul Isac Löbel, chiriaşul de-deasupra noastră, cum pisau zahăr. Se opreau un timp, pe urmă iar începeau să piseze...

— Şi dumneata crezi că pisau intr'adins?"

Femeia îl privi lung:

„Dumneata, domnule Traiane, nu ştii năcazurile noastre. Astă-noapte ne-a mai făcut una şi domnul Stelea. A spart lacătul şi a intrat în magazia de lemne. A luat lemne. Şi dimineaţă, înainte de a te scula dumneata, striga că eu i-aşi fi furat o găină. A intrat în magazie şi mi-a luat cocoşul, pentru găina pe care zice că i-am furat-o. Nu demult mi-a otrăvit căţelul, un căţel deştept, care-mi da totdeauna, noaptea, de ştire, cînd s'auzea vre-un zgomot. Mîrîia subţire la căpătâiul meu şi eu mă trezeam... Dar năcazuri cu copiii— obraznici, răi şi gălăgioşi... Ii trimit la ferestrele noastre, să facă scandal. In altă zi, tot domnul Stelea a atins cu bastonul pe rînd rufele întinse pe frînghie şi mi le-a murdărit. Acuma trebue să mă duc la secţie pentru lemne şi cocoş. Dumneata ce spui? Secţia, ştiu şi eu, nu poate face nimic. Trebue să-l dau în judecată. Toate istoriile şi bociucurile acestea au început de vre-o trei săptămîni. Astă-dimineaţă domnul Stelea striga la mine că într'o seară are să aducă lăutari, să-i cînte în curte toată noaptea. Chiriaşii scoteau capul pe geamuri şi rîdeau. Ei ştiu ce însemnează asta şi se veselesc.

— Crezi că toate prostiile acestea se fac cu scop?

— Da, domnule Traiane, se fac cu scop. Domnul profesor a înţeles îndată şi văd că are dreptate. Vor, domnule Traiane, să ne alunge de-aici, să ne cumpere casa. Chiriaşii prietini cu domnul Stelea au pornit şi un proces, precum că li se ia o chirie de speculă... Atunci s'a hotărît domnul profesor să

te cheme. Ai făcut bine c'ai venit la noi, domnule Traiane. Sîntem împresuraţi de oameni răi. Vor să ne facă să dăm casa pe nimic, să ne alunge, şi ei s'o speculeze, să cîştige cine ştie cît. Asta-i, domnule Traiane, şi de asta pisează noaptea zahăr deasupra noastră, sparg magazia, murdăresc rufele, poate şi pe cel cu flautul l-au adus anume; scornesc vorbe că domnul profesor a fost la cocoana Barbara, să-i facă o declaraţie... Numai Melania e cuminte şi a tăcut. Şi să vezi că au să aducă şi lăutari cu naiu şi contrabas; au înţeles că domnul profesor nu poate suferi muzica. Ş'au să facă şi altele. Oamenii se pricep să facă rău, domnule Traiane. Eri l-a părut tare bine lui domnul profesor c'ai venit. Demult nu l-am văzut aşa. Aseară mi-a şi spus: Atihio, acum sîntem mai tari... Pe urmă l-a fost rău. Pentru un om bolnav de inimă, atîtea neplăceri şi atâtea asmuţări nu sînt de loc bune..."

Bătrîna se opri, întinzînd urechia.

„S'a sculat, şopti ea, mă chiamă".

Ieşi şi peste puţină vreme se întoarse.

„Domnule Traiane, am găsit pe domnul profesor îmbrăcat. Doreşte să te vadă. Zice că se simte mai bine şi trebue să ieşiţi... ?"

Traian găsi pe bătrîn palid şi cu ochii obosiţi şi tulburi. Silindu-se să-i zîmbească, îi arătă că s'a hotărît să meargă la tribunal ca să retragă procura lui Gorciu şi să facă o procură nouă „pe numele domnului avocat Traian Bălteanu".

„Indată ce primesc procura, introduc o acţiune împotriva domnului Stelea, zise Traian. O să trebuiască să începem şi noi o serie de procese.

— Lupţi pentru o pricină dreaptă: se poate să cîştigi", răspunse bătrînul zîmbind.

Ieşiră în stradă şi Traian opri cea dintăiu trăsură goală pe care o întîlniră. La palatul de justiţie cerură informaţii, aşteptară un timp la grefă, unde tînărul pregăti hîrtiile şi timbrele, apoi îndepliniră formele în faţa magistratului. Prin mulţimea din sala paşilor pierduţi nu întîlniră pe Gorciu; cînd eşiră însă, îi salută foarte politicos domnul A. Florescu.

Pe cînd bătrînul şi nepotul coborau treptele de piatră, domnul Florescu se opri în loc, cu zîmbet pătrunzător, privindu-l lung. Ştia că are să-l întîlnească la Palatul de Justiţie, şi avea senzaţia păsărarului care întinde laţuri. Sucindu-se brusc în loc, pătrunse prin mulţime, în sălile înalte, şi începu a căuta, scînteindu-şi monoclul în toate părţile. Găsi pe Gorciu la arhivă, răsfoind dosare. Il prinse familiar de braţ c'o mînă şi cu cealaltă îi bătu uşor peste grumaz, aplecîndu-se spre el, cu glas vesel:

„Meştere, lasă o clipă hîrtiile acestea, care nici măcar nu sînt curate, şi vino să facem doi paşi de vals".

Gorciu îi strînse mîna, îşi scoase ochelarii, închise dosarele şi-şi luă servieta.

„Este ceva nou ? întrebă el.

— Este, cum nu, deşi toate-s vechi şi nouă toate !"

Advocatul Mitu Gorciu abia atinsese jumătatea vieţii. Cei patruzeci de ani însă îi împlinise cu multe succese şi cu o adevărată celebritate în anume cercuri. Era ceiace se numeşte „un om popular". Un cartier întreg de dincolo de dulcea apă a Dîmboviţei îl preţuia şi-l urma. Il preţuia încredinţîndu-i afaceri şi procese pe care ştia să le ducă la bun sfîrşit. Il urma pe calea politică, pentrucă era un om care „ştia să se învîrtă" şi „cunoştea la obraz". Era simpatic, pentrucă era vesel; şi era şi'un om frumos şi prezentabil, deşi bărbiile şi ceafa îi acopereau gulerul, deşi era cam prea spătos şi abundent. Mustaţa neagră era răsucită cu îngrijire, guşa rasă zilnic şi pudrată. Ochii mari şi răsăriţi priveau pe om drept şi aveau proprietatea să se umple de lacrimi şi cînd era patetic şi cînd rîdea c'o puternică veselie. Pentru oamenii lui, pentru cartierul lui, era „nenea Mitu". Dela măcelarii şi băcanii din Popa Dobre până la proprietarii şi pensionarii din Strîmbeasca, toţi îl urmau subt steagul adevărului, dreptăţii şi patriotismului. S'a întîmplat odată ca cei chemaţi să conducă destinele ţării să nu înţeleagă bine merite evidente şi interese superioare, ş'atunci domnul Mitu Gorciu le-a retras creditul său şi le-a dovedit la alegeri de deputaţi şi de comună de cine trebue să se ţie seamă în cartierul său. Reforma electorală şi votul universal s'ar putea spune că i-au consolidat puterea. La întruniri înţesate de lume glasul său mare şi gesturile-i largi au avut un efect, de care cu drept cuvînt mărturisea că se simte mîndru. Ca urmare a tuturor acestor daruri, pentru care în fiecare Duminică domnul Gorciu mulţumea lui Dumnezeu la biserica din Popa Dobre, un scaun de deputat nu însemna nimic, dacă la deputăţie nu s'ar fi adăogit ceia ce toată lumea ştia că se cuvine unui om de credinţă şi de acţiune. Procese ale statului ş'ale comunei, permise de export, pe care însuşi advocatul le socotea drept un adevărat scandal, consiliile de administraţie ale societăţilor anonime „Clădirea" şi „Petroşiţa", erau atîtea îndeletniciri care creiaseră domnului Gorciu o situaţie dintre cele mai frumoase. Dacă rîvna omenească ar avea o margine, domnul Mitu Gorciu s'ar fi putut socoti ajuns la ţintă. Avea proprietăţi şi depuneri. Dar încă nu voia să dezarmeze. Nu era bolnav nici de stomah, nici de rinichi, era vesel şi activ şi mai avea încă de recoltat în lanurile vieţii. Era tot anul supraîncărcat de afaceri şi de procese.

Cel care-l ducea de braţ şi-l scotea la lumină spre cheiul Dîmboviţei, mai tînăr cu zece ani, venea pe alte căi şi cu alte arme în cîmpul de luptă al Capitalei. Domnul A. Florescu văzuse lumina în fundul Moldovei, în mlaştinele şi maghernițele Tîrgului-Frumos. Acolo, tatăl său Iacob Blum trăia ş'acum, după ce copiii i se împărtăşiseră în toate orizonturile; trăia senin şi liniştit, cu barba lui albă şi cu *tora*, într'o prăvălioară întunecoasă, în dosul ferăriilor, frînghiei, lulelelor şi sacilor de crupe.

Ş'acuma se ridica nemulţumit dela studiul textelor lui sfinte, cînd îi intra un muşteriu în dugheană. Rămăsese de vorbă cu Dumnezeu şi aştepta serios moartea. Unul din feciori, cel mai mic, se arătase într'o vreme în Bucureşti ca publicist, şi iscălise *A. Florescu* o serie de epigrame destul de corosive. Işi făcu încurînd un nume de gazetar ager. Cronicile lui parlamentare care au apărut în *Soarele*, în capul dărilor de seamă a Şedinţelor Camerei, au avut succes şi răsunet. Asta l-a făcut curînd prietin al omenilor politici. Pe unii, bărbaţi gravi, însă fără talent, îi servea destul de discret c'un discurs de răspuns la mesaj sau chiar c'o interpelare în chestia naţională şi a trădătorilor războiului. Şapte ani de războae şi nenorocire, de ocupaţii, de frămîntări politice, de vremuri tulburi, fuseseră pentru domnul A. Florescu ca cele şapte vaci grase din Biblie. Din ce se vînturase în juru-i, venise şi 'n jicniţele sale ceva. Legăturile cu presa şi cu oamenii zilei încă le păstra. Multora din aceşti oameni ai zilei domnul A. Florescu le spunea pe nume şi le zicea *tu*, la Capşa şi 'n restaurante. Işi socotea venită vremea să păşească la o întreprindere mai serioasă; şi avea în carnetul său însemnat un şir de proprietăţi din Capitală, care ocupau colţuri de străzi. Părerea sa era că aceste colţuri preţuiau aur.

„Observi înaintea noastră două umbre? întrebă el pe Gorciu, două umbre care merg ca şi noi la braţ în lungul cheiului... ?

— Se 'nţelege, răspunse advocatul. Una din acele umbre aparţine profesorului Eudoxiu Bărbat, scumpul meu client..

— Ai putea zice încăpăţînatul dumitale client, care nu vrea să-şi vîndă casa.

— Incă nu?

— Incă nu, şi care ese dela Palat, unde a venit să dea altă procură. Procura dumnitale ţi-o retrage.

— Cum se poate? Cum asta? strigă Gorciu cu violenţă, oprindu-se în loc. Rămîi aici, sau păşeşte mai repede; trebue să-i cer socoteală...

— Stai pe loc! stai pe loc! îi cîntă cu veselie Florescu, prinzîndu-l de braţ. Nu te amporta; mai bine să antamăm o mică discuţiune... Ţi-a retras procura, s'a isprăvit! Noul său procurator este tînărul avocat Traian Bălteanu, din Iaşi, care i-i nepot, şi pe care-l vezi la braţ cu el.

— Şi de ce mă rog mi-a retras procura?

— Aşi putea să-ţi spun curat: pentrucă nu mai are încredere în dumneata. Dar vreau să fiu politicos: pentrucă a dat-o nepotului său.

— *Mon cher ami*, lasă copilăriile şi spune-mi ce este. Am fost foarte ocupat. N'am văzut pe bătrîn de cîteva zile.

— Foarte rău; trebuia să-l vezi; eu l-am văzut eri.

— Ei şi?

— Iţi spun îndată; te rog numai să-mi răspunzi la o întrebare. Cum se retrage o procură?

— Foarte bine. Cum ai dat-o, aşa o primeşti înapoi.

— Dar dacă nu te întîlneşti cu cel ce ţi-a dat-o, dacă n'ai prilej să i-o dai, procura dumnitale e valabilă?

— Cît o am, e valabilă. Insă spui că mi-a retras-o.

— Desigur, ţi-a retras-o, ceiace spui dumneata are însă importanţă.

— Până la un punct, răspunse vesel domnul Mitu Gorciu. Procura mea ar putea servi poate la lucruri mărunte, însă importante pentru dumneata, până în momentul cînd aşi primi o notificare. Trebue să ţinem socoteală de toate. De pildă se mai poate subînchiria un apartament în casele bătrînului; de pildă se poate aduce un războiu de ţesut ş'o ţesătoare harnică în apartamentul domnului Löbel.

— Mi-am închipuit şi eu aceste mărunte lucruri, nene Mitule, de-aceia mi-am permis să te întreb. La urma urmei, fără a abuza de procură, ceiace în situaţia dumnitale nu se poate, e destul să n'o restitui un timp. E o mică mizerie în plus. Acum ascultă. Eri, m'am înfăţişat la bătrîn acasă, după ce l-am căutat în cîteva rînduri. Deodată am înţeles că lucrurile nu merg bine, cînd am văzut că-mi pune în faţă un băiat de douăzeci şi doi de ani, un băiat de douăzeci şi doi de ani care face, mă rog dumnitale, versuri şi în ochii căruia am văzut dintr'odată o hotărîre ş'o încăpăţînare care m'au desgustat. E un băiat bun, dar e simplu. Eu îmi cunosc oamenii. L-am cîntărit şi l-am preţuit îndată. Crede în fantasmagorii. Incă nu s'a dezmeticit. Iţi voiu mărturisi deci că preţul pe care-l dau pe un asemenea copil e destul de scăzut.

— Apoi, dragul meu, strigă Gorciu indignat iarăşi, dacă-i vorba pe retragere de procură, atuncea să le dovedesc eu că nu se joacă cu mine. Ceiace am început noi cu o parte din chiriaşi e numai o glumă. Procesele de speculă au să se înmulţească, şi au să urmeze şi altele. La urma urmei, ce însemnează asta? Nu e un adevărat scandal ca un bătrîn care nu mai are nici un rost pe lume, un bătrîn singur, să se îndărătnicească într'o proprietate care trebue sporită, amenajată şi valorificată?... In zilele noastre, asta e o chestie de patriotism şi cetăţenie.

— Nene Gorciule, zise Florescu cu linişte, voiam tocmai să-ţi spun că pe mine chestia procurii mă lasă destul de rece. Avem arme suficiente. Şi dela dumneata în special aştept mai ales presiune la Primărie, cînd va sosi momentul.

— Negreşit, încredinţă avocatul cu căldură. Să n'ai îndoeli.

— N'am îndoeli, declară rîzînd publicistul, întrucît e şi interesul dumnitale în joc şi eu numai în oameni inteligenţi am credinţă. Vei vedea că chestia exproprierii mie-mi va servi şi ca sperietoare a prostiei. Is proşti, iubite meştere, — acesta e cuvîntul. Şi dacă singura justificare şi glorie a omului pe pă-

mînt e inteligenţa, atuncea noi avem dreptate şi facem bine. Cred că nu mai e nevoe să facem pe detectivii în urma umbrelor noastre. Să intrăm undeva să luăm o ţuică şi să ne întoarcem la treburile noastre. Eu mai am un plan.

— S'auzim. Până acum ai dovedit destulă fantezie...“

Florescu zîmbi, pe cînd avocatul rîdea zgomotos.

„După cugetare matură, zise gazetarul, am ajuns la hotărîrea că trebue să chem la Bucureşti pe domnul Bălteanu-tatăl. E avocat, e un om cuminte, cunoaşte lumea. Are interese în moştenirea lui Bărbat, e drept — dar această moştenire întîrzie şi o combinaţie bună poate constitui o arvună asupra cifrei aşteptate. Îi fac onoarea să-l socotesc om inteligent şi cred că ne va sprijini; în orice caz va da sfatul cel mai bun atît tînărului Bălteanu, cît şi bizarului bătrîn, care poartă un nume fără rost.

— Epigrama e bună, declară mulţumit Gorciu.

— Cred că nu mă'nşel, urmă Florescu. Să nu nemeresc omul, mi se'ntîmplă rar. Prin urmare telegrafiez chiar acum domnului Bălteanu-senior: „Rog veniţi imediat Bucureşti, afacere importantă, A. Florescu, str. Domnul Tudor 8 bis“. Va veni. Afacerile sînt afaceri. Ne vom înţelege. Numai eri, îţi spun drept că am rămas uluit cînd m'am lovit de o nebunie bătrînă, care-şi asociase un entuziasm nevîrstnic“.

Nebunia bătrînă şi entuziasmul nevîrstnic mergeau domol în lungul cheiului Dîmboviţei. Eudoxiu Bărbat era tăcut; soarele primăverii parcă trezise în fiinţa lui un fel de uimire. La stînga, în canal, alunecau ape urîte şi uleioase, însă calea era largă şi aerul sonor. Într'un timp se astîmpără şi zgomotul căruţelor. Şi bătrînul, oprindu-se, văzu parcă pentru întâia oară castanii înfloriţi.

„Poate voeşti să ne 'ntoarcem ? întrebă tînărul.

— Nu, răspunse bătrînul; mă simt mai bine... Nici nu ştiam că primăvara e'n floare. Castanii produc minuni, iar noi procuri şi procese. Mi se pare bizar, mai ales că niciodată în viaţa mea n'am avut afaceri de acestea urîte.

— Niciodată ? întrebă mirat tînărul.

— Niciodată; păn'acum n'am cunoscut obrazul magistraturii, iar poliţia pentru mine era înfăţişată printr'un vardist paşnic, cu nasul rumenit de vin. Eu n'am cunoscut multe lucruri, îngînă profesorul ca 'ntr'un fel de mărturisire afectuoasă, apucînd iar braţul tovarăşului său; viaţa mea a fost destul de sarbădă. N'am făcut nici călătorii. Am avut ş'un fel de pornire împotriva trenului. De-o bucată de vreme chiar mă tem de calea ferată. Declar că am laşitatea asta, mă tem să nu fiu estropiat într'un accident. Şi cu toate acestea, o călătorie aşi fi vrut să fac. Măcar una. Dar n'am făcut-o niciodată...

— Ce călătorie, unchiule? vorbi rîzînd Traian. Poate voiai să vii la Iaşi ?

— Nu. N'am simţit niciodată nimic în mine pentru nea-

murile mamei, poate pentrucă mama a vărsat însemnate doze de oţet şi fiere în viaţa aceluia care mi-a fost tată...“

Tînărul tăcu.

„Ţi-am mai spus, îi zise bătrînul strîngîndu-i braţul, că şi tu şi eu avem alte neamuri. Am glumit mai puţin decît crezi. Şi cu toate că m'am deprins a-mi arăta colţii, vei fi băgat de seamă că nu sînt nici om rău, nici om vesel. De asta nu m'am însurat. Femeilor le plac naturile fericite, le place ceiace se chiamă un Făt-Frumos, adică un tînăr şi fermecător imbecil. Tatăl meu n'a fost fericit. Gura lui totdeauna a avut o dungă amară. El a spus odată mamei că toată viaţa a purtat-o în spate, şi numai odată a pus-o jos şi atunci a auzit-o tînguindu-se c'o dor picioarele. Altceva nu ştiu să-i fi spus. Nu-mi aduc aminte. Cu mine însă vorbea şi dela el mi-a rămas dorul acela de călătorie despre care ţi-am vorbit.—Bătrînul a fost un fecior de răzeş din Dorne, din munte. Şi'n tinereţe l-a dat tatăsău la ciobănie. Iar el a fugit ca să înveţe carte, a venit în ţară, şi cu ai lui nu s'a mai răspuns. Dela el mi-au rămas cele dintâiu acte şi însemnări, care mi-au dat ideia lucrării pe care n'am s'o isprăvesc... Mama era foarte ruşinată de trecutul tatălui meu; cu toate acestea el cobora dintr'o rasă nobilă...“

Bătrînul pensionar se opri, ca să răsufle. Traian îl privi atent şi-i văzu ochii mîhniţi şi obrazul ca'ntr'o paloare de amurg. Şi deodată simţi în el, ca o lovitură, înţelegere pentru bătrînul cărturar. Avu intuiţia vieţii lui triste şi curate, şi i se umplu fiinţa ca de un abur de milă.

„Ascultă, îi zise Eudoxiu, c'un glas schimbat. Tatăl meu mi-a povestit pribegia lui şi mi-a vorbit şi de acele zile din copilărie pe care le-a petrecut în munte, în mijlocul unor oameni tari. Îi rămăsese o amintire plină de poezie. Turmele părăsind costişele şi pădurile de brazi şi coborînd în cîmpie, toamna, la ernatic. Flăcăi cu toege nalte, cîni cu ragilă la gît, şi oi multe pe mirişti şi imaşuri... Drumuri lungi, într'o căruţă căptuşită cu şarici; popasuri grave,—şi iarăşi porniri, ca'ntr'un exod misterios. Îmi vorbea de-o noapte cînd dormita între poclăzi. Şi căruţele şi oile înaintau încet printr'o lucire de lună şi de brumă. Căruţele pe drum moale, oile şi ciobanii pe cîmpuri nedesluşite, ca nişte ape. Din cînd în cînd se auzeau tălăncile pălind lin. Aceste imagini rămăseseră în el şi-l chemau din vreme în vreme înspre acele locuri şi spre trecut. El nu s'a dus. Deşi toată viaţa am rîvnit şi eu acest drum, am să mor fără să-l fi făcut. Visînd la aceste izvoare curate, am întreprins lucrarea mea. Lucrînd, aveam senzaţia unei adieri din altă viaţă“.

Bătrînul tăcu iar. Traian se simţea plin de entuziasmul pe care confratele său, domnul A. Florescu, îl observase încă din ajun cu atîta pătrundere. Îi veni pe buze din inimă dorinţa să spue tovarăşului său cîteva vorbe calde.

„...Se auzeau tălăncile pălind lin...“ rosti el încet şi cu blîndeţe.

— Da, îi murmură bătrînul cu voce obosită; muzica aceasta nu va muri cu mine".

Se întoarseră înapoi, mai încet, pe drumul pe care veniseră. Bătrînul se lăsa mîngîiat de primăvară, și tăcea, ca după o aspră sforțare. Cînd trecură podul Dîmboviței, în dreptul palatului de justiție, Traian își aduse aminte de epistola lui neisprăvită. O căută în buzunar, o scoase, o rupse bucăți mărunte ș'o aruncă peste parapet. Bătrînul îi urmărise nepăsător mișcările, apoi îi zise cu ușoară mustrare și ironie:

„Cei dela Iași au s'aștepte zadarnic scrisoarea asta...

— Am să le scriu alta..." răspunse înroșindu-se Traian.

Păn'acasă bătrînul nu mai rosti nici-o vorbă. Acolo găsiră pe arhivar. Părea vesel că mai dăduse peste o pecete ș'un pergament dela *Io Petrea Voevod, hospodar zemli Moldavscoi*, dar se cunoștea bine că e necăjit de altă preocupare. Și Atihia părea a ști ceva,—căci, pe cînd stăteau în jurul mesei, în bucătăria albă, Simandiri îi strecura cîte-o privire de înțelegere.

„Prietine Grigore, îi zise batjocoritor Eudoxiu Bărbat, privindu-l pieziș; spune repede ce ai de spus, căci altfel viața ta e'n primejdie...

— Ce să spun? se apără Simandiri năvalnic și pufnind; n'am nimic de spus. Dar la urma urmei tot o să afli. Voiam întăiu să vorbesc cu domnul Traian. M'am întîlnit, chiar cînd veneam acasă, cu domnul Florescu.

— Ne-am întîlnit și noi. Ei?

— Mi-a dat o veste care, drept să-ți spun, mie nu-mi place (Atihia se întorsese, cu polonicul în mînă, lîngă mașina ei de bucate și-l privea îngrozită). Mi-a spus cumcă *Lepidopterului 14*—așa-i zice el—casa noastră adică, trebue să sufere o expropiere.

— Se poate? îngînă Bărbat întorcîndu-se spre Traian, cu ochii rotunzi.

— Să vedem, răspunse tînărul, încercînd să-și stăpînească neliniștea.

— Așa mi-a spus domnul A. Florescu, reluă Simandiri. El zice că 'n planul nou, care rectifică și lărgește strada Triumviri, cădem și noi. A văzut planul. „Vă spun pertinamente", s'a exprimat el. Ce-i de făcut?"

Bătrînul își plecă fruntea. Toți tăcură.

„O expropriere nu se face nici mîni, nici poimîni, grăi Traian. Voiu vedea ce este. Mă duc chiar după masă la Primărie. Asemenea lucrări de edilitate, eu cred că privesc viitorul, cînd Comuna va putea fi mai bogată. Așa încît nu mă prea sperii de amenințarea domnului Florescu.

— Intr'adevăr, e o amenințare, rînji bătrînul Eudoxiu. Dacă onorata Comună nu se grăbește, nu voiu avea plăcerea s'o văd dărîmîndu-mi un colț de casă. Eu știu c'atunci voiu fi într'alt loc mai liniștit, totuși arbitrarul acesta, pe care îl văd în juru-mi necontenit, îmi produce o suferință fizică. Mă înăbuș și parcă

simțesc sînge în beregată: — văd că am dușmani pe care nu-i merit, simt țesîndu-se în juru-mi o coaliție a răutății ș-a interesului sălbatec, căreia nu-i pot opune nici inverșunarea resentimentului, nici răutatea necesară. N'am putut urî, asta mi-a fost slăbiciunea. Ironia și zîmbetele mele au fost înșelătoare și s'au substituit energiei și acțiunii. Cît am fost sărac, am putut sta liniștit în găoacea mea, ca un melc... Averi nevinovate nu prea cunosc; un om detreabă nu se îmbogățește decît printr'o întîmplare. S'a întîmplat să-mi cadă și mie în cap asemenea întîmplare, văd însă că-i dură ca un bolovan. Eu aveam probabil altă menire, nu să devin proprietar fără voe. Am intrat într'un tumult cu care n'am nici în clin nici în mînecă. Ce-mi pasă mie de politică și de afaceri? Am fost decîteva ori la Cameră, ca la un spectacol. Am văzut acolo mulți oameni care ar trebui să moară perpendicular și cucoane multe, în rochii cam scurte. Am auzit vociferări, am văzut gesturi furioase. Am auzit înfirșit moara umblînd într'una, dar nu curgea făină. Intr'o discuție de principii, niște indivizi cu ochi holbați s'au repezit la un *leader* al minorității ca să-l apuce de barbă și să-i strice reputația. Odinioară regii aveau bufoni, acum se vede că au parlamente. In toate acestea eu nu am ce căuta, căci eu sînt feciorul omului din lună, cum îi spunea tatei, mama. Și pentrucă drepturile stăpînirii sînt teribile și primejdioase,—oamenii care mă prigonesc, fără să le fi făcut nimic, pot găsi mijloace nu numai să mă exproprieze, dar să-mi ia și lumina soarelui. N'am nimic altceva de făcut: trebue să mor!"

Toată această înșirare de cuvinte bătrînul o debita nervos și rupt, cu voce șuerătoare și cu buza uscată. Apoi se opri gîfîind, ascultîndu-și parcă lăuntrul bîntuit de furtună. Se ridică șovăind. Traian îl sprijini. Atihia deschise ușa. Il duseră în bibliotecă și-l lăsară în jilț, unde rămase cu capul cufundat între umeri, cu sprincenele acoperindu-i ochii, într'o tăcere bolnavă. Bătrînul Simandiri era cam speriat. In atitudinea lui, Atihia văzu ș'o stînjenire pe care o înțelese, și-l pofti în șoaptă să meargă să guste ceva, căci se răcește mîncarea. După o clipă de nehotărîre, măruntul arhivar eși oftînd, și Traian zări buzele lui Eudoxiu încrețindu-se,—ceiace-i păru semn îmbucurător.

La ora două jumătate, tînărul Băileanu se înfățișă la primărie și căută cancelaria inginerilor. După cîteva nedumeriri și trimiteri, un dorobanț îl introduse într'o cameră destul de întunecoasă, unde un tînăr simpatic, așezat în lumina prielnică a unei ferestre, cetea o scrisoare. Cu oarecare regret își întrerupse îndeletnicirea și întrebă pe Traian cu ce chestie ar putea să-i procure plăcerea unui serviciu. La întrebările lui Traian, se grăbi să răspundă c'un zîmbet:

„Strada Triumviri? Da. Știu de așa-ceva.

— E într'adevăr vorba de o expropriere, ori numai de un proect? întrebă Traian.

— Ce-aș putea să vă spun? răspunse tînărul. E un pro-

ect. Ca să se facă această expropriere, aveţi nevoe de multe stăruinţi...

— Serios ? răspunse vesel Traian. Vă rog să credeţi că voiu stărui din toate puterile..." Strinse mina tânărului şi-l lăsă puţintel uimit. Apoi eşi la aer, dispus,—cu impresia că toate cîte se fac şi se proectează în jurul bătrînului Eudoxiu nu sint decit nişte sperietori. „Puţină răbdare şi vor fi inlăturate, murmură el. La un moment dat, aveam impresia că trebue să chem pe tata... Dar nu va fi nevoe..." Zimbea—şi cînd işi intoarse privirea in afară, către lumea din juru-i, văzu că-i răspunde c'un ris plin şi alb o fată zglobie, care păşea indrăzneţ, c'un mănunchiu mare de liliac în braţe. Avu impresia că risul care trecea îi era cunoscut. Voi să se intoarcă in loc. Era în piaţa Sfintului Gheorghe, la confluenţa Lipscanilor. Din mulţime, cineva i se puse în cale. Auzi un glas prietinos şi văzu silueta elegantă a domnului A. Florescu.

„Te salut, domnule Băltene. După cît văd, iţi place liliacul. Eşti bun să-mi acorzi două momente de întrevorbire ?

— Mă rog, poftim, răspunse Traian ; dumitale îţi plac casele.

— N'am nimic de obiectat, aşi dori numai să număr un adversar mai puţin.

— Va trebui să treci peste trupul lui ! declamă uşor tinărul.

— E într'adevăr aşa de îndirjit ? Războaiele noastre sînt de obiceiu scurte, numai tratativele de pace sint mai lungi. Eu consimt la despăgubiri.

— Iubite domnule Florescu, răspunse Traian c'o voce nu tocmai stăpinită ; altădată făceai o literatură onorabilă, asta pe care-o faci acuma jigneşte. La revedere ; îmi place mai mult liliacul.

— Eu prefer casele", răspunse domnul Florescu răsucindu-se în loc şi salutind cu răceală, cu buza dispreţuitoare.

Trebuia să-i răspund mai calm şi mai tăios,—se gindea Traian, trecînd prin Lipscani. Avea in el o bucurie copilărească şi impresia de siguranţă îi crescu. Această impresie şi vioiciunea şi veselia lui făcură bătrînului Eudoxiu mai mult efect decit o doctorie galbenă dintr'o sticlă cu etichetă roşie. Şi profesorul petrecu liniştit după-amiaza. Nu se auzi nici glasul de flaut. Clădirea părea că şi-a reluat vechea şi domoala ei somnolenţă. Şi'n umbra serii, Atihia inspectă zăvoarele dela uşi şi ferestre, păşind şi zvicnind înainte cu trupul şi capul, ca o găină.

Domnul Iancu Băiteanu sosi la Bucureşti c'o săptămînă în urma lui Traian, adică într'o Vineri, 7 Mai. Aducea cu el o nădejde neliniştitoare, o nedumerire şi multe reproşuri ale doamnei Băiteanu pentru Traian. Domnişoara Emi îi încredinţase ş'o epigramă destul de spirituală, însă la scoborirea din tren, după o noapte tulbure, avocatul nu-şi mai aduse aminte de ea. „Ce să fac acuma ? se gîndi avocatul, trăgînd din buzunarul vestei şi mai cetind odată telegrama iscălită *A. Florescu, Str. Domnul Tudor 8 bis* ; ca să mă duc la adresa aceasta, e prea dimineaţă. Trebuie să văd întâiu pe Traian. Fără îndoială, aşa e mai bine. Ca să-i facă reproşurile cuvenite pe de-oparte, pentrucă n'au primit dela el decît o scrisoare cu totul neinsemnată, şi pe de alta pentrucă e necesar să vadă ce se petrece cu bătrînul Bărbat şi cu casa. După discuţii lungi la Iaşi, au ajuns la convingerea că telegrama, vorbind de-o afacere importantă, are legătură cu chestia care-i preocupa. Traian va fi creat dificultăţi oamenilor de afaceri, conchidea cu mindrie doamna Băiteanu. Prin urmare e neapărată nevoe de intervenţia experienţei şi echilibrului.

După ce ia primele informaţii în strada Lepidopterului, se duce imediat să vadă pe personajul misterios cu telegrama, cum îi zicea Emi.

Inainte de a se cobori din trăsură la numărul paisprezece, în strada Lepidopterului, Iancu Băiteanu judecă dintr'o aruncătură de ochi clădirea, colţul şi poziţia aproape de centru, ca un vechiu om de afaceri. Se cobori mulţumit şi, intrind în gang, se intilni cu domnul Stelea, care eşea corect, cu baston, cu gambetă şi cu ţigara în gură.

„Dumneavoastră probabil că veniţi cu trenul de Moldova ?" intrebă zîmbind funcţionarul comercial.

Avocatul recunoscu faptul şi fu uimit, fără să-şi tradeze impresia.

„Probabil că am onoarea să vorbesc cu domnul avocat Iancu Băiteanu ?" urmă cu politeţă domnul Stelea.

Băiteanu îl privi bănuitor. Stelea îi arătă, c'un gest elegant, intrarea la apartamentul lui Bărbat.

„Nu trebue să vă miraţi prea mult de ce vă spun, şopti el, rizînd discret. E firesc să veniţi întâiu aici ; însă sinteţi cu nerăbdare aşteptat în altă parte..."

După ce se recomandă, scurt, Stelea, şi scutură cu tărie mina lui Iancu Băiteanu, eşi cu demnitate în stradă, aruncînd ţigara şi pipăindu-şi, din obişnuinţă, gulerul şi cravata.

Băiteanu sună şi Atihia se înfăţişă cu grijă şi cu luare-aminte. Dar cînd înţelese că persoana aceia căruntă e tatăl lui domnul Traian, deveni veselă, se feri din prag şi pofti pe „boer" să intre. „Domnul Traian s'a sculat. Scrie."

Avocatul intră fără nici-o pregătire la băiat, fu fericit de mirarea şi de ochii lui bucuroşi ; îi strinse minile şi-l atinse fruntea cu buzele.

„Bine, frate dragă, se poate ? strigă el brusc şi afectuos ; se poate să ne laşi aşa, fără de nici-o veste ? Se poate să nu ne scrii ? Maică-ta mai ales e foarte neliniştită şi îngrijată.

— Am scris, răspunse Traian cu îndoială şi cu jumătate de glas.

— Asta se cheamă a scrie ? Zece rînduri e scrisoare pentru o mamă ?

— Unchiul doarme? se adresă Traian Atihiei, cu aceiaşi voce scăzută.

— S'a trezit,—răspunse femeia, dar încă nu s'a sculat.

— Tocmai acuma, reluă Traian, mă pregăteam să scriu o scrisoare kilometrică. Asta ar fi mulţumit-o pe mama. Şi tocmai voiam să te rog să vii cîteva zile la Bucureşti... E o potrivire minunată că ai venit singur.

— Am un termen la Casaţie, răspunse Bălteanu. Şi m'am gîndit că poate să-ţi fiu şi de un folos cu împrejurarea asta. Ai nevoe intr'adevăr de mine? Ce s'a întîmplat?

— Nimic deosebit, afară de ceia ce v'am scris, foarte sumar, recunosc... mărturisi tînărul.

— Vezi că eşti vinovat? Şi Bălteanul îl ameninţă cu degetul, zîmbind.

— Nimic deosebit; totuşi, dacă s'ar putea, aşi vrea să previn atacurile duşmanilor noştri.

— Care duşmani?

— Sînt mai mulţi, vorbi Traian însufleţindu-se. Bănuesc că au un interes de speculă, ca să pue mîna pe proprietatea unchiului Eudoxiu. E o proprietate la colţ şi aproape de centru; poate fi transformată în prăvălii, în birouri, în depozite,—mai ştiu eu? Aşa bănuesc cel puţin. Şi văzînd că noi n'avem de vînzare...

— Ce n'aveţi de vînzare?

— Casa. Văzînd că n'avem de vînzare casa, au început o serie de intrigi şi procese, ca să ne exaspereze...

— Inţeleg. Legea excepţională a chiriilor poate da naştere la aşa-ceva. Insă afară de procese şi de şicane, nimic serios nu poate rezulta. Şi nimic nu poate sili pe Eudoxiu Bărbat să schimbe o valoare imobiliară, solidă, pe hîrtie monedă cu curs forţat.

— Se'nţelege, nimic nu ne poate sili. Insă unchiul e un om care a avut totdeauna groază de lucruri de acestea. Şi mai cu seamă acuma are nevoe de linişte, căci e bolnav. Oamenii cu care ne luptăm vor să ne facă să cedăm subt ameninţări de expropriere, cu larmă şi zgomote, cu scandaluri, cu tot felul de meschinării care înveninează pe un cărturar paşnic şi bătrîn... Dacă ţi-aşi număra toate prostiile la care se dedau, ai rămînea uimit.

— Expui foarte bine chestia... zîmbi satisfăcut Iancu Bălteanu. Aveţi procese?

— Avem. Am intentat şi noi cîteva. Eri şi alaltăeri am văzut la tribunal introduse trei hîrtii împotrivă-ne pentru chirie de speculă. Astăzi desigur că se mai introduce una. Recunosc aici activitatea fostului procurator al unchiului: un avocat foarte activ şi cunoscut, Gorciu, care însă nu prea pare a se împedeca de scrupule... Nici până acuma n'a înapoiat procura. Şi recunosc şi motorul principal, în ori ce caz agentul acestui motor principal: un oarecare A. Florescu...

— Locueşte în strada Domnul Tudor, 8 bis? întrerupse

Iancu Bălteanu. Şi imediat văzu că nu trebuia să facă această întrerupere.

— Nu ştiu unde locueşte. Il cunoşti? întrebă Traian. El spunea că te cunoaşte,—cum de altminteri cunoaşte pe toţi ieşenii.

— Se poate; dacă-i acel care a fost prin Iaşi, îl cunosc", îngînă avocatul. Se gîndi că băiatul n'a dat importanţă întreruperii. Şi privirea, întunecată o clipă, i se înveseli iar. Atihia îi observa atentă, cu mînile în buzunarele şorţului, şi zîmbea satisfăcută, cu toate că înţelegea prea puţin.

„Acuma sînt grăbit, vorbi Iancu Bălteanu, trebue să văd întâiu de mica afacere pentru care am venit. Pentru chestia ta mai rămîn cîteva zile, dacă va fi nevoe. Studiem împreună toate dosarele, şi te pot asigura că nu plec până ce nu scoatem un lucru limpede din toată această afacere tulbure. Eşti mulţămit?

— Sînt mulţămit, răspunse Traian, vesel şi sigur de sine.

— Atuncea-i bun. Ne vedem înainte de amiază.

— Poftiţi aici la masă, întrerupse Atihia.

— Da. Se poate, mulţămesc. Atunci am să văd şi pe Bărbat. Acuma nu-l pot aştepta să se scoale. Şi mai vorbim atuncea, fiind şi el de faţă. Şi pe urmă chestiile noastre personale le punem la cale între dosare, cu legea şi procedura în mînă".

După plecarea lui Iancu Bălteanu, Traian intră la profesor. Il găsi în jilţul lui. Fu primit c'un zîmbet palid de suferinţă. Bătrînul părea mai slăbit; avea buze albe şi ochii lucitori. Mărturisi totuşi lui Traian că se simţeşte mai bine decît în ajun.

„A venit tata"... zise Traian, cu oarecare sfială.

Bătrînul primi nepăsător vestea.

„A venit cu trenul de dimineaţă; avea afaceri ş'a plecat îndată. A spus că se'ntoarce. Astăzi voiam să-ţi spun că aveam intenţia să-i cer unele sfaturi. Tata e un mare meşter al şicanei.

— A venit fără să-l chemi?

— Da. Are o afacere la Casaţie.

— Foarte bine. Desigur, l-ai chemat la masă... Doresc să-l văd".

Cu tot accentul neprietinesc al glasului, tînărul primi ca pe ceva plăcut fraza din urmă. Totdeauna pomenirea neamurilor de la Iaşi se făcuse într'o atmosferă penibilă. Condescendenţa bătrînului îi părea nu numai un semn de dragoste pentru el. Afacerea îi apărea şi mai sigură şi lupta cîştigată.

La intrarea Lipscanilor, Iancu Bălteanu se întîlni din nou cu domnul Stelea, care-l salută cu politeţe şi respect şi-l opri.

„Stimate domnule Bălteanu, tocmai vă căutam. Permiteţi-mi să vă'ntreb dacă doriţi să vedeţi pe domnul A. Florescu.

— Imi vorbeşti din partea lui?

— Fără îndoială. Aţi primit dela dînsul o telegramă.

— Tocmai. Ş'acuma mă duceam în Str. Domnul Tudor 8 bis.

— Atunci fiţi bun şi mă întovărăşiţi până la *Bursă*. Domnul Florescu v'aşteaptă acolo".

Astfel s'a îndeplinit această fatalitate. Şi domnul Stelea,

după ce puse faţă în faţă pe cei doi oameni, se retrase în îmbulzeala şi murmurul enorm al străzii. Domnul Florescu se arătă foarte vesel şi foarte mulţămit de întîlnire; Iancu Bălteanu fu rezervat. Publicistul şi omul de afaceri făcea însă, zîmbind în sine, constatarea că totuşi s'a răspuns destul de grabnic telegramei sale. Deci s'ar cuveni ca jocul să fie mai puţin făţarnic.

„Iubite domnule Bălteanu, vorbi el desmierdător, te-am chemat dela Iaşi, ca să-mi faci plăcerea să bei cu mine o bere la Bulevard. Aici, în Strada Doamnei, în fiece clipă un individ îţi pune cotul în coastă; la fiecare pas ţiriie soneriile cinematografelor; e o huruială de tramvae, ş'o harmalae, cum se zice pe la noi, de nu s'aude nici în cer, nici pe pămînt.

— Nu beau bere înainte de masă, răspunse avocatul.

— Nici eu, — ceiace-i foarte potrivit, ca să putem vorbi o jumătate de ceas.

— Bine, zise cu demnitate Bălteanu, să vorbim dacă-ţi face plăcere.

— O foarte mare plăcere, te asigur, iubite şi stimate domnule Bălteanu. Să intrăm şi să ne aşezăm la o masă mai retrasă. Chelnerul îmi cunoaşte obiceiurile şi se va grăbi s'aducă două pahare de băutură blondă; pe urmă ne va lăsa în pace.

— Mă vezi răbdător şi liniştit, declară Bălteanu aşezîndu-se pe scaun.

— Asta-i semn de cuminţenie şi prevedere, iubite şi stimate domnule Bălteanu, şi simt că nu m'am înşelat în prevederile mele. Fiul dumneavoastră, care e un tînăr remarcabil din multe puncte de vedere, nu-i nici răbdător, nici liniştit. Zilele trecute mi-a făcut o adevarată declaraţie de războiu.

— De ce e vorba? întrebă cu mirare avocatul.

— Intâiu m'am prezintat acasă la bătrînul Eudoxiu Bărbat, urmă Florescu trecînd peste întreruperea partenerului său. Nu vrea să vîndă casa.

— Care casă?

— Nu vrea să vîndă casa şi e cu tărie sprijinit de Bălteanu-junior. Ori, domnule Băltene, un lucru voiam să-ţi comunic dumnitale, care eşti un om cuminte. Noi oferim pentru proprietate un milion şi jumătate. Faceţi puţine investigaţii şi vă veţi convinge ce înseamnă această sumă pe lîngă ceia ce raportează în prezent casa. Am mai putea aştepta, am pus în mişcare mijloace care, dat fiind cu cine avem a face, ne vor procura rezultatul dorit. Eu însă am nevoe de grabă. Afacerile nu se fac în ziua de astăzi cu întîrzieri. Cer sprijinul domnieitale.

— Domnule Florescu, răspunse avocatul, fiul meu, cu care am vorbit mai adineaori, e de părere că la o proprietate ca aceia despre care e vorba, nu se pierde nimic aşteptînd. Din contra. Trebue să mai recunoşti că un imobil e o valoare reală. Eventualii moştenitori de mine ar putea să regrete o vînzare pripită.

— Toate raţionamentele acestea mi le-am făcut şi eu, reîncepu cald şi prietinos publicistul. Mi-am spus chiar că o sumă de bani, oricît de mare, îşi poate schimba destinaţia, ori se poate risipi. Totul e posibil. Cu toate acestea, domnule Băltene, îndrăznesc să solicit a doua oară sprijinul dumnitale. Iată argumentele mele. Presupun că moştenirea va fi a dumneavoastră. Nu protestaţi. Dacă nu a dumneavoastră, atunci a fiului dumneavoastră. Va fi o moştenire. Socot că intenţiile testatorului nu se vor schimba dacă în loc de imobil, avem de aface cu o respectabilă sumă lichidă. Vă rog să nu mă întrerupeţi, căci sînt gata să declar că nu trebue să ţinem socoteală de acest lucru. E indiferent dacă moşteniţi ori nu. Folosul dumneavoastră e altul şi imediat. Despre asemenea lucruri nu puteam vorbi nici c'un bătrîn imbecil, nici c'un tînăr naiv. Cu dumneavoastră voiu vorbi.

— Aştept o explicaţie... murmură nepăsător avocatul.

— V'o dau imediat. Eu, stimate şi iubitule domnule Bălteanu, am fost totdeauna un om franc. Imi place să joc pe faţă. Puteam să vă ofer pentru intervenţia dumneavoastră un onorariu de o sută mii lei. Puteam să vă ofer două sute de mii. Aceştia sînt bani imediaţi şi mai siguri decît moştenirea. Ca să vedeţi însă că aveţi aface cu un om de onoare, vă voiu face descoperirea că mi-e necesară achiziţia imediată a acestei proprietăţi pentru motivul că este supusă exproprierii.

— Asta nu-i scade valoarea?

— O scade fireşte pentru cei ce au acuma proprietatea. Pentru mine însă, şi numai pentru mine, vă rog să fiţi atent, această expropriere înseamnă aur. Proprietatea va valora după aceia indiferent cît. Eu însă voiu putea dobîndi un preţ de expropriere pe care dumneavoastră nu-l puteţi bănui. Ce preţ de expropriere crezi dumneata, domnule Bălteanu, că pot eu dobîndi?" întrebă zîmbind Florescu.

Avocatul tăcu.

„Acest preţ, pe care numai eu îl pot dobîndi, pentru motive mie cunoscute, se poate ridica la patru sau la cinci milioane. Vă ofer dumneavoastră un milion. Proprietatea o plătesc ceva mai mult decît face. Nu e asta o afacere serioasă? Puteam eu însă să o prezint aşa bătrînului profesor şi tînărului său amic?"

Bălteanu părea gînditor.

„Nu puteam s'o prezint, urmă Florescu, şi nici n'am prezentat-o. Iar ca încheere mai am de adăogat două cuvinte. Eu am posibilitatea să lichidez îndată chestia exproprierii. Clădirea principală nefiind atinsă, valoarea imobilului nu va scădea simţitor. Voiu revinde şi-mi voiu scoate banii. Din preţul de expropriere dumneta cîştigi un milion. Alţii vor mai avea de două ori cît dumneata. Mie îmi va rămînea restul: un milion, un milion şi ceva, — asta n'are importanţă, căci eu mai am notate în carnetul meu încă o mică serie de asemenea clădiri care urmează să fie expropriate. E şi asta o mică specialitate. Afaceri, domnule Bălteanu, sînt. Trebue să le cauţi, să le găseşti şi să le realizezi.

— Aşa este"... vorbi domnul Bălteanu.

Un fulger scăpărase pe dinaintea ochilor săi. Totuşi se stăpînea, încerca să judece limpede şi înţelegea din ce în ce mai bine că, la urma urmei, i se cerea o simplă intervenţie, un lucru destul de nevinovat şi de onest.

„Am pus în mişcare şi alte mijloace... reluă încet Florescu; intervenţia dumnitale poate să fie mai hotărîtoare şi mai grabnică... Chelnerul meu, urmă c'un ton vesel omul de afaceri, îmi ştie obiceiurile. Dacă-i fac acuma un semn, înlătură paharele de bere, care e o băutură cu totul lipsită de savoare. Ne aduce în loc două păhărele de caimac vechiu şi veritabil. Le putem ciocni şi, între oameni de cuvînt, afacerea se poate socoti încheiată.

— Fără nici-o garanţie? întrebă avocatul, c'o privire fixă şi rece. Inima îi bătea însă destul de grăbit.

— Asta e o afacere de amănunt şi sînt cu totul la dispoziţia dumnitale", răspunse Florescu şi făcu un gest grav, la care chelnerul răspunse c'o grabă uimitoare.

Intorcîndu-se spre liniştita casă din strada Lepidopterului, Iancu Bălteanu vîntura în minte gînduri felurite. Fără îndoială soţia lui dovedise mare pătrundere şi fineţe, ceiace nu se întîmplă deseori sexului slab. Fatalitatea îl purtase o viaţă întreagă prin meandrele-i leneşe, ca să-l scoată destul de tîrziu la adevăr. Deşi făcea această constatare filozofică, totuşi se găsea vinovat pentru lipsa lui de îndrăzneală, pentru apatia în care trăise cei mai buni ani ai vieţii. „Cu toate acestea nu e tîrziu nici acuma: o afacere bună e totdeauna binevenită". Şi găsea în această constatare o deosebită mîngîiere. La urma urmei, nu era vorba decît de-o simplă intervenţie; şi se pregăti s'o facă energic.

Fu primit de bătrînul Eudoxiu cu o răceală care îl jigni întrucîtva. Arhivarul însă şi Atihia îi dovedeau, şi prin vorbă şi prin gesturi, o simpatie deosebită; puţintel cam silită poate, însă destul de măgulitoare.

Indată după masă, Traian deschise convorbirea pe care tatăl său o aştepta cu aspră nerăbdare. Bătrînul profesor sta cufundat în jilţul lui, cu ochii pe jumătate închişi, slab şi aproape nepăsător.

„Pe drum m'am mai gîndit la chestie, începu fără grabă Iancu Bălteanu. Am privit-o întâiu dintr'un punct de vedere cu adevărat negustoresc. Ce venit aduc astăzi casele?

— Avem unsprezece chiriaşi, răspunse Traian. Scăzînd dările, totalul chiriilor se urcă aproximativ la 100 mii de lei.

— Din care s'ar deduce reparaţiile şi destule alte cheltueli, observă avocatul. Cifra pe care-o dai ca venit este destul de umflată. Cred că nu mă înşel.

— Ai dreptate, aşa este.

— Socoteala aceasta, urmă Bălteanu adresîndu-se lui Simandiri, am făcut-o ca s'o pun în faţă cu suma ce se oferă pentru casă. Oferta se ridică la un milion jumătate".

Bătrînul Eudoxiu ridică deodată pleoapele şi întoarse ochii fără a se clinti.

„De unde cunoşti dumneata suma aceasta?

— O cunosc; ai vorbit şi dumneata de dînsa în scrisoare, se grăbi să răspundă Bălteanu. In acest caz o socoteală simplă, punînd numai un procent de zece la sută, ne arată un venit curat de-o sută cincizeci de mii de lei la un capital de un milion jumătate".

Simandiri dădu semn de aprobare. Profesorul îşi întoarse iar privirile. Vorbi liniştit şi tăios:

„Socoteala aceasta nu mă interesează, întrucît nu vreau să vînd casa.

— Inţeleg, răspunse Bălteanu. Nici nu inzist. Cred însă că-i de datoria omului să examineze afacerea pe toate feţele. Mi-ai vorbit dimineaţă, se adresă el iarăşi lui Traian, despre o serie de procese.

— Da, răspunse tînărul, cred însă, caşi dumneta, că nu prezintă o deosebită dificultate; nădăjduesc să le scot la capăt.

— M'am mai gîndit la asta, vorbi cu gravitate Bălteanu; şi lucrul nu mi se pare chiar aşa de uşor. Cunosc bine legea excepţională a chiriilor. Şi am avut la Iaşi cazuri nenumărate în această materie. Vădit, legea aceasta e în favoarea chiriaşilor. De aceia, de cele mai multe ori, proprietarul e nevoit să suporte, pe lîngă nelinişte şi mizerii, nedreptăţi şi cheltueli istovitoare.

— Ce vrai să spui? vorbi a treia oară Eudoxiu.

— Vreau să spun că, pe cît înţeleg, chiriaşii dumneavoastră sînt aliaţi cu cei ce vor să cumpere casele. Micile răutăţi pot fi infinite. N'ai cum reacţiona împotriva lor. Inscenările de procese de speculă vă pot ţinea pe loc ca 'ntr'o mlaştină. Şi mai este un lucru la care nu v'aţi gîndit, dar la care se pot gîndi adversarii dumneavoastră. Rînd pe rînd aceiaşi chiriaşi pot introduce cereri în *référé* pentru reparaţii. Ş'atunci vă puteţi trezi cu devize de reparaţii de sute de mii de lei la o chirie cu mult, cu mult mai mică. Vă mărturisesc c'am văzut cazuri cînd proprietarul era bucuros să scape de chiriaşi şi de necazuri, cu casă cu tot. Nu-i mai trebuia nimic, decît linişte. Şi n'am isprăvit, mai este ceva. Mai este chestia exproprierii.

— Comuna n'are nicio grabă, observă Traian.

— De-acord, însă chestia o pot grăbi cei ce au interes".

Urmă o tăcere penibilă. Traian se simţi deodată stînjenit şi încurcat. Bătrînul Bărbat se sili iar să-şi înalţe fruntea şi rosti c'un accent de îndîrjire:

„Dumneata zici că aperi cauza mea? Imi propui să cedez? La aşaceva poate să-ţi răspundă băiatul. Eu nu mai am nimic de zis".

O clipă, Traian primi până în suflet privirea de ură îndreptată asupra tatălui său. Tresări.

„Este o cauză dreaptă, strigă el, cu ochii fierbinţi. Am credinţa în ea. Noi nu cedăm!

— N'am nimic de zis, încheie c'un zîmbet Bălteanu, eu vă

voiu ajuta din toată inima. Avem să ne mai gîndim ş'avem să mai vorbim; nu-i aşa?"

Bătrînul Eudoxiu întoarse capul spre umbra bibliotecii. Tăcu îndărătnic. Arhivarul trase o carte dintr'un raft şi începu s'o cerceteze atent. Iancu Bălteanu eşi. Traian îl urmă în antret.

„Cînd ne mai vedem, tată? vorbi el, fără să-i privească.

— Mîni după-amiază, răspunse Bălteanu. Mai gîndeşte-te şi judecă cu răceală".

Intors în bibliotecă tînărul îşi luă locul pe scaunul lui, aşteptînd. Intr'o vreme Eudoxiu oftă. Işi întoarse privirea, şi văzu în ochii copilului o lumină intensă de dragoste.

„Cu toate că mă simţesc obosit, zise el zîmbind, cred că tot mai putem să ne facem drumul până la prietinul nostru Körner. Joc o partidă de şah cu Simandiri. Poate e cea din urmă".

Traian îşi simţi lacrimi în priviri.

In noaptea de Vineri spre Sîmbătă, un zgomot harnic începu la etaj, deasupra odăilor bătrînului Eudoxiu Bărbat. In liniştea clădirii tresări deodată o pulsaţie de febră, şi Atihia începu a umbla nesimţit prin colţuri, oprindu-se şi pornind iar, ca o fantasmă osîndită, până ce însfîrşit înţelese că era vorba de un războiu. Aşteptă să fie chemată de profesor; stărui cu urechea alipită la uşa lui. Neauzind nimic, niciun semn, nici o chemare, îndrăzni; bătu în uşă şi se strecură în biblioteca largă. Candela pregătită de ea, ca'n fiecare sară, ardea pe marginea biroului, ca un ochiu al singurătăţii, împresurat de cercuri de umbră.

„Dumneata eşti, Atihia? întrebă cu glas obosit şi liniştit bătrînul, din colţ, de pe patul lui de campanie.

— Eu sînt, domnule profesor. Credeam c'aveţi nevoe de mine.

— Nu, Atihia, n'am nevoe. Aud zgomotul, însă sînt liniştit

— E un războiu de ţesut.

— Da, am înţeles îndată. Ii număr bătăile".

Atihia se retrase spre uşă, dar se opri iarăşi, deodată. Primise în auz acorduri de muzică.

„Domnul Stelea se ţine de cuvînt, gîndi ea cu spaimă.

— Mi se pare că cineva îţi face serenadă, Atihia, murmură profesorul în ungherul lui. Ascult'o cu recunoştinţă şi pe urmă du-te şi te culcă..."

Femeia îl auzi rîzînd, schimbat şi stins, şi se înfioră.

In antret, Atihia observă uşa dela camera lui Traian deschisă. Se apropie şi bătu uşor.

„Ce face unchiul? întrebă Traian.

— Nu doarme, însă pare liniştit. L-am auzit rîzînd..." scînci Atihia prin întuneric.

Tînărul se mişcă; apoi începu să umble prin odae. Femeia înţelese că se îmbracă şi va trece la bătrîn. Stăpînindu-şi răsuflarea, îi asculta paşii. Incepea apoi şi ea să numere bătăile vatalelor şi înfiorările păreţilor. Mica orhestră de coarde şi de flaut suna dulce în noaptea curată de Mai şi capetele mirate ale chiriaşilor apărură la ferestre. Atihia le pîndea pe geamul ei

şi-şi înghiţea lacrimile. Intr'o vreme începu să se închine, c'un murmur nedesluşit de rugăciuni şi de blesteme. Nu se hotărî să se lase într'un cot, decît după ce se mai strecură odată până la uşa bibliotecii şi ascultă, cu răsuflarea oprită, glasul bătrînului ş'al nepotului amestecîndu-se.

Traian înţelegea mai limpede ce se ascundea în glasul trudnic al profesorului. Ca pe-un copil, nu izbuti să-l adoarmă, decît foarte tîrziu, după ce-l convinse să primească o bulină de veronal. Aproape aţipit, cu degete crispate şi reci, îi cuprindea încă mîna, murmurînd c'o veselie ciudată:

„De-o bucată de vreme în fiecare zi şi'n fiecare noapte se întîmplă ceva nou. Cu toate acestea mă simt din ce în ce mai bine, din ce în ce mai bine"...

Traian avu şi el somnul neliniştit şi înfiorat. Se trezi tîrziu şi se îmbrăcă în grabă. Bătrînul îl aştepta, — palid însă zîmbind cu ironia-i obişnuită.

„Astăzi am fost eu mai harnic, domnule avocat. Trebue să ies numaidecît.

— De ce, unchiule? Nu-i mai bine să stai liniştit acasă? Eu mă duc la Primărie, să mă informez mai deaproape de chestia exproprierii. Vom ieşi după amiază, ca de obiceiu...

— Bine, du-te la Primărie. Eu am treabă în altă parte".

In stradă, Traian se încredinţă că bătrînul umblă dîrz şi drept, celace-i părea aproape neexplicabil. Il petrecu până spre cheiu; apoi Bărbat îl îndemnă stăruitor să-şi facă cursa la Primărie.—Se întoarse acasă cu jumătate de ceas înaintea amiezii. Bătrînul încă nu sosise. Lipsea şi Simandiri. Tatăl său îl aştepta.

„Eri, dragul meu Traian, au fost aşa împrejurările, îi zise Bălteanu, încît n'am avut răgaz să-ţi arăt ce este acasă. Indeosebi, voiam să-ţi vorbesc despre maică-ta. Voia să vie şi ea; e nervoasă, te doreşte; nu ştie ce ţi se întîmplă. Ar fi vrut să aibă informaţii despre condiţiile în care stai aici, la vărul ei. Dacă ai vre-un avantagiu, vre-o speranţă pentru viitor...

— Afacerea asta încă n'am discutat-o cu unchiul, zise Traian.

— Cu toate acestea este o chestie importantă pentru tine. Maică-ta are dreptate. Am avut prilej să mă conving că de data asta a văzut lucid.

— Ce-a văzut? întrebă cu oarecare curiozitate tînărul.

— A văzut încă de cînd am cetit, la Iaşi, scrisoarea, că aici se găseşte temeiul pentru zestrea surorii tale şi pentru stabilirea ta definitivă. Noi acuma putem zice că ne-am împlinit datoria.

— S'a gîndit mama la asta?

— Se'nţelege că s'a gîndit. De ce să nu se gîndească? M'am gîndit şi eu. Mie mi se pare curios că asta te miră. La urma urmei care-i scopul nostru pe lume, după ce-am învăţat, şi ne-am străduit, şi ne-am făcut datoria? Nu cumva să trăim din vorbe frumoase şi deşarte? Am mîncat o viaţă din pînea asta şi nu pot zice că m'am săturat. Cum spunea şi maică-ta: uită-te în

jurul tău şi vezi prostia şi îngîmfarea stropindu-te cu noroi. E adevărat, trebuie să fii cinstit, dar nu urmează că trebue să fii prost...

— Tată, zise deodată Traian, nu înţeleg de ce vorbeşti în felul acesta şi de ce eşti aşa de neliniştit şi de nervos.

— Cum neliniştit? cum nervos? grăi grăbit Bălteanu, aprinzîndu-se. Mă intrebi tu pe mine de ce vorbesc aşa? Apoi bine, eri, de pildă, ce inteligenţă ai dovedit tu, cînd n'ai înţeles nimic din ce trebuia să înţelegi?

— Ce trebuia să înţeleg?

— Trebuia să înţelegi că această afacere trebue să se facă! izbucni avocatul. Traian trecu spre uşă c'un fel de spaimă, aplecîndu-şi urechea. Trebuia să'nţelegi că'ntâiu şi'ntâiu e în interesul tău.

— Nu pricep. Trebue să vindem casa? De ce?

— Pentrucă eu cred că e'n interesul nostru. Şi dacă vrai o explicaţie, la urma urmelor, ţi-o pot da. Trebue să vorbesc cu tine ca c'un copil. E vorba de interesul pe care-l are cineva în expropriere.

— Exproprierea aceasta e un lucru fără importanţă, obiectă Traian. Am fost şi'n dimineaţa asta la Primărie. Rectificarea străzii Triumviri nu ne atinge decît în parte; o să dăm ceva din locul viran şi din atenanse. Clădirea principală rămîne intactă.

— Crezi că eu nu ştiam aşa ceva? Asta menţine valoarea casei. Exproprierea însă îşi are şi ea valoarea, o valoare cu mult mai mare. Tu nu vrai să înţelegi că este la mijloc un interes mare? E interes să se facă o expropriere în condiţii excepţional de avantajoase. E vorba de milioane. Ce te uiţi aşa la mine? Înţelege şi fii rezonabil. Casa trebue vîndută"...

Traian primi ultimele vorbe ale lui Bălteanu în obraji: sîngele izbucni în el, pălmuindu-i.

„E vorba de o afacere cu Primăria? vorbi el îndîrjit deodată. Am auzit bine?

— Ai auzit bine, răspunse cu răceală avocatul. Însfîrşit, ai înţeles.

— E vorba de un consorţiu care se foloseşte în chip aşa de larg de banul public?

— Ai găsit o formulă. Asta ce ne interesează pe noi?

— Mă interesează. Căci eu, la ora trei, pot depune la Primărie o declaraţie, iscălită Eudoxiu Bărbat, prin care cedăm fără nici-o pretenţie locul expropriabil, după plan. Cum ţi-am spus, am văzut planul. Ş'atunci interesul de care vorbeşti devine nul.

— Băete, nu vorbi prostii! grăi sever şi ameninţător advocatul. Nu-ţi dau voe să faci aşaceva. La urma urmei, încă odată, e în interesul tău. Pentru numele lui Dumnezeu, — nu te înţeleg de loc. Mi se pare că n'aud bine. Asta e idioţie curată! Ai să mă'nveţi tu cum se face o afacere?"...

Traian simţi că se dărîmă ceva în el. Tinereţea şi viaţa lui întreagă se surpau cu sunet. Tatăl lui îl privea rînjind din pra-

gul unui traiu lung de mediocritate cinstită. Rînjea şi-l privea cu ochi de duşman,—cu sforţări înfricoşate de a trece dela hotarul unei pustii într'o oază demult rîvnită.

„Îmi ceri într'adevăr să mă dezonorez? strigă el cu înverşunare, caşicum glasul i-ar fi tresărit subt biciu. Îmi ceri dumneata mie să mă dezonorez? Dumneata ai trimis lăutarii şi războiul de astă noapte?

— Eşti un prost!" strigă furibund Bălteanu şi eşi trîntind uşa.

Atihia, cu mîna la gură, îl privi trecînd furtunos. Apoi făcu un pas spre Traian şi încercă să-i spue cîteva cuvinte, arătînd spre bibliotecă. Traian înţelese însfîrşit că bătrînul s'a întors şi se năpusti într'acolo.

Bărbat sta în jilţ, cu fruntea înălţată, cu urechea atentă la grătarul ventilatorului care răspundea în odaia lui Traian. Cînd văzu pe băiat, clipi şi-şi lăsă capu'n piept.

„Am auzit..." şopti el; şi întinzînd mîna-i albă, cuprinse tremurînd de grumaz pe băiat, aplecîndu-l adînc, parc'ar fi vrut să-i destăinuiască ceva la ureche.

„Vor să te asasineze!" strigă tînărul fulgerat de un gînd grozav; şi începu a plînge, nestăpînit şi nervos. Bătrînul îl lăsă să plîngă. Apoi îi puse mîna rece pe frunte.

„Ţi-am spus, se sili el c'un zîmbet uscat, că noi sîntem din alt neam. Iată pe birou copia unui testament pe care l-am depus astăzi la notariat. Fii cuminte, fă ce spun eu acolo, şi nu vinde casa. Fă Primăriei donaţia. Cu asta cred că am cîştigat biruinţa, şi se cuvine ca unul din noi să rămîe pe cîmpul de luptă..."

Din ceasul acesta, bătrînul tăcu. Traian simţi pătrunzîndu-l un venin mistuitor. O revelaţie bruscă şi dramatică, iscată în pripă, se desăvîrşea în el. Avu pentru bătrînul maniac o putere de durere pe care nici nu şi-o bănuise. Şi-i închise ochii plîngînd şi amestecînd lacrimile pierderii acesteia cu ale celei dintâiu.

Sîmbătă, la 9 Maiu, apăru în gangul clădirii din Lepidopterului 14, semnul morţii: negru şi alb, celace dădea bătrînei clădiri o înfăţişare de rîs sinistru. Îngroparea profesorului Eudoxiu Iosif Bărbat avu loc Luni, la 11 Maiu, cu totul neobservată şi fără niciun răsunet în presă. Tînărul poet ieşan se închise neurastenizat în umbra bibliotecii, c'un fel de încredinţare stranie că e fiul mortului, care lucru, după părerea mea de medic, nu prevesteşte nimic bun.

Februar, 1923 **Silviu Deleanu**

Dintr-o casă moartă

Cum geme vîntul! Nu vreau, — şi-l ascult.
Cad fulgii ca o mreajă nesfîrşită...
Tăcută stau în casa părăsită,
In casa moartă, moartă de-demult.

C'un suflet plin de dragoste şi dor,
Inchisă între zidurile moarte,
Te chem din nou, cu spaimă, de departe,
Din nou îţi cer o vorbă de-ajutor.

Iar vîntul jalnic mă boceşte 'n horn,
Omătul cade 'n juru-mi ca o spumă...
Cînd lacrimele grele mă sugrumă,
La cine altul oare să mă 'ntorn?

Sau poate, ostenit de-atît amar,
De-atîta desnădejde fără soare,
Tu n'ai se mi erţi durerea arzătoare,
Durerea grea ce-ţi voi aduce 'n dar...

Să nu mai spun nimic, să nu-ţi arăt
Nici lacrimele-mi stoarse de ispită...
Să tac, să mor în casa părăsită
Şi să mă 'ngroape fulgii de omăt.

Olga Vrabie

Dincolo, peste Ocean

(Dintr'un jurnal de bord)

Priveliştí luate în Munţii Stîncoşi

O zi rece, posomorîtă. Soarele rămîne ascuns tot timpul după cortina opacă a norilor de plumb. De trei ceasuri urcăm culmile stîncoase, pe-un drum ce pare că duce drept în cer. Străbatem cea mai sălbatecă şi mai stearpă regiune din creerii Munţilor Stîncoşi. Un pustiu arid, cu relief fantastic. Masiv de stîncă eruptivă. Piscuri conice, blocuri de granit şi bazalt, deslocate, măcinate, ca ruinele zidurilor unor cetăţi gigantice, intemelate de ciclopi şi distruse de groaznice explozii de dinamită. Grămezile sfărămăturilor de pietre ruginite, colţuroase, par nişte oseminte bizare, monstruoase, răspîndite de loviturile unui ciocan uriaş.

O linişte de cimitir apasă pe natura asta moartă, stăpînită parcă de misterul primelor zile ale creaţiei. Ochiul nu întîlneşte nicăeri nici un suflu de viaţă animală sau vegetală. Lipseşte lumea organică din tot cuprinsul împietrit al masei minerale, aruncată din măruntaele pămîntului la suprafaţă prin craterele vulcanilor stinşi azi. Te simţi copleşit de priveliştea asta desolantă, ca în trista şi monotona singurătate a regiunilor polare. Ţi-i dor de un colţ de pădure, cu umbră şi răcoare, de-un covor de pajişte, de-un fîlfîit de aripi, de aurul cald al holdelor de grîu, de-un ochiu de apă să-ţi amintească transparenţa cerului... de toate podoabele pămîntului care dau culori, mişcare şi viaţă, fermecînd ochii şi sufletul călătorului. Ne aflăm în lumea rece şi mută a regnului mineral — un peisaj din lună văzut prin sticlele unui telescop.

In basenul geyserilor

Pe creastă, înainte de a începe coborîrea, ne oprim ca să privim în zarea depărtată marele platou al geyserilor.

Dela distanță apar ochiului, prin pînzele de neguri, niște pete negre de pădure întretăiate de alte pete albe, lanțuri de coline de cretă ca niște valuri pietrificate în timpul unei furtuni. Deasupra întregei regiuni plutesc nouri de aburi și coloane de fum se înalță cu încolăciri de balauri, purtați de vînt prin văzduhul întunecat. Până la orizont se desfășoară vederii marele platou, asemenea unei vaste regiuni metalurgice. Un amestec confuz de uzine, turnătorii, furnale, înecate în valuri de fum; o adunare de mii de locomotive gata de plecare zbucnind subt presiunea aburilor supraîncălziți.

Inaintăm pe jos, călcînd cu teamă pe un teren nesigur, spongios, un fel de clisă umedă și caldă, amestec de cenușă, cretă și pucioasă topită. Piciorul se afundă și simți pămîntul tremurînd în sguduiri sacadate; se aud izbituri repetate; un huruit surd ca la gura unei mine, un forfot și pocnituri de pompă cu motor, care lucrează nevăzută undeva, subt pămînt. Te crezi pe puntea unui vapor ce trepidează de mișcările pistoanelor în cilindrii unei mașini subt presiune. Cînd sfredelești c'un băț pămîntul, țîșnește, după cîteva minute, o jerbă de aburi arzători, ca dintr'o supapă deschisă fără veste.

In platoul acesta vulcanic răsuflă cîteva mii de cratere de felurite forme: conuri, mameloane, hornuri, cuptoare, izvoare ferbinți, basenuri cu apă cristalină sau colorată. Toate forfotesc fumegînd pe pămîntul acesta blăstămat, care ascunde parcă un mister groznic—un pămînt chinuit de osînda iadului.

Infricoșat, cu pași șovăelnici, c'un mistic respect treci dela o minune la alta pe solul moale, elastic ca buretele. Basenul Smaraldului, Basenul Safirului, cu ape clare, irizate. Se văd în fund festoanele formațiilor de calcar și vegetația ca o dantelă fină, cu tonuri de un verde și albastru dulce și luminos. Basenul-de-porțelan, Oala-cu-vopsea, Calamara-satanei, Paleta pictorului... mici vulcani de noroiu, ca niște marmite pe pămînt care fierb în clocot un fel de var în pastă catifelată de caolin. Intr'o continuă forfoteală izbucnesc la suprafață baloane care crapă răspîndind un fel de aluat roșu, alb, galben... ca gama de culori pe care o întinde un pictor pe paleta pregătită de lucru. Apa clocotită, izvorînd din adîncime, trece prin diferite straturi pe care le descompune, aducînd la suprafață această pastă minerală așa de minunat colorată.

Gigantul strănută

Mă cobor în surpătura unei coline de sulf. O fierbințeală mă lovește și-mi tae respirația ca într'o bae turcească. Cufund un dolar de argint în apa care-mi frige degetele; după cîteva minute îl scot acoperit c'un strat de poleială—veritabilă apă de aur.

Pe cînd admiram minunea asta, simții subt picioare un lung huruit... Mă ridic înfiorat din fundul groapei. Mă văd singur,—grupul din care făceam parte se depărtase... O iau la fugă înnotînd cu greutate prin valurile dunelor de cretă. Un vuet surd se auzea venind parcă din altă lume, ca zgomotul unei cascade îndepărtate, ca huruitul roților a mii de tunuri și chesoane trase la trap pe-o șosea pietruită.

Mister Pek făcea semne cu amîndouă mînile strigînd disperat:

— Veniți cu toții!.. pe aici... nu pe-acolo, că vă opărește... Gigantul e gata să strănute!

Pămîntul tremură ușor subt picioarele noastre... și de-odată, din creștetul mamelonului, izbucnește o enormă coloană de apă clocotită, c'o groaznică detunătură, ca într'o explozie de dinamită. Jerbele de aburi țîșnesc cu presiune, fluerînd ca o sirenă de vapor; din norii albi care se svîrcolesc în văzduh, apa cade în picături de ploae caldă, săgetată de razele soarelui, strălucind în culorile curcubeului.

După prima erupție zgomotele stridente slăbesc și o forfoteală mînioasă, ca o pulsație puternică, se repetă în gura geyserului, din care se revarsă masa lichidă în fierbere inundînd pereții de calcar smălțuit.

Gigantul s'a potolit. In aer plutește un miros înăbușitor de sulf. Norii de vapori se rup în paie și se resfiră în fâșii lungi, ca niște penaje albe, aninate de vîrfurile pomilor rari ce fumegă în zare.

Infricoșați privim tabloul acesta groaznic și grandios. Ne minunăm ca în fața unui fenomen supranatural, venit din necunoscut, dintr'o lume plină de mistere.

Incep explicări științifice, discuții savante asupra teoriei geyserilor. Mister Pek, ridicînd bastonul în sus, închee schimbul părerilor deslînate:

— Iată domnilor! dacă vă închipuiți că acesta-i un tub de metal plin cu apă, încălzit la partea de jos, desigur că apa din partea de sus a tubului se încălzește mai încet decît în partea de jos, unde este sursa de căldură. Tensiunea vaporilor formați în partea de jos, ridică în sus coloana lichidă mai puțin încălzită. Cînd triumfă asupra presiunii ce o suportă și revarsă pe sus o parte din apă, coloana devine mai mică deci și presiunea se micșorează. O ebuliție generală și violentă se declară în toată masa și ca dintr'o caldare căreia i s'a deschis o supapă, un amestec de vapori și apă țîșnește, până ce excesul de tensiune interioară a dispărut. Atunci calmul se restabilește... și asta urmează periodic.

O întîlnire neașteptată

Părăsind basenul geyserilor, luăm un drum îngust prin mijlocul unei păduri rare, spre adăpostul în care trebue să rămînem pe noapte. Caii care tot timpul umblase la pas, moleșiți de căl-

dură, încep de-odată să dea semne de nelinişte : sforăesc, ciulesc urechile şi se opresc cu îndărătnicie.

Mister Pek ridică iar poruncitor bastonul cu ţepuşă de fier :

— Să ne oprim, domnilor. Caii au mirosul mai fin decît oamenii. Trebue să fie animale sălbatice prin apropiere. In regiunea asta sînt foarte mulţi urşi.—Se făcu de-odată o linişte stăpînită. Nici o şoaptă nu se auzea şi toate privirile se aţintiră spre inima pădurii. Simţind încleştarea unei mîni uscate în umărul meu, auzii de-odată o esclamaţie răguşită :

— *Oh! a bear!* şi toţi îşi fixară privirile la vîrful umbreluţei, pe care o bătrînă *miss* o ridicase ca pe-o armă în dreptul ochilor, ca să arăte direcţia în care un punct negru se vedea mişcînd printre copaci.

— Adevărat, e un urs! afirmă zîmbind Mister Pek, pe cînd îşi potrivea binoclul în dreptul ochilor.

In cîteva secunde grupul nostru se disolvă; fiecare îşi alese cîte-un copac cu trunchiul gros, de după care să poată privi, pitit în siguranţă. In drum nu rămînem decît vre-o patru inşi, care trebue să ţinem şi să stăpînim caii ce să frămîntau enervaţi.

Cei doi soldaţi americani, care însoţeau continuu convoiul nostru, se apropiară cu caii la mînă şi carabinele în bandulieră.

— N'aveţi nici o teamă. Numai să nu zădăriţi animalele. Ursul negru nu atacă omul, dar nici nu fuge de el...

Un urs voluminos, într'o bogată blană neagră ca pana corbului, călcînd greoiu şi rar, trecea printre copaci, liniştit, posac chiar, cu capul în jos, părînd că meditează ceva în legea lui. Nu s'a jenat să treacă drumul de-acurmeziş, fără să-şi schimbe mersul, la depărtare de vre-o cincizeci de metri. Cînd a ajuns în dreptul nostru, ne-a măsurat în treacăt numai c'un ochiu, apoi şi-a întors capul, cu dispreţ parcă, şi a trecut grav de cealaltă parte a pădurii, mergînd întins spre un izvor ce sticlea la piciorul unei stînci.

Pe cînd toţi ochii îl pîndeau urmărindu-i paşii printre copacii rari, unul dintre soldaţi şopti :

— Incă unul! Asta-i desigur ursoaica...

Din aceiaşi direcţie venea agale ursoaica, mai mică şi rotundă, călcînd cu grijă în mişcări elastice. Cînd ajunse aproape de noi, un cal speriat se ridică, sforăind, în două picioare. Ursoaica se opri, îşi întoarse capul curioasă şi, sculîndu-se în două labe, smorcăi de cîteva ori pe nări ; apoi o luă înainte, intrînd în pădure, într'un galop mărunt şi comic.

Cu binoclu se vedea bine prin rariştea pădurii locul unde se oprise urşii. După ce şi-au stîmpărat setea cu apă rece de munte, au intrat încet, cu prudenţă, în balta formată de izvorul care se prelingea pe subt stîncă. S'au afundat în apă până la gît şi cu capetele afară ne priveau nepăsători dela distanţă. Iar noi, încălziţi şi plini de praf fin de cretă, ne uitam cu invidie la urşii care se bălăceau cu deliciu în apa limpede a izvorului de munte.

Am plecat la drum, lăsînd părechea fericită tot în baia pe care, probabil, o luau deobiceiu nesupăraţi la aceiaşi oră.

— Ce păcat că n'am avut costum de bae, — zise americanul, — că aveam grozavă poftă să mă răcoresc şi eu!

Pe bătrîna *Miss*, de obiceiu foarte serioasă, o apucase un rîs nervos, care comunică întregului grup o veselie nestăpînită. După un schimb de glume şi vorbe de spirit asupra neaşteptatei întîlniri din pădure, profesorul belgian, cu multă gravitate, pronunţă sentenţios :

— Omul trebue să respecte animalele, dacă vrea să fie respectat de ele...

Jean Bart

La judecată

In preajma dimineţii, cînd cocoşii
Vestesc întâiu lumina pe pămînt
Şi răsăritul îşi alungă somnul
Cu genele lui roşii,
Pornise-odată,
Dintr'un ţinut uitat în întuneric,
Mulţime de ţărani, la judecată.

In iarna ceia aspră şi pustie
Cu cerul strîmt, încremenit de ger,
Nu mai avea nici soarele tărie
De subt sumane graiul să-l desgroape.
Ci priveghea cu chipul lui stingher
Cărările drumeţilor de-aproape.

Peste ogoare lungi, cu proaspătă zăpadă,
Urcau şi coborau domol ţăranii.
Copaci bătrîni, ce le'nsemnase anii,
Eşise iar în calea lor să-i vadă
Cum se duceau ca umbre fără număr,
Cu trăistele pe umăr...

Erau chemaţi la tîrg pentru pămînt.
Şi nu ştiau un gînd să şi-l deslege:
De ce, şi după care altă lege,
Ogorul lor dela părinţi, de-atîteaori
Muncit cu trudă, din copilărie,
Să li-l măsoare alţi judecători
Pe-un petec de hîrtie?...

Şi cum veneau din depărtată zare,
Părea un nour negru c'a pornit să vie
La tîrg, călăuzit de sfîntul soare.

Fîntînile din vreme bătrînească,
Ursite' n largul cîmpurilor să aştepte
Cu cumpenele gîrbove ori drepte,
Nu cutezau nici ele să-l oprească...

Cînd au intrat în tîrg ţăranii, către sară,
Părea că noaptea vine mai curînd
Căci o pădure se vedea trecînd
Cu toţi copacii ei uscaţi şi orbi;
Iar ochii străzilor înfiorate
Se agăţau de crengi ca nişte corbi.

In ziua ceia ca nealtădată,
Pe cînd ardea în inimi o nădejde
Străveche ca lumina şi curată,

Şi-a fost oprit talazurile 'ncete
Un codru de sumane şi de plete
La porţile palatului dreptăţii...

Dar aşteptîndu-şi ceasul judecăţii,
In clipa cînd şi soarele-aştepta,
Dintr'un părete s'a deschis o uşă
Şi un aprod cu părul de cenuşă
S'a arătat strigînd: că au pierdut pricina...

O şoaptă a zburat atunci din gură 'n gură
Şi-a stîns din inimi, ca un vînt, lumina.

Pe crucile bisericilor răstignit,
De groaza nopţii, soarele 'ncepuse-a plînge
Ca un drumeţ de veacuri părăsit.

Şi 'mpovoraţi de gînduri tot mai grele
Ţăranii au pornit pe-aceleaşi drumuri înapoi
La focul paşnicului lor bordei;
Dar noaptea n'a aprins nici lună şi nici stele,
Să tălmăcească întunericul din ei...

G. Bărgăuanu

Alecu Russo

(17 Mart 1819—4 Februar 1859)

Cîteva date nouă cu privire la viaţa şi familia lui

Mulţămită îndeletnicirilor mele de paleograf, răsfoind şi căutînd prin vechi arhive, am avut norocul să descopăr cîteva documente care aruncă o nouă lumină asupra genealogiei şi împrejurărilor vieţii lui Alecu Russo.

Aceste documente scoţînd la iveală cîteva fapte necunoscute de biografii de până acum, aduc unele precizări care nu pot fi lipsite de interes. Notele de mai jos vor putea servi astfel ca o complectare a datelor biografice publicate până acum.

Unele documente fiind prea lungi, sau fiind numai într'un singur punct în legătură cu subiectul nostru, le voiu reproduce numai fragmentar, le voiu rezuma sau le voiu aminti doar în treacăt. Imi rezerv însă datoria de a le reproduce *in extenso* pe viitor într'o revistă de specialitate.

•

Incepem cu testamentul lui Iancu Rusul—tatăl scriitorului,—document pe care îl transcriem întocmai după vechea slovă cirilică 1:

Diiată

„Aflîndu-mă eu în vrîstă bărbătească în întregime şi adivăratiile simţiri omineşti, am împărţit averea mea di clironomie şi aceea cîştigată de mine în Moldavia, într'u acestaş chip:

1 Arh. Statului, Tr. 1788, dos. 1846, fila 69.

Averea me să să împartă în cinci părți din cari să să deie la fieşte care copil cîte o a cincea parte şi anume: *Cleopatrei, Aspasiei, Ahilevs* şi *Polixeniei*, iară rodurile a unile a cincea parte să fie a soției mele Maria Rusu pi toată viiața ei, dară după sfîrşitul vieții ei, capitalul a acel a cincea parte să se întoarcă iarăşi la arătații mai sus fii ai mei.

Ingroparea şi toate grijile cuvenite sufletului meu, păr la cuvenita vreme să se facă numai *cîte de un singur preut* de mir şi la toate aceste să nu se cheltuiască mai mult decît una sută galbeni.

Creştirea şi învățătura copiilor mei, să li să deie cu cît să va putea mai bună, mai cu deosăbire părții bărbăteşti.

Averea ce mi-au dăruit-o frate-meu *Dinul Rusul* scoțînd ceea ce va lăsa însuşi pentru sufletul său, se va mai da cîte una sută galbeni de fieşte care nepot şi nepoată de soră a mea, iară ceealaltă avere, vor împărți-o toată în patru părți, frățăşti fiii mei mai sus arătați.

Evghenie Cavaler Iancu Russul

1844 Iulie 13 zili
orașul Eşii

Iată şi cîteva fragmente din copia de pe tălmăcirea din greceşte a testamentului Mariei Rusu, născută Rozolimu (mama vitregă a lui Alecu Russo),—testament făcut în ziua de 24 Iulie, 1853 în Iaşi 1:

„...Răpăusatul soțul meu Cavalerul Ioan Rusul au lăsat după diiata sa din 13 Iuli 1844 mie şi la 4 copii ai noştri: Cleopatra, Ahilev, Aspazie şi Policsenia, 10,000 galbeni adică cîte 2000 # de fieşte care...

...Din testamentul soțului meu să dovedeşte că eu pot să mă bucur de rodul acestor bani în cîtă vreme mă voiu afla în viiață. După moartea mea însă, aceste să vor împărți la sus zişii patru copii ai noştri dar din aceştii 2000 # am a lua 400 # care îmi datoré răpousatul cu sinet scris de mîna lui...

...Cît însă pentru 2 fii ai mei Andonii şi Alexandru născuți cu Fotinó, n'am ci le lăsa pentru că numai acei 400 # cari îi am, i-am rînduit pentru sufletul meu..."

* * *

Din testamentul lui Iancu Rusul, vedem cu mirare că acesta nu pomeneşte nimic de fiul său Alecu. Testamentul este scris în anul 1844, atunci cînd Alecu Russo nu mai era în funcțiunea de Asesor la Judecătoria din Piatra (după cum vom vedea mai jos), unde fusese plătit cu 450 lei lunar. Şi cum scriitorul nu avea alte resurse de trai, faptul că Iancu Rusul îşi împarte averea toată numai la copiii ce-i are cu a doua soție şi la nepoți şi nepoate de soră, iar fiului său Alecu nu-i lasă nimic prin diiată,—nu are altă explicație decît că scriitorul era certat cu familia lui.

1 Arh. Statului, Tr. 1788, dos. 1846, fila 24.

Acest lucru reese şi din cele două suplici ale lui Alecu Russo, scrise în limba franceză, către Domnitorul Mihail Sturza, —documente care aruncă o tristă lumină asupra împrejurărilor primei lui tinereți. Prin acele suplici, Russo, duios şi umilit, cu desnădejdea în suflet şi fără nici un ajutor din partea familiei, roagă stăruitor să i se încredințeze un post oarecare, „pentru a dovedi prin zelul meu că sunt vrednic să fiu adoptat de țara mea". Iată cuprinsul celor două scrisori, copiate întocmai cu ortografia lor, după originalele scrise de mîna lui Alecu Russo:

Altesse Sérénissime!...

„Entre tant d'infortunés qui Vous supplient, je n'ai aucun droit si non mon infortune et considérant que Vous étes aussi généreux, que grand que Vous tendez la main avec bien-veillance à tout malheur, encouragé par l'indulgence de Votre Altesse Sérénissime qui l'accueille, je me suis enhardi aussi après de douloureux débats, la honte au front et le désespoir au coeur, à invoquer Votre bien-veillance!... La providence invisible qui a creé ses enfants pour les livrer au désespoir et à la misère, a cédé sa place à Celui qui comprend et subvient à cette misère et à ce désespoir!...

Altesse Sérénissime!..., profond et grand est le désespoir dans le quel je me trouve! combattant pied à pied chaque jour l'infortune sans cesse renaissante, meurtri par l'aspect de l'avenir qui m'est réservé, perdu dans mon pays sans aucune ressource, sans protection ou appui, sans espoir du coté de ma famille dont bien de circonstances me séparerent à tout jamais!...

Altesse Sérénissime! mon présent et mon avenir aujourd'hui l'un si chanceux l'autre si sombre, je le dépose entre Vos mains avec l'espoir qui luit dans ma destinée obscure comme une douce conviction, que les acceptant je puisse prouver par mon zéle que j'étais digne d'être adopté par mon pays, de Vous vouer mon existence, que d'un mot, elle peut anéantir ou relever et de me compter pour à jamais dans mon respectueux dévouement de:

Votre Altesse Sérénissime
le fidèle et obeissant serviteur
Jassy le 15 Avril 1841 Alex. Russo

Pe această suplică găsim următoarea rezoluție domnească:

„Dumisale Logofătului Dreptății

Să recomenduește pe iscălitul ca să să orînduiască cît mai în grabă Asesor la o giudicătorie ținutală.

Sturza In 3 Iunie 1841"

„Iunie 22. D-lui Banul Pleşăscu în videre de vacanție vre unul loc potrivitu, va înfățoşa jaloba aceasta".

La 5 August 1841, Alecu Russo se simte nevoit să facă a doua cerere către Domnitor 1:

1 Arh. Stat., Tr. 1382, Dos. 1421, fila 58 şi 68.—Minist. Justiției.

Altesse Sérénissime !

Un premier succès enhardit toujours; mais quoique Votre Altesse ait daigné, dans sa bonté, apostiller favorablement ma première supplique, je n'ai pu en profiter.

Altesse Sérénissime !..., Mr. le Logophète Loupo Balsch, dans sa bienveillance pour moi, s'était à peine chargé de la supplique apostillée pour la remettre à Mr. le Ministre de la Justice lorsque l'événement malheureux qui l'a frappé, l'a forcé de quitter précipitament Jassy et le pays, sans que j'ai pu savoir ce qu'il en était advenu de ma supplique et de la résolution qui m'avait rendu l'espoir.

Altesse Sérénissime ! Aussi confiant maintenant, que j'étais tremblant lorsque j'ai tendu ma première supplique, mais non moins nécessiteux, je viens encore mettre entre Vos mains toutes puissantes mon sort, pour que Vous en disposiez selon Votre coeur et Votre bon vouloir, en suppliant toutefois Votre Altesse de prendre en consideration et en pitié la position critique et désolante dans la quelle je me trouve, et de recommander, comme Votre Altesse l'a dejà fait, à Mr. le ministre de la Justice, de me pourvoir d'une place d'assesseur à quelque Tribunal de district, place qui se trouve aujourd'hui vacante à Piatra; je serais mis par ce moyen et vos bienfaits en état de prouver mon zèle a vous servir et la reconnaissance et l'attachement sans bornes que Vous à voué de

Votre Altesse Sérénissime
le très humble et très devoué serviteur
Jassy le 5 Août 1841 Alex. Rousso

Pe această a doua suplică, Domnitorul pune următoarea rezoluţie:

„Dumisale Logofăt Dreptăţii
I să recomănduieşti pe iscălitul ca să să orînduiască Asesor la o giudicătorie.
Sturza In 8 Avgust 1841"

In sfîrşit, abia după patru luni dela prima cerere, şi după ce, prin moartea Clucerului Alexandru Popovici, postul de asesor dela judecătoria din Piatra devine vacant,—Logofeţia Dreptăţii, prin ordinul cu No. 5101 din *27 Septembre 1841*, face cunoscut Judecătoriei ţinutului Neamţ că [1]:

„Prea Inălţatul Domn cu decretul slobozit la 17 a curgătoarei luni supt No. 232 au binevoit a rîndui clien la ace Giudecătorie în locul săvîrşitului din viaţă Clucer Alicsandru Popovici pe d-lui Alecu Rusu, de care spre ştiinţă i se face cunoscut.
Canta Posteinic"

*

Cînd şi-a luat în primire postul, i s'a cerut lui Alecu Russo,

1 Arh. Stat., Tr. 1484, dos. 26, fila 39.

după cum şi astăzi se obişnueşte, să-şi complecteze aşa numita „foaie de calităţi" sau foaia de stare civilă.

Căutînd, am găsit şi această foae la Judecătoria de Neamţ (subt No. 3 din tr. 1448), complectată de mîna lui Russo după cum urmează:

Numele şi Pronumele: Alecu Rusu.
Data şi locul naşterii: La *1819* Mart 17.
Studiile sale: Au învăţat franţuzăşti, Nemţăşti şi Moldovineşti a scrii şi a ceti în *academiili de prin ţările străini.*
Ce limbă ştie: Franţuzăşti şi Nemţăşti.
Este căsătorit sau nu? holteiu.
Starea de casnice însuşiri: In casa părinţască.
Poziţia actuală: Asesor giudecătoriei ţinut. Neamţ.
Anul, ziua în care s'a rînduit în slujbă: La 1841 Octomvrie 4.

După cum se va vedea, acest act îşi are importanţa lui, prin faptul că ne arată anul *1819* ca an de naştere al lui Alecu Russo, iar nu *1817*, cum se credea până acum. De altfel şi după actul de deces al scriitorului (din 4 Februar 1859), pe care l-am găsit în arhivele stării civile a Primăriei Iaşi, se vede că Russo a murit „în vrîstă de 40 ani", de unde reese iarăşi că s'a născut în 1819.

In acest act mai este de observat faptul că Russo se fereşte ca, la punctul 2 din formular, să arate şi „locul naşterii", —lămurire pe care o dau toţi ceilalţi cinovnici. Aceasta e încă o dovadă că Russo, după cum scrie şi lui Vodă—„sans espoir du coté de ma famille dont bien de circomstances me sépareront à tout jamais",—nu voia să mai ştie nimeni unde s'a născut şi al cui fecior este.

*

Era interesant de ştiut: în ce fel îşi îndeplinea Alecu Russo slujba de asesor?

Pentru aceasta am cercetat statele Judecătoriei de Neamţ.

In primul an de slujbă, 1842, Alecu Russo îşi împlineşte regulat îndatoririle: nu anunţă niciodată că nu poate veni la Judecătorie din pricină că e „bolnav". Dar în curînd firea lui de artist şi de scriitor, sau poate chiar şi sănătatea lui încă de pe atunci cam şubredă, îi fac să trimită tot mai des răvaşe de motivare a absenţelor, care, mai ales la început, îi pun în conflict cu „Prezidintele" Telemah Lazu Spatar, până ce acesta se va fi deprins cu purtarea capriciosului său subaltern.

Din sumedenia de „docladuri" prin care scriitorul îşi anunţă ori îşi motivează absenţele, reproducem de curiozitate numai unul singur, împreună cu rezoluţia „Prezidintelui".

Doclad
1843 februar 3.

Supt iscălitul neputind veni astăzi spre îndeplinire datoriilor sale, cu cinste face cunoscut Presudstfiei spre ştiinţă şi regularisire.

A. Rusu, asessor.

Iată şi rezoluţia:

Să va trece deodată în sesie, iar apoi Logofeţiei cu cea întăi poştă să va răportui urmarea dsale Asesorului Rusu care după încunoştinţare ce i-am făcut nici au vroit a veni la îndatoririle sale nici aşi da cuvintile pentru ci nu au venit, prescriindu-se şi că astăzi proţesele au rămas nelucrătoare cu arătarea împregiurărilor.

Prezidinte, Telemah Lazu Spatar.

Alecu Russo deţine slujba de asesor dela 4 Octombrie 1841 până la 1 Iulie 1844. Cercetind dosarele, n'am putut afla demisia lui, şi nici vre-o altă indicaţie care să ne lămurească pentru ce el, dela această dată, nu se mai găseşte în slujba Judecătoriei de Neamţ.

Din toate „docladurile" pe care le scrie Russo către „Presudstvie", putem deduce că scriitorul nostru nu se prea împăca cu slujba de asesor, pe care o primise fiindcă nu avea alte mijloace de traiu. Cu cîtă mulţămire pornea el in „comandirofce" şi ce uşor se îmbolnăvea, îndată ce trebuia să intre în *presudstvie!*

De sigur că, în timpul acestor „comandirofce" prin judeţ, colindînd satele din calea lui, suind şi coborînd cărările munţilor, stînd de vorbă cu ţăranii şi cu ciobanii din părţile locului, Alecu Russo va fi început şi mai mult să iubească obiceiurile şi literatura populară, să-i înţeleagă frumuseţea şi să noteze cele mai frumoase poezii populare pentru a împărtăşi şi altora admiraţia lui pasionată. Acolo, în mijlocul celei mai încîntătoare naturi a ţării Moldovei, şi pe urma acelor fericite „comandirofce", se va fi întărit primul imbold spre literatura populară, care a influenţat apoi atit de adinc literatura romînă cultă, întinerind-o şi împrospătîndu-i izvoarele creatoare.

*

Cu cîţiva ani mai înainte, în 1838, Alecu Russo, cum spune Alecsandri, venise din străinătate la moşia Negrişoara din ţinutul Sucevei (proprietate părintească) unde a stat vre-o doi ani. Aci s'a împrietinit cu Alecsandri, sosit şi el de curind în ţară, de pe malurile Senei 1.

Dar Alecsandri ,—mai norocos,—încă din 25 August 1839 este numit Şef al mesei Pensiilor din Visterie, pe cînd Russo, cu multă greutate şi abia peste doi ani este numit, după cum am văzut, asesor la Piatra, fiind atunci în vîrstă de 21 de ani.

Este cu totul inadmisibil ca Alecu Russo să fi venit în ţară în 1830. În anul acesta el nu avea decît vîrsta de 10—11 ani, —şi nu la această vîrstă a putut să-şi termine studiile „în academiile de prin ţările străine", cum arată „foaia de calităţi". Apoi, în scrierea lui „Cugetări", se vede o deosebită cultură, pe care Russo nu şi-ar fi putut-o cîştiga in Elveţia numai până la vîrsta de 11 ani!

În 1838, Alecu Russo, după cum afirmă Alecsandri, venise în ţară cu o mică colecţie de încercări literare în limba franceză, care în cea mai mare parte s'au pierdut. Încă de timpuriu el începu să aştearnă pe hîrtie, în limba franceză, impresii din excursiile pe care le făcea fie singur, fie în tovărăşia celor doi buni prietini ai lui, Alecsandri şi M. Cuciureanu. Astfel, din anul 1839 găsim: *Fragments d'un voyage dans la haute Moldavie* 1 şi *La pierre du tilleul, légende montagnarde.* În Mai 1842 el scrie despre *Palatul lui Duca Vodă*, scriere pe care o dedică prietinului său Vasile Alecsandri. În tovărăşia lui Alecsandri şi Cuciureanu, Russo culege, în acelaşi timp, poezii populare prin frumoşii munţi ai Moldovei şi mai ales prin Valea Bicazului,—activitate pe care Alecsandri o semnalează mai tîrziu.

La 17 Ianuar 1846, trupa lui Caragiale joacă pentru prima oară piesa lui Alecu Russo, *Băcălia ambiţioasă*. Dimitrie Gusti face critica piesei, iar Russo îi răspunde prin acelaşi gazetă oficială.

În Februar acelaşi an, se joacă o altă piesă a lui Alecu Russo, anume *Jicnicerul Vadră*, pe urma căreia, din pricina unor pasagii prea revoluţionare pentru acea vreme, Vodă trimite autorul în surghiun la mănăstirea Soveja iar pe actori la mănăstirea Caşin. În preajma Paştilor (1846), vel-logofătul Iordachi Ghica scrie anaforaua următoare către Vodă Sturza 2:

Pre Inălţate Doamne!

„Fiindcă după ştiinţele priimite, din actorii surguniţi la Monastirea Caşinul din ţinut. Bacăului după împregiurări cunoscute Inălţimei Voastre, unul se găseşte bolnav, nu mai puţin şi Alecu Russo aflător asămine la Monastirea Soveja din ţinut. Putnii este bolnav, în priivirea luminatilor praznici a învierii Mîntuitorului ci se apropie, gios iscălitul plecat priimeşti îndrăzneală a ruga pe Inălţimea Voastră ca cu milostivire asupră-le să binevoiţi a le da ertare şi a-i slobozi pe toţi de la asămine arestuire ca pocăiţi de a lor greşală să se bucure petrecînd sfintele sărbători în mijlocul familiilor lor, care cu atita mai mult de cît chear ei, să găsăsc pătrunse de jălire.

Secţia 2 — Al Inălţimei Voastre
No. 7034 — Plecată slugă
1846, Mart 28 — Iordachi Ghica vel Logofăt.

1 „La Centenarul lui Vasile Alecsandri", 1921, de d. Sever Zotta, pg. 19.

1 Ms. 311, fila 93. Ac. Rom.
2 Dosar 9856, fila 20, Min. Interne, Tr. 1772.

Iată și rezoluția Domnitorului împreună cu adaosul Logofătului Ghica:

—Rezoluție Domnească—

„Să încuviințează în nădejde de o întreagă părăsire de la asămine urmări, fără carele vor agiunge în ace desăvîrșită osîndă.
În 29 Martie 1846.

Sturza

Secția I. Să să scrii ispravnicilor că după Anaforaua aceasta, Inălțimea Sa au binevoit a pune apostilul mai sus pe care să li-o facă cunoscut că ei sunt slobozi di supt arest.

Ghica Logofăt

La 2 April (1846) Alecu Russo dela M-rea Soveja, împreună cu actorii dela M-rea Cașin, sînt puși în libertate.

*

In Arhivele Statului am găsit un act de învoială, din 1855, prin care[1]: Zamfta Hrisoverghi Monahia, fiica lui Alecu Hrisoverghi și a soției sale Elena, dănuește lui Alecu Russo, partea ei de avere ce i s'ar cuveni din moștenirea părintească după procesul ce-l are cu Neculai Millu. Desigur că în acest proces de moștenire, Alecu Russo fusese apărătorul intereselor Zamftei monahia.

Și poate să-i fi mers bine în acest proces,— căci după un an, la 1856, vedem că Paharnicul A. Cihac vinde moșia sa Tețcanii[2] din ținutul Roman, lui Alecu Russo cu suma de 10,500 galbeni cu zimți, primind arvună la început 500 galbeni, iar restul avînd a-i primi după 4 ani, cu legiuită dobîndă. Tot în timpul acesta se constată că Alecu Russo avea în arendă dela bunul său prieten, Vasile Alecsandri, moșia Mirceștii pe timp de doi ani. Se vede însă că în această afacere cu moșiile nu i-a mers bine de loc, căci din pricina datoriilor pe care le-a contractat pe la diferite bănci și persoane, i se pune secfestru pe producturile de pe amîndouă moșiile. Așa că viața lui Alecu Russo în acest timp devine din ce în ce mai grea, până ce scriitorul s'a stins din viață, înconjurat numai de creditori.

In dosarul cauzei, No. 1173, fila 93, găsesc o scrisoare în original, a lui Vasile Alecsandri către Departamentul din Lăuntru, cu data de 20 Ghenar 1859, din Iași,—cu 14 zile înainte de moartea lui A. Russo. Iată cuprinsul ei:

Onorab. Departament din Lăuntru,

Administrația de Roman au arătat prin raportul cu No. 14060 că eu m-aș fi împotrivit secfestrării productelor anului trecut de pe moșia Mirceștii și Tețcanii în pretenția Băncii Naționale.

Singurul răspuns ce pot da în asemenea împregiurare este: să să facă întrebare acelei administrații dacă au primit din parte-mi vre-o declarație formală privitoare asupra productelor de pe zisele moșii?

Eu nu-mi aduc aminte să fi dat vre-odată asemenea declarație căci de și Dl. Al. Russo îmi este dator cu bani din ciștiul Mirceștilor, însă nu am oprit nici odată lucrarea legală a Administrației de Roman, ci m'am mărginit numai a observa fostului Privighitor că înainte de a se pune secfestrul pe productele de pe moșia Mirceștii în folosul pretenției Băncei Naționale, s'ar fi cuvenit a mă despăgubi mai întăi cu banii ce-mi datorește Dl. Al. Russo ca posesor moșiei mele".

20 ghenar 1859. Iași.

V. Alecsandri.

1 Arh. Stat., Tr. 1765, dos. 720, f. 52.
2 Id., dos. 841, f. 5.

Cumnatul Postelnicului Vasile Alecsandri, anume Constantin Cozoni, însărcinat fiind de Postelnic cu căutarea intereselor sale, printr'un răspuns către Ministerul de Interne arată că Alecu Russo a rămas dator, pentru posesia moșiei Mirceștii, cu cel de pe urmă ciștiu, al sf. Dimitrie, în sumă de 750 galbeni.

*

In zorii zilei de 24 Ianuar 1859, cînd în piața Unirii, în fața hanului Petrea Bacalu, se învîrtea hora Unirii, *Alecu Russo* trăia încă suferind și singur într'o odae a caselor Maioresei Paulina Duca din mahalaua bisericei Bărboiului, își aștepta—poate cu mulțămire—sfirșitul.

Peste cîteva zile (La 4 Februar, și nu *înainte* de Unirea Principatelor, cum s'a crezut până acum), Alecu Russo moare, lăsînd în urmă o droae de creditori, și în niște împrejurări pe care actele reproduse mai jos ni le vor lămuri mai bine decît orice altă povestire.

1. Raportul Comisarului al IV-lea, cu No. 622 adresarisit Poliției în 5 Februarie 1859

D-lui *Aga Alecu Rusu* bolnav fiind de mai multă vreme într'o odaie a casălor D-sale Cucoanii Paulina Duca, soția răposatului *Maior Costachi Duca* din această dispărțire,—s'au săvîrșit din viiață *a-sară la 4 spre 5* a curgătoarii pi la ciasurile *șase*, a cărula avere ci s'au găsit în zisa odaie după arătarea D-sale Cucoanii și în conformitatea verbalei oficii a D-sale Domnului Șef Onoratei Poliții încheindu-se jurnal după rînduială s'au asigurat supt pecetia Comisiei și D-sale Maiorului Alecu Fotino declerat de reprezentator și mai marelui frate orfanilor rămași unde puindu-să pază de înadins spre nejignirea peceților să aduce la știință că D-nei Cucoana Maioreasa nu vroește a mai suferi în pomenita odaie avutul, fiindcă chiar pi răposatul după picetluire, ridicîndu-l, l-au dus la bisărica Mănăstirei Bărboiului cerînd ca acel avut să să deie în păstrarea cui s'ar cuveni pără la ce de pe urmă lucrare iară cheița dulapului cu cărți și acea

dila 3 sărtare a scrinului luindu-să să prezentează onoratei Poliţii cu ţitatul jurnal spre mai bună lămurire şi inaintirea celor cuvenite.

Comisar, Antohi [1]

2. JURNAL

Anul 1859 luna februar in 4 zile, acum la şasă după douăsprezăci sara, in priivirea boalei pe care D-lui Aga Alecu Rusu au pătimit de mai mult timp, săvirşindu-să din viiaţă, intru o odaie a caselor D-sale Cucoanii Paulina Duca, soţiea răpousatului Maioru Costache Duca, căruia rămiindu-i un scrin cu hirtii, o ladă de fier, douăsprezece potreturi adică zăce tablouri muşamă şi două cu prevazuri sufiate, un ciasornicu model vechi cu copertele de aur fără alisidă, un dulap cu cărţi, care dulap simplu insă fără cărţi este a Dumisale Maioresei după aratarea ce am făcut, o ladă cu capacu stricat, in care sunt straie şi aşternut de culcat, o scatulcă mică cu albituri, un toc de pălărie, un săcuşor cu negrituri şi o legătură cu două oghealuri de vară i alti albituri. Toate aceste ce să zic mai sus că sunt a răposatului după incredinţarea D-sale cucoanei asigurindu-să supt pecete Comisiei despărţirei a 4-a şi a D-sale Maiorului Alecu Fotino declerat de reprezentator şi mai marele frate a orfanilor rămaşi, pe lingă care mai găsindu-să şi nişte măruntuşuri ci s'au mai găsit şi care s'au depus in scrin, cu ciasornicu, i osăbite hirtii,—deci lada precum s'au zis stricată cu scatulca, n'au nici cheile lor, şi intru aceste mărginindu-să avutul dumisale Aga, după aratarea d-sale Cucoanii, care cere a să da in păstrare cui s'ar socoti, până la ce de pe urmă lucrare, nevroind a le primi in casa dumisale, şi prin urmare incheindu-să jurnalul de faţă, să alăturează cheiţa dulapului cu cărţile, şi altă cheiţă dela trei saitare a scrinului, iar acea a lăzii de fier să află tot in scrin.

Maior A. Fotinò [2]
p. Comisar, Măcărescu

Extract din condica morţilor pe 1859. Starea civilă a oraşului Iaşi la No. c. 65

La 4 fevruar 1859 a murit *Russu Alecu nobil*, de *troahnă*, in vristă de *40 ani*. S'a ingropat la biserica *Bărboiu*—iar iconomu Gh. Savinescu i-a cetit prohodul.

Cheltuelile făcute cu înmormîntarea lui Alecu Russo, după cum arată lista lor [3], se ridică la surprinzătoarea sumă de 174 galbeni, trei mii două sute treizeci de lei şi 20 parale. La înmormîntarea lui au slujit Vlădica, un arhimandrit şi trei preoţi. După cum se vede din aceiaşi „listă de cheltueli", Russo a fost înmormîntat *în curtea bisericii Bărboiu* din Iaşi, într-o groapă „zidită cu cărămidă". Indată ce am aflat acest lucru, m'am dus la biserica Bărboiu; dar acolo am văzut, ca şi pe la alte biserici, că toate pietrele de pe morminte au fost scoase de la locul lor, iar unele au fost chiar vîndute de către epitropi, în diferite rînduri, unui antreprenor de monumente. Noroc că la biserica Bărboiu, după 45 de ani, se mai află încă în slujba de îngrijitor bătrînul Hristache Gheorghiu, care şi-a adus aminte şi mi-a arătat, în partea dreaptă a bisericii, în afară, locul unde a fost înmormîntat *nobilul Alecu Russo*. Groapa fiind, după cum am văzut, „zidită cu cărămidă", s'ar putea identifica uşor.

1 Arh. Stat., Dos. 484, fila 150, Tr. 1797.
2 Dos 484, vol. I, fila 151.
3 Idem, fila 58.

Printre obiectele rămase pe urma lui Alecu Russo,—a căror valoare după „catagrafia şi preţăluirea" făcută atunci,—se ridica la suma de 2625 lei, cele mai interesante de sigur pentru critic şi istoricul literar sînt cărţile. Mica bibliotecă a lui Russo, după cum arată inventariul pe care-l avem supt ochi, era alcătuită în majoritate din volume de istorie: „Istoria Daciei, a Valahiei, a Moldaviei şi a Besarabiei", „Istoria politică şi socială a Principatului", „Litopisăţe Moldovineşti de Kogălniceanu", toria Romînilor, de Vaillant; „Istoria lumii nemţăşti, de Krin"; „Istoria Austriei cu Turcia în franţuzăşti", etc. In al doilea rînd, Teatru şi cărţi de literatură romînească: Alecsandri, Conachi, Negruţi, Hrisoverghi, „Cîntice populare", etc.. In sfîrşit, cărţi de Drept, Geografie şi diverse (cele mai multe în franţuzeşte, şi fără ca, în listă, să fie indicaţi autorii).

Catagrafia „hîrtiilor de valoare" rămase atunci pe urma lui Russo, printre cîteva sute de sineturi de datorii şi alte însemnări mărunte, pomeneşte şi cîteva hîrtii mai importante pentru noi: „Un atistat franţuzăsc din 1853". „*O actă franţuzască* de 20 file in mai multi pricini", *Corespondenţă* (35 de scrisori în franţuzeşte şi 'n romîneşte), „*Un memoar franţăz* de 16 file", „3 bucăţi atestate italieneşti a răpos. Russu *pentru funcţia de Viţi-Consulat a Siciliei* şi, în sfîrşit, „un act din partea guvernului Rosian pentru nobilitatea familiei Rusu, din anul 1824 dechemvrie 16".

Toate celelalte sinete de datorii, au fost publicate de d. P. V. Haneş, în lucrarea d-sale „Scrieri, Alecu Russo" din 1908, trecute în tabloul de „activ şi pasiv" al averii lui Russo.

Amintim aici şi faptul, interesant poate, că pe urma lui Russo au rămas şi o mulţime de „giuvaeruri",—probabil gajuri pentru datorii.

II

Căutînd dosarul de epitropie a minoriior rămaşi pe urma Mariei Rusu, am găsit că sfatul de familie a fost compus din: *Gheorghe Donici*, Teodor Silion, Dimitrie Rallet, Maiorul Costache Duca, *Alex. Russu* şi Leitinantul Al. Fotino,—in calitate de *rude* şi prietini ai repăusaţilor Iancu şi Maria Rusul (Aceştia aleg epitrop al minorilor pe Alecu Russo, care a arătat bunăvoinţă pentru această însărcinare şi care iscăleşte de primire jurnalul încheiat de sfatul familiei în 21 Octombre 1854). [1]

1 Arh. Statului, Tr. 1788, dos. 1846, fila 5.

Cercetînd spița de neam a familiei Donici,—întocmită de d. O. Leca,—vedem că *Spatarul Manolache Donici*, însurat cu *Elena Rosset Roznovano*, are cinci copii și anume: Ruxanda (măritată cu Rosseti), Smaranda (măritată întăia oară cu Aga Petre Negre,—*tatăl lui Costache Negri*,—și a doua oară cu Logofătul și Cavalerul Costache Conachi), Gheorghe Vornic (însurat cu Catinca Rosseti), Nicolae din Basarabia și Scarlat Aga (însurat cu Smaranda Rosseti).

Tot după spița de neam a familiei Donici, se vede că un Postelnic Toma Rusul a fost însurat cu Smaranda Donici, sora Spatarului Manolache Donici,—după care familia Rusu era înrudită cu familia Donici. Intîmplarea face ca, în Arhivele Statului, să găsesc un act de împărțeală de avere între fiii răposatului Spătar Manolache Donici (scris în 1825, Noembre 15, în Chișinău), act în care se pomenește încă și de o fiică, mai mică decît ceilalți frați, cu numele de Zamfirița.[1] (La sfîrșitul actului, iscălește printre alți martori și Iancu Rusul).

In urma cercetărilor făcute de d. dr. Cazacu, după cum d-sa a binevoit să-mi comunice, aflăm că Zamfirița a fost căsătorită cu *Dumitru Egorovici Rusul* și a avut cinci copii, dintre care cel mai mare născut în 1830.

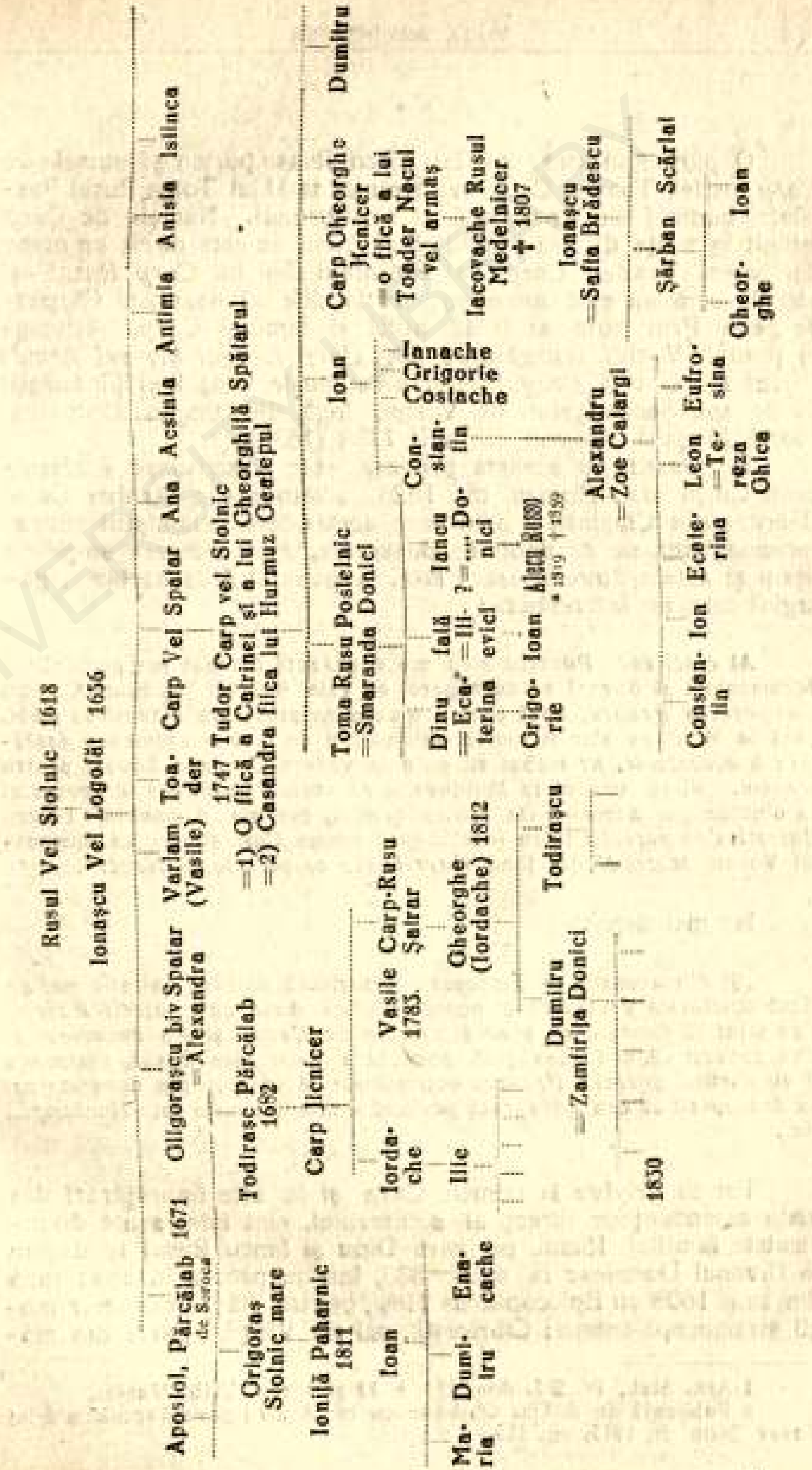
După spița de neam a familiei Rusul din Basarabia, s'a descoperit că *Postelnicul Toma Rusul* (însurat cu Smaranda, fiica Vornicului Darie Donici), este tatăl lui Dinu și Iancu Rusul, deci bunicul lui Alecu Russo.

Așa dar, Alecu Russo era înrudit cu următoarele familii din protipendada Moldovei: Rosseti, Donici, Conachi, Negri, Gane. El era, după cum arată și d. P. V. Haneș,—văr al doilea cu Costache Negri.

Intre mulți moldoveni care au rămas în Basarabia după anul 1812, primind supușenia rusească și depunînd jurămînt de credință către împărat, găsim în lista dvoreanilor (nobililor) publicată de d. N. I. Hallipa în cartea d-sale «Trudi», vol. III, p. 413, și pe următorii membri ai familiei Rusul, în anul 1817: Colejkii asesor Dinu Rusu, Medelnicer Constantin Rusu, Iancu Rusu, Costache Rusu, Grigore Rusu, Enachi Rusu și Iordachi Rusu.

D. dr. Cazacu a avut prilej ca, cercetînd dosarele vechi ale Cassei nobililor din Chișinău, să descopere într'un dosar și spița de neam a familiei Rusu, întocmită anume după documente care întăreau cererea a o parte din membrii acestei familii ce doreau să fie recunoscuți de nobili. D. dr. Cazacu a avut bunăvoința să-mi comunice o copie de pe acea spiță, care m'a îndrumat cu succes în cercetările ce le-am făcut mai departe prin arhive ca să complectez astfel spița de neam a scriitorului, cu toate datele ce le-am putut descoperi până acum.

1 Arh. Statului, Tr. 1788, dos 1846, fila 5.

***

O parte din străbunii lui Alecu Russo purtau şi numele de *Carp* (astfel Toader Carp vel Stolnic, tatăl lui Toma Rusul Postelnic, bunicul din spre tată al scriitorului). Numele de Carp intîlnit în spiţa de neam a familiei Rusul nu este de cît un nume din botez—Toader Carp vel Stolnicul fiul lui *Carp Rusul*—şi nici de cum nu este un nume de familie al neamului Cărpesc de peste Prut, cum ar fi de pildă al familiei Carp, băştinaşă în ţinutul Vaslui (curgătoare din *Carp Lungul biv vel Armaş—fiul lui Gavril Lungul*[1]—stăpînul moşiei Olăşăii şi Ţibăneştii de pe apa Şacovăţului ot Vaslui, încă din timpul Domnului Moisă Moghilă Voevod din anii 7138 (1630).

Interesantă în această privinţă, este o scrisoare a sfetnicului Curţii Ioan Pruncu, din 1823, aflătoare în Arhiva Casei Boerilor din Chişinău[2] prin care acesta cere dela statul rusesc recunoaşterea sa ca nobil în Basarabia, după arătarea spiţei de neam şi actele doveditoare. Iată, la punctul 5 al scrisorii, pasagiul care ne interesează:

Al cincilea. Porecla mea cea adevărată din mai sus pomenitele documenturi şi dovezi se descopere că este *Bucium* şi fiindcă acum port *porecla Pruncu*, apoi pentru o asămine prefacere a familiei mele, dacă în Moldova n'ar fi foarte obicinuit a se face o asemenea prefacere a *poreclelor*, ar trebui să puiu în vedere Comisiei dovezi pentru aceaste. Fiind însă că în Moldova o asemenea prefacere a *poreclei* se obicinueşte adeseori la multe familii, precum dumnealor boierii *Ruseşti s'au poreclit* intru îndelungată vreme *Carp* şi precum dumnealui Vornic *Matei Negel* fiind *Gavrilifesc* se porecleşte *Negel*".

Iar mai departe:

„Şi din aceasta se descopere lămurit că unii din suitorii mei au făcut obicinuita prefacere a poreclei adică după cum *boierii Ruseşti* s'au ştiut în deobşte că poartă *porecla* de *Carp*, şi din documenturi s'au dovedit că cea adevărată *poreclă* a d-lor este *Rusul*, asemenea şi eu purtind *porecla Pruncu*, ocirmuirea Moldaviei din documenturi au descoperit că cea adevarată *poreclă* a familiei mele este *Bucium*"... etc..

Tot cu privire la numele Carp şi la alte împrejurări din viaţa ascendenţilor direcţi ai scriitorului, sînt interesante documentele familiei Rusul, pe care Dinu şi Iancu Rusul le depun în Divanul Domnesc la anul 835, într'un proces început încă din anul 1808 cu Episcopia de Huşi, pentru stăpînirea unor moşii strămoşeşti anume: Cioriceştii, pol sat Viriţii, o parte din moşia Grindul Ulmului cu două bălţi, Lăpuşna şi Lăpuşniţa şi o parte din moşia Lungaşii dela Ţinutul Fălciului supt cuvînt că aceste li s'ar cuveni de pe buna lor Stolniceasa *Casandra Carp*, soţia Stolnicului *Toader Carp Rusul*.[1] Dar împotriva acestei reclamaţiuni, Episcopia de Huşi dovedeşte că acele moşii le are cumpărate cu bună credinţă dela Stolniceasa Casandra cu fiii ei: *Dinu, Ion, Costache* şi *Toma Carp*, cu zapisele din anii: $7264/_{1757}$, $7266/_{1758}$ şi $7268/_{1760}$. Intre alte documente care au servit în acest proces este şi o mărturie din anul 1823 Avgust 28, „încredinţată" de Medelnicerul Lupu Roset, în cuprinderea următoare:

„Prin aceasta, în cuget curat arăt adevărul că: la anii 1807 după moartea cumnatului meu Medelnicer *Iacovachi Rusul*, fiul lui *Gheorghie Carp Rusul*, ci era făcut cu ace dintăi fimeie a *Stolnicului Toader Carp Rusul* din familia *Buhuşască*, intrînd eu în cercetarea hîrtiilor casei cumnatului meu, am aflat şi nişte hîrtii a casei boerilor Rusăşti Iancu şi Dinul, Rusăşti cărora făcîndu-le de ştire au mers şi le-au luat precum le alesăsăm eu deosebite de hîrtiile casei: însă două ispisoace sîrbeşti pentru moşia Cioriceştii la ţinut Fălciului, i o carte poroncitoare pentru moşia Grindul Ulmului pi care să află şi două *bălţi*, Lăpuşna şi Lăpuşniţa, şi spre a fi de credinţă urmează a me iscălitură.

Lupu Rosăt Medelnicer[2]

Procesul se tot amînă din pricină că Dinu Rusul, de peste Prut, nu se poate prezenta întotdeauna la înfăţoşare, din diferite împrejurări; dar după 31 de ani, adică în anul 1839, Dinu şi Iancu Rusul pierd procesul, fiindcă, după dovezile aduse în Divan, acele moşii au fost date ca zestre Casandrei Carp de către tatăl ei, Hurmuz Gealepul, iar după cum şi mărturia de mai sus a Medelnicerului Lupu Rosăt dovedeşte, ei nu se trag din Casandra Carp, ci din prima soţie a Stolnicului Toader (o Buhuşască) care nu a avut acele moşii de zestre.

In adevăr, Stolnicul Toader Carp Rusul, înainte de a lua pe Casandra, fusese căsătorit cu o fată a lui Gheorghiţă Spatarul şi a Catrinei,[3] sora Mariei Dumitraşco Ursachi Stolnic,—ambele fiice ale lui *Alexandru Buhuş*,—vestitul hatman, fratele *Doamnei Anastasia Duca Voevod*,[4]—cu Alexandra, născută Neculai Ureche.

***

Dar în ce priveşte vechimea familiei lui Russo, în cercetările mele cu prilejul rînduirii unor vechi documente din Arhi-

1 Arh. Stat., Tr. 501, dos. 123, f. 59 şi verso. Trib. Vaslui.
2 Publicată de d. Gh. Ghibănescu în „Arhiva genealogică" a d-lui Sever Zotta, II, 1913, pg. 125.

1 Condica de Anaforale pe 1839, No. 23, fila 145.
2 Arh. Stat., Tr 545, dos. 1587, f. 115, Divan Domnesc.
3 Vezi Iorga, Doc. fam. Calimachi, I, 431 (43).
4 V. „Arhiva Genealogică", Genealogia fam. Hurmuzachi, I, 1912, p. 136, de d. Sever Zotta.

vele Statului, ale unor moşii din Basarabia, am avut iarăşi norocul să întîlnesc de cîtevaori numele de Rusu sau Rusul. Acest nume de familie se întîlneşte până în vechi timpuri. Din documente se vede că el a fost purtat de vrednici boeri care, în decursul vremii, au ocupat uneori înalte dregătorii supt diferiţi Voevozi.

Iată lista acelor documente, numerotate după vechime:

1.—Din 7126 (1618) Ghenar 14,—un ispisoc dela Radul Voevod, din care se vede că: Roman şi fratele său Toader, feciorii lui Ioniţă şi Ciurlea, etc., chiamă în judecată pe Lupul Treti Logofăt şi pe giupîneasa lui Antimia, etc., toţi nepoţi ai lui Poroseciu Stolnic,—*pentru un vad vechiu de moară din satul Macicăuţii*, vadul cel din jos, unde a fost moara lui *Macicu Rusul*. Vodă alege pe credinciosul boer *Rusul vel Stolnic* să facă cercetare la faţa locului, pentru lămurirea pricinii cu acel vad de moară. 1

Din acest document putem presupune că satul *Macicăuţii* şi-ar fi luat numirea chiar dela morarul *Macicu Rusul*, care stăpînea din vechiu acel vad de moară şi, celace e mai important pentru noi, e că *familia Rusul pare să-şi tragă obîrşia de aici, din satul Macicăuţii*, în ţinutul Orheiului,—acel *Rusul vel Stolnic* fiind un urmaş direct, dacă nu chiar un fiu al morarului *Macicu Rusul*.

2.—Din 7158 (1650) Iunie 28.—Suret de pe ispisocul dela Vasilie Voevod, prin care se arată că venind înaintea Domniei, *Ionaşco Rusul* ce au fost *Medelnicer-Mare* 2 a cerut să-şi ia hotarnic şi să-şi aleagă hotarul satului său Tohatinul despre Dubasari şi despre alte hotare.

3.—Din 7163 (1655) Mai 30. Mărturia boerilor *Ionaşco Rusul vel Logofăt, Gligorie Rusul vel Spatar* 3 şi alţii prin care se întăreşte vînzarea făcută de Gheorghe Roşca, ce au fost Visternic, pentru moşia Stărpianii din ţinut. Lăpuşnii pe apa Prutului, către Darie Cirabăţ Marele Comis, drept 170 oi mari şi 100 de cîrlani de Lăpuşna.

4.—Din 7164 (1656) April 2. Pe un uric sîrbesc, prin care Gheorghe Ştefan Voevod miluieşte M-rii Trei Erarhi trei sate, anume: Răchitenii, Tămăşănii şi Iuganii pentru ţinerea şi hrana unor dascali buni în învăţătură la şcoala înfiinţată în M-tire de Vasile Lupu Vodă—printre iscăliturile altor boeri întîlnim şi pe aceia a lui *Ionaşco Rusul vel Logofăt şi a lui Gligorie Rusul vel Spătar*. 4

5.—Din 7179 (1671) Iulie 2. Pe zapisul de vînzare prin care Alecsii şi soru-sa Ana, feciorii lui Bratăş şi Aftenia, şi Gligoraşco şi cu sora lor Ana, feciorii Andrei, nepoţi lui Bratăş, vînd lui Gheorghe Catargiul vel Vornic Vişnet Zemlii, un he-

1 Din docum. moşiei „Macicăuţii ot Orhei", No. 16.
2 Doc. No. 1 al moşiei Tohatinul.
3 Din „Cronica Huşilor" de Melhisedec, pg. 196.
4 Uricarul VII, pg. 7.

leşteu „de pe Ivancea" cu 40 lei bani de argint; printre cei ce erau de faţă la numărătoarea banilor, se vede iscălit şi *Apostolache Rusul, Pârcălab de Soroca* 1 (Pârcălabul iscăleşte foarte citeţ şi îngrijit).

6.—Din 7191 (1683) Oct. 12. Pe actul de vînzare al caselor cu locul lor din jurul bisericii Albe, de către Aniţa soţia repousatului Solomon Bîrlădeanul, către Doamna Anastasia a lui Gheorghe Duca Vodă,—între alţi marturi care erau de faţă la facerea actului, iscăleşte şi *Rusul Dvornic Glodnii*. 2

7.—Din 7190 (1682) Sept. 9. Pe zapisul prin care Panhilie, feciorul Stranei, dărueşte lui Neculai Racoviţ Postelnicul cel Mare o jumătate de „bătrîn" din satul Budeşti pre Tohatinul ot Orhei,—printre alţi boeri care întăresc actul, găsim iscălit şi pe *Todiraşco Rusul Postelnic*. 3

8.—Din 1741 Oct. 20. Hotarnica moşiei Visternicenii din ţinutul Chişinăului, este făcută de *Toader Carp Medelnicer*, 4 Panaite Sărdarul şi Vasilache Măzăreanul biv ftori Visternic.

9.—Din 1746, Iulie 16.—Hotarnica moşiei Macicăuţii din ţinutul Orheiului este făcută de Const. Donici şi *Carp Rusul*. 5

10.—Din 1748.—Mărturia hotarnică făcută de „*Carpu Stolnicul*" şi alţii, pentru moşia Buiucanii. 6

11.—Din 175? Iunie 2.—„Gheorghe Carp biv Polcovnic, dă rudelor sale, fraţilor Buhuş, satul Bivolarii din judeţul Dorohoiului în schimbul caselor din uliţa Hagioaei din Eşi pe care le cumpărase pe nedreptul tatăl seu *Toader Carp Stolnicul* dela monahul Varlaam Ursachi, întru cît se cuveneau Buhuşeştilor şi pe care nu le mai poate înapoia din cauză că pe locul lor, vîndut lui Ştefan Bosie Cămăraş, urmează să se facă mănăstirea Sf. Spiridon". 7

12.—Din 1763, Iunie 5.—Zapisul de danie al *Casandrei Carp*, prin care dănueşte bisericii Sf. Atanasie şi Chiril din Iaşi, moşia ei *Cotigenii*, de pe apa Prutului, ţinutul Iaşi. 8

13.—Din 1783, Iulie 11.—Mărturia iscălită de Dumitru Bogdan Şatrar, Stefan Ciogole Vornic şi Vaduc Ban, prin care arată cum au ales partea de moşie a *Şatrarului Vasile Carp Rusul* din moşia *Coşmirca* (sau din vechi *Oprişeni*) de spre partea lui Gavril Vartic. 9

14.—In 1784, *Gheorghe Rusu* 10 ar fi zidit M-rea Tabora

1 Din doc. No. 7 al moşiei „Peştera" ocolul Orhei, care moşie în 1640 se numia „Movilova". Arh. Stat.
2 Din „Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei", doc. VI, pg. 5.
3 Doc. No. 1 al moşiei Budeşti ot Orhei, Arh. Stat.
4 Din „Trudi", Tom. I, pg. 48.
5 Doc. moşiei Macicăuţi ot Orhei, No. 43, Arh. Stat.
6 Din „Trudi", III, p. 18?.
7 Revista „Ion Neculce", p. 295, doc. „Sf. Spiridon", publicat de d. Sever Zotta.
8 Uricar, XIX, p. 95.
9 Vezi „Trudi", III, p. 249—250.
10 V. Z. Arbore, „Basarabia" în sec. XIX, pg. 327.

de lingă Orhei,—zidită, după alte presupuneri, de către Vatavul de Orhei *Darie Carp* în 1775.

* * *

In anul 1832 Iancu Rusul trăia în Moldova in ţinutul Sucevei ocolul Muntelui, avînd în arendă în tovărăşie cu Andrei Chefneux, moşia Dorna, din anul 1833 până în anul 1838.

Dela această dată lăsîndu-se el de posesia moşiei, răzăşii Dorneni i-au vîndut pentru suma de 5000 de galbeni, o parte din acea moşie anume: *„Dealul omului* şi *dialul lui Ciubuc* supt numele de Negrişoara". Din anul 1839 Dechemvrie 21, moşia rămîne numai a lui Iancu Rusul pe care el o descrie astfel:

„Am doi munţi cu codri mari, cu două pîrăie mari numite Neagra mare şi Negrişoara şi pi care pîrăie să scobor tot felul de cherestele şi catarturi în pîrăul Bistriţa, cu 21 de herăstrae lucrătoare şi cu o moară de măcinat făină, cu locuri multe de bune finaţuri şi cu multe alte pîrăuţe vii şi luminate poeni". 1

In anul 1843 Mart 27, Cavalerul Iancu Rusul vinde Marelui Logofăt şi Cavaler Costachi Conachi aceşti doi munţi cu toată gospodăria şi frumuseţea lor, pe 5000 de galbeni în naht cu zimţi.

Interesantă este cererea în original scrisă de Iancu Rusul 2 către Divanul ţării de sus pentru vînzarea celor doi munţi, un act făcut cu oareşicare etichetă— căci, lîngă iscălitura lui de supt cerere, Cavalerul Iancu Rusul îşi pune şi pecetea în ceară roşie cu blazonul familiei „Rusul" care este compus astfel: în mijloc o marcă cu iniţialele suprapuse *„I. R."*, de desubt o ramură de stejar, în dreapta un leu ce ţine marca şi în stînga un ostaş care stă pe o ţeavă de tun, ţinînd marca.

* * *

După ce am cercetat astfel, cu modestele noastre mijloace, până în vechi timpuri, pe ascendenţii lui Alecu Russo, ar fi nimerit, pentru a complecta aceste însemnări, să vorbim şi despre descendenţii iubitului nostru scriitor.

Dar Alecu Russo n'a fost căsătorit.

Tatăl său, însă, Cavalerul Iancu Rusul,—după moartea primei soţii cu care a avut pe Alecu, venind în Moldova, se căsători a doua oară, probabil prin 1833—34, cu *Maria Rosolimò*, de origină greacă, văduva fostului consul francez la Constantinopol, V. Lapierre (cu care avusese o fiică *Paulina*, căsătorită cu majorul *Costache Duca*, mort în *1856)*.

1 Arh. Stat., Tr. 812, op. 5, dosar 165, fila 1.
2 Ibidem, fila 5.

Dăm mai jos şi pe urmaşii Cavalerului Iancu Rusul cu Maria Rosolimò, după actele găsite până acum. 1

Iancu Rusul, Cavaler
2)=Maria Rosolimo

Aceasta fusese
=cu Lapierre
Consul francez
la Constantinopol

Paulina
=Maior C. Duca
† 12 Noemvre 1856

Elena n. 1849
=Vasile Gogulescu

După moartea lui Iancu Rusul 1845
Maria se căsătoreşte cu Folino

Alecu †
Anton †

Cleopatra n. 1835
1)=Iancu Rallet
2)=Th. Aslan
Edgar
Alfred
Madelena

Aspasia
n. 1836 Mai 20
=Gh. Boiluş
Gheorghe

Ahilev Maior
n. 1837 Iunie 18
=Ecaterina Cozoni
Ioan Căpitan
=Alcazi
Radu

Polixenia
n. 1842
Mart 3
=Spiru
Paul
Andrei
Olga

* * *

La 4 Februar stil vechiu, la ora 6 dimineaţă, s'au împlinit 64 de ani decînd Alecu Russo s'a săvîrşit din viaţă, în împrejurările dureroase pe care acum le cunoaştem.

Deşi prilejul comemorării morţii sale a trecut, publicăm totuşi aceste însemnări şi date privitoare la viaţa şi familia scriitorului,—rod al unor amănunţite şi îndelungate cercetări,—ca un pios omagiu adus memoriei marelui şi nefericitului Alecu Russo.

Traian Ichim

1 Vezi şi „Scrieri Alexandru Russo", 1908, de P. V. Haneş, pg. XVII.

Cronica economică

Autonomia mişcării cooperative

Trăind in vremea tuturor autonomiilor, nu e de mirare, dacă mai ales o mişcare cu caracter economic, cum este cea cooperativă, începe a-şi afirma tot mai puternic dreptul la o viaţă descătuşată de tutela înăbuşitoare a statului biurocrat. Inafară însă de acest lucru, care este mai mult consecinţa nevrozei ce caracterizează vremurile de azi, înseşi principiile ce stau la temelia mişcării şi sint raţiunea ei de a fi pretind cu autoritatea unui imperativ categoric, ca mişcarea să fie liberă.

Ca in toate chestiile însă, şi in aceasta a intervenit elementul pasional. Politica de partid, ambiţia şi patima personală acopăr cu un văl tot mai impenetrabil adevărul, ceiace impedică să se vadă limpede şi să se judece drept. Aceasta împinge ori înspre soluţii extreme şi nefireşti, imprimindu-se mişcării un caracter pe care nu trebue să-l aibă, ori înspre acel soiu de biurocratism leneş şi sterp ce tae mişcării avintul care-i constitue forţa.

Şi intr'un caz şi in altul se lucrează in mod inconştient, dar asiduu la dezagregarea şi slăbirea mişcării, lipsindu-se astfel societatea de una din cele mai puternice pîrghii, pe care se sprijină buna şi liniştita ei îndrumare.

Căci inainte de toate, nu trebue să se uite un lucru: mişcarea noastră cooperativă a avut până acum o dezvoltare organică şi firească. Ca un copil născut în condiţii fericite, căruia părinţii nu i-au refuzat nimic din ceiace era necesar pentru educaţia şi buna lui îndrumare, tot aşa mişcarea noastră cooperativă a fost ferită de atingeri şi convulsiuni vătămătoare. Aceasta i-a permis o dezvoltare normală, care i-a asigurat sanatatea şi vigoarea de azi.

Ar fi deci necesar ca să nu turburăm prin nimic această dezvoltare firească şi in această privinţă ar fi de examinat intru cit unii, subt pretext că o ajută, nu o încătuşează prea tare, iar alţii în numele unor principii de o înaltă valoare socială, dar greşit înţelese nu-i pregătesc un dezastru.

Simptomele antagonismului dintre cele două atitudini se văd pretutindeni, dar ele s'au evidenţiat mai bine cu prilejul congresului pentru alegerile membrilor in Consiliul de Administraţie al Centralei

Băncilor Populare şi al Centralei cooperativelor care au avut loc de curind.

Deşi ambele congrese s'au manifestat cu un pronunţat colorit politic, nu stă de loc in intenţiunea noastră de a ne ocupa de latura politică a chestiei. Astăzi cind toată lumea face „politică", nu se poate spune unui partid politic, că nu are dreptul de a lupta spre a-şi impune punctul lui de vedere sau oamenii de încredere, care au a realiza acest punct de vedere in materie de cooperaţie.

Această alegere a dat însă prilejul unor furtunoase discuţii cu privire la autonomia mişcării.

Părerile luptătorilor care au încrucişat săbiile şi care erau şi adversari politici, nu ar interesa, fiindcă erau *pro domo sua*. Se înţelege dela sine că minoritatea era pentru autonomie şi tot dela sine se înţelege că ceilalţi, fiind stăpini pe situaţie, nu aveau de ce dori ceiace nu le folosea decit in opoziţie. Autonomia era in cazul de faţă mai mult o chestie de oportunitate, un cuvint la modă şi cu trecere în mulţime.

In afară însă de aspectul politic, chestia autonomiei se pune şi de fapt. Simţim cu toţii că ne înăbuşă aerul in care trăim şi că trebue deschise ferestrele cit mai larg. O vom face aceasta împingind ferestrele cu violenţă şi stricind geamurile, sau vom examina sistemul încuetorilor şi vom proceda sistematic la desfacerea lor? Iată in ce constă chestia autonomiei.

In această privinţă trebue să spunem că cine ar judeca mişcarea noastră cooperativă numai examinind legile care o guvernează, ar trebui să se întrebe nedumerit, cum poate fi vorba de luptă pentru autonomie, intr'o instituţie... autonomă?

In adevăr legea Băncilor a primit la 1918 o modificare esenţială. Decretul No. 3922 de atunci, transformat mai tirziu in lege, face din Casa Centrală a Cooperaţiei şi Improprietăririi „o instituţie autonomă" in care Consiliul de Administraţie nu mai este numit ci—cel puţin în parte—ales, iar capitalul este mixt, intrucit unităţile cooperative pot subscrie şi vărsa capital.

Cum însă soarta are totdeauna ironiile ei, s'a intimplat şi de data aceasta, că cu cit statul a lărgit autonomia, cu atit se simte mai mult nevoe de ea.

Lucrul ar părea cu neputinţă, dacă nu ne-am da samă că la mijloc trebue să fie una dintre acele taine, pe care numai examinind-o temeinic îi putem afla resortul.

Deaceia vom examina puţin aspectul general al mişcării.

* * *

Se ştie că mişcarea noastră cooperativă a rezultat din necesitatea de a rezolvi anumite probleme care frămintau ţara şi mai ales populaţia rurală, acum treizeci de ani.

In faţa acestor probleme, a căror gravitate creştea din zi in zi, pătura rurală a reacţionat, dind loc acelui puternic avint care a însufleţit şi a îmboldit la muncă, cu entuziasm şi lepădare de sine, pe exponenţii nevoilor săteşti, fruntaşii satelor, preoţii şi învăţătorii.

Statul a încurajat mişcarea. Nu se poate reproşa oamenilor noştri politici rea voinţă sau protivnicie in această privinţă. Cu mici excepţii şi cu unele eclipse rezultate dintr'un exces de prudenţă caracteristică nouă, mişcarea cooperativă a fost ajutată de stat.

Ea a ajuns să aibă o organizație vastă, un aparat de inspecție și control cu cunoștinți și experiențe îndestulătoare, precum și o situație bănească, care o pune la adăpostul unor eventuale fluctuațiuni nenorocite.

E de ajuns să spunem că pe cînd cooperația engleză și cea belgiană și-au epuizat după războiu toate fondurile de rezervă,—a noastră și le-a păstrat intacte, deși criza economică și financiară se manifstă și la noi subt forme destul de violente.

S'a întîmplat însă cu ea ceiace s'a întîmplat și cu creștinismul primelor veacuri, între care există o mulțime de asemănări.

Creștinismul a trăit o bucată de vreme în opoziție cu statul. Acesta l'a oprimat și persecutat până s'a convins că trebue să cedeze. Cît timp a avut de dus luptă pentru afirmarea principiilor sale, mișcarea creștină a fost *vie;* cînd însă statul i-a pus la dispoziție tot aparatul său politic și administrativ, creștinii—cel puțin unii—și-au aranjat o situație, dar creștinismul, ideia creștină în sine a suferit și sufere mereu de atunci încoace, de pe urma greutăților, ce i le creiază aliatul care i-a deschis porțile.

Tot așa și cu mișcarea noastră cooperativă. Statul înțelegînd că nu trebue și nu poate să se opue mișcării, i-a deschis porțile și chiar a ajutat-o.

La rîndul ei, mișcarea s'a folosit de acest ajutor, putînd exista și progresa. In angrenajul de instituții ale statului, mișcarea cooperativă își are locul ei bine definit și unele privilegii care o ajută în mers și-i dau putința să înrîurească viața economică a țării. Pe de altă parte foștii luptători—martirii ca să zicem așa—au o situație nu atît de strălucită, dar în orice caz sigură din punctul de vedere al tihnei, la care aspiră orice muritor...

Mișcarea însă sufere. Un biurocratism ucigător îi paralizează acțiunea și puterea de înrîurire. Centralismul înăbușă și ucide inițiativele. Excesul de autoritate stînjenește avîntul spontan, care dăduse forță mișcării.

Lucrînd la lumina orbitoare a lămpilor electrice, în căldura dătătoare de lene a tuburilor calorifere, și pe fotolii moi în care afundîndu-te te cuprind dorinți și visuri de eternă hibernare, unii conducători de astăzi ai mișcării par a fi uitat că cooperația s'a născut din frămîntarea noroiului și înfruntarea gerului.

Peste tot viața ei de altădată pîlpîe tot mai slab, ceiace însemnează că mișcarea cooperativă are astăzi la temelie un viciu care o roade și care îi amenință existența.

In fața unei așa perspective s'a strigat: *Autonomie.*

Să vedem ce trebue să înțelegem prin ea și ce necesități are în adevăr mișcarea pentru a-și exercita cu folos rolul ei economic și social.

* *

Partizanii autonomiei aduc două acuzațiuni puternice, actualei organizații cooperative.

Prima se referă la îngrădirile pe care le pune statul și la asigurările pe care și le ia cînd—sau din cauză că—acordă cooperației credit, — iar a doua, la sancțiunile pe care le aplică în caz cînd se constată dezordine sau abuz în conducerea unei unități cooperative.

Să le studiem pe fiecare.

Cînd a apărut mișcarea cooperativă,— statul, adică guvernul de atunci, s'a gîndit la putința ca mișcarea să nu ia caracter anarhic și este meritul partidului liberal de atunci de a fi înțeles că mișcarea nu trebue combătută ci ajutată și canalizată astfel încît să devie o pîrghie de progres.

In acest scop s'a alcătuit o lege a Băncilor Populare, prin care statul, care dădea credit eftin, își ia unele garanții de asigurare.

Aceste garanții formează unul din obiectivele atacurilor ce se dau organizării de azi.

Se impută însă statului, adică Casei Centrale, că profitînd de prerogativele pe care i le dă legea, impune mișcării condițiuni care o împedică în dezvoltare.

Astfel unitățile cooperative nu au dreptul să contracteze împrumuturi decît dela Casa Centrală. Aceasta, la rîndul ei, nu acordă credit suficient și iată deci mișcarea stînjenită în operațiile ei.

Să vedem cum stă chestia în formă și în fond.

Mai întâiu nu există nici un articol în legea Băncilor Populare, care să precizeze că o Bancă Populară nu poate împrumuta și din altă parte decît dela Centrala respectivă. Există în adevăr art. 35 din lege, care zice că Centrala poate obliga o Bancă Populară la aceasta, dar el se referă la Băncile constituite pe baza art. 34, adică la cele fără capital social, ci numai pe bază de răspundere solidară și nelimitată.

Cum însă la noi mai toate Băncile Populare sînt tip 31, rezultă în mod evident că nu le atinge restricția de mai sus.

Aceasta în formă, căci în fapt iată ce s'a întîmplat:

Statutele unei unități cooperative neputînd fi legalizate fără viza casei Centrale, iar art. 26 dîndu-i dreptul a alcătui „un statut tip pentru băncile populare", ea a avut grija să impue pe această cale obligația de mai sus.

Cu toate acestea, dispoziția menționată nu e legalmente obligatorie și dacă ea constitue în adevăr o primejdie, se poate evita.

Dacă analizăm însă chestia mai profund, ea are alt aspect.

Mai întâiu nu există creditor care, acordîndu-ți credit, să nu-și ia garanțiile necesare pentru restituirea lui. Din acest punct de vedere obligația introdusă de Casa Centrală este foarte naturală. Aceasta cu atît mai mult, cu cît ea nu oprește unitățile de a contracta împrumuturi și în alte părți, ci le pune numai obligația de a-i cere autorizația.

Apoi cine, afară de stat, ar putea oferi Băncilor Populare credit mai eftin și cu mai puține restricțiuni? Creditul la instituțiile particulare este și scump și vexatoriu. Ele fac afaceri și nu pot consimți să acorde credit eftin și fără garanții. Nu este oare publicul din ce în ce mai revoltat împotriva dobînzilor și comisioanelor exagerate, pe care Băncile particulare le încasează și care formează una din pricinile cele mai de căpetenie ale scumpirii traiului?

Deci din acest punct de vedere, chestia e limpede. Băncile Populare au nevoe și nu se pot izola de stat. El le acordă credit, le-a dat unele privilegii, în vederea urmăririi creanțelor, precum și unele scutiri sau ușurări de taxe. In schimb a pus și unele restricțiuni care sînt necesare și firești. Creditul particular este însă primejdios și din alt punct de vedere.

Deşi organizată pe baza capitalistă—unii zic semicapitalistă—cooperaţia este totuşi vrăjmaşul capitalismului, a cărui desfiinţare o urmăreşte pe cale evolutivă. Intre capitalism şi cooperaţie există deci un conflict de principii. Inchipuiţi-vă că la un moment dat împrumuturile cooperaţiei devin exigibile şi instituţiile particulare refuză prelungirea. Nu ar însemna aceasta ruina mişcării cooperative ?

A apela la creditul instituţiilor particulare este acelaşi lucru cu a încredinţa spre pază punga cu bani unui pungaş, cu nădejdea că o să-i fie milă şi va fi cinstit.

Nu este admisibil apelul la creditul particular; aceasta ar fi o primejdie pentru mişcare. Cooperatorii nu trebue să se lase ademeniţi de sirena evocatoare de principii mari. „Autonomie" şi „neatîrnare" în cazul de faţă este tot una cu robie şi dezastru.

Dimpotrivă, cooperaţia trebue să-şi facă chiar o politică din a obţine creditul statului şi cînd statul, reprezentat prin oameni cu rea voinţă pentru ea, îl refuză creditul, *ea trebue să-l forţeze.*

* * *

Să examinăm acum a doua învinuire şi anume aceia cu privire la sancţiunile, pe care le aplică Casa Centrală în caz de rea administraţie sau abuzuri.

Este evident că dacă legea dă cuiva puteri prea mari în această privinţă, se poate ajunge la desfiinţarea oricărei iniţiative locale şi deci la transformarea mişcării cooperative într'un birou de simplă înregistrare, a unor operaţiuni fără viaţă.

In această privinţă legea Băncilor Populare cuprinde în adevăr o dispoziţie asupra căreia trebue să insistăm mai mult.

Articolul 17—faimosul articol 17 din această lege—spune că „dacă se vor descoperi dezordine sau abuzuri în administraţia vreunei Bănci Populare săteşti, Obştii de arendare sau de cumpărare, „sau societăţi cooperative de producţie şi consumaţie, Casa Centrală „va putea să depărteze imediat pe administratorii abuzivi, luînd măsuri pentru asigurarea averii societăţii până la desemnarea noilor „administratori, în conformitate cu statutele fiecărei Bănci, Obştii sau „societăţi cooperative. In acest caz administratorii înlăturaţi nu vor „mai putea fi realeşi doi ani dela data îndepărtării lor".

Prin urmare Casa Centrală poate înlătura pe conducători. Dar se va zice : numai în caz de „dezordini sau abuzuri". In această privinţă trebue să spunem că dacă în ce priveşte „abuzul" codul penal are o definiţie, în ce priveşte „dezordinea" ne găsim în faţa unui cuvînt lipsit de precizie.

Dar chiar în ce priveşte „abuzul", cine apreciază cazul ? Tocmai cel ce aplică şi sancţiunea. Prin urmare nimic mai firesc decît aprecierea subiectivă, pentru a ajunge la o sancţiune mai dinainte plănuită. In orice caz, felul în care e redactat acest articol, poate da loc la samavolnicii, tot aşa de primejdioase ca şi abuzurile, pe care tinde a le stirpi.

Trebue totuşi să mărturisim că acest articol îşi are origina, în grija legitimă a celor ce au ajutat mişcarea cooperativă la începuturile ei, spre a nu încăpea pe mîna unor oameni de rea credinţă, care în dificilul şi complicatul nostru sistem de procedură—civilă şi penală—ar fi putut face iluzorie cea mai bună intenţiune.

In această privinţă trebue iarăşi să mărturisim, că mai ales la

începutul mişcării, prerogativele Casei Centrale date prin acest articol de lege nu au fost întrebuinţate de cît cu cea mai mare prudenţă. Şi deşi Consiliul Casei Centrale se compunea din persoane numite de diferite ministere—deci persoane politice— totuşi în vechiul sistem au fost mult mai puţine proteste şi nemulţumiri, decît sînt azi cînd o parte din Consiliu este însăşi emanaţia mişcării.

Ba putem spune că niciodată politica de partid n'a dat asalturi mai îndrăzneţe, şi n'a făcut mai mult rău mişcării decît subt noul regim cînd Casa Centrală a Cooperaţiei şi Improprietăririi este „*o instituţie autonomă*"—cum zice legea—şi cînd patru din cei nouă membri ai Consiliului de Administraţie sînt aleşi de mişcare, deci emanaţia ei. 1

Aceasta este o dovadă mai mult, că nu prefacerea formală a unei instituţii schimbă situaţiile de fapt, ci reforma mentalităţii, prefacerea sufletească a factorilor însărcinaţi să execute un mandat, în cadrul unei situaţii de drept.

De altfel chiar aplicarea art. 17 s'a făcut din ce în ce cu mai puţină circumspecţie, celace a adus din partea cooperatorilor proteste energice. Incetul cu încetul, statul şi-a impus astfel autoritatea. De teama acestei autorităţi neţărmurită prin contra dispoziţii legale, iniţiativa locală a slăbit încetul cu încetul, iar conducătorii şi-au mărginit activitatea la un biurocratism lipsit de viaţă, pe care centralismul exagerat l-a înăbuşit cu totul.

Astăzi ne găsim în situaţia că mai toţi cooperatorii, însufleţiţi de un ideal mai înalt, au plecat din mişcare; iar cei ce au rămas lucrează fără prea multă tragere de inimă şi se mulţumesc a se pune în toate împrejurările la adăpostul formelor.

...Intocmai ca în cea mai bine organizată biurocraţie.

O nouă dovadă despre această tendinţă greşită în mişcarea cooperativă, ne-o dă regulamentul pentru aplicarea art. 9, 24 şi 33 din Decretul-Lege relativ la reorganizarea Casei Centrale, regulament publicat în Monitorul Oficial No. 29 din 12 Mai 1922, pe baza căruia s'au făcut ultimele alegeri în Consiliul de Administraţie, al celor trei Centrale : a Băncilor Populare, a Cooperativelor şi a Obştiilor săteşti.

In adevăr art. 3 din acest regulament prevede că nu vor putea fi aleşi delegaţi la alegeri şi deci nu vor fi eligibili în Consiliu :

1. Cei ce nu au domiciliul legal în localitatea unde societatea lucrează după statut.

2. Cei ce nu fac parte din Consiliul de Administraţie, sau din Comisiunea Cenzorilor a societăţii cooperative care i-a delegat, şi

3. Cei ce au suferit vre-o dată pedeapsa îndepărtării pe baza art. 17 din legea Băncilor Populare.

Ca principiu general, nu ştiu dacă pe cale de regulament se pot creia incapacităţi, acolo unde legea nu a statuat nimic. Dimpotrivă, dreptul civil are dispoziţii categorice, din care rezultă că toată lumea e presupusă capabilă a se bucura de un drept, dacă o dispoziţie legală nu creiază în mod precis incapacităţi. Pe de altă parte, senzul regulamentelor este tocmai de a lămuri dispoziţiile legale, lărgindu-le în măsura în care îngădue interpretarea raţională a împrejurărilor. In nici un caz însă, nu se poate restringe pe cale de regulament celace nu s'a oprit prin lege.

1 La Centrala Cooperativelor sînt trei din şapte.

„Legea electorală va determina incapacitățile" zice art. 66 din noua Constituție, referindu-se la alegerile de deputați.

Prin urmare spre a avea dreptul să alegi și să fii ales la congres, nu era nevoe, legalmente vorbind, decît să ai delegația unei unități cooperative și să nu fii subt pedeapsa prevăzută de art. 17 din legea Băncilor Populare.

Altfel ne-am găsi în situația că vrînd de pildă să facem, din Ch. Gide sau alt teoretician cooperatist cu reputație europeană, un îndrumător al mișcărei noastre cooperative pe terenul ei practic, să fim nevoiți a-l trimete mai întâiu să locuiască în Comuna Părliți, să fie ales membru în Consiliul Băncei de acolo, dându-i-se în grijă să nu uite a se purta cât mai bine cu organele Casei Centrale, dacă vrea să nu-și pericliteze locul și să-și piardă reputația de mare economist.

Dar dacă incapacitățile dela punctele 1 și 2 ar avea unele rațiuni, deși repetăm că ele nu sînt legale, cea dela punctul 3 este o interpretare cu totul forțată a legii.

In adevăr, însuși art. 17 prevede că pedeapsa îndepărtării din administrația unei unități cooperative nu apasă pe cel lovit de ea decît doi ani, afară de cazul cînd cineva primește o pedeapsă pe calea justiției pentru un delict infamant în legătură cu gestiunea cooperativă ce a administrat, în care caz nu mai poate reveni în fruntea unei unități cooperative niciodată, celace este foarte logic și foarte drept (vezi aliniatul ultim din art. șaptesprezece).

Dar dacă în celălalt caz, după doi ani, ești liber să administrezi unități cooperative, cum să nu fii liber să alegi și să fii ales în Consiliul Centralei?

Este împotriva bunului simț, ca să poți face acte de administrație și să nu poți reprezenta această administrație, acolo unde ea are cele mai vitale interese.

In afară de aceasta, nimeni în afară de justiție nu are dreptul să pue pe fruntea cuiva pecetea infamiei. Lovitura cu interdictul era cu putință în evul mediu, dar noi trăim în secolul al douăzecelea...

S'ar putea spune că un motiv de ordin moral a determinat acest exces de rigoare a regulamentului ce discutăm. In adevăr, nu ar sta bine ca în scaunul cel mai sus să se înalțe unul care a fost gonit ca nevrednic altă dată.

Desigur, că argumentele morale au tot atîta temeiu, cași cele legale. Ba mai mult, cînd situația legală este în contradicție cu cea morală, se crează situații de acele care răstoarnă situația legală nu cea morală. Dar în cazul de față cine ar putea spune că un om după aplicarea unei ușoare corecțiuni nu se poate îndrepta și preface.

Aceasta și este cauza pentru care legiuitorul a prevăzut, pentru cazuri simple, în care Centrala este judecătorul propriilor ei cercetări, îndepărtarea numai pe doi ani.

Intelepciunea legiuitorului nu a lipsit deci nici de data aceasta și este o dovadă de cîtă perspicacitate are nevoe cel ce-și ia sarcina alcătuirii unui regulament, menit a face din litera legii, faptă vie.

Recunosc pe de altă parte, că alcătuirea acestui regulament a pornit și din grija de a nu încăpea mișcarea pe mîini anarhice care, ce e dreptul, dela războiu încoace, se furișaseră în mișcare și tindeau să-i dea un caracter ce nu trebue să-l aibă. Foarte multe elemente, certate cu justiția și cu morala, au profitat de psihoza vremurilor de după războiu, pentru a se ridica la suprafață din adîncul unde îi aruncase bunul simț al zilelor de judecată senină, dinaintea războiului.

Speculînd dureri și nevoi fatale, aceste elemente au încercat să răstoarne noțiunile morale și să dea lecții tocmai celor ce munciseră mai mult și se jertfiseră mai complect.

Spre a se împiedeca acest lucru, alcătuitorii regulamentului au căutat să fie riguroși.

Cu toate acestea, așa cum e întocmit, el dă impresia că vizează mai mult înlăturarea unor anumite persoane, fără ca în fapt să poată înlătura elementele cu adevărat primejdioase mișcării.

In rezumat, regulamentul în chestiune este de o rigurozitate excesivă, care poate avea urmări fatale asupra mersului mișcării.

In adevăr, este de prevăzut, că pentru a nu cădea în dizgrația organelor Casei Centrale, care are prerogativă fără limită a art. 17 conducătorii se vor gîndi că... nu tae sabia capul care se pleacă!...

De ce să-ți creezi dificultăți, cînd printr'un gest de falsă umilință poți menține o situație.

Aceasta însă ar fi împotriva spiritului mișcării și, dacă procedeul se va generaliza, se va ajunge ca ea, care a răsturnat masele speculanților și a sfărâmat porțile arendașilor și latifundiarilor hrăpăreți, să stea smerită în fața oricărui cucoaș sclivisit și parfumat, lipsit de merit și de competință, dar investit cu puterea autorității de stat.

Aceasta nu trebue să se întîmple.

Mijlocul de a preveni această abatere dela scopurile mișcării nu este însă autonomia, adică izolarea de stat și de puterile publice.

Ea nu trebue să-și încarce bagajul și să-și mute locuința, ci să pretindă cu hotărîre respectarea drepturilor cîștigate.

Actuala situație legală a mișcării, raporturile ei cu statul, prerogativele dobîndite, nu trebue înlăturate, ci păstrate și desăvîrșite. Este deci nevoe mai mult de autonomia sufletească a celor ce reprezintă mișcarea, decît de schimbarea actualului raport dintre stat și mișcare.

Această autonomie sufletească pretinde însă o schimbare în atitudinea cooperatorilor spre a face ca actuala situație legală să fie respectată *în litera și spiritul ei*.

Cooperatorii adevărați trebue să înțeleagă că au de luptat:

1. Impotriva cooperației de birou.
2. Impotriva abuzului de autoritate.
3. Impotriva organelor de control lipsite de competență și de suflet cooperativ și mai ales,
4. Impotriva politicei de partid și a procedeelor pe care această politică tinde să le introducă în sinul mișcării.

Lupta trebue dusă cu chibzuință, fără a atinge principiul și prestigiul autorității, care stă la temelia oricărei organizații serioase, dar în același timp fără a se renunța la postulatele mișcării și la idealurile ei.

Aceasta este autonomia care trebue s'o rîvnim, dacă vrem să nu se imprime mișcării un caracter care nu trebue să-l aibă și dacă vrem s'o descătușăm de biurocratismul și tutela înăbușitoare a statului, de care nu trebue să ne izolăm, dar căruia trebue *să-i pretindem respectul integral al drepturilor cîștigate*.

Statul trebue făcut să înțeleagă că mișcarea cooperativă soluționează probleme vitale, că prin aceasta ea este în societate o pîrghie de progres și că deci este necesar să se miște liber spre a-și îndeplini cu folos rolul ei economic și social.

Pr. C. Dron

Cronica teatrală
— CRAIOVA —

Legenda funigeilor.—Un asasinat.—Frumoasa aventură.—Bilanțul unei stagiuni.

Poemul dramatic al lui Iosif și Anghel, țesut din vis și năpădit de simbol, a văzut lumina rampei și în cetatea Banilor. Pentru cîteva clipe s'a profilat, în fața ochilor uimiți și minunați, o altă lume, o lume fermecată, învăluită și condusă de mîna neagră a destinului. Chiar din prima scenă ideia primordială, ideia Fatalității, scumpa idee a teatrului grec, trecută de astă dată și intens colorată de concepția păstorilor dela gurile Danubiului, se desenează clar, cînd Rilda șoptește năbușită:

Au toate rost pe lume
Și toate-și au secretul.
Sînt semne ce nu mint.
Și firele de-argint
Din plete, la bătrîni,
Și liniile scrise
În palma unei mîni.
Și semnele din vise
Și frunțile 'ncrețite,
Și-o dungă subt pleoape,
Și nourii pe cer,
Sînt toate 'nvăluite
De un fatal mister
De care nimeni, nimeni nu
[poate ca să scape!

Legenda funigeilor are atmosfera tragediilor lui Sofocle. Aceiași implacabilă fatalitate conduce bietele păpuși—oamenii—care acelorași forțe oarbe se supun. În sunetele clopotelor furtunoase, Runa și Rilda zăresc pe Hunar—predestinata iubire a Runei—călărețul cu fulgere pe cască, cu calul intrînd subt arcada castelului lor. Se nărue arcada și zăresc un alb castel, cu lac albastru, cu palmieri și nuferi ce dorm pe unde. Iar subt umbriș de ramuri se vede o blondă fată care țese o cămașă numai painjeniș subțire și care nu-i decît Runa. Dar un fulger de lumină o înfașă și fulgerul e Hunar, care ia Runei cămașa fermecată, țesută în trei nopți la razele de lună. Tortul îl va face stăpînul morții și bietul Landor, fratele Runei, va muri în luptă, nefiind apărat de fermecata și mult așeptata pînză. Iar peste Runa va cădea blestemul amar al razelor de lună să țese viața întreagă și totul să se destrame fir cu fir în cete călătoare ca albii funigei, să zboare până vor găsi pe mortul neîngropat și să-l învălească ca un giulgiu.

Iar fata ce-a păcătuit
Să țeasă 'n veci nebună...

Ultimele două acte sînt împlinirea viziunii și cu totul inutile din punct de vedere al conflictului dramatic. Hunar călătorul vine la Runa și cu eterna fascinație a iubirii îi poruncește să rupă puntea ce-o leagă cu trecutul, să îndure fără șovăire suferința, să uite și legea și neamul și casa și părinții. Runa înfruntă blestemul, ia tortul și-i spune:

Al tău să fie tortul, a ta și eu să fiu!

Dar... Stupefacție! Hunar nu este iubirea, tulburătoarea și stăpînitoarea iubire, ci Hunar e Mefisto dublat de Don Juan:

„Se uită la ea (leșinată) *ironic*, o așează frumos lîngă stative și rostește *zîmbind*:

Sărmană păsăricăl Aceleași sînteți toate!"

Hotărît, nefericită inspirație. Toată urzeala de vis și poezie dispare. Amintește de lucruri prea cunoscute și adesea vulgare, de Don Juan, demonicul lui Tirso da Molina, de cinicul Mefisto și în orice caz nu de admirabilul Hunar de până acum. (Și vai! am crezut că ultimele cuvinte le pronunță nu impetuosul Hunar, ci Don Juan al d-lui... Victor Eftimiu). Legenda funigeilor e o muzicală și poetică legendă, dar cu multe disonanțe.

Încercarea de montare „expresionistă" a d-lui Victor Bumbești a dat greș din pricina—poate—a mijloacelor materiale, care n'au fost de loc la înălțimea concepției sale. În străinătate, în urma somptuoaselor montări, rafinata simplicitate a expresionismului a putut impresiona adînc. La Craiova însă, simplicitatea—și aceasta uneori prea grosolană—în urma simplismului n'a avut succesul dorit de noi și pe care străduințele simpatice ale d-lui Bumbești le merita. A fost și muzică, aranjată de d. Bobescu, care n'a fost de loc adecvată piesei și prost executată. D-ra Rosina Viquelin s'a lamentat uneori frumos. La dublare d-ra Marcela Gheorghiu și-a jucat rolul oribil. D-ra Dora Cosmanovici a știut să spue cîteodată versuri. Cu poze marțiale juca probabil tragedie pe care de cele mai multe ori n'o auzeam. Păcat că imită prea mult pe d-na Mărioara Voiculescu, negustoriță cu mult talent și cu mizerabili parteneri, care m'au asurzit cu răgetele lor în *Salomeea* și *Mesalina*, jucată în iarna aceasta pe scena teatrului de-aici. În *Legenda funigeilor* d. Dordea zbiera cumplit

și, cînd și-a făcut intrarea în scenă, am crezut că esă din bae cu neagra d-sale pînză care îi învăluia trupul. Părul năclăit de cosmeticuri părea ud. In nota justă, — afară de cîteva discordanțe pentru a găsi unele atitudini... diabolice, a fost d. A. Pop Marțian (Hunar), un tînăr actor cu puternic temperament dramatic.

Un asasinat este o piesă proastă (O putem spune fără pic de remușcare). O romanțioasă amestecătură melodramatică, cu variate elemente de atracție pentru vulg: „lux neînchipuit și monstru" (cum anunță atîtea cinematografe craiovene, care și-au făcut o specialitate în educarea apașilor), viața fastuoasă și teatrală a miliardarilor, crime, înșelări satanice, etc., etc.. Montarea mai ales a fost demnă de pene homerice. Inchipuiți-vă interiorul camerei unei soții de miliardar american la teatrul din Craiova, cu un buget așa de ofticos (Directorul teatrului cînd și-a format repertoriul a dovedit ce mare glumeț și ce incurabil farseur este). Nu, oricît ași fi fost de trist, oricît s'ar fi lamentat d-ra Margot Boteanu, oricîte găluști ar fi înghițit d. Dordea (crezînd că va reda astfel un miliardar) și oricîte prune ar fi avut în gură distinsa-i consoartă în serile cînd se juca *Un asasinat* (fiindcă d-na Dordea este o actriță cu onorabil talent), nu mi-am putut ținea rîsul. Covoarele miliardarului, vă asigur, nu le-aș fi schimbat nici cu modestele mele preșuri, iar auritele și jupuitele mobile, nici chiar credinciosul meu cîne nu le-ar fi primit în culcușul lui. Și fiindcă miliardarii obișnuesc să se ducă la ocean și cum pe țărmurile oceanului erau grandioase stînci, direcția de scenă (d. Dan) a găsit nimerit să ridice și cîteva stînci pe care se reflectau niște ciudate raze solare, niște raze pe care sînt sigur că d. Dan nu le-a văzut prin Oltenia. Poate aiurea. Reflectoarele scoase de prin ungherele prăfuite ale podurilor, aruncau dîre luminoase cu același zgomot cași mitralierele, doar cu intervale mai capricioase. Mitralierele omoară carnea, iar scarele improvizat—simțul estetic. Cine face crima cea mai mare? Cînd „diva" s'a arătat la colțul stîncilor, extaziindu-se în fața miraculoasei priveliști, rochia neghioabă s'a agățat de colțul unei stînci și distinsa miliardară s'a poticnit. Și, o! minune... Celebra xilografie din seria Klänge a pictorului expresionist Kandinsky se însuflețise. Stîncile au început să se agite, să se revolte și s'au îmbrățișat cu delir. In plus, marea parcă biciuită de nevăzute cnuturi, a început să facă valuri imense; sîngele-mi din vine înghețase; am închis ochii... Tîrziu de tot i-am deschis. Groaznica nenorocire a fost evitată, se spune, de omul de serviciu care a avut geniala idee de a pune mîna pe stîncile răsvrătite și le-a înpietrit până la sfîrșitul actului. Și totuși în acest caraghios ansamblu, în această detestabilă montare, în această oribilă piesă, am fost silit să mă șterg la ochi de cîteva zeci de ori din pricina uimirii. Am venit a doua, a treia oară și am văzut că nu m'am înșelat. Rolul acelui copil al trotoarelor Parisului a fost jucat de d. A. Pop Marțian, un fost militar care și-a aruncat epoleții de cîțiva ani—se spune—care își iubește cu frenezie noua preocupare și care este cîteodată și poet prin paginile „Gîndirii". (Intr'adevăr execrabil poet—după sfioasa noastră părere). Rare ori am văzut o atît de armonioasă sinteză de disparate calități actoricești. Sînt actori care cultivă grandiosul, monumentalul (Nottara, Paul Wegener). Minunați în tragediile antice. Sînt alții însă care își compun rolul numai din nuanțe, din linii frînte, din acumulări de mici fapte semnificative, disprețuind gestul larg și interiorizîndu-și rolul (Moissi, Manolescu, ori Demetriad, imitator prea servil al lui Moissi—l-a cunoscut mai de mult—mai ales în Hamlet, și de multe ori prea... siropos). Pentruca să se vadă și mai mult linia despărțitoare dintre aceste două categorii, este destul să se observe felul sinuciderii actorului creator de monumentalitate și al actorului creator de interior și detaliu. Pe cînd ultimul îți va turna emoția prin halucinată privire și împietrite tăceri, gesturi discordante și graiu înăbușit, celălalt va țipa, va blestema prin fiecare vocală ostentativ prelungită și va mima grandilocvente atitudini. Ceiace este rar, extraordinar de rar, este împărecherea acestor două atitudini. In scena capitală *(numai)* a falșei spovediri, d. Pop Marțian a zguduit adînc: fixitate în priviri, descordanță în voce, gestul aci ca al unui *rege* antic, aci crispat; atitudini plastice și fixitate cadeverică, totul după ritmul unui superior instinct. Țineți minte: dela mîsgîlitorul acesta de hîrtie în stil decadent, ne putem aștepta la mari surprize. E aur, aur masiv în talentul acestui actor, cu multă sgură deocamdată, care ar putea forma materialul unor minunate bijuterii (Dee Domnul să nu ne înșelăm!).

Comedia celor trei autori G. A. de Caillavet, Robert de Flers și Etienne Rey, *Frumoasa aventură*, se apropie de mediocru. Jucată la Comedia franceză, această piesă se zice că ar fi avut succes, datorit în deosebi primilor doi autori, o firmă cu dubios credit artistic, dar cu mănoase cîștiguri materiale. O țesătură banală pe care cîteva spirite—aci eftine, aci cu oarecare gust—o mențin la acea căldicică temperatură prielnică digestiunii spectatorilor. Hélène de Trevillac (d-ra Rosina Viquelin) în ziua nunții fuge cu vărul ei André d'Eguzon (d. A. Pop Marțian) pe care îl iubește. Ginerele Valentin le Barroyer (d. C. Hociung), un tînăr calculat până în cele mai mici acțiuni ale sale și un amorez de ocazie, rămîne mofluz. Fugarii se duc la o bunică care-i aștepta pe tinerii căsătoriți, luînd pe Andrei drept Valentin (Chestia veche de pe timpul lui Menandru și Plaut). De aci tot felul de încurcături ușor ghicite de spectator. La sfîrșitul actului III lucrurile se lămuresc: Andrei se căsătorește cu aceia pe care o iubea, iar Valentin cu toate calculele lui rămîne păcălit (Bucuria simpaticei bunici nu e mică: falșul logodnic era mai iubit decît cel adevărat). O fericită invenție este introducerea bunicii cu un precis contur de nostimă comedie. E o bunică inteligentă și bună, care vorbește întotdeauna cu admirație de felul fericit cum și-a petrecut tinerețea și spune celor doi îndrăgostiți pe care îi crede soți, că în noaptea nunței n'au dormit ca ei în două camere di-

ferite, ci în... același pat. Pentru bunătatea ei, Andrei îi face o respectuoasă curte și ea nu se supără, cînd îndrăznețul nepot o sărută pe obraji! D-na Stela Poenaru, interpreta acestui rol, a arătat că acesta e unul din genurile pe care îl poate cultiva. D-ra Viquelin, veșnic frumoasă, dar numai atît. In celace privește pe d-nul Hociung, credem că de data aceasta merită o răsplată. Dacă în stagiunea viitoare va obține roluri asemănătoare, va dovedi poate cu prisosință însușirile d-sale de comic. Pe d. Pop Marțian îl sfătuim să se lase de comedie: pune intenție, dar nu esă nimic. Piesa a fost fără gust montată.

In perindarea atitor actori și saltimbanci pe scena teatrului de aci (Tony Bulandra cu *L'Aiglon*, *Diavolul* de Molnar, *Marchizul de Priola* de Lavedan, și saltimbancii Fotino, Leonard, etc.) au fost și cițiva diletanți. S'a jucat *Valea Albă* de Ludovic Dauș, o piesă proastă, în care totuși a fost remarcat un tînăr: d. C. Dianu. Deși lipsit de meșteșug scenic, așa de pildă mîna prea tînără și negrimată era în contrast cu înfățișarea moșneagului viguros Albotă, totuși gîndindu-ne la miraculoasele inflexiuni vocale în care stările sufletești se impregnează clar, la neobișnuita mobilitate a figurii, la atitudinile care subliniau în mod cu totul caracteristic și care umpleau insuficiența rolului, la tăcerile sale atît de vorbitoare, miracolul (și așteptarea miracolului după o veche înțelepciune este cu mult mai pasionantă decît însuși miracolul) s'ar putea produce. Dacă acest necunoscut talent va avea noroc (și norocul și-l face fiecare), ar putea deveni un mare actor.

In comparație cu stagiunea trecută, *bilanțul* moral al actualei stagiuni este parcă superior. Zăpăceala persistă totuși: repertoriul incoherent, distribuția anarhică și neinteligentă, orice preocupări mai înalte cu totul exilate. Și doară niciun rol nu este mai frumos ca al unui teatru de provincie: în mijlocul viesparului, în mijlocul închinătorilor zeilor vulgari (obedientia ventri), cele cîteva albe colonade ar putea fi colonadele izbăvirii.

Petre Diacu

Recenzii

Jacques de Lacretelle, *Silbermann*, Trad. de F. Aderca. Edit. „Ancora", București.

Situația intelectualului evreu în mijlocul unei societăți la a cărei cultură națională el vrea să contribue cu toate puterile lui, pe cînd ea îl respinge totuși cu dispreț sau cu ură, e o problemă fără îndoială serioasă și adesea tragică.

Ea a inspirat multe opere literare, nicăiri nu a fost pusă însă cu mai multă pătrundere, obiectivitate și finețăa ca în recentul roman al lui Lacretelle, pe care d. Aderca l-a tradus cu o rară conștiinciozitate.

Deși eroul e un adolescent, el e de o precocitate genială și, în manifestările personalității lui chinuite, cîteva din trăsăturile pregnante ale psihicului evreesc sînt desenate cu măestrie.

Elevul de curs superior David Silbermann disprețuește forța fizică și nu iubește natura. E pasionat dimpotrivă pentru idei și pentru abstracții, pe care le discută fără încetare cu subtilitate, cu ardoare, cu un entuziasm dezordonat și febril. Cunoștințele lui sînt întinse, setea lui de a instrui e fără de margini, judecata lui e mai iute ca a colegilor. El citește în tradiția literară și artistică a Franței ca într'o carte deschisă și urmărește cu o patimă egală mișcările politice și sociale ale timpului. Sedus de visul mesianic al raiului material pe care-l va obținea odată omenirea, el nu-și reneagă în același timp origina. E orgolios de geniul rasei sale și, între cărțile lui de literatură, se întîlnește colecția ziarului „Sionul de mine".

Dar acest copil superior înzestrat, mărunt, cu ochii neliniștiți, cu mișcări bizare, ca și cum ar fi resimții osînda exodurilor și a tuturor mizeriilor îndurate de strămoșii lui veniți din Polonia, are și toate păcatele pe care persecuțiile și viața grozavă le-a înscris pe neamul lui vagabond, fără cămin și fără cer.

E lipsit în manifestări de măsură și de tact, e adesea de o familiaritate vulgară, azi insinuant în fața profesorilor și căutînd mereu să se pună în evidență, mîni de o insolență provocătoare.

Insultat de colegi, el îi înfruntă cu gesturi batjocoritoare și, subt loviturile lor brutale și repetate, nu contenește cu sarcasmul lui amar, minat parcă de o agitație frenetică.

Alteori dimpotrivă, cînd adversarii devin prea puternici, figura lui ia o expresie umilă și insensibilă, pentru a tăinui scopul pe care-l urmărește cu tenacitate.

Ochii lui privesc în fiecare clipă și pe orice ființă din juru-i cu teamă, gîndirea lui trăește parcă într'o adîncă și veșnică spaimă. Inlăturat la urmă din liceu, după ce suportase cu o eroică răbdare toate

umilinţele pentru a rămînea, el se hotărăşte îndurerat să renunţe la cariera de scriitor pe care o visase şi să plece în America la un moş al său, unde va deveni neguţător de perle.

Intr'o ultimă întrevedere cu fostul său prieten, singurul dintre colegii care se simţise atras de dînsul, el îşi dă pe faţă tot sufletul şi orgoliul trufaş şi aspru al rasei se revarsă într'un potop superb de tînguiri şi de imprecaţii: „M'aţi copleşit cu pumnii, pe mine care gîndeam să vă slujesc. Cauza atitudinii voastre e egoismul josnic, invidia murdară". „Da, iată faptul dominant, vă sîntem superiori. Dacă nu eşti convins, la numărătoarea noastră pe lume şi apoi.... locurile pe care le ocupăm. Ia bine aminte la ce-ţi spun. Poporul ales nu e o pălăvrăgeală de profet, ci un adevăr etnologic pe care trebue să-l primiţi".

„De ce naţionalitate vor fi copiii mei? Nu ştiu, nici nu-mi pasă. Aceste patrii nu au nici un rost pentru noi. Ori unde ne-am aşeza pe lumea asta, tot ţară străină e. Dar ceiace sînt sigur, e că vor fi Evrei, voiu face din ei buni Evrei, le voiu arăta măreţia neamului nostru îi voiu învăţa respectul credinţelor noastre. Şi atunci dacă vor fi hidoşi ca mine, dacă vor avea un suflet tot atît de chinuit ca al meu, ce are a face! Vor şti să se apere, vor şti să birue în viaţă".

„Nu, nu mă îngrijesc de soarta lor. Dacă puterea banului va fi întâia dintre puteri, vor bate şi ei calea părinţilor lor. Dacă această suveranitate va fi clintită, dacă un principiu nou va răsturna vechea ordine, îşi vor schimba şi ei meseria, numele, vor exploata ideile stăpîne, în timp ce voi, bieţi nebuni, vă veţi împotrivi sau le veţi suporta, dar nu le veţi folosi".

Figura amicului lui Silbermann, cu ereditatea lui hughenotă, cu scrupulele de conştiinţă, intensa viaţă interioară, cu nevoia lui de devotament şi de jertfă, e zugrăvită cu o rară pătrundere.

Influenţa pe care Silbermann a exercitat o asupra lui nu e lipsită de asemeni de o profundă semnificaţie.

Adolescentul calvinist a rămas dela cel evreu cu cîteva idei nouă, dar acesta a distrus mai cu samă într'însul noţiunile vechi, i-a învăţat ce înseamnă spiritul critic şi contrazicerea, i-a arătat defectele lucrurilor. Silbermann a introdus în spiritul lui fermentul primejdios, dar desigur fecund al îndoelii, simţul relativului şi al mobilităţii.

Preocupat ca şi André Gide de conflicte morale, influenţat de Proust în ceiace priveşte analiza delicată, nuanţată, subtilă a vieţii sufleteşti, în cutele ei cele mai ascunse, Lacretelle e prin sobrietatea şi precizia desenului un descendent autentic al moraliştilor clasici.

Deşi problema pe care o tratează, se desfăşoară pe un anumit fond istoric, antagonismul fatal dintre mai multe eredităţi diferite, nu atît de natură biologică, cît socială, eredităţi de religie sau de clasă, cuprinde desigur în el unele elemente eterne.

Acestea au fost întrevăzute de Lacretelle cu o deosebită comprehensiune şi considerate dela o mare înălţime; de aceia paginile lui sînt străbătute de un suflu de largă umanitate.

Azi, cînd valul de antisemitism care se revarsă periodic asupra Europei e iarăşi în creştere, această mică carte, document psihologic de primul rang, merită să fie mai cu samă citită şi meditată.

Octav Botez

* * *

Simon Bayer, *O doctrină a Urii*, 1923.

E vorba de antisemitism. După titlu, după dimensiuni (33 pag.), şi chiar după subiect, ne-am aştepta la una din acele nenumărate broşurele de propagandă. In realitate este o *lucrare ştiinţifică*, în cel mai desăvîrşit înţeles al cuvîntului, care ar figura cu cinste în oricare revistă de sociologie.

D. Bayer se mărgineşte la două laturi ale problemei antisemite. Intr'o primă parte a... articolului (e mai propriu aşa), d-sa ne înfăţişază, pe scurt, ce puţin sînt de acord antropologii, etnografii şi sociologii asupra ideii *de rasă*. Rasa care e oarecum cheia de boltă a argumentării antisemite—în rarele cazuri cînd se argumentează—constitue una dintre cele mai contestabile noţiuni.

In prima parte a lucrării d. Bayer spune atît cît trebue ca să ne arate această precaritate a principalului argument antisemit. Expunerea e clară, exemplele sugestiv alese.

In partea a doua, d. Bayer aduce reale contribuţii originale. D-sa pleacă dela noţiunea *solidarităţii*, pentru a vedea care sînt efectele antisemitismului asupra solidarităţii naţionale. Partizanii spun că o fortifică. Dar dacă nu ar fi aşa? Dar dac'ar fi contrariul?

Acesta însă nu trebue numai *afirmat*, ci *cercetat*, ceiace şi face autorul nostru.

D-sa pleacă dela solidaristul cel mai ilustru, dela Emile Durkheim, care distinge două soiuri de solidarităţi: una pe care o numeşte *mecanică*, alta *organică*. Cea dintâiu se bazează pe *asemănări*. Cealaltă pe *deosebiri* între indivizi. Cea dintâiu se realizează cu ajutorul unui conformism, gregar, unei supuneri de turmă, unei ascultări faţă de un tip social comun şi imperativ. Cealaltă formă de solidaritate se realizează cu ajutorul diviziunii muncii.

Autorul a ales pe Durkheim; dar o remarcăm în treacăt, asupra distincţiilor de mai sus toţi solidariştii sînt de acord.

Tipul social al solidarităţii mecanice, bazată pe asemănări şi conformism îl întîlnim numai la societăţile primitive. La popoarele înaintate predomină tipul bazat pe diviziunea muncii sociale.

Dar realizarea solidarităţii mai atîrnă de o condiţie: *„diviziunea muncii nu produce solidaritate decît dacă este spontană, şi în măsura în care este spontană"*—spune Durkheim (Division du Travail social, p. 371, cit. de Bayer p. 25). Şi, mai departe: „prin spontaneitate trebue să înţelegem nu numai lipsa oricărei violenţe exprese şi formale, dar şi orice ar putea împiedeca, fie chiar indirect, libera desfăşurare a forţelor sociale pe care fiecare le poartă cu sine. Ea presupune nu numai că indivizii nu sînt determinaţi cu forţa să exercite anumite funcţiuni sociale, dar şi că nici un obstacol de orice fel nu-i împiedecă de a ocupa, în cadrele sociale, locul care este în raport cu facultăţile lor" (Durkheim loc. cit.).

Or, cum una din laturele antisemitismului—şi nu cea mai neînsemnată este îndepărtarea Evreilor dela cît mai multe profesiuni, aceasta aduce deadreptul *desolidarizarea naţională*. Simplu şi—pare-mi-se—imposibil de tăgăduit.

E drept că poate un Chamberlain nu ar fi de acord. De cît în asemenea chestiuni este mai prudent să cosultăm nu pe *essayste-i*, ci pe întemeietorul sociologiei ştiinţifice. Şi Durkheim ne spune clar: *„diviziunea muncii nu produce solidaritate decît dacă e spontană, şi în măsura în care e spontană"*.

Aşa dar, ruperea solidarităţii naţionale, în ce are ea mai esenţial— iată efectul de căpetenie al antisemitismului. Concluzie originală, mai cu samă pentru felul cum a fost obţinută.

Altă concluzie a autorului, corolar al celei dintâiu: *„ura de rasă crează grupuri artificiale* şi *antagoniste"* (pag. 29). Cu alte cuvinte, nu de o diviziune a muncii este vorba aci. O asemenea diviziune presupune libertatea alegerii profesiunii. Aci avem de a face cu o divizune nu a muncii, ci a societăţii, cu o diviziune pură şi simplă, fără criterii economice şi cu efecte deci funeste economiceşte.

Este foarte interesantă şi fecundă această idee a d-lui Bayer: *antisemitismul născător de grupuri antagoniste artificiale*. Păcat că—să sperăm că numai deocamdată autorul se mărgineşte să o constate, fără a o adînci.

Dacă ne este îngăduit, vom face cîteva observaţii în această chestie. Prin cuvîntul *artificial* trebue să înţelegem: potrivnic so-

lidarității sociale, potrivnic criteriilor economice ale diviziunii grupurilor în societate. Și dacă ar fi să căutăm o formulă pentru a caracteriza acest caracter artificial, am spune că: *antisemitismul tinde să înlocuiască concurența cu ostilitatea*. Iată ce trebue să înțelegem prin aceasta:

Se știe că lupta împotriva Evreilor nu este nici o luptă de rasă, nici o luptă religioasă, poate nici chiar o luptă de clasă propriu zisă. Este pur și simplu consecința unei superiorități a Evreilor în îndeletnicirile comerciale, industriale și financiare. Intr'o vorbă: sînt anumite îndeletniciri în care Romînii ne-evrei nu pot face tot atît de bine ca Romînii evrei. In țările unde problema evreiască a dispărut, aceasta s'a datorit faptului că ne-evreii au reușit să facă tot atît de bine ca și Evreii anumite lucruri. Asemenea rezultate s'au obținut grație unei lupte de natură specială, care se chiamă: *concurența*. Luați oricare manual de economie politică și veți găsi că armele *concurenței* sînt: 1) scoborîrea prețului mărfii, 2) ridicarea calității, și 3) intensificarea muncii. Din aceste trei trăsături, se poate vedea că desbinarea specifică concurenței se face în folosul obștei consumatorilor și, prin intensificarea muncii, în folosul coeziunii morale a grupului.

Tot în manualele de Economie Politică stă scris că drumurile concurenței duc, toate, la *cartelizare*. Concurența este numai despărțirea inerentă oricărei *colaborări* mai superioare.

In opunere cu concurența, este fenomenul ostilității, a luptei dintre grupuri în vederea exproprierii grupului advers. Este o degenerare a principiului de antagonism. Departe de a duce la o cartelizare, la o înțelegere finală, ea are de scop distrugerea rivalului. Insfîrșit, în loc de arma economică a *muncii*, antisemitismul se slujește de unelta *politică* a legilor și regulamentelor restrictive de libertate individuală, și de libertăți constituționale în genere.

La toate acestea s'ar putea însă face o obiecție. *Ostilitatea* de care vorbeam poate fi binefăcătoare. Clasele nu urmăresc în lupta lor armonia, înțelegerea, ci mai degrabă distrugerea adversarului. Totuși se spune că lupta de clasă e un factor de mare progres.

Obiecția este dreaptă. Dar îndreptățirea ei vine tocmai din aceia că între *clase* nu poate exista concurență, ci numai ostilitate. Concurența presupune combatanți mai mult sau mai puțini identici, al căror rol economic în societate să fie asemănător. Exemplul tipic este băcanul dela No. 1 și cel dela No. 21 al aceleiași străzi. Pe cînd membrii a două clase deosebite, de pildă membrii proletariatului, diferă în totul de membrii clasei capitaliste, tocmai din punctul de vedere al rolului lor economic în procesul producțiunii.

Și dacă degenerarea concurenței în ostilitate este un fenomen morbid cînd e vorba de antisemitism, aceasta se datorește tocmai faptului că între membrii evrei și cei ne-evrei ai luptei este *normal* să existe concurență, nu ostilitate, pentru bunul motiv că rolul economic la care amîndoi năzuesc este *identic*. Singura deosebire stă în superioritatea unora față de ceilalți în ceiace privește priceperea și puterea de muncă.

Iată de ce trecerea dela concurență la ostilitate alcătuește aci o anomalie, susceptibilă de a adînci mai mult opera de desolidarizare socială pusă în lumină de d. Bayer.

Dacă reluăm acum distincția solidariștilor în: solidaritate mecanică și organică, una bazată pe conformism, cealaltă pe diviziune a muncii, descoperim că tendința *degenerării concurenței în ostilitate* nu satisface nici chiar solidaritatea aceia inferioară, solidaritatea bazată pe conformismul gregar, căci nu e vorba de *uniformizarea* tuturor, evrei și ne-evrei, ci de pura și simplă distrugere a unuia din grupurile litigante.

Astfel, la lumina celor cîteva principii intangibile ale sociologiei, antisemitismul apare, limpede, ca un fenomen de degenerare și ca un ferment de desolidarizare în societate.

D. I. Suchianu

* * *

Ramiro Ortiz, *Viaggio ai regni di Madonna Poesia*, F. Campitelli, Foligno, 1923, prețul 7.50 lire.

Publicitatea italiană a primit noua scriere a profesorului nostru de literatură italiană, cu toată căldura și respectul cuvenit talentului, culturii și ingeniozității sale.

Această „călătorie în țara poeziei" este de fapt o reluare a criticei „impresioniste" (epitetul va fi explicat mai jos!) pe care d. Ortiz o cultivă dela războiu încoace și pe care o regăsim în grațiosul volumaș intitulat „In ciuda submarinelor" (Alcalay, 1919) ori în „La Fronda delle Penne d'oca" (Napoli, Ardia, 1921).

Ca înfățișare externă d. Ortiz se găsește pe linia romanelor lui Anatole France (de tipul „Révolte des Anges") sau mai ales a celor ale lui Alfredo Panzini din ultima manieră: „Viaggio di un povero letterato" „Il diavolo nella mia libreria", etc..

Dar ca realizare critică în sine, volumul de față ne pare cu mult superior încercărilor anterioare; și din acest punct de vedere, autorul își asigură un loc necontestat în istoria romanului critico-literar din Italia.

Genul în sine este foarte ingrat: „criticii" de profesie îl socotesc o falsificare a criticei „serioase" ori (în cel mai bun caz) o frivolă „ingeniozitate"; publicul mare ocolește astfel de scrieri în care găsește o sumă de lucruri greu de priceput și prea puțină „acțiune" ori „descriere de mediu".

Cu toate acestea, genul s'a impus (mai ales de cînd s'a dus faima lui Romain Rolland) și multe din scrierile lui Papini, cași ale lui Panzini, trebuesc interpretate în cadrul acestui fel de-a compune.

Succesul în astfel de cazuri depinde în mare parte de calitățile stilistice ale autorului, de originalitatea minții și de cultura sa, cît mai variată în timp și în spațiu.

Așa stînd lucrurile, nu ne poate mira de loc plăcerea cu care se cetesc noile pagini din cartea de față: autorul cunoaște „en maître" toate literaturile europene—dela catalană la vechea franceză, dela spaniolă la provensală, dela engleză la germană... dela italiană la romînă... Astfel că, de spus găsește întodeauna multe; nu numai atît: are și marele merit de-a nu spune tot ce știe—dovada deplinei sale maturități intelectuale.

Nici ca stilist nu e mai puțin bine dotat: după ce—în tinerețe—s'a complăcut în încercări novelistice, d. Ortiz a păstrat totdeauna acea atitudine de „humor" sănătos, senin, neartificial, care se consideră satisfăcut atunci cînd procură „autorului" cîteva clipe de modestă mulțumire de sine. Rar găsești „critici" care să dea dovadă că posedă calitățile artistice, „dar și pe cele sufletești", pe care le posedă din plin prof. Ortiz. Iar în ce privește finețea, discreția, subtilitatea, seninătatea și moralitatea ce transpiră din paginile sale, credem că mulți din „criticii" dela noi (mai ales cei tineri—înclinați spre negațiunea lipsită de orice convingere superioară) ar trebui să ia ca model noua carte a confratelui lor italian.

Așadar: cultură, talent de scriitor și în plus: originalitate de vederi în ce privește considerațiile estetice pe care le presară alături de interpretările critice propriu zise. Din acest punct de vedere strict doctrinar, cartea d-lui Ortiz corespunde din plin așteptărilor, căci „inaugurează un nou metod critic" (după cum însuși ne spune pg. 17). In două cuvinte, iată în ce constă acest metod: Pornind dela concepția crociană (căci autorul este un crocian) și ajutat de doctrina idealismului actual a lui Gentile, (dela care împrumută ideia că „Poezia este sufletul poetului ori a acelui care o gustă și—prin aceasta—o crează din nou"—d. Ortiz socotește cum că adevărata critică de artă nu poate fi decît subiectivă, sau creația repetată de arta operei de către cetitorul (critic) pus în condiții psicologice analoge.

La această nouă concepție a ajuns și filozoful Gentile, dar abia cum a în urmă, cu „I Discorsi di religione" (1920); pe cită vreme d. Ortiz declară a fi avut intuiția acestui adevăr estetic încă din 1913, cînd nici nu se vorbea măcar de „idealism actual".

Nu este aici locul să discutăm în amănunt valabilitatea acestei teorii estetice, căreia i s'au și adus anumite obiecții.

(Așa de pildă, Cecchini redactor la „Il Concilio" din Foligno, a observat că în cazul acesta nu numai poetul, ci și criticul va trebui să fie „inspirat" spre a putea gusta și interpreta o operă de artă, etc.!) Repetăm însă lămurind că, pentru autor, poezia nu e un „organism" de sine stătător, nu e un „un obiect unitar"—ci un accesoriu, un excitant menit să creeze în sufletul cetitorului stări sufletești echivalente celor în care se afla primul creator. Ca consecință (dedusă) urmează că nici critica nu mai poate fi considerată drept „științifică", „abstractă", „obiectivă" și „absolută"— ci „relativă", „subiectivă", „concretă", „impresionistă".

Admis acest principiu, înțelegem ușor rostul autobiografiei și re-evocării de stări sufletești prin care a trecut criticul în acest gen de „roman critic": trebue să ne intereseze nu numai biografia poetului (creator de poezie!), ci și a criticului (înălțat la rangul de re-creator de poezie!).

Acesta fiind principiul,—restul cărții rămîne un „vagabondagio letterario" prin domeniul tuturor literaturilor și tuturor vremurilor: criticul culege de pe unde i se pare mai nimerit fragmente poetice care să se potrivească cu starea lui sufletească din momentul cînd scrie. Iar cum „starea" sufletească e foarte „mobilă", pricepem ușor varietatea materialului pe care autorul îl pune în joc spre a-și valorifica principiul enunțat; pricepem în același timp și rostul titlului: **Viaggio ai regni di Madonna Poesia!**

Rînd pe rînd, se ocupă de Carducci (pe care d. Ortiz l-a mai studiat odinioară și din punct de vedere al inspirației medievale), despre cele mai celebre opere în legătură cu motivul reîntoarcerii la cămin, după ani întregi de rătăcire prin lume (aci... simțim perfect corespondența dintre poet și critic!), despre Ulisse, Dante, Du Bellay, Shelley, Pascoli, Pirandello, Musset, Horațiu, Saffo, Leopardi, Plato, Juan Maragall, Unamuno, Shakespeare etc., ne oprim aci căci lista e lungă.

Dar cele mai remarcabile pagini din carte sînt cele dedicate liricei lui Gabriele D'Annunzio și Baladelor lui Paul Fort.

D'Annunzio liric — mai ales cel din „Laudi"—este inaccesibil chiar și pentru publicul italian. Iată de ce comentariile estetice atît de maestru și de poetic scrise aci de autorul nostru vor fi de un real folos publicului mare care în fanatica-i admirație pentru poet, se vădește adesea incapabil să-l cunoască în adevărata sa lumină. In ce ne privește, nu știm să se fi scris aiurea analize mai minuțioase și mai suggestive asupra celor mai perfecte lirice d'annunziane—în stare să contrazică ori să eclipseze pe cele ce ne oferă d. Ortiz în cap. IV al cărții sale de azi. Totodată, remarcăm dreptatea pe care-o are, fixînd acea „scară de valori estetice", prin care se stabilește următoarea ordine în lirica lui D'Annunzio: 1) „Versilia" 2) „Morte del Cervo" 3) „Proggia nel Pineto" 4) „L'Otre" 5) „In morte di un distintiore" 6) „L'Onda" 7) „Alle Parole" 8) „Undulna" 8) „Novilunio di Settembre".

Cît despre „Baladele Francese" ale lui Paul Fort, considerate în raport cu vechea tradiție a liricei „d'oil, nu știm dacă în Franța s'a scris până acuma vre'o pagină mai simțită decît acestea oferite cu atîta generozitate de criticul italian.

A propos de Paul Fort, ne amintim că și Giovani Papini i-a dedicat cîteva pagini admirabile (în volumul „Testimonianze"). Această coincidență ar putea servi de obiect de studiu spre a ne da și mai

bine sama de valoarea criticei prof. Ortiz, comparînd-o cu cea a marelui polemist florentin. Din acest studiu, ar reeși numaidecît clară și firească, afinitatea dintre cele două temperamente, oricît de opusă ar părea rafineria aristocratică a abruzzerului față de rusticitatea sălbatecă a aprigului florentin.

Alexandru Marcu

* * *

N. Cartojan. *Alexandria în literatura romînească, Noui contribuții*, 1922, București.

In 1910 d. N. Cartojan tipărea primele sale cercetări asupra Alexandriei în literatura romînească. Cunoscut de mai înainte pentru predilecția sa de-a se opri asupra acelor producțiuni literare și figuri culturale, care au avut răsunet larg în masa mare a poporului, d. Cartojan și prin studiile migăloase asupra Alexandriei rămîne pe terenul cunoscut sufletului său. In studiul din 1910 stabilea că Codex Neagoeanus din 1620 scris de popa Ion Rominul din Sin-Petru, reprezintă la noi cel mai vechiu manuscris romînesc al Alexandriei, din cîte cunoaștem, că copia făcută de popa Ion a avut un original mai vechu din sec. 16-lea, care s'a tradus după redacțiunea sîrbească a Alexandriei.

Noul său studiu complectează pe cel de mai înainte din toate punctele de vedere. Față de recenziile, care s'au ocupat de primele sale constatări d. Cartojan dovedește acum și mai deplin, că Alexandria romînească reprezintă traducerea unei Alexandrii sîrbești, dîndu-ne cu această ocaziune toate detaliile de literatură universală asupra Alexandriei și că avem o singură traducere, care apoi a circulat în principate și în Ardeal. Alexandria s'a tradus în romînește într'o vreme cînd slujba bisericească se oficia la noi în limba slavonă. Ca dovadă avem și frazele slavonești păstrate în textul romîn al Alexandriei (pag. 18 - 19). Ca să ajungă la aceste rezultate, d. Cartojan a studiat textul Alexandriei romînești în legătură cu circulația Alexandriei în sud-estul european, la Bizantini, Bulgari, Sîrbi și redacțiunea neo-greacă, dovedind, că numele proprii din Alexandria romînească au totdeauna formele obișnuite în redacțiunea sîrbească. *Observăm* cu această ocaziune, că prezența lui Atlamiș trecut în textul Alexandriei din cronica lui Ion de Tîrnave ar însemna, că redacțiunea sîrbească s'a tradus în romînește după publicarea amintitei cronici sau lărgind ipoteza, redacțiunea sîrbească trecuse în Țara-Ungurească cu exodul sîrbesc de după prăbușirea Serbiei, și că acolo a suferit amplificări ca cea despre Atlamiș, iar cu trecerea în Țara-Romînească și apoi în Moldova a familiei ultimului despot sîrbesc Iovan, a Iacșicilor etc. (C. Jirecek, Geschichte der Serben, vol. II 1. Gotha 1918, pag. 2 2 și urm. 253 și urm.) a trecut în Principate. Nu este o întîmplare, că cel mai vechiu manuscris slavon al Alexandriei cunoscut la noi este din 1562 scris în mînăstirea Neamțului din porunca mitropolitului Grigorie al Sucevei. Se mai cunoaște o cronică sîrbo-moldovenească dela Neamț într'un codice din 1557 (I. Bogdan, Cronice inedite atingătoare de istoria Romînilor, Buc. 1895, pag. 81 și urm.) Elena fiica despotului Iovan, a fost doamna lui Petru-Rareș, iar fiica sa Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu. In 1566 la curtea din Suceava se găseau 3 fii și 2 fice ale lui Miclăuș Baiș. (Spomenik XI. pag. 90). Așa se explică cum Moldova ajunge azilul literaturii sîrbești și de ce la noi aici găsim primul exemplar slavon al Alexandriei. Este probabil, că și traducerea cea mai veche în romînește s'a făcut tot în Moldova.

Dar să urmăm interesantul și frumosul studiu al d-lui Cartojan. Intr'un capitol special ne arată prelucrarea și amplificarea romanului în manuscrisele romînești. Autorul dovedește mult bun simț și toată pregătirea. Dintre diferitele amplificări sînt interesante cele despre Daci care dovedesc, că opera lui Miron Costin, De neamul Moldoveni-

lor", în 1680 era răspîndită în București (este un argument în plus față de cele aduse de Giurescu, că amintita scriere este dela începutul activității literare a cronicarului moldovean; cf. *Miron Costin, De neamul Moldovenilor* ed, C. Giurescu, Buc 1917, prefața XL și urm. *C. Giurescu, Interpolările și data scrierii* etc. Buc. 1915) Este interesantă și amplificarea despre descălecatul lui Dragoș care a ajuns mai intâiu la locul „unde să numești acum Fundul Moldovei, mai sus de Cîmpulung" și în aceeași interpelare ni se lămurește, că adaosul e luat din letopisețul lui Ștefan Voevod. Munca d-lui Cartojan foarte grea și anevoioasă în a stabili tradiția manuscriselor Alexandriei, în felul acesta devine un capitol foarte interesant, arătîndu-ne oarecum cultura generală istorică, către care se tindea la noi pe vremuri. Descrierea codicelui neagoean are desăvîrșirea informației: ni se prezintă toate datele, cu care pot fi controlate concluziunile d-sale. (pag. 30—32). Ne arată apoi principiile de transcriere. Limba manuscrisului este studiată din toate punctele de vedere, dîndu-ne contribuții de preț pentru o gramatică istorică a limbii (pag. 55—67). Studiul acesta justifică părerea de mai înainte că o singură traducere a Alexandriei a circulat la noi în diferite copii mai mult ori mai puțin modernizate și adaptate uneori la graiul lor special de copiști. Studiul limbii îi va mai servi autorului, cînd încearcă să stabilească regiunea unde s'a scos Codex Neagoeanus. Se ajunge la concluzia că stratul de limbă al copistului ar dovedi că Sân-Petru, unde Ion Rominul copistul manuscrisului era preot, probabil este Sîn-Petru din Țara-Hațegului. Se aduc ca dovezi particularitățile fonetice ale textului comparate cu graiul de azi din Țara-Hațegului, precum și faptul că în Țara-Hațegului (Hațegul nu se constată a fi fost reședința lui Litovoi în 1247, cum afirmă autorul) s'a păstrat mult timp o bogată nobilime romînească. La dovezile d-lui Cartojan aș adăuga și frumoasa biserică din Sîn-Giorgiu de pe *Streiu* cu *inscripția* ei slavonească și frumoasele fresce ale ctitorilor Cîndești. Ni se prezintă apoi considerațiuni interesante cînd se discută regiunea prototipului romînesc al Alexandriei. Un capitol foarte folositor este acela despre elementele turcești și noțiunile culturale din Alexandria. La sfîrșit avem transcrierea lui Codex Neagoeanus cu caractere latine, făcută așa că poate servi drept model.

Numai cine a studiat texte vechi poate să-și dea sama de multa muncă și pricepere, care se cere pentru a întreprinde un studiu ca al d-lui Cartojan. Exactitatea și bogăția informației siguranța metodei ca și bunul simț în concluzii fac foarte prețios acest studiu. Este atîta depărtare între cartea lui Gaster, Literatura populară romînă și studiul d-lui Cartojan, care e familiarizat cu tehnica modernă de cercetare.

I. Minea

* * *

Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului: III Despre legile fonologice* (în Dacoromania, II), Cluj 1922.

Am vorbit în numerele anterioare despre celelalte două studii de sinteză pe care le-a publicat d. Pușcariu subt titlul *Din perspectiva Dicționarului*: unul despre onomatopee și altul de semantică. Al treilea studiu din seria care va urma, este tot atît de important deoarece până acum în literatura noastră filologică aproape nu s'a tratat problema veche și totuși mereu nouă, acela a legilor fonologice.

De cînd filologia a devenit „științifică", concepția de lege fonologică a suferit modificări. La început s'au admis legi cu excepții; școala neogramaticilor (Osthoff, Brugman, H. Paul, etc.), a formulat însă „legi oarbe fără excepții, care apar „la toți membrii unei Comunități" și la „toate cuvintele unde sunetul se găsește în aceleași împrejurări". Neolinguiștii au reacționat împotriva „legilor oarbe" și au negat existența

lor. Intre aceste două extreme, sînt unii care țin mijlocia, schimbînd numele de „lege" în acela de „regulă".

D. Pușcariu face un scurt istoric al acestor concepții fără a se opri la detalii care se pot găsi în tratatele speciale de linguistică ori în studiul excelent al lui Wechssler: *Giebt es Lautgesetze?* Totuși, în cele ce se spune la p. 26 asupra concepției lui Bartoli despre legi, n'ar fi trebuit lăsate la oparte următoarele cuvinte caracteristice: „Nu există nici o lege fonetică, nici gramaticală, nici lexicală" (*Alle fonti del neolatino*, în *Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis*, Trieste 1910, p 918). Aceste cuvinte ar fi trebuit reproduse din următoarele motive: nimeni n'a tratat concepția neogramaticilor cu atît de mare asprime ca Bartoli, numind-o „aberație". In locul ei, Bartoli, nu ne-a dat decît un nume (cum spune singur în *Revue de dialectologie romane* II, p. 489 nota 4), alăturîndu-se la școala lui Gilliéron, ca un școlar modest și ascultător. Insă, ceiace este ridicol aproape, maestrul declarat ad-hoc, nu numai că la tot pasul în lucrările sale recente vorbește de „legi" și „reguli", dar admite legi fonologice.

Plecînd dela definirea terminologiei pe care o va utiliza, d. Pușcariu deosebește *schimbarea de rostire*, care se întîmplă atunci cînd vorbirea tradițională capătă o modificare incidentală, de *legea fonologică*, cînd acea modificare este constantă și cuprinde „toate cazurile cu aceiași structură". Fiindcă schimbările sunetelor depindeau de anumiți factori „fonetici", s'a dat acestora numele de „legi fonetice". Insă este deosebire între „lege fonetică" care e un termen impropriu și „lege fonologică". Neclaritatea acestei terminologii a adus de multe ori greșeli de metodă.

După autor, nu trebue să se facă deosebire între analogie (fenomen psichic) și lege fonologică (fenomen fiziologic) ca în concepția neogramaticilor, căci există o legătură între transformările sunetelor și sensul cuvintelor. Schimbările de rostire se fac printr'o evoluție lentă. Generalizarea unei schimbări de rostire se face în mod inconștient (uneori și prin acțiunea minții care le extinde asupra cazurilor asemănătoare); legile fonologice însă sînt rezultate dintr'o acțiune mintală conștientă. Spre deosebire de alți autori, d. Pușcariu admite că indivizii „cu talent pentru limbă" sînt de cele mai multe ori acei care contribuesc la *inovații* și acestea se generalizează apoi prin imitație. Concluzia la care duce întregul studiu este „credința" autorului în legi fonologice, care nu sînt „abstracțiuni sau invenții ale gramaticilor, ci sînt realități linguistice, formule existente în mintea vorbitorului".

Lucrarea d-lui Pușcariu umple un gol simțit în literatura linguistică romînească. Ea prezintă în mod concret chestiile cele mai aride pe care necesitatea ori chiar pedantismul le-a îngrădit într'o terminologie puțin accesibilă.

I. Șiadbei

* * *

Traian R. Ionasco, *L'Evolution de la notion de cause dans les convention à titre onéreux*, Recueil Sirey, Paris.

Alcătuirea mecanismului prin care funcționează convențiile a fost și este încă una din cele mai grele probleme ale științei dreptului. Pentru a cunoaște materialul compus din articulații logice și mai ales pentru aprofundarea procesului psihologic prin care se face întîlnirea celor două voințe, se cere o tehnică savantă și solidă. Jurisconsulții au întîmpinat mari greutăți oridecîteori au căutat să cuprindă într'o formulă juridică subtila elaborare a obligațiilor din convenții. Ei s'au văzut nevoiți să dividă complexul procesului în mai multe părți, pe care le-au numit „elementele esențiale" ale contractelor.

In „Evoluția noțiunii de cauză", autorul se ocupă cu cel mai contestat din aceste elemente: cauza. Deși lucrarea este prin des-

tinaţie, o teză de doctorat, ea prezintă, prin documentare şi originalitate, caracterele unei scrieri de specialitate. Facultatea juridică din Paris, recunoscînd acest merit, a reţinut şi a premiat studiul d-lui Ionasco.

Autorul nu face, cum se obişnueşte, un simplu istoric urmat de cîteva observaţiuni generale. Metoda sa este mai cuprinzătoare, şi, dacă se poate spune, mai tinerească. D. Ionasco trece peste hotarele ştiinţei sale pentru a lua dela alte discipline datele de care are nevoie. Astfel, la începutul lucrării, găsim un studiu asupra voinţei în formarea contractelor, unde psihologia este pusă la contribuţie în largă măsură.

Voinţa contractuală apare ca un fenomen compus din diferite *voliţiuni*, a căror structură trebue studiată *în adîncime*, stabilindu-se până la care treaptă criteriul juridic poate cobori această scară de voliţiuni.

Autorul expune apoi evoluţia noţiunii de cauză în dreptul roman, în doctrina clasică şi în doctrina anticauzaliştilor. Concluzia la care ajunge este că „fenomenul de voinţă prezintă, în adîncimea sa, o serie multiplă de voliţiuni, legîndu-se unele cu altele printr'un raport de mijloc la scop şi... construcţia tehnică a voinţei juridice va trebui să înfăţişeze cel puţin în parte această adîncime". „Doctrina clasică întemeiată pe o concepţie scoasă din analiza insuficientă a realităţilor... a socotit cauza ca o entitate abstractă, singură esenţială şi'n acelaşi timp distinctă de motive, care erau socotite ca indiferente".

Noţiunea cauzei, aşa cum este socotită în doctrina clasică, trebue completată cu ajutorul investigaţiilor din domeniul viu şi bogat al jurisprudenţei, care exercită asupra oricărei activităţi juridice „un control pentru a şti dacă corespunde ordinei publice şi moral-sociale a societăţii". Autorul împărtăşeşte punctul de vedere larg şi activ al lui Duguit, după care „orice individ are obligaţia de a săvîrşi în societate o anumită funcţiune în raport direct cu locul pe care-l ocupă în ea". Activitatea contractuală, fiind de natură socială în rezultatele şi urmările sale, trebue şi ea supusă controlului social, control reprezentat prin aprecierea instanţelor judiciare.

Jurisprudenţa pune în evidenţă apropierea între noţiunea de cauză şi erorile de voinţă (falsa cauză; cauza ilicită şi imorală), lărgind cadrul în care şcoala clasică vrea să restrîngă noţiunea de cauză. Datele psihologice demonstrează corelaţia strînsă între cele două scopuri manifestate la facerea contractului: unul *imediat* în raport cu voinţa de a se obliga şi altul *mediat*. Spiritul jurisprudenţei franceze se apropie aici de teoria profesorului italian Carlo Manenti care, susţinînd dualitatea cauzei, crede că conceptul ei conţine două elemente, amîndouă tot atît de esenţiale: unul fix, constant, abstract: cauza în sensul clasic; altul variabil de la un caz la altul: cauza în sensul jurisprudenţei. In modul acesta, realităţile ştiinţei juridice au fost cuprinse într'o construcţie a cărei sistem, stabilit pe datele psihologice concrete, respectă, în marginile posibilităţilor, interesele practice. „Voinţa psihologică găseşte un tipar lărgit înăuntrul căruia va putea să introducă, cu titlu de voinţă juridică, însăşi substanţa ei".

In studiul d-lui Ionasco prelucrarea materialului brut al lucrării este uneori neîndestulătoare: sînt cîteva lungimi şi cîteva pasagii obscure. Dar d-sa posedă tehnica ştiinţei şi ştiu să se folosească de filzofie, dar numai în măsura în care-i permite faptul juridic şi codul. Sfîrşind, trebue să menţionăm că aproape în acelaşi timp cu lucrarea de mai sus, a apărut şi volumul „De la cause des obligations", (Libr. Dalloz, Paris, 1923) al d-lui H. Capitant, în care celebrul civilist francez ajunge la unele concluzii analoage cu acele ale compatriotului nostru.

S. Ionescu

Revista Revistelor

Partidul politic

Partidul politic este o asociaţie liberă de cetăţeni, uniţi în mod permanent prin interese şi idei comune, de caracter general, asociaţie ce urmăreşte în plină lumină publică a ajunge la puterea de a guverna, pentru realizarea unui ideal etic social.

Prin primul caracter, partidul politic se deosebeşte de alte unităţi sociale (castă, clasă, familie).

Prin al doilea, de masa care compune o întrunire liberă. Spre deosebire de asociaţiile libere şi permanente, ce urmăresc cercetarea problemelor politice sau fac chiar propuneri de realizare practică, dar nu au ambiţia de a guverna,—un partid politic tinde să pună mîna pe cîrma statului.

Activitatea lui se face în plină publicitate, spre deosebire de acea a organizaţiilor clandestine şi secrete (camarilă, francmasonerie, camorră, maffie).

Partidul politic se distinge de clică, fracţiune sau coterie, printr'acela că are rădăcini adînci, necesare în viaţa socială, atît în substratul ei economic, concentrate subt formă de interese, cît şi în cel sufletesc, cristalizate în idei.

Sînt partide care pun în evidenţă mai mult interesele economice, altele mai mult ideile politice, religioase, filozofice. In realitate ideia, pentru a avea putere, e totdeauna întovărăşită de un interes, iar interesul nu se poate satisface decît prin idee.

Intre partid şi clasă, nu există—cum cred unii—un raport de identitate. Experienţa politică ne arată că nu în mod necesar aparţinerea de o clasă atrage după sine şi aparţinerea de partid.

Poate aparţinea cineva unei clase sociale, fiind cu totul indiferent politicei sau făcînd parte din alt partid decît acel care spune că reprezintă interesele clasei sale.

Sînt muncitori care nu fac parte din partidul socialist sau fac parte din cel conservator sau catolic.

Apoi sînt foarte multe elemente din alte clase ce fac parte dintr'un partid, fără a deveni reprezentanţii unei clase.

Partidul socialist cuprinde multe elemente neproletare, iar centrul catolic e alcătuit din mari proprietari, reprezentanţi ai profesiilor libere, proletari, lucrători, ţărani, elemente sociale disparate, unite printr'o anumită ideologie ce formează un tot doctrinal politic nu-

anţat şi colorat de credinţi şi idei religioase.

Partidele naţionale ceh, polonez, romîn nu reprezentau înainte de războiul mondial interese de clasă, ci o idee ce aduna pe reprezentanţii tuturor claselor şi acelaşi lucru se poate spune astăzi despre fascism.

Totuşi, nu se poate nega că în genere majoritatea aderenţilor unui partid se string şi sînt luaţi din aceleaşi pături sociale.

Partidul politic, nefiind ceva compact şi omogen, are nevoe de o organizaţie care să creeze unitatea lui spirituală.

Ea constă din trei elemente: conducerea, programul, mijloacele de luptă şi propagandă.

Conducătorii formează o ierarhie începînd dela şef şi până la technicianii şi practicienii mecanici ai partidului.

Programul cuprinde sau trebue să cuprindă: un mic sistem sociologic şi etic, analiza explicativă şi critică a societăţii la un moment dat, formula necesităţilor actuale, mijloacele pentru realizarea lor, o doctrină ce dă ideia unei societăţi perfecte.

Partidele de principii sînt în primejdie de a degenera şi de a deveni pur doctrinare şi pedante, fără nici o relaţie cu realitatea, cele oportuniste sînt în primejdie de a deveni pur rutinare, amorale sau cinice.

Ambele au ca scop cucerirea puterii politice prin luptă, numai că partidul de program urmăreşte guvernarea ca un mijloc pentru a realiza programul său, în timp ce partidul politic oportunist urmăreşte guvernul cu singurul scop de a guverna.

Aceasta determină şi procedura propagandei (pregătirea luptei spirituale) ce se face de aceste două partide.

Pe cînd partidul de program se adresează judecăţii cetăţenilor, urmărind impunerea unor anumite idei prin persuasiune şi întrebuinţînd o metodă ideală de polemică, partidele oportuniste caută succesul cu orice preţ şi cu orice mijloc, servindu-se pentru obţinerea lui, de arta de a seduce şi insinua, de acea de a corupe, de acea de a calomnia, minţi, mistifica, de acea de a intriga şi, ca ultim mijloc, de teroare.

Dacă acţiunea partidelor oportuniste degradează, înjoseşte, scoboară viaţa publică, desgustînd pe cei mai buni cetăţeni, acea a partidelor de program e în realitate un bine necesar, îndeplinind o înaltă funcţie politică şi socială.

Partidul politic de program, personalitate colectivă interesantă şi suggestivă, e poate unica unitate socială organizată, care poate da democraţiei, pe lîngă cantitatea cuprinsă în suveranitatea naţională, şi calitatea.

(Dimitrie Gusti. *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, No. 4–5).

Asupra lui Marcel Proust

Opera lui Proust însemnă o dată şi o cotitură a literaturii fraceze. Ea oferă cetitorului o viziune nouă a lumii interioare şi exterioare, subt o formă nu mai puţin nouă.

Pe cînd ceilalţi scriitori caută să desvolte părţile unui roman în raport cu ansamblul, după o logică externă, simetrică, raţională, pe cînd la ei totul se desfăşoară în vederea acţiunii, fiecare detaliu neavînd valoarea decît în raport cu subiectul esenţial, Proust îşi bate joc de perspectivă şi opera lui nu are nimic dramatic. Ea e un voiaj de descoperiri în domeniul memoriei, o explorare de botanist şi, dacă Proust se exprimă în fraze complexe şi puţin arhitecturale, e fiindcă a voit să ne procure impresia că tot ce a scris, nu e decît un ierbar de reminiscenţi. Frazele lui sînt lungi, pentrucă e teoretician—şi sînt puţin logice, fiindcă nu e orator, nici prin voinţă, nici prin instinct.

El caută să înlăture, dimpotrivă, orice intervenţie a raţiunii constructive în vînătoarea lui de amintiri: „Informaţiile pe care memoria voluntară, acea a inteligenţii, ni le dau asupra trecutului, nu conservă nimic din el"... Iată de ce Proust nu sacrifică nimic, în vederea ansamblului, din celace i se pare că are o valoare intrinsecă. Orice fapt, dacă are un senz şi un comentar, oricît de neînsemnat ar fi subiectul, nu poate fi înlăturat, din motive estetice.

Cu dînsul romanul face un pas uimitor, căci departe de a se mărgini să ne dea numai lumea exterioară, abţinîndu-se în mod auster dela orice explicare intelectuală, Proust nu enunţă un fapt, o replică fără să le critice, să le cîntărească, să le studieze, să le analizeze, cu o miraculoasă inteligenţă: la nevoe el comentează comentarul lui însuşi, astfel că opera lui e asemeni acelor tratate din evul mediu, în care textul dispare, subt broderia gloselor.

Şi fără îndoială, există alte romane psihologice, alte romane de analiză în care autorul nu se mărgineşte să ne arăte personajele lui vorbind şi lucrînd şi unde, în anumite momente, el enumeră gîndirile şi sentimentele lor. Dar Proust nu se mulţumeşte cu aceastǎ enumerare şi nu ne dă numai o analiză, ci o analiză raţională. Cele nouă volume ce formează „A la recherche du temps perdu" sînt o adevărată enciclopedie psihologică.

Darurile necesare pentru a compune o astfel de operă, în care invenţia critică se întîlneşte în aceiaşi măsură cu invenţia concretului, se găsesc atît de rar reunite, încît nimeni nu va fi în stare să imite în mod real pe Proust. El va fi desigur pastişat şi va inspira pe alţii, căci cărţile lui sînt excitante; dar dacă ne putem imagina un spirit critic, care să aibă subtila şi meticuloasa lui manie de analiză, e imposibil să ne închipuim gînditorul care să posede puterea lui de a face să lucreze şi să vorbească personajele şi nici omul capabil de răbdarea, curajul, virtutea, munca obscură fără de care nu ar fi putut lua fiinţă o operă atît de enormă.

(Jacques Boulenger. *Nouvelle Revue Française*, No. 112.)

Unanimismul lui Jules Romains

Spiritul filozofic e pretutindeni răspîndit în literatura franceză actuală. Există un intelectualism al lui Paul Valéry, un idealism al lui Marcel Proust, un politeism unanimist al lui Jules Romains.

Acesta a fost elevul lui Durkheim, care susţinea că faptele sociologice nu se reduc la o simplă sumă de fapte individuale, că o religie, de exemplu, nu înseamnă nişte oameni care se roagă, ci o totalitate de dogme şi rituri, care obligă pe oameni să se roage într'un chip anumit. Pe cînd cei mai mulţi din discipolii lui Durkheim au găsit în învăţămîntul lui un pretext pentru a munci mult şi a gîndi puţin, Jules Romains şi-a pus întrebarea: deoarece grupurile există, ce înseamnă existenţa lor? şi ce înseamnă acea a indivizilor?

El a fost mai întâiu stăpînit de cugetarea acestor fiinţe invizibile şi puternice şi, crezînd că sînt un fel de divinităţi, a inventat un neopoliteism.

În „Odes et Prières" Romains închină imnuri zeilor care sînt în afară sau în interiorul nostru, zeului portului, al căzărmii, al casei... Dar zeul se confundă oare cu grupul şi e unanimismul o simplă mitologie sociologică? Grupul nu e decît un zeu virtual, adevăratul zeu e grupul în acţiune. Pentru aceasta, el trebue să înceteze de a fi un fapt pur sociologic, pentru a deveni un fapt psihologic sau interpsihologic. Grupul nu este o divinitate, decît dacă îl gîndim şi, în oarecare măsură, îl acceptăm.

„Les copains" ne arată cum aceşti zei apar şi dispar, cum grupul nu e solid decît prin totala concentrare a forţelor sale, prin asimilarea perfectă şi provizorie a membrilor, prin manifestarea victorioasă şi gratuită a puterii lui creatoare, equivalentă cu actul liber al psihologiei bergsoniene.

Văzut dinăuntru, acest zeu înseamnă invadarea eului nostru de ceva care nu este el. Cele mai multe din operele lui Romains, zugrăvesc momente de acestea. În „Lucienne", el ne descrie, cu o mare simplicitate de mijloace artistice, un comisar de bord şi o institutoare care, eşind dela nişte amici, se plimbă împreună în jurul bisericii. Fiecare e cucerit de celălalt. Grupul pe care ei îl con-

stitue, îl domină. Ei nu mai sînt doi, ci o adevărată căsătorie și sfîrșesc prin a se căsători.

Această credință în personalități colective și în realități sentimentale ce se impun individului, fără a izvorî din el,—iată la ce se reduce unanimismul. E ușor de văzut că el comportă o întreagă filozofie. In una din operele lui, Romains evocă un univers „care a renunțat la spațiu".

Adevărata problemă filozofică nu e de a ști cum cunoștința sau știința sînt posibile, dar de a explica această participare a unui subiect la alt subiect. Jules Romains consideră această participare ca o axiomă și caută să o facă senzibilă din punct de vedere poetic.

Dar dacă admitem axioma, în ce constă individualitatea? Ce e persoana noastră, din moment ce nu știm unde începe și unde se sfîrșește? Romains a căutat să pună problema persoanei în funcție de moarte și a scris „Mort de quelqu'un". Ce diferențiază pe un mort de un viu? Mortul nu reacționează și nu răspunde. Totuși exercită o acțiune. Godard mort are mai multă influență asupra mediului, decît a avut-o în timpul vieții lui. Pentru a fi cu totul mort, nu trebue să mai exiști în amintirea nimănui. Aceasta se întîmplă în sfîrșit. Godard, uitat de toți, „se evaporează ca un miros". In realitate, moartea nu sfîrșește nimic. Ea e o dezvoltare, nu o realizare. Adevărata realizare e eul individual, construcție fragilă dar pură, mănunchiu provizor de convergințî ordonate.

In el numai, trebue să căutăm acea existență abstractă și perfectă, pe care o așteptăm în zădar de la cealaltă lume, în care nu se găsesc indivizi, ci numai suflete neindividualizate, pe care joacă, ca pe niște coarde, neumărații zei ce populează universul.

Ne fiind exprimată într'o doctrină, filozofia lui Romains e departe de a fi de o coerență perfectă. Obiecțiile ce i se pot aduce sînt artificialitatea cu care separă viața și moartea, eul și non-eul, ca și misterul pe care-l comportă ideia persoanei noastre. Acest mister domină însă cugetarea contemporană.

(Emanuel Berl. *Les nouvelles littéraires*, April).

Opinia publică în Europa

N'avem acum nici încrederea în noi a secolului al XIX-a,—nici pesimismul veacului de mijloc. Amestecăm credința cu îndoiala.

Distrugerile materiale pricinuite de războiu pot și vor fi reparate. Nu trebue să ne alarmăm prea mult din pricina lor.

Există o cauză de îngrijorare mai profundă și mai persistentă: populația. Vom putea înmulți resursele materiale în raport cu creșterea populației?

Am devenit increduli. Dogmele noastre religioase și politice sînt roase de vreme: nu mai au nici o influență.

Comunismul este discreditat de evenimente; socialismul, cu interpretările lui de modă veche, nu mai interesează pe nimeni; capitalismul a pierdut încrederea în el însuși. Cît timp oamenii nu vor fi uniți într'un scop comun și nu se vor supune unor principii obiective, fiecare va ridica mîna împotriva celorlalți, — și goana dezordonată după avantagii personale va distruge în curînd întregul edificiu. Acum clasele și națiunile n'au alt scop comun decît doar războiul.

Oamenii preferă pacea și, deocamdată, urăsc războiul. Dar preferința lor pentru pace este moderată: ei au tot felul de scopuri, pentru care ar risca pacea.

Avem nevoe de-un pacifism aproape fără margini.

Cași războiul, pacea are — și ea — riscurile ei pentru mîndria și prestigiul unei națiuni, pentru bogăția și siguranța sa. Dar nu-i destul să indicăm primejdia pentru a justifica războiul și pregătirile armate. Trebue să analizăm toate consecințele războiului, în momentul cînd vrem să recurgem la dînsul.

Până la ce punct poate fi aplicat principiul pacifismului în Marea Britanie? Mai întâiu, din punctul de vedere al apărării. Nimeni

nu mai pricepe acum vechea maximă: dacă dorești pace, pregătește-te de războiu. Lumea nu-i atît de sălbatică să-i atace pe pacifiști. Națiunile armate și agresive — acelea își fac dușmani. Prudența ne spune că noi trebue să fim cei dintâiu, nu cei din urmă, dintre acei care vor să dezarmeze. Punctul central al politicii noastre ar trebui să fie un program de dezarmare.

In privința dominiunilor, se cuvine să facem totul pentru a le asigura o bună guvernare, cu ferma voință de a le păstra întrebuințînd forța. Dar dacă pozițiile noastre nu mai pot fi păstrate fără forță armată, — trebue să le părăsim în liniște, fiind fericiți că am scăpat de o primejdioasă răspundere.

Comerțul trebue să-l lăsăm liber, fără nici o excepție și fără să-l condiționăm de tratamentul reciproc al altor națiuni. Libertatea comerțului să fie un principiu de morală internațională, și nu numai o doctrină cu avantagii economice.

Dar nici un rezultat bun nu pot avea aceste măsuri fără rezolvarea chestiei populației. Reducerea numărului populației — dacă nu prin sărăcie, boală și războiu — va trebui totuși produsă în alt mod.

Acum lipsa pacifismului este primejdia cea mare și urgentă în Europa: ea va provoca ruina generală.

(John Magnard Keynes. *La Reconstruction de l'Europe*, No. 12).

Patria europeană

Civilizația europeană este în pericol. Care-s pricinile? Ne vom sili să le schițăm aici.

Ne așteptam ca, după războiu, să vină pacea. Ne-am înșelat. Foștii inamici se urăsc acum mai mult decît oricînd, iar discordia îi desbină și pe acei care luptaseră alături.

Combatanții credeau că se luptă pentru un ideal care trece peste granițele patriei lor. O religie nouă trebuia să se nască. Lupta se dădea pentru ultimul războiu, pentru drept, libertate, pentru întronarea unei omeniri mai bune, pentru dezrobirea popoarelor oprimate, pentru a se fonda o mare familie a națiunilor împăcate. Nu era vorbă decît de sacrificii desinteresate.

Desnădejdea a năvălit peste aceste visuri.

Mai mult încă decît înainte de războiu, energiile cele mai bune sînt îndreptate spre distrugere. Ori ce invenție se face,—îndată specialiștii o privesc din punctul de vedere al utilității militare. Fiecare nouă dominare a materiei este întrebuințată în slujba morții. Cînd se proectează construirea unei căi ferate într'o colonie, glasuri competente pun în evidență interesul strategic: vom putea dirija dela coastă în interior trupe suficiente, și urgent, în timpul războaelor viitoare. Se perfecționează un avion? Asta-i pentru a purta o cantitate mai mare de explozibil decît până acum. Fabricarea unor nouă gaze asfixiante este pretutindeni cu îngrijire studiată. Societățile consacrate industriei războiului se înmulțesc. Autoritățile încurajează pretutindeni sporturile, desconsiderînd inteligența în favoarea mușchilor, care—odată—vor deveni material pentru războaele viitoare. Guvernul francez a acordat, de exemplu, 90.000 de franci pentru construirea unei arene într'un județ, care de cîțiva ani cere zadarnic cîteva mii de franci pentru reparația unui spital. Camerele franceze refuză regulat orice credit pentru opere, a căror utilitate nu-i contestată de nimeni,—dar votează cu aclamații miliarde destinate armatei.

Fiecare țară se strînge între frontierele sale. Pretutindeni se urzește o conspirație împotriva străinilor. Străin! Acest cuvînt a devenit o injurie.

Războiul pentru libertate ne-a făcut să pierdem toate libertățile. Gorki, de pildă, care onorează nu numai patria lui, dar omenirea întreagă, n'a căpătat autorizația să vină în Franța pentru a-și restabili sănătatea. Polițiștii regulează acum raporturile noastre intelectuale cu popoarele străine. Unui scriitor francez i s'a refuzat de curînd pașaportul subt cuvînt că-i

ostil politicei oficiale. Trăim subt un regim de delațiune, fișe și dosare. Gîndirea independentă demult n'a fost atît de înjosită.

Condițiile economice actuale îngreuiază situația. Trei sute de milioane de Europeni nu ne mai pot ceti cărțile, revistele—nu mai știu ce gîndim noi.

Popoarele trăesc într'o ignoranță complectă unele despre altele: aceasta-i una din cauzele războaelor. Izolarea națională conduce la disprețul și la ura vecinilor.

Să mergem unii spre alții. Dar toate drumurile sînt închise. Comunicația nu se face decît pe poteci păzite de tunuri.

Europa dacă nu-și va schimba felul de viață se va prăbuși. Civilizația occidentală a și început să miroase a cadavru

(René Arcos. *L'Europe*, No. 1).

Intelectualii din Germania

Nobleța germană a dispărut, burghezia-i pulverizată și lupta decizivă continuă cu inverșunare între căpitanii marii industrii și șefii proletariatului. Nouăzeci și trei la sută din populație nu mînîncă carne decît odată pe săptămînă, nu mai bea vin, cafea și nici nu-și poate cumpăra un singur costum. Poporul german cheltuește patru cincimi din forțele sale pentru a-și procura cărbune, miere, lapte condensat...

Inainte de războiu, oamenii nici nu se gîndeau la traiul de toate zilele. Astăzi însă nu-i spectator de teatru, de pildă, care—în timpul reprezentației—să nu evalueze tualetele artistelor, prețul electricității, salarele mașiniștilor...

Generalii, a căror meserie fusese să trimită oameni la moarte, călătoresc acum dela un capăt la altul al țării pe contul vre-unei societăți de asigurare. Tineri din lumea bună, mici rentieri s'au apucat de toate îndeletnicirile ca să nu moară de foame.

Mi s'a povestit, acum un an, despre „viața" a două doamne, dintre care—alternativ—una stătea o zi în pat, fără să mînînce, pe cînd cealaltă se ducea la lucru și mînca. Exemplul acestor doamne, care duceau viața aceasta, s'a generalizat acum. Cine vrea să ofere amantei lui o păreche de ciorapi de matasă, trebue să dea treizeci de mii de mărci—cam de două ori leafa unui consilier de guvern (*Regierungsrat*). Dar să trecem peste acestea. Mii de copii și de bătrîni mor încet de foame în toate ungherele țării.

O tristeță profundă apasă asupra Germaniei,—și o grea resemnare. Nici animalelele nu cunosc astfel de înfrîngeri și astfel de mizerii.

In Germania domină astăzi un alt spirit. E mai multă libertate,—și o simplicitate nouă.

Mizeria progresivă împiedecă orice manifestare artistică. La Berlin actorii s'au pus în grevă, fiindcă leafa lor era echivalentă cu costul a două părechi de ghete. Cinematograful înlocuește teatrul. Publicul—cetind afișul unui spectacol—se întreabă, în prealabil, dacă nu cumva i-a văzut pe actorii din piesă pe vre-un film.

In chestii de artă, provincia ocupă primul plan. Operele cu tendințe umanitare, piesele anti-burgheze și internaționaliste au străbătut cu succes provincia—rămînînd capitala mai în umbră. Dar și capitala și provincia văd progresînd ruina teatrului.

Dezastrul războiului i-a aruncat pe intelectuali într'o mare dezolare. Nici o pătimire n'a fost însă mai cumplită decît prăbușirea credinții lor umanitare. Văd, cu desnădejde furioasă, cum cei mai bravi pier subt valul exigențelor economice și cum crește un materialism brutal, fără exemplu în istoria noastră.

(Kasimir Edschmid. *L'Europe*. No. 1).

Informații

Conferința anuală a Organizațiunii Internaționale a Muncii

A 5-a sesiune anuală a Conferinței Internaționale a Muncii,—pe lîngă care sînt acreditați reprezentanții unui număr de 55 de națiuni care compun Organizația Internațională a Muncii,—va avea loc probabil la Geneva, la 18 Octombre 1923. Consiliul de administrație al Organizațiunii s'a întrunit de curînd la Geneva în vederea stabilirii ordinei de zi a acestei sesiuni a Conferinței.

Patru chestiuni principale vor fi înscrise:

1. Intrebuințarea timpului liber al muncitorilor (educație, cultură, etc.)

2. Egalitatea de tratament a muncitorilor străini și naționali victime ale accidentelor de muncă.

3. Determinarea principiilor generale pentru inspecția muncii (această importantă chestiune a fost studiată de Biroul Internațional al Muncii din punct de vedere mondial).

4. Intreruperea odată pe săptămînă timp de 24 de ore a lucrului în fabricele de sticlă cu basin.

Alte chestiuni vor putea fi adăugite ulterior.

Utilizarea timpului liber al muncitorilor

Problema utilizării timpului liber al muncitorilor, prima chestiune înscrisă în ordinea de zi a Conferinței, îmbracă o importanță din ce în ce mai considerabilă, dată fiind tendința de a reduce orele de lucru care s'a accentuat în ultimii ani.

In unele țări, patronii au amenajat săli de gimnastică și piscine, săli de lectură, cursuri de învățămînt profesional și diferite alte instituții pentru a procura distracțiuni muncitorilor și a facilita dezvoltarea lor fizică și intelectuală. In alte locuri, organizațiunile muncitorești au luat asemenea inițiative, organizînd societăți corale, grădini muncitorești, biblioteci circulante, cercuri de studii.

In sfîrșit, în alte țări, cum de pildă în Belgia, guvernul a intervenit în mod spontan și organisme, cum sînt consiliile provinciale, s'au preocupat de problema utilizării profitabile a timpului liber, mergînd până la subvenționarea instituțiunilor care se interesează de această chestiune.

Organizațiunea Internațională a Muncii va studia rezultatele obținute cu diferitele sisteme și va adresa în această privință un raport Conferinței anuale. Această documentare, atunci cînd va fi reunită și clasată metodic, va fi pusă la dispoziția tuturor acelor care vor voi să o utilizeze. Poate că va fi cu putință de a degaja un plan care să poată fi recomandat tuturor națiunilor și care să poată fi adoptat în toată lumea, în folosul muncitorilor.

Organizațiunile patronale și muncitorești din America și Biroul internațional al Muncii

Camera de comerț a Statelor-Unite și Federațiunea americană a Muncii, cea dintăiu reprezintind patronii iar cea de a doua pe muncitori, au ținut de comun acord să se declare favorabile unei colaborări cu Organizațiunea internațională a Muncii din Genova.

Cu toate că Statele-Unite nu fac parte din această Organizațiune, cele două grupuri în chestiune care se ocupă, — în America, — cu deosebire de instituțiunea dela Genova, și-au propus să trimită la viitoarea Conferință internațională a Muncii reprezentanți care să joace rolul de observatori, în nădejdea că Statele-Unite vor sfîrși prin a deveni membri ai Organizațiunii internaționale a Muncii și socotind că, în acest interval, le revine sarcina de a acorda colaborarea lor în limitele posibilului.

Letonia și Conferința internațională a Muncii

Un discurs, pronunțat de curînd de primul ministru al Letoniei, face să reiasă măsura în care o instituție, ca Organizația internațională a Muncii, poate călăuzi și inspira țările care se găsesc încă în primul stadiu al dezvoltării lor. Primul ministru leton a declarat:

„Salariații care constitue unul din factorii economici cei mai importanți ai Statului, trebue să aibă garanția unor condiții de viață favorabile, atît din punct de vedere material cît și social. Această garanție are de efect creșterea rendementului și favorizarea prosperității economice a țării.

Guvernul este deci de părere că este importantă dezvoltarea legislației sociale a Letoniei, dezvoltare în conformitate cu deciziunile Conferinței internaționale a Muncii în scopul de a proteja pe muncitori în contra riscurilor invaliditații și a bătrîneții și de a lua dispozițiunile necesare în vederea asigurării unei soluțiuni amiabile a conflictelor muncii.

Guvernul socoate că măsurile cele mai urgente de luat sînt următoarele:

1. dezvoltarea legislației asigurării contra boalei;
2. examinarea posibilității reglementării orelor de lucru ale muncitorilor cărora nu li se aplică legea actuală asupra duratei muncii;
3. modificarea și dezvoltarea legislației asupra asigurării și protecției muncitorilor în contra accidentelor și maladiilor pentru a face să beneficieze și lucrătorii agricoli, adaptînd legea actuală condițiilor speciale din agricultură;
4. măsuri care să tindă la scăderea șomajului și la organizarea generalizată a lucrărilor de ajutor pentru lipsiții de lucru de către autoritățile publice și instituțiile particulare;
5. măsuri care să tindă la ameliorarea situațiunii materiale a funcționarilor".

Invățămîntul obligator în India

După o informație primită de către Biroul internațional al Muncii, Legislatura din Bombai a adoptat un proect de lege asupra învățămîntului primar obligator. Legea prevede extinderea graduală a învățămîntului obligator în așa mod în cît să asigure, în cursul deceniului viitor, frecventarea școlară a 80 la sută de băeți. Efectele legii nu se vor simți tot atît de repede pentru fete și se prevede pentru aceiași perioadă că numai 40 la sută din ele vor frecventa școala.

Agravarea șomajului în Rusia

Statisticile publicate de comisariatul muncii al poporului din Moscova indică în mod general că șomajul a crescut în Rusia în cursul ernii. Aceste statistici dau cifre pentru Moscova, Petrograd și alte 77 de centre. In Noembre existau în aceste centre 150.000 lipsiți de lucru înscriși oficial: acest număr s'a ridicat în Decembre la 244.000, din care jumătate pentru Petrograd și Moscova. Posibilitățile pe care le au lipsiții de lucru de a fi plasați cresc mai repede la Moscova de cît în celelalte centre.

Repausul săptămînal și ziariștii

De curînd a fost adoptată în Belgia o măsură care interzice publicarea ziarelor de luni dimineață în vederea asigurării unei zile de repaus pentru muncitorii care lucrează pentru această publicare. Proectul de lege supus la vot a fost respins de editorii ziarelor sub forma sa actuală, raliindu-se însă principiului care a servit de punct de plecare.

Curți arbitrale

Guvernul d-lui Mussolini a modificat de curînd printr'un decret reglementarea în vigoare cu privire la regimul chiriilor în Italia.

Dela începutul războiului, prețul chiriilor a fost fixat prin decrete care prelungeau, în favoarea locatarilor, validitatea contractelor încheiate înainte de războiu. Acest regim a provocat o oprire a construcțiilor și a dat naștere la o speculațiune intensă a apartamentelor și camerelor susceptibile de a fi subînchiriate. Guvernul nu acordase proprietarilor de cît procente de majorare neînsemnale, variind în raport cu chiria.

Noul decret restabilește, în favoarea proprietarilor de imobile cu începere dela Ianuar 1925 libertatea absolută de a închiria.

Proprietarul care vrea, cu începere dela 1 Iulie 1925, să ridice chiria, trebue să avertizeze pe chiriaș înainte de 1 Februar a aceluiași an. Chiriașul care nu vrea să părăsească apartamentul sau casa pe care o ocupă și refuză să accepte majorarea chiriei cerute, va trebui să facă apel la o comisie arbitrală. Aceste comisii vor fi instituite în toate capitalele de circumscripție. Ele vor fi prezidate de un magistrat și compuse dintr'un proprietar și un chiriaș. Deciziile lor vor fi fără apel.

Reducerea numărului funcționarilor

Regele Italiei a semnat un decret care reduce numărul funcționarilor. Diversele ministere sînt pe cale de reorganizare și aproape toate caută să și reducă personalul. Ele se vor inspira în acest scop din considerațiunile următoare: incapacitate sau insuficiență de muncă, motive de sănătate, motive de vrîstă, excedent de personal.

Indemnități speciale în raport cu durata serviciului vor fi acordate funcționarilor licențiați astfel.

Cei care au cel puțin 20 de ani de serviciu vor primi salariul pe 6 luni plus pensia. Funcționarii care au 5 până la 20 de ani de serviciu vor avea dreptul la o indemnitate egală cu o lună și jumătate de salar pentru fiecare an servit.

In sfîrșit, funcționarii care au mai puțin de 5 ani de serviciu vor avea dreptul la o indemnitate corespunzătoare la salarul pe o lună pentru fiecare an de serviciu efectual.

Cehoslovacia se ocupă deasemenea de reducerea salariilor funcționarilor și de simplificarea principiilor pe care sînt bazate. Un nou regulament se aplică funcționarilor, judecătorilor, ofițerilor din armată și din jandarmerie, profesorilor, etc.. Legea prevede o sporire de 70 la sută a salarului de bază, dar introduce o reducere a indemnizațiilor care compensează larg urcarea.

Majoritatea indemnizațiilor, afară de acele acordate pentru copii, sînt suprimate.

Guvernul evaluează economiile ce ar putea realiza prin aplicarea noului program la 500 milioane coroane ceho-slovace.

Licențiarea a 25.000 funcționari în Austria

Austria a redus cu 25.000 numărul funcționarilor în cursul ultimelor trei luni. Austria a recunoscut că dela războiu încoace exista un număr de 100.000 de funcționari de prisos. Această situație ar fi datorită faptului că după războiu muncitorii imperiului s'au concentrat la Viena și cu toate că Austria actuală nu reprezintă de cît a 6-a parte din suprafața sa

anterioară, ea a conservat în serviciu majoritatea funcționarilor vechiului regim. In acordul stabilit de Liga Națiunilor pentru emisiunea unui împrumut destinat să ajute Austria timp de doi ani, la sfîrșitul cărora ea va trebui să-și echilibreze bugetul, este prevăzut că această țară este ținută să-și reducă numărul funcționarilor săi cu 25.000 în fiecare trimestru, timp de 2 ani.

Situația muncitorimii în Norvegia

Norvegia va fi într'un viitor apropiat teatrul unor conflicte muncitorești de mare însemnătate.

Patronii au denunțat de curînd contractele care înglobau 70.000 de muncitori. Contracte care leagă 35.000 până la 60.000 de muncitori vor expira în Aprilie, iar contractele care leagă un număr de alte 15.000 de lucrători vor expira la 1 Mai.

Cu toate că patronii nu și-au definit bine atitudinea, se prevede, în mod general, că vor cere o revizuire completă a condițiilor muncii și că vor pretinde între altele o reducere a salariilor. Contractele care ar putea fi denunțate într'un viitor apropiat interesează mai ales industriile de exportațiune.

Aceste contracte urmau să fie reînoite la 15 August și la 1 Septembre.

In marina comercială, un conflict care a durat cîtva timp a fost supus arbitrajului, după ce o tentativă de împăciuire cu ajutorul concilatorului statului eșuase.

Legislația internațională a Muncii. Progresul ratificărilor convențiunilor Conferinței internaționale a Muncii

O nouă activitate se manifestă în diferitele țări cu privire la ratificarea proectelor de Convenție ale Organizației internaționale a Muncii care funcționează în virtutea Tratatului dela Versailles. Conferința anuală a acestei Organizațiuni s'a ținut la Washington (1919), Genova (1920) și Geneva (1921 și 1922).

Rezultatele obținute, grație influenței deciziunilor acestor Conferințe sînt remarcabile și s'au manifestat în toate țările, chiar în afară de domeniul măsurilor legislative definite luate de diferitele state în urma acestor deciziuni.

De curînd, Consiliul de Miniștri din Italia a ratificat patru proecte de convențiune ale Organizației internaționale a Muncii, în rîndul cărora intră „convenția celor 8 ore" care fixează durata muncii. Pe lîngă aceasta Ministrul Afacerilor Sociale din Suedia anunță viitoarea ratificare a șase proecte de Convențiuni adoptate de Conferința din 1921.

O clădire proprie pentru Biroul internațional al Muncii

In Septembre 1922 consiliul federal al Elveției a oferit în mod generos Societății Națiunilor o proprietate situată pe malul lacului Genevei pentru a servi la construirea unui imobil propriu pentru Biroul internațional al Muncii.

Membrii Ligei Națiunilor, informați de către delegația elvețiană cu ocazia celei de-a treia reuniuni de această hotărîre, au exprimat gratitudinea vie pentru frumosul gest și tot atunci a fost votat un credit de 3 milioane de franci pentru clădire. Propunerea Consiliului federal a fost aprobată de consiliul național în Februar 1923.

Biroul internațional a publicat imediat un concurs pentru darea în întreprindere a lucrării. Sînt admise planurile tuturor arhitecților elvețieni precum și a celor străini stabiliți de zece ani în Elveția.

Toate statele membre ale Organizației internaționale a Muncii au fost invitate să contribue la instalarea noului imobil. Unele guverne au și răspuns oferind contribuțiuni prețioase.

Anuarul internațional al Muncii [1]

Biroul internațional al Muncii a publicat de curînd o remarcabilă

1 Bureau international du Travail: Annuaire international du Travail 1923 — 1120 pp. Genève 1923. Prețul 120 lei.

carte de informațiuni în a treia edițiune a *Anuarului internațional al muncii*.

Tipărită în trei limbi (engleză, franceză și germană), această publicație conține informațiuni concise asupra oficiilor publice și asupra organizațiilor particulare (asociațiuni patronale, federațiuni și sindicate muncitorești, cooperative, etc.)

Ediția de față ameliorată și mărită grație materialului proaspăt adunat de Biroul internațional al Muncii, dă relațiuni asupra unui număr de 1950 organizațiuni patronale, 2400 organizațiuni muncitorești, 1100 asociațiuni de muncitori intelectuali, 45 organizațiuni de invalizi din războiu, 475 organizațiuni cooperative și vre-o 50 asociațiuni internaționale diverse.

Capitole speciale sînt consacrate organizațiunii internaționale a Muncii și Ligei Națiunilor cu date rezumative asupra activității diferitelor secțiuni.

Numărul paginilor a crescut de la 1000 (în 1922) la 1120; în ceiace privește Romînia, această edițiune este mult superioară celor precedente și toate organizațiunile care au răspuns cererii Biroului internațional al Muncii pentru obținerea de date informative, figurează în acest Anuar.

Stabilind într'adevăr o legătură internațională în domeniul industriei și muncii, această carte constitue un document informativ de prim ordin.

Relațiunile Japoniei cu Biroul internațional al Muncii

Un decret imperial a fost publicat de curînd de către guvernul japonez, prin care se prevede înființarea unui oficiu permanent al acestui guvern pe lîngă Biroul internațional al Muncii din Geneva avînd de scop menținerea de raporturi constante și directe între cele două instituțiuni.

Un astfel de oficiu exista în mod provizor de doi ani: experiența acestui timp a dovedit că instituirea permanentă era necesară.

Oficiul japonez este compus actualmente din doi secretari și doi secretari-ajutori. Guvernul Japoniei are un reprezentant permanent în Consiliul de administrație al Biroului internațional al Muncii și Oficiul permanent dela Geneva va fi pus sub direcțiunea acestuia.

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Ananda Coomaraswamy, *La Danse de Civa*, traduit de l'original anglais par Madeleine Rolland, ed. F. Rieder, Paris.

Paisprezece essays-uri. Aprecierile autorului asupra esteticei indiene, bogate în observaţii pătrunzătoare, zugrăvesc, cu o exactitate şi o fineţă neîntrecute, intimitatea vieţii de sentiment, situaţia morală a femeii, mistica iubirii.

Ananda Coomaraswamy culege cu pietate tradiţiile propriei lui civilizaţii. Aceasta e forma sub care se manifestă la el iubirea de patrie. Caşi marii scriitori ai Asiei, Tagore, Okakura, Anesaki, – Coomaraswamy găseşte în naţionalism prilejul de a-şi ascuţi judecata, iar nu de-a o rătăci.

Edouard Dujardin, *Les premiers poètes du vers libre*, ed. Mercure de France, Paris.

Autorul expune tehnica versului liber şi cercetează felul cum primii poeţi care au scris în versuri libere au conceput această formă nouă. Apoi se ocupă cu chestiunea mult dezbătută: cine este inventatorul versului liber?

După d. E. Dujardin, versul liber a fost inventat simultan de Gustave Kahn şi Jules Laforgue, poate şi de Moréas. Cel dintâiu poet francez care a scris în versuri libere este însă, tot după d. Dujardin, Arthur Rimbaud, în două bucăţi din 1872: „Marine" şi „Mouvement".

Îndrumările spre versul liber se datoresc poemelor în proză ale lui Baudelaire şi Mallarmé pe deoparte, muzicei wagneriene şi traducerilor din Walt Whitman de alta.

Iar pentru Viélé-Griffin, se adaugă, după o scrisoare a sa, influenţa prozelor latine accentuale şi ritmele din liturghia catolică.

H. Lüdeke, *Das Buch über Shakespeare*, Handschriftliche Aufzeichnungen von *Ludwig Tieck*, M. Niemeyer, Hall.

Ludwig Tieck a lăsat numeroase note din care se poate vedea locul pe care l-a ocupat Shakespeare în viaţa şi opera acestui poet. Însemnările rămase nepublicate până acum au fost strânse şi date la lumină de d. H. Lüdeke sub titlul pe care l-ar fi ales probabil şi autorul lor.

Cartea se compune din şase schiţe. Cea dintâiu cuprinde un comentar bogat relativ la piesele cele mai principale. A doua cuprinde note repezi asupra celor trei unităţi, tragedia franceză, Lessing, Goethe, Shakespeare, şi diferite traduceri. A treia este o introducere. A patra dă un plan sumar de ansamblu. A cincea conţine două capitole din introducere scrise. A şasea o listă cronologică a pieselor.

Din toate acestea, nu aflăm multe despre Shakespeare. Cum spune d. H. Lüdeke în introducere, „cartea despre Shakespeare trebuia să fie pentru Tieck marea operă a vieţii lui. A fost însă cea mai mare neisbândă".

Totuşi cartea prezintă un deosebit interes pentru cunoaşterea lui Tieck. Cu ajutorul notelor acestora neînchegate, pătrundem în domeniul ideilor şi judecăţilor estetice, concepţiilor generale şi evoluţiei intelectuale a unuia dintre cei mai inteligenţi poeţi.

Francis Jammes, *Le premier livre des Quatrains*, Mercure de France, Paris.

Cunoscutul poet francez păstrează şi acum în poezie armonia inventată la 20 ani. Catrenele pur descriptive sînt poate prea scurte. În altele însă găsim un bogat izvor de lirism pitoresc. Aşa în *Deuil de Primevères*:

„Les grappes de glycine imitent les cascades.
L'herbe luit, telle un eau qui se ride en coulant.
Et le ciel ordinaire au bleu taché de blanc
Semble un lac suspendu plein de voiles nomades.

Sînt catrene unde în câteva versuri se condensează un sentiment etern şi trist care e însăşi esenţa poeziei.

O vie! avec celle ombre à l'enclos des vacances
Et l'immobilité de ces doux cerisiers
Que me disiez vous-donc? Ah! oui vous me disiez
Que rien n'est déchirant comme un cri du silence.

Luc Durtain, *Douze cent mille*, Ed. Nouvelle Revue Française, Paris.

Bongrand, lucrător mecanic, câştigă un lot de un milion două sute de mii de franci şi începe o viaţă de bogătaş. Este inteligent, destul de bine făcut, place femeilor şi, deşi nu prea instruit, ştie să facă faţă pretenţiunilor lumii în care a intrat. Curând însă Bongand e acaparat de oameni suspecţi de afaceri care-i fură şi-l compromit. Văzându-se ruinat, fostul mecanic se'ntoarce în satul lui şi cumpără un loc cu ce i-a mai rămas din bogăţia pierdută. Dar nu izbuteşte să-şi refacă averea prin agricultură, ba pierde şi ceiace mai avea. Atunci Bongrand revine la meseria lui de mecanic. Se îndrăgosteşte de fosta lui patroană şi se simte aşa de fericit, încât nu mai vrea să primească dela notarul lui mica sumă rămasă dintr'un „milion două sute de mii" de franci.

FILOZOFIE

Bertrand Russell, *Le Mysticisme et la Logique*, trad. par Jean de Menasce, éd. Payot, Paris.

Bertrand Russell, matematician cunoscut, profesor la Universitatea din Cambridge, este unul din cele mai remarcabile şi viguroase spirite ale Angliei de astăzi. Russell nu este numai un savant filozof al ştiinţelor exacte, ci şi un luptător viguros pe tărâmul problemelor sociale. El s'a declarat împotriva războiului şi a suferit închisoarea pentrucă a spus cu îndrăzneală ceiace gândea. A rămas însă pacifist neclintit şi nu se sfieşte nici acum să spună că „cârmuitorii de azi sînt nişte fiinţe răufăcătoare" şi că „comunismul este necesar lumii". Totuşi Bertrand Russell nu este marxist. Idealul lui se îndreaptă spre „scepticismul constructiv şi fecund din care se alcătueşte atitudinea ştiinţifică". El este un logistician.

Matematicianii secolului al XIX au arătat că în ştiinţa lor erau raţionamente ireductibile la silogism şi că prin urmare logica clasică nu era decât un capitol, un caz particular al unei logici formale mai generale. Prin lucrările lui Morgan, Peuce, Peano, Russell, Padoa, Couturat etc., cadrul formelor logice, al raporturilor inteligibile, s'a lărgit în mod simţitor. Bergson constată că multe lucruri nu sînt explicabile pe cale silogistică şi prin urmare logica trebue înlocuită cu intuiţia. Criza logicei nu putea fi rezolvată decât de o filozofie care să se folosească de raporturi şi forme nouă în această ştiinţă.

Cele patru studii ale lui B. Russell adunate în volumul „le Mysticisme et la Logique", caută să definească obiectul, metoda şi însemnătatea unei asemenea filozofii. Autorul nu crede în modul de cunoaştere care, plecând dela extaz la revelare sau intuiţie, se opune cunoaşterii analitice şi dis-

cursive. In practică, instinctul, în virtutea selecției naturale, poate fi susceptibil de adevăr, dar nu pentru comprehensiunea teoretică a lumii, care n'are mare importanță pentru cei mai mulți dintre oameni. Propozițiile filozofice trebue să fie propoziții generale care se aplică tuturor lucrurilor particulare, și mai mult încă, a priori, independente de orice mărturie empirică. Filozofia este deci știința posibilului. Ea se confundă cu logica contemporană care se ocupă cu acele judecăți generale ce se pot face asupra oricărui lucru fără a menționa un lucru particular și de altă parte de analiza și enumerarea „formelor" logice care sint manifestarea însăși a spiritului. Ea trebue să fie un inventar de posibilități, un repertoriu de ipoteze ce pot fi teoretic susținute. Problemele susceptibile de o soluție empirică ale filozofiei tradiționale trebuesc redate științelor particulare.

POLITICĂ

Lothrop Stoddard, *Le nouveau monde de l'Islam,* trad. de l'anglais p. Abel Doysié, éd. Payot, Paris.

Autorul arată că mișcarea de astăzi a lumii mahomedane exista în stare latentă de aproape o jumătate de veac și mai ales dela războiul ruso-japonez, cea dintâiu victorie modernă a unui popor de rasă galbenă asupra Albilor. Vorbește despre renașterea musulmană, panislamism, influența Occidentului, despre transformarea politică, economică și socială, despre naționalism și bolșevism în Orient.

D. L. Stoddard nu se încumetă să precizeze unde va duce această mare fierbere. Se mulțumește numai să ne atragă atențiunea asupra acestei lumi nouă a Islamului care, „adormită intelectual și spiritual timp de aproape o mie de ani, se ridică, se pune din nou în mișcare".

Leonce Juge, *Vers l'indépendance politique : un plan d'équilibre continental.* Collection Politeia, ed. B. Grasset, Paris.

Un studiu de filozofie politică întemeiată pe generalități istorice. Analizează rolul Franței și misiunea ei pacifistă; simțul politic al Englejilor și simțul lor în afaceri care le-a adus atitea foloase.

Până în 1914, Anglia, prin politica sa, ridica popoarele Europei unul împotriva altuia și se folosea de neînțelegerile dintre ele, realizînd astfel acel vestit „echilibru european care n'a izbutit niciodată să fie decît o periculoasă stare de dezechilibru. Astăzi este vorba ca Anglia și Franța să stabilească o nouă stare de echilibru permanent în Europa". Dar Franța nu trebue să devină o unealtă a Angliei, ci să urmărească realizarea „independenții politice" care îi lipsește încă pentru a fi un adevărat stat democratic.

MEMORII

Giovanni Giolitti, *Memorie della mia vita,* 2 vol. Milano.

Fostul prim ministru italian Giolitti și-a început cariera politică în 1882, cînd a fost ales deputat. Ajunge ministru de finanțe în 1889 în cabinetul Crispi—și președinte de consiliu în 1892. Politica lui larg democratică,— asemănătoare cu cea radicală—socialistă franceză—nu a fost încununată de izbîndă,ba chiar în curînd Giolitti a fost înlocuit cu un guvern Crispi reacționar și dictatorial, urmat până la 1898 de guverne la fel.

Giolitti mai formează cabinetul pentru a doua oară la 1903 și apoi pentru a treia oară la 1907 cînd închee cu Rusia acordul dela Racconigi, prin care Rusia se obliga a recunoaște preponderența intereselor italiene în Tripolitania.

In timpul războiului din Balcani din 1913, Austria cere Italiei în două rînduri să se unească la propunerea ei și să ceară un mandat din partea marilor puteri pentru a lupta împreună contra Muntenegrului și a Serbiei. Giolitti se opune trimițînd răspunsul: „Neastâmpărul și chiar deficitele unui stat mic sortit să dispară sînt mai puțin grave decît un războiu european și nu se pot compara cu primejdia de a provoca un asemenea războiu".

La sfîrșitul anului 1914, Giolitti a respins din nou cererea Austriei de a coopera împotriva Serbiei, și a telegrafiat dela Londra lui San Giuliano, ministrul său de externe, să păstreze neutralitatea. Intr'o scrisoare, el își desvălue pe larg gîndul:

„Din fericire afacerile au fost conduse de Austria în așa fel că neutralitatea noastră se justifică. Nu ascund că acest lucru ar putea avea urmări grele pentru noi, dar guvernul nu putea urma altă cale. Un conflict al Italiei cu Anglia ar fi slăbit și mai mult entuziasmul țării noastre la războiu. Dar pe deasupra, Austria urmărește, evident, niște rezultate care nu concordă cu interesele noastre. Trebue să menținem relațiile bune cu Anglia mai mult acum ca totdeauna, făcînd tot posibilul să înlăturăm urmările conflictului. Totuși trebue să avem armata gata".

La începutul lui 1915 multă lume în Italia dorea războiul. Giolitti credea că războiul va fi foarte lung, frontul se prevedea mare, armata engleză era să fie gata deabia în 1917 și în Rusia se pregătea revoluția. Demonstrațiile populare pentru intrarea în războiu contra Austriei și Germaniei au adus la guvern pe Salandra, care a declarat războiul. Giolitti s'a retras atunci la Cavour în Alpi și a susținut guvernul până la sfîrșitul războiului.

Memoriile acestui om de stat, scrise în stil precis, sînt rodul unei îndelungate experiențe politice și au, pe lîngă valoarea lor istorică, și o valoare instructivă.

ȘTIINȚĂ

Paul Painlevé, *Les Axiomes dela Mécanique, Examen critique,* éd. Gauthier-Villars, Paris.

Ilustrul geometru reproduce în acest volumaș unele capitole din lucrarea sa „La Méthode dans les Sciences" și o comunicare făcută în 1905 la Societatea franceză de Filozofie. La sfîrșit adaugă și o notă asupra propagării luminii. Gruparea lor într'un singur volum a fost determinată de discuțiile recente provocate de teoria relativității. Vorbind de geneza mecanicei, Painlevé spune: „In definitiv, metoda experimentală n'a jucat decît un rol ajutător în formarea mecanicei. Ideile generale care preced orice experiență științifică, au dat naștere axiomelor acestei științe și rolul experienței a fost mai ales să precizeze aceste idei generale și să călăuzească dibuirile prilejuite de interpretarea lor. Ideile generale au făcut cu putință să se găsească și să se urmărească firele legilor simple în urzeala complexă a fenomenelor. Pentrucă ele priveau mișcarea absolută, se înțelege pentruce teoria mișcărilor terestre care se impunea simțurilor noastre, n'a putut să progreseze decît odată cu teoria adevăratei mișcări a corpurilor cerești".

P. D. Foote and F. L. Mohler, *The origin of spectra,* The Chemical Catalog Company, New-York.

Lucrarea aceasta n'are pretenția să fie un mare manual teoretic ca acel al lui Sommerfeld. Prin condesarea rezultatelor, prin grija întrebuințărilor practice, cartea d-lor Foote și Mohler este mai mult o carte de laborator.

După două capitole de introducere privitoare la teoria quantelor în spectroscopie și la diagramele de energie, autorii se ocupă în trei capitole esențiale pentru întregul volum, de potențialii de ionizare și de resonanța elementelor, spectrele dungilor de absorbție ale atomilor, spectrele dungilor de emisiune ale atomilor. Capitolele următoare tratează despre excitația zisă „cumulativă", excitația termică, spectrele razelor X, efectele fotoelectrice în vapori și despre măsura spectroscopică a quantum-ului lui Plank. Lucrarea e complectată cu cîteva table numerice.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

Jean de la Brète, *Un drăcușor de nepoată* (in romînește de Despina Sadoveanu) Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 20 lei.

Jean Bart (Eug. P. Botez), *Proză*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", 1923, București, Prețul 2 lei.

Const. Graur, *Libertatea presei*, Edit. „Adevărul", 1923, București, Prețul 5 lei,

Em. D. B. Vasiliu, *Situația demografică a Romîniei*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, Cluj, Prețul 20 lei.

Ing. A. Casetti, *Motor Diesel*, Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

E. Severin, *Industria parfumului*, Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Apostol D. Culea, *Olanda* (Țara și poporul), Bibl. „Cunoștințe Folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Ilie Matei, *Aerul lichid*, Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Profesor dr. V. Babeș, *Pelagra*, Bibl. „Cunoștințe Folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Ion Creangă, *Soacra cu trei nurori*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Th. D. Sperantia, *Tot anecdote populare*, (vol III), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 30 lei.

Pantelimon Diaconescu și Petre Cosmulescu, *Cartea bunului gospodar*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 12 lei.

G. Verga, *Fire de tigroaică* (traducere de Isabela Sadoveanu), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

I. L. Caragiale, *Teatru* (Vol. II), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 20 lei.

Dr. Miron Cristea, *Cuvîntări*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București. Prețul 60 lei.

I. Găvănescul, *Pedagogia generală*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 35 lei.

G. T. Niculescu-Varone, *Singur*, Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

Serafim Ionescu, *Ispravă*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 5 lei.

A. D. Coresi, *Tripticul vieții noi*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București.

G. T. Niculescu-Varone, *Cartea inimii* (Scrisori către Femei), Biblioteca „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

Mihail Lungeanu, *Clacă și robot*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 25 lei.

Serafim Ionescu, *Ștefan-Vodă* (3 acte), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București. Prețul 5 lei.

Serafim Ionescu, *Orfana* (2 acte), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 6 lei.

Pantelimon Diaconescu, *Muncă, Pricepere, Cinste*, Edit. „Cartea Romînească, 1923, București, Prețul 10 lei.

Serafim Ionescu, *Unirea, Plevna, Dacia* (Teatru popular, Școlăresc și de familie), Edit. Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 5 lei

Serafim Ionescu, *Suflete alese* (Teatru popular, școlăresc și de familie), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 6 lei.

N. Iorga, *Neamul romînesc din Ardeal*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

C. Motăș, *L. Pasteur* (Viața și Roadele muncii sale), Bibl. „Cunoștințe Folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 5 lei.

Maior I. Mihai, *Rătăcirile Bolșeviste*, Bibl., Cunoștinți Folositoare, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Alex Macedonski, *Poezii*, „Pagini alese din scriitorii romîni". No. 121—122, Edit. „Cartea Romînească", 1923. București, Prețul 2 lei.

I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*, „Pagini alese din scriitorii romîni", No. 125—126, Edit. „Cartea Romînească" 1923, București, Prețul 2 lei.

Ion Slavici, *Nuvele*, „Pagini alese din scriitorii romîni". No. 123-124, Edit. „Cartea Romînească, 1923, București, Prețul 2 lei.

D. M. Cădere, *Cum se întemeiază o vie*, Bibl. „Cunoștințe Folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Ion Slavici, *Budulea Taichii*, „Pagini alese din scriitorii romîni", No. 129—130, Edit. „Cartea Romînească", 1923-București, Prețul 2 lei.

Maria Cunțan, *Poezii*, „Pagini alese din scriitorii romîni", No. 127—128, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

C. Motăș, *Viața în adîncul mărilor*, Bibl. „Cunoștințe Folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923 București, Prețul 2 lei.

Kirițescu și Biznoșanu, *O Lecțiune de corectitudine*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București.

Prof. Dr. G. Marinescu, *Pasteur*, (Viața Sufletul și opera lui), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 20 lei.

Matilda Poni, *Povestiri adevărate*, Edit. „Cartea Romînească", 1923. București, Prețul 12 lei.

Liviu Rebreanu, *Plicul* (comedie în trei acte), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 18 lei.

G. T. Niculescu-Varone, *Elogiul Frumuseții*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

Bojena Niemțova, *Bunica*, tradusă de dr. Urban Jarnik, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 30 lei.

Platon, *Dialoguri*, In romînește de Șt. Bezdechi, Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 40 lei.

Octav Onicescu, *Galileo Galilei*, Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 15 lei.

Delavrancea, *Sultănica*, Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 30 lei.

Const. Riuleț, *Piedica*, Edit. „Ancora", 1923, București, Prețul 15 lei

Jacques de Lacretelle, *Silbermann*, traduse de F. Aderca, Edit. „Ancora", 1923, București, Prețul 12 lei.

Eugen Lovinescu, *Critice*, vol. VIII, Edit. „Ancora", 1923, București, Prețul 24 lei.

Em. Socor, *Plagiatul d-lui A. C. Cuza*, Tip. „Adevărul", 1923, București, Prețul 15 lei.

Prof. Christu Negoescu, *Negru pe alb*, Tip. „Cultura Neamului Romînesc", 1922, București, Prețul 20 lei.

Cpt. A. Locusteanu, *Sub aripa morții*, Inst. „Ardealul", 1923, Cluj, Prețul 24 lei.

Viaţa şi operele episcopului dr. Demetriu Radu (Predici), „Tip. şi Librăria Romînească", 1923, Oradea-Mare, Preţul 30 lei.

G. Talaz, *Rîsul apei*, Edit. „Casa Şcoalelor", 1923, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Teodor Balan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial (1914—1918)*, Cernăuţi, 1923, Preţul 60 lei.

Ernest Seeurderog, *Zile de pribegie* (In romîneşte de P. Muşoiu), Edit. „Revista Ideii", 1923, Bucureşti, Preţul 5 lei.

Plutarc, *Licurg* (In romîneşte de P. Muşoiu), Edit. „Revista Ideii", 1923, Bucureşti, Preţul 5 lei.

Ioan Petrovici, *Pagini Filosofice*, Bibl. „Universală", Edit. Alcalay şi Calafateanu, 1923, Bucureşti, Preţul 5 lei.

Hortensia P. Bengescu, *Romanul Arianei*, Bibl. „Universală", Edit. Alcalay şi Calafateanu, 1923, Bucureşti, Preţul 8 lei.

Hortensia P. Bengescu, *Balaurul*, Edit. „Alcalay şi Calafateanu", 1923, Bucureşti, Preţul 35 lei.

Charles Gide, *Salariul* (In romîneşte de N. O. Eremie), Edit. „Alcalay şi Calafateanu", 1923, Bucureşti, Preţul 20 lei.

P. Constantinescu-Iaşi, *Reforma Constituţiei* (Constatări istorice), Tip. Nicolae Peiu, 1923, Bîrlad, Preţul 10 lei.

Eugen Relgis, *Peregrinări*, Edit. Socec, 1923, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Severin Procopovici, *Limba romînă*, Tip. „Şcoala Romînă", 1922, Suceava.

Simon Bayer, *O doctrină a urii şi propagandă primejdioasă: Antisemitismul*, Tip. „Adevărul", 1923, Bucureşti, Preţul 8 lei.

Col. Ştefan Paraschivescu, *Teoria şi practica compensării triangulaţiilor geodezice*, Edit. „Serviciul geografic al armatei", 1923, Bucureşti 70 lei.

Leonid Andrejev, *Triumful întunericului* (traducere de Ionel Negură), Edit. „I. Brănişteanu", 1923, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Zamfir C. Arbure, *Temniţă şi exil*, Edit. „I. Brănişteanu", 1923, Preţul 24 lei.

A. Mîndru, *Grădina Raiului*, Edit. Literară a Casei Şcoalelor, 1923, Bucureşti, Preţul 20 lei.

Ioan Mihălcescu, *Romîni ori uniţi*, Tip. Cărţilor Bisericeşti, 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Victor Motogna, *Articole şi Documente*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1923, Cluj, Preţul 12 lei.

I. Buzdugan, *Miresme din stepă*, poezii, Edit. Casei Şcoalelor, 1922, Bucureşti, Preţul 12 lei.

Michel d'Herbigny, S. J., *L'unité dans le Christ*, Edit. „Pontificio Institute orientale", 1923, Rome.

Homer, *Povestiri din Odiseia*, Inst. „Unirea", 1923, Iaşi, Preţul 5 lei.

Gîndirea No. 16–17; *Revue Internationale du travail* No. 2–3; *Ţara Noastră*, No. 15: *Năzuinţa*, No. 2—3: *Spre ziuă*, No. 6; *Ideea Europeană* No. 116; *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, No. 4–5; *Revista Infanteriei*, No. 255–256; *Cugetul Romînesc*, No. 3; *Prolam.* No. 5–6; *Bibliologia*, No. 8; *Opinii şcolare*, No. 1; *Daruri*, No. 1–3; *Viaţa Agricolă*, No. 7–8: *Revista Societăţii Tinerimea Romînă*, No. 6–7; *Albina*, No. 11–12; *Democraţia*, No. 4; *Revista Vremii*, No. 67; *Tribuna ceferistă*, No. 7–8; *Dreptatea Socială*, No. 7; *Gîndul Nostru*, No. 2: *Sloве*, No. 10–11; *Buletinul Cărţii*, No. 6; *Ramuri*, No. 9. *Choses de Théâtre*, No. 16; *Arhiva C. F. R.* No. 20; *Revista Moldovei*, No. 11–12; *Analele Dobrogei*, No. 1.

BANCA NAȚIONALĂ
A ROMANIEI

Capital Social vărsat 12.000.000 Lei

ADRESA TELEGRAFICĂ:
„BANCANAT"

AGENȚII:

Arad
Bacău
Bârlad
Bazargic
Botoșani
Brăila
Brașov
Buzău
Călărași
Câmpulung
Caracal
Cernăuți
Chișinău
Cluj
Constanța
Craiova
Dorohoiu
Fălticeni
Focșani
Galați
Giurgiu
Huși
Iași
Oradia Mare
Piatra-N.
Pitești
Ploești
Râmnicu-Sărat
Râmnicu-Vâlcea
Roman
Satu Mare
Sibiu
Sigișoara
Sighet. Marmației
Silistra
Simlăul Silvaniei
Slatina
Târgoviște
Târgu-Jiu
Târgul Mureș
Tecuci
Temișoara
Tulcea
Turnu-Măgurele
Turnu Severin
Vaslui

Banca Agricolă

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital și Rezerve Lei 148.832.653.43

Sediul central: BUCUREȘTI, str. Lipscani No. 1

Președinte **Th. Gh. Rosetti.**

Director general **Gr. E. Golescu.**

Sucursale, Agenții și Reprezentanțe:
Brăila, Botoșani, Buzău, Bazargic, Craiova, Calafat, Constanța, Galați, Giurgiu, Călărași, Tecuci, Cernăuți, T.-Măgurele, Tulcea.

Face toate operațiunile de bancă în general.

Execută ordine de bursă, plăți și încasări, emite cecuri și scrisori de credit asupra tuturor țărilor.

Avansuri pe fonduri publice și acțiuni
Avansuri pe recolte, cereale și mărfuri în gaj

Deschide conturi curente și scontează efecte de comerț

Se însărcinează cu vânzarea de cereale în comision primește depozite spre fructificare.

Se fac împrumuturi ipotecare plătibile prin anuități în termen lung

Emite în realizarea lor obligațiuni ipotecare
5 la sută
admise drept garanție și scutite de impozit și timbru ca și efectele de stat.

„MICA"

Societate Anonimă Română

Capital Social 25.000.000 Lei complect vărsat

Sediul Central: Bucureşti, Calea Victoriei No. 77

EXPLOATĂRI PROPRI:

Mine de Mică — Voineasa Jud. Vâlcea
Mine de Aur — Ruda 12 Apostoli, Brad Transilvania
MiNe de cărbuni — Tebea Transilvania
Cariere de piatră de construcţie granit şi gips — Albeşti, Câmpulung

SOCIETATI AFILATE:

Uzinele Electra Mecanică, Soc. Anonimă Capital 3.000.000
Sediul Calea Victoriei No. 77 Bucureşti
Fabrica din drumul la Tei 29
Secţii electro-mecanică
Secţiune pentru fabricarea de pile electrice

STUDII ŞI EXPERTIZE RINIERE

PARTICIPA LA INTREPRINDERI MINERERE ŞI INDUSTRIALE

Preşedintele Consiliului de Administraţie General C. Coandă
Vice Preşedinţi „ „ „ C. C. Arion şi Paul Teodoru
Administratori delegaţi B. ...ziano şi G. Hagi

BANCA MINELOR

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL LEI 60.000.000

Bucureşti, Str. Scaune No. 7 (Piaţa Rosetti). Telef. 39|60

Face tot felul de operaţiuni de Bancă, împrumută pe gajuri, cesiuni, etc.

Se ocupă în special cu:

Exploatări şi explorări miniere, participări la întreprinderi miniere, construcţii de ateliere, fabrici şi instalaţiuni miniere

Cumpără şi vinde produse miniere.

Primeşte depuneri spre fructificare.

Banca de Scont a Rominiei

SOCIETATE ANONIMA

Capital Lei 80.000.000. — Rezerve Lei 25.000.000

Sediul Central: BUCUREŞTI, Strada Lipscani 5

Sucursale: Constanţa, Galaţi, Focşani, R.-Vâlcea, Sibiu, T.-Măgurele, Tulcea

Execută toate operaţiunile de Bancă, cumpără şi vinde efecte publice şi acţiuni, face avansuri asupra valorilor de bursă, emite scrisori de credit şi de garanţie pentru Străinătate

PRIMEŞTE DEPUNERI SPRE FRUCTIFICARE

Secţiune specială pentru mărfuri

BANCA CEREALIŞTILOR

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital lei 50.000.000 deplin vărsat

Sediul Central: **Bucureşti, Strada Lipscani No. 8**

Sucursală: Constanţa, Bulevardul Elisabeta 4

Agenţia: Brăila, Str. Impăratu Traian

Telefon 18 | 37 & 37 | 55

Face toate operaţiunile de Bancă, în general. Cumpărari şi vânzări de efecte publice. Avansuri pe valori în depozit, precum şi orice fel de tranzacţiuni financiare. Emite acreditive asupra legăturilor sale din ţară şi străinătate pentru cumpărări de mărfuri.

Secţiune specială de cereale şi mărfuri precum şi orice afaceri în legătură cu aceste operaţiuni.

SOCIETATEA ANONIMA

„Economia din Focşani" ([illegible])

Fondată în 1874

Capital Social 10.000.000 Lei

— Tot felul de operaţiuni de bancă —

„PETROL-BLOCK"

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÎNĂ

CAPITAL LEI 100.000.000

: : : Sediul în Bucureşti, Str. Mic. Golescu 5 : : : :

BANCA

Marmorosch, Blank & Co.

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL SOCIAL: Lei 125.000.000

DEPLIN VARSAT

REZERVE: Lei 164.600.000

SEDIUL RIN BUCUEŞTI

SUCURSALE ŞI AGENŢII:

În străinătate: PARIS, Place Vendôme, 20.
CONSTANTINOPOL, Galata, Agopian Han
« « Agenţie în Stambul.
NEW-YORK, Broadway 31—33.

În ţară: BUCUREŞTI, Calea Victoriei 42, Calea Griviţei, Piaţa Sf. Anton şi Calea Moşilor (Gura Oborului).
ARAD, BRAILA, BRAŞOV, CERNAUŢI, CLUJ, CONSTANŢA, GALAŢI, ISMAIL, ORADEA-MARE, TÎRGUL-MURŞEULUI.

Operaţiuni de Bancă:

Conturi curente, Împrumuturi, Lombarde, Sconturi, Schimb, Scrisori de Credit, Cecuri, Avansuri comercianţilor şi industriaşilor, Emisiuni, Safe.

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ
PENTRU
INDUSTRIA OXIGENULUI
Acetilenei și altor gaze
BUCUREȘTI
Str. Măgurele No. 95 bis. *Telefon 14/49.*
Adresa Telegrafică „OXRC"
Administrator Delegat: GEO DAURAT

Oxigen	*Sudură Autogenă*	*Acetilena Dizolvată*
Indus. și Medicinal	Tăierea metalelor	(comprimată)
Aer comprimat	Generatori de acetilenă	Mică / Mare presiune
Aer lichid	Accesorii pentru sudură autogenă	

Instalațiuni de luminat cu acetilenă pentru șantiere, hoteluri, vile și case
Luminatul farurilor și a ori ce fel de focuri maritime
Devize gratuit la cereri

Banca Populara din Pitești

Societate anonimă. Sediul principal Pitești.
Agenție la Găești.

Capital social: Lei 3.000.000, deplin vărsat
Fonduri de rezervă: Lei 1.655.000.

Face toate operațiunile de Bancă
ia parte la întreprinderi comerciale și industriale.

„REDEVENȚA"

Soc. anon. pentru exploatarea și comerțul produselor subsolului
Capital social Lei 25.000.000 deplin vărsat
Str. Karagheorghevici, 1—Palatul Băncei de Sconț a Romîniei
TELEFON 25/49

CUMPĂRĂ ȘI VINDE
Țiței și tot felul de produse petrolifere
EXPORTEAZĂ
Petrol, Benzină, Motorină și Uleiuri Minerale
ACHIZIȚIONEAZĂ:
Terenuri petrolifere, Drepturi de redevență și participă la exploatațiuni și întreprinderi miniere

„FORAJUL"

SOC. ANON. PE ACȚIUNI PENTRU SONDAJE PETROL ȘI MINE
Capital social lei 15.000.000 deplin vărsat. Sediul social; București
Str. Karagheorghevici No. 1 Palatul Băncei de Sconț a României.

EXECUTĂ Lucrări de sondaje pentru exploatarea petrolului.
DISPUNE De forța motrice proprie.
DEPOZIT Permanent de materiale de sondaj.

BANCA IAŞILOR

Societate Anonimă pe acţiuni

Capital 20.000.000 Lei

IAŞI.—STR. ŞTEFAN CEL MARE No. 47.

Sucursale: Chişinău şi Galaţi.

Face orice operaţiuni de bancă in general: Cumpărări şi vinzări de efecte publice, avansuri pe depozite de efecte publice şi orice transacţiuni financiare; conturi curente şi emisiuni de scrisori de Credit pentru orice ţară; participaţiuni industriale şi comerciale.

„NATIONALA"

SOCIETATE GENERALA DE ASIGURARE

FONDATA LA [illegible]

CAPITAL DE ACŢIUNI LEI 10.000.000

FONDURI DE REZERVĂ „ 65.000.000

Daune plătite dela fondarea Societăţii: Lei 100.000.000

„NAŢIONALA" primeşte asigurări in ramurile

INCENDIU, GRINDINĂ, TRANSPORT, VIAŢĂ

ACCIDENTE, RĂSPUNDERE CIVILĂ ŞI FURT PRIN SPARGERE

in condiţiunile cele mai avantajoase

Sediu social:

Strada Paris No. 12 (Palatul Societăţii)

AGENŢII ÎN TOATĂ ŢARA

Banca Romînă
DE
Comerţ şi de Credit din Praga

Societate Anonimă

CAPITAL STATUAR LEI 75.000.000

PRIMA EMISIUNE: LEI 20.000.000

Adresa telefonică: Cominbanca—Bucureşti Str. Lipscani No. 2

TELEFON 15 | 10

Face toate operaţiunile de bancă in ţară şi străinătate. —Primeşte depozite spre fructificare.—Inlesneşte orice operaţiuni financiare.

Industria Romînă de Petrol

I. R. D. P.

Societate Anonimă pe Acţiuni

Capital social Lei 100.000.000

Telefon 32.87, 33.23.

SEDIUL:

Strada Romană No. 72, Bucureşti.

Noua Societate a Atelierelor

„VULCAN"

FABRICA DE MAŞINI ŞI DE VAGOANE

SOCIETATE ANONIMĂ

Str. Houzik.—BUCUREŞTI Gara Dealul Spirei

Secţia de Vagoane Bucureşti-Noi

Birou.—PLOEŞTI Str. Rudului No. 81

EXECUTĂ IN CELE MAI BUNE CONDIŢIUNI:

CAZANE DE ABURI

Brevet Babcok şi Wilcox, *multitubulare cu circulaţiune de apă, Cornwal, Tischbein, Lachapelle, etc.*

TURNĂTORIE DE FONTĂ şi METAL

Piese fine de maşini, Tuci de comerciu.—Executare ireproşabilă.

Preţuri convenabile.

SECŢIUNE SPECIALĂ *pentru: Transmisiuni de forţă. Cusineţi cu bile, Acuplări de fricţiune, „Patent Benn". Construcţiuni de fier, Coşuri de tablă, Ferme.*

Aparate de curăţat apa, Brevet „Breda"

Motoare de benzină,

TROIANO BROTHERS

Departamente: Mărfuri: Technic
BUCUREŞTI

Birou Str. Matei Milo 1 — Deposit Calea Griviţei 252

Livrează prompt din deposit
CU PREŢURI REDUSE

ARTICOLE DE MENAJ

VASE de EMAIL şi ALUMINIUM, TACIMURI de ALPACA, de ALUMINIUM, BRITANIA (Zinnstahl)
CUŢITARIE de TOT FELUL (Fabricaţiune Solingen)
CAPSE PATENTE (Koh-i-noor) toate mărimile albe şi negre
ACE DE CUSUT toate dimensiunile
BRICEGE, BRICE, APARATE de RAS
FOARFECI asortiment complect
COASE de calitate superioară 75 cm.
(Oestenzl. nachgehämmert)

ARTICOLE DE PIELE

GEAMANTANE, PORT-VISITE, GENŢI de DAMA
MAPE de BIROU etc., calităţi superioare
ASORTIMENT COMPLECT
Expediţii şi în provincii

ENGROS — ENDETAL

S. M. Iscovitsch

BUCUREŞTI

STR. SELARI 3. — COLŢ COVACI

FONDATĂ 1832 — TELEFON 30/62

IMBRĂCĂMINTE BĂRBĂTEASCĂ
DEPOSIT DE POSTAVURI
ATELIERE DE CONFECŢIUNI

LLOYDUL MARTIM ROMAN

Societate Anonimă Română de Navigaţiune
Capital Social 80.000.000 Lei
Prima Emisiune 20.000.000 Lei

SEDIUL BUCUREŞTI Str. WILSON No. 3
Direcţiunea Brăila Str. Impăratul Traian No. 35

Execută remorcaje in Dunăre şi afluenţi navigabili. Posedă remorchere cu pescajul cel mai redus.

Societatea Anonimă

FORESTIERA UNION

IN

BUCURESTI

BANCA „CETATEA" S. A.

Capital social statuar Lei 100.000.000
Capital social deplin vărsat Lei 30.000.000

SEDIUL CENTRAL BRAŞOV

Sucursale în funcţiune: Bucureşti, Rupea, Odorheiu, Topliţa-Română, Gheria, Cluj, Galaţi.

Corespondenţi în străinătate: New-York, Clewe-land, Paris, Berlin, Bruxelles, Viena, Milano, Praga, Sofia, etc.

Face tot felul de operaţiuni de bancă: Sconi, Lombard, Credite cambiale cu acoperire hipotecară, Cont-curent, Schimb, Devize, Cecuri, Asignate, Transferuri de bani, depuneri spre fructificare pe librel de depunere şi în Cont-curent, Financiări, Participaţiuni în Industrie Comerţ etc.

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii technice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

Institutul de arte grafice şi editură „Viaţa Romînească", precum şi revista „Viaţa Romînească" sînt reprezentate la Bucureşti de d. D. D. Patraşcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din Bucureşti

Pentru tot ce priveşte Revista „Viaţa Romînească", ca: abonamente, anunciuri, şi pentru toate editurile societăţii Viaţa Romînească din Iaşi, cetitorii din Capitală se pot adresa şi sucursalelor din Bucureşti:

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

Din editura „Viaţa Romînească“:

OTILIA CAZIMIR
LUMINI ŞI UMBRE
PREŢUL 12 LEI

LUCIA MANTU
MINIATURI
PREŢUL 18 LEI

G. IBRĂILEANU
SPIRITUL CRITIC IN CULTURA ROMÎNEASCĂ
PREŢUL 26 LEI

AL. A. PHILIPPIDE
AUR STERP
Versuri
Preţul 12 Lei

PREŢUL 20 LEI

ŞALOM ALECHEM
Cartoforii
Trad. de C. Săteanu
Preţul 26 Lei

OCTAV BOTEZ
Pe marginea cărţilor
Scriitori romîni şi străini
Preţul 22 lei

M. SADOVEANU
PILDELE LUI CUCONU VICHENTIE
Preţul 20 Lei

C. Hogaş
IN MUNŢII NEAMŢULUI
Preţul 15 Lei

DEMOSTENE BOTEZ
Povestea Omului
PREŢUL 28 LEI

C. HOGAŞ
Amintiri dintr'o Călătorie
PREŢUL 15 LEI

JEAN BART
(EUGENIU P. BOTEZ)
Prinţesa Bibiţa
Preţul 15 Lei

1923 ANUL XV. MAI No. 5

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 12
1923

VIAŢA ROMINEASCA apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 200 lei; jumătate an 100 lei. Numărul 20 lei.—Pentru străinătate: un an 350 lei; jumătate de an 175 lei. Numărul 30 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimițind suma *prin mandat poștal*.

Reinoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 200 lei
Pe jumătate an . . . . 100 „
Un număr . . . . 20 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . 350 lei
Pe jumătate an . . . . 175 „
Un număr . . . . 30 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 65 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922

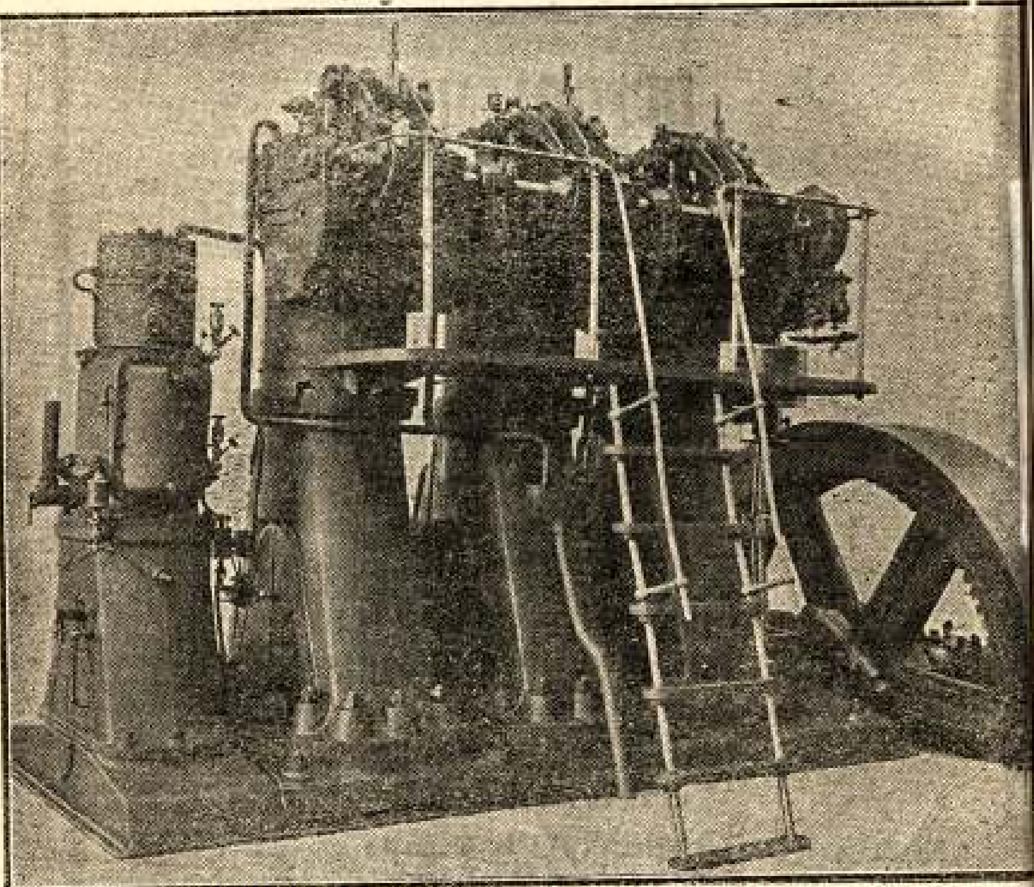
inclusiv spesele de porto.

Administrația.

SULZER

FRERES

Strada Dimitrie A. Sturdza No. 17
BUCUREŞTI

MOTOARE DIESEL

MAŞINI DE ABURI
CAZANE DE ABURI
FRIGORIFERE

POMPE CENTRIFUGALE de toate mărimile se găsesc în permanenţă în depozitul nostru din Bucureşti.

„REMINGTON" MODEL 1920

RECORDUL PERFECŢIUNEI.
CLASIFICATA
I-a la
CONCURSUL INTERNAŢIONAL
CLAVIATURA SPECIALA
LIMBEI ROMÂNE
ŞI
UNIVERSALA TOTODATA
REPREZENTANT GENER.
PENTRU
ROMANIA

Brevetată la NEW-YORK.
TELEPHON: 25/12
GARANŢIE 5 ANI

NICOLAE IVANOVICI & Co.
BUCUREŞTI, CALEA VICTORIEI No. 28

„DACIA-ROMANIA"

Societate Generală de Asigurare în Bucureşti

— Intemeiată la 1871 —

Capital de acţiuni	Lei 24.000.000 **deplin vărsat**
Rezerve statutare	„ 18.359.230
Diverse garanţii	„ 57.119.141
Averea Fondului de asociaţiuni .	„ *3.261.497*
Garanţia totală	**Lei 102.739.868**
Daune plătite în anul 1920 . .	*Lei 16.821.589*
Daune plătite dela înfiinţarea Societ.	„ *311.315.083*

„Dacia-România" este societatea cea mai veche şi mai puternică din ţară. Trecutul ei, însemnatele sale capitaluri şi persoanele cari o conduc, dau asiguraţilor cele mai depline garanţii, pentru asigurări cît de mari în ramurile: *Incendiu, Grindină, Transporturi, Viaţă, Accidente, Furturi prin spargere* şi anume, în condiţiunile cele mai prielnice pentru asiguraţi.

Lămuriri se dau de îndată, la cerere, în Bucureşti, la sediul Societăţii, *str. Wilson No. 3*, sau la agenţiile ei principale din str. Stavropoleos No. 15 şi Regală No. 8, în judeţe la agenţiile ei din toate oraşele, iar în ţinuturile alipite, în următoarele oraşe:

Arad, str. Unirei No. 7; *Braşov*, Banca Romînească; *Buziaş*, la Banca Temişana; *Cernăuţi*, I. Flondor No. 22; *Chişinău*, str. Puşkin No. 25; *Cluj*, Calea Victoriei No. 27; *Dicio Sîn Martin*, la Banca Comercială şi Industrială din Valea Tîrnavei; *Lugoj; Lovreni; Lipova; Oradia-Mare*, la Banca Romînească; *Tg Mureşului*, la Banca Romînească; *Sibiu*, la Banca Romînească; *Temişoara*, la Banca Romînească; *Vinga*.

„VULTUR"

Fabrică de ULEIURI VEGETALE, LACURI și KITT

Societate Anonimă pentru Industria și Comerțul de Uleiuri, Vapsele și Produse Chimice

CAPITAL LEI 4.000.000.—DEPLIN VARSAT

Fabrica și Laboratorul
ȘOSEAUA VIILOR 93—97
Telefon 16/40

Sucursala:
Calea Moșilor, 392

Magazinele „VULTUR"
(Desfacerea produselor Fabricei Detail)
Str. Colței 7 bis (Piața Sf. Gheorghe)

Biroul Central: Str. BURSEI No. 5 Et. I—Telefon 23/83

Brăila: Str. Regală No. 39. — Giurgiu: Str. Principele Nicolae 12

Costică Constantinescu

— Import-Export engros —

București, Calea Victoriei 98, Bulev. Lascar Catargiu No. 3

Adresa Telegrafică: „TITINEL"
Telefon.

IMPORT:
COLONIALE
MANUFACTURĂ
INCĂLȚĂMINTE

EXPORT:
CEREALE
PRODUSE PETROLIFERE

WIEDER & Co.

— BUCUREȘTI —

Sucursale: LONDRA: E. c. 3. Gracechurch St. 52
BERLIN: W. Potsdamerstrasse 124
GALAȚI: Str. Portului 41 (Cassa Suré)

Adrese telegrafice:
BUCUREȘTI — „WIEDER"
LONDRA — „LOMORFA"
BERLIN — „LOMORFA"
GALAȚI — „WIEDER"

Codes: ABC 5 th Edition
Bentley
Liebers

DESFACEREA EXCLUSIVĂ A PRODUSELOR MINEI „VULCANA-PANDELE"

CREDITUL MINIER

Societate Anonimă Romînă pentru dezvoltarea industriei miniere

Capital social 150.000.000 lei complect vărsat

Sediul central: București, Bulevardul I. C. Brătianu 73
Telefon 39 41 și 47/36

Sucursala: București, strada Marconi No. 3 Telefon 13 9
Direcțiunea technică a petrolului: Ploești, str. I. C. Brătianu Telef.

CONSILIUL DE ADMINISTRAȚIE:

Președinte: Inginer N. I. Ștefănescu. *Vice-președinte:* Inginer P. Lucaci. *Director-general:* Inginer I. I. Demetrescu.

Administratori-delegați: Ingineri: V. Alimăneșteanu, V. Banciu, M. Constantinescu, P. Lucaci. V. Tacit.

Membri: Ingineri: C. Brătășanu, C. Bușilă, I. I. Demetrescu, A. O. Ioachimescu, C. Osiceanu, V. Pușcariu, Dr. Laurenți Pop.

Cenzori: G. Cioflec Inginer P. Moscos, Dr. G. M. Murgoci, Inginer N. Saergiu, Inginer Th. Zernoveanu.

Intreprinde: Studii, experiize, calcule de rentabilitate, proecte de explorări pentru dovedirea și punerea în valoare a zăcămintelor de petrol, gaze naturale, cărbuni, minereuri, cariere și ape minerale.

Exploatează: Obiecte miniere pe cont propriu și în participație.

Acordă credite: Intreprinderilor existente și în formație.

Cumpără și vinde: Produse și privilegii miniere, redevențe, etc.

Reprezintă case importante: Pentru mașini și materiale necesare industriei miniere.

Banca Țărănească

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL SOCIAL LEI 60.000.000

Prima emisiune Lei 30.000.000 deplin vărsat

Sediul Central BUCUREȘTI

Str. Raymond Poincaré No. 2 fost Academiei, Telef. 2/000

Sucursala Temișoara

Face toate operațiunile de Bancă

BRESSON
COGNAC

BRESSON
LICHIORURI
COGNACURI
SIROPURI

Elegie

Prietin, ce vei trece cu draga ta de mînă
Pe-aici, pe strada asta pe care trec acum,—
Tîrziu, cînd amintirea mă va'ngropa'n ţărînă,
Să ştii c'am fost odată şi eu pe-acelaş drum.

Că Ea era frumoasă cum nimeni nu va fi,
Că ne-am plimbat la umbra castanilor bătrîni
O primăvară 'ntreagă în fiecare zi
Aşa ca voi, întocmai, ţinîndu-ne de mîni.

Să ştii că eram tineri şi'n sările senine
Cu fruntea răcorită de noapte şi zenit,
Purtînd în noi viaţa ce vei purta în tine,
Nu ne-am gîndit la nimeni din cei care-au murit.

Să ştii că şoapta voastră o vor cunoaşte teii
Subt care-acum o oră am stat să ne vorbim,
Să ştii că 'n viaţa noastră şi noi am fost ca zeii,
Că n'am crezut odată că noi o să murim.

Și luna liniștită ce-o să răsară mare
Și 'ncet de după creasta acelorași stejari,
Culcîndu-mi umbra crucii și-a voastră 'nbrățișare,
Eu o privesc acuma cu ochi tăcuți și mari.

Să știi că Universul a fost și-al nostru 'ntreg,
Că ne-am plimbat privirea tot printre-aceleași stele,
Și că de-aceia poate de-acuma te 'nțeleg,
Prietin, ce'i fi hoțul Dumnezeirii mele.

Vei fi tot crud ca mine și singur vei trăi
Ca tot ce dă viața să fie 'ntreg al tău.
Nu-ți vei aduce-aminte de nimeni;—vei iubi,
Ca nu cumva vreodată să ai păreri de rău.

N'ai să-ți aduci aminte de mine, n'ai să știi
Nimic din toate-acestea pe care ți le spun,
Prietin, ce-o să-mi calce în nopțile tîrzii
Pe urmele pe care eu am pășit nebun.

Și vei călca prin praful prin care am umblat,
Și poate prin cîmpia cea de trifoi, albastră,
Nemuritor ca zeii și neînduplecat...

Dar elegia asta e și a ta;—e-a noastră.

Demostene Botez

Moldova dintre Prut și Nistru subt imperiul rus

1

— Anexarea —

Prin tratatul din București, din 16 | 28 Mai 1812, s'a stipulat între *Padișahul Turciei* și *Impăratul Rusiei*, că: „Prutul, din locul unde intra în Moldova până la gurile sale și de acolo malul stîng al Dunării, până la Chilia și vărsarea ei în Marea Neagră, formează frontiera celor două împărății" (art. 4); „partea din Moldova, 1 așezată pe malul drept al Prutului, este a-

1 „Până la 1812 cuvîntul „Basarabia" însemna numai partea de Sud a teritoriului dintre Prut, Nistru și Dunăre; restul, partea cea mai întinsă, intra în compunerea Moldovei și se numea cu același nume ca aceasta din urmă" (Casso, pag. 2, nota 5 jos).—*Pentru prima dată cuvîntul Basarabia se întrebuințează în sens larg, adică nu numai pentru partea de Sud a cîmpiei Bugeacului, ci și pentru Moldova orientală, așezată între Prut și Nistru, în instrucțiile (1807) ministrului rus de externe Rumeanțev pentru ambasadorul său la Paris—Tolstoi*, cerîndu-i să afirme, în baza păcii din Tilzit (1807), că cel puțin Basarabia trebuia să rămîe Rusiei, pentrucă articolul 22 al acelui tratat amintește numai de evacuarea Valahiei și a Moldovei. Ministrul francez Champagny, succesorul lui Taleyrand, socotea nemenționarea Basarabiei pentru evacuare, ca accidentală, pe cînd Tolstoi credea că Rusia trebuia să utilizeze în folosul său această lipsă (En lui parlant de l'évacuation de la Moldavie, je lui ai cependant fait entendre clairement que je n'y comprenais pas la Bessarabie". „Il chercha cependant à me prouver le contraire et allegua, que si le traité ne nommait pas la Bessarabie, cette omission ne pouvait provenir que d'un mésentendu. A cela je lui objectai, qu'il était bien permis qu'il y eût aussi une fois un mésentendu en nôtre faveur"). (Collect. lucrărilor istorice a societ. ruse de istorie 89 pag. 335). Aici pentru prima dată în tratative diplomatice se deosebește această „îngustă fâșie de pămînt", cum se exprimă Rumeanțev („cette étroite lisière de pays qui, ne formant pas province, porte le nom de Bessarabie"). „Cine știe (scrie Casso) dacă Tolstoi și-ar fi adus aminte de a doua parte a instrucției dată lui [în caz de imposibilitate de a obține amîndouă principatele, Alexandru I scria: Voici ce que me conviendrait le mieux 1) tous les pays sous la dénomination de Bessarable avec les forteresses de

bandonată şi dată Sublimei Porţi" (art. 5), iar *„Inalta Poartă*
Otomană cedează Curţii Imperiale ruseşti *pămînturile din*
stînga Prutului". [1]
Astfel Moldova, aşezată pe malul stîng al Prutului, a tre-
cut subt imperiul rus, dar nu ca o valoare intrinsecă, ca un
scop definit, ci ca o etapă [2] dintr'o serie de proecte, [3] visuri, [4]
şi combinaţii politice care, în unele momente, făceau să fie so-
cotită ca o simplă monedă de schimb. [5]
A declara, în faţa Occidentului şi mai cu samă în faţa
lumii creştine ortodoxe din Balcani, *anexarea pe faţă a unei*
părţi din Moldova, *subjugarea* şi *transformarea în „supuşi*
ruşi" a unor creştini ortodoxi,—era neplăcut pentru spiritul li-
beral din acel timp al lui Alexandru I. De aceia s'a vorbit nu-
mai de *eliberarea* unui teritoriu de subt jug otoman şi acestui
teritoriu i s'a dat numele Basarabia, pentru a nu se putea vorbi
de Moldova desmembrată.
Atît în Valahia şi Moldova, rămase libere, cît şi în Mol-
dova anexată şi botezată Basarabia, starea populaţiei era dis-
perată. Şase ani de ocupaţie rusească cu rechiziţii şi războiu,
pe socoteala acestor ţări, le ruinase complect. Cultura cereale-
lor şi vitelor scăzuse. „Moldovenii şi Valahii cultivă atît cît le
trebue pentru impozite şi alimente, temîndu-se că producţii vi-
zibile mai mari vor fi pretext pentru noi rechiziţii". [6] *„Prădă-*
ciunile armatei de ocupaţie se înteţesc; despre ele comunică
nu numai străinii rău voitori nouă (Ruşilor), ci şi comandanţii noş-
tri militari. Basarabia fusese transformată de către armatele
noastre (ruse) în stepă goală şi popoarele aici locuitoare nu vor
mai stărui pentru interesele ruseşti". [7] „Populaţia suferă şi în-
cepe să se arăte ne-binevoitoare faţă de noi, nu numai în pă-
turile de sus, ci şi în cele de jos". [8] „Ciceagov, călătorind prin

Bender, Akerman, Kilia, Ismail; 2) la forteresse de Hotinj şi n'ar fi
insistat să ni se dea nouă (Ruşilor) întreaga Moldovă şi Valahie, dacă
Napoleon nu s'ar fi hotărît poate să rupă această jertfă minimală de
la Turcia (în proectul de compensaţii al lui Tolstoi, după hîrtiile rămase,
articolul 3 sună: S. M. l'Empereur des Français consent à ce qui S. M.
l'empereur de toutes les Russies, continue de faire occuper la province
de Bessarabie et la conserver pour être réunie à l'empire russe...
comme une compensation légitime des frais occasionés par l'occupa-
tion des Principautés) şi Rusia ar fi obţinut cu cinci ani mai înainte
pe malul drept al Nistrului şi pe cel stîng al Dunării, ceia ce i-a dat,
după un lung războiu, pacea de la Bucureşti". (Casso pag. 49).

1 Vezi lucrările comisiei Arhivelor din Basarabia, Chişinău, 1902, vol. II, pag. 28 şi Noradounghian vol. II, pag. 87.

2 Vezi Casso, Rusia la Dunăre, pag. 168, 228.

3 Op. cit., pag. 4, 5, 12, 13, 32, 66, 74, 142, 22, 26, 27, 165, 46, 68.

4 Ibidem, pag. 10, 11, 158.

5 Ibid., pag. 94, 110, 152.

6 Casso, pag. 30, după Karaczay, Beitrage zur europäischen Länderkunde. Die Moldau, Walachey, Besarabien und Bucovina. Vien, 1818, pag. 37.

7 Casso, pag. 64.

8 Ibid., pag. 76.

Moldova şi Valahia în primăvara anului 1812, se miră de numărul mare de case părăsite şi sate distruse de noi (Ruşii) la începutul războiului,—care nu se refăceau. *Impozitele, puse de autorităţile noastre* (ruseşti) *militare, creşteau mereu*; în 1812, Valahia trebuia să dea 20.000 căruţe şi 2 milioane ruble. [1] In April 1812, Alexandru I i-a dat lui Ciceagov plîngerea locuitorilor Moldovei şi Valahiei împotriva armatei lui Cutuzov, spunîndu-i: „Nu pot să permit mai departe asemenea grozăvii". [2] „Cel mai mare rău era fantasticul număr de prestaţiuni pus asupra populaţiei de către ocupanţi: repararea drumurilor, transportul furajelor şi pînii, cositul fînului, toate acestea îndepărtau pe ţărani de muncile agricole şi îi aduceau la ruină". [3]

In aceste împrejurări, se înţelege bine că vestea anexării la Rusia, adică a continuării ocupaţiei, rechiziţiilor şi prestaţiilor, a fost primită de populaţia romînească cu strigăte de jale. Ea a început să emigreze [4] de subt „scutul liberatorilor ortodoxi", în Moldova rămasă subt „jugul păgîn turcesc".

Curentul acesta, „foarte păgubitor pentru prestigiul autorităţii ruseşti, [5] se întreţinea şi de teama, pe care o aveau ţăranii cu drept cuvînt, că administraţia rusească va introduce regimul servagiului, cum a făcut în Ucraina,—„sistem exact contrariu structurii principatului Moldovei, unde ţăranii aveau libertate individuală". [6]

Pentru a opri acest curent de emigrare s'a declarat Moldova contaminată de ciumă, s'au pus cordoane militare pentru a opri trecerile peste Prut, s'a recurs la cuvîntul de mare autoritate şi influenţă a mitropolitului Gavriil. [7]

Mai mult, s'a dat un ucaz (decret-lege) care opreşte pe proprietarii din Rusia de a urmări pe ţăranii lor fugiţi aici. [8]

Credem că fenomenului emigrărilor se datoreşte faptul, că în Basarabia nu s'a introdus sistemul rusesc de stăpînire a proprietarilor asupra ţăranilor şi s'a lăsat, un timp, limba moldovenească, cu o administraţie quasi-autonomă.

Pe de altă parte Mitropolitul Gavriil, „convins că ocupaţia

1 „Condica de toate veniturile Valahiei pe anul 1808" (aflată în Arhiva senatorială din Chişinău) arată la venituri 3.650.115, din care cheltueli pentru armata de ocupaţie rusească 2.626.627, adică 71%.

2 Casso, pag. 127, 126, după scrisoarea lui Ciceagov, din 23 Sept. 1813. Arhiv. prinţ. Voronţev, XIX, pag. 208.

3 Ibid., pag. 194.

4 „La sfîrşitul anului 1812 a început emigrarea Basarabenilor în Moldova; era o fugă în masă, plecau ţăranii la Prut, trecînd pe malul drept rămas subt suzeranitatea turcească" (Casso 202). Sigur că emigrarea aceasta era o formă de protest a poporului împotriva anexării la „pravoslovnicul liberator", imperiul rus.

5 Casso, pag. 202.

6 Casso, pag. 203.

7 „Administraţia era neputincioasă în lupta cu acest rău, cum era neputincioasă să stîrpească bandele de tîlhari din ţară". Casso, pag. 204. Boerii erau învinovăţiţi formal că excită pe ţărani împotriva Rusiei pentru a-i face să fugă în Moldova.

8 Ibidem pag. 203.

rusească, cu preşidenţia unui senator rus în divanuri, nu îmbunătăţea, ci mai de grabă înrăutăţea starea patriei lui, — scria la Petrograd lui Speransky (Ministrul lui Alexandru I), expunînd suferinţele păstoriţilor săi" şi cerînd pentru ei aplicarea legilor locale şi administrarea prin oameni locali. 1

Incontestabil că ideile liberale, de moment, ale lui Alexandru I şi cu deosebire influenţele laterale de atunci (care l-au hotărît pe el să scrie: „putem spera că fericirea oricărui popor să se facă prin silnicie, ca el să-şi schimbe natura sa? Iar a-l supune felului de administraţie cu totul străin pentru el, nu înseamnă oare acelaşi lucru?") au fost factorul important în acordarea unei quasi-autonomii administrative şi Basarabiei, ca şi contimporanitatea acesteia cu autonomiile mai mult sau mai puţin reale date Finlandei, Poloniei şi Gruziei. Mai era un motiv puternic: „Acea regiune, după dorinţa stăpînitorului, trebue ca în ochii ţărilor vecine să pară loc de odihnă şi de fericire". De altfel era şi peste putinţă chiar de odată, fără o epocă de tranziţie, să se distrugă formele de viaţă, elaborate de o lungă istorie şi alcătuire de stat, 2 de un popor străin şi ca sînge şi ca fire şi ca tradiţii şi ca mediu climatic şi social, de Ruşii cuceritori, pe cînd peste Prut această viaţă, subt suzeranitatea turcească, să continue în statele Moldovei şi Valahiei.

Suprimarea, de odată, a tuturor formelor de viaţă locală ar fi fost egală cu suprimarea însăşi a vieţii, şi aceasta nu convenea. Imperiul rus avea nevoe de „supuşi", indiferent de rasă, cu atît mai mult cu cît, în acea epocă, „toată populaţia creştină din peninsula balcanică era unită prin credinţa ortodoxă comună, iar diferenţa de naţionalitate nu se simţea: Grecii, Romînii, Slavonii, respectau deopotrivă Rusia ortodoxă ca protectoare". 3 Astfel încît principiul naţional nu era o piedică esenţială în acele timpuri, deşi diferenţele existau şi dădeau loc la conflicte.

2. Populaţia

La prima privire pe harta Basarabiei vedem pe malul apusean al *Nistrului* patru cetăţi, ca *indiciu de vechiu şi statornic hotar de apărare împotriva răsăritului ameninţător*: Hotinul, Soroca, Tighina şi Cetatea Albă, care îşi găsesc începuturile în pătrunderea occidentalilor în aceste locuri, cînd au fost nevoiţi să construiască întăriri împotriva barbarilor pentru apărarea civilizaţiei importate. Geniul latin reprezentat prin Genoveji îşi imprimă aici hotarul.

Atît Moldovenii ca stăpini, cît şi Turcii în calitate de su-

1 Ibidem, pag. 206.

2 Chiar d. Crupensky recunoaşte că „în Moldova, caşi în orice ţară care numără cîteva secole de existenţă, s'au format clase sociale, nobilime", etc.. Nobilimea Basarabeană, 1912, Petersburg, pag. 6.

3 Casso, pag. 31.

zerani ai Moldovei, au menţinut şi dezvoltat aceste cetăţi de hotar natural.

Incă o particularitate ce se vede dela prima privire pe harta Basarabiei sînt cele două valuri ale lui Traian, 1 încă o do-

1. „Valurile lui Traian" încep la Prut. Cel de sus, mai jos de Leova, trece peste Sărata, Sărăţica, Ialpuh, Cogilnic, Ceaga, Botna, până la satul Chircăeşti lîngă Nistru. Cel de jos vine de dincolo de Prut, trece mai jos de satul Vadul lui Isac, taie Cahului, Ialpuhul, Catlabuhul, Chitaiul şi se termină la lacul Cunduc (Sasic), care comunică cu Marea Neagră. Mai sînt „Valuri a lui Traian" şi în Nordul Basarabiei dar nestudiate.

Deşi în ultimul timp a apărut o nouă teorie asupra acestor „valuri ale lui Traian", după care ele ar fi trebuit numite „hindichiuri tătăreşti", noi continuăm împreună cu ţăranii moldoveni, D. Cantemir şi B. P. Hişdeu, să le socotim „valuri" şi nu „hindichiuri", ale „lui Traian" şi nu „tătăreşti".

Pentru a fi construcţii antice, autorul teoriei hindichiurilor cere ca valurile „să fie cu turnuri de observaţie", să „aibă cetăţi de pămînt" şi „pietre". Deşi lîngă Tabac există urme de cetate de pămînt pe valul lui Traian, astăzi este greu a cere „valurilor", după invazii barbare, războae şi timp de 18 secole, să aibă turnuri şi pietre. Dacă nu le-o fi distrus războaele şi barbarii, le-o fi întrebuinţat locuitorii pentru nevoi sau le-o fi măcinat timpul.

Se compară aceste „valuri ale lui Traian" — „ridicături de pămînt" — cu „hindichiul dela o vie din preajma Chişinăului, menţionat într'un act de hotărnicie din 1741" şi cu acel pentru care, după Enache Cogălniceanu, generalul Rus Minih „au scos un bir pentru săpatul hindichiului, căci au găsit cu cale să înconjure hora cu şanţ împrejur, ca să nu vie fără veste Turcii şi Tătarii să-l calce", uitîndu-se că comparaţia ar fi admirabilă numai dacă hindichiul dela via din Chişinău şi cel al lui Minih ar fi lăsat urme astăzi (sînt doar mult mai noi), dacă ţăranii le-ar fi numit valuri ale lui Traian şi ar fi fost înscrise pe hărţi.

„Valurile lui Traian" ar coincide „întocmai cu hotarele raialelor turceşti şi ale Bugeacului tătăresc din sudul Basarabiei".

Că s'a servit cineva de „valurile lui Traian" în anumite puncte ca de hotar, se poate, cum s'ar fi servit de un rîu sau alt mijloc *existent*, pentru hotărnicie, — dar asta nu dovedeşte că le-a făcut, chiar dacă ar coincide complect, şi întocmai. Şi nu este cazul, căci „valurile lui Traian" din Basarabia nu încep la Prut ci dincolo de Prut, iar Tatarii n'au avut hotar dincolo de Prut niciodată. Valul de jos ar trebui să despartă „raialele Chilia, Izmail, Reni, de Tatarlicul Bugeacean" — ceia ce nu credem că ar fi admis imperiul turc-stăpîn şi avem dovadă la Cantemir asupra unităţii teritoriului Basarabiei de subt Turci din acele timpuri: „Basarabia se împarte în patru ţinuturi: al Bugeacului şi Achermanului, al Chiliei şi Izmailului". Nu exista deci după Cantemir hotar între raiale şi Tatarlic, căci ce interes aveau Turcii să se hotărnicească de supuşii lor. Iar dacă admitem că se hotărniceau, atunci trebuia să mai existe un hotar, un hindichiu spre Ackerman şi nu există.

Dar valul lui Traian mai există şi între Siret şi Prut dela satul Traian pe Siret până la Tuluceşti, acesta cel puţin nu mai este hindichiu tătăresc; o fi turcesc, dar atunci autorul teoriei hindichiurilor trebuia să admită că şi Turcii au învăţat dela Chineji să facă hindichiuri, cum crede că au învăţat Tătarii din Bugeac cînd spune: „să ne gîndim la faimosul zid chinezesc, care fusese ridicat *contra* năvălirilor tătare".

Mai este încă un fapt însemnat în această chestiune. Deşi Tătarii s'au putut stabili (dacă se poate vorbi de stabilitate la acea epocă la un popor nomad) în această regiune cel mai de vreme în secolul XIII sau începutul al XIV-lea (vezi Iorga, Chilia, Cetatea Albă, Ackerman, 216-225), deci în timpuri cu mult mai apropiate de noi decît antichitatea romană, ei au reuşit să imprime totuşi pecetea lor regiunii; găsim aici nume tătăreşti de văi şi rîuri: Cahul, Ialpuh, Catlabuh, Chirghiz-

vadă că ţara aceasta poartă o puternică pecete romanică şi că a început să ia parte la viaţa civilizată a lumii occidentale euro-

Kitai, Haijider, Alcalita, Cunduc, Ciiighider, Anciocrac, Djalair, Ceaga, Hadjider, Curgder, Alcalia, pe lingă rîurile şi văile moldoveneşti Salcea Mare, Larga, Ialpugel (romanizat), Lunga, Lunguţa, Seaca, Săraia; nume tătăreşti de lacuri: Cahul, Ialpuh, Catlabuh, Chitai, Sasic, Cunduc, Şagan Allely, Burnas, Şabalat; nume tătăreşti de sate: Anadol, Adjilar, Abaclidjba, Avdorma, Akimbet, Balmacli, Baurci, Baccealia, Budur, Cebacci, Caia-bei, Ceban-Bunar, Ciolacci, Cairacli, Caracuri, Cogurlui, Curci, Chitai, Caragaci, Cişla, Cizmekioi, Caracuri, Cazaiacli, Ceanac, Chiseli, Cicirli-Kitai, Ciucur-menjir, Cebolacci, Caiaracila, Cioc-maidan, Carajea-Borogan, Chiriet, Cara-Mehmed, Cocilangalia, Cimişli, Ciişi, Cod-Chitai, Cupcoi, Ciora-Murza, Chirhasan, Cainar, Djambaş, Dermender, Deviet-agaci, Djavgur, Djenar, Dezenje, Djaliai, Eiuly, Esdec-burnu, Enikioi, Eş-Murza, Hadji-Abdul, Haşan-Batir, Hadjider, Hasan-asnaga, Hasan-spaha, Musaid, Menjir, Satalic-Hagi, Suiunduc, Selemet, Sadic, Tatarcopceac, Taracli, Topal-Murza, Tatar-bunar, Taş-bunar, — pe lingă numele moldoveneşti, Codăeşti, Bicaz, Bisca, Moruzeni, Slobozia, Raileanca, Oura roşie, Olăneşti, Tudora, Ocniţa, Feşteliţi, Frumuşica vechi şi nouă, Porcarii, Kisciieţii, Ciubărciu, Gura Celighiderului, Saraia, Baraboi, Traianul-Vechiu, Traianul-nou, Păpuşoi, Varniţa, Calfa, Bulboaca, Gura-Bicului, Sălcuţa, Ursoia, Colbăriş, Schinoasă, Căpriorii, Valea-Perjii, Boroganii, Valea-Pădureţi, Fintina-zinelor, Cişmea-văruită, Broscoşeştii, Bulucenii, Voinescu, Virtos, Hirtop, Epureni, Orac, Porumbeşti, Sărăţica vechi, Sirma, Sărăteni, Tighiceanca, Tuioveni, Flăminda, Albota, Badica, Budăi, Bisericuţa, Oavanos, Orecenii, Brinza, Impuţita, Satu-nou, Frecăţei, Draculea. Toate aceste denumiri s'au păstrat până în ziua de astăzi, sînt înscrise pe hărţi şi respectate de Romîni, Nemţi, Bulgari şi Ruşi. Deşi Tătarii şi Turcii au dispărut de mult din aceste locuri, numirile date de ei s'au păstrat. De ce oare Tătarii, care ar fi construit „hindichiurile lor de apărare", construcţii însemnate pe întinderi de sute de kilometri (circa 240), nu ar fi dat pe limba lor un nume acestor producţii ale geniului lor, deşi împrumutate tocmai dela Chineţi; dece s'au numit „valuri" şi „ale lui Traian", nu „hindichiuri" „ale lui Orac-ugli" sau „Orumbet-ugli": căci doar Moldovenii au acceptat atîtea nume tătăreşti şi aici şi în alte localităţi şi atîtea cuvinte în limbă? Trebue să admitem că a fost în capul Moldovenilor noţiunea de „val al lui Traian" mai înainte ca ei să boteze „hindichiurile tătăreşti" cu acest nume. Şi atunci ne întrebăm, şi nu se poate găsi răspunsul, de unde noţiunea „val al lui Traian" şi de ce ar fi dat'o hindichiurilor? Apoi ar trebui să ne mai întrebăm de ce Cantemir (o fi descendent din mirzacat tătăresc Cantemir?), care a trăit în timpurile cînd Tătarii şi Turcii erau în Bugeac şi le cunoştea şi limba şi istoria, nu ne vorbeşte de hindichiuri, ci de „valul împăratului Traian" şi dece toţi cartografii ruşi şi nemţi, care au înscris, încă pe timpul cînd erau aici Tătari şi Turci, pe hărţile lor „Valurile lui Traian", au ascultat numai pe Moldoveni şi nu pe Tătarii, „care le-au făcut şi le-au avut drept hotare", dar nu se ştie dece nu le-or fi dat numire pe limba lor. Autorul teoriei hindichiurilor s'a luat după cuvintele: — un troian, a se introeni, uitînd că este vorba de „valurile lui Traian", în legătură cu sate cu acelaşi nume, dintre care, dacă cel de pe Siret poate fi bănuit de a fi fost dat pe timpurile latinizării moderne, cel de pe harta rusească a statului major din 1817, „vechiul Traian" (există şi astăzi lingă lacul Kitai) nu mai poate fi bănuit nici de cum.

Este interesant cum nici d. N. Iorga, al cărui studiu asupra Chiliei şi Cetăţei Albe este cel mai complect, mai documentat şi mai amănunţit, şi asupra Bugeacului şi Tătarilor de acolo, nu are nici un cuvînt despre hotarele fixe tătăreşti, afară de cel de sus, nu observă hotarul pe Traianul de jos, nu îşi dă seama de hindichiurile tătăreşti.

pene din secolul III după Cristos, cînd Chievul şi Moscovia erau de-abia în negurile primitivităţii.

De altfel rămăşiţe *romane* în Basarabia şi în special spre gurile Dunării sînt multe şi nu e locul aici să insistăm asupra detaliilor de specialitate.

Ca la orice hotar şi aici s'au întîmplat infiltraţiuni, astfel că şi dincolo de Nistru se găseşte un număr însemnat de Romîni. Parte din ei sînt fugiţi aice de Turci, parte sînt veniţi cu diferiţi boeri împroprietăriţi aici, parte aduşi cu sila de Ruşi (Minih şi alţii).

Toate aceste indicii de hotar istoric şi etnic natural [1] la Nistru, între rase şi culturi deosebite, sînt complectate prin starea populaţiei rurale autohtone.

„*Populaţia* rurală a *acestei margini puţin s'a schimbat* în decursul secolului XIX *şi a trăit în aceleaşi condiţiuni* economice, cu preponderenţa aceleiaşi chestiuni ovreeşti (Vezi Gougenot des Mousseaux: Le juif, le judaisme et la judaisation des peuples chretiens, 1886, pag. 441), ca *şi Moldovenii* care *trăesc în afară de hotarele imperiului nostru* (rus). La această populaţie se găsesc şi astăzi *aceleaşi trăsături ale caracterului* naţional, care au fost notate de străini şi de Ruşi (Cuniţky, Scurtă descriere, pag. 18. Zucker, Bessarabien (1834), pag. 13. Polen şi Kiselev la Scalcovsky, Virtuţile Romîneşti. Notele societăţii Odess. p. Istorie şi Antichit. XX pag. 36) care au făcut cunoştinţă cu Basarabia, *curînd după anexarea* ei: toţi lăudau simplicitatea, statornicia în credinţe strămoşeşti, curajul faţă de moarte şi supunerea la autorităţi. La baza acestei din urmă virtuţi stă o oarecare doză *de scepticism*, de curînd subliniat de cer-

1. D-nii Krupensky şi Smidt în lucrarea: „L'ocupation Roumaine en Bassarabie", Paris 1920, scriu: „Aucune chaine de montagne ne separe la Bessarabie du reste de la Russie (autorii nu recunosc nici Ucraina). La séparation (totuşi) est marquée par la rivière Dniester. En quoi celui-ci presente-t-il au point de vue geographique une *frontière plus naturelle, que le Prout, l'ancienne* frontière Russo-Roumaine? Nous ne le voyons pas. La Moldavie de l'Est, la Bessarabie (adică toată Moldova) et les gouvernements de Podolie et de Cherson sont des pays generalement *plats* et leur caractère geographique, au point de vue qui nous interesse, n'offre aucune différence".

Desigur că din punct de vedere al manifestării apetiturilor imperiale nu existau graniţe naturale nici de rîuri nici chiar de munţi, dar realitatea are totuşi drepturile sale, — şi iată cum o afirmă profesorul de geologie dela universitatea din Kiev Nobokih într'o broşură oficială a zemstvei Kişinău din 1912, după studii geologice făcute, din invitaţia zemstvei (pag. 79):

„*Solurile* basarabene se *deosebesc* cu *totul* de solurile guberniilor vecine. Dacă adăogăm la aceste *relieful deluros, va fi evident pentru oricine* că Basarabia reprezintă o regiune cu totul în felul său, deosebită de şesurile vecine. Acest fel al său se manifestă şi în agricultură prin dezvoltarea culturilor de struguri, păpuşoi, tutun, care lipsesc cu totul în regiunile vecine" (Vecine pentru Nobokih nu erau decît Chersonul şi Podolia; peste Prut el n'a trecut, ca să poată vedea unitatea naturală a Moldovei de pe amîndouă malurile Prutului).

cetătorii francezi ai *ţăranilor valahi*, foarte apropiaţi de moldoveni, *cu care sînt de un neam : Romînul ţăran* priveşte cu oare care neîncredere la orice manifestare a forţei de stat. *A văzut el mulţi stăpîni, de cînd străbunii lui, Dacii romanizaţi, au populat între Carpaţi şi Nistru locurile numite în vechime* „solitudo Getarum", şi multe a suferit el încă de curînd dela atacurile Baş-buzucilor, dela stînjenirile ispravnicilor, dela Grecul arendaş şi dela Ovreiul cîrciumar" 1.

„Dar îşi aduce oare aminte acest popor de nestatornicia soartei sale politice? Îşi aduce oare el aminte cum la 1410 *împreună cu Polonii învingea pe cavalerii Teutoni* la Tannenberg, iar peste cîţiva ani prinţul moldovenesc Ştefan cel Mare distrugea pe aceiaşi Poloni lîngă Suceava? Îşi aduce oare el aminte cum, la sfîrşitul secolului XVI, prinţul valah Mihai Viteazul a respins pe Turci peste Dunăre, iar peste o sută de ani prinţul Şerban Cantacuzino împreună cu Turcii asedia Viena, dar în înţelegere cu cei asediaţi îşi încărca tunurile cu paie?".

„Îşi aduce oare el aminte de aceste veşnice conflicte cu statele vecine, la care trebuia să participe, cînd de exemplu la Rimnic, la 1789, Romînii luptînd în acelaşi timp în armatele turcă şi austriacă, vărsau sînge frăţesc?".

„S'a produs, spune d. Casso în altă parte, 2 o schimbare în directiva generală a politicei noastre (ruseşti) orientale; a început să predomine grija nu de toţi supuşii creştini ai Porţii, cît de apărarea intereselor slave în Balcani; din acest punct de vedere *populaţia romînă a ambelor jumătăţi* (şi cea de subt Ruşi) din Moldova precum şi cea din Valahia, despărţea pe Slavii de Nord de cei de Sud şi putea să împedice frăţeasca lor contopire în viitor".

„Această *origină romanică*, 3 după cît pare, supăra nu numai pe diplomaţi, ci şi pe slavo-fili; unii din ei, ca Batiuşcov, o negau, căutînd să dovedească că autohtonii acestor locuri erau Slavi, care mai tîrziu au primit limba lor latină, iar alţii ca Danielevsky (Rusia şi Europa, 1888, pag. 2) nu voiau să meargă cu hipotezele lor aşa de departe, dar — preferînd aplicarea necondiţionată a principiului naţionalităţii — *consiliau guvernul rus să dea Basarabia Romîniei*".

De altfel nici un autor, 1 chiar din cei puşi să constate o-

1. Casso, pag. 229. Noi putem adăoga, ceiace un demnitar de stat rus, cum era autorul, nu putea să scrie: multe a suferit mai cu seamă dela ocupantul ortodox, care a oprit o sută şase ani cultura naţională, singura posibilă.

2. Pag. 228 - 229.

3. D. P. Chasles în articolul său „La succesion de Russie" din „Revue des sciences politiques", Decembre, 1922, spune că graniţa estică actuală a noilor state, despărţite de Rusia (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia), este exact graniţa între cultura orientală şi cea occidentală, întru cît popoarele dela Apus ale acestei graniţe au avut religia occidentală latină catolică (din care o parte au devenit apoi protestanţi — altă varietate de religie occidentală) şi literele latine, pe cînd la Răsărit este ortodoxism; această linie de demarcaţie între Orient şi Occident ar trece mai jos de Polonia între Unguri şi noi, lăsîndu-ne pe noi la Răsărit, iar pe Unguri la Apus şi apoi ar merge spre Adriatica, despărţind pe Croaţii catolici de Sîrbii ortodoxi.

Această despărţire între Orient şi Occident, justă la Nord, nu este justă în ce priveşte pe Romîni, — întrucît avem, afară de elementele pe care le arătăm pentru stabilirea la Nistru a graniţii de despărţire a rasei, limbii şi culturii occidentale latine de cea orientală, însuşi ortodoxismul romîn care are multe elemente latine, care indica poate prima lui sursă religioasă latină şi nu slavă. Noi zicem Dumnezeu: Dominus Deus şi nu Господь богъ, preot nu священникъ, biserică nu церковь, candelă, Duminică, etc., cuvinte primordiale în religie de origină latină ceia ce însemna, poate, intrarea aici a religiei creştine din Occident. Desigur influenţele slave şi grece au fost aici puternice, dar fără să şteargă dovezile originilor occidentale.

De altfel, dacă d. Chasles ar fi studiat chestia mai de aproape, ar fi văzut puternicul aport latin, adus şi de Petru Movilă la Kiev, şi diferenţa, până la antagonism, între influenţele latine de acolo aduse şi de Romîni, dar mai cu seamă de Poloni şi Ucraineni şi de bizantinismul, ascetismul şi excluzivismul dela Moscova.

1. Iată şi părerile lui Cruşevan care nu poate fi nici el învinovăţit de rominofilie:

„*Moldovenii sau Romînii* formează partea principală din populaţia guvernămîntului Basarabiei.

„Rudenia apropiată a limbii moldoveneşti cu limbile de rădăcină latină, îndelunga aşezare aici a legiunilor romane, însuşi numele „Rumini" (romani) nu lasă aici o îndoială de origina acestui neam dela popoarele romanizate, care locuiau Moezia şi Dacia lui Traian, şi dela coloniştii Romani.

„Ei vorbesc o limbă latină stricată. Limba lor a menţinut mai multă originalitate din limba antică romană, decît chiar limba italiană".

P. Cruşevan. „Basarabia", Moscova, 1903, pag. 75—177.

„Dacă priveşti mai atent faţa Moldovenilor, se observă linii şi forme deosebit de fine, care arată o rasă veche nobilă". „Se întîlnesc figuri caracteristice de tăetură daco-romană, care amintesc sculpturile antice din epoca lui Traian. Un profil fin, energic, fruntea deschisă, nas aquilin roman, păr negru buclat, ochii negri, cap frumos aşezat, te face să-ţi aminteşti vre-o figură din forumul roman.

„Moldovencele de asemenea şi-au păstrat tipul roman, care aduce aminte cîte odată pe o italiancă cu ochi negri, sau trăsăturile serioase ale unei matroane romane.

„In viaţa populară s'au păstrat multe obiceiuri rupte din viaţa anticei Rome.

„Cine a fost prin Italia, mai cu samă în provincie adîncă, a putut vedea multe obiceiuri comune cu ale Moldovenilor. Aceleaşi obiceiuri, aceleaşi alimente, în care rolul principal îl joacă la Italieni polenta, aici mămăliga, aceleaşi instrumente agricole, aceleaşi care cu boi, aceleaşi covoare, ale căror desemnuri în mod neînţeles au zburat de pe malurile Tibrului pe malurile Dunării şi Nistrului.

„In aşezarea casnică acest popor a căutat să ajungă frumuseţa posibilă, arta şi chiar comfortul. Şi nu ştiu un popor, care s'ar fi aşezat mai simpatic, mai poetic. Chiar la cei săraci casa se imparte în două jumătăţi: într'una este aşezată familia, alta este casa mare pentru oaspeţi. In jurul păreţilor sînt laviţe acoperite de covoare de lînă, deasupra laviţelor pe păreţi tot covoare. La ferestre au perdele; soba şi păreţii sînt pictaţi. In odae miroase a erburi de cîmp şi flori. Curăţenia este ideală. Femeia moldovancă zece ori pe zi spală, mătură, şterge. Că se poate trăi şi dormi împreună cu viţeii şi porcii, între miriade de ploşniţi şi gîndaci, ca în unele părţi din Rusia, aici nimeni nu-şi închipue. Pare că un popor mai curat, poate afară de Nemţi, este greu de găsit".

P. Cruşevan. „Basarabia", pag. 323—325, Mosc., 1893.

rigina slavă a Basarabiei, n'au îndrăznit să nege continuitatea Romînilor de acolo și participarea lor la viața de stat și la cultura Moldovei și păstrarea tradițiilor și limbii pănă în zilele noastre. - Dovada o găsim chiar în cartea lui Batiușcov despre Basarabia; acolo vedem portretul lui Ștefan cel Mare (1457—1504) după o fotografie (din muzeul din Kiev), după cel cusut din mănăstirea Putna, portretul lui Eremia Movilă (fondatorul orașului Mohilău de peste Nistru), al lui Dimitrie Cantemir, al bisericii Sf. Dumitru, făcută de Vasile Lupu la Orhei, biserica sărdarului Mazarake cea mai veche (1772) din Chișinău, piatra din porțile Cetății Albe cu stema Moldovei din anul 1438 „cînd în zilele bine credinciosului Ștefan Voevod și în zilele boerului Luțiian Herman [1] s'a săvîrșit marea poartă", monede din timpul lui Ștefan cel Mare, găsite în satul Butuceni, ținutul Orheiului, și altele.

Asupra păstrării limbii și asupra populației din Basarabia mai găsim foarte interesante note la prințul Urusov, guvernator al Basarabiei între 1903—1904. „Recepția petiționarilor la Kișinău este o solemnitate, necunoscută în Rusia. Petiționarii vorbeau aproape în zece limbi: Ruși, Ucrainieni, Poloni, Ovrei, Turci, Greci, Armeni, Nemți, Coloniști, Svițerieni din Șaba, niște Găgăuzi și în sfîrșit (e frumos acest în sfîrșit) *în enormă* cantitate Moldoveni. Pentru ei am învățat cîteva cuvinte moldovenești. Cînd lucrurile erau mai complicate, mă serveam de *translator public*". [2] In alt loc tot Urusov spune: „N'aveam timp să mă gîndesc; am hotărît să plec singur la locul incidentului (Cornești, sat răsculat—acesta e incidentul) și fiindcă lucrurile păreau serioase, am luat cu mine o companie de soldați cu doi ofițeri. Neștiind împrejurările, în care s'a făcut sechestrarea averii răzeșilor, ne știind *limba moldovenească, singura în care ei vorbeau*, mă simțeam neliniștit"; [3] și în altă parte: „*cuvinte separate rusești* se înecau *în vorba moldovenească a tuturor*"; [4] „am cerut să mi se arăte un *tălmaciu*", [5] „am scris o adresă către comună, am *ordonat să fie tradusă* și am trimis *traducerea* ispravnicului s'o citească populației". [6] De asemenea și la Batiușcov găsim asupra limbii și populației din Basarabia: „Pănă la venirea episcopului Pavel (1871), copiii clericilor intrau în școlile clericale *fără să știe în cea mai mare parte un cuvînt pe rusește*". [7]

1 Deși textul slav de pe piatră așa a fost citit de toată lumea și de Z. Arbore, „Basarabia", București, 1899, pag. 269 și N. Iorga, „Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe", București, 1900, pag. 98—99,—d. I. Nistor în „Istoria Basarabiei", Cernăuți, 1923, citește: doi boeri Luca și Herman, în loc de Luțiian Herman

2. Urussov pag. 47—48.
3. „ „ 211.
4. „ „ 215.
5. „ „ 217.
6. „ „ 229.
7. Batiușcov, Basarabia pag. 56.

„Populația rurală nu știe de loc limba rusă". [1] După număr, cea mai importantă parte din Basarabia *sînt Romînii, care în mod natural tind spre compatrioții lor din Regatul Romîniei și din Austria*". [2]

Am adus anume aceste citate din autorii ruși oarecum oficiali: un ministru, un guvernator și un mare demnitar istoric oficial, ca să nu fie nici o bănuială de părtinirea pentru Romîni.

Cit de întinsă era populația aceasta în Basarabia vom vedea din următoarele date luate tot din autori ruși.

Primele statistici, [3] arată existența a 41.160 familii în Basarabia, adică a 240.000 suflete, fără specificarea naționalității, care se subînțelege a fi romînească autohtonă.

La 1813 statistica oficială arată 55.560 familii sau 340.000 locuitori, [4] tot fără arătare de naționalitate, subînțelegîndu-se autohtonii Moldoveni.

Despre toate aceste cifre și statistici, cu multă dreptate, Zastchiuc spune că sînt foarte dubioase. In cartea lui găsim reproduse, cu aceiași mențiune că sînt dubioase, cifrele oficiale ale populației Basarabiei fără menționarea naționalităților pe anii următori:

1823—550 000	suflete	1848—853.484	suflete
1828—409 110	„	1849—860.299	„
1829—412.429	„	1850—872 868	„
1834—469.783	„	1851—902 534	„
1837—553.460	„	1852—935 809	„
1844—793.103	„	1854—966.954	„
1845—785.175	„	1855—993.045	„
1846—811.734	„	1856—990.274	„
1847—831.173	„		

Nu găsim în tot acest răstimp, în toată literatura rusească, nici o statistică pe naționalități a populației din Basarabia, afară de lucrarea academicianului Petre Keppen, [5] în care se dau cifrele Romînilor din Basarabia, după statistica oficială (revizia a 8-a), pe anul 1834: de 406.182 Romîni. Tot în această carte este arătat și numărul Romînilor din alte părți ale Rusiei și anume: în Ecaterinoslav 9.858, Podolia 7.429 („date necomplecte", spune autorul la pag. 144) și Cherson 75,000. Deci după cifrele oficiale de atunci, populația totală a Basarabiei (vezi mai sus Zastchiuc) fiind de 469.788 locuitori, iar populația ro-

1. Batiușcov, Basarabia, pag. 174.
2. „ „ 1.
3. 23 Iulie 1812, dosarul Ciceagov la Zastchiuc, pag. 147.
4. Scalcovschy, Istoria Novorosii, Odessa, 1838, pag. 248.
5. Intitulată „Despre harta etnografică a Rusiei europene", ediția societății geografice imperiale ruse, la 1855, la Petersburg.

minească, după Keppen, fiind 406.182 suflete, Rominii formau 86 la sută din total.

Această cifră pare a fi relativ aproape de adevăr, având în vedere încheierea primei și celei mai acute perioade de colonizare în special din Sudul și din Nordul Basarabiei cu Nemți, Bulgari și alți fugari.

Zastchiuc, căpitan de stat-major rusesc, însărcinat oficial și special cu descrierea Basarabiei, în volumul său: „Materiale pentru geografia și statistica Basarabiei din 1862, fără să dea cifra exactă a populației, spune la pagina 151: „Moldovenii (Rominii) formează partea principală a populației, aproape ³/₄ din suma totală. Ținuturile: Chișinău, Iași (actual Bălți), Orhei (ținutul Ismail-Cahul în acest timp erau ale Rominiei) sint locuite aproape exclusiv de ei; în ținuturile Hotinului se amestecă cu Ruteni, în ținuturile Bender și Akerman cu venetici din diferite părți. Moldvenii sint aborigenii acestor părți și *în ținuturile dela Sud ei ocupă locurile părăsite de Tatari-Nogai*".

In volumul al treilea al „listelor localităților populate din Imperiul rus, alcătuit și publicat de comitetul statistic central de pe lingă Ministerul de Interne, Petersburg, 1861 pe pag. XIX, se spune: „Moldovenii singuri sint cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Basarabiei".

La 1897 se face o statistică oficială în Rusia întreagă. Asupra Basarabiei găsim cifrele de mai jos.

In primul rind sint puși Rușii-mari 1 (Velicoruși) în număr de 155.774 locuitori, adică 8 la sută la populația totală din Basarabia; din populația rurală 5,2 la sută, iar din populația urbană 24,4 la sută.

După Ruși sint așezați în statistica din 1897 Ucrainienii, 2 Rușii mici (Maloroși), în care sint înglobați Ucranienii, Rusinii, Rusneacii, și alte denumiri, care dau împreună cifra totală de 379.198 suflete, adică 19,6 la sută din populația totală; relativ la populația orășenească procentul este: 15,8, iar la cea rurală 20,3. Cifrele acestea de Ruși și Ucrainieni desigur sint foarte umflate și conțin multă populație flotantă, militari, lucrători agricoli de sezon, etc..

In al treilea rind sint Rușii albi (Belorușii) care dau cifra de 2471 în Basarabia, sau 0,1 la sută.

După cele trei varietăți de Ruși sint așezați Polonii cu 11.696 suflete, reprezentind 0.6 la sută din populația Basarabiei.

Apoi într'o singură rubrică sint înglobați ceilalți Slavi, fără denumire specifică, care sint Bulgarii (în timpul războiului susțineau, nu fără dreptate, că nu sint Slavi), Sirbii, Cehii, etc.; ei reprezintă 5,4 la sută din populația Basarabiei, 4 la sută din populația urbană și 5,6 la sută din populația rurală.

După aceștia este înregistrat grupul Lituanilor și al Letonilor, 237 suflete, și apoi de-abia vin Rominii (Moldovenii), avînd după această statistică rusească 920.919 suflete, formînd 47.6 la sută din populația totală, 53,5 la sută din totalul populației rurale și 14,2 la sută din totalul populației urbane.

Evident că printre acești Moldoveni nu s'au trecut soldații și funcționarii moldoveni, care știau și limba rusească, precum și toți Moldovenii din satele moldovenești cu populația amestecată cu Ruteni,—căci în timpul facerii statisticii funcționarii, pe oricine știa rusește, îl înscria ca Rus sau Malorus.

După Romîni sînt înregistrate 522 suflete din alte popoare romanice (Franceji, Italieni).

Apoi vin Nemții 60.206 suflete, formînd 3,1 la sută din totalul Basarabiei, 0,7 la sută din populația urbană și 3,5 la sută din populația rurală.

In urma lor se înregistrează: 51 suflete alți Germani (?); 2737 suflete (0.2 la sută) Greci; 848 Albaneji; 2.080 (0.1 la sută) Armeni; 9 Persani; 8.636 (0.5 la sută) Țigani.

Numărul Ovreilor, 1 este arătat la 288.168 sau 11,8 la sută din populația totală a Basarabiei, formînd 37,2 la sută din populația urbană și 7,3 la sută din populația rurală. 2

---

1. Rușii au venit în Basarabia întâiu ca refugiați de persecuție religioasă; alții ca dezertori rămași după diferite războae (Vezi Memoriile maiorului von Raan despre războaele din 1787, 1788, 1789, 1790, pag. 16 edit. Chișinău, 1892).

2. Cei dintâiu Ucraineni au venit în Basarabia „ascunzîndu-se de recrutări sau de proprietarii lor, fugind de peste Nistru și s'au stabilit prin orașe și prin sate" (Descr. Bugeacului pag. 22). Unii guvernatori expulzau pe Rușii și Ucrainienii vagabonzi. Guvernatorul Feodorov (1854-1859) a expulzat între 35—48 mii din aceștia. Mai tîrziu au venit ca lucrători agricoli, meseriași, funcționari, militari, preoți, iar în ultimele decenii Banca țărănească încerca să colonizeze în special spre Prut cu Ucrainieni. In ținutul Hotinului ei au ajuns să formeze o masă însemnată și să contribue la deznaționalizarea Moldovenilor. In satele Văscăuți și Romăncăuți am întîlnit țărani cu numele de Frumosu, Fudulu, Rotaru, pe unul din Grubno cu numele frumos de Stăpînilor care nu mai știau romînește. In același timp în sate, în care sătencele se ziceau rutence, se putea cunoaște origina lor moldovenească prin faptul că pentru toate uneltele de țesătorie cu toate detaliile păstrau numirile romînești: stative, tălpigi, sul, scripți și cotrință; nu le știau pe cele rusești sau ucrainiene.

1. „In Basarabia s'au instituit 16 colonii ovreești pentru a se învăța acest neam cu agricultura. Dar nedeprinderea cu munca fizică necesară în agricultură, n'a permis ca aceste instituții să-și ajungă scopul. Cîmpurile au rămas nelucrate în coloniile ovreești, creșterea vitelor nu exista, casele se țineau în murdărie, iar coloniștii se întrețineau din contrabandă, furturi de cai, comerț și mici meșteșuguri. Pe la 1860 erau următoarele colonii: Lomacinți în ținutul Hotinului, Mereșeuca, Liublinul, Vertiujenii, Căpreștii, Mărculeștii, Zgurița, Briceva, Dumbrăvenii, Stareuca, Teleneștii Noi în ținutul Sorocii, Alexendrenii și Valea lui Vlad în ținutul Bălților, Șipca și Nicolaevca în ținutul Orheiului, Holboca și Constantinovca în ținutul Chișinăului și Romanovca în ținutul Tighinei.

Crușevan, Basarabia, pag. 187, Moscova, 1895.

2. Ovreii din Basarabia se împart în mai multe straturi. Avem întâiu ovreimea autohtonă, adică acea găsită la 1812 de Ruși în Basarabia, care nu cunoșteau decît jargonul și limba moldovenească. In urmă au emigrat aici mulțime de Ovrei din Polonia și Rusia în diferite rînduri.

Să înregistrează: 15 Gruzini (Georgieni), 6 Cercheji.

Apoi Turci şi Tatari împreună 57.045 sau 3 la sută din populaţia totală, formînd 0,3 la sută din populaţia urbană şi 3,4 la sută din populaţia rurală.

Vin în sfîrşit 347 suflete Fini şi 187 oameni fără arătare de limbă.

Suma totală era: 1.935.412 locuitori, din care 293.332 urbani şi 1 642.080 rurali. 1

Că această statistică, făcută în epoca absolutismului celui mai straşnic, de funcţionari ruşi, puşi să demonstreze că toate marginile (ocrainele) sînt ruseşti, este tendenţioasă,—nu rămîne îndoială. Totuşi şi aşa făcută, în ţară absolutistă, fără ştiinţă de carte şi fără drumuri, ea demonstrează până la evidenţă minoritatea infimă rusească fluctuantă, fără nici un drept de stăpînire nici istoric, nici ca majoritate naţională asupra acestei ţări.

Şi una din dovezile cele mai bune că cifrele în special a autohtonilor Moldoveni sînt reduse, este şi următorul fapt: Părintele N. Laşcov, membrul comitetului însărcinat de Administraţie, tipăreşte la 1912 un volum intitulat „Basarabia" cu ocazia centenarului de 100 de ani dela răpirea acestei provincii romîneşti. In această carte oficială găsim aceste rînduri: „Poporul cel mai vechiu în Basarabia sînt Moldovenii, după datele oficiale 48 la sută, în realitate Moldovenii formează 70 la sută din toată populaţia". Aceleaşi cuvinte se repetă în mod oficial la serbarea de subt preşedinţia Episcopului Serafim şi în prezenţa ministrului Haruzin, a întregii familii Crupensky şi a oficialităţii adunate la serbare.

Toţi autorii ruşi care scriu despre populaţia Basarabiei după anul 1897, nu fac decît să reproducă această statistică din 1897 sau, adăogind creşterea populaţiei, păstrează raporturile la sută din populaţii în limitele arătate. Aşa este d. Semenov Tian-Şansky, aşa este Moghileanski şi alţii.

Dacă examinăm statistica aceasta de naţionalităţi pe ţinuturi: toţi autorii ruşi recunosc ca indubitabil ţinutul Chişinăului cu 91,6 la sută Romîni, ţinutul Bălţilor cu 71 la sută

1. La 1905 după vîrste locuitorii Basarabiei se împărţeau:

28.3 : 0 până la 9 ani
22.7 : 10 „ „ 19 „
14.7 : 20 „ „ 29 „
12.5 : 30 „ „ 39 „
9.3 : 40 „ „ 49 „
6.5 : 50 „ „ 50 „
3.8 : 60 „ „ 69 „
2.2 : 70 „ „ în sus
100.0

Deci populaţie muncitoare între 20—60 ani ar fi fost 43 la sută.

După religie populaţia Basarabiei se compunea din: 84,36 la sută ortodoxi, 11,65 la sută mozaici, 2,88 la sută protestanţi, 0.95 la sută catolici, 0.13 la sută alţi creştini, 0 03 la sută mahometani.

Romîni, ţinutul Orheiului cu 81 la sută, ţinutul Sorocii cu 66,4 la sută, Izmailului cu 46,4 la sută Romîni (plus 11,2 la sută Găgăuţi şi Bulgari, 2,5 la sută Nemţi, 2,2 la sută Ovrei, 9,8 la sută Turci şi Tatari, 1,4 la sută Greci, Armeni şi Albaneji, faţă de numai 8,9 Ruşi şi 17,4 la sută Maloruşi) şi ţinutul Benderului cu 52,7 la sută Romîni, (3,2 la sută Nemţi, 16,9 la sută Turco-Tătari, 3,7 la sută Ovrei, faţă de 4,6 la sută Ruşi şi 9,2 la sută Ucraineni) sînt în majoritate absolută şi indiscutabilă romîneşti.

Se discută numai două ţinuturi: Hotinul şi Cetatea Albă. Dar dacă statistica aceasta oficială şi tendenţioasă din 1897 arată pentru ţinutul Hotinului o populaţie romînească numai de 25,3 la sută faţă de 4,5 la sută Ruşi şi 55,3 la sută Rusini, există şi o altă statistică oficială, probabil tot tendenţioasă, dar mai puţin, în care găsim alte lucruri. Avem: „Colecţia datelor statistice asupra ţinutului Hotinului", ediţia oficială a Zemstvei făcută de statisticianul rus d. Ermolinsky din Moscova şi editată la Moscova (1906). La pagina IX din introducere d. Ermolinsky scrie: „Cunoaşterea limbii locale la adunarea datelor statistice, în ţinutul Hotinului, avea cea mai mare importanţă, —fiindcă populaţia ţărănească a ţinutului aproape *pe jumătate este compusă din Moldoveni care nu ştiu de loc limba rusească*". Dacă pe lîngă aproape jumătate din populaţia de Moldoveni, care nu ştiu de loc limba rusească, adăogăm şi pe Moldovenii care ştiu şi limba rusească, vom înţelege că Moldovenii trebue să fie mult mai mulţi ca jumătate. La pag. 121 din acelaşi volum d. Ermolinsky scrie: „In ţinutul Hotinului se găsesc două naţionalităţi: Rusini (denumirea locală Rusnaci) în jumătatea de Nord a ţinutului şi Moldoveni în jumătatea de Sud. (Ţarani ruşi adevăraţi se găsesc numai în două sate, Grubna 405 suflete şi Belousovca 69 suflete). Dar Rusini mai mult sau mai puţin curaţi se găsesc numai în volostile: Grozeni, Clişcăuţi şi Rucşani, pe cînd în celelalte sate de pe malul Nistrului şi după limbă şi după port ei se găsesc amestecaţi cu Maloruşii din Podolia. Satele dela mijlocul ţinutului, adică cele aşezate mai la Sud de linia Nistrului şi mai la Nord de Prut precum şi din jurul Bricenilor, au populaţie amestecată şi din Moldoveni şi din Rusini,—de aceia nu putem da cifra exactă a populaţiei de Rusini şi Moldoveni. Numărul populaţiei de un fel şi de altul se poate stabili numai aproximativ, dacă vom lua că toate satele de lîngă Nistru sînt locuite de Rusini, iar toate satele de lîngă Prut şi de lîngă Briceni sînt locuite de Moldoveni. Aşa va fi: 94.516 suflete sau 56,2 la sută Rusini şi 75,715 suflete sau 43,8 la sută Moldoveni, adică Rusini ar fi cu 12 la sută mai mult de cît Moldoveni".

Iată dar o statistică tot oficială şi tot rusească, dar stabilind că Ruşi adevăraţi n'ar fi decît 474 suflete, că Moldoveni ar fi 42,8 la sută, iar restul de 56,2 la sută s'ar împărţi în două varietăţi de ne-Ruşi şi anume Rusini, ca cei de prin Bucovina,

și o altă varietate rezultată din amestecul acestora cu cei din Podolia.

Atunci se înțelege că nu poate fi vorba de exactitatea statisticilor oficiale, care se bat cap în cap, și trebuiesă credem ceiace este exact: că peste populația autohtonă moldovenească au venit elemente variabile și nestabile din vecinătăți.

Dacă examinăm acum cifrele din ținutul Cetății Albe, cu un număr așa de mare de coloniști: 18,2 la sută Moldoveni, 18,2 la sută Nemți, 23,7 la sută Bulgari, 4,4 la sută Turci, 2,8 la sută Ovrei și de-abia 8,4 la sută Ruși și 23,5 la sută Ucrainieni,—vedem că nu Rușii sau Ucrainienii au dreptul la majoritate chiar în statistica oficială. Dacă însă această statistică oficială s'ar curăți de defectele ei: tendința de a trece drept Ruși și Ucrainieni pe Moldovenii care vorbesc limba rusă, dacă se scot funcționarii, armata și statele mixte, socotite în total rusești, dacă la acest ținut se aplică principiul că nu elementele venetice, variabile și nestabile, pot determina viața și soarta întregii regiuni, care face parte din viața unui bloc mare al cărui hotar natural este Nistrul, se înțelege ușor că nu se poate discuta caracterul acestui ținut în afară de caracterul Basarabiei întregi.

Ultima statistică oficială a Basarabiei (vezi darea de samă pe 1913 a comitetului statistic, Chișinău) ne arată la 1 Ianuar 1913... 2.521.277 suflete, din care 1.285.664 bărbați și 1.235.613 femei, iar pentru 1 Ianuar 1914 se arată 2 545.834 suflete.

Nu puteam avea nici o dată mai exactă asupra situației actuale. Sigur însă că războiul a modificat atît numărul cît și compunerea populației. Mortalitatea crescută, natalitatea micșorată, bolile și privațiunile, desigur că s'au resimțit; nu s'a calculat însă și nu se știe cît, numeric. De asemenea plecarea armatei ruse, redeșteptarea vieții naționale, revenirea tuturor Basarabenilor din armata rusă, învățătorii și autoritățile locale, care nu mai declară că sînt Ruși, cum li se impunea;—toate acestea desigur că au schimbat și mai mult acum proporția între naționalități în favoarea Romînilor.

Din cele de mai sus rezultă că numai la extremitățile de Nord și de Sud ale Basarabiei și în orașe s'a produs o modificare a compunerii ei uniforme. La Nord fenomenul se explică prin acțiunea Turcilor, care aveau o raia foarte întinsă și prin imigrări de Ruteni de peste Nistru de subt Poloni [1]; mai de mult, de subt Ruși mai tîrziu, provocată de starea de iobăgie de acolo și de libertatea relativă pe timpuri dincoace de Nistru.

1. Până în ultimii ani subt imperiul rus țăranii moldoveni din ținutul Sorocăi spuneau: - Aici îi Moldova, iar dincolo peste Nistru este Țara Leșască! — și spuneau aceasta cu oarecare mîndrie, Moldova fiind liberă pentru țărani, iar Țara Leșască—locul de unde veneau în Moldova mulți amăriți și nenorociți.

Altă cauză a imigrărilor în ținutul Hotinului erau imensele latifundii din acea parte, unde Balșeștii, de pildă, aveau la 1817,—14 moșii, iar Sturdzeștii 9, pentru exploatarea cărora trebuiau să importe lucrători; familiile din Moldova și mănăstirile aveau la 1817 din 174 moșii 61, pe care le-au vîndut repede, proprietarii rămînînd în țară, majoritatea la Iași.

Elementul romînesc mai rezistent în întreaga Basarabie era cel *răzeșesc*, după cum se vede din numărul satelor răzeșești din Basarabia la 1807. [1]

1. *Orheiu*

I. *Ocolul Cîmpului*

Susleni, Bereșlogi, Slobozia Hadorojii, Ciuhorenii, Beeștii, Chipircenii, Curleni, Slobozia Izvoarele, Horghineștii, Pripicenii, Sămășcanii (parte), Ignățăii, Mășănii, Chișteinița, Cuizăuca, Scorțănii.

II. *Ocolul Nistrului de sus*

Oleșcani, Lipiceni, Țareuca, Horodișie.

III. *Ocolul Răutului de sus*

Ciociltenii, Țințărenii, Verejenii, Clișova, Ghermăneștii.

IV. *Ocolul Răutului de jos*

Liuzii ot Pivniță (neam Donicesc), Mășcăuții, Baloșeștii, Răculeștii, Jăvrenii, Cruhlicu, Hîrtopu.

V. *Ocolul Nistrului de jos*

Mereni, Cobusca de jos, Onițcanii (parte).

VI. *Ocolul Cogîlnicului*

Fundu Galbinii, Bățănii, Drăgușenii, Ciuciulenii, Iurcenii, Pășcanii, Leușenii.

VII. *Ocolul Botnii*

Săcitenii, Ialovenii, Mileștii, Băcioiu, Puhoiu, Țipala, Răzănii, Horăștii, Zimbrenii, Gîrlile, Costeștii, Bardarul, Văsienii (parte), Ulmul, Sulucenii a pitarului Cassian cu ai săi răzeși.

VIII. *Ocolul Bucovățului*

Durleștii, Moșia Carliș, Trușenii, Chicera, Cojușna, Pănășeștii, Nisporenii.

IX. *Ocolul fața Bîcului*

Hidighișii, Sireții, Roșcanii, Găleștii, Vărzăreștii, Pitușca, Neșcanii, Bărăiacul, Moșia Uricova, Săpotenii, Căbăești, Lupa (căpitanul Ion Purcel cu alți răzeși).

X. *Ocolul Ichelu*

Teleșeu, Peresăcina, Cobilca, Oneștii, Zubreștii, Răcea, Mărineștii, Drăslicenii.

XI. *Ocolul Culii*

Isacova, Moruzănii, Puținteii, Slobozia Viprova, Hulboca, Ghelilova, Săsenii, Bravicea, Meleșenii, Hogineștii, Oneșcanii, Dereneu, Rădenii, Cornova, Năpădenii.

XII. *Ocolul Mîdelinului*

Hirova, Hirișănii, Beșenii, Mîndreștii, Ohilicenii, Cuciola, Budăiu, Bogzăștii.

Ținutul Codrului

Canie, Larga, Hănăsănii vechi, Cocealiia.

Ținutul Eșului

I. *Ocolul Ciuhurului*

Șofrăncani, Cucueții, Mălăeștii, Buteștii lui Velușcă, Buteștii lui Slavăr.

II. *Ocolul Prutului*

Bolotina răzeșii, Tomeștii răzeșii, Zadurenii răzeșii, Bisericani, Căldărușa, Sloboica, Chilia (parte).

III. *Ocolul Cîmpului*

Coșcodenii, Flăminzenii, Măgurelile, Dumbrăvița.

In partea de jos a Basarabiei Moldovenii—pe lingă cei care au rămas acolo în timpurile Turcilor—s'au întins după plecarea lor în locurile rămase goale cuprinzînd mari întinderi de pămînt [1]. Aşa numiţii „volintiri şi arnăuţi" formează un ames-

IV. *Ocolul Codrului*

Vărzăreştii, Şindrenii, Ciuteştii, Bălăneştii, Mileştii, Corneştii, Boghiceni, Sineştii, Minzăteştii, Hirceşti, Contrăteşti, Măgura.

V. *Ocolul Brăniştii*

Bălăureşti, Marinicia, Frăsăneştii, Citerenii, Oneştii.

VI. *Ocolul Turie*

Bocşa, Mircenii, Vrăneşti, Toxobeni, Golăeştii.

Soroca

I. *Nistru de jos*

Japca, Alcidarul.

II. *Cîmpul de jos*

Şiştacii, Chipeşca, Răspopenii, Răceştii, Cotiujenii.

III. *Ocolul Răutului*

Dumulungenii, Ordăşeii, Izvoarele.

IV. *Ocolul de peste Răut*

V. *Nistrului de sus*

Crimînciucul, Tătărăuca veche, Tătărăuca nouă, Rughii.

VI. *Ocolul mijlocului*

Cureşniţa, Voloavile, Stoecanii, Odăile de pe Stoecani, Rădulenii, Hristecii, Vanjăna.

VII. *Cîmpul de sus*

Băcşanii, Şalvirii, Bădicenii.

Hotin

I. *Ocolul Nistrului de sus*

Enăuţii (Străşculescu), Hruşăveţul.

II. *Ocolul Nistrului de jos*

Niporotova.

III. *Ocolul Ciuhuru*

Rusănii.

IV. *Mijlocul*

V. *Prutul de sus*

Costicenii (Holbăneştii), Cerlina.

VI. *Prutul de jos*

Feteştii, Slobozia Dumeni.

VII. *Ghiloväţul*

Păscăuţii, Stroeştii, Şerbiniţa (Bran), Forosna, Singerul, Bilăuţei, Talburenii.

VIII. *Raşcovul*

Pirlbicăuţei (Tilpescu).

Din această listă se vede că din 174 sate la 1817 în ţinutul Hotinului numai 16 erau răzeşeşti; în ţinutul Sorocii din 187 numai 27, în ţinutul Iaşilor (astăzi Bălţi) 38 din 169; iar în ţinutul Orhei (actual Orhei, Chişinău, parte din Tighina) 108 din 311.

1. In descrierea din 1827 a Bugeacului găsim următoarele date asupra întinderii Moldovenilor în ţinutul Cetăţii Albe.

In Tatanar-Bunar	9	familii	de Mazili şi	41	fam.	ţărani	birnici.
Acmanghit	3	„	„	15	„	„	„
Baccealiia	3	„	„	10	„	„	„
Gălileşti	2	„	„	76	„	„	„
Gura-Celighiderului (Satu-nou)	1	„	„	62	„	„	„
Diviziu	3	„	„	13	„	„	„
Draculea	—	„	„	61	„	„	„
Zolocarii	—	„	„	72	„	„	„
Chitari	—	„	„	28	„	„	„

tec de locuitori din popoare: Moldoveni, Bulgari, Albaneji-Valahi; avînd aplicări pentru serviciul militar, ei s'au lipit de armata rusească, făcînd un fel de miliţie; între volintiri sînt şi Cazacii din gura Dunării (Desc. Basarabiei sau Budgeacul Ackerman, 1899, pag. 23). Căzăcimea nouă rusească [1] era compusă în mare parte din Moldoveni, [2] care şi subt această formă

In Neruşai	—	familii	de Mazili şi	43	fam.	ţărani	birnici
Taşlic	22	„	„	23	„	„	„
Furmanca	—	„	„	51	„	„	„
Şaganii	6	„	„	—	„	„	„
Olăneşti	1	„	„	127	„	„	„
Hancişla	—	„	„	23	„	„	„
Palanca	—	„	„	23	„	„	„
Ermoclia	2	„	„	90	„	„	„
Corcmaz	—	„	„	103	„	„	„
Chirhasan	—	„	„	57	„	„	„
Caplan	—	„	„	99	„	„	„
Copceac	14	„	„	23	„	„	„
Popovca	1	„	„	38	„	„	„
Slobozia-Hăneşti	—	„	„	83	„	„	„
Tălmaza	—	„	„	198	„	„	„
Tudora	—	„	„	52	„	„	„
Feştelişti	—	„	„	71	„	„	„
Frumuşica	—	„	„	47	„	„	„
Cioburciu	—	„	„	107	„	„	„
Răscăeţii	—	„	„	95	„	„	„
Purcarii	—	„	„	118	„	„	„

Pe cînd Ucrainienii şi Ruşii la 1827 nu erau în ţinutul Ackermanului decît:

Vîlcov	Ucraineni	26	familii,	Ruşi	77	familii
Hadji Ibrahim (Iebriceni)				„	43	„
Zolacari	Ucraineni	72	familii			
Careaciki	„	25	„			
Casa Mehmet	„	104	„			
Chebacci	„	15	„			
Constantinovca	„	46	„			
Mihailovca	„	95	„			
Nicolaevca	„	32	„			
Troiţcoe	„	47	„			
Cisma	„	74	„	Ruşi	33	familii.
Alexandrova	„	66	„	„	24	„

In fosta raia a Benderului, la 1827, erau următoarele sate moldoveneşti: Căuşenii noi, Căuşenii vechi, Bulboaca, Varniţa, Hirbovăţ, Kircăeşti, Zaimu, Calfa, Cirnăţeni, Chiţcani, Copanca, Hagimus, Opaciu, Seiţii, Tănătarii, Firladanii, Cimişlia, Abaclidjaba, Baţir, Baimaclia, Iaugur, Sălcuţa, Ciora-Murza, Selemei, Taraclia, Tocuz, Ceanac, Ciucur-Mengir,—iar ucrainiene numai Diobea şi Sadacli.

In raiaua Izmailului satele Hadji Curda, Hasan Aspaga Chislita şi Ciumaciur au populaţie moldovenească în majoritate. Ruşii au Necrasovsca şi Direkin (Muroviuca), iar Ucrainienii Broasca, Săftiian şi Cuhurlui.

1. Ruşii la toate marginile şi din localnici formau „căzăcimi" un fel de grăniceri; aşa s'a format în Siberia din Bureaţi, în Caucazia din Tatari, Lezghini, etc..

2. Dosarele şi actele civile ale lor se găsesc în arhivele din Chişinău. Sperăm că le va studia cineva şi din punct de vedere romînesc-

s'au așezat aici formînd Volontirovca,[1] din vechiul Bebei, și alte sate: Divizia, Staro,—Cazacie, Mihailovca, Troițca'a, Copceae, etc..

Partea de Răsărit a Buceagului fiind puțin populată, guvernul rus a recurs la colonizări cu Germani, cărora li s'a dat pe Cogîlnic la 1814—1815: — 115,548 deseatine pămînt. Ei au fost aduși din Principatul Varșoviei; au fost scutiți pe 10 ani de orice plată, li s'a dat ca împrumut pe 10 ani bani pentru instalare și s'a asigurat fiecărui colonist o moșioară de 60 deseatine, li s'a asigurat libertatea religioasă și alimentația, dîndu-li-se în bani mîncarea până la prima recoltă.

Ei au constituit 17 colonii: Cațbah, Crasna, Culm, Maloiaroslaveț I și II, Tarutino, Teplitz, Ferșampeanuaz I și II, Arțiz I și II, Berezina, Borodino, Brien, Leipțig, Cleastiț, Paris. Materialul pentru construcții a fost transportat gratuit de către țăranii moldoveni din pădurile Orheiului.

La 1822 coloniștii din Würtemberg și Bavaria au constituit, în aceleași condiții ca și precedenții, colonia Sarata; la 1823 Șvițerienii, colonia Șaba.

Tot în partea de Sud a Basarabiei în partea de Apus a Buceagului au început să vie și să se stabilească pe lîngă Romînii, care erau acolo și refugiați de peste Dunăre. Guvernul rus până la 1819 nu le-a dat nici un avantagiu. La 1818 li s'a dat aici 527,608 deseatine de pămînt și alte scutiri. La 1827 erau constituite 48 colonii,[2] zise bulgărești, împărțite în 5 secțiuni (Izmail, Buceagul de sus, Bugeacul de jos, Cahul și Prutul). Populația lor era în majoritate bulgară, dar subt numele de Bulgari erau și mulți Găgăuzi. Intre aceste colonii unele erau curat moldovenești (Babel, Edec-Burnu, Bașcalia, Valea-Perjii, Hasan—Batîr, Barta, Cartal, Satu-nou (Enikioi), Hadgi-Abdula, Anadol, Brînza, Văleni, Giurgiulești, Colibași, Chișlița, Frecățel).

Din aceste două colonizări s'a văzut din primul moment atitudinea guvernului rus, față de Romînii din Basarabia; în loc să lase locurile libere spre a se coloniza spontan de Moldoveni, cum făceau ei, sau a se înlesni colonizările cu Mol-

1. „Bătrînii din Volontirovca îl numesc pe P. S. Dimitrie bun moldovan". Lucrările Societ. istor. biser. Basarabia vol. V Chișinău 1910 pag. 40 v. II.

2. Bolgrad, Babel, Gradina (Cilișia), Dolechiu (și Moldoveni), Edec Burnu, Cairaclia (și Ruteni), Caracurt (Arnăuți), Cubei, Taraclia, Taiar Copceac, Taș-Bunar, Cișmea-văruită, Avdarma (și Moldoveni), Beurci, Bezghioz, Beșalma, Haidar, Dizghinge, Djaltai, Cazaiaclia (și Moldoveni), Comrat (și Moldovenii), Chirsou, Congaz, Tomai, Chiriai, Ceadir-Lunga, Cioc-Maidan (Moldoveni), Banova, Dimitrievca, Enichioi, Zadunaiscaia, Ivanovca (și Moldoveni), Cod-Chitai (și Moldoveni), Novo-pocrovca (Ruși), Satalic Hagi (și Ucrainieni), Troian, Cikirli-Kitai, Barta, Bulboca, Etulia, Caragaci, Cartal, Curci, Pușile, Satu-nou, Hadgi Aidula, Anadol, Brînza, Văleni, Volcănești, Giurgiulești, Colibași, Cuasta, Slobozia mare (și Moldoveni), Frecățel, Cișmea (și Moldoveni), Bujorca.

doveni din alte părți, neputînd aduce coloniști ruși, au adus Germani și Bulgari, dîndu-li-se acestora așa fel de avantagii, cum nu s'au dat autohtonilor: pămînt mult până la 60 hectare, credit mare pe timp îndelungat, scutiri, autonomie religioasă și culturală, scutire de serviciu militar pentru totdeauna și de quartiruire.

Prin aceste colonizări, scopul imediat—popularea Bugeacului cu elemente foarte muncitoare și străine de autohtoni—a fost atins de guvernul imperial. Dar scopul principal economic, adică coloniștii în special cei germani să fie propagatori ai culturii agricole superioare, a pomiculturii, viticulturii—n'a fost atins, ca și scopul formării unei noi generații rusești din încuscrire între Moldoveni, Nemți, Bulgari, Ruși și Ucrainieni. Atît Germanii, cît și Bulgarii au trăit cu totul izolat, fără să se amestece cu celelalte popoare. Viticultură și pomicultură ei n'au introdus. Propagandă pentru cultură mai rațională, fie prin simplă imitație, n'au făcut. Au suferit incontestabil influență rusească; elementele mai bogate au trecut la Ruși, dar masa mare a rămas neschimbată germană sau bulgară. Avantagiile, date de guvernele imperiale, le-au întrebuințat exclusiv pentru îmbogățirea și bunul traiu propriu.[1]

3. Gospodăria

Ocupația principală a populației din Basarabia în toate timpurile a fost exploatarea pămîntului.

In această privință, afară de împroprietărirea coloniștilor germani și bulgari, afară de dăruirea pămînturilor din Bugeac diferitelor personalități, imperiul rus până la 1868 n'a făcut nimic.

Raporturile între țărani și proprietari erau stabilite prin obiceiurile pămîntului. Incercările de a se reglementa aceste raporturi prin „contractul normal" din 1834 și 1846 au fost măsuri biurocratice fără nici o aplicare practică și deci fără nici un efect.

Măsura esențială în politica agrară a Rusiei a fost acea din 1861, cînd s'au eliberat din servagiu și s'au împroprietărit țăranii. In Basarabia această măsură s'a aplicat (1868) într'un mod mai larg ca în alte părți din Rusia, numai ca împroprietărire, căci servagiu, afară de acel al țiganilor, liberați la 1861, aici nu era. Un timp destul de lung această împroprietărire a

1. Rapoartele anuale ale guvernatorilor semnalează nu numai izolarea coloniștilor germani, lipsa lor de influență asupra ameliorării culturii agricole la vecini, dar cu deosebire faptul că știu numai să provite de toate; chiar ca atitudine politică sînt bănuiți, fac cartelurî cu toate partidele politice, reușesc prin aceasta a impune alegerea unui German, care urmează însă nu politica înțelegerii stabilite, ci acea exclusivă a intereselor proprii a coloniștilor și Germanilor. In ce măsură aceste acuzațiuni formale erau juste, nu putem preciza.

țăranilor moldoveni, deși mai mică ca împroprietărirea coloniștilor bulgari și nemți, a satisfăcut mulțimea și a dat posibilitate și Moldovenilor să-și întemeieze gospodării destul de bune. Cu timpul prin împărțirea pămîntului situația s'a înrăutățit și devenea din an în an mai grea. Măsurile luate în ultimii ani de a împroprietări pe țărani prin Banca țărănească (un fel de Casă Rurală) se aplicau excesiv de încet și puțin. Împroprietăririle acestea se făceau mai cu samă pentru colonizări cu Ruși și Ucrainieni. Moldovenii erau atinși de aceste măsuri foarte rar; lor li se *înlesnea expatriarea*.

Ultima situație a proprietății agricole [1] din Basarabia se prezinta astfel.

Statistica arată în Basarabia pămîntul cultivabil: 3.834.824 deseatine, și 151.732 deseatine necultivabil.

Tabloul alăturat (No. 1) arată împărțirea lui pe categorii: proprietate mare particulară, proprietate a statului, proprietate țărănească.

Raporturile la sută între marea proprietate și proprietatea țărănească în diferite ținuturi din Basarabia se prezentau astfel:

Ținuturile	Proprietate mare %, supr. totală	Pămînturi țărănești %, supr. totală
Orhei	70.7	22.0
Soroca	53.9	35.3
Bălți	51.4	40.0
Hotin	48.3	47.7
Chișinău	47.3	41.0
Media	54.3	37.2
Acherman	21.9	73.2
Izmail	38.1	49.5
Bender	39.0	55.1
Media	33.0	59.3

Acest tablou arată că în ținuturile de sus ale Basarabiei predomina proprietatea mare, iar în ținuturile de jos proprietatea țărănească.

Dar ținuturile din grupul I sînt ținuturi în care sînt numai Moldoveni, pe cînd în grupul al II-lea sînt și coloniști.

1. Toate cifrele de mai jos sînt reproduse după lucrările statistice rusești a d-lui Moghileansky și după dările de samă oficiale publicate de guvernatori.

Tablou No. 1

Ținuturi	Cantitatea	Proprietăți mari particulare				Proprietate țărănească					Proprietate Stat 1	
		Număr	Întindere	Medie	% Supraf.	No. Moșiilor	No. Gospod.	Întindere	Media pe gospod.	% la supr. totală	Întind.	% Supr.
Chișinău	364660	576	172349	299.1	47.3	169	39133	149620	3.9	41 %	42691	11.3
Cetatea-Albă	723892	835	159000	190.4	21.9	118	37308	529602	14.2	73.2	35290	4.9
Tighina	535114	467	208644	446.8	39.0	92	31902	294631	9.2	55.1	31839	5.9
Bălți	487828	326	250774	769.2	51.4	227	35483	194859	5.5	40.0	42195	8.6
Izmail	641421	222	244161	1099	38.1	152	30388	317482	10.5	49.5	79778	12.4
Orhei	341526	591	240920	408.3	70.7	173	26885	74897	2.7	220	25709	7.3
Soroca	404271	1737	217621	125.3	53.9	178	36168	112819	3.1	35.3	44031	10.8
Hotin	336112	753	162240	215.5	48.3	179	47369	160313	3.4	47.7	13559	4.0
Total	3834824	5507	1655709	300.7	43.2	1288	284636	1834023	6.5	48.6	315092	8.2

1. Una din cele mai mari proprietăți de mînă moartă din Basarabia erau moșiile închinate. La 1878 erau 120 de moșii închinate mănăstirilor din Orient în întindere de 232,590 deseatine de pămînt, din care 101.896 deseatine se dăduse țăranilor pentru împroprietărire.

La 1912 se găseau (după măsurătoare mai exactă) 160,391 deseatine (42.670 deseatine păduri), din care 47,782 închinate Sft. Mormînt,

Proprietatea ţărănească se distribue şi ea între ţărani în mod diferit după cum se vede din tabloul de mai jos.

Moşii No.	Moşii % din total	Gospodării Numărul gospod.	Gospodării % din total	Suprafaţa Deseatine	Suprafaţa % din suprafaţa.	
833	68.7	177.604	62.4	707.422	37.9	Ţărani improp. pe moşii partic.
240	18.7	65.901	23.1	635.653	34.1	Ţărani improp. pe moşiile statului
79	6.1	13.634	4.8	71.827	3.9	Răzeşi
84	6.5	27.497	9.7	449.121	24.1	Colonişti
1288	100	284.636	100	1.834.023	100.0	

Primul loc îl ocupă după cantitatea de pămînt şi după numărul gospodăriilor ţăranii improprietăriţi pe moşiile boereşti, apoi acei improprietăriţi pe moşiile statului, după ei coloniştii şi la urmă răzeşii.

Dar, pe cînd ţăranii împroprietăriţi pe moşii particulare, constituind 3/5 din gospodării, stăpîneau de-abia 37.9 din pămîntul ţărănesc, iar răzeşii constituind 4.8 la sută din gospodării aveau de-abia 1/25,—foştii colonişti şi împroprietăriţii pe moşiile statului, constituind de-abia 1/4 şi 1/10 din gospodării, aveau 1/3 şi 1/4 din întinderea proprietăţii ţărăneşti.

Astfel cei mai îndestulaţi cu pămînt în Basarabia erau foştii colonişti, apoi împroprietăriţii de pe moşiile statului, pe urmă răzeşii şi în sfîrşit ţăranii de pe moşiile boereşti. In medie pe o gospodărie venea 6.5 deseatine; dar variaţiunile erau mari.

La colonişti pe gospodării veneau 16.3 deseatine;

la ţăranii împroprietăriţi pe proprietăţile statului veneau 9.6 des.;

la răzeşi 5.3 des.;

la ţăranii împroprietăriţi pe moşii boiereşti 4.0 des..

In diferite ţinuturi proprietatea ţărănească varia (Tab. No. 2).

patriarhatului Antiohiei şi mînăstirii Sinai; 73.079 deseatine mînăstirilor din muntele Athos; 2231 şcolilor şi bisericilor Sf. Gheorghe Lozonsky din Iaşi: 37,302 deseatine mînăstirilor din Moldova. Iar Sf. Spiridon din Iaşi avea 8 moşii în întindere de 15,262 deseatine. Afară de moşiile Sf. Spiridon, tot restul moşiilor închinate, după o administrare tîlhărească a călugărilor greci a fost luat în administrare de statul rus (1876). Douăzeci la sută din venituri se întrebuinţa pentru administraţie (rămăşiţile se capitalizau), 40 la sută să dădeau mînăstirilor şi 40 la sută era destinat pentru biserică şi şcoli în Basarabia. Pe anul 1909 veniturile erau de 1,595.120 ruble aur. Afară de aceasta se formase şi exista din rămăşiţe (la 1 Ian. 1911) un capital 2.163.468 ruble aur, care aparţinea mînăstirilor neînchinate din Moldova, alt capital de 3.984.400 ruble din plata pămînturilor de improprietărire a ţăranilor, al treilea capital 2.192.025 ruble aur din economiile de administraţie, al patrulea capital de 687.960 ruble aur din păduri şi 5.170.725 dat cu împrumut; în total un capital de 14.198.578 ruble aur.

Tablou No. 2

ŢINUTURI	Gospodării Ţărăneşti: Ţărani improp. pe moşiile boereşti	Moşiile Statului	Colonişti	Răzeşi	Total	Numărul deseatinelor: Ţărani improp. pe moşiile boereşti	Moşiile statului	Colonişti	Răzeşi	Total
Chişinău	30519	3941	108	4565	39133	111489	16070	1677	20384	149620
Cetatea-Albă	1580	18204	17542	—	37308	12209	194628	324775	—	529602
Tighina	9541	12687	9714	—	31902	56009	118377	120245	—	294631
Bălţi	29363	—	—	6118	35483	160741	—	—	34118	194859
Orhei	26885	—	—	—	26885	74897	—	—	—	74897
Soroca	36168	—	—	—	36168	142619	—	—	—	142619
Hotin	43546	3823	—	—	47369	149458	10855	—	—	160313
Total	177601	38655	27346	10683	254188	707422	339930	446697	54502	1546541

ŢINUTURI	Pe o gospodărie vin deseatine pămînt: Ţărani improp. pe moşiile boereşti	Statului	Colonişti	Răzeşi	Total	La suta de gospodării vin: Improp. pe moşiile boereşti	Statului	Colonişti	Răzeşi	Au 5 des. pe gospod.	Au 5-10 des. pe gospod.	Au peste 10 des.
Chişinău	3.7	4.1	15.5	4.5	3.9	77.9	10.1	0.3	11.7	80.1	17.9	2.0
Cetatea-Albă	7.7	10.7	18.4	—	14.2	4.2	48.8	47.0	—	0.4	20.4	79.2
Bălţi	5.9	9.4	12.4	—	9.2	29.9	39.7	30.4	—	13.9	47.5	38.6
Bender	5.5	—	—	5.6	5.5	82.8	—	—	17.2	40.7	58.3	1.0
Orhei	2.7	—	—	—	2.7	100.0	—	—	—	93.3	6.7	—
Soroca	3.1	—	—	—	3.1	100.0	—	—	—	87.6	12.0	0.4
Hotin	3.4	2.8	—	—	3.4	91.9	8.1	—	—	93.7	6.3	—
Total	4.0	8.8	16.3	5.1	6.1	1.9	15.2	10.7	12.2	67.4	31.0	1.6

Așezînd județele, după cantitatea de pămînt pe gospodării pe două categorii: cu țărani avînd până la 5 deseatine, și cu țărani avînd mai mult de 5 deseatine, la numărul total găsim:

Ținuturile	până la 5 des.	peste 5 des.
Bălți	40.7	59.3
Chișinău	80.1	19.9
Soroca	87.6	22.4
Orhei	93.3	6.7
Hotin	93.7	6.3
Cetatea-Albă	0.4	99.6
Tighina	13.9	86.1

Astfel că țăranii moldoveni erau acei care aveau mai puțin pămînt, erau cei mai oropsiți.

Suprafața sămănată în Basarabia în ultimii ani (media 1902—1911) era:

la țărani 55.38 la sută din suprafață sau 1.177.729 des.
la proprietari mari 44.82 la sută din sup. sau 948.717 des.
2.126.446 des.

Țăranii semănau din pămîntul ce-l aveau în proprietate 83 la sută, proprietarii 60 la sută.

De pe suprafața de 1.177.729 des. sămănată de țărani se obținea (media 1902—1911) 56.859 mii puduri (circa 93.000 vagoane) sau 47.3.

De pe suprafața de 948.446 cultivată de marii proprietari se obținea 63.228 mii puduri (circa 140.000 vagoane) sau 52.57 la sută.

Dacă din această producție jumătate rămînea pentru însemințări și consumație locală, jumătate, adică circa 98.000 vagoane, se exporta.

După suprafețele cultivabile culturile se așezau astfel.

Păpușoi	30.4 la sută	
Orz	23	
Griu de toamnă	18.2	„
Griu de vară	15.5	„
Secară	8.8	„
Ovăs	3.2	„
Cartofi	0.6	„

Cultura păpușoiului, griului de toamnă și a ovăsului scade dela Nord la Sud, unde este mai dezvoltată cultura orzului și griului de vară.

Producția finului în Basarabia scădea din an în an. Din pă-

mînturile țărănești 17 la sută și din cele ale proprietății mari 39 la sută produceau fin.

Cultura zarzavaturilor și bostănăriile ocupau în anul 1909 32.959 deseatine.

Cultura sfeclelor de zahăr era puțin întinsă în Basarabia; în ținuturile Hotin și Soroca se cultivau la 1909 circ 3.500 des.

Pomicultura în Basarabia a luat o întindere foarte mare din cauza pieței imense, pe care o prezenta Rusia și din cauza opririi fabricării particulare de rachiu. Grădinile de fructe ocupau circa 20.000 deseatine. Se cultivau varietăți fine de mere, pere, prune, vișini, cireși, gutui, caise, etc.. Industria fructelor uscate era foarte desvoltată mai cu samă în ținutul Orheiului și Chișinăului, unde la 1909 erau 4.302 cuptoare de uscat fructe, în special prune.

Viticultura este foarte desvoltată în Basarabia. Suprafața viilor este de circa 100.000 deseatine (1900) din care ținutul

Cetatea-Albă are	57.6	la sută
Orhei	18.2	„
Tighina	8.6	„
Izmailul	7.9	„
Chișinău	5.7	„
Bălțile	1.2	„
Soroca	0.8	„
Hotin	0.0	

In mediu Basarabia dădea 12.490.000 de vedre de vin, adică mai mult de jumătate din vinul produs în tot imperiul rus.

Cultura tutunului în Basarabia ocupa un loc însemnat, dar în scădere: pe cînd la 1860—1870 se cultivau cu tutun circa 10 mii deseatine, la 1909 se cultivau circa trei mii cu o producție de circa 200 vagoane tutun calități superioare.

Inconjurată de apele Prutului, Nistrului, Dunării și Mării Negre, avînd la Sud o întindere mare de limanuri,[1] producția de *pește* și industria pescăritului era destul de însemată în Basarabia, date statistice însă asupra acestei chestiuni nu sînt.

Creșterea vitelor, care la începutul secolului trecut era ocupația principală în Basarabia, cu întinderea agriculturii a scăzut și scădea din an în an.

Oi cu lînă fină erau la 1900: 70 mii;
oi cu lînă ordinară la 1901: 1 milion 500 mii,—
pe cînd la 1909
oi cu lînă fină erau 65 mii;
oi cu lînă ordinară 1270 mii.

Rasele cele mai răspîndite erau cele moldovenești: țigaia, țușca, pîrnaia.

1. Din lacurile Hagi-Ibrahim, Burnas, Curudiol și Șagan se extrăgea sare pela 1826 obținîndu-se circa 5 milioane puduri. In ultimii ani deabia 300 mii de puduri.

Tot așa se micșora din an in an și numărul vitelor cornute și a cailor.

La 1888 erau 735.336 vite cornute;
la 1909 „ 537.533 „ „
adică in 21 ani au scăzut cu 1 | 3.

După datele oficiale la 1859 erau în Basarabia 95 mii cai.
La 1909 erau 415.357 cai, 1.080 măgari, 3.207 catîri.

Erau 43 la sută gospodării țărănești fără cai.

In ultimii 20 de ani s'au luat oarecare măsuri pentru ameliorarea rasei cailor.

Cultura porcilor în Basarabia creștea din an in an; la 1900 statistica arăta 403.198 porci.

Pe lingă aceste ocupațiuni in Basarabia se făcea mai cu seamă în partea de Sud într'o măsură destul de însemnată *sericicultura*, dar mai mult pentru nevoile locale.

Tot așa puțin dezvoltată era și *apicultură*.

Industriile casnice din cauza importului de fabricate scădeau din an in an. Țărănimea aproape nu se mai îmbrăca în haine de lină și pinză de casă. Totuși mai persistau micile ateliere de stolerii, pietrării, vopsitorii, țesetorii de covoare, croitorii, cojocării, rotării, dogării.

Altădată Basarabia, în special partea de Nord, era foarte păduroasă. După statistica din 1853 erau 311.980 deseatine de pădure, adică circa 8 la sută din suprafață. La 1896 era numai 231.055 deseatine, adică în 43 ani suprafața păduroasă scăzuse cu 26 la sută reprezentînd circa 5.5 la sută din suprafață.

După ținuturi suprafața păduroasă se distribuia astfel:

Ținutul	Chișinăului	51.778	des.	sau	14.4	la	sută	din	suprafață
„	Orheiului	47.906	„	„	14.7	„	„	„	„
„	Hotinului	44.188	„	„	12.6	„	„	„	„
„	Izmailului	22.647	„	„	3.9	„	„	„	„
„	Benderului	20.885	„	„	4.2	„	„	„	„
„	Bălților	20.257	„	„	4.2	„	„	„	„
„	Sorocii	17.768	„	„	4.3	„	„	„	„
„	Ackermanului	5.718	„	„	0.8	„	„	„	„

Așa incit vedem că ținuturile Chișinău (Codrii Bîcului), Orhei (Codrii Orheiului) și Hotin aveau circa 62 la sută din toată întinderea pădurilor, pe cind Cetatea-Albă este aproape fără păduri (citeva pe malul Nistrului).

Această situație s'a înrăutățit din an în an. Ultimii ani dela 1914 și în special dela 1917 au fost dezastroși pentru

pădurile din Basarabia reducînd suprafața pădurilor la circa 60 mii hectare (date precise nu sînt).

Această situație îngrijitoare a produs o criză acută de combustibil, dar și de material lemnos pentru gospodării.

Basarabia nu are bogății miniere. Sînt pietrării întinse, dar de piatră moale și bună pentru *var*. In ținutul Hotinului se găsește *ipsos*. Lingă satul Ojehovo (țin. Hotinului) se extrag *fosfate* ca material pentru îngrașat pămîntul. In timpul războiului lingă Bolgrad s'au găsit straturi de lignit.

Dr. P. Cazacu

Un călător englez prin țările romine

In „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", V (1912) D. O. Lugoşianu ne citează citeva rinduri din călătoria englezului William Hunter, pe care n'a văzut-o însă decit într'un rezumat în „Jäcks Taschen Bibliotek". Exemplarul din ediţia originală* în biblioteca subsemnatului fiind, după cum cred, singurul aici în ţară, poate că un rezumat de cele spuse de acest străin despre noi ar fi binevenit.

Itinerarul lui Hunter, care călătorea cu fratele său şi alţii, merge prin Franţa până la Marsilia, de acolo pe mare la Smirna, prin Asia Mică la Constantinopole. Din acest oraş porni cu corabia până la Cavarna, apoi cu căruţa cu boi prin Dobrogea. Işi urmează drumul pe la Brăila, Galaţi, Focşani şi Bucureşti. De aci pe drumul obişnuit prin Piteşti, Turnul Roş, Sibiu şi Temişoara până la Viena.

Debarcă la Cavarna în ziua de 13 Mai 1792, petrece cam şase săptămini la noi şi ne consacră vre-o 170 de pagini.

Satele din Dobrogea erau pe atuncea cît se poate de sărăcăcioase, casele, chiar cele mai bune, fiind în stare mai rea decît hambarele din Anglia. Odăile erau scunde, fără mobilă şi cu vatra în mijloc. Fumul eşea printr'o bortă în tavan. Sobe nu erau de fel şi chiar vatra lipsea adesea, aşa încît cei mai fericiţi locuiau mai rău decît ţiganii de astăzi. Locuitorii erau sălbatici, temîndu-se de orice străin. Erau obişnuiţi de a fi jăfuiţi şi de a fura pe alţii. Paşaua Silistriei storsese dintr'un singur sat „Cajarmari" consistînd din opt bordee, o sumă anuală de o mie de piastri. Se cultiva foarte puţin, mai tot pămîntul rămînînd înţelenit. Vite, cai şi oi erau puţine, însă de soiu bun. Lîna, de o calitate minunată, din care locuitorii făceau o stofă foarte

* Travels in the year 1792 through France, Turkey and Hungary to Vienna... by William Hunter Esq. London, B. & J. White, 1796, 8°, XXIV+451 pp.

trainică. Păduri sau chiar copaci aproape de fel — iată ce era Dobrogea acum 130 de ani. Din nefericire Hunter nu ne spune de ce naţionalitate erau locuitorii din diferitele regiuni — vorbeşte de Turci şi de populaţie creştină, atîta; de Romîni sau Bulgari, nici-un cuvînt.

Călăuzele tocmite dela Cavarna se rătăciră pe drum, călătorii nu ajunseră deci de-adreptul la Galaţi, ci mai sus pe Dunăre la un sat în ruine, Raşova. Aci se tocmiră c'un Grec, proprietarul unei corăbii, care îi duse până la Galaţi.

La oraş sosiră flăminziţi şi se repeziră îndată la un brutar unde găsiră o pîne minunată. Fură găzduiţi într'o casă bună, unde stătuse un general rus cu doi ani înainte. Amintirea cruzimilor ruseşti în războiul dela 1789—90 era încă viu întipărită în mintea populaţiei. Tot oraşul fusese prada Cazacilor, casele şi bisericile fuseseră jefuite; aceşti sălbatici nu se dădeau înapoi dela nici o crimă. Oraşul începea de-abia atuncea să fie recladit, după această devastare. Rămăsese subt ocupaţia rusească până în ziua de 28 Maiu 1792, cinci zile după sosirea lui Hunter.

Negustoria era, ca pretutindeni, în mîna Evreilor, care locuiau toţi în cartierul lor din oraş. Proviziile erau abundente şi eftine.

In cursul şederii sale la Galaţi, Hunter fu poftit la masă de ispravnicul grec al oraşului. Mîncări multe, rău servite însă, tacîmuri şi şervete foarte murdare. O muzică cînta tot timpul în mod nemilos. Nu se întrebuinţau nici cuţite şi nici furculiţe, mîinile servind drept scule. După masă se aduse un lighian şi o cană pentru spălarea mîinilor. Pentru cinstirea străinilor, serviciul se făcea de fiii ispravnicului.

După vre-o săptămînă, călătorii porniră spre Bucureşti cu douăsprezece care trase de nouăzeci de cai; — duceau mărfuri, unul fiind negustor. Aleseră drumul prin Focşani. Satele erau toate distruse de trupele ruseşti, locuitorii aproape goi. Ca hrană n'aveau de vînzare în cazul cel mai bun decît nişte ouă şi ceva pîne rea. Hunter străbătu satele Şerbeşti, Peneu, Şerbăneşti şi Surna.

Viile dimprejurul Focşanilor atrag atenţiunea străinilor. Erau bine îngrijite. Vinul eftin de tot, două parale ocaua, şi atît de abondent aci încît cămănăritul adusese Domnitorului un venit anual de 100 000 piastri. Exportul vinului se făcea mai ales în Rusia. Lemnul, care se vindea pe o scară întinsă, era în mare parte destinat Ţarigradului, pentru catarge, etc..

Hunter asistă la trecerea prin Focşani a unui paşă turcesc. Acesta călătorea c'un alaiu măreţ de 600 călăreţi, muzică şi steaguri. Domnitorul într'o căleaşcă mare. Cred probabil că era noul comandant al Hotinului după evacuarea trupelor ruseşti. Era însoţit de harem în trăsuri închise.

In tot timpul călătoriei prin Principate, Englezii fură însoţiţi de un funcţionar pus la dispoziţia lor de autorităţi. Acesta trebuia să le găsească gazdă pentru noapte, lucru uşor; orice

locuitor a cărui casă le convenia fiind dat afară, fără nici-o plată fireşte.

In Muntenia drumul trecea prin Tîrgu Cucului, Mărăgineanu, Rîmnic, Mărgineni, Creaţa şi Afumaţi. La Bucureşti sosiră opt zile după plecarea dela Galaţi.

Sosind seara la Tîrgu Cucului, asistară la incendiul unei case ţărăneşti. Plini de milă pentru nenorocita familie, le oferiră ceva bani. Ţăranii însă, crezindu-i ruşi, se temură de-a primi această pomană, privindu-i cu frică şi ură.

Oraşul Rîmnic, odinioară de 6—7000 case, fu redus de Turci la cincizeci de locuinţe în cursul războiului dela 1790.

In satul Mărăgineanu, aproape de Buzeu, fură găzduiţi la o curte boerească, distrusă şi ea cu puţin înainte şi întrebuinţată ca grajd. Oraşul Buzeu fusese asemenea complect distrus.

Aproape de satul neînsemnat Afumaţi, era un han pentru găzduirea călătorilor, zidit de Domnitorul Alexandru Ipsilante—singurul han ce-l întîlniră pe tot drumul.

Descrierea Bucureştilor nu diferă mult de celelalte pe care avem de pe acea vreme.

Corpul consular era alcătuit atuncea numai din reprezentantul Rusiei şi al imperiului german.

B. Carra, secretariul domnesc, fu trimis la Englezi să-i poftească la curte. Mihail Suţu îi primi şezînd pe divan şi fumînd o lulea lungă de vre-o şase palme. Făcu asupra străinilor o impresie simpatică. Locuia atuncea la o mănăstire, probabil Cotroceni, curtea veche fiind arsă în ultimul războiu.

Veniturile statului erau, după cum spune Hunter, de cinci milioane de piastri, din care jumătate trebuiau daţi Porţii, restul fiind pentru administraţia ţării şi pentru Vodă.

Hunter avu impresia că Mihail Suţu era iubit şi că avea intenţii bune. Tremurînd însă întotdeauna de frica intrigilor, socoti necesar, pentru mai marea-i siguranţă, să cenzureze toate scrisorile trimise din Muntenia la Constantinopole.

Despre drumul la Turnul Roş prin Piteşti, Hunter nu ne povesteşte nimic necunoscut până acum. Impresia generală, ce ne-o lasă din părţile noastre, este că toată ţara era pustiită şi sărăcită, mai ales prin războiul dela 1789—90, impresie pe care ne-o confirmă toate izvoarele de pe acea vreme.

C. I. Karadja

Post-scriptum

la volumul „Lumini şi Umbre"

Inmugurite, cînturile mele
Subt ochii tăi şi-au căpătat viaţa,—
Cum se deschid la soare, dimineaţa,
Potirele albastre de zorèle.

* * *

E prea tîrziu acum: nu-mi mai trimete
Din dragostea pierdută calde raze,—
Nu tremura mirajul unei oaze
Deasupra celor care mor de sete.

* * *

Intind spre tine braţele-amîndouă
Cu'n gest ne'ndemănatec şi timid,
Cu mini ca de copil neştiutor
Ce-ar încerca să prindă'n cupa lor
Cununa curcubeului fluid.

* * *

Nu-ți mai aduc nici flori de liliac,
Nici zîmbetele mele înflorite,—
Căci primăvara noastră care 'ncepe
E tristă, ca o toamnă pe sfîrșite...

* * *

Vorbește-mi blînd, mi-e inima bolnavă...
Viața m'a întîmpinat cu ură:
In loc să-mi toarne cîte-o picătură
Mi-a dat întreagă cupa-i cu otravă.

* * *

Eu voiu pleca cu gîndul împăcat
Că nu las nimărui moștenire
Un suflet îndărătnic în iubire,
Bănuitor, și trist, și 'nfrigurat...

* * *

In clipa cea din urmă-a judecății
Iși vor primi cumplita lor răsplată
Și ochii tăi, că n'au știut să plîngă,
Și ochii mei,—că n'au rîs niciodată.

Otilia Cazimir

Structura materiei și corpii isotopi

Teoriile și concepțiile care conduc pe oamenii de știință în cercetările lor, sînt supuse unor necontenite prefaceri. Istoria dezvoltării științelor ne pune la dispoziție un bogat material care să exemplifice afirmația, că un același concept, pentru a se pune în acord cu rezultatele unor experiențe nouă, trece printr'un șir de aproximații succesive, în căutarea unei forme cît mai precise. „Știința lărgind neîncetat limitele cunoștințelor noastre, înaintează prin corecții și creșteri progresive, tinzînd către un număr mic de adevăruri mai comprehensive, sinteză a numeroase adevăruri parțiale descoperite treptat", spune undeva Emil Picard și poate că nimic n'ar putea evidenția mai bine aceasta, decît evoluția concepțiilor despre structura materiei.

Speculațiile cugetătorilor de acum 25 de secole în urmă, asupra principiilor lucrurilor, provocară o simplificare rațională a vederilor generale ce domniseră pînă atunci asupra universului.

Aceste prefaceri, realizate în sanctuarele unde se elaborau numeroasele cosmogonii, au un profund caracter științific, multe din ideile cari azi domină cele mai variate discipline, le regăsim în aceste geniale construcții abstracte, fie ele sisteme filozofice, fie cosmogonii.

Puținele documente scrise ce s'au păstrat din acele timpuri, ne prezintă pe Thales din Milet ca întemeetorul unui sistem filozofic, ce susținea că tot ce formează realitatea sensibilă, își are origina în apă; se dădea în modul acesta o explicare multiplicității lucrurilor reale, prin transformările unei aceleiași substanțe primitive în decursul timpurilor.

Alături de sistemul filozofic al lui Thales din Milet, găsim sistemele datorite succesorilor lui, cari admiteau ca principiu fundamental a tot ce există, focul, spiritul, etc. sau sistemele dualiste, după care lumea își are origina în conflictul a două principii opuse, ca binele și răul, iubirea și ura, sisteme care azi ne apar drept concluziile unor extraordinare eforturi de

imaginaţie şi nu le amintim, decît pentru a scoate şi mai bine în evidenţă acea înaintare a ştiinţelor, prin necontenite aproximaţii succesive.

Teoria celor patru elemente sau a elementelor peripateticene, după care natura ar fi alcătuită din patru substanţe primordiale, apa, aerul, pămîntul şi focul, caracterizate fiecare printr'un cuplu de proprietăţi—apa: rece şi umedă, aerul: cald şi umed, pământul: rece şi uscat, focul: cald şi uscat—nu face decît să probeze recunoaşterea insuficienţei primelor sisteme şi recurgerea la un dublu dualism, tot atît de incomplect. Aristotel, în sistemul lui, adaugă la teoria elementelor peripateticene un al cincilea element, foarte subtil, numit „essentia quinta" care, primind oricare din cuplurile de proprietăţi amintite mai sus, poate deveni pămînt, aer, apă sau foc.

Antichitatea greacă ne-a transmis însă două mari teorii asupra structurii materiei, acela a continuităţii şi discontinuităţii, amîndouă găsind tot atît de mulţi partizani cu mare autoritate ştiinţifică printre oamenii de ştiinţă ai ultimelor trei secole.

Teoria discontinuităţii materiei admite că diviziunea materiei se poate continua până la nişte ultime particule, „atomii", care se găsesc într'o perpetuă mişcare, datorită—după Anaxagoras—spiritului sau unor forţe ce se exercită încontinuu prin însăşi natura lor. Unii atomi sînt uşori şi se ridică în aer, alţii grei cad în jos, formînd licidele cu suprafeţe lucii sau solidele cu forme variate; toţi însă se mişcă independent unii de alţii într'un mediu ce nu opune nici o rezistenţă, iar mişcarea adună un număr oarecare dintre ei, pentruca mai tîrziu să-i dispărţească, explicînd în modul acesta formarea şi distrugerea lucrurilor.

Teoria continuităţii materiei avu numeroşi susţinători în timpurile din urmă printre care Descartes şi întemeetorii ipotezei dinamice, Kant şi Schelling.

Materia care există prin ea însăşi este divizibilă pînă la infinit, o porţiune ori cît de mică avînd proprietăţile totului din care provine. Materia care umple spaţiul, se găseşte într'o stare de perpetuă mişcare vibratorie, rezultată din acţiunea a două forţe, una atractivă şi alta repulsivă, care provoacă naşterea ei, după Kant, sau ea apare în urma conflictului dintre aceste două forţe, după Schellin.

Dar teoria continuităţii materiei enunţată astfel transportă obiectul ei într'un domeniu puţin accesibil verificărilor, acela al metafizicei înalte; şi e natural ca puţini oameni de ştiinţă să fie tentaţi a face cercetări, plecînd dela construcţii vagi şi puţin plauzibile.

În condiţii cu totul deosebite, se prezenta teoria discontinuităţii materiei, care—reluată de către Boyle pe la sfîrşitul secolului al 17-lea—servea la explicarea afinităţii chimice, prin atracţiile reciproce a unor particule foarte mici, „massulae", a căror mărimi caracterizau fiecare corp. Numeroşi alţi chimişti ca Van Helmont, Lemery Boerhaave şi Higgins recurgeau

la ajutorul unor particule, „atomii", pentru a explica multe din experienţele lor.

Teoria discontinuităţii materiei căpătă o solidă bază experimentală, în urma descoperirii legii proporţiilor multiple de către Dalton care, complectînd-o prin introducerea unui număr de cinci postulate, îi dădu o formă ce părea a fi definitivă. Confirmarea strălucită a vederilor lui Dalton, în urma cercetărilor lui Gay-Lussac, Mitscherlich şi Dulong şi Petit, făcu ca teoria atomică să capete o autoritate atît de mare, încît aproape un secol ea fu la adăpostul oricărei modificări. Totuşi în timpurile din urmă, se ridicau din cînd în cînd obiecţii, susţinute în special în contra postulatului admis de Dalton, că atomii unui aceluiaşi element ar avea greutăţi egale.

Schützenberger, autorul monumentalului tratat de Chimie generală, afirmă cel dintâiu, că greutatea atomilor unui corp simplu nu ar fi aceiaşi pentru toţi atomii, ci ea variază între nişte limite mai mult sau mai puţin întinse. Mai tîrziu, Hemsalech ajunge la aceiaşi concluzie, în urma măsurătorilor vitezei cu care se mişcă moleculele vaporilor unor electrozi metalici, atunci cînd se produc între ei descărcări oscilante. Măsurătorile precise, făcute de Hemsalech, arătau că în vaporii de bismut, cupru, aluminiu, moleculele se mişcă cu viteze diferite şi deci ele nu ar fi identice. Dar condiţiile excepţionale în care se găsesc vaporii metalici în cazul descărcării oscilatorii fiind foarte puţin cunoscute, se putea uşor critica interpretarea aceasta, dată experienţelor lui Hemsalech.

Însă teoriile care explicau multiplicitatea elementelor simple, servindu-se de o substanţă primordială ce se poate manifesta subt forme foarte variate, erau un motiv de serioasă preocupare pentru cercetătorii naturii. Simplicitatea excesivă subt care se prezentau în aceste teorii, probleme de o complicaţie ce întrecea posibilităţile de soluţionare a raţiunii omeneşti, determina o revenire încontinuă la ideia unei substanţe unice, formînd substratul oricărui corp.

Astfel pe la sfîrşitul secolului al 18-lea, un chimist englez Graham admitea că, în alcătuirea tuturor corpurilor, intră o singură substanţă primitivă care, prezentîndu-se subt diferite grade de condesare, dă naştere unor particule numite ultimate, din a căror aglomerare ar rezulta numeroasele corpuri din natură. Pe la 1815 Prout, autorul unui memoriu publicat în „Annals of Philosophy", căutînd să dea o probă experimentală exactităţii teoriei unitare a materiei, susţinea că greutatea atomică a tuturor elementelor chimice ar fi un multiplu al greutăţii atomice a hidrogenului, care ar fi materia primitivă ce s'ar găsi la baza întregei construcţii materiale. Cunoaşterea exactă a greutăţilor atomice ale corpurilor (Berzelius) dezvălui falşitatea ipotezei lui Prout, aşa că nu se mai aminti de dînsa. O încercare a lui Dumas, de a înlocui hidrogenul în hipoteza lui Prout printr'un corp necunoscut, cu greutate atomică de patru ori

mai mică, avu acelaşi soartă, în urma cercetărilor precise ale lui Stas, care ajunge la concluzia că „nu există nici un comun divizor între greutăţile corpurilor simple ce se unesc spre a da combinaţii" şi deci ipoteza lui Prout şi Dumas ar fi o pură iluzie.

Cu toate acestea, teoria integrală a evoluţiei inorganice, susţinută de către Lockyer, reia ideia existenţei unui substratum universal ce a căpătat numele de Protyl şi care prezentînd-se subt diferite stări, ar da naştere elementelor chimice. Subt acţiunea unei temperaturi foarte înalte, care, însă nu se poate atinge încă, corpurile s'ar descompune toate în acelaşi element constituent, Protylul. Confirmarea deplină a teoriei unitare a materiei s'a făcut de puţin timp, în urma descoperirii unei clase de fenomene, care prin natura lor erau indicate să dezvălue un număr important de chestiuni în ceiace priveşte constituţia materiei, şi anume radioactivitatea.

* * *

Descoperirea radioactivităţii s'a făcut întîmplător de către Becquerel în cursul unor cercetări intreprinse într'o chestiune cu totul de altă natură. In memoriul asupra razelor X, apărut în „Sitzungsberichte der Würzburger physik. medic. Gesell" din Dec. 1895, Röntgen afirma că porţiunea de sticlă din păretele tubului wacuum, cu care experimenta el şi care devenea fluorescentă în timpul funcţionării, părea a fi sediul emisiunii razelor X, a căror proprietăţi erau aşa de neobişnuite, capabile să străbată corpuri opace, să impresioneze plăcile fotografice şi să excite substanţele fluorescente. Cîţiva savanţi, printre care Henry, Niewenglowski şi Troost deduseră de aici că razele X s'ar produce printr'o emisiune de raze invizibile, ce s'ar face în acelaşi timp cu emisiunea razelor luminoase, de către corpurile fosforescente. Experienţele făcute de ei cu sulfură de calciu şi sulfură de plumb, păreau că ar confirma această ipoteză, însă toate încercările făcute pentru a repeta experienţele au dat numai rezultate negative. Becquerel făcea cercetări în acelaşi direcţie, servindu-se de sulfatul dublu de uranil şi potasiu, şi descoperi că sărurile de uran impresionează plăcile fotografice chiar în obscuritate complectă, în care se găsesc de foarte mult timp. Acest fapt arată că nu poate fi vorba de o restituire a energiei luminoase absorbită de sărurile de uran, ca în fenomenul obişnuit al fosforescenţii, ci restituirea s'ar face în urma unei variaţii de temperatură, subt forma de radiaţii, pentru care ochiul omenesc este insensibil. Determinîndu-se cu îngrijire condiţiile în care se face restituirea de energie, se găsi că sărurile de uran emiteau în mod spontan şi continuu, fără intervenţia unor agenţi externi, radiaţii invizibile pe care Becquerel le numi raze uranice.

După puţin timp, Schmidt şi Sklodowska Curie descoperiră, independent unul de celalt, proprietăţi analoage la sărurile de thoriu şi, bazaţi pe un număr de experienţe, afirmară că emisiunea radiaţiilor invizibile de către uran şi thoriu—fenomen numit de d-na Curie radioactivitate—e o proprietate a atomilor acestor metale. d-na Curie, determinînd intensitatea de radiare a cîtorva minerale de thoriu şi uran, găsi că pechblendele provenind dela Pzibran sau Joachimsthal sînt aproape de patru ori mai active ca uraniu, iar chalcolita (fosfat de cupru şi uran cristalizat) prezenta o intensitate de radiare de două ori mai mare. Preparînd în mod artificial chalcolita, d-na Curie găseşte, pentru intensitatea de radiare, valori ce corespund cantităţii de uran pe care o conţine, încît se putea deduce că în chalcolita naturală se găseşte un element cu proprietăţi radioactive superioare uranului şi care, din cauza neînsemnatelor cantităţi în care se găseşte în mineral, nu putuse fi separat cu ajutorul mijloacelor obişnuite ale chimiei analitice. Servindu-se de metodele de fracţionare, d-na Curie ajunge la separarea poloniului; în colaborare cu G. Bémont descoperă radiul, iar Debierne în 1900 descoperă actiniul, toate substanţe puternic radioactive. Obţinerea acestor corpuri reclamă operaţii penibile şi foarte numeroase, încît dintr'o tonă de reziduu de pechblendă (din care s'a extras uraniul) abia se obţin cîteva decigrame de produse radioactive, a căror preţ din această cauză e foarte ridicat, un gram de radiu valorînd aproape 2 milioane de franci.

Studiile amănunţite a numeroşi cercetători, printre care se disting soţii Curie, Crookes, Rutherford, Geiger, Reneger şi Royds, au arătat în ce constă particularitatea proprietăţilor radioactive; ele emit neîntrerupt trei feluri de radiaţii, cunoscute subt numele de raze α, β şi γ. Razele α şi β se datoresc unei emisiuni de particule foarte mici, încărcate respectiv cu electricitate pozitivă şi negativă, mici proectile, animate de viteze extraordinare, ce variază între 15.000—20.000 km. pe secundă pentru razele α şi între 100.000 şi până aproape de 300.000 km. pe sec. pentru razele β. Particulele ce alcătuesc razele α au fost identificate cu ajutorul proprietăţilor lor, ca fiind atomi de heliu, avînd o încărcare electrică pozitivă de două ori mai mare decît aceia a particulelor β care nu sînt decît electroni, definiţi ca cele mai mici cantităţi de electricitate ce se pot obţine, numite pentru aceasta quante elementare de electricitate şi cu ajutorul cărora s'a stabilit teoria corpusculară a electricităţii.

Razele γ, asemănătoare razelor X, sînt mişcări ondulatorii, de natură electromagnetică diferind de razele luminoase numai prin extraordinara micime a lungimii lor de undă.

Radioactivitatea apărea însă ca un fenomen extrem de complex, căci în afară de emisiunea celor trei feluri de radiaţii α, β şi γ, Dorn descoperi, în atmosfera de vapori a soluţiilor sărurilor de radiu, un gaz în cantităţi foarte mici cu proprietăţi radioactive, destul de sensibil reacţiilor spectroscopice şi prezentînd mari asemănări cu gazele nobile din atmosferă. O caracteristică a acestui gaz, numit niton sau emanaţie, apărea întregei lumi ştiinţifice ca

o desminţire a principiilor fundamentale pe care se clădise întregul edificiu al chimiei : conservarea şi indestructibilitatea elementelor chimice.

Emanaţia închisă într'un tub pentru analize spectroscopice, după o trecere de timp, dispărea complect, lăsînd în loc un corp nou, heliu, uşor de identificat prin reacţii spectroscopice. Cercetările întreprinse cu scop de a se preciza dacă fenomenul de transformare a emanaţiei în heliu n'ar fi de cît consecinţa unei descompuneri chimice, au dat rezultate negative. Pe cînd toate reacţiile chimice se produc într'un timp determinat de natura corpurilor în prezenţă şi cu o iuţeală ce poate fi influenţată de agenţi externi ca variaţii de temperatură, sau substanţe numite catalizatori, descompunerea emanaţiei se face în acelaşi mod între limite de temperatură foarte întinse, variind dela—250° până la 1000°. Se demonstra astfel că există o deosebire profundă între fenomenele chimice, ce se produc între atomii corpurilor şi fenomenele de radioactivitate, ce au sediul în interiorul atomilor corpurilor, nefiind decît o desintegrare a acestora, după cum afirmă Rutherford şi Soddy în 1902.

Studiul îngrijit al substanţelor radioactive a stabilit că descompunerea lor se face în mod discontinuu, produsul de desintegrare luînd, pentru un scurt timp, proprietăţile unor noi elemente radioactive, definite precis prin constantele lor fizice. Astfel se ajunse la cunoaşterea unui număr de 36 elemente radioactive, grupate după raporturile lor genetice, în trei şiruri numite Uran-Radiu, Actiniu şi Thoriu.

Necesitatea de a clasifica, pentru uşurinţa studiului, numărul mare de elemente radioactive, în acelaşi mod ca elementele obişnuite, ţinîndu-se seamă de periodicitatea ansamblului de proprietăţi fizice şi chimice a corpurilor în funcţiune de greutatea atomică, ridică problema cunoaşterii greutăţilor atomice ale corpurilor radioactive; însă piedici de neînvins păreau că interzic atingerea acestei chestiuni. Cantităţile extraordinar de mici subt care se puteau obţine cele mai multe dintre substanţele radioactive, ca şi scurta lor existenţă în mersul grăbit al desintegrării (elemntul thoriu C' după o trecere de timp egală cu 10^{-11} dintr'o secundă se reduce la jumătate din greutatea avută la început, prin emisiune de particule α) erau piedici hotărîtoare, pentruca să se renunţe la metodele obişnuite ale chimiei de determinarea greutăţii atomice. Plecînd însă dela elementele ce se desintegrează cu o mai mică iuţeală şi care se pot obţine în cantităţi suficiente, s'a putut cunoaşte greutatea atomică a cîtorva elemente radioactive şi, ţinînd seama de modificările ce le aduce acestor substanţe emisiunea razelor α, β, γ şi de micile scăderi de greutate ce, conform teoriei relativităţii, le determină variaţiile de energie, cauzate de emisiunea celor trei radiaţii,—se ajunse la cunoaşterea cu destulă exactitate a greutăţilor atomice a tuturor elementelor radioactive. Ele au valori cuprinse între numerele 206 şi 238. Numărul restrîns de locuri pe care sistemul periodic al lui Mendelejeff îl lăsa

să fie ocupat de cele 36 elemente radioactive, cauză oarecare dificultăţi clasificării lor. Descoperindu-se însă o perfectă identitate între proprietăţile unor substanţe radioactive, care nu puteau fi separate nici prin cristalizări fracţionate repetate de mii de ori, se aşezară acestea în grupe, aparţinînd aceluiaşi tip chimic, numite pleiade şi care au fost introduse cu uşurinţă în tabloul lui Mendelejeff. Membrii componenţi ai pleiadelor fură numiţi de Soddy *isotopi*, iar caracterul lor de a avea proprietăţi identice căpătă numele de *isotopie*.

S'a crezut cîtva timp că noţiunea nou căpătată de isotopie ar găsi aplicaţie numai în domeniul radioactivităţii, însă rezultatele cîtorva cercetări făcute asupra corpurilor stabile, cu care se termină cele trei serii radioactive, păreau că desmint această credinţă. Elementele radiu F, thoriu D şi actniu D care închee seriile radioactive, au greutăţi atomice apropiate de acea a plumbului, iar în ceiace priveşte ansamblul de proprietăţi chimice şi fizice, prezintă o perfectă identitate cu cel al plumbului obişnuit. In faţa acestor rezultate, Boltwood afirmă că aceste elemente sînt izotopii plumbului, sprijinindu-se şi pe faptul că mineralele radioactive aparţinînd aceloraşi vrîste geologice conţin plumb în cantităţi proporţionale cu acele a substanţelor radioactive din care provin, iar mineralele mai vechi cuprind cantităţi mai mari de plumb. Mai tîrziu Hönigschmidt şi Richards au reuşit să arăte că plumbul obişnuit nu e decît un amestec, într'o proporţie constantă, a două elemente isotope plumbului, care se găsesc neamestecate în mineralele de uran şi thoriu.

Descoperirea isotopiei la plumb, corp lipsit de proprietăţi radioactive, avu ca rezultat înlăturarea separaţiei absolute, ce se stabilise, între corpurile cu proprietăţi radioactive şi corpurile obişnuite. Faptul că un corp radioactiv, prin emisiunea particulelor α elimina atomi de heliu, prin desintegrarea atomilor, probează că în alcătuirea atomilor tuturor corpurilor se găsesc atomi de heliu, cu alte cuvinte greutatea atomică a elementelor trebue să fie multiplu de acela a heliului care este 4.

Experienţe făcute anul trecut la Iowe State College în America de către Gerald Wendt şi Clarence Irion, pentru a verifica acest fapt, dădură rezultate afirmative. Producîndu-se descărcarea unei mari baterii de condensatori, printr'un fir subţire de tungsten (greutatea atomică e multiplu acelei a heliului) într'un balon golit de aer, se atinge temperatura enormă de 20.000 de grade, ce provoacă distrugerea edificiului atomic al tungstenului, liberînd particulele mici ce îl compuneau, atomii de heliu.

Alte corpuri au atomii lor formaţi din asociaţii de ale atomilor de heliu cu un număr de atomi de hidrogen, încît edificiul atomic al oricărui corp din punct de vedere al greutăţii lui, ar putea fi reprezentat printr'o formulă de formă :

n atomi de hidrogen + m atomi de heliu

n și m fiind numere întregi, putînd lua valori diferite începînd cu 0, 1, 2... Dacă există corpuri a căror greutate atomică să verifice relația de mai sus, sînt altele ca magnezul, clorul, etc. a căror greutate atomică contrazice generalitatea acestei formule. Se recurse la următoarea explicație ce utilizează noțiunea de isotopie: corpurile, a căror greutate atomică nu verifică relația, sînt un amestec de corpi isotopi, a căror greutate atomică este conformă relației de mai sus. Așa că numai dovedindu-se că magneziul, clorul, etc. pot fi separați într'un număr de corpi isotopi, se putea vorbi de realitatea alcătuirii tuturor corpurilor din grupări de atomi de heliu și hidrogen.

Se începură numeroase cercetări în această direcție, dar toate metodele întrebuințate n'au dat nici un rezultat pozitiv. J. J. Thomson întrebuința un dispozitiv foarte sensibil, dar care păru să aibă o soartă asemănătoare încercărilor de mai înainte, cînd experimentîndu-se cu gazul neon, acesta fu descompus într'un amestec de doi corpi isotopi neonul și metaneonul. Rezultatul acesta era de natură să indice calea ce trebuia urmată, pentru a se ajunge la separarea corpurilor isotopi. Metoda lui J. J. Thomson, modificată de F. W. Aston, un cercetător îndrăzneț dublat de un abil experimentator, devine un important mijloc de cercetare, cunoscut subt numele de metoda razelor canal. Descoperite de către Goldstein, razele canal sau pozitive se produc în timpul trecerii descărcărilor electrice prin tuburi wacuum, atunci cînd presiunea din interiorul tubului este cuprinsă între anumite limite. Dacă tubul de vid are catoda perforată în mai multe puncte ale suprafeței sale, atunci cînd tubul funcționează, părețele de sticlă din dosul catodei devine fosforescent subt acțiunea unor raze ce pleacă dela anod. Modul cum sînt deviate aceste raze de către un cîmp electric sau magnetic, i-a permis lui Wien să stabilească că razele canal sînt datorite mișcării repezi a unor particule încărcate cu electricitate pozitivă, a căror masă și sarcină electrică sînt egale cu acelea ale ionului de hidrogen, cunoscut din electroliză.

Dacă se trece un fascicol de raze pozitive printr'un cîmp electric, apoi prin unul magnetic a căror linii de forță sînt paralele, dar perpendiculare pe direcția fascicolului de raze pozitive, acestea sufăr o abatere dela drumul rectiliniar primitiv, direct proporțională cu raportul sarcinei electrice la masa particulei și invers proporțională cu viteza cu care se mișcă ea.

Pentrucă deviația particulei încărcate pozitiv în cîmpul electric este $\frac{E}{mv^2}$, iar în cîmpul magnetic $\frac{E}{mv}$ (E este sarcina electrică a particulei, m masa ei și v viteza cu care se mișcă), se poate alege intensitatea cîmpului magnetic așa fel, ca particulele avînd același raport $\frac{E}{m}$ să capete aceiași deviare, încît să atingă o placă fotografică în diferitele puncte ale unui ace-

luiași arc de parabolă; particule avînd raportul $\frac{E}{m}$ deosebit vor impresiona placa sensibilă în regiuni deosebite și, cum isotopele au mase atomice m diferite, se vor înregistra pe placa fotografică deviații distincte pentru fiecare valoare a lui m, din a căror poziții se poate cunoaște greutatea atomică a tuturor isotopelor unui corp.

Cu ajutorul dispozitivului descris mai sus, care poartă numele expresiv de «spectrograf de masă», se dovedi că toate corpurile simple, gazoase, care nu satisfăceau relația amintită mai înainte, sînt un amestec de isotopi, încît ceia ce se numea până acum greutate atomică, este în realitate greutatea de combinație a isotopelor.

O ușoară modificare a dispozitivului lui Aston, făcută cu scopul de a se întrebuința, în locul razelor canal, razele anodice, probă în mod strălucit generalitatea teoriei isotopelor, prin separarea lor și la corpurile solide.

Rezultatul că isotopele, cași corpurile simple ce nu sînt amestec de isotopi, au greutatea atomică reprezentată printr'un număr întreg și aproape un multiplu a greutății atomice a hidrogenului, care este 1.008, readuse în discuție ipoteza lui Prout, ce susținea că hidrogenul ar fi substanța primordială din care ar fi formată materia. Dar în aceste condiții heliul, care ar rezulta din asociarea a patru atomi de hidrogen, ar trebui să aibă greutatea atomică 4,032 și nu exact 4 cum arată determinările cele mai precise. Aceste contradicții le înlătură teoria relativității, care admite că masa unui corp este o formă de manifestare a energiei pe care o conține. Unirea unui număr de atomi de hidrogen va avea de rezultat o scădere a energiei pe care o aveau la început, scădere ce se face printr'o puternică emisiune de energie, celace provoacă o micșorare a greutății atomilor de hidrogen. Această explicație găsește sprijin în observațiile lui Landolt, asupra scăderii în greutate a unui sistem chimic, în urma unor reacții ce se petrec între diferiții corpi ce-l compun și care ar fi de aceiași ordine de mărime cu acele amintite mai sus.

Servindu-se de aceste cunoștinți, Jean Perrin explică originea energiei solare. Ea ar rezulta din asociarea atomilor de hidrogen pentru a da naștere elementelor chimice, asociare ce ar elibera cantități importante de energie.

Consecințele teoriei isotopelor găsesc sprijin puternic în rezultatele cercetărilor de o natură cu totul deosebită. Astrospectroscopia semnalează în nebuloase prezența a două corpuri simple, heliul și hidrogenul, [1] singurele ce se pot forma în condițiile de înaltă temperatură, la care se găsesc aceste gaze în nebuloase și din care în decursul timpurilor se vor forma toate

1 Nebulium discoperit de către Fabry și Buisson și admis de către Rutherford ca un isotop al heliului ar trebui să aibă acelaș spectru ca heliul, așa că nu poate avea o existență reală.

celelalte corpuri, pe care le găsim răspîndite uniform în univers.

Cunoștințele căpătate asupra structurii materiei ne lasă azi să întrezărim posibilitatea realizării încercărilor alchimiștilor, de transmutare a elementelor, prin transformarea în aur a oricărui corp. Totuși cheltuelile de energie necesare atingerii acestor rezultate, ar întrece într'o proporție fantastică valoarea aurului obținut, așa că transmutarea elementelor poate fi privită ca un mijloc de îmbogățire nu tocmai economic.

Expulzarea electronilor de către substanțele radioactive, subt forma de radiații β, ne arată că atomul ar fi ceva mai complicat decît o simplă aglomerație de atomi de hidrogen. Însă problema constituției interne a atomului nu putea fi soluționată cu ajutorul metodelor de cercetare directă; totuși se putea ajunge la o reprezentare a atomului aranjînd particulele α și β, a căror prezență în atom era relevată de către fenomenele radioactive în așa mod încît să explice proprietățile generale ale materiei. J. J. Thomson încercă să alcătuiască un model de atom, care explica destul de bine multe din proprietățile materiei, însă contrazicea o observație importantă, difuziunea particulelor α de către peliculele metalice prin care străbat. Modelul de atom propus de Rutherford care satisfăcea și această condiție, dacă era acceptabil prin faptul că explica toate proprietățile materiei, din punct de vedere al legilor electrodinamicei clasice apărea ca un sistem nestabil. Niels Bohr ajunge la o reprezentare a atomului ce a găsit strălucite verificări experimentale, printr'o admirabilă sinteză a teoriei quantelor a lui Max Planck și a atomului lui Rutherford.

În concepția lui Bohr, atomul este reprezentarea miniaturală a unui sistem planetar, format dintr'un nucleu central electrizat pozitiv de dimensiuni extraordinar de mici (de ordinul 10^{-12} cm.) în jurul căruia se învîrt, pe orbite circulare sau eliptice, un număr de electroni. Atomul astfel alcătuit se împarte în trei regiuni distincte, în care își au sediul anumite proprietăți ale materiei. Regiunea electronilor dinspre exterior este regiunea proprietăților fizice și chimice. Din această regiune, un număr de electroni pot fi sustrași atracției electrice a nucleului central, determinînd astfel valența atomului. Emisiunea spectrului luminos, fosforescența și fluorescența, își au origina tot în această regiune, rezultînd din reîntoarcerea electronilor pe orbitele normale, ce e însoțită de o emisiune de energie, în urma îndepărtării lor de centru, de către diferiți agenți externi.

Origina spectrului caracteristic al razelor Röntgen se găsește în regiunea electronilor mai apropiați de nucleul central, unde își au sediul proprietățile radioactive și unde este acumulată masa atomului.

Atomul de hidrogen, după Bohr, este format dintr'un nucleu central avînd o singură sarcină elementară de electricitate pozitivă și o masă de 1830 de ori mai mare decît aceia a electronului; în jurul acestui nucleu se învîrte un singur electron. Această

alcătuire găsi o verificare însemnată, în explicarea particularităților spectrului hidrogenului, cunoscute subt numele de seriile lui Balmer.

Atomul de heliu are ca nucleu particulele α cunoscute din radioactivitate, cu o dublă sarcină elementară de electricitate pozitivă și, pentrucă atomul de heliu e neutru din punct de vedere electric, trebue ca în jurul nucleului să se rotească doi electroni. Continuînd mai departe cu analiza structurii atomilor tuturor corpurilor, se găsi că numărul de sarcini electrice pozitive, deci și numărul de electroni al atomilor unui corp este acelaşi ca numărul de ordine al acelui corp în sistemul periodic al elementelor. Acest fapt descoperit de Van der Broek, permite cunoașterea structurii tuturor atomilor, în special a acelor cu greutate atomică mare.

Existența corpilor isotopi o explică teoria lui Bohr, ca fiind datorită unor atomi a căror nuclee au aceiași sarcină pozitivă aparentă și deci un număr egal de electroni ce se rotesc împrejurul acelui nucleu. Dar de acești electroni depind proprietățile fizice și chimice ale atomilor, încît atomii avînd același număr de electroni vor avea proprietăți identice. Isotopele nu vor diferi de cît prin acele proprietăți care depind de nucleul central, și anume masa și proprietățile radioactive.

Separarea isotopelor s'a făcut utilizîndu-se în dispozitivul lui Aston numai diferențele de cîteva unități între masele lor, iar isotopele corpurilor radioactive sînt caracterizate foarte bine prin vitezele lor diferite de desintegrare.

S'a văzut că teoria isotopelor readuse în discuție ipoteza lui Prout; ea căpătă un sprijin însemnat în urma cercetărilor lui Rutherford, asupra propagării particulelor prin mediile gazoase. Particulele α ce sînt animate de viteze extraordinare, străbătînd prin gazul azot, întîlnesc în drumul lor moleculele gazului, cu care se ciocnesc. Dar ciocnirea violentă, rezultată astfel, provoacă desintegrarea moleculelor gazului, care pun în libertate particulele ce le alcătuiau și care nu sînt altceva decît nucleul atomului de hidrogen. Caracterul de generalitate a acestor rezultate modifică ipoteza lui Prout în sensul că numai nucleul pozitiv al atomului de hidrogen intră în alcătuirea nucleului oricărui alt atom al diferitelor corpuri, la care se adaugă un număr determinat de electroni. În modul acesta structura materiei se reduce în ultimă analiză la un edificiu complicat, la a cărui construcție iau parte electronii și nucleii atomilor de hidrogen, protonii.

G. Șiadbei

Din alte vremuri

V. G. Morţun

Cu Vasile G. Morţun mă înrudeam de două ori: şi de pe mamă şi de pe tată.

Mama mea, Maşa, şi cu Iordachi, tata lui Vasilică, erau veri primari; bunicul meu, Banul Iancu Borş, dela Bădiliţă, şi Zoiţa lui Vasile Morţun, dela Cămîrzani, bunica lui Vasilică, erau fraţi, fii ai lui Kiriak Borş, care la 8 Ianuar 1787 se însurase cu Ileana, fata lui Vasile Ciurea dela Timpeşti, lîngă Folticenii de astăzi. Kiriak era fiul lui Ilie Borş, mort la 1791, care ţinea pe Ileana, fata lui Toader Bădiliţă, portar de Suceava, iar Ilie era fiul unui Borş care s'a călugărit, primind numele de Ierofteiu, şi la 1742 a fost ales episcop al Huşului, unde a păstorit până la moartea lui, întîmplată în anul dela Hristos 1752. Şi Ierofteiu se trăgea din Andrea Bors de Budafalwa, „milites Sathmariensis", cum îl numeşte hrisovul împăratului Rudolf II, dat în Praga la 1580, şi prin care i se recunoaşte titiurile de nobleţă şi i se fixează blazonul. Diploma aceasta latinească, o frumoasă piele de viţel, o păstrăm ca o mărturie a unui trecut din care nimeni nu înţelege să tragă niciun folos şi deci nu poate supăra pe nimeni.

In înrudirea noastră de pe tată, avem un strămoş comun din care ne coborîm. Străbunica mea, Nastasia lui Neculai Morţun, din Budeniţi în Bucovina, fata lui Ioniţă Roşca, zis şi Dicul, şi cu Vasile Morţun, bunicul lui Vasilică, erau veri primari.

Oricît mi aşi răscoli cenuşa amintirilor, nu-i chip să scot la iveală cea întâiu cunoştinţă a mea cu Vasilică Morţun. Ţin minte lucruri de pe cînd eram numai de doi ani; văd, ca într'o oglindă, figuri din vremurile acelea, dar ei nu răspunde la cercetările mele. Şi, cu toate acestea, ne-am întîlnit în prima noastră copilărie; venea în Folticeni adeseori, la bunica lui, pe care parcă o zăresc în fundul patului, o mînă de femee, îmbrobodită cu tulpan alb, cu mărgenile de mărgele. Despre drumurile lui, cu moşul Iordachi, mi-a vorbit de atîtea ori, şi cu atîta duioşie;

mi-a spus chiar amănunte din viaţa mea de copil, dar eu nu-l ţin minte.

Mai tîrziu am auzit vorbindu-se în casă la noi despre isprăvile lui Vasilică la Paris. Se şoptea cu groază, în familie, că „nenorocitul" îşi face neamul de rîs, că-i actor, că joacă la un teatru de mîna a treia şi că mănîncă în ticăloşii banii munciţi de bietul tată-său.

Iată însă o lovitură de trăsnet: Vasilică e socialist şi scoate, la Paris, revista „Dacia Viitoare", în care atacă pe liberali, atunci — în 1883 — la cîrma ţării.

Parcă-l văd pe moşul Manolachi Morţun, frate cu tata lui Vasilică, gesticulînd şi uitîndu-se aspru la mine, ca şi cum ar fi vrut să mă hipnotizeze; iar tata, „Moşul Petrachi", cum îi spunea Vasilică, rîdea şi nu era de loc scandalizat de „ticăloşiile" nepotului. Vezi că tata avea un suflet revoluţionar şi pricepea că omul trebue să meargă alăturea cu vremurile, nu împotriva lor.

In „Dacia Viitoare", Morţun scria subt pseudonimul „Spancioc"; şi articolul „C. C. Petrachi Sgangură", în care zugrăvea pe tată-său, a scandalizat pe toată lumea, afară de tatăl meu, care făcea haz şi mă punea să-i cetesc „boroboaţa" lui Vasilică.

Spancioc spunea lucruri de acestea: „C. C. Petrachi Sgangură are şasezeci de ani împliniţi la Sf. Ioan Botezătorul. E născut în Fălticeni dintr'o veche familie romînească, de locul ei din Bucovina.

„Din pricină că erau mulţi la părinţi, zece inşi, averea, care de altmintrelea era măricică pe vremea aceia, trecu mai toată întru creşterea celor şase fraţi pela Academia din Iaşi şi gospodăria celor patru fete.

„Mai pune, pe lîngă asta, că răposatul C. C. Vasile Sgangură, tatul lui C. C. Petrachi, era mînă spartă şi cam berbant, îi plăceau femeile şi cărţişoarele,—şi veţi pricepe că nu e lucru de mirare dacă C. C. Petrachi, cînd a văzut limpede în lume, nu găsi nimica sau mai nimica de luat din averea părinţască".

Moşul Manolachi schimba feţe, cînd auzea cum vorbeşte Vasilică despre bunicul său. Şi bunicul acesta mai avea în tîrgul nostru încă un fiu, afară de Manolachi, şi două fiice, şi nepoţi şi rubedenii; şi un netrebnic scrie, negru pe alb, că Vasile Morţun, fiul lui Lupu Morţun dela Cămîrzani, vestitul Lupu, însurat cu Măriuţa lui Vasile Lînă dela Leucuşeşti, boer vechiu, scrie că Lupu era berbant, că-i plăceau muerile şi cărţişoarele!

Dar nebunul acesta îl compromite pe tată-său până şi în ochii lui Ion Brătianu, şeful partidului liberal-naţional, printre fruntaşii căruia era şi Iordachi Morţun dela Roman, acest Petrachi Sgangură, de care-şi bat joc nişte descreeraţi.

Ce va fi zis Brătianu, dacă vre-un binevoitor îi va fi deschis ochii să vadă ce fel de partizan are la Roman! Despre el, chiar fiul lui scrie aşa:

„Politică C. C. Petrachi face cît şi ceilalţi şi ca şi ceilalţi boeri moldoveni.

„Conservator, subt Catargiu, a înlesnit răsturnarea cabinetului său la 76, cînd cu rudele şi alegătorii dumisale siguri a votat pentru candidatul liberal, cu toate că candidatul guvernului era el însuşi.

„Liberal, vr'o trei ani; găzdui timp de doi ani de zile pe prefectul fracţionist de pe vremea lui Vernescu, apoi cînd aceştia scăpară frîele cîrmuirei, fără ştirea sa se trezi iarăşi liberal. Şi nici azi nu-i vine a crede că a fost timp de doi ani cu cei dela „Binele public" şi că a votat chiar pentru candidatul lor.

„Acuma e liberal, dacă nu dintre cei mai convinşi, dară fără doar şi poate dintre cei mai neinteresaţi".

Cu ce poftă rîdea tata!

Iar Moşul Manolachi, ţinînd în mînă „Dacia Viitoare", ne privea peste ochelari, clătina din cap şi, amărît peste fire, exclama:

— Ascultaţi, mă rog, ce scrie păcătosul!... Ce are să zică Brătianu!...

Şi cetia, cu multă mînie:

„Dar toate aceste supărări îs trecătoare. C. C. Petrachi nu-şi face atîta sînge rău, pe cît crede lumea, de politică şi alegeri; astea-s chiţibuşuri şi floare la ureche pentru el. Bietul romîn are alt necaz mai mare, alt năduh mai amar: are un drac de băet, căruia i-o intrat gărgăuni socialişti în cap şi care pomeneşte de *împărţirea pămîntului*.

„Şi doar cată el într'o părere, prin vorbe bune şi sfaturi părinteşti, să-l scoată din calea rătăcită în care a intrat. Dar geaba,—cu cît vremea trece, cu atît amarul lui creşte, căci vede că trîntorul o ţine una şi bună, face tot după capul lui.

„După fiecare sfadă, căci toate vorbele-i blînde şi sfaturile părinteşti se sfîrşesc în sfezi, C. C. Petrachi stă zile întregi posomorît şi dus pe gînduri; nu mai vorbeşte cu fecioru-său decît din cînd în cînd, şi cîte două-trei cuvinte.

„Ohturile şi ahturile lui destăinuesc chinurile ce-l muncesc; căutăturile-i mîhnite se afundă în văzduh şi parcă caută un răspuns vecinicei întrebări ce-şi pune: „Cum se face? Cum se poate? Ca fecioru' meu să iasă aşa de uşor la minte? Să aibă şi gărgăuni? Apoi gîndirile-i răsfoind vremile trecute, îşi aminteşte de socru-său; ş'atunci oftează mai din greu, şi-şi zice plin de amărăciune: „Samănă bunicu-său!... Îi bunicu-său în picioare!..."

„Are să rămîie calic!... Pe cînd cine ştie ce nespălat se va aciua în căsuţa clădită de mine şi va avea pămînturile agonisite prin sudoarea frunţii mele... Are să rămîie calic!"

Toţi membrii familiei erau îngrijoraţi de soarta ce-l aştepta pe bietul Vasilică, şi tremura inima tuturora cînd îşi aminteau că un frate al lui, cu care era împreună la liceul St.-Barbe din

Paris, a legat şcoala de gard şi s'a angajat la un circ, unde se producea cu ceilalţi colegi ai lui de meserie.

Unul pe scena unui teatru, celalt pe trapezul unui circ! Doamne, Dumnezeule!..

Familia punea la cale cum să-l întoarcă pe fiul rătăcit la calea adevărului, dar unul dintre ei, moşul Miltiade Kyriacos, l-a convins că orice încercare era zădarnică.

Miltiade, grec din insula Andros, venise de tînăr în Moldova la moşia Hociu din ţinutul Sucevii, pe care o ţinea în arendă un frate al lui mai mare; şi plăcîndu-i la noi în ţară, nu s'a mai întors în patrie, şi s'a însurat cu Anica, sora Morţuneştilor. Ca moş al lui Vasilică, s'a crezut îndreptăţit să-i atragă atenţia asupra nebuniilor ce face şi, într'o lungă scrisoare, îl dojenise. Răspunsul ce a primit, l-a lecuit; şi la sfatul ce-l ţinea familia, Miltiade a arătat scrisoarea următoare, care le-a curmat orice năzuinţă de îndreptare:

Moşule dragă,

Am primit epistola matale şi am cetit-o cu mare băgare de samă, şi iată ce zic:

„*Vorbă lungă sărăcia omului*".

— Eşti liberal.

— Sînt socialist.

— Crezi în Dumnezeu.

— Nu cred decît în ceiace sînt sigur că există.

— Crezi că lucrurile merg bine.

— Cred şi văd că merg rău.

— Crezi că e bine ca unul să muncească şi să nu aibă şi altul să profite de munca lui, fără multă osteneală.

— Cred şi vreu ca fiecare să aibă după osteneala lui, etc.

Vezi că nu ne putem înţelege; de aceia să nu mai vorbim deocamdată, căci cînd doi oameni sînt adevărat convinşi de cele ce spun şi ideile lor sînt aşa de depărtate, cum sînt ale noastre, le e peste putinţă de a se înţelege prin scris.

Eu plec desară în ţară. Scrisorile ce primesc din Roman mă neliniştesc prea tare şi nu mă simt dispus la lucru.

Las altora meritul de a continua lucrarea începută, cu toate că de departe sau de aproape voiu fi veşnic cu ea şi gîndirile ce caută să propage.

La revedere şi arată la toţi fiii alele mele îmbrăţişări.

V. G. Mortzun

1883,14 | 2 Februarie
Paris

După ce s'a întors în ţară, ne-am întîlnit în Iaşi.

Era toamnă; o zi posomorîtă şi friguroasă. Coboram scările otelului Traian şi el tocmai le urca. Ne-am oprit şi m'a întrebat ce fac.

Eu nu făceam tocmai bine: de vre-o doi ani mă chinuiam să trec, preparat în particular, examenul de clasea a șasea de liceu, și nu mai izbuteam. I-am spus necazul meu; și Vasilică, zîmbind frumos și privindu-mă cu ochii lui șireți, m'a sfătuit să dau dracului școala, cu care-mi pierd cei mai frumoși ani ai vieții. Mi-a indicat o întreagă bibliotecă pe care să o cetesc. „Fă-ți o cultură generală, și nu-ți mai bate capul cu toate prostiile".

Era ușor lucru pentru vărul Vasilică să dee astfel de sfaturi, cînd tatăl său era putred de bogat. Tatăl meu însă trăia din munca lui de avocat, și numai eu știu de cîte ori plecam cu întîrziere la școală, pentrucă nu prea erau bani în casă. Nu i-am urmat sfatul; dar vorbele lui tot m'au influențat, și socotind „prostii" învățătura din liceu, tot întîrziam cu examenul de clasa a șasea.

In 1885 apare, în București, „Drepturile Omului", ziar socialist. Morțun mă recomandase și pe mine tovarășilor lui; și astfel am devenit colaborator al gazetei. Cel întâiu articol, care mi-a atras oarecare laude din partea lui Morțun, a fost o nuvelă: „Maica Serafima", publicată sub inițialele A. P. G. Gazeta mi-a publicat apoi o serie întreagă de nuvele și niște corespondențe din tîrgul nostru, din care una a tulburat liniștea Poliției, ale căreia isprăvi, nu tocmai cinstite, le dam în vileag. Pe atunci tata era „la putere", — cum se zice în limbajul obișnuit, — și cu toate că ceilalți politiciani îi atrăgeau atenția asupra inexplicabilei mele purtări față cu partidul, nu mă dojenea. El era doar admirator și prietin al lui C. A. Rosetti.

In orașul nostru eram cițiva prietini ai gazetei „Drepturile Omului"; eram toți elevi, împrăștiați în cursul anului pe la diferite școli din țară, și ne întîlneam numai în vacanță. Eu, însă, care parcă urmam sfatul lui Morțun, îmi petreceam vremea pe acasă, și nu-mi băteam capul cu prostiile din cărțile de școală. Imi făceam o „cultură generală",— vorba lui Vasilică.

Cu prietinii mei pusesem la cale o gazetă socialistă, care trebuia să apară în Folticeni. La fonduri nu ne gîndeam, deși niciunul dintre noi nu eram în stare să scoatem cheltuiala primului număr. Cel mai bogat dintre toți, eram eu, care nu aveam niciun fel de avere și niciun venit. Ceilalți, Evrei, erau fii de meșteșugari, care-și tîrîiau zilele ca vai de ei. Totuși voiam să schimbăm temeliile societății. Ca să scoatem gazeta, ne bizuiam pe bunătatea tipografului Saidman, un om foarte muncitor, care-mi mai făcuse credit și altă dată, la alte încercări de publicitate. Ne trebuia însă sprijinul moral al unuia dintre șefii mișcării. Prietinii mei, cunoscînd legăturile mele cu Morțun, l-au indicat pe el ca naș al gazetei noastre: Morțun trebuia să iscălească primul articol, cu care să deschidem focul luptei.

In vremea aceasta vine Vasilică în Folticeni. Il expun proectul nostru și dorința ca să-mi scrie articolul-program, pe care mi-l și făgăduește, pe adouazi.

Adun prietinii, care ar fi dorit să aibă fericirea de a cunoaște personal pe „șef", le spun bucuria; și așteptăm talismanul.

Adouazi primesc o scrisoare dela Morțun. Articolul!... Deschid plicul și cetesc:

„*Arthur dragă,*

Am o durere de cap nebună și după o depeșă primită azi desdedimineață îmi ie peste putință să nu plec la 4 la Iași.— Cu cea mai mare părere de rău mă văd pus în imposibilitate de a-ți face ceia ce-mi ceri și ce ți-am promis, regret din suflet, căci cauza ie comună; dacă poți vină pe la 1 jumătate la mine și vom vorbi despre articol.

Al tău văr, V. G. Mortzun.

Salutările mele la toți V. G. M.".

Atunci nu voiu fi priceput pricina durerii de cap, care l-a împedicat de a scrie articolul făgăduit, cu atita ușurință; astăzi, însă, am bănueli că n'a voit să ne dee concursul ce-i ceream. Poate că mă considera prea copil, nu avea încredere în grupul nostru și nu voia să-și compromită numele.

Morțun era un sentimental. El avea intuiția că există o nedreptate la baza organizării sociale și s'a lăsat tîrît în curentul unei mișcări, pe care a acceptat-o cu inima, fără să o fi trecut prin laboratorul minții lui.

Morțun nu a fost un cărturar al socialismului. Cînd m'a îndemnat pe mine să-mi fac „o cultură generală", a înțeles să frunzăresc cîteva cărți, din a căror cetire poți să capeți noțiuni vagi despre feluritele și vastele manifestări ale inteligenții omenești.

Morțun privea chestiunile sociale numai din laturea lor sentimentală. El nu le pătrunsese prin studii și meditații îndelungate, și nu avea convingerea temeiniciei teoriilor socialiste. De aceia în primele lui manifestări din „Dacia Viitoare", articolele lui Spancioc ating lucruri comune, care pot face să zbîrnie coardele inimii, să te indigneze, să te revolte, pe care le poate scrie oricine știe să mînuiască un condeiu, fără să fie un cunoscător, un teoretician al socialismului. In această revistă, Morțun a făcut numai literatură. Isprăvile unui comisar din Roman, durerile lui coconu' Petrache Sgangură,—sînt articole literare; „Cronica Daciei" este un reportaj gazetăresc; cronica teatrală din Paris nu are nici-o legătură cu socialismul. Mai pe urmă, cînd se asociază cu d. Ioan Nădejde la conducerea revistei „Contimporanul" din Iași, își rezervă partea literară, iar în „Critica Socială" n'a scris nimic.

Am fost prietin cu el o viață întreagă. Ne-am întîlnit de atîtea ori, am vorbit ceasuri întregi, dar niciodată nu am schimbat un cuvînt despre ideile care s'ar fi părut că ne înlănțuesc sufletele.

Despre teatru şi pictură, in special, vorbea cu mult drag.

Intr'o vară m'am dus la Roman, cu un văr al meu, Eugen Teodorini, care era văr şi cu Morţun. Bunica de pe tată a lui Eugen, bunică şi a vestitei cîntăreţe Elena Teodorini, şi cu bunica mea de pe tată erau surori: fetele lui Morţun din Bucovina. Vasilică ne-a invitat la masă la un restaurant, unde era stapînă o prea frumoasă femee, o brunetă care trebue să fi făcut multe victime printre romaşcani, şi pe care socialistul meu o privea cu mult nesaţ. Atunci mi-a povestit el geneza comediei „Deputatul pălmuit", pe care o tipărise in 1882.

Episcopul Melhisedek al Romanului era prietin cu Iordachi Morţun, tata lui Vasilică, în casa căruia venea adeseori. Episcopul era un om cult, pe care-l interesau şi alte chestiuni, afară de canoanele bisericeşti. Discutind cu Vasilică despre teatru, înaltul prelat îşi exprima mirarea că nu s'a scris nici-o piesă în care să nu figureze măcar o femee, şi se întreba dacă este vre-o lege estetică sau vre-o necesitate inexorabilă, ca în jurul femeii să se invîrtă orice acţiune pe scenă, caşi în roman.

Ca răspuns, peste citeva zile, Morţun i-a cetit piesa „Deputatul Pălmuit", în care „fusta" nu apare pe scenă.

Mirajul vieţii politice îl fascinează pe Morţun.

In „Dacia Viitoare" îşi varsă tot desgustul pentru ocupaţia aceasta, destul de rentabilă. Un articol despre Eminescu, il începe aşa: „Politică! Politică! hidră cu zeci de capete, uriaşă cu lungi braţe. Tot ce naşte, tot ce viază, tu pe dată îl înăduşi şi pe dată îl sugrumi. Eşti pecinginea vremurilor noastre. Nimic nu atrage, nimic nu încîntă, ca tine. Tu dai azi ranguri şi mărire, tu dai cinste celor ce n'au. Prin tine demagogii laţi în vorbe, mici în fapte, ajung miniştri, ghinarari; prin tine un C. Lecca azi e om de samă, ministru de visterie şi paşă în Bacău; prin tine gogomanii de tot soiul trec de oameni prea isteţi. Onoare ţie, căci eşti stăpîna noastră".

Demagogi laţi în vorbe, mici în fapte.... şi, cu toate acestea, prima lui manifestare în politica militantă a fost un fapt de demagogie.

Şi-a pus în gînd să se aleagă deputat, şi a izbutit. Ca să facă propagandă, in judeţul Roman, unde avea atiţia sorţi de izbîndă, a scos o gazetă pentru popor, căci candida la colegiul ţărănesc. In gazeta aceasta, întitulată „Ciocoiul", mărturiseşte alegătorilor că el se trage din pătura ţărănească, spunînd că strămoşii lui au umblat în opinci. Afirmarea aceasta era un act de demagogie, pentrucă în vinele lui Morţun curgea sîngele celor mai vechi familii din Moldova.

Deputăţia lui Morţun a fost in dauna înjghebării socialiste din Iaşi. „Partidul" îşi afirma existenţa, pentrucă avea un reprezentant în Parlament. Dar oarecare concesiuni, platonice chiar, făcute de Morţun guvernului, au început să nască bănueli printre unii „tovarăşi", care se temeau să nu fie tîrîţi în tabăra diametral opusă principiilor socialiste. Pe atunci doar guvernul liberal începuse goana în contra socialiştilor şi confisca, din cluburile dela sate, Constituţia, pe care o considera *carte subversivă*.

Morţun era prea inteligent, prea fin, ca să nu fi putut simţi ceiace mocnea în sufletele celor grupaţi în jurul lui. Ca să fie mai des în contact cu ei, şi-a închiriat casă în Iaşi, unde venea aproape în fiecare săptămînă. In Sărărie, în biblioteca lui bogată, cu cărţi legate frumos tocmai la Bruxelles, ne întîlneam în zile anumite. Un samovar mare îşi cînta cîntecul care ne amintea că Prutul nu-i departe, dar ceaiul fierbinte nu izbutea să încălzească inimile unora dintre noi. Morţun era drăguţ, împăciuitor. Firea lui blîndă şi sufletu-i larg, nu corespondeau instinctelor agresive, necesare poate pentru a mişca mulţimea. In discuţiile literare asupra articolelor pentru „Contemporanul", el nu ataca pe nimeni, nu jignea, precum făceau alţii,—din care pricină s'au iscat multe supărări. Intrunirile din casa lui Morţun ar fi fost tolerate şi în Rusia Ţarului; erau mai mult şezători literare, care se şi încheiau cu frumoase bucăţi cîntate de Cristea Georgescu, un bas profund, care ar fi ajuns departe, dacă s'ar fi ţinut de muzică. La întrunirile socialiste din Iaşi, la care se adunau cîţiva mahalagii şi elevi mai îndrăzneţi, Morţun nu vorbea; el îndemna pe alţii să facă proseliţi. In jurul lui ne atrăgeau alte calităţi, cu care era înzestrat cu prisosinţă; îl iubeam, pentrucă era „Vasilică Morţun", omul cel mai simpatic şi mai captivant din toată lumea pe care o cunoşteam. Socialistul şi mai cu samă „deputatul" ne interesa mai puţin. Cînd pleca din Iaşi, la Cameră, îl conduceam la gară, îi făceam ovaţii, dar nu aveam înaintea ochilor noştri, în mintea noastră şi în sufletul nostru, pe „deputatul" Vasile Morţun.

Sentimentali, ca dînsul, mai erau şi alţii, care nu-şi perduseră timpul rumegind „Capitalul" lui Karl Marx, evanghelia socialismului, şi care cunoşteau această carte numai din auzite, nici măcar din văzute. Aceştia ajunseseră la concluzia că socialismul, cel puţin pentru ţara noastră, este o farsă; şi de aceia unii dintre noi ne-am alăturat pe lingă Beldiceanu şi Gruber, părăsind gruparea dela „Contimporanul", fără a rupe relaţiunile prieteneşti cu Morţun, pe care însă şi eu îl vedeam tot mai rar.

Cu cit trecea vremea, cu atît Morţun se apropia mai mult de partidul liberal; şi gruparea dela Iaşi se lăsa ademenită de opintirile deputatului ei, care susţinea că între partidul liberal şi cel conservator, socialiştii trebue să dea tot concursul celui întâiu, părere pe care numai Gherea n'a admis-o, dintre fruntaşii partidului socialist.

Ne mai avînd nici un rost şederea lui Morţun în Iaşi, s'a strămutat la Roman. Se vede însă că politica începuse a-l plictisi; şi prin Ianuar 1890, după moartea lui Creangă, venind el în Iaşi, pentru a se înţelege cu A. D. Xenopol şi Gruber, în privinţa editării scrierilor povestitorului, cînd l-am întrebat, în

casa lui Gruber, ce mai face la țară, mi-a răspuns prin trei cuvinte care mi-au părut așa de stranii și pe care nu pot să le uit: „Je fais d'argent..."

Fac bani!.. Dacă ar fi spus: „Cheltuesc bani făcuți de altul", s'ar fi potrivit mai bine.

Inghițirea socialiștilor lui Morțun de către partidul liberal era numai o chestie de timp; și ne așteptam din zi în zi s'o vedem înfăptuită.

Nu-mi aduc aminte în ce an, făceam revelionul în casa moșului Manolachi Morțun. Trecuse miezul-nopții; și pe cînd se ridica un toast în sănătatea bătrînului, a sosit o telegramă. Nu era o felicitare: Vasilică Morțun chema la București pe moșul Manolachi, senator de Suceava.

Bătrînul a zîmbit cu satisfacție. Eu am bănuit ce se petrece, și așa a fost: nepotul făcea moșului dar de anul nou, închinarea steagului socialist în fața partidului care, de atîtea ori, îl călcase în picioare.

Ministrul Vasile Morțun era tot atît de gentil cași Vasilică de odinioară: prietinia noastră nu a fost știrbită prin mărirea la care ajunsese.

Intr'o vară îl întîlnesc pe peronul gărei Mărășești. Mă urcasem din Focșani, și nu știam că la coada trenului se legăna un vagon ministerial. Morțun s'a desprins din grupul de oficiali care-l tămîiau, a venit la mine, m'a îmbrățișat și m'a luat în vagonul lui. Până la Roman unde s'a coborît, mi-a vorbit mult despre județul Suceava, pe care-l iubea și de care-l legau amintirile copilăriei.

Era ocazia cea mai nimerită ca să obțin dela ministrul lucrărilor publice o înlesnire pentru județ.

Prin Fălticeni trece șoseaua națională, croită încă de Mihalache Sturdza, și prelungită în vremurile noastre până la vama Bunești, pe foasta graniță care ne despărțea de Bucovina; la eșirea din oraș era un coborîș prăpăstios pe care, în timpul înghețușului, și al lunecușului, mulți săteni își primejduiau vitele. I-am arătat nevoia unei variante, ferindu-mă să-i spun că aveam și eu un interes personal, care mă îndemna să intervin: tot pe drumul acesta mă duceam și eu la răzășia mea.

Pe mulți îi auzisem tînguindu-se că Morțun uită făgăduințile tot așa de grabnic, precum le face. Mă așteptam să aibă aceiași soartă și varianta spre Bunești. N'au trecut însă nici zece zile, și în trenul spre Dolhasca își ducea un sul de hîrtie de desemn inginerul județului, care primise ordin ca de urgență să se prezinte la Minister cu planul variantei. Și varianta s'a făcut.

Dragostea de familie nu i-au înstrăinat-o preocupațiile politice și vaza, din ce în ce mai luminoasă, în partid.

O pildă: mătușa lui, Ana Kyriacos, a murit asasinată; niște hoți s'au introdus noaptea în casă, au așteptat până a venit stăpîna, la care credeau că vor găsi cheile dela lada de fier, și au gîtuit-o. L-am anunțat pe Morțun, și adouazi a venit în Fălticeni, cu un întreg personal polițienesc din București, dar care nu a făcut nici o ispravă: făptașii nu au mai fost descoperiți.

In August 1914 ne-am întîlnit, pentru ultima dată, la înmormîntarea vărului său, George Morțun, fiu al lui Manolache. Eram cu prietinul Mihail Sadoveanu la Cămîrzani, moșie morțunească, unde trupul neînsuflețit al unui om de inimă s'a coborît alăturea cu înaintașii lui, cînd semnalul unui automobil ne-a vestit că vine Vasilică, dela Roman. N'a plîns, dar în ochii lui era zugrăvită toată mîhnirea care-l năpădise sufletul.

In drum spre Fălticeni, Sadoveanu l-a întrebat de crede că vom scăpa de războiul care începuse în Occident,—și Morțun s'a arătat foarte pesimist.

In timpul războiului nu ne-am mai văzut; și cel din urmă semn de viață din partea lui a fost în Iunie 1919, cînd la moartea unei mătușe, soră a mamei mele, mi-a telegrafiat din București aceste cuvinte care zugrăvesc omul: „Unul cîte unul se duc bătrînii pe care din copilărie îi aveam aproape de inimile noastre. Te rog să arăți întregii familii jalea de care mă simt cuprins prin moartea scumpei Liza Dimitriu".

N'a trecut mult, și aceiași jale ne-a cuprins pe noi, cînd am aflat că Vasilică Morțun a luat drumul veșniciei, spre cei aproape de inima lui.

Artur Gorovei

Metamorfoză

Cărările ce'n van am străbătut,
Alcătuind reţeaua minunată,
Mi s'au tăiat, lăsind-o destrămată...
Şi'n mine toate vocile-au tăcut.

Sînt umbra celei care-a fost odată...
Inchid în ochi doar stele ce-au căzut.
Mă proectez simbolic pe trecut,
Ca pe un fond iluminat, o pată.

S'au împietrit în lutul meu plăpînd
Cărbunii suferinţii, rînd pe rînd,
In gînduri, vîrfuri reci de diamant

Ce astăzi cu sclipiri ciudate-mi tae
Simţirea, larg vitraliu ce'n odae
Mă izola de Noapte, Frig, Neant...

Iarnă

Mi-e sufletul o iarnă timpurie,
Cu ne'ntinate larguri de zăpadă,
Cu visle vii de ciori, ca strinse'n radă,
Şi 'nmărmuriri de lună albăstrie.

O! Frigul, cu momiia lui nomadă,
Mi-a năvălit eterna sihăstrie,
In sîngele-mi bătrîne slove scrie
Şi-mi lasă'n suflet sloiuri greu să cadă!

Azi cerşetorii de nădejdi, sărmanii,
Ce-s gîndurile mele stoarse, stranii,
Zădarnic inimii îi bat la poartă;

Căci în grădina'n care doar scaeţii
Au răzbătut şi 'ncununat nămeţii,
Privighetoarea visului e moartă.

Tu nu mai eşti...

Tu nu mai eşti... Dar eu te port în mine
Mai greu decît cînd nu te-am fost născut,
Cu tot ce-ai fi trăit şi-ai fi făcut,
Şi-ai fi desăvîrşit în rău sau bine!

Te port aşa, cu micul tău trecut,
Cu toate rîsetele-ţi cristaline,
Cu toate zilele de grijă pline,
Şi visele ce'n juru-ţi am ţesut!

Mă simt, crescută'n lespezi de granit,
Un mauzoleu nebănuit şi viu
In care dormi un somn neprihănit,—

Pe cînd veghiază gîndul—în pustiu—
Că dîndu-ţi viaţă, însumi am hrănit
Cu moartea ta neantul, mai tîrziu...

Alice Soare Zamfirescu

Problema şcolii romîneşti

Ultimele mişcări studenţeşti, desvoltate cu o amploare şi o stăruinţă neobişnuită până acum, au pus cu violenţă problema răspîndirii culturii în ţara noastră.

Şcoala, în înţelesul larg al cuvîntului, nu însamnă numai îmbogăţirea minţii generaţiilor ce se ridică cu cunoştinţe care formează capitalul actual al minţii omeneşti, ci în aceiaşi măsură educarea, obişnuirea muncii, formarea caracterului, desvoltarea puterilor sufleteşti—aşa ca această generaţie să poată lărgi cadrul activităţii omeneşti şi să perfecţioneze mijloacele acestei activităţi. Una după alta, generaţiile tind să pregătească *acelora ce le urmează* o viaţă mai uşoară, mai bună şi le creiază nouă mijloace de adaptare.

De-aceia şi este şcoala o instituţie socială a cărei grijă a fost luată de stat pe sama sa. Mai mult, pentru acest motiv statul s'a socotit în drept să impună, aproape în toate ţările din Europa, înfrîngînd principiul de libertate personală, tocmai în epoca celei mai frumoase desfăşurări a lui, principiul *obligativităţii învăţămîntului primar*. Elveţia, în care principiul democratic nu este o vorbă goală, a prevăzut printre sancţiunile acestei obligativităţi chiar închisoarea.

Punerea şcolii la îndemîna cetăţenilor, grija de local, material şi personal, chiar scop şi mijloace, este pretutindeni datoria comunităţii, fie ea o confesiune, comună, judeţ sau stat.

La noi unde organizarea de stat a înghiţit, ca iniţiativă, mijloace şi conducere, pe celelalte,* *statul* şi-a luat asupra sa această grijă şi răspundere şi de-aceia răspîndirea culturii a fost şi este la noi o *problemă de stat* **.

---

* Vezi *C. Stere*, „Din carnetul unui solitar" („Viaţa Romînească", Ianuar, 1923).

** „Campania clădirilor şcolare" începută de d. ministru Anghelescu este *o recunoaştere a neputinţei statului*, şi a abdicării... din partea sa, în bună parte, dela grija culturii poporului.

Că statul nu a înţeles îndeajuns importanţa şcolii, că din pricina unei miopii inexplicabile n'a discernut consecinţele politicei şcolare de până acum—e uşor de dedus din faptul că, deşi principiul obligativităţii învăţămîntului popular este prevăzut in legea din 1864, totuşi *subt raportul desvoltării* şcolilor stăm mai rău decît subt celelalte ramuri de activitate de stat.

Am fi nedrepţi dacă n'am recunoaşte că, într'un timp relativ scurt, am făcut progrese frumoase. Nu sînt zece instituţii de cultură care să-şi fi sărbătorit centenarul şi *oraşele* noastre, care s'au bucurat toate de oarecare favoare din partea statului, sînt dotate destul de bine cu mijloace de cultură, iar *şcoalele noastre orăşeneşti* pot sta alături cu cele mai bine organizate şcoli din apus şi subt raportul bunei pregătiri a corpului didactic şi al atmosferei de muncă serioasă ce se desfăşură in ele.

Satele însă nu s'au bucurat de atenţia guvernelor în aceiaş măsură şi sforţările începute dela Spiru Haret şi campania poporanistă antebelică n'au isbutit să dea nici pe deoparte desvoltarea culturală de care se bucură oraşele.

Eram, se pare, pe drumul cel bun în ultimul timp; mergeam însă cu o *încetineală* aşa de condamnabilă, că situaţia era destul de gravă cînd a venit războiul.

Războiul acesta n'a avut ca urmări numai o îmbunătăţire sensibilă a stării materiale a populaţiei romîneşti a satelor, prin expropriere şi împroprietărire, şi a situaţiei politice prin introducerea votului universal, creînd astfel o nouă *configuraţie socială şi politică*, ci a adus, prin alipirea ţărilor surori, şi o nouă *configuraţie etnică*.

Din motive de ordin istoric, pe care nu le vom cerceta aici, in aceste provincii *elementul romînesc* a fost până acum *întîrziat* şi uneori *împiedicat* în desvoltarea sa. Aveau motive statele din care ele făceau până eri parte, fie să-i dea o cultură străină—fie, cînd o refuza aceasta, să-i ţină în întuneric, mai ales acest popor autochton şi care era numericeşte superior tuturor. Pe acest teren s'au dat lupte, mai ales dela a doua jumătate a veacului trecut, lupte care pot singure avea proporţiile unei epopei naţionale.

Din aceste lupte, poporul nostru — mai ales cel din Ardeal — a ţinut trează conştiinţa de neam; şi cu toată inferioritatea condiţiilor de luptă, şi-a menţinut *aproape* peste tot şi limba şi naţionalitatea. Dar nu putem tăgădui că, din aceste pricini, el *a rămas în urmă subt raportul cultural* şi că toate celelalte elemente – dominante sau favorizate— i-au trecut înainte.

În Basarabia situaţia este şi mai jalnică: avem abia 6% ştiutori de carte.

În Vechiul Regat, deşi altele au fost împrejurările, totuşi motive de ordin social şi politic au ţinut elementul romînesc într'o permanentă şi condamnabilă inferioritate culturală*.

*„Convorbiri Literare" Mart. „Numerus clausus" pentru romîni, S. Mehedinţi.

Rezultatul se vede astăzi. Mişcarea tinerimii universitare a pus în lumină *numai o parte* a acestei probleme grave.

Elementul romînesc din această ţară, element care formează populaţia autochtonă şi cea mai numeroasă, căreia-i revine din aceste pricini misiunea de element dominant şi conducător—este ,din pricinile arătate mai sus, *în inferioritate subt raportul cultural, celorlalte elemente conlocuitoare.*

Subt ochii noştri se desfăşură încă un proces care nu atrage în deajuns atenţia conducătorilor acestei ţări.

Îmi amintesc că într'un articol, în vremea neutralităţii, d. Stere arăta ce pericol groaznic ar fi pentru noi — cu o aşa de redusă cultură şi conştiinţă naţională a maselor — o ocupaţie străină.

Universitatea, mai conştientă, a dat semnalul. Cifrele a căror argumentare e simplă şi fără greş, arată în adevăr că diferitele elemente ce locuiesc această ţară sînt disproporţional reprezentate în învăţămîntul superior, şi că deci viitoarea clasă conducătoare a acestei ţări nu va mai putea fi aceia care, prin numărul său şi prin dreptul istoric, este astăzi.

Problema şcolii romîneşti rămînind mai departe o problemă de stat, aceia a răspîndirii culturii devine şi *o problemă de neam*, impunînd statului obligaţia de a repartiza mijloacele de cultură aşa ca diferitele popoare să aibă, *în chip egal*, putinţa de a da copiilor cultura.

Nu este vorba de asuprirea nici unei naţii — nici nu este intoleranţa în firea poporului nostru—nu este nici măcar vorba de o întîrziere voită a foastelor elemente asupritoare, care *pe această cale* au putut trece înainte, şi cu atît mai puţin a acelora care au fost subt regimuri străine numai favorizaţi, ci este vorba de a se da fiecărei naţionalităţi şcoala la îndemînă, în raport cu importanţa numerică, pentruca astfel fiecare să se poată desvolta şi să poată contribui la progresul acestei ţări.

Este însă vr'un mijloc pentru a ajunge la acest rezultat?

*

Sîntem dela început împotriva oricărei măsuri de exclusivitate, deşi noi am rămas în urmă tocmai din cauza exclusivismului maghiar şi moscovit şi — poate — tocmai de-aceia, chiar dacă acest excluzivism ar fi în acord cu legile existente. Nu e drept mai sfînt ca acesta; iar noi, şi ca stat şi ca neam, n'am avea nici un folos.

De-aceia «numerus clausus» propus ca soluţie a acestei chestiuni şi susţinut cu atîta cerbicie de studenţi, împotriva Evreilor, cetăţeni romîni de altă religie, nu poate fi şi n'a fost acceptat nici de guvern şi de nici unul din partidele care, în chip normal, ar putea avea conducerea acestei ţări.

Fără a tăgădui sentimentul de curat şi puternic patriotism al acestei mişcări, fără a ne ascunde că problema este chiar

mai gravă, deoarece are mai mulţi termeni şi că situaţia aceasta are, în adevăr, în ea germenii unei situaţii viitoare primejdioase, —nu ne putem impiedica de a arăta că soluţia propusă nu poate fi aplicată.

Problema este însă pusă şi oamenii politici au fost chemaţi s'o studieze şi să-i găsească soluţiunea pe care numai ei, din analiza întregii acestei situaţiuni, în grija conştientă de soarta ce se croeşte noilor generaţii şi statului de mîni, o pot afla.

*

Situaţia aceasta anormală dela Universitate are mai multe pricini:

1. Străinii de peste graniţe (Rusia şi Ucraina mai ales) negăsind acolo atmosfera liniştită şi siguranţa ce oferă ţara noastră, au invadat Universităţile noastre, în special Cernăuţi, Iaşi şi Cluj.

2. Sistemul defectuos de organizare a şcoalei în Basarabia a dat, în ultimii ani, un contingent excepţional de absolvenţi care erau în majoritate străini.

3. *Dispoziţia* constituţională după care Evreii au fost în masă făcuţi cetăţeni romîni li-a dat mai mare acces în şcoalele secundare publice şi procentul lor a crescut brusc.

4. Noile teritorii aveau acum patru-cinci ani organizarea şcolară veche, care favorizase celelalte elemente etnice în dauna celui romînesc; şi urmările acestei organizări vor dăinui încă multă vreme, oricît de mari sforţări am face (şi prea mari n'am încercat).

Urmările acestor împrejurări sînt:

Universitatea din *Iaşi* ne dă la medicină aproape 70% Evrei, iar celelalte facultăţi 20—30%, rămînînd ca restul până la 100 să fie împărţit între Romîni şi celelalte naţionalităţi; iar cea din *Cernăuţi* ne dă (statistica oficială): Germani 35%, *Romîni* 27%, Evrei 23%, Ruteni 13%, diverse 2%.

5. Universitatea îşi recrutează elementele din licee; şi din pricină că acestea sînt aşezate aproape exclusiv în *oraşe*, ele stau mai ales la dispoziţia populaţiei eteroglote a oraşelor şi prea puţin pot servi populaţia curat romînească aşezată la sate.

În adevăr:

Gimnaziile din Vechiul Regat au dat, comparînd cifrele din 1918 cu cele din 1910:

la ortodoxi* o *scădere* de 54%,
la mozaici o *creştere* de 4%;

iar liceele în acelaşi interval de timp:

* Am luat despărţirea pe confesiuni pentrucă e singura din care se vede clar contribuţia numerică a fiecărui neam şi am ales aci pe Evrei ca fiind elementul minoritar cel mai numeros.

la ortodoxi o creştere de 74%,
la mozaici o creştere de 122%.

Întreţinerea la oraşe costă foarte scump (6500 lei anual de elev), iar populaţia sătească greu poate învinge piedica aceasta; şi de aici urmează că avem un prea slab procent de fii de săteni, care ar influenţa balanţa în favoarea elementului romînesc.

Subt acest raport celelalte provincii prezintă cifre care par fantastice.

Basarabia a dat în 1918/19, 37.7% băeţi şi 55% fete absolvenţi străini, iar în 1919/20

	Romîni	Străini	Mozaici
a) la şcoli normale şi medii	60%	40%	31%
b) „ „ secundare şi prof.	39%	61%	44%
c) „ „ sec. mixte	25%	75%	64%

Cifrele acestea ne arată că învăţămîntul secundar din Basarabia[1]) are un număr de elevi romîni mult inferior în proporţie celui de străini.

În adevăr totalizînd cifrele am găsit 40% Romîni pe lîngă 60% străini din care 43% Evrei.

Cifrele pe care le dă Universitatea nu mai pot surprinde în aceste condiţii!

Bucovina ne dă în acelaşi an (statistica oficială pe 1919/20)

	Romîni	Străini	Evrei
la şc. sec. partic.	25%	80%	50%
idem	8%	92%	77%
licee stat	40%	60%	42%

Acest procent arată că situaţia elementului romînesc este aici aşa de gravă că măsuri imediate se impun pentru oricine care nu judecă lucrurile cu interes sau cu superficialitate.

Sumînd găsim pentru toate şcolile 29% Romîni faţă de 71% neromîni şi faţă de 51% cît prezintă un singur neam din cele minoritare.

Nu avem datele pentru *Ardeal* în Direcţia Generală a Statisticei din Ministerul Instrucţiunii; nu-i însă nici o îndoială că situaţia de acolo nu schimbă întru nimic raportul numeric[2]) găsit până aici.

Desigur un tablou mai trist pentru ziua de azi nu ne putea fi dat să vedem. Neamul romînesc, şi în regatul vechiu şi în provinciile noi, azi subt dominaţie romînească, dă şcolilor se-

1) Aceste cifre cuprind şi şcolile normale care au aproape numai elevi romîni.

2) În Judeţul Hunedoara erau trei licee ungureşti numai pentru 30.000 Unguri, pe cînd aveam numai cinci licee romîneşti pentru o populaţie de aproape 4 milioane.

cundare un procent de tineri care este inferior și față de numărul locuitorilor romîni și uneori (Basarabia și Bucovina) inferior față de acel dat de un singur neam minoritar.

Nu vom înegri încă acest tablou cu arătarea că, dacă în noile provincii crearea de școli romînești *bune* se face foarte încet, în regatul vechiu numărul nerominilor care au pătruns în școala secundară a crescut mult mai repede.

Ceiace tinerimea universitară afirmă, printr'o intuiție firească, este cu prisos dovedit de cifre.

In școala secundară ca și în universitate procentul dat de elementul romînesc este inferior procentului de populație romînească și, ceiace e mai grav, e în *descreștere*. Acest lucru arată oamenilor de stat, în genere prea puțin pregătiți pentru a scruta problemele mari de viitor, *că sîntem într'un dezechilibru cultural, care poate fi pricină de grave perturbări*, precum dezechilibrul social din 1907 a dat naștere răscoalelor țărănești de atunci.

Este, în afară de «numerus clausus», vreun mijloc de îndreptare?

*

Intinzînd cercetările noastre mai departe constatăm că *învățămîntul primar* este *acum* ceva mai bine distribuit. Totuși dacă ținem sama că și astăzi (statistica 1910/11) rămîn încă 40% copii dela sate în afară de pareții școlilor și că cei înscriși dau abia 3, 6% absolvenți; și dacă adăugăm că totuși dela 1864 până la această dată efectivul școlilor rurale a crescut cu 820%, iar a celor urbane numai cu 250%,—putem deduce că de atunci până azi, ca și acum *populația satelor — care e 98% romînească — a avut o școală primară neîndestulătoare și neorganizată, inferioară din amîndouă punctele de vedere școlii ce s'a dat orașelor.*

Populația aceasta, romînească totuși, a avut o școală — cînd a avut-o — inferioară ca număr, ca organizare, ca local, ca pregătire a personalului didactic, ca mijloace de învățămînt.

In genere nu-i nici un motiv ca orașele să aibă un învățămînt primar care să fie superior satelor și țările din jurul nostru și toate provinciile nouă nu fac nici o deosebire între învățămîntul primar și cel urban care sînt organizate la fel.

La noi, unde populația satelor în Vechiul Regat este peste 98 la sută romînească, pe cînd a orașelor abia 69 la sută iar în unele orașe din Moldova subt 50 la sută, unde în orașele din Basarabia, Bucovina și Ardeal este de asemeni în majoritate neromînească și avem deci pretutindeni elementul romînesc așezat la sate, cu atît mai mult n'avem nici un temeiu de a da acestora un învățămînt inferior.

Dacă această organizare va fi fost acolo de unde am împrumutat-o noi, aplicarea ei la noi a fost nu numai o greșală, dar o crimă împotriva nației noastre.

De-altfel sistemul acesta a mers și mai sus. Invățămîntul secundar de asemeni a fost așezat numai la orașe (afară de cîteva excepții de după războiu — refren al școlilor normale rurale-Duca și al celor pregătitoare-Mehedinți) punînd și acest al doilea grad de învățămînt la dispoziția populației eteroglote orășenești și prea puțin la a celei romînești a satelor.

Statistica din 1918/19 ne arată de altfel

fii de *orășeni* 66 la sută,
" *săteni* 34 la sută,—

proporție care se menține întocmai și în anul următor, deși procentul populației era mai mult decît invers.

Universitățile care urmează la pas desvoltarea învățămîntului secundar, arată cam aceiași proporție.

Sîntem conduși astfel ca *problema distribuției culturii pe neamuri s'o reducem la aceia a răspîndirii școlilor pe orașe și pe sate.*

Până acum toate binefacerile pe care statul le-a putut da, au fost subt toate formele acordate orașelor [1].

Desigur sistemul centralizator care a dominat întreaga noastră viață publică, a determinat și acest privilegiu al orașelor de a fi dotate cu primele institute de cultură, după cum asupra lor s'au revărsat toate binefacerile vieții de stat este însă neîndoios că regimul electoral vechiu, care-și avea centrul de gravitate la orașe, a hotărît în mare măsură.

Ca urmare a acestora a fost *lăsarea în suferință a intereselor mari de neam și astfel în Vechiul Regat o guvernare romînească, patriotă fără îndoială, a lucrat inconștient la inferiorizarea culturală a populației romînești, favorizînd în acelaşi timp desvoltarea elementelor eterogene.*

S'a creiat chiar o mentalitate, așa de dăunătoare intereselor noastre naționale, că numai orașele pot fi sediul instituțiilor de cultură, cu toate că-i multă vreme decînd au obținut pe cele sanitare, judecătorești, administrative superioare, etc..

Numai așa se explică faptul că, deși în 1918 aveam școli secundare sătești (fostele școli pregătitoare), spre care dăduse năvală populația școlară a satelor, totuși ele au fost desființate și înlocuite cu cîteva gimnazii «rurale» care sînt în cea mai mare parte în tîrguri a căror aspect etnic nu diferă de al orașelor.

Rezultatul, din nefericire prea grabnic, este acesta pe care-l vedem. Și lipsa de mijloace de cultură la populația romînească mai *însamnă o reducere a mijloacelor de producție, a activității sufletești, a întregii vieți rurale.*

Dacă adăugăm fenomenul curios că și în provinciile alipite

1) Chiar *învățămîntul profesional* a fost neegal distribuit: acel al fetelor, creat pentru *orașe*, avea în Vechiul Regat 36 școli, — pe cînd acel agricol creat pentru *sate*, abia 11 școli. Și agricultura este ocupația a peste 70 la sută din populația unei țări „eminamente agricole" !

orașele prezintă același aspect, în unele părți mult mai accentuat încă, că noi sîntem deci un popor de *țărani*, e clar că —dacă vom urma sistemul de pănă acum — ne vom face noi singuri instrumentul de *oprimare* a însuși elementului romînesc.

*

Constatările acestea care, sperăm, nu au nimic șovin în ele, ne duc la concluzia că organizarea veche școlară trebue supusă unei analize serioase, trebue adaptată marilor noastre interese și aruncat din ea tot ce a contribuit la crearea situației de azi.

Trebue scos din mintea tuturora că orașele au mai multe drepturi decît satele. Nu este nici drept, căci toți cetățenii acestei țări au egală îndreptățire să le fie la îndemînă școala, nu este nici în interesul nostru de neam și nici măcar nu se poate susține că lucrul e *irealizabil*.

Toate mijloacele bugetare existente, altele [1]) nouă trebuesc de urgență create și *toate sporurile puse de aci înainte numai la dispoziția școlilor sătești pănă cînd ele vor putea ajunge, pe acest teren, la nivelul orașelor.*

Școala rurală primară trebue să aibă mijloacele de a lucra în condițiuni normale pentru a putea da rezultatele pe care școala urbană le dă [2]).

O comisiune de oameni de școală și de oameni de stat, fără deosebire de partid, trebue să studieze această problemă și să elaboreze un program de activitate pe un termen mai îndelungat — program care să fie obligator pentru toate guvernele.

Datorită noului sistem electoral, satele contribue astăzi, și influența aceasta se va simți din ce în ce mai efectiv, la conducerea țării. De-aceia ridicarea unor elemente ale satului [3]) la un nivel supraprimar, ca și pomparea de acolo a cît mai multe elemente distinse și viguroase pentru împrospătarea și îngroșarea cadrelor de conducere, trebue de asemeni studiată; și *școala secundară* care pregătește pentru aceste două atribuții, trebue să-și piardă caracterul *exclusiv urban* de azi.

Nici un motiv serios nu se poate aduce în sprijinul acestui exclusivism, nici măcar, cum vom vedea, acela al lipsei personalului didactic care să meargă acolo, cum se răspunde totdeauna.

1) Deja bugetul Ministerului de Instrucție dela 12.7 la sută cît reprezenta din bugetul general al Statului în 1921/22, s'a redus la 11 la sută în 1922/23 și *abia la 7.3 la sută în cel actual!*

2) D. Ministru Anghelescu arată că, din 1.300.000 copii în vrîstă de școală, abia 300.000–350.000 frecventează regulat, pe cînd în Bucovina din 119.689 copii numai 3.826 copii sănătoși și normali nu au mers la școală („Școala" 1–15 Aug. 1922 Cernăuți): 26 la sută în toată țara față de 97 la sută în Bucovina!

3) Cum sîntem deprinși să luăm toate lucrurile din Apus, mă gîndesc ce noroc am fi avut dacă măcar una din țările dela care ne inspirăm ar fi fost în situația noastră cu o populație urbană așa de amestecată și cu una rurală națională!

Dacă aceste două probleme ale școlii primare și secundare rurale vor fi rezolvate, nu va mai fi o chestiune universitară. Ea va fi rezolvată fără „numerus clausus", însă cu apărarea înțeleaptă a popoarelor care locuesc țara aceasta și a căror progres — dacă nu este în dauna noastră ca azi — el va fi spre folosul acestei țări.

Pentru școala primară se pare că sîntem din nou pe drumul cel bun și noua lege a învățămîntului aduce reale îmbunătățiri.

Statul care a absorbit însă toate veniturile fiscului ar trebui să fie mai larg și noi constatăm că el dă, relativ, tot mai puțin.

Pentru școala secundară rurală — curs inferior deocamdată — încă sînt mijloace; și singura problemă care părea insolubilă, aceia a personalului didactic respectiv, a fost rezolvată acum patru ani de d. S. Mehedinți prin *Seminariile pedagogice superioare*. Astăzi cînd numărul mare de școli normale își dau roadele și în fiecare an vom avea 1500—2000 de noi învățători, putem desface 5—10 la sută pentru aceste seminarii, pentru a-i destina apoi acestor școli secundare rurale.

Soluția propusă de d. dr. C. Anghelescu de a creia *internate* în capitalele de județ nu rezolvă în întregime problema — ele ar fi însă folosite de absolvenții școlilor secundare rurale, pentru a urma cursul superior. Se înțelege că și pentru acestea, dacă statul, județele și comunele nu vor da subvenții mari și burse, ele nu vor ajuta mult,—cum nici astăzi nu ajută acolo unde se găsesc, pentru creșterea numărului de săteni.

Internatele acestea nu pot însă substitui aceste școli medii rurale. De-altfel cu suma necesară unui asemenea internat — local, personal, întreținere, se pot susține cel puțin cinci școli rurale, pentru care satele dispun de localuri și care vor da un rendement de tot atîtea ori mai mare.

In adevăr, iată ce ne spune d. N. Visterniceanu. In Jud. Chișinău e o singură școală medie. Vă închipuiți pe cîți din cei peste 900 absolvenți de școală primară rurală din anul acesta, îi poate ea servi? Mai sînt trei licee romînești în Chișinău.... ele însă, în primele clase în anul curent, n'au avut decît 90 de elevi țărani! („Școala" No. 9—10 Mai, Iunie 1922, Chișinău, „Problema naționalizării").

In lipsa unor școli puse la îndămîna sa, populația satelor se resemnează la cultura primă și de-aceia țări vecine nouă, pentru care problema culturii poporului a fost din vreme și cu competință studiată, au admis crearea acestui gen de școli de gradul al doilea.

In Ungaria în 1915 erau 514 școli civile cu 2.870 clase și cu 108.000 elevi, avînd în ultimii zece ani o creștere de 350 la sută la numărul de elevi!

In Cehoslovacia, țară nouă, s'au creat peste 1.000 școli medii („Școala medie", I. Nica, pag. 24).

Dar chiar provinciile romînești alipite au aceste școli, deși —Romînii fiind o populație rurală— stăpînirea n'avea nici un in-

teres să le întărească şi nu rămîne în sarcina conducătorilor de astăzi decît de a înmulţi aceste şcoli, a le organiza, a le întări —pentru a întări elementul romînesc.

Dacă-i nevoe „urgentă" de unificare, să le schimbe numele; dar să nu desfiinţeze instituţii legate de *viaţa romînească* a acestor centre romîneşti.

Şi dacă la măsurile acestea, guvernul ar adăuga pe cele deja făgăduite, de a creia căminuri universitare şi desvoltarea cuvenită laboratoarelor, clinicelor şi seminariilor, de a creşte numărul personalului didactic universitar în măsura creşterii efectivelor studenţeşti,—credem că problema şcolii romîneşti s'ar aşeza pe calea cea adevărată.

Poporul nostru are însuşiri fireşti, dovedite prin tăria cu care el a înfruntat toate vicisitudinile soartei sale puţin cruţătoare şi s'a emancipat pentru a constitui un stat care să fie nucleul de organizare pentru ţara cea mare şi nouă. Ele au fost dovedite, cel puţin în aceiaşi măsură, şi în provinciile care au fost subt dominaţie străină, unde elementul romînesc a rezistat tuturor încercărilor de desfiinţare.

N'avem deci nici o teamă că, în noua organizare de stat, vreunul sau toate popoarele cu care trăim la un loc, vor însamna cîndva atît, încît să fie un pericol pentru noi.

Dacă însă vreunul din aceste popoare *s'ar plînge* că organizarea statului nostru este defectuoasă, că din această pricină el nu are putinţa de a-şi desvolta puterile sale sufleteşti, că prin urmare este pus în stare de inferioritate faţă de celelalte neamuri, alături cu care îşi iubeşte ţara şi, pentru a cărei mărire şi prosperare, contribue bucuros în măsura puterilor lui,—atunci *datoria* statului ar fi să intervină ca toţi fiii acestei ţări să se poată împărtăşi *egal* dela binefacerile ei. Ar fi o măsură de *equitate* şi n'ar putea fi considerată ca o lovitură îndreptată împotriva celor până aici favorizaţi.

Evreii nu se pot plînge în privinţa aceasta, pentrucă şi în ţara veche şi în cea nouă regimul şcolar de până astăzi li-a îngăduit o situaţie *de fapt* aproape privilegiată, ceiace a dat ca rezultat un procent universitar în flagrantă disproporţie cu ceiace reprezintă ei în populaţia ţării.

Ungurii de asemeni nu, pentrucă situaţia privilegiată ce-au avut, li-a dat şi o mai largă răspîndire a culturii şi mai multe şi bine organizate instituţii care le asigură pentru multă vreme o superioritate pe acest teren.

Nici Saşii, nici Şvabii, nici Germanii din Bucovina, nici Rutenii de aici sau din Basarabia şi nici un alt element nu poate spune ceiace cel romînesc cu toată durerea strigă şi pe care îl sprijină pe fapte şi pe cifre. Se pare că dela organizarea statului romîn puteri nevăzute i-au aplicat acel „numerus clausus" cultural (Mehedinţi).

Şi este oare mai puţin îndreptăţită cererea aceasta dacă vine chiar dela elementul cel mai numeros, cel autohton, cel dominant?

Va putea fi socotită ca o măsură nu de intoleranţă pentru celelalte neamuri, dar măcar de favoare pentru cel romînesc, dacă statul, răspunzînd acestei cereri care răsare din conştiinţa curată a acestui neam şi din grija de viitorul lui, va da o nouă organizare şcolii şi va mărgini, la ceiace este, bugetul care dă şcoli bune şi îndestulătoare numai oraşelor—unde sînt străinii—dînd cîtva timp totul satelor pentru a le da putinţa să se ridice?

In acest chip vom da elementului romînesc posibilitatea de a se afirma în aceiaşi măsură cu celelalte naţionalităţi, de a contribui şi el, în măsura puterilor sale, la o activitate de ordin superior, de a cîntări în raport cu importanţa numerică în puterile care determină cîrma acestei ţări, de a da *el* pecetea culturii sale vieţii ce se desfăşoară pe aceste văi.

Dacă vom avea tăria de a ne desbrăca de prejudecăţi, de a arunca concepţii vechi care nu mai cadrează cu situaţiile nouă şi de a da măcar în ceasul al 11-lea organizarea culturală de care are nevoe neamul nostru,—vom putea privi viitorul fără grijă şi nu vom avea nevoe, pentru aceasta, de a înăduşi tendinţa de cultură a nici unuia din neamurile cu care trăim la olaltă.

Cu toată durerea trebue să mărturisesc însă că nu este nici un semn de îndreptare. Cunosc un judeţ din Moldova unde s'au adăugat în bugetul actual două şcoli secundare la oraşe şi nici una pentru sate.

Din mişcarea atît de neobişnuită a tinerimii universitare, din atîta timp pierdut şi energie risipită, din toată frămîntarea de azi, nu ne-am ales cu nici un pas serios pe calea organizării şcolii romîneşti.

D. Focşa

Problemă

—Din viaţa funcţionarilor—

Kiskin, mic funcţionar, se întorsese tocmai atunci dela cimitir, unde îşi îngropase un copil de două săptămîni. Se primblă abătut prin odăiţa-i întunecoasă, care purta numele impropriu de salon, şi—cu gîndul la fel-de-fel de lucruri—se apropia din cînd în cînd de fereastră, ştergîndu-şi cîte o lacrimă: mirosul de tămîe, care rămăsese încă în casă, îi amintea la fiecare pas de moartea copilului. Sara posomorîtă de iarnă, sau mirosul de tămîe ori, poate, dispoziţia rea după ceremonia funebră—îl tulbura profund... Kiskin se gîndea la trecut. Îi venea în minte cînd momentul dulce al primei avansări, cînd momentul—mai dulce încă—al căsătoriei; dar aceste clipe de fericire se topeau dintr'odată în amintirile anilor grei de nevoi şi griji. Îl revolta mai cu samă imposibilitatea de a-şi spori familia: leafa mică de tot, cheltuelile mari pentru familia lui, care avea încă de pe acum proporţii colosale—îi demonstrau evident că sporirea familiei este imposibilă: altfel, sărăcia lucie îl ameninţa şi pe el, şi soţia, şi copiii. Toate acestea îl copleşeau pe Kiskin, om încă tînăr, care îşi iubea soţia şi familia,—şi care trebuia acum să renunţe la cele mai încîntătoare porniri ale inimii, singurele care nu atîrnă de obligaţiile serviciului. Astfel de gînduri îi umblau de multă vreme prin cap. Acum cîţiva ani, începuse să declare, cînd la botezul unui copil, cînd la botezul altuia,—că „acesta-i chiar ultimul". Musafirii însă îi făceau cu ochiul şi se îndoiau foarte. Kiskin dădea iarăşi asigurări, formulă iarăşi blesteme şi afurisenii, —dar, peste un an, pornea din nou să-şi caute cumătru şi cumătră. Însă înmormîntarea de astăzi şi mai ales jurămintele grele făcute la botez—i-au rămas în suflet cu o deosebită stăruinţă.

— Ajunge! Destul! Slava Domnului,—destul!—zise Kiskin, primblîndu-se prin salon şi ştergîndu-şi iar o lacrimă. Ţipetele copiilor care făceau scandal în odaia din fund, bătăile dintre dînşii, urechelile dela şcoală,—unde nici nu prea aveau mari succese,—întăreau încă mai mult convingerea lui Kiskin, că „lucrurile nu puteau merge aşa mai departe". La asta a contribuit şi moartea copilului nou născut. Cum să nu-l plîngă? Dar, gîndindu-se mai bine, înţelese că 'n moartea aceasta se dădea pe faţă însăşi voia Domnului. Dumnezeu însuşi, văzîndu-l ameninţat de mizerie, se gîndise la dînsul şi-i luase copilul.

— Nu, destul!—zise Kiskin cu voce tare. Şi îşi căută o consolare: nici anii nu-i mai îngăduiau să-şi execute îndatoririle conjugale. Acum, gîndi el, trebue să te închini mai mult la Cel de Sus şi să-i ceri ajutor: căci nădejdea funcţionarului a rămas numai la Unul Dumnezeu. De-aceia Kiskin strecurase, în mormîntul copilului, contul cheltuelilor de îngropare,—fiind încredinţat că douăsprezece carboave, cheltuite cu acest capitol şi reprezentînd două treimi din leafă, vor atrage atenţia cerească asupra zelului şi dragostei lui faţă de copii, pentru care nu cruţa nimic pe lume. Pe deasupra, sufletul neprihănit al copilului mort se va ruga pentru dînsul, Kiskin, şi pentru soţie,—şi...

— Poate vom reuşi noi într'un fel!—închee funcţionarul şi, oftînd, intră în odaia de alături, în care era soţia lui.

— Ce vorbeai acolo?—îl întrebă ea, şi zîmbi.

— Ia-aşa!—răspunse Kiskin netezindu-şi barba.

Zîmbetul soţiei făcu asupră-i o impresie stranie. Printre treburile casei, cu permanente griji şi nevoi,—zîmbetul acesta apărea rar pe faţa ei. De-aceia i se strînse inima... căci zîmbetul nu putea să-l bucure acuma. Pe lîngă zîmbet, şi altă împrejurare îl înspăimîntă: soţia lui, în sara aceia, nu era urîtă de loc. După boală, slăbise şi se făcuse mai bine. Totul era pe dînsa curat, îngrijit. Iar părul des—pentru care o invidiau multe soţii de funcţionari—îi cădea bogat pe umeri. Apoi soţia lui Kiskin era încă tînără: n'avea mai mult de douăzeci şi şase de ani. Acestea—în alte împrejurări şi în alt mediu—n'ar fi putut şi n'ar fi trebuit să înspăimînte pe nimeni,—totuşi Kiskin se înspăimîntă!...

Făcu asupră-şi o sforţare grozavă, şi zise:

— Ştii ce, Maşa? Aşa mă gîndesc eu: ni-i de-ajuns... dela Dumnezeu...

Kiskin se zăpăci, începu să-şi şteargă nasul cu batista,—dar observă totuşi că soţia prinsese înţelesul acestor vorbe încurcate. Ea se înroşi şi, pieptănîndu-şi părul, se întoarse cu faţa spre fereastră: şi ea se gîndea la acelaşi lucru... şi ajunsese la aceiaşi concluzie...

— Da!—urmă Kiskin. Slava Domnului! Dar tu ce crezi?

— Tot aşa cred şi eu!—zise soţia.

— Tocmai!... Trebue să ne rugăm lui Dumnezeu: El să ne ajute!... Dacă aşi căpăta un spor de leafă,—ar fi altă chestie... E, atunci... Da' cu greutăţile noastre...

Oftară amîndoi.

— Ce-i de făcut!—zise soțul. Da, trebue să ne gîndim și la suflet, măcar cît de puțin...

— Desigur!—adăogă soția.

— Ia-ca!... Iaca-așa! Trebue să ne gîndim și la suflet... Nu-s doar totul pe lume numai cele pămîntești și trecătoare. ...De-aceia, dragă, îi scris și 'n Evanghelie: „Pleacă-ți urechea spre suflet..." Prin urmare... eu am să dorm în salon, și tu aici...

— Eu aici...

— Și eu în salon...

Soția tăcu. Apoi zise:

— Așa-i cu mult mai bine.

Drept răspuns, soțul oftă. Kiskin—vrînd să-și învingă reaua dispoziție—se hotărî să dea altă direcție discuției... de-aceia, mai întâiu, întrebă: „Cît îi ceasul?" și, aflînd că demult au bătut nouă la penetenciar, puse încă o întrebare: „Oare nu-i vremea mesei?" Apoi urmă o cină tăcută, întreruptă de discuții despre felurite lucruri,—dar mai toate relative la șefi și colegi. Discuțiile parcă n'aveau nici o legătură între ele: soțul și soția se gîndeau aiurea... amîndoi erau triști. Kiskin bău cîteva păhăruțe de rachiu,—dar nici așa nu se înveseli. Dimpotrivă, ofta tot mai des și mai adînc. Amețeala nu avu alt efect asupra lui, decît doar că-l făcu să vorbească din ce în ce mai tare. După masă, veni servitoarea și începu să aștearnă patul. Această împrejurare îl alarmă iarăși pe Kiskin, și încă și mai tare decît mai nainte. Privind cum servitoarea arunca în sus pernele și le bătea în pumni, Kiskin se cutremură gîndindu-se numai, că de-acuma nu va mai putea discuta noaptea cu soția despre visurile și vedeniile, care-i trezeau brusc pe vre-unul și-i făceau să desbată împreună chestia. Apoi cele mai nevinovate nimicuri ale vieții conjugale îi veniră, dintr'odată, în minte și-l puseră pe gînduri. Dar Kiskin făcu încă o sforțare asupră-și, și spuse servitoarei:

— Aculina, fă-mi patul în salon, pe canapea...

Aculina, acoperind patul cu oghialul, își întoarse cu mirare capul spre funcționar și, stăruitor, se uită și la unul și la altul.

— Da!—continuă funcționarul, plecîndu-și jenat ochii în pămînt.—Da, Aculina, în salon... Ce-i de făcut!... Slava Domnului!... Trebue să ne gîndim și la suflet...

Aceste trei fraze, rostite fără nici o legătură, stîrniră încă mai mult curiozitatea Aculinei.

— Dar dumneaei?—întrebă ea, mirată.

— Dragă!—zise funcționarul puțin cam amețit.—Ea, aici! Nu pricepi nimic, absolut nimic.

Kiskin se opri și, dîndu-și samă de delicateța situației, zise scurt:

— Cînd îți spun: așterne în salon—așterne! și n'o mai necăji pe cucoana. Ai înțeles?

Aculina tăcu și începu să facă celace i se poruncise. Dar oftă și ea.

Însfîrșit, patul fu așternut pe canapea în salon. Dar Kiskin nu se prea grăbea să se ducă la culcare. Se așeză pe un cufăr și, adresîndu-se soției, îi zise moale:

— Așa-a, Mașa!... Ei, ei,—ce-i de făcut! După cum se vede, Dumnezeu ne arată sfîrșitul.

Iar cînd soția, hotărîndu-se de-odată să-și schimbe felul de viață, îi spuse brusc: „Îi vremea de culcare!"—Kiskin îi propuse să se sărute, adăogind însă: „Pentru ultima oară!... înțelege și tu!" Cînd îl sărută, Kiskin nu-i putu da drumul îndată: plîngea și își ștergea lacrimile. Plînse și soția.

— Ei, du-te, du-te!—îi spuse ea, ștergîndu-și repede lacrimile.

— Mașa!—zise soțul.

— Îi și timpul! Douăsprezece ceasuri! Du-te! Destul!

Kiskin trebui, în cele din urmă, să se îndrepte spre noua-i locuință. Dar nu se putu stăpîni și se opri în ușă.

— Tu ce zici,—o întrebă: să închidem ușa sau s'o lăsăm așa—deschisă?

Se decise ca ușa să rămînă „așa".

Urmă încă o propunere: N'ar fi oare mai bine dacă ar muta canapeaua în fața ușii, așa—că să nu le fie urît... și, la ocazie, să poată schimba cîte un cuvînt.

Se decise ca, conform dorinții lui Kiskin, canapeaua să fie mutată. Însfîrșit totul se aranjă.

O tăcere fermă domni cîteva clipe. Amîndoi soții, simțindu-se străini în situația asta, nu puteau adormi repede. Temîndu-se însă să nu dea ceva de bănuit asupra incomodității locuinței celei nouă,—se prefăceau amîndoi că dorm, și tăceau.

— Mașa!—zise însfîrșit soțul, cu timiditate.

— Hm!

— Dormi?

— Nu... nu mi-i tocmai somn...

— Nici mie, dragă, nu mi-i tocmai somn...

— Ne-am schimbat locul.

— Așa cred și eu... Nu-i oare din pricina locului?

— De asta. Dormi!

Iarăși tăcere. Acum însă tăcerea ținu mai mult decît întâia dată,—fiindcă în capul lui Kiskin se înfiripă o idee nouă: „Dar dacă i-or spori leafa?" Și se gîndi mult la toate cele, până cînd se auzi o șoaptă în dormitorul soției:

— Ivan Abramici!

— Da, matușca.

— Dormi?

— Nu, scumpa mea, nu mi-i tocmai somn... Eu cred că-i din pricina locului nou...

— Da, locul nou... Din neobișnuință!...

— Probabil, dragă, din neobișnuință...

— Cît îi ceasul?

— Ceasul? Da... cred că-i.. Unu'.

— Tîrziu! Hai să dormim. Dormi! Ii şi timpul.

Ivan Abramici oftă.. Urmă o tăcere încă şi mai lungă. Simţi cum aceiaşi tristeţă—care il dobora—o chinuia şi pe dînsa. „Doamne!—se gîndea Kiskin. Ciudat! Ce mai însemn eu acuma?... Am murit! Am murit definitiv". Deodată însă-i trecu prin cap:—„Dar dacă Dumnezeu îi va spori leafa?" Şi mai ales i se înfăţişă tabloul familial la primirea sporului. In tablou, Kiskin vedea chiar, cum toţi se bucurau. Absolut toţi: dela copilul de doi ani până la Aculina—toţi sînt fericiţi, toţi mulţumiţi...—„Dar dacă Dumnezeu...?"—rosti, de-odată, Kiskin.

— Ce-i?—se auzi din dormitor.

— Nimic... eu—aşa! Nu mi-i somn: nu ştiu de ce...

— Dormi, dormi!—zise soţia, mişcîndu-se în aşternut.

— Drept să-ţi spun, ceva... totuşi...—bodogăni soţul şi se întoarse cu faţa spre speteaza canapelei.—Parcă nu-s purici... Dar... totuşi... ceva...

— Dormi! Nu poate să fie nici un purice.

— Aşa cred şi eu: de unde să fie purici? Dar parcă...

— Nu-i nici un purice.. din pricina locului nou...

— Desigur... locul nou. Aşa.. cumva... însă...

— Dormi!

Soţia tăcu. In capul lui Kiskin se ivi iarăşi întrebarea: „Dar dacă Dumnezeu...?" Apoi gîndul îi zbură la multe şi felurite greutăţi care apăsau asupra vieţii lui familiare, greutăţi conştiente cu cîteva clipe mai nainte, imuabile şi evidente pentru oricine. Ceva îl silea totuşi îndărătnic să nu distrugă, cu nici un preţ, tabloul vieţii de familie,—inspirîndu-i chiar o hotărîre eroică: să renunţe şi la ultima bucăţică de pine—numai să-şi păstreze fără nici o restricţie această singură relaţie-de-inimă. Alături, un alt tablou i se arătă: o viaţă pustie,—dacă se va mortifica, continuînd să se „gîndească la suflet"... „Doamne!—şopti el.— Maşa!"

— Maşa, dormi?—izbucni, cu glas tare.

Dar soţia nu răspunse.

Nici ea nu dormea. Se gîndea şi ea, mult-mult, lipindu-se strîns de pernă—caşi dînsul. Dar privea lucrurile mai clar şi se hotărî, cu mai mare străşnicie, să-şi înăbuşe orice gînd rău—cînd se ciocni de întrebarea: „Dar dacă Dumnezeu...?" De-aceia nici nu-i răspunse, cînd o chemă. Se prefăcu că doarme şi ascultă cum Ivan Kiskin, întorcîndu-se pe canapea, ofta şi şoptea: „Doamne! Doamne!"

— Dormi?— se auzi iarăşi din salon.

Soţia se acoperi repede cu oghialul peste cap şi nu răspunse nici un cuvînt. Deschizîndu-şi ochii subt oghial, se sili—cu încăpăţînare—să nu se gîndească la nimic. Ce bine ar fi—de i s'ar preface capul în piatră! Stătu mult într'o adîncă concentrare sufletească... ochii, în cele din urmă, începură să i se lipească.. somnul o cuprinse din ce în ce mai mult,—cînd de-odată...

— Cine-i?—ţipă ea, speriată.

— Dincolo trage dela fereastră... Am răcit la spate... Am îngheţat!—bodogăni Ivan Abramici ţinînd perna în mînă...

Peste cîteva luni, Ivan Abramici şedea la masă şi se gîndea ce cumătru să-şi aleagă? Fizionomia lui şi a soţiei—erau abătute.. iar inimile, distruse. Demult canapeaua stătea la locul ei vechiu,—iar sporul de leafă, caşi înainte, tot nu mai venea...

La sfîrşitul mesei, Ivan Abramici oftă şi zise:

— Maşa, de-acuma chiar trebue să ne gîndim serios. Destul! Tu ce crezi?

Soţia tăcu.

(Trad. din ruseşte de M. Sevastos)

Gleb Uspenski

SBURĂTORUL

— Comedie contrară în trei acte —

PERSOANELE :

El.—Ea.—Soţul.—Servitoarea

ACTUL I

Se aude, înainte de ridicarea cortinei, o voce de fată rostind limpede :

Sburător cu negre plete
Vin' la noapte de mă fură...

Scena reprezintă un salonaş, aproape cu totul feminizat. In fund, balcon ; cînd uşile sînt deschise, grădina se vede cu vre-o cîţiva plopi mari, în şir. Stînga, planul întâiu, uşă. Dreapta, uşi în planul întâiu şi al doilea. Două oglinzi mari, pe propriile picioare, îşi fac faţă multiplicîndu-se la infinit. Scaun legănător. Canapea, la căpătâiul căreia arde, roză, pe piedestal o lampă electrică. Dreapta şi stînga, două măsuţe de lac.

E noapte. Salonaşul, bine luminat, e plin de fum gros de ţigări.

Ea (soţie mică, întrucîtva romantică, foarte neagră sau foarte blondă la păr, foarte albă la chip, toată în mătasă. Un singur briliant la inelarul sting. Are încă multă feciorie. E în uşa din stînga, planul întâiu, unde, probabil, cineva îi sărută mîna),— Bună-seara !... Noapte bună ! Şi mai cu seamă nu umbla hoinar prin oraş ! Cum ? Dragă madam Ionescu, nu-l slăbi te rog ! Craiul de Georges e în stare să nu se mai ducă acasă pe noaptea asta de Mai !... *(se aud răspunsuri de femei, rîsul încrezut al unei voci de bărbat şi trepte scoborîte. Apoi vocea bărbătească se aude spunînd ceva, de departe)* Cum ai zis ? Ah ! Nu s'aude !... *(rîsete de femei, apoi*

iar vocea bărbătească) Sborul ?... Sburatul ?... *(rîde)* Ah ! Sburătorul... *(tare)* Dragă Georges, dormi liniştit. Sburătorul nu intră decît în iatacul fetelor. E un laş ! Îi e frică de femeile măritate... Vezi mai bine să nu te viziteze pe tine vre-o sburătoare ! *(rîsete)* Te ştiu foarte sperios ! *(rîsete)* Pe mîine, noapte-bună ! Noapte-bună !... *(intră în scenă cu un oftat de uşurare. Se întinde pe canapea, îşi aprinde o ţigară şi vrea să citească ceva. Dar se scoală, stinge luminile, afară de cea de pe piedestal şi vrea iar să citească. Tresare : i se pare că a auzit ceva. Ascultă—e linişte. Face iar lumină mare şi se uită la ceasornicul din părete. Murmură :)* Ar fi de mirare să vie acasă atît de devreme ; nici miezul nopţii. Dar te pomeneşti că vrea să plecăm mîine la ţară *(tuşeşte uşor)*. Ce de fum ? *(stinge toate luminile ; se duce şi deschide larg cele două uşi care dau în balcon. Dincolo de plopi, peisagiu de lună, urban. Ea, cu amîndouă mîinile sprijinite de cele două uşi)*. E frumos ! Ah ! E frumos ! Visul unei nopţi de primăvară ! Aşi vrea să fiu răstignită aşa, pe noaptea asta ! *(lasă capul în piept, încet, apoi amîndouă mîinile de-alungul trupului şi revine, legănată ca'n vis, în faţă, în scaunul lung care o leagănă mai departe. Rumoarea îndepărtată a oraşului ; arar fîşiitul plopilor care-şi clatină culmile... Brusc—o bufnitură înfundată, seacă ; un om a sărit în balcon şi s'a oprit la doi paşi în dreptul femeii înlemnită de groază în scaunul care a înţepenit şi el. Omul e mascat.*

El (joben lustruit, cam într'o parte, un pardesiu căptuşit cu mătasă neagră pe umeri, pe care-l ţine strîns cu mîna stîngă subt piept ; plastron, cravată albă, ghete de lac, pantaloni strîmţi pe picior cu vipuşcă lată de moire).—Perfect ! N'ai ţipat. Deci momentul cel mai penibil a trecut. Şi acum să ne tocmim. Îmi făgădueşti că nu ţipi ? Ca să pot lăsa revolverul în jos. Mi-a amorţit mîna. Nu-mi plac lucrurile de fier *(Lasă revolverul în jos)*. Mulţumesc. Nu trebue să-mi răspunzi pentrucă ştiu ce gîndeşti. Iată, pun revolverul pe masă, aşa ca să nu te ucid, fie şi din imprudenţă. Am oroare de faptele diverse. Prin urmare nu mai tremura, ca să nu răceşti. Să facem lumină. Vrei să închidem uşile dela balcon ? Deocamdată închide dumneata gura *(îi pune o oglindă în faţă)*. Uite ce urîtă eşti cînd faci, aşa, gura mare.

Ea (văzîndu-se în oglindă, dă un ţipăt scurt şi-şi acopere chipul cu amîndouă mîinile).

El.—Eram sigur ! Figura dumitale te-a îngrozit mai mult decît revolverul meu. Totuşi ai făgăduit că nu ţipi. Ai şi început să nu ţii făgăduelile ?... *(ea a izbucnit în plîns, cu figura în mîini)*. Foarte bine : plîngi, doamna mea, plîngi, ca să te linişteşti. Ce vrei ? Sufletul nu poate digera dintr'odată orice eveniment ; vomitează şi el : sînt lacrimile ! Gata ? Merçi. Fără ruj, fără pudră—am înţeles. Totuşi părul s'a ridicat prea mult de-asupra urechii *(îl potriveşte binişor, cu degete experte)*. Perfect. Mulţumesc.

Ea.—Dar... nu ! O !... *(tremură, sare din scaun, vrea să fugă)*.

El (şi-a luat revolverul de pe masă, ducîndu-l la propria-i tîmplă).—Trag ! Dacă pleci, mă 'mpuşc ! *(rar)* Şi te compromiţi. Te compromiţi în zădar fără posibilitate de replică. Stăi ! *(femeia, zdrobită, s'a oprit lîngă uşă, proptită de părete, căutînd cu fruntea sus, aer)*. Mă conving din nou : eşti o femee nobilă. Sacrifici mai curînd cinstea decît reputaţia dumitale. Nu vrei să se ştie că în iatacul dumitale s'a sinucis un bărbat, altul decît soţul legiuit. *(cu zel)* Te felicit !... *(vîră revolverul în buzunar)*.

Ea (înţepenită locului, tremurînd).—Doamne, ce vis! E oribil! *(ţipă)* Scapă-mă. *(îşi strînge pumnii la tîmple)* Cum să mă deştept! Ah! cum să mă deştept!...

El.—Vorbind. Stînd de vorbă. Iată, foarte simplu. Ia loc, te rog. Şi pe urmă, deodată, simţi că nu mai dormi. De altfel e şi nepoliticos să dormi cînd ai aci lume nouă!

Ea (cu o indignare extenuată).—Domnule, sfîrşeşte. Sînt o femee. Nu mai pot suporta. Ce vrei dela mine? Ce ţi-am făcut? Dumnezeule, cît sînt de nenorocită! Cît sînt de nenorocită! Într'o clipă mi-ai zdrobit toată liniştea! Ai intrat aşa, fără să prind de veste, în viaţa mea, cînd eram atît de bine, atît de liniştită. Ah! Ce vrei? Ce vrei? Cu ce ţi-am greşit ca să mă torturezi astfel? Cu ce?

El (care în acest timp s'a uitat cu multă îngrijorare în toate părţile).—Doamnă, cîtă imprudenţă! Adineaori nu te-ai clintit din loc ca să nu mă ucid şi să se creadă apoi că am fost amantul dumitale, şi acum rosteşti nişte cuvinte atît de compromiţătoare, pe un ton atît de plîngător, încît dacă te-ar auzi cineva, ar jura că-mi faci o scenă de gelozie. *(imită)* „Ce vrei dela mine? Ce ţi-am făcut? Dumnezeule, cît sînt de nenorocită!...” Eşti femee! *(cu milă)* Se vede! Dar mă revolt şi eu, doamnă! În toate împrejurările vieţii, în cele funebre, ca şi în cele de interes, în cele de spaimă ca şi în cele de milă, nu aveţi decît cuvinte şi gesturi de amor!

Ea.— Ajunge! Ah! Ajunge!... Pleacă! *(se opreşte)* Nu... *(cugetă o clipă concentrat)* Ştiu pentruce ai venit...

El.—Nu mă îndoesc. Dar sînt ostenit. *(îşi pune jobenul, mănuşile, pardesiul pe măsuţa de lac din stînga, apoi se reazimă de canapea)* Dă-mi voe să mă odihnesc puţin. Ţi-a trecut spaima. Ai început a vorbi. Ai început a te agita. Continuă, te rog. Agită-te! Agită-te mult; ca să oboseşti. Cu o femee obosită te înţelegi mai uşor.

Ea (a cotrobăit în acest timp toată casa).—Te înţeleg, domnul meu, te înţeleg foarte bine. Cred că am ghicit. Numai că n'ar fi stricat să-mi spui totul dela început. Ştiu, cu toţii sîntem supuşi viciilor. Unul bea, altul e jucător de cărţi... O, nu vreau să spun că dumneata eşti cartofor, dar aşa, prin familii, cu ce vrei să-şi omoare timpul oamenii bine-crescuţi? Jucînd popice? La pocker se pierd mulţi bani. Ai pierdut şi dumneata. Ai avut ghinion. N'ai noroc la cărţi.

El.—Nu. Am noroc la femei.

Ea.—Sînt sigură că cunoşti pe bărbatu-meu, ştii, preşedintele secţiei II dela Casaţie. Te-o fi refuzat vre-o dată cu bani şi acuma, spiritual cum eşti, ai vrut să-i joci o farsă. Minunată farsă! El însă nu e acasă.

El.—Se vede!

Ea.—Ce vrei să facă acasă. E şi el om cult. Nu joacă popice. Preferă chemin de fer. De altfel trebue să pice şi el...

El.—Pică ceva mai tîrziu. Deocamdată picai eu.

Ea.—Ar fi venit el de mai demult acasă, dar e în cîştig probabil, şi nu vrea să se ridice dela masă. E om de onoare. Nu vrea să părăsească jocul până nu-i curăţă pe toţi. *(se apropie de el; are braţele încărcate cu obiecte de preţ)* Aşa că...—te rog să nu te împotriveşti, că la mine nu se prinde!...—poftim: iată, sînt de cîte o sută, iată şi cîteva de o mie, iată şi doi napoleoni de aur—îi am cadou, voiam să-mi fac un ac de pălărie, dar renunţ, pentru dumneata. Cumpără-ţi cu ei o pălărie—o să-mi faci plăcere. Da. Iată şi o broşă. N'o mai port de vre-o doi ani. Poart'o dumneata. Iată şi un ceas de aur; are trei rubine şi un smarald *(vrea să-l deschidă)*. Ah! Nu pot... Crede-mă. Sînt pietre veritabile. N'aşi vrea să mi-l fure servitorii. Ţi-l fac cadou—cînd e ziua dumitale onomastică?

El.—A trecut.

Ea.—Atunci pentru cînd o mai veni. Suvenir dela mine. Da. Să vedem ce aşi mai putea, ce aşi mai putea... să-ţi mai dau. Am găsit! *(vrea să-şi scoată inelul din deget).*

El.—E dela soacra dumitale?

Ea.—Da.

El.—Mulţumesc. Păstrează-l. Femeia e datoare să rămîe legitimă chiar cînd primeşte în iatacul ei un om străin.

Ea (trecîndu-şi mîna peste frunte; încet, pentru sine).—Dumnezeule! Ce orori! Ah! Ce orori!...

El (ceremonios).—Scumpă doamnă, ai imaginaţie. Ceiace înseamnă că deşi eşti măritată... Dar nu trebue să te mai jignesc. Da, ai imaginaţie. Te felicit. Îmi place şi mie să mă plimb în acest docar miraculos. Da. Echipagiul e cam demodat; seamănă cu gabrioletele împodobite care se văd la bătăile cu flori. O! Cît e de frumos! Cît e de necesar pentru o inimă fecioreinică de soţie virtuoasă! E alcoolul omului care nu bea; havana bolnavului de piept; viciul copilului care doarme cu mâsa; da, sburătorul femeii măritate! Roţile sînt învelite în trandafiri albi; la buccelele osiilor, cîte un trandafir roşu, sfoiîindu-se, spiţele de crini. Acoperemîntul cu viţă de vie, cu ciorchini copţi ca nişte sfîrcuri de sîni care-ţi ajung până'n gură. E de ajuns să vrei să ridici bărbia, să închizi ochii — şi o boabă s'a topit între limbă şi cerul gurii. Biciul — o! biciul ar trebui să fie o mlădiţă de salcie cu puf. Nu e un cnut. Caii trebue hrăniţi cu jăratec, cu tot jăratecul vieţii, şi apoi bătuţi noaptea toată, crunt, până la sînge. Altfel nu sboară... Caii au fiecare în frunte cîte un luceafăr. Binişor, doamnă, binişor; nu mai pune acum mîna pe bici, nu-i goni prea repede: s'ar putea ca armăsarii dumitale să se topească în spumă... *(îi sărută mîna, şi o reaşează în scaunul legănător)* Binişor, doamnă, binişor... *(a rămas în dreapta ei, puţin mai înapoi, în picioare, înalt)*. Te plictiseai. Ai stat prea multă vreme numai cu femei.

Ea.—De unde ştii!

El.—Camera e încă plină de fum. Bărbaţii fumează mai puţin decît femeile la care ţigara este surogatul libertăţii. Aşa dar cu femei... Vai, cu femei! Ce plictiseală, acum, în luna asta, cînd toate florile, toţi copacii, până şi toate legumele petrec!... Era şi madam' Ionescu.

Ea.—Da!

El.—Şi madam' Popescu. Sînt nedespărţite.

Ea.—Adevărat! De unde ştii că madam' Ionescu e nedespărţită de madam' Popescu.

Ea.— Dar e atît de uşor de ghicit cînd doamna Ionescu trăeşte cu domnu' Popescu, iar doamna Popescu trăeşte cu domnu' Ionescu. Iar în ce te priveşte...

Ea.—O, să nu vorbim de mine!...

El.—Ai spus tînărului care scobora scările, să se ferească bine să nu-l fure vre-o fată pe stradă.

Ea (acoperindu-şi figura).— Ai ascultat în balcon; ai pîndit, ai spionat...

El.—Nu. Nu sînt laș. Dimpotrivă; eu duc demult războiul inteligenței nude împotriva lașităților în haine negre. Dar de vre-o mie de ani încoace, de cînd oamenii au început să-și denatureze instinctele cu morala cuvintelor, poftit-a vre-o femee bine crescută pe un tînăr în iatacul ei altfel decît prevestindu-i: *(amenință cu degetul; cu glas de femee).* „Ia aminte! Să știi că are să te fure o femee“...

Ea (timidă, cu privirea în jos).—Cine ești, dar, tu care faci să-mi fie rușine de mine-însămi?...

El.—Dormi, dormi ușor *(mișcă abia scaunul legănător).* Te legeni în brațele propriului dumitale gînd. Nu te teme, nu te sfii mai ales... Da, eu sînt. Am venit. Nu sînt nici cartofor, nici hoț. Sînt o idee logică, deși par atît de neadevărat. Vin totdeauna nechemat — e țăria mea. Par nelegiuit — dar legea mea e în adîncul mult înșelatei inimi omenești. Nu vin niciodată cu mîna goală. Aduc o minge cu jocuri halucinante fetiței care vrea să cadă pe brînci; băiatului mai mic, un caet de aritmetică. Logodnica mă vede, dimineața, cînd își scoate așternutul la fereastră, cum stau într'un picior pe coperișul casei vecinului: cocostîrc alb, cu ciocul de soare! Iar noaptea, în iatacul doamnelor, aduc un revolver *(îl scoate din buzunar).* E o bijuterie complicată. E indispensabil. E ceasornicul iubirii. Fără revolver aș fi fost demult dat de servitori afară, și huiduit ca un cîine cu tinicheaua. Pe cînd cu revolverul în mînă — impun. Îmi insuflu mie-însumi curaj, insuflu celor slabi de înger, spaimă, iar restului lumii *(țintind publicul)* — respect. Revolverul și amorul merg împreună, în viață, așa cum merge soțul cu soția: la braț.

Ea.—Nu... Te rog. Fără revolver.

El (punînd revolverul pe masă).—Poftim. Fără revolver. Dar în prezența lui. E o condiție de bune moravuri.

Ea (amețită).—Nu știu.. Scaunul acesta de cînd îl legeni dumneata m'a amețit. Parcă am băut singură o întreagă sticlă de șampanie.

El (dă scaunului un nou impuls și privește spectacolul femeii extatice; ei a lăsat capul în piept și a surîs; apoi, în sine).—Pentru atît de puțin!.. M'am ostenit zădarnic!.. Am sărit pe fereastră noaptea, cu revolverul întins, cînd aș fi putut veni la orice oră din zi, cu mănuși albe și monoclu, oferind domnului soț, președinte de casație, o țigaretă cu carton!... *(tare)* Dar imploră-mă să te răpesc!...

Ea.—Nu.

El.—Să te duc departe, la capătul lumii.

Ea.—Nu. Mă simt bine în scaunul acesta.

El.—Să-ți otrăvesc bărbatul.

Ea (țipă).—Nu! *(domol)* Nu. El care și-a sacrificat tot viitorul căsătorindu-se cu o femee cinstită. Nu. Ar fi prea mult *(sculîndu-se, cutremurată de un fior și limpezindu-și fruntea cu amîndouă mînile).* Sînt în delir. Sînt nebună—sau voiu înebuni! Trebue să pui capăt acestei... *(mai tare decît voia)* Domnule, ajunge! *(șovăind)* Ajunge!... *(leșinat)* Ajunge!... *(hohot isteric de plîns. Gesturi disparate; își trece mînile prin părul pe care-l răvășește, își sfîșie haina de mătasă, își mușcă pumnii)* Du-te, domnule, dar du-te! Nu ești un cartofor, nu ești un hoț, așa e. Nu vrei bani, nu vrei nimic. Dar ce ai cu mine? Ce ai cu nervii mei? Dumnezeule! Ești... un nebun!!... *(tremură)* Mi-e frică! Mi-e frică!.. *(mușcă speteaza scaunului)* Du-te! Intră nebunii noaptea, pe fereastră;—o! casa asta e un ospiciu!

El.—Da, e un parfum de straniu, de nebunie aci. Dar dacă e cineva nebun, privește *(îi arată oglinda)*—cine e mai nebun dintre

noi doi? Și acum să procedăm la punerea la punct a sufletului dumitale cast. Ai nevoe de consolare *(femeia e jalnică: în genunchi, cu părul pe ochi, ca o plîngătoare. Oftează și umerii îi sînt scuturați de un plîns tăcut).* Adevărul e un fel de Jack Spintecătorul—face ravagii printre iluzii. Le spintecă pe toate ca pe niște femei iubite. Știu. O iluzie fecioreinică *(se aud clopote mortuare)* e întinsă acum în sufletul dumitale, pe catafalc. E în rochie de mireasă. Două lumînări morale și creștine ard la căpătâiul ei. Toate sentimentele familiale, ca niște hipocrite rude cernite, plîng, își șterg ochii și-și suflă nasul sgomotos. Educația are o cadelniță în mînă și odăjdii care par de aur, și slujește: *(pe nas)* „Doamne miluește! Doamne miluește! Și iartă pe roaba ta cea tînără pentru tot ce a greșit, au cu vorba, au cu gîndul, au cu fapta“ *(îndeamnă femeia îngenunchiată).* Du-te, du-te și sărută moarta *(femeia sărută o moartă închipuită, înaintea ei, în timp ce cîntă un cor de îngeri, cu voci caste. El, femeii la ureche, după încetarea corului).* Gata. *(femeia e nemișcată)* A trecut. S'a isprăvit. Iluzia e înmormîntată. *(face 'n aer semnul crucii, ridicînd ochii la cer).* Odihnească-se 'n pace! *(ipocrit)* Vom răsădi pe mormînt crini albi și vom sălășlui un columbar cu hulubi în dreptul crucii...

Ea (nemișcată; încet).—Nu-mi plac hulubii, nu-mi plac crinii.

El.—Înțeleg. Nu-ți plac virginitățile. Atunci ismă și garoafe.

Ea.—Da.

El.—Miroase tare, foarte tare.

Ea.—Da.

El.—E parfumul trupului omenesc. Îți aduci aminte?

Ea.—Da.

El.—Începem să fim de acord. Perfect. Și acuma... *(îngenunche lîngă ea)* Îmi dai voe?

Ea.—Fă ce vrei.

El (scoate un ac cu ață albă dela reverul hainei și coasă pe 'ndelete mătasa neagră, ruptă, a rochiei).—Cîrpim trecutul.

Ea.—Da. *(nemișcată)* Simt că-l coși cu ață albă.

El.—Așa se face de obiceiu. *(coase mai departe).* E uzul. Gata. Și acuma, sus! *(o ridică de mînă).* Condoleanțele. *(tușește; apoi ceremonios).* Dragă prietină, nu găsesc cuvinte care să... durerea ta e prea mare... și împărtășesc deci regretul pe care... condoleanțele pe care încerc să le... Ce vrei? Totul piere. Și noi vom pieri, de oarece... înfîrșit *(tușește)* viii cu viii, morții cu morții! *(natural).* N'am prea fost la înălțime... iartă-mă. Ipocrizia nu e arta mea. Să încerc o consolare mai aproape de sufletul dumitale sensibil. Îmi dai voe? *(delicat, buzele strînse: un punct, luînd un pulverizator de pe masă).* Puțin parfum? Guerlain e suveran, mai cu seamă în timpul doliului. Transformă cripta în buduar.

Ea.—Nu, nu!... Șezi, te rog. Și mai cu seamă nu mă părăsi în aceste momente atît de... *(plînge cu hohote).*

El (pe canapea).—...crude. Știu. Nu, nu te părăsesc *(doamna e acum la toaletă).* De altfel nici n'aș putea. Te-ai lua după mine.

Ea.—Da. *(vrea să vie spre el).*

El.—Continuă te rog toaleta. Lacrămile fără toaletă n'au nici un efect. Femeia sărmană care plînge la poarta bogatului, legănîndu-și la sînul supt un copil mort, dar e o priveliște firească. Ciudat ar fi dacă nenorocita ar cînta și-ar țopăi. Pe cîtă vreme o damă care stă în lojă

la teatru și, emoționată, simte că dă drumul prin ochii ei de azur la două lacrămi mici—dar spectacolul acesta e inuman! e sfîșietor!... Sentimentele noastre, doamnă, trăesc prin decor. Eu care joc adevărata comedie a vieții, m'am încredințat demult, deși... A? Gata?... Atît de curînd? *(femeia, sfioasă, vine spre el, capul în piept, brațele atîrnînd)*. Și eu care începusem să vorbesc spre a nu mă plictisi. Dar o femee adevărată stă mai mult în fața oglinzii decît a bărbatului!...

Ea. (pasionat, întinzînd brațele).—Te iubesc!

El.—Era de prevăzut.

Ea (fără rațiune).—O, da.

El.—Dar se rostește altfel acel mare cuvînt.

Ea (trecîndu-și mînile peste ochi).—Cum?

El.—Se zice: „Aa! te iubesc!" Amorul e o exclamație. La animale un cutremur și un lătrat. Dar nu te supăra... Cred că înțeleg inima dumitale și sînt convins că ai de ce să mă iubești.

Ea (alături de el, strîngîndu-i mînile).—O, da. Simt că mă'nțelegi. Cum te-aș iubi oare dacă nu m'ai înțelege? Ne înțelegem. Ne vom înțelege și mai mult. Atîtea femei sînt nefericite, pentrucă nu sînt înțelese...

El.—Faci bine că vorbești în numele amîndorura. Mie mi-ar fi fost frică.

Ea (din ce în ce mai vioae, privindu-l cu dragoste în obraz).—Adevărat? Adevărat?

El.—Dintr'o veche idee a mea.

Ea (ciripind).—O! Drăguțul! Drăguțul! Dintr'o veche idee a lui!

El.—Da.

Ea.—Și care?

El.—Că unul din noi doi e de prisos.

Ea.—Dar aș putea eu trăi fără tine? Aș putea eu respira fără tine? Totul în mine îmi vorbește de tine. Totul în jurul meu pronunță numele tău... *(mai slab)* numele tău care e...

El.—Să trecem.

Ea.—Mă'ntreb cum de am putut trăi până acum fără tine. E într'adevăr de nepriceput. Desigur, era un simulacru de viață. Dormeam—până ce ai venit tu care cu bagheta magică... o!

El.— Îți sînt recunoscător din adîncul orgoliului meu.

Ea.—O! Nu-mi mulțumi, nu-mi mulțumi. Etern recunoscătoare îți voiu rămîne *eu*—pentru sentimentele mele... Ah! De ce nu te-am cunoscut mai demult?

El.—Mai demult ai vrut să chemi servitorii să mă dea afară.

Ea.—De unde să fi știut că erai tu? Dar de-acum nu ne mai despărțim. Niciodată. Ne vom iubi până la moarte—ne vom iubi și'n lumea cealaltă.

El.—Numai dacă soțul dumitale în lumea cealaltă se va duce noaptea tot la club?

Ea.—O! Ce rău ești!

El (pasionat).—Nu! Sînt îndrăgostit! *(luîndu-i mînile, și plecîndu-se peste ea, cu foc)* Sînt gelos! Sînt gelos pe toți bărbații, căci toți ar fi putut să te aibă și nu te-au avut.

Ea (delir).—Spune! Mai spune!

El.—Da! Sînt sfîșiat de durerea că nu ești o slută, o idioată, o nebună sau o paralitică pe care până la mine să nu fi voit s'o aibă nimeni, care să fi insuflat lumii întregi numai spaimă și desgust—și

să te fi găsit astfel pururea fecioară, creată de natură numai pentru delectarea inimii mele!

Ea (delir).—Ești fermecător! Vorbește-mi! Vorbește-mi!

El.—Și pentrucă ești totuși frumoasă, tînără și sănătoasă, aș vrea, ah! într'un elan de adorație, să-ți tai părul, să-ți scot ochii, să-ți zgirii gîtul, să-ți sfărîm dinții și cu entuziasm să-ți extirpez toate glandele, ca după mine să nu te mai dorească nici cățelușa din casă.

Ea.—Ești divin! Pune mîna pe inima mea! Simți cum bate? O! Mi se pare că te cunosc din totdeauna! Ochii tăi albaștrii...

El.—Sînt negri.

Ea.—Părul tău lung...

El.—E scurt.

Ea.—Inima ta...

El.—Bate.

Ea.—Aș vrea să nu te mai vadă nimeni.

El.—Ca la ocnă.

Ea.—Ah! Pielea ta catifelată!

El.—Binișor: e masca.

Ea (sărind în sus).—Dar mă dezamăgești, crudule.

El.—Ți-am spus'o: eu sînt de prisos.

Ea.—Cere-mi ceva!... Cere-mi ce vrei!...

El.—Te iubesc, dar nu-ți cer nimic. Ce să-ți cer? Celace n'ai? Și celace ai—de ce să-ți cer, cînd vrei să dai singură pe necerute? Cînd ai să mă silești să cer?

Ea.—Ah! Încep să nu te mai înțeleg. De ce complici amorul, care e un lucru atît de simplu?

El.—Am adus totuși ceva. Amorul trăește din daruri—și e în cîștig cel care dă mai mult. Mai cu seamă în odaia femeii care iubește cu toată desinteresarea, nu intru niciodată cu mîna goală *(bagă mîna în buzunar și scoate un revolver în miniatură)*.

Ea.—Iar un revolver?

El.—Pardon. E brelocul meu de fildeș. Mi-a căzut cînd am sărit balconul. Obișnuesc să mă sinucid cu el cînd sînt surprins de bărbat în patul nevestei lui; e mai bine așa: se simplifică problema și nu se strică o căsnicie. M'am sinucis până acum de cîteva ori și totdeauna cu succes strălucit. Amanta a fost extrem de flatată; toate femeile au arătat-o la curse cu degetul, invidioase: „Pentru ea s'a sinucis un om", iar bărbații oftau fiecare, trăgînd cu ochiul: „Ei, ce n'aș da să fiu și eu iubit de ea!..." Iubire fără moarte n'are nici un haz. Chiar și la teatru: piesele care nu se inchee cu o lovitură de tun, ar trebui fluerate. Ești frumoasă, doamna mea—și regret că nu sînt pictor. Te-aș zugrăvi așa cum ești: strălucitoare, la braț cu un schelet.

Ea (melancolic).—Acesta-i darul tău, iubitule?...

El.—Nu. Darul meu e ceva mai blajin—și mai parfumat *(scoate dela spate cîțiva trandafiri albi; unul îl prinde între sînii iubitei, pe ceilalți îi oferă)*. Trandafirii pasiunii mele!

Ea.—O! Cît sînt de frumoși! Cît sînt de bogați! Iată o fecioară pudică! Iată femeia care a băut! Iată voluptoasa care și-a sfîșiat haina de mătase albă de pe sîni. O! Mulțumesc. Îi sărut—îi sărut ca să te sărut.

El (se înclină).— Măgulit!

Ea.— De unde-i ai? De unde i-ai cumpărat?

El.— Aşi putea să mint, spunîndu-ţi adresa florăresei care cere în oraş preţurile cele mai mari. Asta ar ridica, sînt sigur, şi preţu amorului meu. Dar nu: vreau să-ţi spun adevărul, numai adevărul, oricît ar fi de ruşinos. Cînd străbăteam grădina înspre geamurile luminate ale balconului, mi-a supărat nările o mireasmă: era un copăcel cu trandafiri. Şi atunci mi-am zis: „Nu trebue să fii egoist, trebue să te gîndeşti şi la plăcerea iubitei. Şi de aceia am cules (de altfel mi-am sîngerat un deget) şi-ţi aduc în dar, ca omagiu, proprii dumitale trandafiri.

Ea.— Dar i-ai adus tu, iubitule!

El (şoptit).— Dacă-i aducea vizitiul, bunăoară, erau mai puţin trandafiri. *(tare)* Doamnă, mă socot destul de măgulit de a putea oferi în această minunată noapte, inteligenţii dv., propriile ei iluziuni, inimii dv. propriile ei voluptăţi.

Ea.— Da. *(pauză. Privind în jos)* Şi acuma...

Tăcere. El o priveşte, uimit, neînţelegînd.

El.— Acuma?

Ea.— Da, fireşte... De vreme ce ne-am înţeles...

El.—Din primul moment; mulţumită mai cu seamă revolverului [

Ea.— Ah! Aşi vrea... Vreau să pricepi—dar mi-e atît de ruşine!... *(tare, desfăcînd braţele)* Totuşi sînt plină de entuziasm! Aşi vrea să zbor!.. Să plutesc în aer, goală...

El.— Vrei să te desbraci.

Ea (ruşinoasă).— Da.

El.— Nimic să nu ne mai despartă, nimic! Nici măcar această atît de subţire foae de mătasă!...

Ea (ruşinoasă).— Da.

El.— Să începem cu agrafa de aici *(şold)*. Isprăvim dintr'odată cu civilizaţia asta croitorească şi care ne sileşte, toată ziua, să nu fim triviali. *(ocupat cu copcile)* Da, iubita mea! E noapte de Mai! Stelele sînt toate aprinse în cer, prezente la serviciul divin al amorului nostru. Florile, aceste poezii ale naturii, şi-au revărsat în văzduh miresmele lor cuceritoare; totul în natură e sfînt, e măreţ, e dumnezeesc!.. Să ne desbrăcăm.

Ea.— Iubitule, voiu fi a ta. Se apropie clipa divină. Mă simt mai caldă, mai inteligentă, mai frumoasă. Toate diamantele lumii nu fac acum cît o unghie a mea! O planetă pe cer e mai puţin scumpă decît trupul meu *(pe spate, în braţele lui)*. Ia-mă. Sînt a ta. Ştiu că mă dau unui *(cu entuziasm)* unui... *(tace; îşi acopere deodată faţa cu mîinile)*.

El.— Unei idei.

Ea (s'a recules pe încetul; a eşit din braţele lui; îşi închee copca dela şold).— Cine eşti?

El (indignat).— Eu? Dar ce'nsamnă asta? Mă insulţi. Nu mă mai cunoşti? Drept cine mă iei? Cum adică, mă laşi să vorbesc timp de două ore, să-mi dau pe faţă gîndurile cele mai ascunse, să-mi trădez pasiunea mistuitoare, ca să mă întrebi, tocmai în clipa cînd mă socoteam aproape de înfăptuirea viselor mele celor mai scumpe —cine sînt? O! Atîta perfidie desigur numai la o femee se putea găsi! Numai la o femee!...

Ea.—Dar bine şi eu sînt gata să-ţi dau tot ce am mai scump: mintea, inima mea—adică să mă desbrac—şi să n'am dreptul să ştiu cine eşti?

El.—Dar ce fac altceva, de-atîta vreme, decît să-ţi spun cine

sînt? Ah! Mă sileşti să cuget, să fac apel la logică tocmai în momentul cînd credeam că am scăpat însfîrşit amîndoi de inteligenţă (*femeia în picioare îşi analizează un ciucur; el cade 'ntr'un genunchi în faţa ei. Declamator*). Te iubesc! Iată originea, iată actul meu de identitate! Te iubesc!... Iată armura nobleţei mele!...

Ea.—Văd că suferi. Sînt crudă cu dumneata. Iartă-mă... (*îl ia de mînă; stau amîndoi pe canapea*) Nu mă înţelegi! Nu, nu mă înţelegi!... Vreau să ştiu atît: cine eşti?

El (explicativ).—Ah! Te iubesc!...

Ea.—Te cred. Vreau altceva. Iată, foarte simplu: ce meserie ai?

El.—Nici una.

Ea (uimită, cu un punct de dispreţ).—A?

El.—Pardon. Sînt nobil. Oamenii nobili sînt obligaţi să n'aibă nici o meserie.

Ea.—Crezi?

El.—Dumneata ce meserie ai?

Ea.—Eu? Eu? Dar eu... mă rog, ce-are a face? eu sînt soţia bărbatului meu.

El.—E asta o meserie?

Ea.—Meseria celor mai multe femei. Pe cînd dumneata...

El.—Da. Şi eu am meseria celor mai mulţi bărbaţi. Scumpa mea, ne-am rătăcit. Nu ştiu ce cal nărăvaş, în craniul dumitale ne-a tras într'o parte docarul în care ne preumblam amîndoi vertiginos, ameţitor—şi ne vîră acum prin toate şanţurile, prin toate hîrtoapele... Cîrneşte-l la drumul drept, drept—care duce la ţărmul apei unde trebue să ne desbrăcăm ca să luăm o bae de nămol.

Ea.—Dar spune-mi cine eşti! Ah! Cine eşti! Trebue să ştiu ceva legitim despre dumneata!

El (ca lovit de ceva nevăzut).—Da! Legitim! Numaidecît!... (*cugetă o clipă*) Sînt sportsman! Iţi convine? Bat mingea cu racheta, cu podul palmei, cu vîrful piciorului. Călăresc armăsari nărăvaşi. Calc apa, plutesc pe spate, ba înot şi epureşte. Box-floretă.

Ea (în extaz).—O! Sportsman!... Trebue să mai fii ceva!...

El.—Sînt spărgător de case de fier. (*tainic*) Am iarba fiarelor. Nu rezistă nici oţelul american. Sînt spaima bancherilor.

Ea.—O! Spaima bancherilor! Spaima bancherilor!... Ce mai eşti? Ce mai eşti?

El.—Proprietarul unei fabrici de materii colorante! Pot schimba faţa lumii, în cîteva ore: dacă vreau o fac galbenă, toată, sau verde sau roşie, sau pestriţă. Am şi un despărţimînt de materii explozibile. Pot astupa oceanele, prăvălind în ele cîteva părechi de munţi. Pot muta Romînia în Franţa şi Franţa la Africa de Sud. Dacă aşi voi, aşi preschimba pe loc Europa într'un lac de apă dulce, cu peşti buni de saramură pentru americani!

Ea (în extaz).—O! Eşti ceva mai mare: presimt! Trebue să fii ceva mai mare!

El.—Da! Ai ghicit! Sînt ministru: o sinteză de minge, iarba fiarelor, materie colorantă şi dinamită!...

Sonerie.
Sar amîndoi în sus.

El.—El e!

Ea.—E el!

El (potrivindu-şi vesta).—Să ne păstrăm calmul.

Ea (desnădăjduită, umblînd prin casă).—Dumnezeule! Sînt compromisă!... Sînt pierdută! Pierdută pentru totdeauna!...

El.—O femee compromisă nu e niciodată pierdută.

Ea.—Dar ce stai nemişcat? Fă ceva. Emoţionează-te! Ah! Mi-e frică: mă va ucide! Să ştii că mă va ucide!

El.—Nu. Te va alunga. Vei avea prilej să dovedeşti că-l iubeşti, întorcîndu-te înapoi.

Ea.—Fugi! Fugi!... Nu, nu fugi!... Nu vreau să te pierd!...

El.—Paguba ar fi ireparabilă.

Ea.—Ascunde-te!

El.—Unde?

Ea.—Sub masă! Nu, eşti prea nait!

El.—In garderob; se obişnueşte.

Ea (ţipăt scurt).—Nu!... Mi-e ruşine să te ştiu cu capul subt rochiile mele.

El.—După oglinzi, amîndoi. (*Trece după oglinda din stînga*).

Ea.—Repede! I se aud paşii!...

Din stînga, paşi pe trepte.
Ea a făcut întuneric şi s'a ;refugiat după oglinda din dreapta.

CORTINA

(Sfîrşitul în No. viitor) F. Aderca

Criza mondială

Profesorul J. M. Keynes, după ce analizează situaţia catastrofală a Europei de după războiu, îşi exprimă credinţa că bărbaţii de stat care au avut ţăria de a hărăzi lumii tratatul din Versailles, nu pot fi calificaţi să restabilească ordinea mondială, şi ajunge la concluzia pesimistă că Europa e ameninţată de revoluţia socială din care, în orice caz, nu poate rezulta decît prăbuşirea civilizaţiei.

Dela Conferinţa din Paris s'au scurs patru ani. Nici unul din principalii făuritori ai tratatului nu se mai află în fruntea afacerilor publice, — din cei trei „dictatori ai lumii" de pe atunci, numai d. Lloyd George se menţine în arena politică, în rolul modest de „opozant fără răspundere", pe cînd „opoziţia M. S. Regelui" e reprezentată în Camera Comunelor de partidul muncitoresc...

Dar succesorii „dictatorilor" s'au însărcinat parcă anume să justifice toate criticile aduse de economistul englez politicii acestora şi să-i confirme cele mai deznădăjduite prevederi asupra „consecinţilor economice ale tratatului din Versailles".

Dela semnarea tratatului, problema „reconstruirii Europei" n'a încetat nici un moment să stea în centrul tuturor preocupărilor.

„Reparaţiunile", „datoriile interaliate", „prăbuşirea valutelor", „falimentul Austriei", „libertatea Strîmtorilor", „Mosulul", „Siria", „Rusia sovietică", — şi cîte alte chestiuni blăstămate stau în calea păcii mondiale şi cer soluţiuni grabnice.

Au fost puse la cale nenumărate conferinţe şi consfătuiri, expertize şi consultaţii,—dar... nu numai că nici una din ele nu s'a apropiat de vr'o soluţie, dar din zi în zi situaţia se tot complică şi se agravează.

Şi acum, după patru ani, în faţa labirintului inextricabil şi exasperant, edificat de triumvirii din Versailles, urmaşul solemnului autor al defunctelor patrusprezece puncte, retras în solitudinea Casei Albe, predică pacifismul şi caută... să-şi valorifice

creanțele; între Paris și Londra se încrucișează diserțiii dulcege și protestări acrimonioase în numele Dreptului, al Umanității sau al solidarității europene, — pe cînd, din culise, bătrînul „Tigru" tace, iar „versatilul celt" exultă și-și revarsă prin *Berliner Tageblatt* lamentațiile împotriva militarismului francez...

Iar J. M. Keynes își repetă mereu întrebarea: Ce ne așteaptă — prăbușirea sau revoluția socială?

* * *

Intrebarea e cu atît mai tragică, cu cît în calea unui răspuns obiectiv se ridică patimile, prejudecățile cași aprehensiunile legitime.

Omul „normal" e conservator. Ideia de revoluție, prin însuși cuprinsul ei, ca o refacere din temelie a ordinei tradiționale, — chiar indiferent de forma de realizare pașnică sau violentă, — îi repugnă.

Un Atenian „normal", din epoca lui Pericle, desigur că nu putea admite ideia unei ordine sociale în care 150-200 mii de sclavi să fie siliți să muncească pentru 10—15 mii de cetățeni liberi din Atica; și în orice caz nu putea crede că într'un stat, care n'ar trăi din munca robilor, ar mai putea înflori arta, știința și filozofia.

Aristotel, căruia îi datorim totuși cea dintâiu schemă a evoluției politice, vedea în instituția sclaviei o condiție indispensabilă pentru realizarea celor mai înalte scopuri morale, cași pentru prosperitatea și propășirea materială a societății.

De asemeni, unui baron medieval concepția unei ordine sociale fără ierarhie feodală și fără iobăgie i s'ar fi părut imorală și imposibilă.

In orice epocă, pentru „advocatus diaboli" *ordinea stabilită* va părea ultimul cuvînt al rațiunii și al dreptului, și orice aspirații *revoluționare* — în contrazicere cu principiile eterne ale moralei și cu interesele civilizației.

E adevărat că o revoluție *violentă*, cași un răsboiu, apare întotdeauna ca o catastrofă pentru contimporanii ei.

Generații întregi sînt adesea sacrificate până ce pe ruinile îngrămădite de furia populară se poate însfîrșit ridica o nouă ordine socială.

Revoluția nu poate fi deci considerată de nimeni ca un mijloc *normal* al progresului social.

Cît va trăi omenirea, mersul ei spre forme superioare de viață nu se poate opri. Și pentru fiecare generație, de pe înălțimile de-abia atinse, răsar în zare culmi și mai înalte.

Și dacă generație după generație ar urma să fie veșnic sacrificată intereselor celor „viitoare", care însă niciodată nu pot fi cele din urmă, — nu numai că chiar ideia de progres s'ar dovedi o iluzie ucigătoare, dar însăși viața omenească ar pierde orice înțeles moral.

Ce fanatic al revoluției pentru revoluție ar accepta acest coșmar sîngeros?

Dar judecata istorică obiectivă nu se poate mărgini la aceste speculații.

Prefacerile sociale, cași căile pe care ele se realizează, sînt impuse întotdeauna de condiții istorice imperioase; revoluția izbucnește ca o stihie ori de cîte ori o renovare socială, *necesară istoricește*, întîmpină din partea claselor dominante o rezistență violentă.

Iar o renovare socială este necesară istoricește atunci cînd fără ea *propășirea și chiar viața societății nu mai sînt cu putință*.

Statul antic și sclavia, societatea feodală și iobăgia au dispărut, fiindcă structura lor nu mai era, la o epocă dată, compatibilă cu condițiile nouă ale vieții sociale, care cereau o intensificare tot mai mare a producției, în raport cu creșterea populației și cu dezvoltarea trebuințelor ei.

Cînd însă o nouă organizare socială, cerută de condiții istorice, e împiedicată — societatea stă în fața tragicei dileme: *pieire* ori *revoluție?*

Și istoria omenirii ne păstrează amintirea atîtor popoare dispărute, pentrucă n'au știut să realizeze în viața lor socială prefacerile cerute de vreme.

Toată dezvoltarea societăților omenești este astfel supusă legilor inexorabile ale „mecanicei sociale".

Această „mecanică socială" se află și la baza procesului istoric care a aruncat lumea în cataclismul Marelui Războiu și a determinat „consecințile economice ale tratatului din Versailles", zugrăvite cu atîta vigoare de pana profesorului J. M. Keynes.

Nu ne putem deci dispensa de studiul legilor care domină evoluția socială, cînd e vorba de destinele Europei.

* * *

Karl Marx, în celebra prefață la *„Critica economiei politice"*, rezumează astfel, într'o scurtă formulă generală, *condițiile materiale* care impun la un moment dat prefacerile sociale:

„Pe o anumită treaptă a evoluției lor, forțele productive „ale societății ajung să fie în contrazicere cu raporturile existente de producție, sau — pentru a ne servi de o expresie „juridică—cu raporturile de proprietate, înlăuntrul cărora aceste „forțe s'au desfășurat până în acel moment. Subt presiunea formelor în care au evoluat forțele productive, aceste raporturi „de proprietate sînt răsturnate. Atunci vine epoca revoluției sociale (în formă violentă, bine înțeles, cînd *transformarea pașnică a fost împiedicată*). Cu schimbarea temeliilor economice se prăbușește, mai curînd sau mai tîrziu, toată suprastructura".

Din această formulă s'a dezvoltat toată teoria „materialismului economic", dar adevărul cuprins în ea are rădăcini adînci chiar în procesul evoluției biologice.

In adevăr, dacă omul s'a putut diferenția din restul regnului animal și a ajuns la situația lui dominantă, aceasta se datorește în primul rînd acelui prisos de forțe, pe care el îl datorește organizației lui sociale, și care i-a asigurat condiții mai prielnice în lupta pentru existență.

Și fiecare pas în progresul omenirii este caracterizat de o nouă creștere a acestui prisos de forțe, datorită formelor tot mai superioare ale organizației sociale.

Triburile primitive de vînători sau de păstori cași statele agricole sau industriale, până la societățile cele mai civilizate de astăzi, se disting înainte de toate prin măsura prisosului de forțe pe care organizația socială îl pune omului la dispoziție în lupta lui pentru existență.

E evident, că pe același teritoriu poate trăi un număr neasemănat mai mare de oameni, cînd un popor trece de pildă dela organizația triburilor de vînători la viața pastorală, sau dela economia excluziv agricolă la industrializarea intensivă.

De aici se poate ușor deduce atît presiunea pe care o exercită creșterea populației asupra progresului economic, cît și, invers, posibilitățile pe care le deschide unui popor progresul lui economic.

Dezvoltarea Imperiului german, în cele patru decenii care au precedat războiul mondial, ne poate ilustra cu prisosință acest adevăr.

Până la 1871 Germania era constituită dintr'un număr de *state agricole* cu o populație totală de 41 milioane. Dela această dată, Imperiul proclamat la Versailles începe să se transforme într'un *stat industrial*, — și numai în două decenii, până la 1890, cînd comerțul anual exterior al Germaniei se urcă la 7 ½ miliarde de mărci în aur, populația ei sporește cu *opt milioane* (dela 41 la 49 milioane). Din acest moment forțele productive ale Germaniei continuă să crească vertiginos; ea se ridică ca un nou și formidabil „stat mondial", și într'o altă perioadă de douăzeci de ani, până la 1910, comerțul ei exterior trece peste 20 miliarde, iar populația se înmulțește cu *16 milioane* (dela 49 la 65 milioane)!

Astfel un proces istoric elementar impune atît dezvoltarea continuă a forțelor productive ale societății, cît și toate prefacerile economice și sociale consecutive; toate formele sociale, toate instituțiile, care ar sta în calea acestor forțe, se sfarmă fatal sau societatea este amenințată de ruină, de prăbușirea culturii, căzînd în stagnare și barbarie.

Aceasta este „mecanica" progresului social, și aici trebuesc căutate cauzele reale ale tuturor prefacerilor sau revoluțiilor sociale.

Cînd sclavia sau iobăgia („raporturi de proprietate") au ajuns în contrazicere cu evoluția forțelor productive, sclavia și iobăgia au trăit, și cu ele societatea antică și societatea feodală au trebuit să cedeze locul unor forme sociale superioare.

* * *

Dar nici aceste forme nu pot fi eterne,—procesul istoric nu se oprește: nici o formă socială nu poate fi considerată ca „ultimul cuvînt al rațiunii și al dreptului"; pentru orice societate vine momentul cînd prefacerea ei apare ca o condiție indispensabilă pentru însăși conservarea ei.

Apriori, deci, putem afirma că va trebui să sune odată și ceasul societății noastre, cum la vremea lor a sunat ceasul societății antice sau al societății feodale.

Se poate numai pune întrebările: *Cînd* va suna ceasul acesta; care este *direcția* evoluției sociale și politice; care sînt *forțele* și *factorii* chemați să realizeze această prefacere; și care sînt *formele* și *căile* de realizare ce i se impun?

Niciodată aceste întrebări n'au fost mai justificate ca în zilele noastre.

* * *

Epoca actuală a fost caracterizată de un învățat englez ca „era statelor mondiale".

Spre sfîrșitul veacului trecut, și mai cu seamă dela începutul veacului al XX-lea, s'au produs adînci schimbări în economia capitalistă.

In principiu, în societatea capitalistă,—întemeiată pe separația dintre mijloacele de producție, care aparțin „capitaliștilor", și munca „proletarilor", care nu dispun decît de brațele lor,—producția tuturor valorilor de care are nevoe societatea, cade în sarcina întreprinderilor private.

Dar capitaliștii nu produc pentru a satisface direct trebuințele sociale, ci urmăresc înainte de toate realizarea „profitului" lor și produc „mărfuri" pentru piață. Pentru ei nu utilitatea socială a obiectelor produse are importanță, ci puterea de absorbțiune a pieții pentru o categorie determinată de mărfuri,—și prin urmare, pe ei nu-i interesează intensitatea nevoilor sociale concrete, ci numai numărul *cumpărătorilor* eventuali, care ar putea *plăti* mărfurile aruncate în piață. Capitaliștii care ar face altfel, ar fi condamnați la o ruină sigură.

In aceste condiții, întreaga producție este regulată numai de legea cererii și a ofertei. Gospodăria națională se înfățișează ca un complex de întreprinderi particulare independente. Fiecare întreprindere se află în concurență cu toate celelalte întreprinderi de aceiași natură, ori intră în conflict de interese cu ele, în calitate de cumpărătoare sau furnizoare de

materii prime sau de semifabricate, în vederea transformării lor ulterioare (de pildă: minele de fier, turnătoriile, fabricile de maşini, etc). In cazul din urmă întreprinderile acestea se află deasemeni în luptă între ele,—*în concurență verticală*,—numită astfel în opoziție cu *concurența orizontală* dintre întreprinderile similare.

Fiecare capitalist în parte neavînd alt regulator, decît mişcarea prețurilor pe piață, caută, subt presiunea concurenții, să producă cît mai mult şi mai ieftin, să-şi perfecționeze aparatul tecnic şi să-şi mărească întreprinderea, ca să profite de orice conjunctură favorabilă.

Subt acest regim, au fost realizate enorme progrese în toate ramurile de producție. Diviziunea socială şi tecnică a muncii au ajuns la o perfecție necunoscută în trecut şi s'a produs o uriaşă concentrare a mijloacelor de producție.

Dar s'a creat şi o neînchipuită *anarhie industrială*. Fiecare capitalist lucrînd „de capul lui", fără să poată şti ce fac concurenții, piața era periodic invadată de cantități enorme de mărfuri, care nu-şi puteau găsi cumpărători,—şi epocilor de producție febrilă, le urmau cu regularitate inexorabilă epoci de *criză*, de reducere a producției şi de stagnare industrială şi comercială, în care ruina nenumăratelor întreprinderi individuale şi risipa zădarnică de avuții erau însoțite de mizeria muncitorilor rămaşi fără lucru.

Aceste crize, inerente anarhiei industriale, s'au repetat în tot cursul veacului trecut, aproximativ la fiecare zece ani. Ele pot servi ca exemplu clasic pentru conflictul dintre dezvoltarea forțelor productive cu forma de apropriare, în sensul formulei lui Karl Marx: productivitatea muncii omeneşti a crescut de sute şi de mii de ori în comparație cu veacurile trecute, dar ca rezultat—la fiecare zece ani depozitele gem de produse neîntrebuințate, tocmai cînd mulțimile de muncitori rămaşi fără lucru, flămînzi şi goi, au nevoe mai mult ca oricînd de aceste produse; societatea în întregime e cu atît mai lipsită de obiectele necesare claselor largi din sînul ei, cu cît se îngrămădesc mai multe *mărfuri*; capitaliştii se ruinează, neputîndu-şi desface produsele pe prețuri profitabile, iar proletarii se sting în mizerie, lipsiți de strictul necesar pentru existență.

In urma atîtor ruini şi mizerii, după ce stocul de mărfuri în sfîrşit se consumă sau chiar se distruge, criza încetează, dînd naştere unei noi epoci de productivitate febrilă şi mai intensă ca înainte, fiindcă orice criză ruinează în primul rînd întreprinderile mai slabe, mai mici sau mai înapoiate, lăsînd să supraviețuiască numai cele mai puternice, mai mari sau mai perfecționate. Astfel producția se concentrează tot mai mult, capitalurile se acumulează în mîinile unui număr tot mai restrîns de mari capitalişti, sfera lor de acțiune se întinde; şi în fața acestei conjuncturi mai prielnice, forțele productive se dezvoltă cu un avînt mai irezistibil.

Dar criza subsequentă bîntue cu atît mai violent,—şi ciclul fatal cuprinde la fiecare întorsătură tot mai largi sfere ale activității economice.

Criza izbucnită în 1873 a întrecut pe toate cele de mai înainte nu numai prin intensitate şi prin suprafața cuprinsă de ea, dar şi prin durata ei fără precedent: ea s'a prelungit peste 15 ani, luînd proporțiile unei adevărate catastrofe sociale.

Evident, față de „conflictul dintre dezvoltarea forțelor productive şi formele de apropriare", ajuns la această acuitate, cataclismul ar fi fost inevitabil, dacă nu s'ar fi produs cu încetul o modificare esențială în însăşi structura capitalismului modern, care a reuşit să înfrîneze într'o anumită măsură anarhia industrială.

* * *

Această schimbare a fost uşurată de însuşi procesul de concentrare a capitalurilor, subt imboldul crizelor industriale.

In jumătatea a doua a secolului al XIX-lea au apărut pe arena economică formațiuni nouă, care subt diferite numiri, ca „trusturi", „carteluri", „concerne", „combinații", etc.—unesc subt o singură conducere administrativă şi comercială mai multe întreprinderi, fie din aceiaşi ramură productivă („trusturi orizontale"), fie din ramuri care reprezintă faze deosebite în procesul de producție („trusturi verticale"), sau combinații variate între ele.

Aceste formațiuni nu numai că elimină orice concurență înăuntrul combinației, fie „orizontală" — (întrucît participanții apar față de piață ca o singură întreprindere), fie „verticală" (întrucît întreprinderile asociate iau caracterul simplei diviziuni tecnice a muncii în sînul aceluiaşi proces de producție),—dar prin masa lor ele sînt în măsură să dicteze pieții condițiile lor, putînd strivi orice concurent rămas *în afară* de combinație.

Trusturile s'au născut întîiu în America, dar în Germania noile combinații, la pragul acestui veac, au servit ca punct de plecare pentru crearea unui imens şi complicat organism politico-economic, care nu numai că a reuşit să domine anarhia industrială înăuntrul economiei naționale, dar s'a impus ca un factor hotărîtor şi în economia mondială şi, în ultima analiză,—imitat şi dezvoltat în celelalte mari state capitaliste,—a schimbat radical condițiile vieții politice, economice şi sociale din întreaga lume.

In adevăr, din acest moment capitalul industrial, care a dominat viața economică şi socială în faza anterioară a evoluției capitaliste, cedează tot mai mult pasul *capitalului financiar*, care ajunge nu numai să diriguiască întreaga producție națională şi să domine tot comerțul intern şi extern, dar să-şi subordoneze şi acțiunea de stat şi întreaga politică internațională.

In acest proces, deasupra statelor naționale s'au ridicat

acei adevărați *Leviatani*, pe care învățatul englez citat îi numeşte *„state mondiale"*, iar capitalismul a apărut subt ipostasul lui imperialist.

Dar pentru a ne da seama de însemnătatea acestui proces şi a consecințelor lui cu adevărat revoluționare, trebue să lămurim mai întâiu o altă față a evoluției capitaliste.

Creşterea uriaşă a forțelor productive subt regimul capitalist, acumularea şi concentrarea capitalurilor, progresul tecnic şi accentuarea diviziunii sociale a muncii,—ducînd la dezvoltarea formidabilă a producției şi la expansiunea comercială, — au transformat cu încetul întreg pămîntul într'un singur organism economic şi au legat toate continentele printr'o rețea strînsă de raporturi de schimb.

Subt înrîurirea acestui proces, producția tindea în toate țările, spre specializare, în anumite ramuri de activitate economică. In deosebi s'a accentuat diferențiarea dintre țările industriale, producătoare de fabricate, şi țările agricole, producătoare de materii prime şi de mijloace alimentare. Pe temeiul acestor specializări şi diferențieri s'a creat o intimă interdependență între condițiile vieții economice, în toate regiunile globului.

Cît de strînsă era această interdependență se poate vedea din repercusiunea pe care a avut-o marea foamete din Rusia, la sfîrşitul secolului trecut.

Recolta proastă de cereale scăzînd puterea de cumpărare a țăranului rus, — mare băutor de ceaiu, — faptul s'a resimțit imediat în China, care îi furniza această marfă. Chinejii, rămînînd cu ceaiul lor nevîndut, au trebuit să-şi reducă cumpăraturile de *cit* şi alte țesături de bumbac, principalele lor materii pentru îmbrăcăminte. Piața acestui Imperiu de 500 milioane de locuitori, fiind astfel în mare parte închisă pentru fabricile din Manchester, Anglia a fost în consecință silită să-şi contramandeze în mare parte aprovizionarea cu bumbac brut, ceiace a dat o lovitură directă producției țărilor cultivatoare de bumbac,—Egiptul, India, America,—şi a scăzut comenzile acestora în Anglia, Germania, Franța, etc., etc. Incît nu credem să fi rămas un singur colț pe pămînt, a cărui economie să nu fi fost într'o măsură mai mică sau mai mare atinsă de simplul fapt că la un moment dat „mojicul" de pe malurile Volgii a trebuit să bea mai puțin ceaiu...

Insă în prima fază a evoluției capitaliste raporturile economice internaționale se mărgineau mai cu seamă la *schimbul liber* de mărfuri,—adică la o concurență orizontală pentru mărfurile similare, ale căror prețuri erau nivelate de piața mondială, şi la cea verticală numai în măsura în care comerțul normal poate asigura aprovizionarea țărilor industriale cu materii prime în schimbul fabricatelor lor. In această epocă Anglia, care domina în sfera comerțului internațional, practică şi predică principiile de schimb liber chiar față de propriile-i coloniì. Posesiunile coloniale ale celorlalte state erau relativ puțin întinse şi fără mare însemnătate economică. Iar plasarea de capitaluri în țările înapoiate economiceşte nu avea anvergura din epoca ulterioară, nu depăşea încă limitele unor operații financiare private, fără caracter de dominație, şi se practicau mai cu seamă în forma împrumuturilor de stat.

Acest caracter al raporturilor economice internaționale, în acea fază a evoluției capitaliste, era tot atît de natural, caşi anarhia industrială pentru societatea născută din răsturnarea ordinei feodale. Principiul *„laissez faire, laissez passer"* în sfera raporturilor economice părea un corolar necesar al principiilor de libertate individuală şi de libertate politică. Statului, redus la rolul de „jandarm", de păzitor al ordinei de drept, nui se putea îngădui nici o acțiune directă, nici o intervenție în „jocul liber al forțelor economice", fie în sfera de producție, fie în sfera de schimb şi de circulație.

Dar aceiaşi evoluție care a necesitat stăvilirea anarhiei industriale înlăuntrul unei organizații de stat, a dus şi la o adîncă schimbare în sfera raporturilor economice internaționale: pe deoparte, stăvilirea anarhiei industriale în cuprinsul teritoriului național presupunea dela sine apărarea acestuia împotriva concurenții din afară, care ar fi putut zădărnici altfel toate combinațiile, —iar pe de altă parte, însăşi reglementarea producției naționale, prin intensificarea forțelor productive determinate de ea, duce la expansiune economică şi impune deci o acțiune mai directă şi mai energică în sfera economiei internaționale, fiindcă în cazul contrar surplusul de producțiune, întrucît nu şi-ar găsi un debuşeu, ar însemna o reală pierdere pentru economia națională.

In adevăr, în măsura în care capitalul financiar, plecînd dela trusturi şi combinații particulare, reuşeşte să organizeze pe aceste principii cele mai însemnate industrii dintr'o țară,—în cît ele apar practiceşte ca un singur sindicat care funcționează sub o conducere unitară,—statul însuşi apare ca un complex politic şi economic, ca un aparat imens şi complicat, ale cărui funcțiuni esențiale le constitue reglementarea producției şi asigurarea expasiunii ei, coordonarea tuturor întreprinderilor productive, comerciale şi financiare, ale tuturor mijloacelor de circulație şi de credit, educarea şi disciplinarea tuturor elementelor vieții economice şi sociale,—într'un cuvînt, diriguirea întregului organism național în vederea unui singur scop: ridicarea producției şi expansiunea economică, cu minimum de fricțiuni interne şi maximum de efect util.

Capitalul financiar apare ca un motor al întregului aparat astfel combinat; el domină nu numai întreaga economie națională, dar şi statul însuşi, diriguind toată acțiunea lui internă şi externă.

Prin aceasta e predeterminat caracterul statului modern: acesta e un stat capitalist, un *stat-sindicat* sau un *stat-trust*.

Aparatul întreg, prin urmare, constitue *un sindicat de capitalişti*. Producţia rămîne diriguită de aceleaşi principii caşi în orice gospodărie capitalistă întemeiată pe separaţia dintre mijloacele de producţie şi puterea de muncă: ea nu urmăreşte satisfacerea nemijlocită a trebuinţilor sociale, ci *profitul capitalului*, şi nu produce în consecinţă obiecte utile societăţii, ci — *mărfuri pentru piaţă*.

Asupra pieţii interne, „statul sindicalizat" este, evident, un stăpîn absolut: el poate deschide graniţele numai mărfurilor care servesc producţiei proprii, sau care degajează forţele productive pentru o acţiune mai profitabilă, precum, în principiu, poate chiar opri importul cu desăvîrşire, dacă aceasta i-ar servi economiceşte.

In aceste condiţii, piaţa externă capătă o însemnătate deosebită.

Intr'un stat complect industrializat şi „sindicalizat", în adevăr, toată „plus-valoarea" produsă,—afară de partea consumată de familiile capitaliştilor şi cea destinată pentru sporirea „capitalului constant" (adică pentru sporirea mijloacelor de producţie),—ar urma să fie exportată întrucît piaţa internă ar fi redusă în mare parte la satisfacerea trebuinţelor proletariatului. „Profitul" ce poate izvorî din „plus-valoarea" dobîndită din exploatarea muncii, ar trebui deci realizat mai cu seamă cu ajutorul pieţii externe.

Dar piaţa internă poate servi ca o puternică „bază de operaţii" pentru bătălia economică desfăşurată pe cîmpul pieţii mondiale.

Astfel găsim în ajunul veacului al XX-lea toate statele industriale baricadate în dosul unui riguros sistem protecţionist. E cunoscută campania dusă chiar în Anglia, ţara clasică a liberului schimb, pentru „reforma tarifară" (deşi primii paşi efectivi în această direcţie au fost făcuţi numai după războiu).

Evident, din momentul apariţiei în arenă a „statelor-sindicate", raporturile economice internaţionale în toate privinţile nu mai puteau păstra caracterul pe care l-au avut în faza iniţială a evoluţiei capitaliste.

Dacă în lupta economică internaţională, în cadrul pieţii mondiale, ar hotărî numai „jocul liber al concurenţei", cu toată eliminarea anarhiei industriale în lăuntrul statelor,—şi cu cît aceasta ar fi mai desăvîrşită,—crizele industriale şi comerciale ar putea bîntui cu şi mai multă furie, nu ruinînd de data aceasta numai întreprinderile capitaliste individuale, ci distrugînd înseşi statele care s'ar fi dovedit mai puţin rezistente economiceşte.

Orice stat, spre a întîmpina o asemenea grozavă eventualitate, va fi deci silit să pună întreg aparatul său politic şi militar la dispoziţia economiei naţionale,—adică, în cazul de faţă, la dispoziţia capitalului financiar, care diriguieşte întreg mecanismul „statului-sindicat".

„Concurenţa orizontală", caşi „concurenţa verticală", nu mai poate avea în cazul acesta caracterul de luptă pur economică între întreprinderile capitaliste individuale, similare sau diferite,—ea se transformă în lupta *dintre state*, în lupta pentru asigurarea debuşeurilor, a izvoarelor de materii prime, a domeniilor rezervate de exploatare economică şi financiară.

Orice acţiune internaţională economică ia astfel caracterul unei acţiuni de stat, unei acţiuni politice, diplomatice sau militare,— şi în orice acţiune de stat începe să predomine momentul economic—interesul industrial, comercial sau financiar.

De aici, în deceniile care au precedat Marele Războiu, goana după colonii, protectorate, „sfere de influenţă", şi concesiuni speciale şi privilegiate; de aici şi fenomenul, pe care pentru prima oară l-am relevat acum aproape un sfert de veac într'o cuvîntare din camera deputaţilor—invazia „capitalului vagabond", care asigură ţărilor de obîrşie nu numai vaste domenii rezervate de exploatare economică, dar şi o dominaţie politică efectivă asupra ţărilor înapoiate economiceşte, —de aici, într'un cuvînt, stăruinţa Marilor Puteri, în dispreţul tuturor formulelor juridice, sau subt titluri necunoscute în istoria Dreptului Public, de a-şi întinde pe întreaga suprafaţă a globului zone cît mai vaste de dominaţie politică şi economică.

In această formă, *imperialismul capitalist* s'a afirmat ca factor hotărîtor al istoriei mondiale.

„Puterile mondiale", ca să întrebuinţăm terminologia profesorului R. Muir, nu sînt decît aceste „state-sindicate", care au putut să-şi dezvolte aparatul cu mai mult succes şi să-şi croiască „imperii" mai întinse de stăpînire politică şi de exploatare economică.

Subt acest regim, crizele industriale şi comerciale subt forma veche au dispărut. Dela încetarea crizei izbucnite la 1873, care a durat, cum am văzut, peste 15 ani, s'a strecurat până la începutul războiului mondial un sfert de veac, fără să se fi produs nici una din acele dezastruoase crize decenale, cu care ne-a deprins veacul trecut. O criză de această natură nu se mai producea chiar atunci cînd într'o ramură de producţie sau alta se acumula momentan un stoc de mărfuri peste puterea de absorbţiune a pieţii. In cazul acesta nu mai era nici o nevoe de vînzare subt preţ, celace ar fi provocat ruini sau ar fi scăzut profitul, — producţia pur şi simplu se mai înfrîna până la desfacerea stocului, cu preţuri normale,—iar dacă forţele productive astfel degajate nu se puteau îndrepta în vr'o altă ramură de producţie, creştea „şomajul", fără mare pagubă pentru capital: o bună „armată de rezervă" e chiar o condiţie indispensabilă pentru funcţionarea normală a aparatului capitalist. Numai proletariatul plătea astfel costul acestei regulări a mecanismului de producţie, dar mecanismul în întregime putea să lucreze subt toată presiunea.

Un sfert de veac fără criză industrială şi comercială! A-

narhia industrială părea definitiv infrînată, forţele productive—dominate, canalizate şi organizate pe temelii neclintite. Teoreticianii marxismului au început să-şi revizuiască formula evoluţiei capitaliste.

Dar... în acelaşi perioadă, izbucnesc în diferitele părţi ale globului, una după alta, şi cu o violenţă crescîndă, nişte crize şi tulburări, în aparenţă de ordine pur politică sau socială: războiul chino-japonez, răscoala „boxerilor", campania coaliţiei Marilor Puteri împotriva Chinei, războiul greco-turc, războiul spano-american, războiul anglo-bur şi,—trecînd peste toate răscoalele şi tulburările din Filipine, Formoza, Coreea, Anam, India, Egipt, din diferitele colonii africane. etc.,—în ultimul deceniu se înşiră: războiul ruso-japonez, prima revoluţie din Rusia, revoluţia în Turcia, războiul tripolitan (italo-turc), revoluţie şi războiu civil în China, revoluţia persană, criza marocană, criza provocată de anexarea Bosniei, primul războiu balcanic, al doilea războiu balcanic...

De două ori în această perioadă, în răstimp mai mic de cinci ani, Europa a fost pe pragul unui războiu general! Ca o încheere logică a tuturor acestor *frămîntări şi războae*, izbucneşte, în sfîrşit, *Marele Războiu*, care aruncă în viltoare aproape toate ţările şi toate popoarele,—şi apoi urmează: *a doua revoluţie şi războiul civil din Rusia, revoluţiile din Germania, Austria, Ungaria, Irlanda, Asia Minoră, războiul nou greco-turc...*

Poate fi întîmplătoare această clocotire de neîncetate tulburări şi conflicte sîngeroase, care se dezlănţuesc tocmai din momentul în care încetează crizele industriale şi comerciale de tip clasic?

Sau,— caşi cutremurele de pămînt care sînt numai manifestările exterioare ale unui proces adînc în masa globului (contracţiunea pămîntului ca efect al radiării de căldură),—aceste frămîntări sînt numai manifestările exterioare ale unui proces adînc, care se petrece în masele omenirii întregi?

O analiză superficială chiar, ne poate vădi, în adevăr, că toate războaele amintite poartă o pecete caracteristică: ele ori sînt pornite de un stat dominant economiceşte împotriva celui subordonat, spre a-şi menţine sau a-şi întări şi a-şi întinde dominaţia, ori sînt născute dintr'un conflict pentru împărţeala zonelor de dominaţie, ori, însfîrşit, sînt duse pentru rangul de „Putere Mondială", spre afirmarea unei supremaţii în economia mondială sau pentru a reduce şi a scoate din arenă un rival primejdios (Socot, că putem face aici abstracţie de războaele prin procuraţiune, cînd adversarii reali stau în dosul beligeranţilor aparenţi, cum e cazul—tipic—al recentului războiu greco-turc). In toate cazurile, substratul lor economic nu suferă nici o îndoială.

Nu mai puţin sînt semnificative revoluţiile şi celelalte tulburări: în ţările înapoiate economiceşte ele au în primul rînd înţelesul de luptă pentru emanciparea acestor ţări de subt dominaţia şi exploatarea străină (adică de subt stăpînirea imperialismului capitalist); iar în ţările mai înaintate, ele au un accentuat caracter social,—de luptă pentru reclădirea societăţii din temelie.

Aceste constatări ne pot da cheia înţelegerii acelui proces istoric, care a culminat în Marele Războiu şi în consecinţele lui imediate.

* * *

Intr'un „stat-sindicat", organizaţia politică şi cea economică a societăţii sînt contopite într'un singur aparat, subt conducerea capitalului financiar. Fiecare asemenea stat poate fi considerat ca o uriaşă „combinaţie" de întreprinderi care în complexul vieţii economice universale apare ca o *singură întreprindere.*

Faţă de celelalte state, care produc pentru piaţa mondială acelaşi fel de marfă, el se află în concurenţa „orizontală", iar faţă de cele care produc pentru dînsul materii prime sau semifabricate, ce urmează să fie supuse transformării ulterioare, el se află în concurenţă „verticală".

Pe temeiul acestor raporturi, complexul întreg de state formează *economia mondială*, precum din complexul întreprinderilor individuale dintr'un stat, în faza anterioară a evoluţiei capitaliste, se năştea *economia naţională*.

Astfel imperialismul capitalist a închegat definitiv toată viaţa economică a globului într'o *singură gospodărie mondială*, dominată de aceleaşi raporturi de producţie capitalistă.

Dacă, în sfera economiei mondiale, locul întreprinderilor capitaliste individuale l-au luat uriaşele formaţii politico-economice de „state-sindicate", iar locul concurenţii dintre întreprinderile individuale l-a luat concurenţa dintre acestea, bazele activităţii economice s'au lărgit şi s'au adîncit, desigur, dar *fondul* procesului de producţie capitalistă nu s'a schimbat, ci numai *formele* lui de manifestare.

Intrucît însă statul îşi păstrează caracterul de organizaţie a puterii publice, concurenţa dintre state ia necesar caracterul unui conflict internaţional politic:

Războiul ajunge astfel o formă normală de manifestare a concurenţii capitaliste în cuprinsul economiei mondiale.

In faza iniţială a evoluţiei capitaliste, concurenţa neînfrînată dintre întreprinderile individuale, în cuprinsul economiei naţionale, a dat naştere, cum am văzut, anarhiei industriale. Desvoltarea forţelor productive, venind în conflict cu formele de apropriare capitalistă, ducea la producţia imenselor stocuri de mărfuri peste puterea de absorbţiune a pieţii şi determina astfel crizele industriale şi comerciale. Dar, cu preţul distrugerii avuţiilor şi al ruinii întreprinderilor mai slabe, se asigura o mai mare centralizare de capitaluri şi concentrare de producţie, şi,

subt noua dezvoltare a forţelor productive, ciclul se reproducea într'un cadru tot mai larg.

In cuprinsul economiei mondiale, anarhia ia forme şi mai grozave în sfera raporturilor internaţionale. Desvoltarea forţelor productive, care ajunge la o potenţă necunoscută, vine în conflict cu formele de apropriare ale statelor naţionale. De aici războaele, care rup barierele ridicate de suveranitatea statelor independente, şi care cu preţul ruinilor organismelor politice mai slabe, prin anexiuni directe şi prin diferite forme de dominaţie politică şi economică, realizează tot mai mare centralizare de capitaluri şi concentrare de producţie.

Şi ciclul, spre desăvîrşirea logică şi naturală a procesului, urmează să se reproducă în spirale tot mai largi, până ce se aruncă direct în conflict şi Puterile Mondiale, care au ajuns să împartă între ele toată suprafaţa globului, în cît conflagraţia cuprinde fatal întreaga planetă.

Războiul mondial e astfel o formă de manifestare a crizei de producţie în cadrul economiei mondiale.

Unde poate duce această criză, care este natura ei reală şi care poate fi soluţia ei?

Dar înainte de a căuta răspuns la aceste întrebări, prin cercetarea condiţiilor concrete create de *Marele Războiu*, sîntem siliţi să mai lărgim cercul analizei noastre şi să studiem o latură a evoluţiei capitaliste, lăsată până acum la o parte.

* * *

Până la ultima fază a evoluţiei capitaliste, prefacerile şi revoluţiile sociale se produceau la diferite popoare după condiţiile speciale ale structurii lor economice, în momentul determinat de conflictul dintre desvoltarea forţelor productive şi de raporturile de producţie („formele de apropriare"). Astfel ele puteau fi *localizate*.

Desigur, fiecare formă socială se întindea în cercuri concentrice, influenţînd şi grăbind desvoltarea tuturor popoarelor cu care venea în contact. Dar în fond, fiecare grupare socială îşi urma linia evoluţiei proprii, în linii generale *aceiaşi* la toate popoarele, distanţînd adesea alte grupări, cu veacuri şi chiar cu milenii. In orice epocă dată suprafaţa pămîntului desfăşura o adevărată istorie socială în spaţiu. In diferitele părţi ale globului se puteau găsi toate formele sociale imaginabile,— dela hordele mici de 20—30 inşi din Australia sau Patagonia, care se hrănesc cu rădăcinile plantelor sălbatece, sau dela triburile eschimoşilor care vieţuesc în comunismul primitiv, trecînd peste toate stările de sălbătăcie şi barbarie, până la societatea cea mai civilizată din Franţa sau Anglia.

La începutul erei capitaliste era dar naturală credinţa, că evoluţia socială, în cadrul mondial, va păstra acelaşi caracter şi după primele triumfuri ale noilor forme sociale în Apusul european.

Interpretarea strîmtă a formulei marxiste a dat schema curentă pentru evoluţia societăţii capitaliste şi pentru trecerea ei la formele sociale superioare.

In prima fază a capitalismului, cînd a fost construită acea schemă, economia naţională se înfăţişa, cum am văzut, ca un număr de întreprinderi independente, legate între ele numai pe temeiul raporturilor de schimb şi al concurenţii libere. Contrazicerea dintre desvoltarea forţelor productive şi formele de apropriare,— ducînd la crize tot mai violente, la centralizarea capitalurilor şi la concentrarea producţiei,— desfăcea societatea în două lagăre duşmane: masa mereu crescîndă a proletarilor, care nu dispun decît de braţele lor, pe de o parte, şi un număr tot mai restrîns de magnaţi ai capitalului, pe de altă parte. E cunoscută şarja bătrînului Wilhelm Liebknecht, care vedea încheerea naturală a acestei diferenţieri în proletarizarea întregii populaţii a ţării, redusă să trăiască din salariile pe care i le plăteşte unicul stăpîn al tuturor mijloacelor de producţie, în ale cărui mîni sînt concentrate toate capitalurile şi toată proprietatea funciară, dar care n'are ce face cu imensa „plus-valoare" îngrămădită în magaziile lui...

Societatea capitalistă crează, prin urmare, ea însăşi elementele propriei sale ruini. După ce a distrus regimul feodal şi l-a înlocuit cu „democraţia burgheză", desfiinţînd toate îngrădirile, care împiedicau „jocul liber al forţelor economice", ea dă naştere formidabilei armate de proletari, gonind pe meseriaşi din atelierele lor şi pe ţărani de pe ogoarele lor, ruinînd toată burghezia mică şi acea parte din burghezia mijlocie, care nu reuşeşte să se ridice până la Olimpul „magnaţilor capitalului".

Astfel apare pe arena istoriei o clasă socială nouă — *proletariatul*, organizat, disciplinat şi educat, prin însăşi condiţiile producţiei capitaliste, pentru a realiza transformarea societăţii capitaliste, atunci cînd contrazicerea dintre dezvoltarea forţelor productive şi formele de apropriare o va face necesară.

Aceasta este misiunea istorică a proletariatului; în faţa lui nu numai marii capitalişti, dar şi toate celelalte clase sociale,— mici burgheji, meseriaşi şi ţărani,— care se cramponează de independenţa lor economică şi vor „să oprească roata istoriei",—constitue „o singură masă reacţionară".

De aici ar rezulta, că ţările înapoiate economiceşte, în care predomină încă raporturile economice feodale, iobăgiste sau „neoiobăgiste", şi chiar ţările agricole în care pămîntul în întregime s'ar afla în stăpînirea gospodăriilor ţărăneşti, sînt ţări condamnate la stagnaţiune, până ce în ele nu va pătrunde capitalismul, determinînd „revoluţia burgheză", naşterea industriei mari, proletarizarea maselor, etc.. Astfel că aceste ţări ar trebui neapărat să străbată toată etapele evoluţiei economice din Apus, pentruca în sfîrşit să fie accesibile şi pentru ele formele sociale superioare.

Această schemă a evoluției capitaliste a fost desmințită însă de realitatea istorică.

Evoluția capitalistă în cadrul mondial nu are nici o analogie cu evoluția socială din epocele anterioare.

În antichitate sau în evul mediu fiecare formație politică alcătuia mai mult sau mai puțin un organism economic *închis și independent.* Chiar atunci cînd viața economică a depășit condițiile gospodăriei naturale, contactul, prin raporturile de schimb, cu lumea din afară putea negreșit grăbi evoluția formelor sociale într'o țară determinată, dar nu putea îngădui acesteia să sară peste nici una din treptele ei esențiale.

Chiar în prima fază a evoluției capitaliste (singura pe care a putut-o studia Karl Marx până la apariția „Capitalului"), oricît de mare desvoltare luase până atunci comerțul extern și oricît de strînse și multiple ar fi fost raporturile economice internaționale, cîtă vreme în toate statele predomina *economia națională,* se putea la rigoare concepe că mersul evoluției sociale a ori cărui stat, oricît de tîrziu ar fi intrat el în sfera capitalismului, îl va duce fatal prin toate etapele străbătute de Apusul european.

Însă urmările necesare ale desvoltării „Puterilor Mondiale" au schimbat fundamental *condițiile evoluției sociale în țările* înapoiate.

Din momentul, în care aceste „state-sindicate" au cuprins în sfera uriașelor lor organisme de producție și de schimb viața economică a întregului univers, ele au atras și în sfera transformărilor lor sociale toate țările înapoiate. O evoluție economică socială izolată și independentă pentru fiecare din acestea în parte nu mai este dar cu putință, fiindcă de fapt ele nu mai constitue un organism de sine stătător, ci formează părți integrante ale aceleiași singure economii mondiale.

În adevăr, în prima jumătate a veacului trecut, numai Anglia avea un domeniu colonial mai însemnat. Chiar în a doua jumătate a acelui veac toate coloniile celor șase mari state capitaliste din Europa nu cuprindeau o populație totală mai mare de vr'o 250 milioane, — și raporturile economice chiar dintre colonii și metropolele lor aveau la bază aproape exclusiv întreprinderile capitaliste private.

Dar în ajunul războiului din 1914, coloniile „Puterilor Mondiale" ajunseseră să cuprindă o populație de peste 600 milioane, — iar împreună cu „sferele de influențe", ca Persia, Turcia, China, etc. — populația colonială și quasi-colonială se apropia de *un miliard.* Iar după războiu, pe lîngă că și numărul „Puterilor Mondiale" a fost simțitor redus, populația țărilor dominate de ele subt diferite titluri (colonii, protectorate, mandate, sfere de influență, etc.), — sau chiar fără nici un titlu — cuprinde peste patru cincimi din locuitorii tuturor continentelor, trecînd peste 1300 milioane, din care 500 milioane se găsesc numai sub stăpînirea Imperiului britanic.

Focarul real al fiecărei din aceste formații uriașe îl constitue de fapt trei-patru mari bănci, care nu numai că diriguesc viața economică a întregului complex, dar au la dispoziție și însuși aparatul de stat cu întreaga lui forță politică și militară.*

În această structură a economiei mondiale *aproprierea* capitalistă apare subt două aspecte distincte, dar strîns legate între ele: *aproprierea* de către capital a mijloacelor de producție și *aproprierea* de către capitalismul imperialist a țărilor înapoiate. Realizarea „plus-valorii", ca temelie a economiei capitaliste, e rezultatul în același măsură al aproprierii mijloacelor de producție în țările industriale, cași al subjugării imperialiste a țărilor înapoiate. Concentrarea producției și acumularea capitalurilor e determinată, astfel, nu numai de proletarizarea maselor, ci și de întinderea sferei de exploatare în regiunile tot mai întinse ale globului.

Subt regimul capitalismului imperialist forțele productive au putut ajunge la o desvoltare neîntrecută, dar ele fatal vin în conflict cu raporturile de producție sau formele de apropriare, subt ambele aceste aspecte, întrucît pe de o parte regularea mecanismului de producție se face, cum am văzut, pe sama proletariatului, iar pe de altă parte, pentru fiecare „Putere mondială", expansiunea ei necontenită și exploatarea tot mai intensă a țărilor înapoiate constitue o condiție necesară de prosperitate.

Contrazicerea dintre dezvoltarea forțelor productive și formele de apropriare, este cu atît mai violentă, evident, cu cît mai mult crește acumularea capitalurilor și concentrarea producției, pe de o parte, și cu cît mai largi sînt masele proletarizate și cu cît mai vaste sînt regiunile căzute subt dominația capitalismului imperialist, pe de altă parte. Cînd sute de milioane de ființi omenești subt toate latitudinile geografice, — făcînd parte integrantă din același angrenaj economic, indiferent de rasă, de grad de civilizație sau de desvoltare socială, — muncesc pentru „profitul" stăpînilor unei jumătăți de duzină de sindicate capitaliste suverane, tensiunea economică se exteriorizează prin agitațiile tot mai violente ale proletariatului, prin răscoalele și revoluțiile singeroase din țările înapoiate economicește, cași prin războaele imperialiste.

În aceste condiții însă formula evoluției sociale, dată de Karl Marx, nu mai poate justifica acea concepție vulgară, după care orice țară ar urma să treacă prin toate fazele dezvoltării capitaliste, pe care le vor fi străbătut țările industriale înaintate până la realizarea formelor sociale superioare, pentru

* Cît de intimă în aceste condiții este legătura dintre capitalul financiar și puterea de Stat, se poate vedea din faptul recent că în Anglia statul a venit direct în ajutorul unei bănci, „British Trade Corporation", cu un capital de 250 milioane franci *în aur,* anume pentru a înlesni cucerirea și exploatarea țărilor înapoiate. Despre rolul Statului englez în producția petroliferă cf. *Francis Delaisi,* „Le Pétrole".

că atunci cînd presiunea forţelor productive impune o prefacere socială, aceasta, evident, *nu se poate mărgini numai la o parte din complexul economic* de subt dominaţia capitalismului imperialist, în care pot intra ţări cu structura socială cea mai variată.

Prefacerile sociale în ţările cele mai înaintate, în această situaţie, sînt *condiţionate de prefacerile corespunzătoare din ţările înapoiate*, cuprinse în complex şi, invers, orice prefacere fundamentală din ţările înaintate îşi va produce efectul şi în cele înapoiate.

In adevăr, la orice grad de concentrare ar ajunge, de pildă, producţia în Anglia — fie chiar până la desăvîrşirea imaginată de Wilhelm Liebknecht — proletariatul englez nu ar putea încă realiza socializarea mijloacelor de producţie, dacă în acelaşi timp capitalismul englez ar rămînea stăpîn pe imensul lui domeniu imperial.

Pentru a zădarnici acţiunea proletariatului, capitalismul englez nu ar avea nevoe, în asemenea caz, să recurgă nici măcar la o represiune militară directă, întrucît o simplă izolare economică de puţine săptămîni ar ajunge să reducă la capitulare Anglia *socialistă*, care nu ar putea *trăi fără aprovizionare* cu materii prime şi mijloace de existenţă.

Nu mai puţin e evident, că emanciparea Indiei şi a Egiptului de subt dominaţia britanică ar nimici puterea capitalismului şi în metropolă.

Biruinţa proletariatului în Anglia, cu alte cuvinte, e tot atîta de condiţionată de emanciparea coloniilor, cît şi emanciparea acestora de biruinţa proletariatului.

Prin urmare, presiunea forţelor productive numai atunci poate duce la o renovare socială aici, cînd această presiune ar putea impune o prefacere economică şi politică în cuprinsul *întregului* imperiu, prin desfiinţarea dominaţiei şi a exploataţiei capitaliste nu numai în metropolă, dar şi în coloniile ei cele mai înapoiate.

* * *

Jocul tuturor acestor forţe sociale, în întreaga sferă a economiei mondiale, a determinat deci acel proces de desvoltare a capitalismului imperialist, care s'a exteriorizat în seria nesfîrşită de frămîntări şi războae din ultimele decenii. Marele Războiu apare astfel ca încheerea lor necesară, în momentul cînd presiunea forţelor productive, manifestată prin toate aceste frămîntări şi războae, ajunge la maximum de tensiune, deslănţuind cea mai grozavă criză economică şi socială cunoscută de istorie, căci ea constitue criza însăşi a ordinei mondiale întemeiată pe imperialismul capitalist.

Care era, în adevăr, situaţia economiei mondiale în acel moment critic?

In fruntea „Puterilor mondiale" se aflau atunci Imperiul

britanic, cel mai vechiu stat industrial, şi Germania, cel mai nou, dar care dădea dovadă de o extraordinară putere de expansiune.

In 1914 exportul Germaniei trece peste zece miliarde de franci în aur,—adică egalează exportul britanic. Prin producţia şi exportul ei în industria metalurgică, chimică şi electrică, etc., Germania chiar întrece Marea Britanie, şi mărfurile ei încep să invadeze până şi piaţa engleză internă; marca „*made in Germany*" ajunge coşmarul capitalismului britanic.

In acelaşi timp, neîntrecuta putere militară a Germaniei, desvoltarea continuă a marinei sale, caşi expansiunea ei triumfătoare în Orient, ameninţau în fiecare zi tot mai mult înseşi temeliile imperialismului englez.

Pentru formidabilele forţe născute şi desvoltate în sînul acestor uriaşe aparate politice şi economice, cadrul economiei mondiale ajunge prea strimt: sau Imperiul britanic sau Germania trebuia să dispară de pe arenă ca Putere Mondială.

Celelalte Puteri Mondiale, cu cortegiul lor de colonii şi state vasale, nu puteau rămînea în afară de acest conflict, fie numai pentru bunul motiv, că prin firea lucrurilor învingătorul dintr'un asemenea războiu ar fi putut dicta legea lui nu numai învinsului, dar şi lumii întregi.

Criza economiei mondiale fatal a trebuit dar să ia forma unui războiu mondial.

Ca rezultat, pe arenă au rămas de fapt numai patru Puteri Mondiale,—Anglia, Statele-Unite, Franţa şi Japonia,—care şi-au împărţit întregul glob, subt egemonia necontestabilă a dualităţii anglo-saxone. *

Dar cu ce urmări pentru economia mondială? A fost biruită criza capitalismului imperialist? Va putea viaţa economică, caşi după dezastrele crizelor din trecut, să-şi reia avîntul triumfător?

Să vedem ce prevederi pot fi îndreptăţite, de condiţiile economice şi sociale concrete izvorite din acest cataclism.

* * *

Am rezumat în altă parte, după profesorul J. M. Keynes, analiza situaţiei economice a lumii: distrugerea avuţiilor acumulate de veacuri, ruina desăvîrşită a Europei centrale şi orientale, desechilibrul economic şi financiar în restul lumii,—şi, în consecinţă, scăderea catastrofală a producţiei mondiale. **

„Dictatorul aprovizionării" din timpul războiului, actualul ministru de industrie al Statelor-Unite, Mister Hoower, vede şi

* Cu toată grandiloquenţa bărbaţilor ei de stat, Italia, de fapt, nu poate pretinde rolul de Putere Mondială.

** cf. „Viaţa Romînească", 1920, No. 8: „Consecinţele economice ale tratatului de pace".

ei în „haosul moral, politic și economic al lumii de după războiu" rezultatul unei „producții demoralizate". *

Paralizarea producției și distrugerea de avuții au urmat întotdeauna crizelor industriale și în faza inițială a evoluții capitaliste, precum ele au urmat și războaelor și frămîntărilor care au însoțit evoluția capitalismului imperialist. Pe această cale se realiza, pe terenul „curățit" de criză, concentrarea și intensificarea producției: e manifestarea subt diferite forme a anarhiei economice, ca singurul mijloc de a „regula" aparatul productiv și a-i asigura desvoltarea subt regimul capitalist.

Catastrofa economică ce a urmat războiului mondial nu poate însă suferi nici o comparație cu „micile" mizerii din trecut.

Războiul a distrus mai întâiu în mare parte *forța vie* a producției—floarea muncitorimii—cu zeci de milioane.

După evaluările Asociației pentru adunarea materialelor relative la războiu (din Copenhaga), pe baza datelor oficiale, cifra totală de soldați căzuți pe cîmpul de bătălie trece peste zece milioane. Cu schiloditții și morții de pe urma războiului, sau din cauza războiului, numărul de „brațe" pierdute pentru industrie e cel puțin dublu.

In același timp și productivitatea mijlocie pe cap de muncitor,—fie din cauza sleirii fizice, fie din cauze psihologice și sociale,—a scăzut de asemeni enorm.

Așa de pildă, producția anuală de cărbune pe cap de muncitor în regiunea Ruhrului la 1913 se urca la 380 de tone, iar la 1919 ea ajunge abia la 230 de tone. Chiar în Anglia victorioasă, care a suferit cu mult mai puțin de urmările războiului,—cifrele respective sînt—400 și 337 de tone. **

Distrugerea de avuții rezultată din războiu nu poate fi nici măcar aproximativ evaluată,—ea de sigur întrece cu mult cifra la care se urcă cheltuelile de războiu după socoteala lui J. M. Keynes, care e de *2000 miliarde de franci în aur.*

Această fantastică distrugere de vieți omenești și de capitaluri era fatal să provoace o catastrofală scădere a producției mondiale,—cu toate că unul singur din beligeranți, America, a profitat din războiu și a știut să-și sporească enorm producția.

Dar în Europa producția a primit o lovitură mortală, nu numai în țările învinse,—ea a scăzut și în cele victorioase. Chiar în Anglia exportul produselor proprii, care în 1913 se urca la 13.125 milioane de franci în aur, a scăzut în 1920,—*exprimat în prețurile de înainte de războiu,*—la 9.600 milioane, iar în 1921 chiar la 6.550 milioane de franci în aur, adică mai mult ca de două ori.

Și această scădere a producției este generală, pentru absolut toate ramurile de producție (afară de producția cauciucului).

* „National Food Journal", 13 Aug. 1919.

** Toate cifrele, pentru care nu este altă indicație sînt luate din „Statesman's Year-Book".

Dar cu toată scăderea *absolută* a producției, piața suferă de supra-producție *relativă*,—adică și acea cantitate redusă de mărfuri, care poate fi aruncată în piață, nu găsește cumpărători și producția trebue să fie „regulată" pe calea obișnuită, pe sama proletariatului, prin concedierea în masă a lucrătorilor.

După datele oficiale publicate cu prilejul Conferenței din Genova, numărul lucrătorilor fără lucru în țările industriale se urcă la peste *zece milioane,*—din care numai în bogata Americă la aproape patru milioane!

Și, oricît de ciudat s'ar părea, această *supra-producție relativă* este cauzată direct de *sub-producția absolută:* ruina economică și mizeria obștească rezultate din aceasta, scăzînd puterea de cumpărare a maselor, duce la o nouă reducere a producției, iar șomajul, provocat de reducerea producției, restrînge și mai mult piața, etc.. Ce eșire poate fi din acest cerc vicios?

Astfel s'a creat o situație de o lugubră paradoxalitate: războiul a eliminat din industrie douăzeci milioane de muncitori, dar și din cei rămași încă peste zece milioane nu găsesc de lucru; producția mondială a scăzut într'atîta încît sute de milioane de oameni umblă rupți și goi, iar fabricile de țesături trebue să-și reducă producția; alte sute de milioane nu au ce mînca, mizeria fiziologică amenință cu degenerare națiuni întregi, iar în America de Nord și în Argentina porumbul înlocuește cărbunii și lemnele pentru încălzitul locuințelor și al uzinelor, fiindcă nu poate fi vîndut în condiții rentabile! *

Și totuși terenul este „curățit": au rămas numai patru Puteri Mondiale, care au doborît pe toți ceilalți concurenți, iar cît de mare a ajuns concentrarea capitalurilor, se poate vedea din datele publicate de „The National City Bank" din New-York relativ la datoria publică a principalelor state.

La începutul anului 1914 datoriile totale ale acestor state se urcau numai la 267 miliarde de franci în aur, iar după războiu ele au atins cifra „astronomică" de *2385 miliarde,* adică au crescut cu peste *2000 miliarde!* (E interesant, că această sumă cam corespunde sumei cheltuelilor de războiu).

Numai dobînzile anuale pentru aceste datorii ating suma de aproape *120 miliarde,*—adică ea este aproape egală cu suma *maximală,* cerută dela Germania subt titlul de reparații!...

Terenul este „curățit", capitalurile sînt „concentrate", dar producția nu reinvie și economia mondială nu se însănătoșează,—și tocmai din cauza acestei „curățiri" și „concentrări".

In adevăr, aceste datorii nu reprezintă vre-o avuție reală, ci numai *creanțele* capitalului financiar asupra diferitelor state pentru mărfurile *consumate neproductiv,* în timpul războiului sau

* Cf. „New-York Times" din 10 Noembre 1921 și discursul lui Nansen în ședința „Ligii Națiunilor".

din cauza războiului,—adică *avuții distruse.* Dobînzile și amortizările acestor creanțe reprezintă în fond tributul pe care multe generații vor trebui să-l plătească din munca lor, *fără a primi nici un echivalent*, celor cîteva mii de arhimilionari și miliardari, care sînt creditorii reali ai tuturor statelor.

Cu alte cuvinte, departe de a servi producției, aceste „capitaluri" constitue o sarcină sdrobitoare pentru ea.

Ce povară reprezintă datoriile lor, chiar pentru cele mai puternice din statele victorioase, se poate vedea din următoarele date :

Datoria Angliei reprezintă 40%. din întreaga ei avuție națională ; acea a Franței peste 50%., iar a Italiei chiar peste 70%.

Dacă ținem samă că în calculul obișnuit al avuției naționale nu intră numai *capitalul* propriu zis, adică mijloacele de producție în senzul strict al cuvîntului, ci și valoarea pămîntului, a clădirilor și a construcțiilor, care nu servesc direct producției,—e ușor de înțeles situația creată prin asemenea „concentrare".

Această situație poate fi de minune ilustrată de compoziția primelor parlamente alese după războiu în Franța și în Anglia.

In Camera Deputaților din Paris se numără 120 de milionari, din care 30 posedă un „capital" de peste 100 milioane,—iar vre-o doi-trei au trecut și peste un miliard !

In Camera Comunelor, 312 deputați reprezintă puternica „Asociație industrială britanică" cu un „capital" de *100 miliarde franci în aur*, adică în mijlociu cam cîte 300 milioane de fiecare deputat.

Cei ce țin în mînile lor destinele popoarelor sînt tocmai creditorii lor, care, *din cauza războiului și a ruinilor îngrămădite de războiu*, au „concentrat" în aceleași mîni și scrisurile datoriei publice, care reprezintă peste o jumătate din avuția națională a țărilor respective...

Acest fapt singur poate dovedi că războiul a ruinat toate popoarele, ridicînd deasupra lor o nouă feodalitate de bancheri și alți „profitori", care prin creanța lor și-au arogat dreptul de a-și apropria, fără nici un echivalent, o parte însemnată din producția mondială.

Dar în aceste condiții, cum poate fi reconstruită economia mondială, fiind dat că producția subt regimul capitalist este fatal limitată la puterile de absorbțiune a pieții ?

Măsurile cele mai energice propuse în acest scop de către bărbații de Stat, care și-au însușit vederile profesorului J. M. Keynes, se rezumă în anularea datoriilor interaliate și reducerea reparațiilor impuse Germaniei prin tratatul din Versailles.

Am arătat în altă parte că nu poate fi nici o nădejde pentru realizarea acestor măsuri de „reconstrucție".

Dar să presupunem, totuși, că ele ar fi realizate, și încă radical, adică prin anularea tuturor datoriilor interaliate și prin scutirea Germaniei de orice sarcină a reparațiilor.

Am ajunge pe această cale la reconstruirea economiei mondiale ?

In ce privește datoriile interaliate vizate, mai întăiu, ele se urcă în cazul cel mai bun numai la vre-o 150 miliarde, adică ele ar întrece cu puțin numai suma *dobînzilor anuale* cuvenite pentru toate datoriile publice (cele mai multe dintre ele sau au fost contractate *după* războiu sau au fost emise pe piața internă și externă, dar nu direct dela stat la stat, și deci nu sînt în discuție). Datoriile interaliate nu reprezintă așa dar decît vre-o 6%. din sarcina totală care apasă asupra statelor.

Ce ușurare deci ar putea produce anularea acestei părți a datoriilor publice asupra economiei generale ?

In al doilea rînd, anularea acestor datorii ar stinge numai creanțele, care reprezintă valorile ce au fost consumate în războiu, dar nu ar constitui o nouă repartiție a mijloacelor de producție, necesară pentru rezolvirea crizei economiei mondiale.

In adevăr, astăzi America, de pildă, are capitaluri reale, sau mijloace de producție, prea suficiente ca să-și desvolte producția ei, dar ea suferă de supra-producție relativă, adică e silită să-și reducă producția, lăsînd aceste capitaluri fără întrebuințare, fiindcă, pe de altă parte, Rusia sau cele mai multe state din Europa Centrală n'au puterea de cumpărare, pentrucă le lipsesc mijloacele necesare de producție.

Ce schimbare ar putea aduce aici simpla anulare a datoriilor interaliate ?

Nici în privința chestii reparațiilor lucrurile nu stau mai bine.

De sigur, execuția Germaniei în condițiile stabilite de tratatul de Versailles, cum arată J. M. Keynes, ar putea numai să agraveze criza mondială.

Nu mai puțin e sigur că patria profesorului din Cambridge s'ar resimți mai cu deosebire pe urma acestei execuții.

Sumele cheltuite de Anglia pentru ajutorul lucrătorilor fără lucru *întrec cu mult partea maximală ce i s'ar cuveni din reparații*, * — fără să mai vorbim de celelalte pagube pricinuite de șomaj.

Dar Germania, evident, nu ar putea plăti decît ridicînd la maximum exportul ei, cu prețuri derizorii, ceiace ar micșora încă capacitatea, și fără aceasta atît de redusă, a pieții mondiale, ar mări și mai mult șomajul, și deci și cheltuelile Angliei pentru ajutorarea lucrătorilor fără lucru.

Evident dar, pentru Anglia ar putea fi o „afacere bună" anularea integrală a datoriei de reparații a Germaniei.

Dar în forma aceasta brutală chestia nici nu se poate pune, fiindcă dacă anularea sarcinei de reparații ar putea fo-

* După cifrele oficiale prezentate la Conferința din Genova țările industriale au cheltuit efectiv în acest scop până la acea dată *peste 43 miliarde franci în aur!*

losi Germaniei, ea ar ruina la sigur Franţa caşi celelalte state creditoare ale Germaniei, cum sînt Italia, Belgia şi Serbia, ale căror finanţe nu pot renunţa la datoria Germaniei.

In cazul acesta, ce ar ciştiga *economia mondială*, dacă prăpastia astupată într'o parte, s'ar deschide în altă parte?

Factorul esenţial al crizei mondiale îl constitue scăderea catastrofală a producţiei în Germania, Rusia, Polonia, în ţările foastei monarhii Austro-Ungare (afară de Cehoslovachia) şi în Balcani. Cele peste 300 milioane de locuitori ai acestui imens teritoriu, mulţumită nivelului lor cultural, au o mai mare însemnătate pentru piaţa mondială decît miliardul de Aziaţi şi Africani,—şi mai cu samă e mare greutatea specifică a Germaniei, al cărei import înainte de războiu întrecea de *cinci ori* importul colosalului Imperiu al ţarilor.

Scăderea producţiei în aceste ţări atrage după sine, natural, şi scăderea puterii lor de cumpărare, — şi în consecinţă supraproducţia relativă, şomajul, etc., în special în Anglia şi America.

In Germania însă producţia a scăzut nu numai din cauza politicei de reparaţii, dar şi pentrucă, fiind învinsă, ea şi-a pierdut coloniile, marina, materialul rulant al căilor ferate, minele de cărbuni şi cele de fier, etc. — şi mai cu samă *fiindcă războiul însuşi, prin enorma lui consumare de valori reale, i-a distrus* o mare parte a capitalului naţional.

Mult ar putea schimba oare în situaţia aceasta simpla ertare a datoriei de reparaţii?

Caşi în chestia datoriilor interialiate, această ertare singură nu ar mări direct mijloacele de producţie ale Germaniei şi nu i-ar spori simţitor puterea de cumpărare, prin urmare nu ar uşura esenţial economia mondială.

Atunci? „Reconstruirea" Germaniei? Restaurarea aparatului ei productiv şi a puterii ei comerciale?

Dar aceasta ar putea însemna, ca rezultat final, revenirea la *statu-quo* dinainte de războiu, — adică tocmai la acea situaţie a economiei mondiale care a făcut inevitabil cataclismul mondial...

Aici e deosebirea dintre criza mondială actuală şi toate crizele din trecut, manifestate fie prin obişnuitele crize industriale din faza iniţială, fie prin războaele şi frămîntările din faza ulterioară.

Acele crize ruinau întreprinderile mai mici sau statele concurente mai slabe, — dar asigurau prin aceasta chiar o sferă de acţiune mai largă pentru cele mai mari sau mai tari, făcînd cu putinţă un nou avînt al producţiei, cu o mai mare acumulare şi o mai intensă concentrare de capitaluri. *In acest progres constă tocmai misiunea istorică a capitalismului.*

Dar odată ce, subt regimul imperialismului capitalist viaţa economică a lumii s'a închegat într'o singură gospodărie mondială, — *cercul de acţiune nu mai poate fi lărgit*, fiindcă nu mai există nici un petec de pămînt necuprins în sfera aparatului mondial de producţie.

Insă întrucît, în contrazicere cu această structură economică a lumii, au fiinţă încă, în forma „Puterilor Mondiale", mai multe focare independente de radiare a producţiei, desvoltarea naturală a acestor focare duce fatal, *subt regimul capitalist*, la ciocniri violente între ele.

Distrugerea însă a unei părţi din aparatul productiv mondial are de efect dislocarea întregului aparat, şi nu numai că ea nu lărgeşte cîmpul de expansiune al producţiei, ci îl restringe, fiindcă implică distrugerea enormă de capitaluri, însoţită de acumularea de creanţe imense, „concentrate" în mînile capitalului financiar, scăderea absolută a producţiei şi în acelaşi timp supraproducţia relativă, cu cortegiul lor de mizerii — criza financiară, prăbuşirea valutelor, ruina pentru clasele mijlocii, lipsă de lucru şi sărăcie pentru proletariat, etc...

Astfel, cu tot numărul mai redus al „Puterilor Mondiale", — desvoltarea economiei mondiale este şi mai strîmtorată decît înainte, şi dezagregarea unor părţi ale economiei mondiale agravează numai criza şi pregăteşte ulterioara dezagregare a altor focare de producţie, — noi ciocniri, noi distrucţii şi noi ruini.

Războiul mondial a trîntit la pămînt pe cel mai puternic concurent al imperialismului britanic. Coaliţia condusă de Marea Britanie a repurtat o victorie zdrobitoare. Germania, scoasă din rîndul Puterilor Mondiale, a fost silită să-şi pună, fără discuţie, semnătura în josul tratatului ce i s'a dictat; dar criza economiei mondiale a ajuns la o tensiune şi mai grozavă, lumea e prea strimtă şi pentru cele patru Puteri Mondiale rămase, — şi la orizont se desinează spectrul unui nou războiu mondial, provocat de conflictul ireductibil de interese dintre Anglia şi Franţa, aliaţii de eri.

Şi desigur, dacă nu vor interveni alţi factori, chiar generaţia actuală va fi din nou decimată de un uragan mondial şi mai groaznic.

In adevăr, dezagregarea economică a Germaniei a pus la ordinea zilei, între altele, şi problema minelor de cărbuni din Ruhr. Prin forţele ei proprii, Germania nu-şi poate apăra nici provinciile renane, nici minele de cărbuni din Ruhr. Vor intra aceste regiuni, subt aparenţa de respect pentru drepturile Germaniei, în sfera de expansiune a capitalismului englez? Dar aceasta ar însemna dominaţia nediscutată a Angliei în Europa şi reducerea Franţei la rolul de satelit al puternicului Imperiu vecin. Va reuşi Franţa, — chiar fără ocupaţie, în forma de „regulare" a eternei chestii a reparaţiilor sau prin crearea unui „Stat-tampon" quasi-independent, — să atragă Renania şi Ruhrul în sfera capitalismului propriu? Dar atunci, prin unirea cărbunelui german cu minereul francez, se va crea o bază pentru desvoltarea imperialismului francez, care ar ridica în faţa Angliei un concurent mai primejdios de cum a fost Germania înainte de 1914.

Dacă nimicirea puterii de cumpărare a Germaniei, atrăgînd după sine agravarea şomajului din Anglia, duce la un conflict de interese dintre vechii aliaţi în chestia reparaţiilor,—problema Ruhrului, în toată extensiunea ei, caşi problema strîmtorilor şi a Siriei,—care e o mină de dinamită în inima domeniului colonial al Marii Britanii, — nu pot fi rezolvite definitiv, subt regimul capitalismului imperialist, decît cu preţul situaţiei de putere mondială a unuia din cei doi rivali.

Nu e de mirare că Franţa, în faţa Germaniei dezarmate şi ruinate, întreţine o armată de două ori mai puternică decît înainte de 1914, înarmează o formidabilă flotă aeriană şi nenumărate escadre de sub-marine,—iar ofiţerii de Stat major englez pregătesc o „revoluţie în arta militară", „războiu chimic" şi „războiu de bacili"...

Dar dezagregarea economică eventuală a Franţei sau Angliei ar putea numai să ducă criza economiei mondiale la un paroxism, în faţa căruia imaginaţia omenească e mută.

Şi apoi? Un alt războiu mondial, pentrucă nu ar mai încăpea în lume Japonia şi America, sau aceasta şi Anglia? Până la „pax britannica" sau „pax americana", ca monopol mondial al capitalului financiar din Londra sau New-York, care, subt forma de „creanţe", născute din acest măcel nesfîrşit, asupra sdrenţelor omenirii sălbătăcite, ar „concentra" *în mînile sale toate* „*avuţiile*" globului pustiit?

Dar va trăi omenirea din cataclism în cataclism până ce „evoluţia" o va duce până la acest abis?

Va suferi omenirea, *va putea* ea suferi încă un singur războiu mondial?

Războiul din 1914—1918 a fost urmat de revoluţie în Rusia, Germania, Austria, Ungaria, Irlanda, de accentuarea caracterului revoluţionar al tuturor organizaţiilor muncitoreşti din Apus, de răscoale şi agitaţii violente în Orient,—în Egipt, în India, în Persia, în China, în Corea...

Acest războiu nu numai că a distrus direct zeci de milioane de muncitori, nu numai că, prin consecinţele lui, a lipsit de lucru alte zeci de milioane şi a aruncat în mizerie sute de milioane (chiar în Anglia şi America salariile *reale*, — faţă cu preţurile mijloacelor de existenţă, au scăzut cu 30%, în comparaţie cu timpul dinainte de războiu),—dar el a sfîşiat vălul mistic, care ascundea pentru masele muncitoreşti consecinţele necesare ale capitalismului imperialist.

Dacă desvoltarea forţelor productive în sinul economiei mondiale ajunge necompatibilă cu formele de apropriare, reprezentate prin sistemul „Puterilor Mondiale", ea, fireşte, duce la războiu, ca mijloc normal şi necesar de regulare a aparatului de producţie. Dar războiul mondial, ca regulator al vieţii economice, fiind în acelaşi timp vădit necompatibil cu însăşi existenţa materială a acelei „forţe productive" prin excelenţă, care este muncitorimea, —deducţia se impune dela sine:

Contrazicerea dintre desvoltarea forţelor productive şi formele de apropriare, ajunsă la acest grad de acuitate, dovedeşte că a venit momentul istoric, pentru o noua prefacere socială, —iar dacă aceasta este împiedicată—pentru *Revoluţie*.

Dar în condiţiile economiei mondiale, contrazicerea dintre desvoltarea forţelor productive şi formele de apropiare, sau raporturile actuale de producţie, nu poate fi înlăturată decît dacă prefacerea socială corespunzătoare se va produce şi ea în cadrul mondial: în consecinţă, Revoluţia va fi mondială, sau nu va fi deloc, şi... omenirea va fi aruncată în barbarie...

Acest lucru l-a înţeles şi un bărbat de stat, atît de lipsit de spirit revoluţionar, ca Lloyd George.

Îmi permit să citez un pasagiu suggestiv din memoriul său, prezentat „Consiliului celor patru" la conferinţa din Paris, în 1919:

„*Revoluţia se află la începutul ei.* In Rusia domneşte „teroarea neînfrînată. *Toată Europa este pătrunsă de spiri*„*tul revoluţionar.* Există nu numai nemulţumirea, dar *furia şi* „*mînia clasei muncitoreşti* împotriva condiţiilor ei de viaţă. „*Populaţia Europei întregi începe să se îndoiască de legimi*„*tatea actualei ordine sociale, politice şi economice.* In unele „ţări, ca în Germania şi Rusia, această fermentare ia forma „de răscoală făţişă; în alte ţări, ca Franţa, Anglia şi Italia, ne„mulţumirea se manifestă prin greve şi sabotaj,—celace inve„derează aspiraţiile de reformă socială şi politică..."

„Noi niciodată nu vom ajunge la o pace durabilă, dacă „am încerca *să ne întoarcem la condiţiile care au existat* „*în 1914*"...*

Revoluţia socială desigur nu poate fi confundată cu socializarea imediată a tuturor mijloacelor de producţie.

Orice revoluţie socială presupune înainte de toate *ridicarea la preponderenţă politică şi economică în societate a unei alte clase sociale.*

Evident că dominaţia capitalului financiar (cu parlamentele lui de „profitori", pentru care anarhia mondială şi războaele constitue,—cu toată dezagregarea aparatului productiv şi ruina şi mizeria obştească,—izvoarele bogăţiei şi puterii lor) nu poate duce decît la „reîntoarcerea la condiţiile care au existat în 1914", omenirea urmînd calvarul imperialismului capitalist până la distrugerea civilizaţiei înseşi.

Misiunea istorică de a crea o nouă ordine mondială,—care va înfrîna anarhia în întreaga sferă economică şi politică şi va asigura regularea aparatului productiv şi a tuturor raporturilor internaţionale, în conformitate cu normele de dreptate socială şi cu interesele generale ale omenirii,—cade asupra claselor muncitoreşti, care mai cu seamă sufăr de grozăviile războiului şi de prăbuşirea producţiei.

* Citat în *F. Nitti*, — „L'Europe sans paix".

Războiul şi criza economiei mondiale au invederat pentru muncitorimea de toate categoriile şi din toate ţările,—dela minerul sau lucrătorul artist din Apus până la ţăranul din Orient, şi chiar până la „felahul" egiptean sau „culi" chinez ori corean,—solidaritatea lor adincă in faţa molohului capitalismului imperialist.

Astfel procesul istoric, care impune necesitatea inexorabilă a renovării sociale, a creat şi forţele necesare pentru săvirşirea ei.

Revoluţia dar, despre care Lloyd George spune că „se află la inceputul ei", va avea in primul rînd menirea de a aduce la cîrmă clasele muncitoreşti în toate ţările cuprinse în complexul economiei mondiale, care îşi vor asigura prin aceasta *emanciparea lor economică*, precum transformările sociale din trecut le-au adus *emanciparea juridică* şi cea *politică*.

Formele concrete de realizare a nouei ordine mondiale, caşi caracterul însuşi al revoluţiei, — lent şi paşinic, sau violent şi vijelios,—vor atîrna pentru fiecare popor în parte de imprejurările de timp şi de loc, caşi de rolul lui în mecanismul economiei mondiale, şi mai cu samă de puterea de rezistenţă a claselor condamnate istoriceşte.

Dela această rezistenţă va atîrna, de pildă, dacă în capul acţiunii muncitorimii mondiale istoria va chema pe proletarii englezi sau pe bolşevicii ruşi...

Desigur, procesul se va întinde peste decenii, va suferi precipitări şi reacţiuni parţiale, in unele ţări se vor forma focare de rezistenţă îndărătnică, în altele—de anarhie distrugătoare; in unele, muncitorimea,—şi în special ţărănimea ţărilor agricole,— va putea ajunge la biruinţă pe calea consituţională şi legală, în altele ea va fi silită să recurgă la răscoală armată. Dar roata istoriei, odată pusă în mişcare de necesităţile evoluţiei sociale, nu se mai poate opri.

Aşa dar, întrebarea pusă de J. M. Keynes, dacă Europa se află pe pragul revoluţiei sau dacă civilizaţia noastră este ameninţată de prăbuşire, nu poate avea decît un singur răspuns:

Marele Războiu, care a încheiat cele două decenii de continue frămîntări şi conflicte singeroase, a fost numai un preludiu al revoluţiei mondiale. Omenirea întreagă, prinsă în acest vîrtej năprasnic, trece prin cea mai formidabilă prefacere socială, economică, politică şi morală pe care a cunoscut-o vre-odată istoria universală.

C. Stere

Shakespeare în romîneşte

Cea dintâiu piesă a lui Shakespeare tradusă în romîneşte e *Julius Caesar*. Traducerea făcută de Căpitan S. Stoica, probabil după Letourneur şi Benjamin Laroche, e tipărită cu alfabet chirilic în 1844. In 1849 T. Bagdat publică traducerile tragediilor *Romeo and Juliet* şi *Othello*, după aceleaşi traduceri franceze. *Macbeth* e tradus de St. Băjescu în 1850; iar traducerea lui *Hamlet* de către d. P. Ekonomu apare, repeţindu-se, în 1855, 1857, 1859: celace dovedeşte o preferinţă deosebită a publicului cetitor pentru această piesă.

Primele traduceri după textul englez par a fi ale lui P. P. Carp: *Macbeth*, în 1864 şi *Othello*, în 1868.

După P. P. Carp, d. A Stern* întreprinde traducerea sistematică a pieselor lui Shakespeare, după textul englez, începînd cu *Hamlet* în 1877, continuînd cu *Julius Caesar* în 1879, *King Lear* în 1881, *Macbeth*; etc.. Apoi încă două ediţii corectate ale lui *Hamlet* şi o alta a lui *Julius Caesar*. Traducerile sînt în pentametri iambici, ca originalul. Zelul d-lui A. Stern dovedeşte că d-sa vrea să îndeplinească celace ne făgădueşte în *Introducerea* dela *Hamlet*: adică de a face la noi celace în Franţa au făcut Letourneur, Benjamin Laroche, V. Hugo şi Em. Montégut, iar în Germania Schlegel şi Tieck—o traducere complectă a operelor lui Shakespeare.

Iată ce ne spune d. Stern în Introducerea d-sale:

„De cînd, în fragedă vîrstă, am putut ceti pe Shakespeare „în minunata versiune a lui A. W. Schlegel şi Tieck, iar mai „ales de cînd, mai tîrziu (pe la 1866), l-am cetit în limba origi„nalului, scrierile marelui dramaturg au devenit ceaslovul meu. „De atunci am trăit în lumea urzită de geniul său şi de vreme „a încolţit în mine dorul de a tălmăci toată opera sa, în romî„neşte".

* Nu insist asupra traducerilor mai recente fiind, desigur, cunoscute de cetitori.

Minunat! Un traducător mai bine pregătit, nu se poate, mi-am zis, cînd am cetit rîndurile de mai sus din *Introducerea* excelentei tipărituri a *Culturii Naționale*.

Să cetești pe Shakespeare de aproape șease decenii în englezește, după un deceniu cel puțin în nemțește; să ajungi să trăești în lumea urzită de geniul său și să-ți încolțească în suflet și dorul de a îmbogăți literatura romînească cu opera gigantului între giganți: sînt atîtea promisiuni de succes pentru o operă care ar face epocă în istoria literaturii noastre și l-ar așeza pe traducător în rîndul celor mai mari binefăcători și înzestrători ai ei.

*

Pătruns de aceste sentimente și cu tot respectul pentru munca cinstită mărturisită de traducător, am început să cetesc pe acestă *Hamlet*, așa de frumos tipărit. Dela primele rînduri m'am lovit de „Du-te 'n pat",—cuvinte pe care ofițerul de gardă dela castelul din Elsinore le spune soldatului, în loc să-i spună „Du-te la culcare",—așa cum se spune romînește în asemenea împrejurare. Desigur greșala nu-i mare ca înțeles, dar jignește din punct de vedere artistic și arată înclinarea *adlitteram*-istă a începătorului: ceiace te previne dela început că ai de aface cu un necunoscător al limbii, cu toate cele șapte decenii de Shakespeare-ism.

Surprinderea mea însă după puține pagini s'a transformat în uimire, apoi în indignare, iar la urmă, deprinzîndu-mă, am ajuns la plăcerea perversă de a savura absurdul și ridicolul în limbă, cu cea mai tolerantă îngăduință.

Și pentrucă, *lorsque je vois le beau je voudrais être deux*, voiu cita, aproape fără comentar, cîteva din muzicalele versuri albe în pentametri iambici ale victimei engleze, tradusă în romînește de d. A. Stern, din *Hamlet* și *Macbeth*. Pe lîngă greșelile de gramatică, de înțeles, de tonalitate, de accent... d. autor reușește uneori să stîlcească limba într'un mod cu totul *sui-generis*.

*

Voiu începe cu neajunsurile versurilor albe ale d-lui Stern; aceasta însă nu înseamnă că cetitorii nu vor putea găsi în versurile citate și alte erori decît cele formale de metrică. Apoi vom trece la erori diferite de gramatică, de înțeles... și erori *sui-generis*.

D. Stern are predilecție să termine pentametrul iambic—care cere accent pe silaba ultimă—cu o proclitică,—adică cu o particulă care n'are accent propriu, ci se reazămă în privința accentului pe cuvîntul următor, cu care aici se începe versul ce urmează :

Regina. Primi-veți mulțumirile ce se
Cuvin recunoștinței unui Rege (H., p. 69).

Regele. Ca oarecum din întîmplare să
Găsească pe Ofelia aici (H., p. 96).

Hamlet. ....da o crudă și afurisită
Lumină la omorul crîncen al
Stăpînului lor (H., p. 89).

Hamlet. ....e o zeitate care ne
Croește toate rosturile noastre,
Oricum noi le-am ciopli (H., p. 185).

Ostașul. ....Mark, al Scoției Rege,
Taman atunci cînd dreptul, înarmat
Cu vijelie, îi silise pe
Aști sprinteni Kerni să fugă (M., p. 13).

Malcolm. Acesta e ostașul care ca
Viteaz soldat, luptă ca să mă scape (M., p. 12).

Sergent. Cu trăsnete 'ndoite, astfel că
Ei pe dușmani se năpustiră cu
De două ori îndoite lovituri (M., p. 14).

Banquo. Și teamă mi-e că pentru asta ai
Jucat un joc mîrșav (M., p. 54).

Macbeth. ....aceasta a
Făcut-o Banquo (M., p. 58).

Macduff. În fire, 'i tirania care a
Pricinuit golirea făr' de vreme
De tronuri fericite (M., p. 94).

Ross. Urechea ta să nu
Urască deapururi limba mea,
Ce-o va umplea cu cel mai groaznic sunet,
Ce-a auzit cândva (M., p. 100).

Macbeth. Amintitoare dulce! Haide dar,
O bună mistuire pofta să
Urmeze, sănătatea pe-amândouă (M., p. 67).

*

Să lăsăm metrica d-lui Stern, căci acest domeniu e prin natura lui limitat, așa că autorul nu are posibilitatea acelei variate creațiuni în domeniul limbii, care dă un farmec deosebit traducerilor d-sale, în ce privește gramatica, expresia, tonalitatea, picturalitatea... și deosebitele originalități *sui-generis*. Vom fi sobri în citații, lăsînd pe cetitor în contact direct cu d. Stern :

Hamlet. Și mai tîrziu, cînd vor ajunge ei *înșile* actori (H., p. 84).

Banquo. Și parc'ați fi femei; dar barba voastră
M'oprește-a tâlcui că *o* sunteți (M., p. 17).

Macbeth. Vorbiți, dac'*o* puteți! Ei, ce sunteți? (M., p. 17).

Macbeth. Voiu fi, iubito, rog s'*o* fii și tu.
Cum mă îndemni, așa să fii cu Banquo.
Intâietate dă-i *cu ochi și limbă* (M., p. 62).

Se va vedea mai departe, din citații, că și Hamlet vorbește astfel.

Hamlet. ...vă mulțumesc, și zău, *dragilor* amici,
mulțumirile mele ar fi prea scump plătite cu un ban (H., p. 81).

Macbeth. ....și voiu pune 'n sânul vostru
O treabă-a *căruia* infăptuire
Vă scapă de-un dușman (M., p. 59).

Lordul. Fiul lui Duncan,
Al *căruia* drept ăst tiran îl ține,
Știu că-i la Curtea Angliei, primit
De sfântul Eduard cu-atât *favor* (M., p. 76).

Macbeth. A zilei jivini bune picotesc
Și-*ai* nopții duhuri negre prăzi pândesc (M., p. 63).

Horatio. Tot *spiritul* drumeț și rătăcit,
Din mare sau din foc, pământ sau aer,
Aleargă în *ocolul* său (H., p. 27).

Ocolul spiritelor!

Vrăjitoarele. Duhuri negre și *plăvane* (M. p. 80).

Dacă duhurile, aleargă în ocol, desigur pot fi și plăvane!

Regele. Vai, cine va răspunde de acest
Fapt singeros? Se va da vina *nouă* (H., p. 138).

In loc de: se va da vina pe noi.

Gentilom. Vorbește mult de tatăl ei, și spune
C'aude că e lumea rea, și geme
Și-și bate *'n* piept, dă cu piciorul 'n paie (H., p. 148).

In loc de: se bate 'n piept, se sparie de cel mai mic lucru.

Marcellus. Să-l urmărim. Căci nu se cade ca
Să ni-*i* supunem astfel (H., p. 51).

In loc de: să ne supunem lui astfel.

Horatio. ...Tăcere! iacă vine iarăși!
Mi-l pun în drum, chiar de m'ar prăpădi (H., p. 26).

In loc de: mă pun în drumul lui sau drumu-i.

Lennox. Și crunte *întîmplări* din nou *clocite*
Acestui jalnic timp (M., p. 46).

Vom vedea mai departe, din citații, că sint și *tovarăși clociți*.

Polonius. Ei, Ofelio, *ce e vestea?* (H., p. 65).

Rosencr. Cum se poate asta, când aveți
glasul Regelui însuși pentru urmarea voastră *pe* tronul Danemarcei? (H., p. 119).

Macbeth. M'oi bate până'mi va fi hăcuită
Din oase carnea. (M., p. 110).

Macbeth. Un basm urît făcea să se sbârlească
Tot păru'*n* cap. (M., p. 114).

Bernardo. Șezi jos puțin, și lasă-ne să *dăm*
Din nou *năvală în urechea ta* (H., p. 21).

!!!

Primul actor. Pirus *năvălește'n* Priam (H., p. 89).

!!!

Ross. Ei, cercetând *urmarea* acelei zile (M., p. 20).

In loc de: restul acelei zile.

Lady Macb. Acolo *doarme* doi? (M., p. 40).

Banquo. La noapte o să plouă (M., p. 64).

Ca la București!

Hamlet. O flautele! Ia să vedem una.—
Ca să vorbim între noi—dece
umbli să-mi *prinzi vîntul?* (H., p. 119).

Macbeth. Să bănuesc a demonului *șoaldă*
Ce m'a mințit cu glas de adevăr (M., p. 116).

Macbeth. Ș'ași vrea c'al lumii șart să se doboare!
Alarmă dați! Urgie, vin'! Vânt, bate!
Noi *barem* vom muri cu *hamu'n* spate (M., p. 116).

Curios rege şi Macbeth: purta hamuri în loc de zale, *barem* să se potrivească cu Fortuna, căreia i-a venit capriciul să-şi schimbe coiful pe *căciulă cu penaş*, după cum se va vedea mai departe.

Duncan (către Lady Macbeth).
Cu asta *vă* învăţ
Ca sa-*mi* doriţi un *bogdaproste* pentru
A voastră trudă (M., p. 30).

Aşa se dovedeşte că *bogdaproste* îşi trage originea dela Curtea lui Duncan!

Regele. Dulos şi vrednic e din parte-ţi, Hamlet,
Că tătălui *dai ăst prinos de doliu* (H., p. 32).

Păcat că nu e şi limba corectă!

Horatio. Dar după cât îmi pot *da cu părerea* (H., p. 23).

Se vede că Horatio cetise pe Caragiale!

Regele. ...nici o *sănătate veselă*
Nu se va *bea* în Danemarca astăzi (H., p. 33).

!!!

Hamlet. Şi orice s'ar mai întâmpla *azi noapte*,
Daţi-i un înţeles, dar nu *o limbă* (H., p. 40).

Această comunitate de limbagiu între Hamlet şi Macbeth va da de gîndit comentatorilor!

Polonius. Aici, Laertes? Hai pe bord. Ruşine!
Căci vântul şeade'n *ceafa pînzei* tale (H., p. 43).

Ce eufuism original!

Polonius. Dar nu-ţi toci tu palma ta, dând mâna
Cu orice nou *clocit tovarăş* (H., p. 43).

Vezi mai sus: *întîmplări clocite.*

Polonius. Căci dând, ades pierzi banii şi *prieten*,
Luând, toceşti *muchea gospodăriei* (H., p. 44).

!!!

Hamlet. ...*ăst* nărav
la faptelor pe cari le săvârşim
Oricât de falnice sunt, măduva
Şi *sâmburele vredniciei* noastre (H., p. 48).

A traduce pe Shakespeare desigur se cere... un *sîmbure*...

Regele (către Hamlet).
Dar ca să stărui 'n cerbicoasă jale,
E faptă de *arţag* nelegiuit (H., p. 32).

*

Cînd a apărut întâia ediţie a lui Hamlet al d-lui Stern, în 1877, A. D. Xenopol a atras atenţia traducătorului, în *Convorbiri Literare*, că nu ştie romîneşte. Criticul imputa traducătorului că confundă *murg* cu *amurg*; că traduce *a se speria de nimic* cu *a da cu piciorul 'n paie*, etc.. Azi, după 46 de ani, cu drept se poate imputa aceluiaşi traducător încă mai mult, după cum desigur cetitorul s'a putut convinge din citatele făcute. Şi, chiar şi azi putem imputa d-lui Stern că d-sa lasă o regretabilă confuzie de înţeles între bold şi imbold, între a aduce şi duce, între a atrage şi trage, între berc şi berg... şi că greşit traduce the Ghost of Hamlet's Father cu Năluca. Oricare din cuvintele Umbra, Fantoma, Stafia poate înlocui cuvîntul Năluca cu succes, şi e curios că d. Stern, avînd la dispoziţie atîtea cuvinte adequate, a ales tocmai pe cel nepotrivit.

Să-l lăsăm pe traducător să lămurească singur confuziile mai sus amintite:

Macbeth. ...Cutează mult,
Cu neînfricoşatul *bold al* minţii (M., p. 56).

In textul original e „dauntless temper of his mind", adică imboldul, nu boldul.

Hamlet. Fii duh sfinţit sau blestemat strigoiu,
Du-mi adieri din cer sau vânt din iad,
Albi gânduri milostive sau cumplite,
Tu vii în chip aşa de'ntrebător,
Că'ţi voi vorbi (H., p. 48).

In textul original e „bring", adică a aduce adieri din cer, nu a le duce—ceiace n'ar avea niciun înţeles.

Regele. ...prin tovărăşia voastră.
Să-l *trageţi* la plăceri (H., p. 68).

A trage la plăceri! Nu e oare de prisos să mai insistăm?

In piesa *Macbeth*, la p. 16, găsim *„guzganul codoberg“*, traducerea originalului englez „a rat without a tail“, adică guzganul fără coadă sau *berc*, s'ar putea admite. Guzganul *codoberg* al d-lui Stern a eșit dintr'o confuză analogie a d-sale cu *melc codobelc*, formîndu-se astfel acest cuvînt original și bizar după cum s'au format cuvintele Spitzberg sau Steinberg.

E curioasă și ortografia cuvintelor *azinoapte* (H., p. 58) și *azi noapte*, in două cuvinte (H., p. 40), in care se vede analiza etimologică pe care o face d. Stern. Evident că forma neliterară *asnoapte* a indus in eroare pe d. Stern, împreunind două cuvinte incompatibile. Nu cred că-i corect de asemenea expresia *„cutez să văd“* (M., p. 69), in loc de cutez să mă uit sau cutez să privesc. Dar, dacă aşi menţiona toate erorile de limbă de această natură, nu mi-ar ajunge spaţiul unui intreg număr de revistă.

Mai găsim şi alte traduceri curioase, care păcătuesc adinc împotriva fondului:

A. Stern.—*Macbeth*. Şi grâul înfrăţit ar *poligni*,
s'ar nărui copaci... (M., p. 80).

W. Shakespeare.—*Macbeth*. Though bladed corn be lodged and
trees blown down; (M., Act. IV, sc. I., 55).

A poligni, să fim drepţi, e cuvîntul zeţarului; al d-lui Stern e *a poticni*. Griul înfrăţit care poticneşte însă e figura exclusivă a d-lui Stern, în total şi în parte; căci după cum se vede din textul englez, nici unul din cele trei cuvinte: griu, înfrăţit şi a poticni nu există în Shakespeare, iar tabloul pictat de d. Stern e cu totul lipsit de plasticitate, de putere de viziune şi de pulsaţia evocării şi-a înfiorării prin reducerea acţiunii din verb dela a face holdele una cu pămîntul la simpla clătinare a lor subt boarea unei adieri. Şi cum coordonează d. Stern elementele tabloului: un vînt care face griul abia să poticnească iar copacii îi nărue,—după d. Stern, iar după Shakespeare îi desrădăcinează! Şi e păcat că d. Stern reduce atît de mult pe Shakespeare. E vorba aici de unul din cele mai grandioase şi mai grozave tablouri din Shakespeare şi din literatura întreagă a omenirii. Nu e vorba de un rustic lan de griu, care învălureşte la bătaia unui vînt de vară, ci de deslănţuirea stihiilor care prăbuşesc totul în neființă.

Cuvîntul *înfrăţit* creat de d. Stern, care poate suggera viaţă şi belşug, contrazice tocmai ideia de distrugere potenţată de Shakespeare prin fiecare cuvînt. In textul englez holdele sînt culcate la pămînt şi distruse (ceiace suggerează foametea şi moartea oamenilor); copacii sînt smulşi din rădăcină (nu năruiţi); mările răsvrătite inghit corăbiile; catapitezmele templelor se răstogolesc în ruină; crestele castelelor şi vîrfurile piramizilor sînt

făcute una cu temeliile lor; şi înşişi germenii vieţii de pretutindeni pier pentru veşnicie.

Priviţi acum tabloul d-lui Stern:

Macbeth. Chiar dacă vânturile-aţi deslegă
Pornindu-le la luptă cu biserici,
Chiar dacă valurile înspumate
Ar îneca şi înghiţi corăbii,
Şi grâul înfrăţit ar poligni,
S'ar nărui copaci, s'ar prăbuşi
Castele peste păzitori; chiar dacă
Palat şi piramizi s'ar cobori
Cu crestele lor pân'la temelii,
Şi s'ar sdrobi sămânţele naturii (M., p. 80).

Intrebuinţarea formelor nearticulate *biserici*, *corăbii*, *copaci*, *castele*, *piramizi* şi forma singulară *palat* arată aici pe lîngă o uimitoare lipsă de simţ al limbii dar şi suprimarea cu totul a orizontului infinit al tabloului.

O vrăjitoare. Cu maţele-unui tigru *dres*
Fac terciul lipicios şi des (M., p. 79).

Cuvîntului *dres* nu-i corespunde nimic în originalul englez, iar în romîneşte, aici, nu are nici un înţeles. D-lui Stern i-a trebuit o rimă. D-sa vrea să fie şi poet, nu numai traducător. Borş dres se poate spune, dar tigru dres!

Macbeth. Actor ce chinuit se *lefăie*
Un ceas pe scenă, şi nu se mai vede (M., p. 115).

Lefăie e în loc de *lăfăe*; dar a se lăfăi chinuit e contradicţie în termeni. Asta nu are aface, dovadă:

Regele. Poporul răscolit, mocnit, răstit (H., p. 152).

Se vede că Regele e zăpăcit şi nu ştie ce vorbeşte.

O particularitate curioasă au toate personagiile dela Curtea din Elsinore: toate vorbesc cu *ăla* şi cu *ăsta*,—de altfel aceiaşi bizarerie de limbagiu se observă şi în *anturagiul* lui Macbeth. Şi cuvintele sînt stilcite la fel la ambele Curţi:

Primul actor. ...un *hăd* trăsnet asurzeşte urechea
lui Pirus (H., p. 89).

Macbeth. Al cărui chip *hăd* îmi zbârleşte părul (M., p. 22).

Trebue de observat însă că la Curtea lui Macbeth cuvîntul *hîd* e bine întrebuinţat, ca înţeles.

Polonius. ...dar de-i *el* pe care-l ştiu,
E un stricat (H., p. 63).

Polonius. Au i-*ai dat vorbe* aspre de curând? (H., p. 67).

Astfel Polonius ne aminteşte de Hamlet şi de Macbeth; se vede că acesta era limbagiul Curţilor pe atunci.

Rosencrantz. Ambiţiunea este de o fire aşa de *aeroasă* (H., p. 80).

Rosencrantz şi Guildenstern. Suntem *la* serviciul vostru (H., p. 80).

Hamlet. O, timpul e *scrîntit* (H., p. 61).

Hamlet. Regina şi curtenii, pe cine urmează ei?
Şi c'un alaiu aşà *schilod*? (H., p. 180).

Regina (presărând flori pe sicriul Ofeliei).
Dulceţuri celei dulci! Rămâi cu bine (H., p. 181).

E admirabil acest *dulceţuri*, iar prin *rămâi cu bine*, urat unei moarte, sintem siguri că d. Stern a voit să caracterizeze credinţa în viaţa viitoare a Reginei,—o scăpare din vedere a lui Shakespeare.

Hamlet. Crezi tu că Alexandru a *arătat* aşa în pământ? (H., p. 179)

Hamlet. Alexandru s'a *întors* în pulbere (H., p. 179).

Rosencr. Alteţă... ce *ospăţie de post* vor găsi actorii
la *d-voastră*! (H., p. 82).

Alteţa d-voastră! E bine zis.

Hamlet (în scrisoarea către Horatio).
Nu apucarăm a fi două zile pe mare, când un pirat bine armat se luă după noi. Văzând că eram cu pânzele prea încete, am îmbrăcat vitejie silită, şi, în timpul încăierării, sării pe bordul *lor* (H., p. 159).

Bietul Hamlet, cît e de agramat! Ceiace însă e mai grav e faptul că confundă un om cu o corabie.

*

Cu toată dorinţa pe care traducătorul mărturiseşte că o are de a înzestra literatura romînească cu ceiace în adevăr îi lipseşte, d-sa deviază uneori dela *ceaslov* în mod foarte original: sau îl traduce fără niciun înţeles sau îi dă un înţeles tocmai contrar textului original:

A. Stern.—*Polonius* (către Reynaldo).
Şi vezi să nu neglije muzica (H., p. 65).

W. Shakespeare.—*Polonius* (către Reynaldo).
And let him ply his music (H., Act. II, sc. I, 73).

După textul englez, Polonius sfătueşte pe Reynaldo să-l lese pe Laertes să se dea singur de gol în conversaţia cu el. Ideia din această consacrată expresie a limbii engleze corespunde înţelesului din expresia romînească *paserea pe limba ei piere*, —pe care bine că n'a transcris-o aici d. Stern, cum d-sa are o predilectă slăbiciune pentru locuţiuni neaoşe romîneşti. Din traducerea romînească însă a d-lui Stern, înţelegem că Polonius ţinea foarte mult ca fiul său să studieze bine muzica, şi de aceia se îngrijea să nu o neglijeze.

A. Stern.—*Hamlet* (către Polonius).
Domnule, ai fi aşa de bătrân ca mine, dacă ai putea merge ca racul deandaratele (H., p. 77).

W. Shakepeare.—*Hamlet* (către Polonius).
Sir, shall grow old as I am, if like a crab you could go backward (H., Act. II, sc. II, 5—6).

Traducerea d-lui Stern e tocmai contrară textului original şi de aceià nu poate avea niciun înţeles. Hamlet spune lui Polonius că ar putea să se reîntoarcă la tinereţă, dacă ar putea merge înapoi, în timp. E vorba ca Polonius să poată întineri, nu îmbătrîni, căci bătrîn era. D. Stern e pichilit însă de cuvîntul englez *old* care izolat înseamnă bătrîn, dar care în context arată vîrsta în general. Traducerea romînească e: „Domnule, ai deveni tînăr ca mine, dacă ai putea da îndărăt ca racul".

A. Stern.—*Hamlet* (către actor).
O, vechiul meu prieten!
Faţa ta s'a umplut de ciucuri de când te-am văzut *în urmă*: nu cumva vii în Danemarca ca să mă tragi de barbă? (H., p. 87)..

W. Shakespeare.—*Hamlet* (către actor).
O, my old friend! why thy face is valanced since I saw thee last; comest thou to beard me in Denmark?
(H., Act. II, sc. II, 442—444).

Il ertăm pe d. Stern pentru *„te-am văzut în urmă"*. E scuzabil, căci d-sa nu ştie romîneşte. Dar totuşi îl întrebăm: ce înseamnă acest actor cu ciucuri pe faţă care vine în Danemarca să tragă pe Hamlet de barbă? Evident că d-sa nu stăpîneşte nici limba engleză... şi-atunci, e drept, între aceste două limbi, d-sa e „ca romînul imparţial". D. Stern putea să găsească în orice dicţionar englez că „valanced" înseamnă cu barbă mare, nu cu ciucuri, şi verbul „to beard" nu înseamnă aici a trage de barbă ci a te măsura în barbă cu altul, a-l sfida cu barba ta, a-l concura, a-l întrece. Textul englez e din cele mai clare şi traducerea lui în romîneşte nu cere nici o sforţare:

O, bătrînule prieten! Pentruce ţi-ai lăsat barbă aşa de mare, decînd te-am văzut pentru ultima dată; vii să mă sfidezi aici în Danemarca?

Actorii care tocmai sosiseră la Elsinore veneau direct din Wittenberg, acolo unde Hamlet îşi petrecuse viaţa de student şi legase prietenie cu ei. El nu-i mai văzuse decînd părăsise celebrul oraş universitar. Acesta-i un pasagiu foarte important pentru comentatori şi d. Stern îi aruncă în mare încurcătură înlocuind barba actorului prin ciucuri. Shakespeare nu s'a jucat cu barba actorului cum se joacă d. Stern cu noi. Şi Shakespeare nu pune nimic de prisos, dar nici nu dă informaţii directe asupra personagiilor. Toate precizările şi concretizările, — şi Shakespeare e extrem de precis şi de concret,—se încheagă şi se complectează numai din dialog şi acţiune. Nu e scriitor atît de discret şi atît de brutal realist, în cele mai mici amănunţimi, ca Shakespeare.

Hamlet purta barbă. In soliloccul II, Act. II, sc. II, 600, în culmea indignării împotriva sa însuşi, Hamlet exclamă de ce nu se găseşte cineva să-l pălmuiască, să-i smulgă barba şi să i-o arunce în faţă. In *pasagiul*,—tradus atît de original de d. Stern,— Hamlet îşi arată surprinderea, cu un humor prietenesc, cînd îl revede aşa de bărbos pe vechiul lui *amic* din Wittenberg, căci el nu-l lăsase cu barbă, la despărţire. Atunci, dacă actorul, la plecarea lui Hamlet din Wittenberg, nu avea barbă, iar acum, cînd soseşte la Elsinore, are o barbă care îl surprinde pe *Hamlet*, *se pune întrebarea de cît timp a plecat Hamlet din Wittenberg?* O barbă mare ca a actorului nu putea creşte numai în patru luni, căci numai de atîta timp putea lipsi Hamlet din Wittenberg, dacă admitem că el a părăsit oraşul atunci cînd tatăl său a fost asasinat. Vremea scursă între asasinarea bătrînului Rege Hamlet şi sosirea actorilor la Elsinore e precis măsurată de Ofelia în Act. III, sc. II, 136; precum vîrsta lui Hamlet e exact calculată de gropar în Act. V, sc. I, 156, 161, 177; şi după cum, cu aceiaşi discretă ingeniositate, Shakespeare ni-l arată pe Hamlet cu părul buclat în Act. I, sc. V, 18 şi în mantia de doliu în Act. I, sc. II, 77.

Tocmai în această barbă, în care se încurcă d. Stern, comentatorii lui Shakespeare găsesc un argument irefutabil că Hamlet se întorsese la Curtea din Elsinore, cu mult înainte de asasinarea tatălui său, adică de un timp mult mai îndelungat decît patru luni. Faptul e coroborat imediat, tot în acest pasagiu, prin cuvintele lui Hamlet către actriţă: „Te-ai apropiat de cer cu un toc, decînd te-am văzut pentru ultima dată". Evident că un om nu creşte cu un toc în înălţime numai în patru luni. Intoarcerea lui Hamlet la Curtea din Elsinore, cu mult înainte de asasinarea bătrînului Hamlet, stabilită indirect şi prin alte pasagii din text, pe care desigur Shakespeare nu le pune de prisos cu atîta insistenţă,—căci el nicăeri nu *povesteşte* ci numai caracterizează *acţiunea*,—este un fapt de cea mai mare importanţă, pentru lămurirea discuţiilor asupra caracterului lui Hamlet. Trăind la Curtea Danemarcei, înainte de a începe să cadă nenorocirile pe el, Hamlet putea să fie cunoscut la Curte şi de popor în adevărata lumină a caracterului său, neintoxicat de dureri şi suferinţi.

Nu pentru a încerca pe cei care-l concep pe Hamlet ca pe un om lipsit de voinţă, ni-l prezintă Shakespeare pe acest fascinant şi enigmatic Prinţ al Danemarcii, dela început, aşa de grozav, de curagios şi de hotărît,—de *plin de voinţă*,—în scena cînd Umbra apare, în Act I. sc. IV. Cei doi tovarăşi de santinelă, militari, deprinşi cu vegherile de noapte, se „distilează în gelatină", cînd văd apărînd Umbra; numai *nehotărîtul* Hamlet nu-şi pierde cumpătul şi hotărît o urmează şi-i cere să-i vorbească. Iar cînd Ofelia, crezînd că e nebun, îl plînge pe Hamlet ca pe un curtean şi un oştean în Act. III, sc. I, 159, desigur nu reproduce decît părerea celor din jurul lui, care aşa îl cunoşteau.

Dar iată c'am eşit din chestie: aici nu e vorba de Hamlet al lui Shakespeare, ci de Hamlet al d-lui Stern.

Regret că d. Stern s'a *„poticnit"* atît de rău înaintea unei bărbi, dar sînt convins că dacă *Hamlet* al d-sale ar avea destulă viaţă să sară din paginile volumului *Culturii Naţionale*, deprins cum e cu expresii elegante ca a *„şterpeli, a-şi face mendrele şi daraverile"*,* nu l-ar cruţa pe d. Stern, părintele său legitim, dacă d-sa ar voi să-l tragă de barbă, ci parafrazînd pe fratele lui bun, *Mitică*, i-ar *„trage un perdaf* în lege",** strigîndu-i, cum se obişnueşte la Curtea d-lui Stern dela Elsinore: *„Păzea" !****,— barba, barba-i cu belea!* Titanii oare nu s'au răsvrătit împotriva lui Joe născătorul lor? La ce te poţi aştepta atunci dela un om care aruncă, ca adio suprem, o insultă**** asupra corpului neînsufleţit al mamei sale!

Shakespeare e un autor de refugiu din lumea realităţilor banale şi apăsătoare de absorbire a întregii noastre fiinţi în altă lume vijelioasă şi înaltă, cînd vrem să scăpăm de grijile, amărăciunile şi mîhnirile de toate zilele. Pentru destinderea nervilor însă, declar că nu e carte mai potrivită decît Shakespeare-ul d-lui Stern, care ne transportă într'o lume cu totul veselă şi hazlie, şi nu avem decît de mulţumit *Culturii Naţionale*, care contribue cu atîtea sacrificii la răspîndirea unei asemenea literaturi, atît de frumos tipărită.

Să-l lăsăm pe d. Stern să continue:

A. Stern.—*Hamlet.*

A fi om mare
Cu-adevărat, e să nu te urneşti
Făr'de temeiuri mari. Dar s'intri'n ceartă
Cnlar pentr'un paiu când e în joc onoarea. (H., p. 147).

* Vezi p. 291
** Vezi p. 292
*** Vezi p. 291
**** Vezi p. 261

W. Shakespeare.—*Hamlet.*
Rightly to be great
Is not to stir without great argument,
But greatly to find quarrel in a straw
When honour's at the stake. (H., Act. IV, sc. V, 53—56).

Dupăcum se vede, înțelesul primei fraze e tocmai contrar, și prin traducerea d-lui Stern e distrus raportul antitetic cu fraza a doua. Astfel efectul contrastului nu mai scoate în relief deia și textul tradus în total ajunge o simplă umplutură de cuvinte fără senz. D. Stern s'a lăsat atras de aparența versului al doilea și-a alunecat cu ușurință peste *but* din versul al treilea.

Înțelesul pe romînește e următorul:

A fi mare cu adevarat
Nu înseamnă să te miști numai pentru o cauză mare,
Ci cu ardoare să găsești pricină chiar într'un nimic
Cînd onoarea e în joc.

A. Stern.—*Hamlet.* Va să fiu crud, ca să pot face bine;
Așa începe rău, dar mai rău vine. (H., p. 134).

W. Shakespeare.—*Hamlet.* *I must be cruel, only to be kind:*
Thus bad begins, and worse remains behind
(H., Act. III, sc. IV, 177—178)

Aceste sînt cuvintele lui Hamlet adresate pe jumătate mamei sale și pe jumătate lui însuși, dupăce i s'a potolit furtuna din suflet, în scena din camera de dormit a asasinatului rege Hamlet,—scenă de neîntrecută grozăvie și înălțime morală, în care Hamlet o insultă pe mama lui, o umilește și apoi se'nduioșează de suferința ei și o compătimește cu milă și cu iubire.

Scena care culminează în dialogul:

Regina. O Hamlet, mi-ai rupt inima'n două.
Hamlet. O, aruncă partea cea mai rea din ea
Și trăește mai curată cu cealaltă jumătate.

Niciodată în vreo literatură un om n'a rostit cuvinte mai divine. Conflictul între indignarea față de degradarea mamei lui și iubirea ce o avea pentru ea, ațițat încă prin inconștiența Gertrudei, îl exasperează pe Hamlet până la paroxismul nebuniei. Dupăce uraganul a trecut, el începe să-și revină și, ca soarele după furtună, bunătatea, duioșia, ertarea și dorința arzătoare de a salva și înalța sufletul Reginei îl însenineaza. Atunci cu sufletul *muiat*, simțind el durerea mamei la insultele fiului, cu un sentiment de ispășire și crezînd că mama sa intră în o nouă viață de purificare,—rupîndu-se de Rege și impunîndu-și penitență,—rostește Hamlet acele cuvinte, enigmatizate de d. Stern, care trebuesc traduse astfel:

Trebue să fiu crud, numai ca să fiu bun:
Astfel începe un rău, dar răul mai mare rămîne în urmă.

D. Stern însă nu iartă pe Regină:

A. Stern.—*Hamlet.* Horatio, mor.—
Regină *svânturată*, Adio (H., p. 201).

W. Shakespeare.—*Hamlet.* I am dead, Horatio,
Wretched queen, adieu! (H. Act. V, sc. II, 344).

Printr'un singur cuvînt d. Stern dovedește scînteetor, aici, ceiace în mod convingător a făcut până acum în două sute de pagini,—că n'a înțeles nimic din sufletul lui Hamlet.

Închipuiți-vă pe acest Hamlet din scena ultimă,—formidabil ca un element al naturii, care de pe pragul morții face dreptate ucizînd pe Claudius, iartă pe Laertes, salvează dela moarte pe Horatio, proclamă drepturile lui Fortinbras la coroana Danemarcei și care domină scena tot timpul cu o putere de voință și bunătate supraumană,—cum, în fața eternității ce se deschide înaintea lui, aruncă suprema injurie asupra corpului neînsuflețit al mamei sale, pe care atîta o iubise, pentru care atîta suferise. În adevăr e Shakespeare—iată neînțelegerea.

Regină svînturată! Unde a găsit d. Stern acest înțeles al cuvîntului englez din original? Înțelesul lui primar e nenorocit sau nefericit; și acest lucru a spus Hamlet mamei lui,—salut de despărțire și de compătimire eternă:

Nenorocită regină, adio!

Dar d. Stern e consecvent cu Hamlet-ul d-sale, care nu arare ori e trivial, și nu numai el e astfel la Curtea din Elsinore:

Hamlet. Ieșii dar din cabină
. . . .
Il nimerii, le *șterpelii* pachetul (H., p. 185).

Hamlet (către Regină).
Să-i spui (Regelui) întreaga *daravera* mea (H., p. 135).

Hamlet (despre Polonius).
Cât despre acest *boier*, îmi pare rău (H., p. 134).

Hamlet (către Laertes).
Mă tem că'ți *faci doar'mendrele* cu mine (H., p. 198).

Laertes (către Hamlet).
Așa *ziceți*? Haide dar!
Păzea acum! (H., p. 199).

E admirabil şi acest ziceţi!

Hamlet (către Rosencrantz şi Guildenstern).
Dragi băieţi, ce mai faceţi amândoi? (H., p. 78).

Ce Hamlet drăguţ!

Hamlet (despre Osric).
El a făcut nazuri cu ţâţa.
'nainte de a suge dintr'însa. (H., p. 193).

Pe lingă vulgaritate e aici şi o proastă traducere care falşifică înţelesul, înlătură caracterizarea personagiului şi distruge complect nota de fin humor persiflant al lui Hamlet. Iată textul original:

Hamlet. He did comply with his dug before
he sucked it (H., Act. V, sc. II, 195).

Ceiace se traduce prin:

El a făcut reverenţe sînului înainte de a suge.

Hamlet (către Ofelia).
O vom afla dela *cumătru* acesta (H., p. 110).

Ofelia (către Hamlet).
Alteţă, cum *v'a mers* de-atâtea zile?

Hamlet (către Ofelia).
Plecat îţi mulţumesc: *de*, bine, bine (H., p. 99).

E atît de elocvent acest *de!*

Regele (despre Hamlet).
Nici omul cel extern nici cel lăuntric
Nu seamănă cu ce a fost (H., p. 68).

Regele. O, crima mea e *râncedă*, ea *pute spre cer!* (H., p. 123).

O crimă rîncedă, care pute spre cer! viguros limbagiu!

Regele (către Hamlet).
Nepoate Hamlet, ştii *ce e* prinsoarea? (H., p. 196).

Regina (către Polonius).
Fii pe pace,
Şi las pe mine (H., p. 126).

Polonius (către Rege despre Regină).
Şi v'asigur
Că dânsa îi va *da* (lui Hamlet) un *perdaf în lege* (H. p. 123).

Horatio (către Hamlet).
Curând va *prinde vestea* el din Anglia,
Cum s'a sfârşit acolo *daravera* (H., p. 187).

A. Stern.—*Ofelia.*
Cum vrei ca dintre toţi ceilalţi,
Pe dragul tău să-ţi spui?
După *căciulă*, după *băţ*,
Şi după *opinca* lui (H., p. 149).

W. Shakespeare.—*Ophelia.*
How should I your true love know
From another one?
By his cockle hat and staff
And his sandal shoon.

Deosebirea între imaginea d-lui Stern şi a lui Shakespeare e exact aceia dintre un cioban cu cuşmă, cu ghioagă şi cu opinci şi un cavaler medieval cu insemnu de pelerin la pălărie, cu toiag şi cu sandale.

Traducerea exactă a textului original e:

Cum aşi putea cunoaşte eu
Pe iubitul tău dintre alţii?
După însemnul de pelerin la pălărie, după toiag,
Şi după sandalele lui.

Traducerea localizată a d-lui Stern desigur nu se poate explica prin nebunia Ofeliei.

Guildenstern (către Hamlet).
Nu suntem tocmai *penaşul* pe *căciula* Fortunei (H., p. 78).

Iată că şi Fortuna şi-a schimbat coiful pe căciulă, ba încă căciulă cu *penaş!* Trebuia d. Stern să dea şi lui Hamlet măcar o bundiţă de oae în loc de mantia neagră,—să-i naţionalizăm pe toţi!

Un gropar (către Hamlet).
In ziua de azi avem mulţi morţi de boli lumeşti (H., p. 177).

De unde scoate d. Stern această traducere, nu înţelegem: ea nu corespunde nici cuvintelor, care nu există în textul englez, nici ideii, care nu corespunde înţelesului acestui text.

Astfel ştie d. Stern să redea atmosfera din Shakespeare?

*

Din cele patru tragedii celebre ale lui Shakespeare, *Hamlet* stă pe primul plan ca *literatură*. In ea Shakespeare atinge apogeul artistic din punct de vedere al limbii, al stilului, al maturităţii literare. In *Macbeth*, *Othello* şi *King Lear* pasiunile sînt prea clocotitoare ca literatul să poată domina deplin dramaturgul. In *Hamlet* distincţia şi înălţimea limbagiului intră în însăşi caracterizarea eroului, căci *Hamlet* e tipul intelectual cel mai rafinat şi mai complex din întreaga galerie a lui Shakespeare. Are profunditate de geniu şi rafinare de artist. E poet prin imaginaţie şi sensibilitate estetică. E filozof prin adîncimea cugetării, chiar atunci cînd ea îmbracă humorul amar al satirii. E vibrant necontenit şi uneori furtunos de zguduitor, cu toată sobrietatea limbagiului său. Nicăeri nu se invederează mai bine adevărul că *stilul este însuşi omul*. De veacuri acest prinţ fermecător şi enigmatic pune criticilor probleme de psihologie u-

mană spre deslegare, şi eternitatea vieţii lui în literatură e proclamată de critica tuturor ţărilor unde el a pătruns veridic. In sufletul acestui Prinţ al Danemarcii şi Prinţ al literaturii omenirii nu e om să nu-şi simtă în parte propriul său suflet. Suveranitatea lui se sprijină pe legătura firească ce o are cu sufletul uman, cît timp va trăi omenirea şi'n bietul om se vor frămînta cugetări, simţiri, aspiraţii, în rezonanţa durerii şi-a nefericirii. Proecţia acestei viziuni gigantice, făcută de d. Stern pe fondul literaturii noastre, ne jigneşte dureros. Hamlet, a cărui limbă cîntă simfonii care-ţi topesc sufletul în extaz, să vorbească cu a *„şterpeli"*, *„daraveră"*, *„face mendrele"*, *„perdaf"* ! A cetit d. Stern cu atenţie apologia prieteniei făcută de Hamlet, în Act. III, sc. II, sau elogiile aduse virtuţilor tatălui său, cînd pune în faţa mamei lui portretul fostului ei bărbat, în Act. III. sc. IV, sau prinosul său de admiraţie pentru creaţiile mareţe ale naturii, în Act. II sc. II. ?

Sînt imnuri dumnezeeşti care se ridică de pe buzele lui Hamlet ! Il rugăm pe d. Stern să cetească aceste părţi de mai multe ori, până ce se va simţi pătruns de ele, şi apoi să-şi cetească traducerea d-sale. Sîntem siguri că însuşi d. Stern o va regreta. Ne simţim datori, faţă de publicul cetitor, pentru formarea gustului căruia se sirguesc atita d. Stern şi *Cultura Naţională*, să spunem,—celace am constatat cu amărăciune şi părere de rău,—că în Hamlet-ul d-lui Stern nu se găsesc cinci versuri consecutive bine traduse, — nu vorbim figurat ci matematic. Regretăm din suflet că d. Stern a izbutit să desfigureze atît de monstruos această capod'operă a literaturii universale şi să lese astfel încă gol locul în literatura romînă pentru Shakespeare. Fără îndoială traducerea lui Shakespeare în romîneşte e o operă grea, mare.... şi incompatibilă cu mediocritatea. E o lipsă de care literatura noastră se resimte profund în economia ei organică. A traduce bine pe Shakespeare în limba unui popor înseamnă a pune un jalon nou în istoria progresului literaturii lui. Literatura modernă a unei naţiuni, care nu are încă în îmbrăcămintea ei pe Shakespeare, sufere de o lipsă adîncă în tezaurul ei sufletesc. Dar pentrucă în literatura artistică, o operă mare şi bună e o bine-cuvîntare şi un îndreptar al gustului public, iar o operă proastă — monstruoasă în cazul de faţă—e o primejdie şi o rătăcire pentru gustul aceluiaşi public, nu se vor supăra d. Stern şi *Cultura Naţională*, dacă am pus adevărul mai presus de orice alte consideraţii. E în adevăr un păcat, un grav păcat împotriva culturii naţionale această traducere,—cu atît mai mult cu cît întemeetorul *Culturii Naţionale* a înzestrat ţara cu un aşa minunat institut de editură, impunîndu-şi mari sarcificii materiale pentru atingerea unui înalt scop cultural. E un idealism rău răsplătit,— o crudă decepţie.

I. Botez

Cronica economică

Ce fac băncile cu banii.— Inflaţiune, deflaţiune, stabilizare.— Datoriile statului către industriaşi şi comercianţi.

Ce fac băncile cu banii.

Iată ce spunea zilele trecute d. guvernator al Băncii Naţionale :

„Nu voiu contesta, desigur, că există o lipsă generală de credit, provenită din faptul că băncile întrebuinţează o mare parte din disponibilităţi pentru propriile lor creaţiuni".

Acest fapt este mai însemnat poate decît toate fenomenele economice petrecute în Romînia. In tot cazul, alcătueşte o anomalie evidentă,—căci, în nici o ţară din lume, băncile nu întrebuinţează depunerile clienţilor pentru participări şi investiţiuni.

In străinătate, asemenea operaţiuni sînt făcute de societăţi anume, şi din capitalul propriu al acestor societăţi ; iar băncile, cînd finanţează întreprinderile productive, se servesc nu de banii clienţilor, ci numai de capitalul social şi de rezerve.

Şi sancţiunea acestei reguli este falimentul, care loveşte automat banca unde se calcă regula. De aceia în Germania, unde pe la 1905 începuse să se practice astfel de operaţiuni, a trebuit să se renunţe, deşi ele erau ajutate de o mare înflorire industrială, şi de o federalizare bancară care permitea menţinerea lichidităţii şi a mobilităţii.

La noi, în schimb, nu găsim :

1) Nici vre-o înflorire economică asemănătoare celei din Germania din 1905 ;

2) Nici o cartelizare a băncilor (sucursalele lor nouă nici nu au capital, ci lucrează prin contul Centralei) ;

3) Nici vre-un simptom că ne-am hotărît să părăsim o asemenea politică financiară riscată.

Aşa încît, întrebarea mai ispititoare nu este : de ce acest regim ?, ci mai degrabă : *cum se poate menţine un astfel de regim ?*

Răspunsul e simplu.

In momentul cînd băncile erau ameninţate cu bancruta generală (Noembre 1921), statul a făcut cadou băncilor o sumă imensă de bani, cu care băncile şi-au sporit considerabil capitalul social. Vreau să vorbesc de *blocarea depozitelor.* Statul a declarat atunci că depozitele străinilor vor fi, până la noi ordine, la dispoziţia băncilor. Astfel, bancruta a putut fi aminată.

Aminată, nu înlăturată. Căci prin efectul deprecierii crescînde a leului, depunerile străinilor au mers ocupînd un post relativ din ce în ce mai puţin însemnat în bilanţul diferitelor bănci. Şi pe zi ce trece, efectele imobilizării de capitaluri se simt mai dureroase. Cel mai de samă este urcarea fabuloasă a dobînzii.

In ţările normale, dobînda depunerilor la vedere variază între ½ la sută — 2 ½ la sută. La noi variază între 6—15 la sută!

Aceasta însamnă că bancherul care îşi procură bani aşa de scump, nu-i poate plasa decît în întreprinderi care să dea dela 25 la sută în sus. Iată-l deci silit să purceadă la noi imobilizări de fonduri! *Abyssus abyssum invocat.*

Singurul remediu pentru normalizarea băncilor ar fi, pe deoparte, o politică a Băncii Naţionale, care să emită sau să retragă biletele de bancă potrivit împrejurărilor *reale*, iar nu simpatiei pe care conducătorii săi o au pentru celace ei numesc inflaţiune sau deflaţiune.

Pe de altă parte, încetarea boicotării capitalului străin, cel puţin pentru cazul particular cînd serveşte la înfiinţări de *bănci normale.* Căci o bancă propriu zisă, o bancă *de depuneri*, nu lucrează cu capitalul propriu, ci numai cu *depunerile* clienţilor, pe care le întrebuinţează în credite scurte de scont de efecte comerciale. Dar oricare ar fi naţionalitatea capitalului unei bănci de depuneri, banii pe care îi minueşte, ca debitoare sau ca creditoare, aparţin unei clientele care va fi, forţamente, în majoritatea ei romînească.

Decît asemenea idei nu se pot înfăptui. Ele se izbesc de formule mistice şi de fobii colective. Una este antipatia pentru capitalul străin. O lăsăm la o parte. Alta e antipatia pentru „inflaţiune". O vom cerceta-o puţin, din cauza actualităţii pe care i-a dat-o recentul *refuz, din partea Băncii Naţionale, de a mai emite vre-o nouă cantitate de bilete.*

* * *

Inflaţiune, Deflaţiune, Stabilizare.

Motivul invocat de d. guvernator al Institutului nostru de Emisiune este „prăbuşirea economică".

Cuvîntul este suggestiv din punctul de vedere literar. Dar să vedem care îi este conţinutul economic.

Prăbuşire însamnă asemănare cu Germania, Austria şi Rusia.

Lăsăm la o parte chestia dacă aceste state nu au, în realitate, o situaţie mai bună ca a noastră.

Reluînd definiţia începută, vom spune:

Prăbuşire însamnă Germania, Austria, Rusia.

Germania, Austria, Rusia însamnă inflaţiune.

Inflaţiune însamnă prăbuşire.

Prăbuşire... etc.

Ni se va spune poate că toate acestea la un loc însamnă *scumpirea traiului?*

De acord. Dar, în cazul acesta, trebue să eliminăm cuvintul inflaţiune. *Nu întodeauna o inflaţiune aduce, ca rezultat final, o urcare a preţurilor, după cum o urcare a preţurilor poate fi adusă şi de o deflaţiune.*

Bun înţeles, nu trebue să vedem aici o excepţie la regula că: *orice introducere în circulaţie a unei noi cantităţi de monedă provoacă o urcare a preţurilor*, şi vice-versa pentru retragerea din circulaţie. Aceste reguli rămîn adevărate. Dar se pot complica, deoarece *moneda* mai are şi alte funcţiuni decît acelea de *instrument de schimb* şi *etalon de valoare.*

In special, moneda mai are şi funcţiunea de *acumulator de bogăţie.* In această calitate, — şi în afară chiar de misiunea sa de unealtă de credit, — moneda vine şi fecundează munca productivă.

Cînd e lipsă de asemenea capitaluri pe piaţă, atunci producţia stagnează, mărfurile se împuţinează şi preţurile cresc tocmai pentrucă nu are loc nici-o inflaţiune; şi cu atît mai mult se scumpeşte viaţa, cu cît deflaţiunea este mai pronunţată.

După cum vedem, deflaţiunea aduce scumpire şi inflaţiunea eftinire *indirect*, nu direct. Să luăm coeficienţii fictivi şi să presupunem că o inflaţiune oarecare produce o scumpire egală cu 3. Paralel cu aceasta însă, şi în calitatea sa de instrument de *acumulare de bogăţie*, noua emisiune aduce o supraproducţie şi deci o eftinire egală, de pildă, cu 7. Rezultanta finală va fi 7—3=o eftinire egală cu 4.

Şi acelaşi raţionament se poate face, mutatis mutandis, pentru deflaţiune. De altfel avem cazul tipic al anului trecut cînd preţurile s'au urcat în ciuda repulsiunii Băncii Naţionale pentru emisiuni noi.

Mecanismele inflaţiunii şi deflaţiunii sînt, aşadar, mai complicate decît s'ar crede.

Insfîrşit, *celace e mai cu deosebire important nu este nici scumpirea, nici eftenirea, ci stabilitatea preţurilor.*

Dar stabilizarea preţurilor nu se face nici cu inflaţiune, nici cu deflaţiune, ci cu amîndouă deodată, întrebuinţîndu-le după necesităţile epocei, lunii şi chiar zilei.

O întrebuinţare alternată a ambelor procedee, potrivit unor criterii sigure,—iată celace trebue să facă, celace nu are dreptul să nu facă Banca Naţională.

Iată de ce politica de inflaţiune pură şi simplă a industriaşilor este greşită; dar iată şi de ce abstenţiunea absolută a d-lui Guvernator nu este mai justificată.

Dacă vrem să avem prețuri stabile, trebue să dispunem de următoarele instrumente:

O tablă a indicilor prețurilor riguros făcută și ținută la zi;

O cotă a mișcării diferitelor dobînzi, și în special a dobînzei la vedere.

Cu aceste două instrumente, putem vedea dacă de pildă urcarea sau scoborîrea cea nouă pe care vrem să o înlăturăm provine din lipsă sau supraabundență de credit în bănci, sau de numerar pe piață.

Și atunci, guvernatorul Casei Naționale a Finanței va svîrli sau retrage, după împrejurări, noile cantități de bani de care va fi nevoe.

Firește, toate acestea presupun existența unei *rețele de bănci propriu zise*, care să nu „întrebuințeze disponibilitățile pentru propriile lor creațiuni", — cum foarte bine spune d. Oromolu.

Decît asemenea bănci sînt cu neputință dacă nu se lasă — măcar în acest singur caz — capitalul străin să vie să fecundeze economia noastră națională. Cu atît mai mult cu cît Banca de Depuneri este—după cum am văzut—o întreprindere care întrebuințează bani naționali, oricare ar fi naționalitatea capitalului social.

* * *

Datoriile statului către industriași și comercianți.

Dar industriașii *nu au* dreptate; și d. Oromolu *are* dreptate cînd e vorba de emisiuni făcute în vederea achitării datoriilor, pe care le are Statul către întreprinderile particulare. În primul rînd, din punctul de vedere al echității este tot atît de drept —dacă nu chiar și mai justificat—ca Statul să-și amîne datoriile acestea, cași moratoriul pe care negustorii și industriașii îl cer Statului împotriva furniturilor lor din străinătate.

Pe de altă parte, dreptate are d. guvernator cînd susține că restituirea acestor datorii va produce o urcare a prețurilor, fără a remedia prea mult lipsei de numerar. Căci aceste noi miliarde nu vor fi svîrlite pe piață în mod armonic și egal, ci se vor duce, unilateral, în buzunarele cîtorva negustori (dintre care unul singur deține aproape un miliard).

Această operațiune ar fi o inflațiune pură și simplă, și ca atare Banca Națională nu poate, și nici chiar nu are dreptul să o facă. Căci păgubiții de pe urma unei inflațiuni, și a unei scumpiri a traiului, sînt *cei mulți*,—deci o categorie mult mai interesantă decît acei cîțiva negustori care știau bine, cînd împrumutau statului, că ori ce afacere comportă risc.

D. I. Suchianu

Recenzii

Ștefan Ciobanu, *Cultura romînească în Basarabia subt stăpînirea rusă*, Edit. „Asociației Uniunea Culturală Bisericească din Chișinău, 1923.

În urma despărțirii de vechea Moldovă la 1812, Basarabia n'a părăsit cultura romînească pe care veacul al XVIII-lea i-o lăsase cu destulă sgîrcenie. Mersul acestei culturi însă a fost abătut din calea normală pe care ar fi trebuit s'o urmeze, așa că evoluția literară și cea a limbii s'a făcut cu o încetineală neînchipuită. Cauzele care au adus această deviare sînt destul de cunoscute și cartea de față, datorită unui bun cunoscător al arhivelor și trecutului Basarabiei, le arată din nou cu unele precizări necesare.

Subiectul a mai fost tratat, între alții, de d. N. Iorga și chiar de d. Ciobanu.

Nenumărate fapte mărunte sînt mărturii ale culturii romînești în Basarabia în vremea stăpînirii rusești. Autorul le arată în această carte, pe unele le analizează, fără ca să poată reconstitui un tablou al vieții culturale basarabene ori al sufletului romînesc din acea vreme. La aceasta contribue, în mare parte, metoda pe care a urmat-o în alcătuirea studiului său. Cercetînd mărturiile culturii romînești, autorul, tratează materia în capitole speciale privitoare la tipăriturile bisericești, cărți didactice, teatru, scriitori și periodice, cași cum capitolele n'ar fi avut legătură unul cu altul. O tratare sincronică a întregului material, ar fi reliefat mult mai bine viața culturală care a existat în secolul trecut în provincia de peste Prut. Multă scădere aduc acestei lucrări, desele reproduceri de acte și prefețe *in extenso*, care ar fi fost mai potrivite într'o anexă la sfîrșitul ei. Cu toate aceste scăderi însă, cartea prezintă un material bogat, uneori chiar inedit. Avînd în vedere modul în care s'a desvoltat limba și literatura romînească în Basarabia, cele mai mici lucruri ar putea să capete o însemnătate deosebită. Cărțile bisericești pe care le-a tipărit Gavril Bănulescu ori Dimitrie Sulima, au contribuit foarte mult la păstrarea intactă a limbii. Datorită „Societății biblice" rusești, s'a tipărit în 1819 la Petersburg, în romînește, Biblia, după acea dela Blaj (1795). Doi ani după anexarea Basarabiei de către Ruși, mitropolitul Gavril Bănulescu a înființat o tipografie la Chișinău, care a funcționat până în anul 1883. Asupra cărților bisericești basarabene, s'au publicat în rusește numeroase cercetări, pe care autorul le-a utilizat cu folos.

Cu privire la cărțile didactice, cele mai multe bucoavne, gramatici ori antologii, observăm următoarele lucruri: terminologia gramaticei din 1819, se potrivește mult cu cea a lui Văcărescu (*nume—nume, pronume—pronume, graiu—graiu*, etc.); ordinea însă în gramatica lui Văcărescu este puțin diferită. Gramatica rusească despre care vorbește autorul la p. 107—9, fără data și locul tipăririi, o găsim atribuită lui Margella pe lîngă cele două volume cunoscute ale lui, de Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumun. Dialekte. Lautgruppen*, p. 71. Terminologia gramaticală a lui Hincu (*graiu, spre graiu*, etc.) nu este numai a cărților tipărite în Basarabia (p. 117) de oarece o întrebuințează și gramaticile vechi romînești (Eustatie, Macarie, Văcărescu, etc.).

Nu știm după ce criterii s'a condus d. Ciobanu în capitolul despre „scriitorii basarabeni"; s'ar părea că s'a ferit foarte mult de a trata chestiuni care au fost cercetate și de alții. Astfel numai ne explicăm faptul că lui C. Stamati, care a trăit și a scris cea mai mare parte a operei sale în Basarabia, autorul nu i-a hărăzit nici măcar o pagină. In schimb, cîțiva scriitori inediți sînt scoși la iveală: A. Nacco autorul unei istorii a Basarabiei în rusește, Gheorghe Păun, Matei Donici, etc.. Toți aceștia n'au fost talente mari. Dovedesc însă cunoașterea limbii romînești și tendința spre producere literară. In general poeții basarabeni au fost traducători din rusește (Nacco, Sîrbu etc.); iar cînd produceau opere „personale", acestea erau ori parafrazări de versuri populare ori producții cu totul inferioare. Un Gh. Păun, dascăl de biserică, un fel de Anton Pann, nu numai că folosește motivele populare, dar parafrazează cîntece pe care le cunoaștem din colecția lui Alecsandri ori combină versuri din diferite poezii spre a făuri una singură. T. Vîrnav, autorul interesantei autobiografii pe care ne-a împărtășit-o d. Artur Gorovei în două ediții (d. Ciobanu cunoaște numai pe cea dela „Minerva"), a scris și versuri. S'a produs în Basarabia, între 1840—1860 o întreagă literatură manuscriptă, fără altă valoare decît aceia că ne prezintă limbă romînească scrisă. Astfel, d. Ciobanu ar fi putut afla un pamflet manuscris din Bălți de pe la 1842, în scrierea d-lui N. Iorga, *Boeri și răzăși în Bucovina și Basarabia* (Anal. Acad. Rom., ist., s. II, Tom. XXXV, Buc. 1912, p. 72—3), care privea pe un scriitor de versuri contemporan. Abia în 1918, d. Iorga care la 1912 suprimase numele scriitorului vizat de pamflet, ne-a spus că era T. Vîrnav (v. *Neamul Romînesc*, XIII, N. 230). Acest pamflet, este identic ca subiect cu pamfletul lui A. Nacco (p. 236—239). Dar literatura aceasta este o literatură rudimentară. Ea se aseamănă, în multe privinți, cu opera lui Dimachi ori Conachi.

Mai multă atenție ar fi trebuit să dea autorul influenții literare din Principate; numai „presupunînd" (p. 202) această influență, aproape întreaga mișcare culturală pe care o cercetează în această carte nu s'ar putea explica. Au fost negreșit relații culturale strînse, favorizate de numeroasele ocupații rusești cînd Prutul nu mai constituia un hotar de nepătruns. Astfel ideile lui Petru Maior și Cantemir apar în scrierile lui Hincu, Sîrbu și Doncev; poezia lui Alecsandri este imitată de Sîrbu, Nacco și Păun. Deasemenea studiilor în rusește publicate de Romîni li s'ar fi cuvenit o tratare mai puțin vitregă. Observăm, în fine, că autorul piesei „Doi țărani și cinci cîrlani" este C. Negruzzi, nu I. Negruzzi (p. 192), iar fabulistul muntean se numește Gr. Alexandrescu (p. 203).

Vorbind despre imitațiile lui Sîrbu, autorul îl învinuește că „s'a ținut prea aproape de original". Studiului d-lui Ciobanu, de un conținut foarte valoros pentru istoria noastră literară, din cauza citațiilor prea lungi și nu totdeauna necesare, i s'ar putea aplica aceleași cuvinte.

I. Șiadbei

* * *

I. C. Delaturda, *Războiu și civilizație*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul", 1923.

Războiul mondial asemeni marilor cataclisme istorice a provocat la noi cași pretutindeni o întreagă literatură filozofico-socială.

In fața milioanelor de morți, a miliardelor înghițite, a suferințelor trecute sau prezente, animalul metafizic al lui Schopenhauer se deșteaptă în unii din noi și, în clipe de reculegere, el caută să-și lămurească natura și cauza răului, rostul acestuia în economia existenții, mijloacele prin care ar putea să-l înlăture.

Din nefericire, atitudinea obiectivă, spiritul critic, metoda cași precizia științifică sînt greu de realizat în acest domeniu, în care stăpînește dimpotrivă logica afectivă cu arsenalul ei de prejudecăți primitive, ce apasă asupra noastră cu toată întunecata și mistica lor putere.

Prin considerațiile ei generale de filozofie a istoriei, de o naivitate și de un simplism care dezarmează, cartea d-lui Delaturda nu face desigur excepție dela regula generală.

„Războiul actual a avut, după d-sa, drept rol să înlăture otrăvurile desvoltate în urma invaziilor barbare, care au dărîmat imperiul roman, să desăvîrșească înlăturarea curentelor destructive încetățenite prin aceste invazii, pentruca să poată relua cu temeiu firul civilizației de acolo de unde a fost rupt acum o mie cinci sute de ani".

Otrăvurile și curentele destructive sînt bine înțeles reprezentate de Germani și de Maghiari. „Rasa teutonică are în general îndreptată întreaga activitate în senz utilitar și economic, ea tinde numai la crearea de bogății materiale și de comori lumești. Cultura aparentă a Germanilor e datorită influenții latino-creștine, ea nu a putut însă înfrîna partea agresivă specifică rasei, căci Germanii ca și Ungurii, agenți ai întunericului medieval au în vinele lor sîngele pur al barbarului".

Cași campionii antisemitismului romîn, de care se deosebește doar prin aceia că dezaprobă ura de rasă, autorul vede în Evrei, „acest popor cu însușiri destructive și exploatatoare ce poartă veninul unei robii milenare", a doua din cauzele principale ale răului. In țările centrale, susține d-sa, „ei au fost provocătorii războiului, iar în cele ale Antantei au contribuit pretutindeni la debandadă". „Bolșevismul nu e decît o operă evreo-germană".

Dar și popoarele latine, urmează autorul, nu sînt lipsite de păcate și nu se poate spune că au meritat victoria. Prin scăderea natalității și conrupția moravurilor, Franța care stăpînește pe nedrept un vast imperiu colonial e amenințată cu soarta Spaniei; iar Italia, pătrunsă de spirit anarhic, nu a cunoscut în timpul războiului decît înfrîngeri.

Singură Anglia, în care cultura latină altoită de Normanzi pe fondul saxon și celtic a dat rezultate mai fericite, continuă azi adevărata tradiție a vieții de stat cași ideia umanității reprezentată prin imperiul roman, în epoca lui de glorie.

Mult mai interesante însă decît aceste afirmații dogmatice de un misticism biologic, bazat pe intuiții confuze și vagi a căror valoare ar fi zadarnic s'o discutăm, sînt fără îndoială observațiile și aprecierile autorului asupra realităților noastre naționale. Aceste observații își au izvorul în impresii trăite ce dovedesc o bogată experiență și sînt ilustrate prin numeroase și suggestive detalii concrete; iar concluziile se distâng, în aceste timpuri de șovinism exasperat și de obștească iluzionare, printr'un curaj neobișnuit, în care se simte revolta unui suflet sincer și a unei conștiinți curate.

Pătura noastră conducătoare formată „din oameni de beneficiu

nu de sacrificiu" nu face decît să continue tradiția bizantino-fanariotă. Trăsăturile ei caracteristice sînt aroganța, indolența, conrupția. Selecția valorilor în sînul ei e falșificată pe cînd „imensul rezervor de energii naționale zace la picioarele plutocraților".

In momentul intrării în războiu, pregătirea morală și materială ne lipsea cu totul, de aceia soldații noștri au fost întrebuințați ca o simplă carne de tun.

„Ceiace s'a făcut nu o datorim capacității conducătorilor. Aceștia nu puteau decît să ne dea de rîpă. Am făcut-o grație împrejurărilor și fondului superior al rasei".

In timpul războiului, acel material minunat care e țăranul romîn nu s'a bucurat de o purtare omenească; raportul dintre soldați și ofițeri nu era dela frate la frate, ci dela stăpîn la slugă, dela despot la sclav.

In ultima fază a războiului, în urma dezastrului, lucrurile, ce e drept, s'au mai schimbat puțin și reformele agrare și sociale s'au realizat subt presiunea vîntului de prefacere ce se lățea de pe fronturile de luptă.

Dar după încheierea păcii, profitînd de lipsa de organizare și de educație a maselor modeste și muncitoare, oligarhia a ridicat iarăși capul, căutînd să falșifice reformele acordate și, într'o atmosferă de parazitism, necinste și jaf, să exploateze mizeriile sociale.

Spiritul de castă, de intrigă, de vanitate, de organizație medievală, nu numai că e încă atotputernic în oștire, dar *mentalitatea de cazarmă a fost adusă și în viața politică, cu toate abuzurile și excrescențele ei primejdioase.*

Modul *brutal în care oligarhia noastră și organele ei de execuție înțeleg să facă o absurdă unificare în provinciile alipite, e o încercare nefastă.*

Această oligarhie a acaparat totul în stat și influența ei pernicioasă se resimte în toate ramurile lui de activitate: administrație, justiție, învățămînt.

Goana avidă după cîștigul material primează de sus până jos în societatea romînească și principiile adevăratei morale creștine au dispărut din suflete. Clerul nu a rămas necontagiat nici el și, dacă religia mai există poate în masele poporului, ea se reduce la noi, cași la slavi și balcanici, mai mult la formele ei exterioare, la bigotism și la superstiție. Salvarea din prăpastia morală spre care ne îndreptăm, nu poate fi socialismul, care condus de spiritul atroce de clasă—nu recunoaște decît factorul material, reneagă trecutul și nesocotește solidaritatea omenească ci democratizarea adevărată, începînd cu acea a armatei, punerea în valoare a maselor țărănești în care zac comori neprețuite, scuturarea crustei orientale, respectul persoanei omenești, reforma morală, apostoli care să predice „mobilizarea spiritului împotriva materiei" și legăturile noastre spirituale cu eternitatea...

Soluții generoase dar vagi, veleități și aspirații lipsite în mod necesar de orice indicație precisă a mijloacelor, căci oricît am nega sau deplînge acest fapt: existența claselor sociale cu interese care dacă coincid uneori sînt în altă privință într'un antagonism ireductibil, e o realitate căreia cel mai înalt idealism moral îi poate da cel mult o coloare mai puțin întunecată fără a avea însă posibilitatea să o înlăture.

Observațiile pesimiste cași atitudinea autorului mi se par însă caracteristice. Ele reprezintă o stare de spirit cași o mentalitate mai răspîndită decît cum se crede între intelectualii noștri și cu deosebire în Ardeal.

Octav Botez

* * *

Gr. Tăușan, *Evoluția sistemelor de morală*, studiu critic și istoric, Edit. „Casa Școalelor".

O lucrare de filozofie presupune pe lîngă o erudiție disciplinată, o putere de reflexiune și alta de aprehensiune.

Vederile originale merită a fi luate în samă numai atunci cînd contribue la luminarea problemei, la simplificarea iar nu la complicarea ei.

A face un *istoric* al sistemelor de gîndire, presupune putința de justă și măsurată apreciere, presupune iarăși stăpînirea largelor perspective, fără de care, studiul este și arid și neserios.

Și a face mai ales *critica* sistemelor de cugetare, presupune să ai vederi de ansamblu, clare și distincte, care, în lipsa liniilor unui nou sistem, să umple spărtura pe care o faci cînd nărui falșele argumente și înlături șubredele temelii. Așa am gîndit înainte de a ceti cartea d-lui Gr. Tăușan, *Evoluția sistemelor de morală*.

Evident, am trecut prin prizma acestor simple pretențiuni lucrarea ce se subintitulează *studiu critic și istoric*.

Nu mi-am făcut iluzii despre d. Gr. Tăușan, căci din publicistica zilnică îl cunosc ca pe un stîngaciu stilist, ca diletant în ziaristică—și începător în studiile filozofice.

Să vedem dacă, măcar această din urmă părere nu se poate răsturna, căci celelalte rămîn în picioare.

*

D. Gr. Tăușan își propune să treacă în revistă toate sistemele de morală, cu scopul de a înlătura erorile fundamentale și a menține tot ce este conform cu rațiunea edificătoare.

Astfel, după ce lămurește noțiunile esențiale ale eticei fixîndu-i locul în ierarhia celorlalte științe - împrumutînd de altfel totul dela Herbert Spencer - insistă asupra importanței pe care o are etica față de conglomeratul social.

Părerile emise sînt de calitatea acesteia: *Invățămîntul eticei va limpezi în mintea chiar a celor înclinați spre fapte bune, ce rol are jertfa și ce însemnătate enormă are pentru societatea în care el* (cine ?) *viețuește, execuția fără șovăire a poruncilor inimii* lui (cine ?) *curate* (p. 10).

Diviziunea e făcută cu același spirit îngust și lipsit de reflexiune, cu care a tratat și importanța eticei

In *problema sancțiunii* d-sa vede doar diverse pedepse și recompense date faptelor (nu autorului lor).

Făcînd apoi o expunere a eticei teoretice deosebește două curente: fatalismul și determinismul și cu acest prilej face o excursie în studiile lui Lombroso, rezumînd foarte slab și șovăelnic conținutul criminalogiei. Dar, nemulțumit de teza lombroziană, d. Gr. Tăușan se încumetă să susțină o teză opusă și într'o „simplă frazeologie goală" (cuvintele sînt ale d-sale,—p. 8) face un lanț de argumentări din care extragem: *Lipsa simptomului unei boale, însă, nu covîrșește suma cazurilor cînd el este prezent, pe cînd pretinsele simptome ale degenerării sînt tocmai cele care se citează ca rarități la criminali* (pag 18). (Subtilitatea cugetării acesteia nu va scăpa desigur nimănui. D. Gr. Tăușan gîndește atît de adînc, încît nu poate fi urmărit până în profunditatea reflexiunilor sale!) Sau: *Dacă nici o anomalie anatomică găsită, după moarte, la toți oamenii degenerați, nu se va întîlni la nici un om reputat sănătos* (!), *atunci de aci s'ar putea deduce o teorie științifică* (pag. 19). Și cînd scrie asemenea lucruri, d. Tăușan

crede totuşi că e destul de serios. Argumente tot de acest fel aduce d-sa şi faţă de teoria *determinismului moral*.

Şi aici, o altă ciudăţenie: „Activitatea, sau mai bine hotărîrea internă de a fi într'un anume fel, e mai mult o *impulsivitate vagă*, un *conţinut* din care lipseşte *conţinătorul* (!) cu alte cuvinte e un piţigoi *din* care lipseşte bostanul".

Singurul lucru bunişor din cartea d-sale este clasificarea concepţiilor asupra idealului moral care se face pe trei idei generale: raţionalism, intuiţionism şi sentimentalism.

Prima cuprinzînd pe Mill, Spencer, Platon, Kant şi Plotin, a doua filozofia scoţiană, şi a treia pe Smith şi Schopenhauer. Această clasificare o poate face însă şi un student mediocru.

Analizînd hedonismul modern, reprezentat prin Mill, dar mai ales prin Spencer, ambii însă inspiraţi direct de morala antică a lui Aristippos şi Epicur, d. Tăuşan este cînd pentru, cînd contra lui Mill; aceiaşi dubiă atitudine are şi faţă de utilitarismul spencerian, astfel că părerea d-sale nu se cunoaşte.

De pildă, vorbind de morala lui Mill, zice: *Morala lui Mill, însă, nu ţine samă tocmai de acele energii profunde şi difuse, nedefinite dar reale şi... pune accentul* pe analiza raţională" (pag. 88). La pag. 89, vorbind de aceiaşi idele, d. Tăuşan zice: *Mill are dreptate. In majoritatea cazurilor nu ai nevoe de raţiune pentru a face fapte bune*, etc..

Morala lui Kant este expusă atît de încurcat, încît e cu neputinţă să desprinzi firul logic al argumentului, de oarece lipseşte cu totul conţinutul consistent. Frazele se repetă şi expunerea nu prezintă interes.

*

Ca încheiere adăugăm şi un sfat. Bine ar fi ca d. Gr. Tăuşan să înveţe cel puţin a scrie romîneşte, căci de filozofie... slabă nădejde. Prea multe cacofonii. Aproape nu e pagină unde să nu dai peste expresiuni, care, dacă plac autorului, revoltă în orice caz pe cetitor.

I. R. P.

* * *

G. Giuglea, *Cuvinte şi lucruri. Elemente vechi germane în orientul romanic.* (in Dacoromania II), Cluj 1922.

Lipsa elementelor vechi germane în limba romînă, a fost socotită drept o deosebire capitală între aceasta şi restul limbilor romanice. Hasdeu (în *Istoria critică*², I, p. 297) transformase afirmaţia lui Petru Maior păstrată prin tradiţie într'o dogmă, spunînd că „nu găsim aici o umbră de necontestabil gotism, macar în două optimi ale unei singure vorbe" romîneşti, deşi mai tîrziu avea să atribue Bănăţenilor faptul de a fi împrumutat numele unei zeităţi gepide şi gote (*Romînii bănăţeni*, An. Ac. Rom., lit., s. II, Tom. XVIII, Buc., 1896, p. 50 sqq.). Filologii şi istoricii romîni au ţinut cu multă tenacitate la această dogmă, chiar după ce însuşi Hasdeu o înlăturase. Abia la 1906, a dat Richard Loewe cea dintîiu încercare ştiinţifică, cu unele erori pe care le-a relevat Meyer-Lübke. In *Zeitschrift f. rom. Phil.* XLI (1921), p 420 sqq. a adus d. C. Diculescu cîteva contribuţii sigure, însoţite de observaţii principiare asupra caracterului estic şi nordgermanic al elementelor vechi germane din limba romînă. Lucrarea d-lui Giuglea, este a treia încercare de a răsturna dogma care, astăzi, nu mai poate fi susţinută.

Metoda de care s'a servit d. Giuglea, metoda „Wörter und Sachen", este excelentă pentru stabilirea etimologiilor. Totuşi ea poate

duce la afirmări şi concluzii greşite, luîndu-se pentru explicarea etimologică un element secundar. Autorul, în acest studiu, ne-a dat mai mult decît un exemplu. Inainte de a proba acest lucru, voiu reaminti unele chestiuni necesare pentru cele ce vor urma.

Studiul lexicului romîn, mai ales partea care n'a fost lămurită încă, necesită o privire cît mai întinsă asupra limbilor indogermane, dintre care ştim sigur că făceau parte şi dialectele thrace. Nu se poate explica limba romînă numai cu ajutorul limbilor romanice şi balcanice. Iar elementele aşa numite obscure, privite de unii ca autohtone, nu pot fi lămurite numai cu ajutorul limbii albaneze. Ar trebui să ne îndreptăm adesea înspre urmele vechilor popoare cu care neamurile thrace au stat în atingere şi orizontul dinspre răsărit şi nord să fie mai des scrutat.

La nordul Mării Negre, în epoca anteromană a Peninsulei Balcanice, trăiau Schiţii, popor care vorbea—după glosele care ne-au rămas—o limbă indogermană (v. A. Sobolevskiy, *Archiv f. slav. Phil.*, XXVII (1905), p. 240). Limba Osseţilor din Caucaz este iarăşi un rest din limba vechilor Schiţi. Intre Schiţi şi popoarele thrace, avem ştiri certe că au existat raporturi. Deasemenea, sprijiniţi pe unele caractere fonologice cît şi pe faptul că, dintre numele de plante dace păstrate la Dioscoride, cîteva ne conduc direct la nume letice, putem afirma că a existat o legătură strînsă între neamurile thrace şi grupa letică, care reflectă mai bine vechiul tip indogerman (v. R. Rösler, *Zeitschrift f. Oesterr. Gymnas.*, XXIV (1873), p. 105 sqq.).

Primul element pe care îl cercetează autorul, în aproape jumătate din lucrare, este cuvîntul *strungă*. După cît vedem, înţelesul exact al acestui cuvînt este: 1) obstacol, opritoare 2) gaură mică, uşă strîmtă. D. Giuglea ne spune că, rareori, se formează spaţiul liber pentru trecere, scoţîndu-se un lemn din gardul închisorii; de aici, deduce că pentru *strungă* sînt elemente indispensabile: *uşa* şi „*bara* la nevoie". Lăsînd la oparte înţelesurile de mai sus, d. Giuglea ia ca element principal ideia de „bară" şi din aceasta reiesă etimologia sa: *strungă* este o contaminaţie între vechiul german (langobard) *stanga* şi latinul *ruga* (care însemna: 1) sbîrcitură şi 2) drum îngust, acest înţeles numai la Ducange). Latinul *ruga* s'a păstrat în macedo-romînă subt forma *arugă*. Pentru daco-romînă el trebuia să fie presupus, deci, că a existat. Cu toate aceste greutăţi, după autor, *strungă* < * *stîngă* + *rugă*.—Noi credem şi vom arăta mai pe larg altădată, că *strungă*, caşi celelalte cuvinte păstoreşti obscure, este autohton. Spre această încheere ne duc şi cuvintele lituaniene: *strungas* 'gestutzt, oprit'; *strûgas* ‚kurz'; *striubas* ‚kurz'. Numai fiind admis ca element autohton ne putem explica răspîndirea mare a acestui cuvînt păstorasc.

Etimologia dată cuvîntului *stînă* < * *saeptana* (< *saeptum*) ni se pare şi ea inadmisibilă. *Stînă* este iarăşi un cuvînt autohton, care, pe lîngă că se află în limbile balcanice şi vechea bulgară, îl găsim în lituan. *stónas* ‚Standort'.—Derivarea din latinul *matta* a cuvîntului *smîntînă* nu ni se pare deloc „foarte uşoară". Acest cuvînt se află în limba Osseţilor: *zmäntin* ‚zusammenmischen' şi nu-i cu putinţă o simplă coincidanţă. In afară de aceasta, lat. *matta* din care se explică acest element băştinaş, are nevoe de un prefix, o epenteză şi un sufix, —pe lîngă toate greutăţile semantice.

Cuvîntul *zgribuli* (a) ori *zgriburi* ‚a tremura de frig' nu poate fi derivat din germ. *gruwel* ‚greuel, grozăvie' printr'un presupus *gruwulire*, de oarece avem în lit. *drebulys* ‚Fieberschauer, fiori', care ar indica autohtonia lui.—Tot astfel *creţ*, pornind dela înţelesul de ‚Kreise', se întîlneşte în lit. *skrĕjû*, *skrĕti*, ‚im kreise bewegen'; *skrĕczû* ‚drehen', etc.—Pentru *gudura* credem că, atît ca formă cît şi ca sens, este mai aproape * *gaudulare*—*gaundere* (v. G. Pascu, *Archivum Romanicum*, VI (1922), p. 260), *cuciurare* (p. 388) nu explică trecerea de înţeles ha-

zardaiă dela ‚a grohăi' la ‚a se bucura'. Apoi romîn. *gudă* < sîrb *gudo* derivat din vbulg. *gadŭ* ‚animal reptile'. Din acesta derivă bulg. *gadinu* > rom. *gadină* ‚animal, bestia rapax'.

Nu fără obiecţii sînt: *a băga* (în privinţa sensului) *amărît* (cf. *strîc, strîg*) şi *mumă* (cf lit. *moma*).—Etimologiile latineşti pe care le dă autorul însă, atît în cuprinsul studiului cît şi la rubrica respectivă din *Dacoromania II* sînt remarcabile şi unele pot fi socotite chiar definitive.

I. Şiadbei

* * *

Emile Durkheim, *Education et Sociologie*, 1922, Paris.

Printre figurile cele mai reprezentative ale gîndirii franceze din ultimul timp se desprinde pe primul plan aceia a marelui sociolog E. Durkheim.

Ca profesor la universitatea din Bordeaux dela 1887—1902 şi apoi la Sorbonne dela 1902 pînă la sfîrşitul vieţii a lucrat intens în două domenii: în domeniul sociologiei şi în acela al pedagogiei.

Din opera sa de pedagogie „rămasă aproape inedită", P. Fauconnet publică subt titlul de mai sus patru prelegeri, precedate de un studiu introductiv. Cum lucrarea aceasta prezintă un interes deosebit atît prin personalitatea marcantă a autorului cît şi din punctul de vedere social, din care sînt privite chestiunile de educaţie, socotim util un scurt rezumat al ideilor expuse în „Education et Sociologie". In consecinţă vom reda în mod sumar modul cum concepe Durkheim:

a) educaţia;
b) disciplinile pedagogice;
c) rolul statului în materie de educaţie şi
d) raportul dintre pedagogie şi sociologie. Să cercetăm mai întâiu:

1. Concepţia lui Durkheim asupra educaţiei. In fiecare din noi — zice marele sociolog — există două fiinţe. Una e formată din toate stările mintale, care nu se raportă decît la noi şi la evenimentele vieţii noastre individuale; alta e un sistem de idei, de sentimente şi de obiceiuri, care exprimă în noi, nu personalitatea noastră, ci grupa şi grupele deosebite, din care facem parte: aşa-s credinţele religioase, credinţele şi practicile morale, tradiţiile naţionale sau profesionale şi opiniunile colective de tot felul. Ansamblul lor într'un individ formează fiinţa socială. A constitui această fiinţă socială în fiecare din noi — acesta-i scopul educaţiei după Durkheim. Prin urmare, după acest cugetător, educaţia este o socializare metodică a tinerei generaţii de către cea adultă; iar obiectul educaţiei îl constitue activitatea de a forma la copil un anumit număr de stări fizice, intelectuale şi morale pe care le reclamă dela el „societatea politică şi mediul social în care e destinat să trăiască".

Pornind dela aceste premise. Durkheim se întreabă, care sînt disciplinile care te orientează în opera educativă. Cercetînd:

2. Disciplinile pedagogice, cugetătorul francez deosebeşte cinci ştiinţe şi anume:

a) Ştiinţa educaţiei. „Educaţia — zice Durkheim — se dă pretutindeni conform tradiţiilor, habitudinilor, regulelor dintr'un cadru determinat, cu un utilaj propriu, subt influenţa ideilor şi sentimentelor colective. Ea poate fi descrisă, analizată şi explicată". Rolul acesta îl are ştiinţa educaţiei. Deci ştiinţa educaţiei, după Durkheim, ar fi chemată să ne descrie, să ne analizeze şi să ne explice practicele educative.

b) Pedagogia ar fi, după acest autor, a doua ştiinţă care să ne orienteze în activitatea de educator. După Durkheim, rolul acesteia e de a furniza educatorului regule, după care să-şi dirijeze activitatea sa.

c) Istoria critică a doctrinelor asupra educaţiei constitue—după Durkheim—a III disciplină pedagogică. Ea ar trebui divizată în două părţi:

I) istoria teoriilor asupra educaţiunii şi
II) istoria sistemelor de educaţie aşa cum s'au practicat.

După ce cercetează educaţia, precum şi studiile, care le pot orienta în această activitate, Durkheim examinează:

3. Rolul statului în materie de educaţie. Cu acest prilej, sociologul francez nu aduce nici o contribuţie nouă, ci reeditează o idee cunoscută: familia, cea dintâiu are dreptul de a dirija educaţia copiilor; însă, cînd aceasta dezertează dela o astfel de datorie, statul e liber să intervină el.

Cartea se încheе cu o prelegere în care autorul studiază:

4. Raportul dintre pedagogie şi sociologie. Educaţia, zice Durkheim, e activitatea prin care societatea îşi pregăteşte elementele, cu care-şi reface cadrele. Societatea, deci, este în funcţie de educaţie, beneficiind de roadele ultimei. Sociologia, la rîndul său, studiind geneza şi evoluţia societăţii şi a instituţiilor sociale, dă pedagogiei informaţii pentru a înţelege celace se petrece în acel microcosmos social, care e şcoala.

*

Pe scurt, cam acestea sînt ideile lui Durkheim din „Education et sociologie".

Privită în general, cartea întreagă poartă pecetea spiritului de sociolog al autorului. Deşi cuprinde consideraţii interesante mai ales în paginile cu conţinut sociologic, totuşi ideile desvoltate nu mi se par a fi la adăpostul obiecţiilor.

Astfel, în celace priveşte prima chestie, autorul ne vorbeşte de educaţie numai ca un sociolog, preocupîndu-se de socializarea tineretului pentru o anume societate. Unei asemenea concepţii i se pot ridica două obiecţii:

I) O astfel de educaţie ar fi prea variabilă după timp şi mediu şi ar implica mari greutăţi de realizări; şi a

II) dacă educţiei îi dai ca scop socializarea generaţiei tinere, atunci ce faci cu valoarea persoanei umane precum şi cu perfecţionarea şi desvoltarea aptitudinilor individuale?

Greşala lui Durkheim izvorăşte din faptul că el priveşte educaţia numai subt aspectul ei social, nu şi subt cel individual.

In celace priveşte celelalte chestii tratate de autor, constatăm că sociologul francez reeditează idei cunoscute, exceptînd informaţiile sociologice, în care pedagogul dispare în faţa sociologului. Motivaţi de aceste constatări, conchidem că această lucrare—deşi reprezintă numai un fragment din opera pedagogică a lui Durkheim—totuşi, prin conţinutul său, e un indiciu că marele sociolog francez nu poate avea acelaşi rang ca pedagog.

S. S. Bîrsănescu

* * *

Marcel Gillard, *La Roumanie Nouvelle*, Alcan, Paris.

Este o monografie asupra unei ţări fără statistică, întreprinsă de un profesor agregat din Franţa.

Şi mai este şi o carte tare ciudată. Intr'adevăr, asemenea lucrări sint, mai intotdeauna, concepute intr'un spirit apologetic.

Unele pornesc din simţămîntul de „courtoisie" al vre-unui oaspe străin, poposit pe la noi şi uitător al principiului potrivit căruia prima datorie de curtenie a cercetătorului trebue să fie faţă de ştiinţă.

Altele îşi trag obîrşia din explicabile interese patrimoniale. O a treia categorie, însfîrşit, izvorăşte dintr'un fel de orbire a autorului, unde patriotismul şi debilitatea intelectuală sint, desigur, circumstanţe atenuante, nu însă şi absolutorii.

Aşa se întîmplă: *de obiceiu*. Căci cartea d-lui Gillard are tocmai însuşirea de a eşi din obiceiu. Autorul este un simplu cercetător, care a venit şi a stat la noi *fără* a atrage atenţia asupra lui, cum fac, atît de des, conaţionalii săi. Doritor *să afle*, d-sa a trebuit să se mulţumească cu informaţiuni orale, căci inexistenţa statisticei la noi în ţară nu mai e azi un secret pentru nimeni. Astfel, culegînd sugestiuni din dreapta şi din stînga, dar mai ales observînd ce se petrecea sub ochii săi, d. Gillard izbuteşte să vadă, aproape pretutindeni, realitatea aşa cum este.

O asemenea perspicacitate — toată lumea o bănueşte — nu este de natură a ne pune într'o lumină prea favorabilă în ochii cetitorilor străini. Dar trebue să ne obişnuim odată să vedem în ştiinţă şi adevăr cea dintâiu dintre îndatoririle noastre. Ş'apoi, nimic nu ne spune că o cunoaştere exactă a situaţiei din Romînia nu va deslănţui, în străinătate, gîndul mărinimos de a ne sări într'ajutor. De-aceia e poate mai mult bine decît rău în desvăluirile d-lui Gillard.

Inainte de a trimite pe cetitor, pur şi simplu, la cetirea cărţii, vom reproduce cîteva pasagii pentru a arăta cît de just au fost văzute lucrurile din ţară dela noi:

„Suveranitatea naţională era — *era*, chiar înainte de *războiu* — un mit, parlamentarismul o ficţiune, Constituţia un simbol" (p. 146).

„Administraţia îşi impunea, după plac, pe delegaţii săi, şi elimina, prin manevre strategice savante, acele cîteva riscuri şi hazarduri ale votării" (p. 145).

„Sigur pe o recrutare mănoasă de funcţionari, Statul îşi rezerva dărniciile în folosul unui număr restrîns de titulari de sinecuri, agenţi direcţi ai guvernului, în timp ce mulţimii funcţionarilor nu li se împărţea decît o pomană" (p. 60).

Apoi, la pagina 58:

„Acelaşi individ vedea prea de aproape funcţionînd fabrica de făcut legi pentru a mai avea fetişismul formelor legale. In ochii săi, mai puţin însemnat era să te pui în regulă cu textele, decît să-ţi asiguri bunăvoinţa acelor care le interpretau".

Şi, mai departe:

„Cînd prea multă lume încearcă a călca legea, nimeni nu se mai simte tulburat şi spăriet atunci cînd ea e violată în paguba altuia. Nedreptatea de care a suferit vre-un individ, încetează de a mai fi simţită ca o atingere la majestatea dreptului, ca o ameninţare indirectă pentru toată lumea. Ea e numai un accident fortuit, ca grindina, ploaia sau seceta, pe care îl comentăm fără nici-o patimă. Spiritul public nu reacţionează. Dacă vedem făcîndu-se gălăgie, pe ici pe colo, aceasta înseamnă numai că o gaşcă-două de politicieni au început să se mişte. Dar uşurinţa cu care minţile se domolesc, ne arată răpede, cît erau acestea de plăpînde la o furtună socială, cum a fost afacerea Dreyfus, nici măcar cu gîndul nu se poate gîndi în Romînia" (p. 58).

Mecanismul voturilor, amestecul neîncetat al monarhului între partide, chestia evreiască, cea ţărănească,—toate sînt privite cu obiectivitate. Pretutindeni perspicacitatea naturală a autorului triumfă împotriva lipsei de date precise.

Această carte este o mare inovaţie. Spre deosebire de antecesoarele sale, ea dă la o parte problema frumoasă a însuşirilor *viitoare* ale neamului romînesc, insistînd mai mult asupra celor prezente.

Calitatea de agregat al Universităţii franceze; bunul renume al colecţiei unde a fost editată cartea; însfîrşit obiectivitatea manifestă a lucrării însăşi,—toate acestea vor contribui, cred, să convingă pe cetitorul din străinătate că situaţia dela noi este exact aşa cum o descrie d. Gillard.

Aceasta va aduce, poate, ocară pentru conducătorii noştri. Dar poate că, în schimb, o mînă din afară ne va veni în ajutor ca să aducem un început de propăşire cetăţenească în monarchia absolută a Regatului dela Dunăre.

D. I. Suchianu

Revista Revistelor

Drama irlandeză

Războiul însîngera mai violent şi mai atroce ca întotdeauna Irlanda, cînd la 6 Iunie 1921, printr'o scrisoare publică, primul ministru britanic Lloyd George a *invitat pe* reprezentanţii Irlandei, adică pe d. Valera în calitate de leader al Irlandejilor de Sud, şi pe Sir Craig, şeful guvernului din Ulster, să ia parte la o conferinţă care să pună termen conflictului secular. Ştirea a provocat o surpriză generală, căci nu cu mult înainte premierul stigmatizase pe rebeli cu numele de asasini. Cauzele schimbării brusce de front a lui Lloyd George trebue căutate în dificultăţile interne şi externe ale Angliei. Cu toate rigorile represiunii, ea nu putuse înfrînge rezistenţa Erinului. Excesele britanice făcuseră un rău imens Angliei în America cu deosebire, şi politica ei externă se resimţea de aceasta. În sînul chiar al imperiului, împotriva imperialismului englez în Erin, se manifesta o reacţiune vie. În dominiuni şi colonii, Anglia e nevoită să compteze cu o diasporă irlandeză, puternică şi activă. La 20 Iunie trebuia să se convoace conferinţa imperială a primilor miniştri. Generalul Smuts, primul ministru al Africei de Sud, îndemna guvernul să renunţe în Irlanda la o politică de forţă şi acelaşi lucru îl spunea şi Meighen, primul ministru al Canadei. Însă a negocia e dificil, şi Lloyd George a avut nevoe de toată supleţa şi ghibăcia lui pentru a ajunge la capăt. Pe cînd *Orangiştii* din Ulster *refuză să ia parte la tratative, simţind în ele o ameninţare a privilegiilor ce le asigura un home rule* local, pentru reprezentanţii *ei na*ţionali nu există decît o Irlandă unică, naţie independentă şi suverană, care a fost ilegal ocupată de către Englezi. La aceşti extremişti, primul rol îl joacă doctrina şi ideologia. Fideli formulelor rigide, ei sînt lipsiţi de simţul realităţii şi al posibilului. E un miracol că, în condiţii atît de defavorabile, negocierile au putut duce, după mai multe luni de discuţie, — şi aceasta numai datorită plenipotenţiarilor lui Valera, Arthur Griffith şi Michaël Collins, — la un rezultat.

Tratatul semnat de Dowining Street, în noaptea de 6 Decembre 1921, e un compromis făcut din concesiuni mutuale: Irlanda a cedat mult în ceiace priveşte principiile, Anglia — din punct de vedere al faptelor. Irlanda primeşte numele de stat liber şi, în comunitatea naţiunilor ce formează *imperiul britanic, statutul de domini*une — după modelul Canadei. Reprezentantul coroanei în Irlanda va fi desemnat după cum e şi guvernatorul general al Canadei. Membrii parlamentului irlandez vor depune un jurămînt de fidelitate. Irlanda îşi va asuma partea ei din datoria publică a imperiului, va rezerva amiralităţii britanice unele privilegii în ceiace priveşte baza navală şi va admite vasele de comerţ engleze în porturile ei. Se angajează în acelaşi timp a nu întreţinea trupe, decît în proporţie cu populaţia respectivă a acelor două ţări. În ceiace priveşte cele 6 comitate ale Ulsterului, ele pot declara printr'o adresă a parlamentului din Belfast că vor să rămînă în afară de statul liber, după constituţia pe care şi-au dat-o în 1920. Acest tratat, primit cu bucurie în Anglia şi considerat chiar de Bonar Law ca un triumf, a avut ca efect să dividă Irlanda, — provocînd, în locul războiului cu străinul, războiul civil între oameni care până eri fuseseră uniţi şi a căror datorie era să lucreze împreună pentru regenerarea naţională. Pe cînd cei mai numeroşi se string în jurul lui Griffith, fundatorul Sinn Feinului, şi al lui Collins, unul din conducătorii eroici ai războiului pentru a accepta tratatul, ireductibilii în frunte cu de Valera refuză să se supună. „Dailul" irlandez, după controverse pasionate în care cele două teze se ciocnesc cu violenţă, aprobă tratatul, dar numai cu o slabă majoritate, 64 voturi contra 57. Cîteva zile mai tîrziu, Griffith e ales prezident şi Collins şef al guvernului; dar adversarii tratatului nevoind să recunoască votul adunării, cheamă poporul la arme, considerînd guvernul provizor născut din aprobarea tratatului ca un uzurpator. Rebeliunea se răspîndeşte în armată şi dictatura revolverului cu toate ororile ei stăpîneşte iarăşi Irlanda.

În faţa acestei lamentabile concluzii, Englejii văd o confirmare a tezei lor pozitive şi realiste, după care Irlandejii nu sînt decît o rasă inferioară şi ei susţin că numai forţa, adică cea britanică, îi poate împiedeca de a se distruge între dînşii. Mai mult însă decît această pretinsă fatalitate etnică, trecutul poate servi la explicarea prezentului. Timp de secole, Anglia a făcut totul pentru a întreţinea diviziunea între Irlandezi; prin opresiune şi persecuţie, ea i-a făcut să ajungă la convingerea că ordinea şi legea nu sînt decît o tiranie nedemnă de respect; timp de secole ea i-a stăpînit fără a le permite să-şi facă ucenicia lor în guvernămînt şi să-şi creeze o clasă de conducători, care să aibă, împreună cu experienţa afacerilor, sentimentul responsabilităţii. Popoarele mult timp oprimate pierd cu vremea facultatea de a se guverna. Departe de a fi rezultatul autonomiei de curînd obţinute, dezordinea irlandeză pare mai degrabă acel al refuzului prelungit al acestei autonomii. Concedată la timp şi în mod liber, emanciparea ar fi putut da Irlandei viaţa şi pacea, dar Anglia a întîrziat prea mult. În 1914, ea şi-a călcat cuvîntul dat şi în curînd armata, poliţia şi tankurile sale răspîndeau în insula soră crima şi teroarea, lăsînd astfel să se desvolte germenii demoralizării şi disperarea. Spectacolul sinistru de azi nu este, în bună parte, decît consecinţa politicii egoiste şi tiranice, pe care Anglia a avut-o faţă de Irlanda de atîtea generaţii.

(Paul Dubois. *Revue des Deux Mondes*, April).

Pentru o înţelegare economică cu Germania

Ocuparea Ruhru-lui, deşi apare ca un act de politică inconsecventă faţă de Tratatul dela Versailles, este o încercare practică de a deslega monstruoasa problemă franco-germană.

Autorii tratatului de pace, în loc să ţie samă de starea de spirit a Germaniei dela sfîrşitul războiului şi să o exploateze în mod practic, au înţeles să o constringă să recunoască că are de ispăşit o greşală morală. În loc să cerem reparaţii cu adevărat dela Germania învinsă, noi am încercat să-i smulgem mărturisirea vinei sale, a *crimei* sale, — caşi cum prin aceasta muncitorul german s'ar fi simţit mişcat că cu cinci ani în urmă un guvern ticălos a declarat războiu, şi s'ar fi grăbit să-şi dea ultimul ban pentru „regiunile devastate".

E una din cele mai mari nebunii

la care idealismul a condus vreodată pe oameni.

Pentru a-și plăti datoriile, Germania trebue să trăiască și să producă cît mai mult. Ocuparea regiunii Ruhr este un mod oarecum brutal, dar clar, de a invita Germania să producă în colaborare cu noi și nu trebue să aibă altă justificare și alt înțeles decît că Franța a luat un gaj în scopul de a obține o alianță economică cu Germania.

Din nenorocire conducătorii noștri gîndesc și duc o politică nebuloasă. Ei nu uită devastările și reparațiile, și până acum nici nu vreau să audă de unele propuneri practice pe care chiar industriașii germani le fac. D. Poincaré spune că așteaptă propuneri oficiale de-la Reich. Acest principiu că numai puterea politică are calitatea să reguleze destinele unei țări — mai ales acum cînd industriașii dețin puterea — e pueril și periculos.

D. Poincaré concepe politica ca construcția unei căi ferate și cu particularitatea că începe a săpa un tunel la orice dimb. D-sa e veșnic în tunel. De aceia, pentrucă nu înaintează hotărît, politica din Ruhr ia un aspect îndărătnic și nesigur.

Trebue un tratat industrial cu Germania. In acest scop să ne prezentăm cu un program definit. Au trecut patru ani după războiu. Vinovații sînt vinovați, oricine e liber să-i disprețuiască în inima sa. Astăzi însă e vorba de pace. Prima celulă a acestei ființe vii nu poate fi decît cooperarea Franței cu Germania. Prin muncă și interes reciproc se va crea pacea. Germania să fie considerată pe picior de egalitate cu condiția ca ea să vadă în Ruhr o zonă de cooperare cu noi. Numai astfel privită și condusă acțiunea din Ruhr poate aduce Franței avantagii din toate punctele de vedere.

Această politică n'ar fi poate bine văzută de Anglia, dar ea va consimți, — căci alianța economică franco-germană este singura condiție de pace pe continent. Și Anglia nu va pierde nimic, ba dimpotrivă.

Pentru Franța deci singura politică bună e cea economică arătată. Trebue mult curaj să înfrunți lumea întreagă, dar ne-ar trebui poate mai mult ca să stirpim de pe acum din rădăcină pericolele pe care ostilitatea ce ne înconjoară le pregătește Franței de mine.

(Jacques Rivière, *La Nouvelle Revue Française*).

Sistemul echipelor în Statele-Unite

Orele de muncă sînt departe de a fi uniforme în America. Recensemîntul industrial din 1919 a arătat că 48.6 la sută din mai mult de cît 9 milioane de salariești ai industriei americane manufacturiere sînt ocupați în întreprinderi în care timpul de lucru predominant este de 48 ore pe săptămînă sau mai puțin. In 1914 proporția aceasta nu atingea de cît 11.8 la sută.

Intr'un articol din *Revue internationale du Travail*, publicată de Biuroul internațional al Muncii din Geneva, *d. Horace B. Drury*, care *face cercetări pentru Comitetul Societăților americane federalizate de ingineri*, asupra perioadelor de lucru în industriile cu activitate continuă, arată că industria oțelului a fost cea mai însemnată industrie din Statele-Unite care a ținut să menție sistemul celor două echipe a cîte 12 ore de lucru fiecare. Corporația oțelului din Statele-Unite, care produce ceva mai mult decît 40 la sută din ferul și oțelul lucrat al acestor țări, a arătat că în 1919 poseda peste 69.000 muncitori care lucrau ziua de 12 ore.

Majoritatea marilor companii „independente" ale oțelului lucrau și ele după sistemul celor două echipe.

Industria oțelului întrebuința în total în 1919 un număr de 150.000 de muncitori, lucrînd după sistemul celor douăsprezece ore.

In celelalte industrii metalurgice, sistemul celor trei echipe (a cîte 8 ore) este regula. Industriile din grupa ceramică sînt într'un stadiu de tranziție între sistemul echipelor de 12 ore și de 8 ore. In industriile chimice echipele sînt în general de 8 ore, afară de rafineriile de zahăr. Grupul marei industrii care cuprinde fabricile de hîrtie, morile, fabricile de cauciuc și automobile, lucrează mai toate cu sistemul de trei echipe. Industriile de utilitate publică (gaz, apă și transport) adoptă și ele în general echipa de 8 ore.

D. Horace B. Drury conchide că sistemul echipelor de 8 ore în Statele-Unite nu va fi adoptat în mod uniform și simultan și nu se va impune decît atunci cînd membrii fiecărei industrii, susținuți de opinia publică, vor fi convinși de utilitatea acestui sistem.

(Horace B. Drury. *Revue Internationale du Travail*).

Variațiile costului vieții

O privire generală asupra unei serii de numere indicii ale costului vieții, arată că tendința spre o stabilizare a prețurilor care a putut fi observată de cîteva luni este în continuare, cu singura excepție a țărilor în care instabilitatea monetară determină mari fluctuațiuni ale prețurilor.

După un articol din *Revue Internationale du Travail*, publicată de Biuroul internațional al Muncii, cursul prețurilor de detaliu urmează cu nesiguranță cursul prețurilor en gros. O scădere temporară a prețurilor en gros din Germania dela începutul lui Decembre n'a fost urmată de o mișcare corespunzătoare în domeniul prețurilor de detaliu.

Prețurile de detaliu sînt pe cale de urcare în Germania, Belgia, Franța și Polonia. In Austria prețurile au crescut încontinuu până în Septembre 1922; cu începere din Octombre însă se remarcă o scădere neîntreruptă datorită stabilizării monedei.

In alte țări se observă de asemenea o scădere a prețurilor.

In cazul prețurilor en gros nu s'a notat nici o schimbare importantă.

In țările în care relațiile dintre monedă și etalonul de aur n'au fost zdruncinate, prețurile par a se stabiliza într'o măsură crescută cu 54 la sută și 64 la sută față de cele dinainte de războiu: acesta e cazul Statelor-Unite, Angliei, Canadei și Țărilor de Jos. In unele țări în care situația monetei este bună, nivelul prețurilor e mai ridicat: în Elveția și Japonia el este cu 70 la sută și 90 la sută deasupra nivelului de înainte de războiu.

(Revue Internationale du Travail).

Abel Hermant

Deși cele mai multe din operele acestui romancier au ca subtitlu: Memorii pentru a servi la istoria societății, și el urmează calea deschisă de Balzac, — istoricii viitori ai societății ar greși dacă ar avea încredere în aceste memorii. Căci dacă e adevărat, după cum spune Saint Réal, că romanul e o oglindă care reflectează ceiace se petrece pe drum, oglinda autorului „Vicontelui de Courpières" este desigur una din acele care deformează realitatea.

Abel Hermant nu are, în observațiile lui asupra societății inalte, apetitul și gustul volos al lui Marcel Proust, care ne dă o imagine a acestei societăți, teribilă dar exactă, fiindcă a iubit-o cu toate păcatele și putregaiul ei, fiind cu totul lipsit de sentimentul indignării. Abel Hermant dimpotrivă păstrează, față de această societate, sufletul iritat al unui normalian. Deși a scris multe romane ușoare, el e înainte de toate un moralist a cărui stare de spirit are ceva din acea a tînărului Arouet, cînd a fost bătut de lacheii cavalerului de Rohan. Nervii săi au suferit prea mult în lumea înaltă și, în fiecare pagină a operei lui, acest intelectual afirmă suprematia spiritului asupra nașterii. Și pe cînd la numele de Guermantes, Proust se încînta de tot ce evocau aceste silabe ca istorie, amoruri ilustre și peisaje ale vechii Franțe, la numele de Courpières Hermant are viziunea unei înalte societăți ipocrite ale cărei maniere nu sînt în realitate mult diferite de acele ale bulevardelor exterioare.

In volumele ce formează „Vicontele de Courpières", cea mai puternică din operele sale, tonul

ironiei e susținut până la capăt și autorul se preface a iubi pe erou; totuși asemeni acelor furtuni care amenință o zi întreagă fără să izbucnească, cetitorul e apăsat de o atmosferă de indignare, de dispreț și de ură. Dar această îndîrjire rece și furie continuă împinge la exagerare și la șarjă. Opera lui Hermant ar merita să fie ilustrată de Sem sau Forain. Curiozitatea pasională a lui Proust ne-a dat dimpotrivă portrele care, dacă nu sînt niște rechizitorii, sînt poate mai puțin favorabile originalului. In modul cum e descris personalul ambasadelor de către cei doi scriitori, deosebirea între arta și atitudinea lor e mai cu samă senzibilă. Pe cînd Proust e un martor fidel, Hermant e un judecător ostil.

Opera lui ca și a celor mai mulți din romancierii care vor să fie memorialiști, dă ades o importanță prea mare anecdotei și abundă în chei, fotografii retușate pe care fără voe le comparăm în orice moment cu modelul, — joc desigur amuzant, dar în același timp iritant și artificial.

Prea amestecat în lumea mare, Abel Hermant pare ades jenat de perechile de dansatori de foxtrot care-i ascund realitatea. Acest contact excită ironia lui feroce și sarcasmul lui perpetuu. De aceia mulți cetitori l-au crezut insensibil.

In ultimele lui opere însă, scrise în ajunul războiului, „L'aube ardente", „La Journée brève", „Le crepuscule tragique", Abel Hermant și-a desvăluit adîncul sufletului și acest ironist apare în ele ca un atenian care nu crede decît în rațiune. Elinismul său însă nu e pur, Nietzsche i-a dat ceva din frigurile lui și Walt Whitman din obsesia lui fizică.

In generația nouă, care caută cu inteligența și cu inima acel ceva care există îndărătul aparențelor, Hermant nu vede decît gladiatorul murind și își închipue că părinții păgîni au datoria de a lua facla din mîna copiilor lor rinîți, slăbiți sau mistici. Viziune desigur arbitrară, caracteristică însă pentru acest umanist care din acest punct de vedere, asemeni lui Anatole France, merită să fie iubit ca unul din ultimii clasici.

(François Mauriac. *Les Nouvelles Littéraires*, Mai).

Renan și Taine

Numai patru ani despart centenarul lui Renan de centenarul lui Taine. O întreagă generație a trăit între Taine și Renan, regăsind vechiul ritm francez a două genii opuse și complimentare: Corneille și Racine, Bossuet și Fénelon, Voltaire și Rousseau, Lamartine și Hugo.

Paralelismul nu s'a menținut decît o vreme. Strălucirea lui Renan este mai puțin slăvită ca a lui Taine. Ambițioasele construcții ale lui Taine sînt astăzi săli goale, umede, greu de locuit. Opera acestui mare orator a căzut odată cu discreditul genului și stilului oratoric. *Taine a dat tipul acelor formule de gîndire care cuprind destul adevăr pentru a fi luate în serios și a fi discutate loial de cele mai alese spirite*, destul arbitrar și șubrezenie pentru ca aceste spirite, folosindu-le, să le poată întrece. In istoria ideilor franceze, el va ocupa un loc considerabil, fără a fi mult mai cetit ca Guizot și Villemain, al căror caz seamănă oarecum cu al său. Dimpotrivă, Renan se cetește încă mult. Cuvintele lui nu ni se par mai fără viață ca ale lui Sainte-Beuve și găsesc fără greutate o legătură cu ideile noastre cele mai actuale.

Astăzi amintirea lui Renan desemnează cîteva din marile curbe care vor da secolului al XIX-lea francez, în perspectiva veacurilor, un interes nemuritor.

Mai întîiu curba religioasă. Renan rămîne omul a cărui conștiință a fost teatrul unei drame religioase, trăită cu probitate, cu pasiune, de întreaga ființă: creștinul care încetează de a mai crede, nu ca cei slabi, prin căderea spre păcat, ci cu putere, cu hotărîre, cu pasul unui suflet care vrea adevărul. Numele lui Renan, acțiunea lui Renan *și mai ales acțiunea* împotriva lui Renan au fost legate mult timp de viața însăși a Bisericii.

Această minte a rămas o dovadă de ceeace spiritul catolic poate încă să impună din forma lui chiar celui care s'a desfăcut de dogmele Bisericii.

Dela 1823 la 1923, secolul trăit de Renan, de influența, de urmașii lui, ne apare cu o plinătate care face foarte lesne de înțeles de ce d. P. Lasserre a ales ca titlu pentru o carte: „Renan și timpul său". Dar un om ca Renan trebue să se ridice deasupra timpului său și să se desfacă de el. Originalitatea omului, valoarea unică a artistului se cîștigă cu acest preț. Această originalitate și valoare se definesc prin stil. S'ar putea opune stilul lui Renan cu mult folos instructiv stilului lui Taine, căci s'ar găsi cu greu un contrast mai simetric. Unul rămîne clasic acolo unde celalt asimilează o bună parte de romantism. La fraza lui Renan stilul nu umple exact și total conturul ideii, lasă pe cetitor liber să umple singur acest interval. Dimpotrivă, stilul lui Taine, construit și condus oratoric, trece dincolo de idee. Stilul lui Renan este caracterizat prin probitate, delicatețe și rezervă. Acei care cred că stilul are o valoare prin el însuși, nu îi sînt favorabili și pe Flaubert trebue să-l fi mirat curentul de admirație pentru stilul lui Renan. Admirăm tocmai aspectele spontane ale limbii franceze care sînt cele mai necunoscute voinței de stil a lui Flaubert.

Vorbind de stilul personal al lui Renan, ne gîndim mai puțin la viața stilului decît la stilul vieții sale. Orice om, ca orice monument, implică un stil, și oamenii mari sînt oameni de stil ales. Omul cu viață intelectuală reprezintă un tip capital, pentrucă, dacă genul omenesc trăește prin toți oamenii, el gîndește prin puțini și, dacă n'ar gîndi, n'ar putea spune că trăește. Renan a realizat ca o capod'operă nuanțată, temperată, clasică, figura omului consacrat culturii, propășirii, îndrăgit de cunoașterea dezinteresată și de inteligența pură. Nu este nici un alt om mare care să ne dea o impresie mai deplină de echilibru suplu și seducător, de fruct care se coace încet și care-și găsește deplinătatea în vîrsta de aur a omului de inteligență, adică în bătrînețe.

Inteligența este un mod de a transforma o lume de lucruri într'o lume de semne. Renan, cași Taine, ca toți acei care caută idei generale în științele filologice sau istorice, trebue să fi gîndit prin semne cu repeziciune. Această iuțeală în a gîndi prin semne, este întrupată în opera istorică a lui Renan. Dar de această facultate periculoasă de a reuși și a înlănțui repede semne este legat la Renan un incomparabil avantaj; acela de a gîndi istoria în unitatea ei, de a se transporta cu pasiune, mulțumită acestor semne, pe întinderea duratei omenești, ca străbunii lui pe marea mișcătoare al cărei flux și reflux se regăseau în cele mai intime fibre ale marelui scriitor.

Renan a posedat simțul duratei în ansamblul său precum și simțul planetei în unitatea sa de elan de viață, de menire. Cea din urmă parte a carierei lui este ocupată de meditațiuni nu numai asupra viitorului științei, dar asupra viitorului civilizației și, mai expres, asupra viitorului planetei Pămînt. El este din acela care au reacționat împotriva ipotezei fragile a unui progres nesfîrșit, care s'au gîndit la posibilitatea unui eșec radical al omenirii în sforțarea ei de a-și realiza scopurile. Renan gîndea dintr'un punct de vedere mai general, — acel al lui Sirius, sau al lui Dumnezeu. Și ceeace atunci părea un vis delirant, este azi pe cale de realizare. Căci pentru a salva civilizația, ne vedem forțați să suprapunem rațiunii noastre individuale, rațiunii noastre naționale, o rațiune planetară. Astfel, iată-ne aduși la punctul de vedere al lui Sirius, obligați să gîndim nu numai la națiunile care se pierd, la religiile care se prefac în porniri ucigătoare, dar la planetele a căror sforțare rămîne stearpă și pe care înțelepciunea, inteligența, sufletul seacă cum seacă apa pe aștrii morți.

(Albert Thibaudet. *La Nouvelle Revue Française*).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Léon Chestow, *Les révélations de la mort.* Introd. et trad. de B. de Schloezer, ed. Plon, Paris.

Criticul şi filozoful rus Chestow se ocupă în această carte cu „revelaţiile" lui Dostoevski şi Tolstoi.

La Dostoevski criticul rus vede mai ales „lupta împotriva evidenţelor", împotriva universului comun, a lui 2 şi cu 2 fac 4, a lui Aristot şi Kant, univers asupra căruia domneşte moartea, legea legilor. In „Spiritul subteran", „Amintiri din casa morţilor", „Idiotul", „Posedaţii", „Visul unui om ridicul", L. Chestow găseşte lupta tragică a lui Dostoevski, prins între adevăratul lui univers, alcătuit din calităţi ireductibile, – şi palatele de ghiaţă clădite de oameni pe pămînt.

La Tolstoi, mai ales în cele din urmă opere, Chestow vede aceiaşi tragedie care duce la fuga lui Tolstoi, la moartea lui în stepă.

Fuga aceasta a sfîntului dela Iasnaia Poliana este cea din urmă izbîndă cîştigată de lumea reală, după înţelesul lui Tolstoi, asupra lumii raţionale, în care el nu mai putea locui.

A. Kutscher, *Frank Wedekind, sein Leben und seine Werke,* G. Müller, München.

E prima carte închinată cercetării vieţii şi operei poetului german mort acum patru ani. Expunerea amănunţită, lipsită de critică şi idei personale, este mai mult opera unui prieten credincios. Ea va putea fi de mult folos viitorilor comentatori.

Féodor Sologoub, *Le démon mesquin,* trad. p. H. Pernot et L. Stahl, éd. Bossard, Paris.

Peredonov, eroul lui Sologub, este profesor într'un orăşel rusesc. Dela început se vede că-i un profesor ciudat: el pune nota 0 la temele bune şi nota 12, la temele slabe. Peredonov e credul, vizionar, crud şi urît; e atins de delirul persecuţiei; îşi închipue că toate femeile vor să-l ia de bărbat. Puţin cîte puţin, nebunia lui creşte. La urmă dă foc casei şi asasinează pe Volodin, cel mai bun prieten al lui.

Sînt demoni grandioşi: al doctorului Faust sau al lui Don Juan. Ei măresc omul, îl fac supra-om. Demonul meschin care stăpîneşte pe Peredonov distruge şi urîţeşte. Ceiace înspăimîntă în opera lui Sologub este mediocritatea lăuntrică a personajelor, sărăcia, nulitatea de suflet a funcţionarilor şi profesorilor puşi în scenă. *Totul* se veştejeşte şi se descompune la apropierea acestor groaznice marionete pe care demonul meschin le desface şi le *împinge să se contrazică.*

Sologub susţine că aşa este realitatea. „*Iubiţi contimporani,* spune el, pe voi v'am descris în „Demonul Meschin"... Acest roman este

o oglindă lustruită cu minuţiozitate. Am frecat-o multă vreme şi cu luare aminte... Obiectele care se reflectă în ea, nu se deformează"...

Autorul nu prezintă de fapt tipuri caracteristice ruseşti. Personajele lui sînt sintetizarea unor abstracţiuni, reprezentarea generică a unei feţe a „eului" omenesc.

Romanul lui Sologub amestec de pesimism pictural, de indiferenţă superbă, de poezie tînără şi veche filozofie, poate fi pus alături de operele mistice ale unui Gogol şi Dostoevski.

J. Schlaf, *Ein freies Weib,* A. Scherl, Leipzig.

J. Schlaf, reprezentant al vechiului realism german, povesteşte aventurile unei berlineze care, după mai multe încercări, găseşte în sfîrşit omul pe care îl poate iubi cu adevărat şi pleacă cu el în America.

Libertatea moravurilor din mediul berlinez este descrisă în scene vii şi viguroase.

G. Grebenstchikov, *Les Tchouraiev, trad. p. Henri Mongault,* éd. Bossard, Paris.

O dramă religioasă în munţii Altai din Siberia de miazăzi.

Bătrînul patriarh Firs Platonici Ciuraiev, om din alte vremuri, încearcă în zădar să lupte împotriva unui spirit nou care începe să clatine credinţa vechilor lui păstoriţi. O duşmănie înăbuşită îl ridică împotriva vecinului său Danilo, al cărui fiu a întemeiat de curînd o nouă sectă. Din familia Ciuraevilor lipsesc doi băeţi: Vasili, mijlociul, îşi face educaţia religioasă la Moscova; Vikul, cel mai mic, a plecat de curînd cu plutele încărcate cu mărfuri. Singur Anania, cel mai mare, a rămas lîngă tatăl său. Cu ajutorul lui, patriarhul nădăjdueşte că va dobori pe Danilo; dar după ce reuneşte un sobor, îşi vede puterea micşorată. Intr'acestea Vasili şi Vikul se întorc dela Moscova. Ei sînt întovărăşiţi de Nadia, o fată care, în urma unei neînţelegeri cu Vasili, se logodise, din răzbunare, cu Vikul. Bătrînul Firs Platonici nădăjduia mult în ştiinţa fiului celui mijlociu pentru a susţine vechea credinţă şi a învinge pe duşmani. Dar Vasili a adus din contactul cu civilizaţia un spirit de revoltă şi o dorinţă nelămurită de adevăr. Aceste sentimente, pe care şi le ascunde la început, şi gelozia trezită în el de căsătoria lui Vikul cu Nadia, îl fac să ruineze fără nici o şovăire edificiul religios care constituia puterea şi mărirea Ciuraevilor. Tatăl său îl blestemă; el fuge cu Nadia. După moartea bătrînului, pe ruinile căminului distrus, Vikul îşi caută uitarea în băutură.

Descrieri sobre, pasiuni elementare fac din lectura acestui roman un izvor de impresii nouă şi puternice.

Jean Pellerin, *Le Bouquet inutile,* ed. de La Nouvelle Française, Paris.

Jean Pellerin făcea parte din „şcoala fantezistă" pe care au ilustrat-o Derème, Salmon, Carco şi alţi tineri poeţi.

Rimele vesele şi graţia sprinţară a lui Pellerin sînt neîntrecute în catrenele următoare:

Quand mon fil se cassera sous
  Les ongles de la Parque,
Quand ma bouche aura les deux
                                        sous
  Pour la dernière barque,

Où serez-vous? Dans le jardin
  Où je devrai descendre?
Que serez-vous? Charme, dédain,
  Douce chair ou bien cendre?

Jean Cocteau, *La Rose de François,* ed. Bernouard, Paris.

In „La Rose de François" prosodia pre-clasică a lui Jean Cocteau, cu asociaţii bogate de sonorităţi şi de imagini, cuprinde un farmec misterios.

Apologistul rozei, celebrează curtenilor munca tiparului:

Un artilleur choie et place
Dans votre large culasse
Des projectiles triés.
Que la guerre vous envie,
Car ce que vous envoyez,
Tombe plus loin que la vie.

FILOZOFIE

J. Segond, *L'imagination. Etude critique*, Bibl. de Philos. scient.) Flammarion, Paris.

In prima parte a lucrării, autorul studiază realitatea imaginației pure, unitatea vieții imaginative și imaginația schematică.

„Realitatea imaginației pure este necesară posibilității însăși a experienței". Analogia intuitivă și primordială care crează direct și ordonează reflexiv universul imaginilor, organizează armonios știința și filozofia, prin simbolismul concret al artei, al misticei și al vieții lăuntrice.

In partea a doua d. Segond studiază spontaneitatea organizatoare și percepția pură, raporturile imaginației pure cu gîndirea științifică, viața estetică, imaginația morală și mentalitatea subiectivă.

Părerile autorului se deosebesc in multe puncte de ideile în general admise.

Legea naturală este „reducția virtuală a diversității calitative la identitatea cantitativă". „Curentul estetic al vieții noastre nu procede din jocul fărîmițat al simțurilor, ci din jocul universal al analogiilor"...

Cartea d-lui J. Segond cuprinde o întreagă filozofie, care leagă între ele, psihologia, logica, estetica, morala și metafizica.

Alcuin Millalt, *Les Opérations cardinales de l'esprit humain.—Noble Pantagruel.* Etude de physiopsychologie. Ed. Gaston Douin, Paris.

Un studiu complect asupra filozofiei lui Rabelais. Autorul expune, alături de comentariile textului, istoria fiziologică a spiritului omenesc, despărțindu-l mai intăiu de mitul în care fusese închis, supunîndu-l la încercarea îndoelii experimentale, liberîndu-l în sfîrșit, subt călăuzirea conștiinței. Este istoria spiritului omenesc considerat în investigațiile care stabilesc relațiunea între idei. Autorul discută apoi teoriile cîtorva filozofi, declarîndu-se pentru dogma spiritualismului perfect, care este relativitatea infinită. Ca încheere, ni se dă un comentar al capitolului „Cy Entrez", în care dezvoltă ritualul Thelemiților,—fondul comun al tuturor cultelor.

CHESTIUNI SOCIALE

Albert Aftalion, *Les fondements du socialisme*, Etude critique. Bibl. génèrale d'Economie Politique, ed. M. Rivière, Paris.

Autorul, profesor la Facultatea de drept din Lille, pune doctrina socialismului în fața răsturnărilor sociale produse de războiu. Dogmatismul marxist și teoriile colectivismului german i se par astăzi zdruncinate și „banalizate".

Vom rezuma părțile esențiale din lucrarea prof. Albert Aftalion.

In prima parte găsim expunerea și critica teoriei socialiste a exploatării muncitorului, mai ales în procesul de schimb. Autorul încearcă să demonstreze legitimitatea în sine a veniturilor capitaliste: *a rentei fonciare, a dobînzii și a profitului. Mai mult încă, stabilește necesitatea menținerii veniturilor capitaliste și subt regimul socialist.*

In partea a doua se examinează legitimitatea apropriațiunii private a veniturilor capitaliste. A. Aftalion construește o teorie socialistă coherentă în ea însăși și conciliabilă cu doctrina modernă a distribuției, pe care o numește „teoria surplusului social sau a spoliațiunii prin excluziune". In această parte se găsesc apropieri cu unele teorii expuse altădată de germanul Eugen Dühring și dezvoltate apoi de Franz Oppenheimer.

Partea a treia cuprinde cîteva considerațiuni asupra acestei noi teorii. Autorul caută să determine valoarea și efectul exact al teoriei sale, examinînd problema producției in regimul socialist și stabilind care ar fi repercusiunea nouii doctrine asupra problemei justiției sociale. Pe terenul acesta, profesorul Aftalion se inspiră dela experiența bolșevică. Concluziile sînt împotriva socialismului: autorul este pentru o evoluție „reformistă" în formele actuale. „Politica reformistă, spune el, permite a combina foloasele socialismului și ale proprietății private, permite, prin jocul rectificat și inteligent condus al interesului personal, de a obține pentru ne-posedanți mai mult decît ar primi dacă socialismul s'ar realiza... Mult mai repede decît socialismul, sistemul reformist poate să asigure cel mai bun traiu maselor populare prezente și viitoare și, prin urmare, poate să aducă domnia justiției, dacă nu deplină, cel puțin să se apropie cît mai curînd cu putință de maximum de justiție realizabilă".

Dr. Pasmanik, *La révolution russe et les juifs.* Ed. de la Presse franco-russe, Paris.

D-rul Pasmanik dovedește, cu ajutorul istoriei, că bolșevismul este un fenomen profund rus, care nu era posibil decît în Rusia, și că ultimele revoluții ca și lovitura de stat bolșevică au fost provocate de războiu. Din cauza războiului, revolta trupelor s'a transformat în revoluție; furtuna rusă n'a fost la început decît o revoltă soldățească.

Participarea evreilor în această primă mișcare a fost așa de neînsemnată, încît în guvernul provizoriu nu se afla nici un Evreu. „Nu Kahalul semitic, spune autorul, a provocat războiul, ci Europa creștină—catolică, protestantă, ortodoxă și presbiteriană,—și cel care a provocat războiul trebue să fie răspunzător pentru toate urmările lui, între care se numără și revoluția și bolșevismul".

Din documentele pe care le citează d-rul Pasmanik reesă că participarea Evreilor în guvernarea bolșevică a fost extrem de exagerată. In Consiliul lucrătorilor sînt abia 11 la sută Evrei și mai puțin încă în guvernul Comisarilor poporului.

Autorul, care este un adversar al bolșevismului, sfîrșește îndemnînd pe creștini și pe evrei să se unească pentru înlăturarea lui.

POLITICĂ

Graf Keyserling, *Politik, Wirtschaft, Weisheit*, O. Reichl, Darmstadt.

Autorul vorbește despre adevărata misiune a Germaniei, care nu

este să plîngă pe ruinile trecutului.

Viitorul e al economiei, menită să ia locul politicei. Dar pentruca acest viitor să nu ducă spre barbarie, trebue ca industriașii, viitorii mari șefi ai lumii, să înțeleagă necesitățile adînci ale dezvoltării sufletului individual și ale civilizației. In modul acesta s'ar realiza sinteza idealismului și a ideilor moderne îndrăznețe.

ECONOMIE

Luigi Cossa, *Principes d'économie politique*, trad. fr. par Alfred Bonnet. ed. Giard, Paris.

Cartea prof. Cossa, deși cu un titlu modest, nu se adresează începătorilor și n'are nimic elementar. In formule concise, autorul expune toate conceptele și toate doctrinele economiei politice. El urmează pe clasicii științei, îmbogățind totuși teoriile lor cu observațiunile pe care studiile celorlalte școli i le-au pus la îndămînă.

Economistul italian nu se mărginește la simpla sinteză doctrinală, ci se referă necontenit la realități; dovadă sînt capitolele asupra producției, băncilor, cooperativelor.

In lucrarea d-lui Cossa găsim rezumatul teoretic al structurii economice a societății contimporane.

Mentor Bouniatian, *Les Crises Économiques*, trad. du russe par J. Bernard, éd. Giard, Paris.

După M. Bouniatian crizele pot fi considerate ca produsul organic al structurii economice moderne. Ele sînt fazele particulare ale ciclurilor economice determinate de dezvoltarea capitalizării private și a supracapitalizării sociale. Pentru a arăta cum se nasc și se dezvoltă crizele, autorul expune mecanismul formării și al mișcării prețurilor, folosindu-se de teoriile școalei austriace și de legile psiho-fiziologiei.

GEOGRAFIE

F. Maurette, *Les grands Marchés de matières premières*, ed. A. Colin, Paris.

Materiile prime despre care vor-

beşie autorul sînt: cărbunele, griul, lîna, bumbacul, mătasa, cauciucul, ferul şi petrolul. Aceste mărfuri sînt regulatoarele generale ale pieţii. F. Maurette nu studiază condiţiile de producţie, ci numai condiţiile geografice ale schimburilor, localizate în cîteva puncte esenţiale, care se deosebesc după cum sînt pentru export, distribuire şi absorbţiune.

Interesante sînt observaţiile asupra schimbărilor mai importante produse de războiu şi de frămîntările care i-au urmat.

ŞTIINŢĂ

G. Juvet, *Introduction au calcul tensoriel et au calcul différentiel absolu*, Librairie Blanchard, Paris.

In 1900, doi geometri italieni Ricci şi Livi-Civiti, au publicat un memoriu asupra „Metodelor de calcul diferenţial absolut şi aplicaţiunile lor", de care s'a slujit mai tîrziu Einstein pentru dezvoltarea noilor lui concepţiuni asupra fizicei. Acest memoriu fiind destinat matematicienilor de profesie, nu putea fi studiat cu uşurinţă de fizicieni care trebue totuşi să mînuiască calculul diferenţial absolut pentru a urmări lucrările asupra relativităţii. Era nevoe deci de o lucrare de tranziţie. Cartea d-lui Juvet are acest scop. Cel dintăiu capitol al ei este consacrat teoriei vectorilor, extinsă la multiplicităţi cu n dimensiuni; transformările liniare ale vectorilor dau autorului putinţa să introducă în acest caz simplu noţiunile de variabile, covariante şi contravariante.

In cele trei capitole următoare, d. Jouvet introduce noţiunea de tensor, legătura tensorilor cu formele lineare şi quadratice, precum şi analiza cîmpurilor de tensori sau analiza tensorială. In cele din urmă trei capitole urmează studiul multiplicităţilor lui Rieman. Un capitol special este consacrat noţiunii de paralelism definită de Levi-Civita, al cărui concept s'a dovedit atît de folositor.

V. Giuffrida-Ruggeri, *Su l'origine dell'Uomo, Nuove teorie e documenti*, ed. Nicola Zanichelli, Bolonia.

Specialiştii privesc philum-ul Hominidelor ca derivînd fie dintr'o specie inferioară, fie dintr'un tip intermediar, fie dintr'o formă superioară de antropoid. Autorul defineşte diferite tipuri de oameni fosili şi expune apoi rolul important pe care crede că l-a jucat ridicarea munţilor Himalaia în evoluţia Prohominidelor către Hominide. Schimbarea de climat suferită în urma unei migraţiuni către sud a acţionat ca un factor de maturare asupra *philum*-ului omenesc originar din *Asia sub-arctică*. Pe lingă tipurile omeneşti din Quaternarul inferior (Pithecantropus erectus, Eoanthropus Dawsoni, Homo heidelbergensis), Ruggeri distinge patru ramuri de *Homo recens*: o primă ramură ecuatorială, *H. meridionalis* (Combe-Capelle, Vedda, Astratoizi, Melanesieni, Dravidieni); a doua ramură ecuatorială sau *H. afer pygmaeus* (Negri, Pigmei, Boşimani); o primă ramură boreală de lecodermi sau *H. occidentalis* (Mediteranieni, Nordici, Indo-Iranieni), însfîrşit o a doua ramură boreală de xantodermi sau *H. orientalis* (Laponi, Eschimoşi, Mongoli, Indonesieni, Polinesieni).

COMPILATOR

BANCA
Marmorosch, Blank & Co.

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL SOCIAL: Lei 125.000.000
DEPLIN VARSAT

REZERVE: Lei 164.600.000

SEDIUL RIN BUCUEȘTI

SUCURSALE ȘI AGENȚII:

în străinătate: PARIS, Place Vendôme, 20.
CONSTANTINOPOL, Galata, Agopian Han
» » Agenție în Stambul.
NEW-YORK, Broadway 31—33.

în țară: BUCUREȘTI, Calea Victoriei 42, Calea Grivitei, Piața Sf. Anton și Calea Moșilor (Gura Oborului).
ARAD, BRAILA, BRAȘOV, CERNAUȚI, CLUJ, CONSTANȚA, GALAȚI, ISMAIL, ORADEA-MARE, TÎRGUL-MURȘEULUI.

Operațiuni de Bancă:

Conturi curente, Împrumuturi, Lombarde, Sconturi, Schimb, Scrisori de Credit, Cecuri, Avansuri comercianților și industriașilor, Emisiuni, Safe.

BANCA SINDICATULUI AGRICOL IALOMIȚA

București, Calea Victoriei No. 30

Face orice operațiuni de bancă, participă, finanțează întreprinderi industriale și comerciale

Director General
Dr. Const. B. Maltezeanu

BANCA CEREALIȘTILOR

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital lei 50.000.000 deplin vărsat

Sediul Central: **București, Strada Lipscani No. 8**

Sucursală: Constanța, Bulevardul Elisabeta 4

Agenția: Brăila, Str. Împăratu Traian

Telefon 18 | 37 & 37 | 55

Face toate operațiunile de Bancă, în general. Cumpărări și vânzări de efecte publice. Avansuri pe valori în depozit, precum și orice fel de tranzacțiuni financiare. Emite acreditive asupra legăturilor sale din țară și străinătate pentru cumpărări de mărfuri.

Secțiune specială de cereale și mărfuri precum și orice afaceri în legătură cu aceste operațiuni.

PAVEL NEGREANU ȘI FIU și CARL FLEISCHER

FABRICĂ DE PIELĂRIE

București, str. Verzișori No. 4 și Cuza Vodă No. 73

Schenker & Co. București

Transporturi Internaționale

CU FILIALE IN:

Arad, Brăila, Brașov, Cernăuți, Cluj, Constanța, Galați, Halmeu, Nepolocuți, Oradea-Mare, Orșova, Satmare, Timișoara.

Reprezentanțe în toate orașele Romîniei Mari

FIRME ALIATE:

Schenker & Co. Viena, in: Bozen, Bregenz, Feldkirch, Graz, Innsbruck, Linz, Oderberg, Paris, Salzburg, Trieste, Villach, Viena.

Schenker & Co. Rotterdam, in: Amsterdam, Rotterdam.

Schenker & Co. Berlin, in: Berlin, Breslau, Chemnitz, Coeln a. Rh., Danzig, Dresda, Flensburg, Hamburg, Karlsruhe, Königsberg i Pr. Königshütte o-s. Leipzig, Lübeck, Ludwigshofen, Mannheim, Memel, Mittelwalde, Stettin, Stuttgart, Kopenhagen.

Bayer. Transport-Comptoir Schenker et Co.: Furth im Wald, Lichtenfels, Lindau, Marktredwitz, München, Nürnberg, Passau, Regensburg, Simbach, a. Inn., Zwiesel im bayer. Wald.

Schenker & Co. Buchs in: Buchs, Romanshorn, St. Margarethen.

Schenker & Co. Budapest, in: Budapest, Bruck a. d. Leitha.

Schenker & Co. Fiume, in: Fiume.

Schenker & Co. London, in: Antwerpen, Constantinopol, Londra.

Schenker & Co. Praga, in: Aussig, Beregszas, Brün, Olmütz, Pilsen, Prag, Pressburg.

Schenker & Co. Teschen in: Bodenbach, Eger, Gablonz, Haida, Rochenberg, Steinschönau, Tetschen.

Yugoslavische Transport A. G. Schenker & Co., in: Agram, Belgrad, Marburg, Saloniki, Sissek.

Finland Spedition - Central A.-G. O - Y Abt: Schenker & Co. in: Helsingfors, Hangö, Abo, Kotka.

New-York: United States Forwarding Co. Broadway No. 55.

„GENERALA"

SOCIETATE ROMÂNĂ DE ASIGURĂRI GENERALE ÎN BUCUREȘTI

Capital deplin vărsat Lei 15.000.000

Fonduri de garanții la finele anului 1920 Lei 79.036.264.32

Face asigurări în ramurile

„Incendiu"	**„Furt"**
„Grindină"	**„Accidente"**
„Transport"	**„Viața"**

În condițiunile cele mai avantajoase.

Reprezentanțe și agenții în toată țara

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii technice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

Institutul de arte grafice şi editură „Viaţa Romînească", precum şi revista „Viaţa Romînească" sînt reprezentate la Bucureşti de d. D. D. Patraşcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din Bucureşti

Pentru tot ce priveşte Revista „Viaţa Romînească", ca: abonamente, anunciuri, şi pentru toate editurile societăţii Viaţa Romînească din Iaşi, cetitorii din Capitală se pot adresa şi sucursalelor din Bucureşti:

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

1923 ANUL XV. IUNIE No. 6

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 12

1923

...lei.—Abonamentul în țară un an 100 lei.— ...120 lei; jumătate de an 175 lei. Numă-

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimițind suma *prin mandat poştal*.

Reinoirea se face cu o lună inainte de expirare, pentruca xpedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an	200 lei
Pe jumătate an	100 „
Un număr	20 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	350 lei
Pe jumătate an	175 „
Un număr	30 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandării pentru țară şi 65 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921 şi 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922
inclusiv spesele de porto.

Administrația.

Marea

La Constanța intr'o după-amiază de August. Marea era inchisă şi amorțită ca un lac, până in depărtate funduri, unde se ridica spre picla fumurie a orizontului. Pe ariile largi se schimbau din cind în cind in lumină cenuşiuri şi azuriuri de mătasă. Copleşite de aceiaşi lene moale, cele două femei schimbau din vreme în vreme priviri, zîmbete şi cuvinte. Nu păreau vesele, deşi erau incă tinere; stăteau cu fețele spre larg, cufundate în scaune arcuite de trestie ş'aveau ochii mării: una azurii, alta vineți. In jurul lor, colțul de grădină murise fără susur, fără fior.

Cea mai tînără vorbi într'o vreme, intorcînd spre tovarăşa ei un năsuşor ager şi ochii albaştri:

„Camelie, simt că astăzi ai să-mi spui o poveste jalnică. Taci, te gîndeşti, şi te-ai pieptănat aşa ca să ți se vadă şuvițele albe.

— Nu-ți place cum m'am pieptănat? intrebară şoptit, c'un zimbet stins, ochii cenuşii.

— Ba da, ba da; şi aştept povestea pe care demult mi-ai făgăduit-o.

— Anişoară, îngină Camelia întumînd ochii spre depărtările piclei; nu ți-am făgăduit nici-o poveste, totuşi am să ți-o spun. Nici domnul Omer Gheorghiade, soțul meu; nici Aristid, soțul tău, nu umplu colțul nostru de lume cu masivele lor persoane. Pot să-ți spun o istorioară tristă,—ca să putem zîmbi amîndouă, cînd ei ne vor privi biruitori şi siguri.

— Ce ai tu astăzi? intrebă cu grijă Anişoara, venind cu năsuşorul spre cumnata ei şi mîngîindu-i sînul.

— N'am nimic. Am intrat într'un țintirim. Imi aduc aminte."

Supt arborii nalți, pe pajişte, la picioarele lor, luceau buchete

de soare. Din larg, simţiră în nări un amar şi uşor, aproape nesimţit, răsuflet al mării.

Anişoara aştepta, cu ochii vii şi lacomi.

„Inchide ochii, îi zise zîmbind Camelia. Am să-ţi spun o prostie. Am fost necredincioasă domnului Omer Gheorghiade. De ce rizi? O, nu ride, căci ai vreme şi tu. Viaţa noastră cu firma Omer & Aristid Gheorghiade nu-i prea fericită, deşi are coloarea belşugului ş'a aurului. Şi tot aşa de puţin fericită şi sarbădă îmi părea ş'acum şapte ani, în anul războiului, în 1916. Astăzi serbez o aniversară,—căci e în 2 August. Era în 2 August, astăzi se împlinesc şapte ani, şi lăsam în Brăila, între registre, firma,—şi plecam singură la Bîrlad, la mătuşa mea Eleonora. Acuma o cunoşti; atunci n'o ştiai, căci Aristid încă nu te cucerise şi eu încă nu te îmbrăţişasem. Mă duceam la tanti Eleonora pe cîteva zile. Abia mă întorsesem dela băi şi eram plictisită. Şi stam fără gînduri şi fără dorinţi, c'o carte pe genunchi, într'un fel de vagon absurd, o rămăşiţă din tinereţa căilor ferate, un fel de salonaş scund, cu canapeluţe de jur împrejur. O mulţime de pasageri, strînşi acolo de întîmplare, stăteau alături şi se cercetau ca de departe, cu ochi neprietinoşi şi nedumeriţi. Din cînd în cînd înălţam fruntea şi priveam pe geamuri mirişti galbene, care fugeau îndărăt rotindu-se; îmi întorceam ochii apoi spre figurile nedesluşite din juru-mi şi iar cădeam asupra cărţii. Fără îndoială mă plictisea şi cartea. Mi-am căutat săcuşorul de mînă; am scos oglingioara, puful şi roşul; şi m'am dedat, în colţul meu, la o operaţie plăcută şi aproape inconştientă. Am simţit ochi aţintiţi asupră-mi, şi m'am întors cu gravitate spre fereastră. In compartiment eram singura femeie, şi bărbaţii nu pot înţelege plăcerea pufului ş'a unei oglinzi minuscule în care-ţi priveşti un ochiu, vîrful nasului ori un colţ de gură.

Intr'un timp, a trecut conductorul. A anunţat tunelul dela Bereşti ş'a ridicat fereastra din dreptul meu. M'am aşezat comod ş'am închis ochii. Am simţit în pleoape o palpitare de fluture negru ş'un sunet deosebit în trupul meu ş'al vagonului. Am deschis ochii. Eram singură, în întuneric şi, nu ştiu de ce, c'o senzaţie copilărească de plăcere. Pluteam într'un huruit straniu şi'ntr'o noapte grea. Şi deodată tresări un punct roş de lumină. Cineva aprinsese un chibrit şi'n negură lucîră o clipă obrazuri strîmbe de fantome. Căzui iar în singurătate, şi rîdeam de jocul acesta, cînd simţii că mă pipăie degete grăbite. Inima mi s'a zbătut cu spaimă ş'am ţipat. Am avut impresia că ţip; însă n'am ţipat; căci o gură mi-a astupat buzele într'o sărutare lungă, pe cînd un braţ îmi găsise şi-mi sprijinea ceafa.

Am rămas ameţită şi indignată. Nu era nevoe să mă zbat, nu mai era nevoe să ţip. Agresorul se desprinsese uşor de mine şi se retrăsese brusc. In vuetul trenului pătrunse fluerul strident al locomotivei; ieşirăm încet la lumină într'un mi-

ros greu de cărbune şi de pucioasă. Aveam apăsarea unui cuiu dureros în mijlocul frunţii. Privii nepăsătoare în jurul meu. Intre mine şi laşul care îndrăznise să mă atace prin întuneric era o taină. Voiam să-l descopăr şi să-i adresez o privire de dispreţ. Eram furioasă şi ridicolă. In salonaşul scund călătorii stăteau în poziţiile lor de condamnaţi. Unii dormeau cu nişte mutre imposibile; alţii îşi reluaseră cititul gazetelor. Ii cercetam pe rînd. Nu se putea să fie niciunul. Niciunul n'avea înfăţişare de vinovat; niciunul n'avea înfăţişarea pe care mi-o făcusem în clipa aceia, prin întuneric, despre el, deşi-l dispreţuiam. Eram aproape bolnavă de tulburare, cînd se deschise uşa dinspre partea mea şi intră un tînăr cu sclipiri în mişcări. Mă privi serios. Eu abia mi-am putut stăpîni rîsul: avea pe buze roşul meu ca o pecete, ca o cruciuliţă neregulată. Mizerabilul! Nici nu mă uitam la el. Avea nişte buze frumoase şi pline, şi'n ochi ace vesele; obraz fin şi brun ş'un trup mlădios, elegant îmbrăcat. Ochii îi erau negri, iar acele lor aurii. Văzindu-mă liniştită şi nepăsătoare, se aşeză la locul lui, întoarse ochii spre fereastră şi zîmbi miriştilor nesfîrşite.

Nu-l mai uram, nu-l mai dispreţuiam. Totuşi mi se părea că sufăr în demnitatea mea jignită.

„Domnule, eşti aşa de amabil să-mi deschizi fereastra?
— Fără 'ndoială, doamnă".

Şi glasul îi era plin şi cald, caşi gura. Din tot compartimentul numai el era fără păr pe obraz. Ceilalţi aveau mustăţi şi chiar bărbi. Le-aşi fi simţit prin întuneric. Veni şi-mi cobori fereastra şi-mi surîse cu cruciuliţa trandafirie a gurii. Ii mulţămii şi el se aşeză lîngă mine, respectuos şi destul de depărtat. Am vorbit despre lucruri indiferente şi despre persoane din Bîrlad pe care le cunoşteam şi eu, şi el. Era un băiat bun, puţintel copilăros, şi nu înţelegeam cum de-a avut atîta îndrăzneală în întunericul tunelului. Bolduriie din ochi îi erau însă viclene şi neliniştitoare.

Cînd m'am coborît la Bîrlad, am căzut în braţele tantii Eleonora. Trei verişoare cam urîte, cu nume de muze, m'au îmbrăţişat şi ele. Apoi toate s'au întors spre duşmanul meu, care trecea cu paşi leneşi şi cu pardesiul pe braţ:

„Unde-ai fost, domnule Răduţ? De unde vii, domnule Răduţ?"

Domnul Răduţ venea dela Galaţi. Avea un nume care nu prea-mi plăcea.

„Nu vă cunoaşteţi? Domnul Răduţ Olmazu. Verişoara noastră Camelia".

Mi-a sărutat mîna ş'a făcut galant observaţia că port un nume de floare. L-am privit rîzînd şi el s'a tulburat pentru fraza-i neinteligentă. Şi'ndată, m'a fixat aşa de bun, aşa de deschis, aşa de plin de viaţă, încît m'am îmblînzit şi l-am întrebat încet dacă are o oglindă.

„Dece? nu am!" a replicat el şi i-a năvălit sîngele în

obrajii. Pîndind pe verișoarele mele cu privirile-i viclene, și-a tras batista dela piept și și-a trecut-o strîns și furișat peste buze. După ce-a văzut pata pe pînza albă, și-a tremurat pleoapele spre mine. Ș'am început a rîde amîndoi. Complicitatea noastră avea ceva din gustul unui fruct bun și rar.

O, draga mea Anișoară, copilul acela care ieșise din întuneric și din întîmplare era viața și dragostea. Era ca un zeu zburdalnic, supus și îndrăzneț. Se bucura de mine ca de lumină, deși nu eram în viața lui decît un accident. Și-mi dovedi lesne că mă va iubi veșnic. Pasionata lui tinerețe, lucind brusc în noaptea mea, avea însă pentru mine ceva misterios și fatal. L-am adorat dintr'o dată cu nebunie și cu frică. Am căzut ca'ntr'o prăpastie a fericirii,—puține zile. Pe urmă am închis ochii plîngînd. A plecat ș'a murit!"

Lîngă povestitoare, Anișoara tresări. Se răsuci ș'o cuprinse strîns de după umeri. Intrebă cu spaimă și cu lacrimi:

„De ce-a murit? cînd a murit?

— La jumătatea a doua a lui August a izbucnit războiul, răspunse încet Camelia. Era locotenent de rezervă. In ziua de optsprezece August a murit,—undeva, în munți. Unde, nu se știe. N'are mormînt..."

Mîngîindu-i fruntea cu palma și cu dezmierdări în glas, Anișoara se alăturase strîns de povestitoare. O simțea nenorocită și înfricoșată de amintire. Ii sărută o șuviță de păr.

„De-atunci ți-a albit tîmpla".

Camelia suspină.

„De-atunci. Și totuși nu m'am gîndit să mor. Cine știe, ș'aceasta a fost poate o fatalitate: ca să nu-l pierd, ca să-l port în mine și să nu mă părăsească niciodată... Astăzi fără îndoială nu mai era al meu, ar fi zîmbit altor ochi, s'ar fi cufundat iar în întuneric. Așa, îl am în mine și-l păstrez. Avea ochi vicleni și copilăroși..."

Tăcu deodată, și Anișoara o simți că plînge stîns și cu spaimă. Se lăsă asupra ei cu mîngîieri și vorbe blînde, lunecă de pe scaun lîngă ea și-i cuprinse genunchii, apoi, într'un tîrziu, amîndouă rămaseră tăcute și îmbrățișate. Cădea amurgul asupra grădinii ș'a mării. Dinspre țărmurile depărtate, de dincolo de ape, venea o adiere neîntreruptă și lină. Și'n stînci, supt terasă, prindeau să sune valurile. Incet-încet largul se umplu de umbră și de taină. Pleoapa farului dela Tuzla începu să bată rar și ritmic în ceață.—Frații Gheorghiade trebuiau să sosească din clipă în clipă, voluminoși și scurți, cu țigările lor groase, cu veselia lor bună,—dar nu erau decît niște străini. Pentru femeile îmbrățișate marea în sunet și mișcare își deschisese porțile fantastice. Treceau larî plîngînd peste talazuri și cîntau în adînc clopotele cetăților scufundate.

Mihail Sadoveanu.

Originile Democrației romîne

Eruditul se condamnă singur la neștiință, pentrucă alții după el să știe.
Renan.

Subt titlu *Originile democrației romîne* d. I. C. Filitti, cunoscut pentru studiile d-sale de erudiție istorică, cărora a datorit, încă demult, alegerea ca membru corespondent al Academiei Romîne, critică o lucrare a mea apărută de curînd, tot subt același titlu. Citind studiul d-sale (publicat în trei părți în „Viața Romînească" din Noembrie 1922, Ianuarie și Februarie 1923) am ajuns la cinci concluziuni dominante, pe care le voiu expune înainte de-a răspunde mai amănunțit.

1. Filitti este erudit în ale istoriei și—admirabil înzestrat pentru importanta specialitate a documentelor—nu se ocupă de sinteză istorică și se declară necompetent în celalalt aspect al științei istorice, sociologia.

Pe de altă parte, Filitti crede că în istoria Romînilor nici nu se poate face încă sinteză, fiindcă erudiții mai au încă mult material de adunat. Așa rezultă și din frumosul său discurs rostit la mormîntul regretatului Onciul.

Dar fiindcă polemica noastră este, în definitiv, polemica între istoria-document și istoria-sinteză, voiu rezuma cîteva considerațiuni generale.

In cîmpul vast al istoriei eruditul sapă în adîncime puncte *izolate*, iar istoricul cuprinde cu privirea suprafețe întinse. Desigur, celui dintîiu îi ajunge puterea de a sapa, pe cînd celuilalt îi trebue ochiu de vultur. Dela erudit însă, va rămîne cel puțin o fîntînă cu apă sălcie, dacă nu una arteziană, sau cu apă radioactivă; pe *cînd* dela istoric poate să nu rămînă decît o caricatură, un tablou cubist, sau chiar numai hîrtie maculatură.

Istoricul *sintetic*, sociologul, trebue să fie și artist. Poate Filitti nu va admite *împreună* cu Anatole France, că în istorie nu poți reuși decît prin imaginație; dar va recunoaște că puțină fan-

teze poetică este indispensabilă istoricului, deoarece însuşi Mommsen a proclamat acest adevăr. „Mi s'a părut—spune celebrul istoric * că nu ar fi o osteneală zădarnică să coprindem cu ajutorul fanteziei, care este mama istoriei ca şi a oricărei poezii, să coprindem, dacă nu într'un tot, cel puţin într'un surogat al unui asemenea tot, cele cîteva ştiri întîmplător păstrate, care sînt ca nişte urme ale devenirii istorice fixate în rezumatele acestei deveniri".

Filitti va obiecta, că cele „cîteva ştiri" ale lui Mommsen care, înainte de a fi un mare istoric, era un savant erudit, alcătuiau un formidabil material. Este exact—deşi nu pentru toate capitolele surogatului—dar asta nu schimbă principiul. Ori cît ar fi de numeroase documentele, tot fantezia le va lega între ele şi le va aşeza pe unele în lumina, pe altele în umbra tabloului. Dacă eruditul reuşeşte, câteodată, să redea cu preciziune fotografică unele aspecte izolate din trecut, istoricul nu poate să dea decît iluzia vieţii trecute. Dar iluzia pe care el reuşeşte să o dea, cîteodată, este tot atît de evocativă a vieţii însăşi de altădată, ca şi iluzia vieţii adevărate pe care ne-o dă cinematograful prin ingenioase potriviri de fotografii izolate.

Un erudit, compulzind mii de documente, ar putea desemna „chipul lui Arminius" de care vorbeşte Mommsen; dar acest desemn, pe care Mommsen se declară incapabil de a-l face, este mult mai puţin o contribuţie istorică, decît unele simple comparaţii ale lui Mommsen. Comparaţii din care dacă nu vedem forma nasului unui personaj, aflăm însă cum îi era sufletul. Cînd Mommsen ne spune că Pompeiu era un caporal şi flautistele syriene nişte cocote parisiene, aflăm ceva atît de precis, încît un erudit ca Filitti trebue să se indigneze de îndrăzneala şi superficialitatea istoricului. Intr'adevăr, milioane de documente nu pot să ne arăte aşa cum vedem noi cu ochii şi cu judecata noastră pe caporal şi pe cocotele parisiene. Mommsen n'a putut face precisele şi elocventele sale comparaţii, decît văzînd în pergamente mai mult decît frazele pe care le vede eruditul. Din fraze, ori cît de multe ar fi fost nu putea să scoată decît o descriere tot prin fraze a unui număr, mai mic sau mai mare, de nuanţe sufleteşti a tipului antic pe care voia să ni-l prezinte. Dar cînd îl compară cu o fiinţă vie de sub ochii noştri, al cărei suflet îl cunoaştem, înseamnă că el a descifrat în totalitatea lui sufletul acelui personaj sau tip antic, ceiace pentru unii nu-i vizibil în mii de documente, iar pentru un Mommsen apare, cîteodată, printre rîndurile unuia singur.

Evident, documentul este elementul indispensabil, dar cu condiţie să fie considerat ca un simplu instrument, sau ca materia primă din care imaginaţia alcătueşte istoria. Altfel Cuvier în loc de-a reface o lume cu un os, ar fi refuzat să reconstituiască chiar a-

* Istr. Rom. Ed. 1885 v. V. p. 6.

nimalul pentru care ar fi avut toate oasele afară de unul singur. Cînd este ştiut că oamenii se înţeleg mai bine din ochi decît din vorbă, şi mai bine vorbind decît prin scris, este ciudată pretenţia unor cercetători de documente, că din moment ce hîrtia este veche şi încîlcit scrisă, şi chiar de un individ a cărui personalitate nu se cunoaşte, apoi frazele acestea au îmbrăcat gîndul autorului cu preciziune oratorică. Sau cum spune mai bine d. Iorga în studiul Despre utilitatea generală a istoriei: „Atîtea cauze fac izvoarele discordante şi nesigure: nepriceperea, informaţia greşită, pasiunea, păstrarea defectuoasă a bietei bucăţi de pergament sau hîrtie îngălbenită, ce trebue să ne mijlocească viziunea unei lumi dispărute".

2. Filitti a luat cartea mea drept altceva decît ceiace este. Am impresia că i s'a părut că am voit să scriu istoricul ideologiei romîne în epoca renaşterii şi a europenizării noastre, ba încă comparativ în cele două principate. Sociologie n'a voit să vadă decît acolo unde a fost silit, adică în capitolul cu un titlu doctrinar sociologic. Dar şi atunci, îmi aruncă din treacăt o floare, ba un buchet întreg, cu generozitatea, cochetăria şi ironia omului serios pentru unele lucruri uşurele, care totuşi pot fi tolerate sau chiar încurajate.

Pe de altă parte, închinător al documentului înainte de toate, a privit lucrarea mea şi ca o colecţie de documente pe care, evident, a inventariat-o, şi pe care, din punctul său de vedere, a găsit-o atît de necomplectă, încît... a înlocuit-o.

Intr'adevăr, studiul lui Filitti cuprinde toate documentele, publicate până acum, relative la manifestaţiile culturale, naţionale, politice, economice, literare, etc., din epoca în discuţie. Este foarte interesant, numai că acest studiu nu poate fi o critică a încercării mele cu subiect limitat: Originile democraţiei romîne, cu înţelesul de politica pe care au trăit-o Romînii cînd au început să se modernizeze. Noianului său de documente de tot felul îi trebuia un titlu a tot cuprinzător, cum ar fi de pildă.. Corabia lui Noe, iar nu titlul meu, corăbioara mea cu încăpere limitată şi specială. Cum ar spune Scapin: Ce dracu a căutat el în această corăbioară?

Dacă însă Filitti crede, că la baza unei acţiuni politice trebuesc socotite toate manifestările teoretice sau culturale, izolate sau fără ecou, numai pentrucă au legătură ideologică sau accidentală cu acea acţiune, atunci nu s'ar mai putea limita nici un subiect,—toate ar cuprinde şi întreaga mare enciclopedie; după cum cu acelaşi metodă invers aplicată, toate subiectele s'ar reduce la una din cele cîteva propoziţiuni formulate în antichitate, fiindcă, cum s'a spus, modernii n'au fost în stare să inventeze nici cel *puţin* un al optulea păcat capital.

Dacă *scriam* despre originile decretelor-legi, de pildă, Filitti m'ar fi găsit *incomplect* de n'aşi fi amintit că cel dintâiu Mavrocordat al nostru, cunoştea *Prinţul* lui Machiavel. Mărturisesc că

n'aşi fi complicat lucrarea cu acest interesant amănunt (scos de curînd în evidenţă de d. Grigoraş), fiindcă deşi guvernele Romîniei constituţiei belgiene au fost machiavelice, iar Mavrocordat a fost un guvernant romîn, nu văd legătura cu presupusul meu subiect.

3. Filitti se revoltă împotriva vechii păreri îndeobşte admisă şi astăzi, că Moldova era mai civilizată decît Valahia; şi, deşi în toate cele trei părţi ale studiului său pare că nu face decît să înşire documente, totuşi atît de mult îi zbîrnie stilul de indignare stăpînită, încît din acest subiect a făcut aproape o chestiune personală. Ba chiar, în locul unde tratează mai mult această problemă (partea I p. 190) găseşte bine să nu spună că eu am invocat un document contimporan. Combate părerea ca şi cum nu mi-aşi fi întemeiat-o pe nimic. Filitti nu poate să nu ştie că, începînd cu *d'Hauterive* şi până la mine, sînt multe documente în această privinţă.

4. Filitti mi-a citit cartea numai parţial; sau, mai bine zis, pasiunea cu care pe mine m'a impresionat, pe el l-a orbit.

De pildă: „...Pretinsul tratat al lui Bogdan-Vodă cu Turcii, în existenţa căruia Barnoschi este poate singurul istoric care mai crede..." (partea II p. 24). Ori, eu am scris despre acest tratat: „Tratate formale cum voeşte istoria clasică, sau anumite raporturi de fapt cum cred istoricii moderni care contestă existenţa acelor tratate". Filitti a citit în capul paginei 81, subtitlul acesta: „Spre tratatul lui Bogdan-Vodă", iar la pagina 92 încheerea capitolului cu această frază: „Evident, între tratatul lui Bogdan-Vodă la care visau cărvunarii şi..." Dacă însă citea, sau citea fără ură şi fără părtinire şi paginile intermediare, dădea şi peste fraza cealaltă, din care, cît şi din spiritul întregului capitol, vedea că expresiunea „tratatul lui Bogdan-Vodă" este luată în sens figurat.

Altă dovadă: Filitti îmi atribue ideia că Regulamentul Organic ar fi nesocotit principiile cărvunare, că această nesocotire e datorită Rusiei şi pare a se îndoi că cunoşteam instrucţiile dela Varşovia (partea II p. 21). Cred că Filitti a cetit prea repede pagina mea 312 pe care o invoacă, sau patima pe care i-am presupus-o i-a întunecat iarăşi înţelesul cuvintelor mele. Instrucţiile ruseşti de care este vorba, le-am *citat, chiar* în acea pagină 312. Apoi, nu numai că n'am spus că Regulamentul Organic a nesocotit principiile cărvunare, dar am spus că „se resimte de concepţiile cărvunare" (p. 314). Şi nu numai că n'am spus că Rusia a fost vinovată de această nesocotire, dar scriu lămurit în aceeaşi pag. 312 că, „Rusia, pare, a fi avut interes să fie mai liberală decît la ea acasă". Iar mai departe, că ceiace este retrograd în noua constituţie, „se datoreşte tocmai renaşterii autorităţii oamenilor vechiului regim" (p. 314).

Prin urmare, concluzia că Regulamentul Organic este un compromis între instrucţiile dela Varşovia, protipendadă şi cărvunarism, concluzie la care Filitti ajunge combătîndu-mă, putea, dacă cetea cu atenţie, să ajungă aprobîndu-mă, fiindcă spun exact acelaşi lucru.

5. Filitti, înţelegînd ce-a înţeles prin Originile democraţiei romîne, ar voi ca cetitorii studiilor noastre puse subt acelaşi titlu, să conchidă că el a scris adevăratele *Origini ale democraţiei romîne*, iar cartea mea nu este decît un sos, poate gustos, dar periculos—un sos de ciuperci.

Această intenţiune se evidenţează nu numai prin alegerea titlului, dar mai ales prin aceia că se îndepărtează prea mult de cartea pe care vrea s'o critice. Expunerea sa atît de largă pentru epoca dela 1848 încoace, are prea puţină legătură cu lucrarea mea, dar este cu totul potrivită subiectului său, cuprins între „scrisoarea vestitului ţarigrădean Calfoglu" şi constituţia belgiană.

Sper să dovedesc, că Filitti n'a scris *Originile democraţiei romîne*, ci *Paşoptismul francez în Romînia*; studiu căruia i s'ar potrivi ca subtitlu: Cronologia ideologilor generoşi munteni, de care s'a putut prinde paşoptismul francez, ca să fie posibilă constituţia belgiană.

*

Constituţia Moldovei dela 1822 nu este, crede Filitti, decît „un proect ca atîtea alte proecte de reforme şi muntene şi moldovene" (partea I p. 182).

Cunoaşte Filitti vreun alt proect asupra căruia Domn şi boerimea dela guvern—adică ţara legală—să lupte pentru a-i da putere constituţională?

Cunoaşte Filitti un alt proect, care să fi avut un început de aplicare, cum a avut al cărvunarilor? Ba un început atît de trainic, încît chiar la patruzecişiopt se mai ridicau încă proteste în numele principiilor lui, cum însuşi Filitti recunoaşte (partea III p. 191).

Cunoaşte Filitti un alt proect relativ la care să se poată pune măcar, chestia dacă a fost sau nu sancţionat de Sultan? Lui Filitti însuşi, atît i s'a părut de probabilă sancţionarea, încît a găsit necesar să discute şi locul ce-ar fi putut să ocupe o virgulă (partea I p. 181), care lipseşte în titlu, de frică să nu greşească conchizînd prea repede că a fost, sau că nu a fost sancţionat.

Desigur, pentru cercetătorul literaturii romîneşti şi al entuziasmului patriotic din acea epocă, proectul acesta poate fi chiar inferior altor proecte mai literar redactate şi pline de un avînt naţionalist mai mare, cum ar fi acele ale lui Roznovanu, Sturdza sau Văcărescu.

Constituţia cărvunarilor poate fi proect ca oricare altul în lucrarea lui Filitti; dar politiceşte vorbind este singura manifestare a Romînilor ca grup social, ca naţiune. Şi obiectul cercetă-

rilor mele—spre deosebire de al lui Filitti—fiind societatea, nu indivizii, a trebuit să neglijez „idei şi dorinți" (expresiunea este a lui Filitti), care n'au dus la realizări practice şi nici nu reprezentau o atît de numeroasă şi importantă parte din țară, acea majoritate care a ajuns la putere în persoana şefului ei, cum zice tot Filitti. Dacă am amintit unele proecte fără ecou dela Iaşi, este pentrucă aveau legături cu constituția cărvunară şi astfel făceau aceştia cadru.

Despre proectele muntene, însuşi Filitti spune că se „redactau fără a se mai adresa Porții", şi că nici nu i s'ar fi putut adresa (partea I p. 179), atît de mult a lipsit la redactarea lor simțul politic al posibilităților. Se cereau doar şi despăgubiri de la Turci! Apoi de asemenea proecte voia Filitti să mă ocup într'o lucrare în care urmăream evoluția maturității politice? Eu aveam un fir conductor prin dedalul efervescenței culturalo-naționaliste din acea epocă: voiam să văd cum s'a ajuns la minunea ca Poarta să discute un plan de reforme cu reprezentanții unor paşalicuri şi la cealaltă minune şi mai mare, la numirea unui Domn, şeful celui mai tare şi mai înaintat partid din aceste două paşalicuri; apoi, să urmăresc roadele însămînțării cărvunare.

Pe cînd proectul cărvunarilor rezuma toată Moldova (să-şi amintească Filitti pățania şi capitularea protipendadei la Silistra), acele muntene intraseră atît de puțin în domeniul posibilităților, reprezentau atît de puțin țara, încît atunci cînd se juca viitorul neamului, cînd după două veacuri principatele vasale au fost primite de suzeran să-şi apere şi să-şi discute soarta, delegația munteană a surprins pe Sultan cu răspunsul că ea nu are cereri de reforme. Acest lucru înseamnă că politica în Muntenia era încă în faza copilăriei, adică nu era deloc la înălțimea ideologiei unora dintre boeri. Aceştia ştiau să manifeste zgomotos „idei şi dorințe", dar n'au ştiut să se pună de acord asupra unui minimum de prezentat Porței; şi poate nici nu-şi dădeau seamă de importanța acelei audiențe îndelung pregătită şi solicitată de Moldoveni.

Boerimea valahă a făcut o singură încercare de-a obține îmbunătățiri dela Poartă, în Martie 1821, după care parcă s'ar fi supărat—ca vacaru' pe sat, cum zice proverbul— şi fiecare cărturar, în colțul lui, redacta „dorinți" dintre care unele se adresau Rusiei, întocmai cum făceau şi desțarații Moldoveni dela Cernăuți. Ar fi voit Filitti să prezint ca acțiune politică a Moldovenilor frazeologia lui Mihai Sturdza şi plîngerile lui către Nesselrode?

Am avut dreptate dar, să spun că inimoasa lor francofilie, nu i-a ridicat pe boerii valahi până la acțiuni sociale, fiindcă nu redactarea de „idei şi dorinți" putea fi o acțiune socială, ci organizarea unui partid înaintat şi puternic, care să manifeste idei şi dorinți mai puțin generoase, însă acceptabile pentru suzeran.

Trebue să insist asupra chestiunii că boerii valahi s'au prezentat Porței fără cereri de reforme, fiindcă este oarecare confuzie în expunerea lui Filitti. „In Decembre 1821 Poarta, ca răspuns la Arzul trimis de cărvunarii moldoveni, anunță că va primi delegați ai amîndoror principatelor spre a-şi exprima dorințele", după cum recunoaşte chiar Filitti (partea I p. 176). Deci, fără temeiu se indignează, în alte locuri, împotriva lui Xenopol şi a mea, care am relevat că Muntenii au profitat de pe urma acțiunii politice moldoveneşti.

Dacă Muntenii ar fi avut simț politic, nu se supărau pentru lipsa de succes a cererii lor din Martie. Şi mai întâiu, nu cereau despăgubiri şi o armată de 12000 de oameni, fiindcă era natural ca Paşa Silistrei nici să mai înainteze o asemenea cerere. Şi mai ales, făceau noi cereri, de data aceasta acceptabile, ca să nu depindă soarta țării lor de succesul sau de nesuccesul politicei vecinilor Moldoveni.

Dar în fine, Muntenii au avut norocul să reuşească politica Moldovei, iar Poarta să-i solidarizeze cu această politică, fiindcă i-a autorizat să trimeată şi ei delegați odată cu ai Moldovei.

Mai departe, Filitti spune: „cunoaştem cererile delegației muntene" (partea I p. 180). Bine, dar delegația munteană a răspuns Sultanului că n'are Arz? Răspuns categoric, care spulberă afirmația cronicarului pe care probabil că se întemeiază Filitti. Zic probabil, fiindcă Filitti nu arată izvorul, fiind, desigur, din acele pe care anunță (partea II p. 43) că le va arăta într'o viitoare lucrare.

Filitti însă se referă poate la cererile pe care boerii valahi nu le trimeteau Porții, ci Rusiei. Am arătat de ce mi se pare exagerată atenția ce dă Filitti acestor manifestații de idealuri; dar în nici un caz nu poate fi îndreptățit să afirme că delegația le-a prezentat Porței. Fără îndoială, aceşti boeri aveau prezente în memorie ideile, şi sufletul le era plin de *dorințile* ce se redactau în Bucureşti; şi atunci cînd Poarta le-a spus să facă şi ei cereri în timp ce Moldovenii modificau pe ale lor, au putut să le redacteze asămănător cu unele proecte bucureştene. Însă aceasta nu poate să însemne că au venit cu cereri încredințate de țară.

Filitti dezvoltîndu-şi presupunerea adaugă: „Subt presiunea Porții, Arzurile celor două delegații s'au contopit în unul singur" (partea I, p. 180). Evident, aceasta nu era posibil, de vreme ce Arzul muntean nu-i decît o presupunere. Subt presiunea Porții, care voia acelaşi regim pentru ambele raiale, şi subt presiunea unui sentiment de umilință, ce desigur a simțit delegațiunea valahă cînd a trebuit să răspundă Porții că n'are Arz, s'au contopit ideile cu care Muntenii au venit în cap, cu Arzul adus de Moldoveni ca expresiune a întregii lor țări şi pe care l-au adus pecetluit, *frumos*, cum se aduce un document diplomatic încredințat de țară.

Adică, cu Arzul moldovenesc nu s'a contopit cel muntenesc, fiindcă n'a *existat*, ci... asentimentul delegațiunii muntene. Prin urmare n'a avut dreptate Filitti să protesteze împotriva afirma-

ţiunii mele, că „în Muntenia cărvunarismul se repercutase cel puţin atît, cît era nevoe ca boerimea conducătoare să priceapă interesul de a urma acţiunea Moldovenilor".

*

Filitti scrie (partea I, p. 181): În Moldova, numirea lui Ioniţă Sandu Sturdza, care era cărvunar, a fost, fireşte, primită bine de partidul său pentru care era un triumf. Boerimea munteană a primit însă cu rău vestea că Domnul fusese *numit* (sublinierea este a lui Filitti) şi a rămas cîţiva ani încă neîncrezătoare în Turci".

Prin urmare Filitti recunoaşte că numirea s'a făcut în persoana şefului unui partid politic, care astfel vine la putere; dar constată numai faptul, însă filo-muntenismul lui îl împedică să tragă şi concluzia, ba încă pare a trage una contrarie. Dacă recunoaşte că Poarta a numit în Moldova pe şeful unui partid, care era cel mai mare şi mai democrat partid, trebue să recunoască şi concluzia, că adică în Moldova era simţ politic, că s'a lucrat cu maturitate politică. După cum trebue să admită concluzia mea, că în Valahia ideologia patriotică nu intrase pe calea posibilităţilor politice, fiindcă în Valahia nu s'a numit Domnul pe care l-ar fi dorit şi indicat vreun partid mare şi progresist. Filitti nu ne explică de ce boerimea munteană „a ramas cîţiva ani neîncrezătoare în Turci"; dar probabil din pricină că Domnul a fost *numit*. Oare Muntenii erau până într'atît orbiţi de frazeologia lor, încît s'au supărat că nu obţinuseră libertatea, şi chiar o libertate formală, de a-şi alege ei Domnitorul şi poate chiar din Rusia?

Dacă Tudor ar fi reprezentat, cum voeşte Filitti, ceva analog cu acţiunea de realităţi politice din Moldova, atunci Poarta ar fi ţinut samă de „înţelegerea între Tudor şi boerii munteni". Dar se vede că zgomotul de arme al lui Tudor n'a emoţionat Poarta deprinsă cu răscoalele izvorîte din foamea raialelor. Iar cînd mişcarea devine antigrecească şi deci simpatică la Stambul ca cea moldovenească, n'a fost suficient susţinută în ţară de o acţiune politică cum a fost în Moldova; şi de aceia peste un an, cînd este să se numească Domnul, acesta nu este un reprezentant al democratismului valah proclamat în literatura dela Bucureşti şi nici al *fictivei* înţelegeri dintre Tudor şi boeri, pe care o invoacă Filitti (partea I, 178).

Aşa dar, adevărul istoric este cum am spus eu, că rolul lui Tudor este mai secundar decît al cărvunarilor, în evoluţia *politică* a Romînilor.

*

Filitti crede că, obsedat de meseria mea de jurist, am dat o atît de mare importanţă constituţiei cărvunare, fiindcă este „un proect de lege" în formă „articulată". Evident, obsesiunea meseriei este o serioasă dificultate pentru gînditor; şi nu eu, care acuz pe Filitti de obsesiunea documentului, am să neg această rea influenţă; dar nu mi se pare să fiu victima puţinei mele practice de jurist. Pe mine m'a impresionat proectul de lege „articulat", pentrucă articulaţia prin ea însăşi e o dovadă de superioritate.

În vremea cînd în toată Europa ploua cu proecte de constituţie, cred că cererile de reforme de pe aceste meleaguri pot fi împărţite (fără ironica aluzie ce face Filitti la clasificaţia regnului animal) în articulate şi nearticulate, adică în acele cu forme mai savante şi mai puţin savante. Filitti, un aristocrat, nu poate să nu vadă în formele superioare o dovadă de superioritate şi o prezumţie de calitate a fondului.

Nişte cereri de reforme împărţite pe articole şi pe capitole, ba încă cu texte traduse din Declaraţia Drepturilor omului şi ale cetăţeanului, este o dovadă de superioritatea redactorilor, faţă de alţii care au redactat cereri fără acest aspect occidental. Şi este o dovadă de superioritatea ţării întregi, cînd aceste cereri au reprezentat ţara întreagă, fiind ale partidului care a triumfat (mare eveniment politic, recunoscut, dar neînţeles de Filitti).

Dacă cererilor de reforme din Muntenia li se poate refuza numele de „proecte de lege", este şi pentru lipsa lor de formă. Pentru Filitti însuşi, sînt atît de importante unele forme, de pildă acea a titlului, încît ar voi să spună că chiar cărvunarii nu credeau să facă o constituţie, pentrucă, „mai modeşti", nu întrebuinţau acest cuvînt. Mai întâiu, Filitti scapă din vedere documentul citat de mine, că termenul consacrat printre contimporani pentru acest proect era „constituţie". Dar, dacă şi cărvunarii îşi botezau actul constituţie, nu aşi fi avut a mă ocupa de el, fiindcă ar fi trebuit să-l pun la rînd cu manifestaţiile entuziaste doveditoare de copilărie politică. Aşi fi zis că după cum Muntenii n'au simţul realităţii cerînd Turcilor o armată permanentă de 12000 de soldaţi romîni, tot aşa nu-l au nici Moldovenii dacă n'au priceput că Sultanului nu i se poate cere, pe faţă, o „constituţie" — cuvînt sediţios pe atunci.

*

„Cînd anume fost-a redactată ?", se întreabă Filitti.

Data redactării constituţiei cărvunare, pe care eu o fixez la sfîrşitul verii anului 1822, în conformitate şi cu data ce poartă (13 Septembre) şi pe temeiul multor argumente, Filitti o fixează prin Aprilie acelaşi an. Cum nici dînsul nu are un document decisiv, încît este nevoit să alerge la o dovadă antipatică felului său de a concepe istoria, la logică şi imaginaţie („deducţia ar putea fi..." se exprimă Filitti), rămîne ca cetitorul să-şi aleagă concluzia pentru care „deducţiile" i se par mai concludente.

*

Filitti mă învinuește că fac o gravă eroare punînd începutul evoluției democratice la complotul boerilor Cuza și Bogdan din 1778, pe cînd *cu trei ani mai nainte* (subliniat de Filitti—partea I p. 176) a existat în Valahia un complot al unuia Cîndescu. Dacă făceam cronologia comploturilor, desigur eram vinovat să nesocotesc complotul cu *trei ani nainte* al boerului muntean. Dar, fiindcă nu urmăream decît dezvoltarea politică a țării, am crezut că n'are ce căuta Cîndescu în depănarea firului meu. Nu știu și până acum Filitti nu-mi spune ce a decurs din complotul Cîndescului. Pe cînd din cartea mea se vede că revoluția politică-socială dela 1804 este în continuarea complotului lui Cuza și tot un Cuza, dacă nu același Cuza, este autorul pamfletului care a supărat atît de mult pe Moruzi, fiul lui Moruzi de pe vremea complotului. Vedem dar cum acțiunile se leagă, luptele se urmăresc, pasiunile se moștenesc și astfel căpătăm impresia de o viață socială-politică înaintată și susținută.

Filitti găsește încă odată pe Moldoveni în urma Muntenilor, și de data aceasta chiar cu șapte ani! Gravitatea cazului e mai mult decît îndoită! Dar iar amestecă „idei și dorințe" cu acțiuni politice. Și pentru a putea face amestecul și apoi comparația, reduce *răvoluția* dela 1804 la un simplu „*libel*" (partea I, p. 176). Adică n'ar voi să admită că a fost o revoluție, care a început printr'un libel, ci ar fi fost numai o manifestație... teoretică. Odată această transformare operată, îmi scoate triumfător un libel valah, anterior cu șapte ani!

Și anume: „Poezia morală a vestitului Alex. Calfoglu țărigrădeanul, către nepotul său din București"... Ba încă și in grecește.

Oricum, două libeluri!

Noroc pentru bieții Moldoveni că adevărul istoric este altul.

Nici nu mă pot dumiri cum a putut Filitti să facă această apropiere...

Un Grec cult, retras la Țarigrad, probabil cu avere făcută cît a fost „boer muntean", scrie nepotului său rămas în țară, probabil ca să adune și el ceva, o scrisoare în grecește, în care face literatură și umanitarism. Pe cînd în Moldova este vorba de pamflete, în romînește, adresate țării și Divanului, care au dus la arestarea unor boeri, la persecutarea altora, la anaforale și hrisoave, la o revoluție, *ce după un an nu era încă potolită*, și la un protest către Sultan, prin care Domn și Divan încercau să convingă Inalta Poartă, că țara nu este solidară cu acea mișcare socială.

Acestea au fost efectele „libelului" moldovenesc, pe cînd scrisoarea în grecește a Grecului retras la Stambul, către nepotul său din București, cel mult dacă a putut influența pe nepot să-și facă averea mai cu prudență, sau chiar mai cu milă pentru țăran.

Nu. N'am deloc impresia că am greșit neținînd seamă, în

cercetarea *dezvoltării politice a Romînilor*, de „Poezia morală a vestitului Alex. Calfoglu țărigrădeanul către nepotul său din București".

Căutîndu-se bine, s'ar putea găsi vreo scrisoare ca aceasta dar mult mai veche, că doar după căderea Bizanțului mulți Greci civilizați și palavragii au venit pe aici și poate, plecînd bogați, au observat și lipsa de civilizație dela noi și au lăsat și nepoți. Astfel am putea duce Originile democrației romîne (în sensul dat de Filitti acestui titlu) până la Mihai Viteazu și mai departe.

*

Filitti pretinde că „un fel de cărvunari" (partea I, p. 176) erau boerii olteni Vulturescu și alții, care vin chiar în Divan să strige contra abuzurilor cîrmuirii. Evident, este vorba de un frumos act de curaj personal care ne face să presupunem și o acțiune de agitație în țară. După cum și existența cîtorva interpreți prin scris a stării de lucruri, este dovadă că au fost cîțiva „novatori" și în Valahia. Dar mai este o dovadă că mediul n'a știut să profite de ei, și de aceia eșeau din cadrul lucrării mele în care am cercetat numai manifestațiile cu urmări politice. Dacă a-și cerceta evoluția guvernării în Franța, nu ași vorbi de Cyrano de Bergerac, cu *toate* că a făcut gesturi și a proclamat adevăruri revoluționare.

Vultureștii, Gigîrteștii, etc. ar fi putut fi cărvunari, dar n'au fost, pentrucă boerimea din care făceau parte nu era un mediu cărvunăresc.

Și apoi, chiar Filitti spune (partea II, p. 26) că abea *pe urmașii acestei boerimi îi vor interesa chestiunile politice „cum îi interesase pe cărvunarii moldoveni încă dela 1822"*.

După această mărturisire nu mai înțeleg de ce se mai supără pe mine pentrucă am spus că: „*boerii valahi n'au fost preocupați de chestiunile sociale decît mai tîrziu...*" Nu-i aceiași idee?

*

Filitti după ce înșiră „ideile și dorințele" unor boeri munteni, scrie: „Avem acum elementele necesare pentru a face o comparație nepărtinitoare între ideile și dorințele cărvunarilor moldoveni și ale boerimii muntene progresiste" (I. 183).

Comparația între dorințe poate fi nepărtinitoare, dar este foarte părtinitoare pentru Munteni reducerea la simple dorințe a întregei acțiuni a cărvunarilor, care au făcut cu dorințele lor un partid politic, partid care a triumfat, cum însuși Filitti recunoaște în altă parte.

La toată analiza comparativă a ideilor constituției cărvunare cu „ideile și dorințele" unor boeri munteni, nu am decît să repet, că: n'am urmărit să dovedesc o superioritate ideologică a Mol-

dovei asupra Valahiei, pentruca Filitti să-mi înşire dovezi că aceleaşi idei frumoase erau şi în Valahia. Am urmărit acţiunile sociale cu efecte practice—dezvoltarea maturităţii politice—şi de aceia nu m'am ocupat de ideologia valahă. M'am ocupat de ideile care la un moment au fost ale ţării legale şi am înlăturat manifestaţiile individuale oricît ar fi fost de frumoase, ca de pildă „dorinţa" ca pavilionul naţional să fîlfie pe Dunărea. Dorinţă foarte frumoasă—dar eu n'am făcut colecţia utopiilor romîneşti. Subiect interesant, care însă n'are loc subt titlul studiului meu.

Şi o dovadă mai mult că ideologia epocii nu intra în cadrul lucrării mele, este faptul, că deşi am constatat şi eu (recunoaşte Filitti, partea I p. 186) existenţa unor proecte mai democratice decît al cărvunarilor, le-am neglijat totuşi, pentrucă fac parte dintr'un alt subiect. Am fost consecvent; dar Filitti n'a fost, cînd a dedus Originile democraţiei romîne din *dorinţa* navigaţiunii subt pavilion naţional şi în acelaşi timp zice că nu-i decît frazeologie „ad pompam" adaptarea Declarării drepturilor omului. Adaptare făcută de un proect trăit de ţară, trăit în tot cazul mai mult decît lista „dorinţelor" cu navigaţiunea subt pavilion naţional!

*

Filitti (partea I, p. 180): „De adevăraţii urmaşi scăpătaţi ai neamurilor vechi avea grijă boerimea munteană, tot cît şi carvunarii moldoveni".

Cu totul altfel este adevărul istoric şi chestiunea este din cele mai importante, fiindcă atinge cel mai interesant aspect al cărvunarismului. Boerimea munteană n'a avut grijă de urmaşii scăpataţi ai neamurilor vechi, după cum n'a avut nici cea moldoveană. Ba chiar i-au duşmănit — duşmănie care a fost funestă boerimii în general. Dar şi Filitti, în alt loc (partea II, p. 19), făcînd o comparaţie şi citînd o autoritate, admite că: „fiecare nobil era în luptă cu egalii săi, fiecare familie cu emulii ei;... aristocraţiei îi lipsea omogenitatea, solidaritatea". In zădar Filitti pentru a-şi susţine prima părere invocă un document, care arată o neobişnuită solidaritate boerească (I, p. 180). Insă acest document nu poate dovedi decît că un grup de boeri olteni, voind să obţină boerirea a doi tineri, a invocat un argument frumos. Dacă Filitti generalizează pe baza acestui document, sau pe profesiunea de credinţă a lui Barbu Văcărescu pe care de asemenea o citează (I, p. 183), se cuvine să-i atrag atenţiunea că documentul este o petică de hîrtie ciudată: citeodată, unul singur îţi face tabloul şi complect şi exact al unei epoci; iar altă dată, o sută nu fac decît să te inducă în eroare. Mi se pare că niciodată nu se vor putea găsi documente suficiente ca să se răstoarne acest adevăr: boerimea romînă renega şi înfunda tot mai rău neamurile decăzute.

Ceiace am susţinut eu, că sistemul cărvunarilor era ridicarea familiilor mari scăpătate, este cu totul altceva. Cărvunarii n'aveau *grijă* de aceste neamuri, dar au făcut din înălţarea lor *o armă politică*; şi acest lucru pare a-l înţelege şi Filitti în alt loc (*I*, p. 189). Cînd însă spune că tot atît aveau grijă de neamurile scăpătate şi boerii valahi, precizînd această grijă în sensul documentelor ce invocă, atunci nu mai înţelege modul meu de a vedea şi greşeşte profund. Dacă a crezut că documentul pe care se sprijină presupune la boerii valahi concepţia cărvunară, greşeşte; dacă a înţeles din teoria mea că ocirmuirea cărvunară a făcut ce-a făcut, din aceleaşi sentimente ca boerii documentului valah, iar greşeşte.

Am dovedit că politica cărvunară a urmărit *înălţarea sistematică a urmaşilor decăzuţi ai vechilor neamuri ale Moldovei, pentrucă aceştia, pe deoparte, nu puteau fi decît progresişti, iar pe dealta aveau autoritatea morală pentru a se impune*.. (fraza este chiar a lui Filitti, care-mi recunoaşte şi meritul de a fi descoperit acest lucru). Am mai dovedit că în acest scop guvernul cărvunar a dezgropat vre-o sută de nume.

In comparaţie cu această acţiune politică Filitti pune gestul unor boeri olteni şi, triumfător, îmi spune: Vezi, că boerimea munteană a avut *tot atîta grijă*, cît şi cărvunarii, de neamurile vechi scăpătate!

Filitti a făcut, din nou, aceiaşi confuzie: A comparat acţiuni politice reale, cu manifestaţii generoase de naţionalism, de cultură, etc., sau ca în cazul de faţă cu un gest excepţional de solidaritate de castă, sau poate numai de interes personal.

*

Filitti (partea II, p. 14): „In privinţa sfatului obştesc, Barnoschi emite o interesantă, dar în lipsă de documente, îndrăzneaţă ipoteză: că Divanul domnesc ar fi eşit din Sfatul ţării cam pentru aceleaşi motive şi pe aceiaşi cale, ca marele consiliu englez din Wittenagemot"..

Mă aşteptam ca, după calificarea ipotezei mele de îndrăzneaţă, să urmeze o avalanşă de documente, care să-mi dovedească de ce nu poate fi analogia pe care am făcut-o eu. Ori, nu-mi dă decît un singur document contra, dar foarte multe pentru. Crede Filitti că Divanul nu poate să fi eşit din Sfat, pentrucă a coexistat cu el. Mai întîiu, orice instituţie, care derivă din alta, are un moment de coexistenţă cu ea; de obiceiu, *numai* instituţiile contrarii se înlocuesc violent şi se poate pune semn unde a încetat una şi unde a început cealaltă. Şi apoi, marele *consiliu* englez a coexistat şi el cu Wittenagemot-ul înainte de a-l *înlocui*.

Dar din *seria* de documente publicată de Filitti, asistăm tocmai la degenerarea treptată a Sfatului în Divan (partea II, p. 15, 16, 17, 18). *Inşirarea* lui Filitti este foarte sugestivă.

Din ea se vede cum parcă o lege fundamentală a ţării, impunea, la ocazii însemnate, convocarea întregii elite sociale; dar, legea căzută parcă în desuetudine, se adunau numai acei care se prilegau mai aproape de scaunul domnesc şi mai ales acei din casa domnească (tocmai ca în Anglia).

Aşa fiind, în loc să mă acuze de îndrăzneală nepotrivită, se cuvenea să aprecieze intuiţia mea conformă cu documentele sale.

De aceia conchid, că Filitti... s'a legat de mine pe această chestiune, pentrucă-i dădea prilejul, ce se vede că-l căuta, de-a se răfui cu d. Iorga asupra problemei dacă „ţară legală" însemna „toată lumea", sau numai elita, şi ce elită anume.

*

Se întreabă Filitti, „de unde au luat cărvunarii ideia lor cardinală a egalizării boerilor de toate treptele". Şi răspunde: „Cînd cărvunarii cereau drepturi egale pentru toţi boerii, ei reveneau la starea de lucruri dinainte de epoca fanariotă... la teoria socială din vremea cronicarilor... Nu ştiu dacă revendicarea lor izvora de-a dreptul din *cunoaşterea ce aveau a trecutului romînesc*, pentrucă ea *lipseşte în Muntenia, cu toate că trecutul este acelaşi*". (I, p. 185 şi II, p. 18). Apoi, prin multe argumente şi degresiuni, conchide că revenirea izvorăşte mai ales din influenţa străină. Mi se pare că şi aici este victima pasiunii sale de regionalism muntean. Nu poate admite ca Moldovenii să-şi amintească mai bine, să fie mai conştienţi de trecut decît Muntenii, adică să fie mai civilizaţi. Trecutul istoric în ambele ţări, da, a fost acelaşi; dar sufletul nici nu este şi mai ales n'a fost acelaşi.

Sufletul moldovenesc era mai tradiţionalist şi elita în general mai civilizată. Chestiunea raportului de civilizaţie între aceste două ţări nu poate fi aici dezbătută; ea a făcut obiectul cercetărilor multor cugetători distinşi. Aşi aminti numai concluziile d-lui Ibrăileanu din acelaşi număr al revistei *în* care este prima parte a lucrării lui Filitti. Sînt cam următoarele: Istoria politică şi socială, istoria limbii şi a literaturii sînt cultivate mai mult de *Moldoveni*... Moldova a fost preocupată de realităţile specific naţionale, istorice şi linguistice mai mult decît *Muntenia*... Influenţele străine au fost mai operante în Muntenia.

Pentru cine admite această superioritate de civilizaţie, trebue să primească şi concluzia naturală, că instituţiile trecute n'au putut fi uitate.

Chiar Filitti, în altă parte, acolo unde se ocupă de Sfatul ţării, felicită pe cărvunari că bine înţeleseseră rostul acestei instituţii. Şi doar sfatul e o instituţie şi mai veche, deci mai greu fusese de păstrat o amintire.

Dar, este aproape indiferent de unde au luat cărvunarii ideia egalizării boerilor. Important este că au dat conducerea întregei elite, mărind considerabil compunerea ei pentru a paraliza puterea protipendadei. Ceiace nu putea fi decît o uşurare *pentru* poporul întreg.

Şi acest modest început de democratizare ar fi trebuit să recunoască şi Filitti că este ceva mai mult, este un progres mai real, decît literatura idealistă şi minunat de generoasă a boerilor munteni. Frazeologie pe care am neglijat-o, pentru bunul motiv că, în fapt, n'a stingherit întru nimic atotputernicia celor cîteva familii conducătoare.

*

Filitti crede că n'am dreptate să socotesc pe cărvunari ca pe cei dintăiu care vor să facă din preoţi slujbaşi cu „instrucţia cuviincioasă pentru cinstea de preot". Şi aceasta, pentrucă cu mai mulţi ani înainte Mitropolitul Dositei Filitti a făcut un seminar.

Răspunsul meu este mereu relevarea aceleiaşi confuziuni: Dositei Filitti este un om, pe cînd cărvunarii sînt un partid, ba încă un *partid* care „triumfă" (vorba este a lui Filitti), deci ţara. Iar gradul de civilizaţie, al aspectelor sociale, nu se măsoară cu mentalitatea unui om, ci cu mijlocia ţării, adică cu a partidelor care triumfă. După cum pun mai mare preţ (pentru subiectul meu) pe şcoala lui Başotă, care a rezistat şi dăinueşte, decît pe a lui Golescu, care a fost mai veche, dar a dispărut.

Acţiunile individuale nu sînt decît premergătoare acţiunilor sociale şi cîteodată chiar izvorul acestora, dacă nu sînt opera unor străini sau dezrădăcinaţi.

Işlicarii moldoveni, deşi mai puţin civilizaţi, au putut face un partid în care cei mulţi şi-au pus nădejdea; pe cînd desrădăcinaţii munteni, care s'au identificat cu revoluţia franceză, n'au putut face decît un partid francez, împrejurul căruia nu s'a adunat ţara...

Străinii de care vorbeşte Filitti, printre care şi unii din neamul său, au fost adevăraţi europeni civilizaţi; dar n'au ştiut să se facă înţeleşi. S'ar putea spune, că cu cît au fost mai civilizaţi, cu atît au avut mai puţină influenţă.

Psihologia acestor străini se înţelege. Urmaşi de vechi neamuri greceşti, care două sau trei sute de ani fuseseră silite de asupririle turceşti să-şi tot mute aşezările din Peloponez în insule, din insule în Epir, din Epir la noi, era firesc să aibă, în mod atavic, dorinţa de-a scutura stăpînirile străine şi de-a găsi însfîrşit o viaţă liberă într'o patrie neatîrnată. Incuscriţi în Epir cu neamuri de Aromîni, ca de pildă familia Cremidi-Filiti, aveau instinctivă simpatia pentru ţara noastră. Pe dealtă parte,

crescuţi mai intâiu la umbra mînăstirilor în vechi tradiţii de cultură elină, de pietate şi de caritate, apoi în şcoalele din Occident unde începea să sufle vîntul modern, aceşti oameni aveau cultul şi respectul valorii individuale, dobîndită prin munca personală.

Au avut, însă, mai multă influenţă străinii veniţi în corte-giile Domnilor: creditori, slugi sau clienţi, plebea fanariotă.

Desrădăcinaţii francizaţi şi străinii distinşi au putut să vorbească un limbaj umanitar şi democratic, dar n'au putut închega singurul partid necesar, un partid turcofil cu idei numai atît de înaintate cît puteau fi realizate.

*

Filitti îmi aduce o gravă acuzare, pornind dela o frază a mea, pe care a înţeles-o însă greşit, fiind probabil cam obscură, —iat-o: „...Acea aristocraţie (protipendada sfîrşitului epocei fanariote) nu era rezultatul selecţionat şi concentrat al numeroasei, puternicei şi anticei boerimi moldovene, nu era cvintesenţa ei; era în cea mai mare parte drojdia ei, şi în tot cazul cvintesenţa tuturor abuzurilor". Nu pot reproduce aici cele două pagini (I, p. 188 şi 189) în care Filitti protestează în numele acelei protipendade împotriva cuvîntului drojdie.

N'am spus că familiile ilustre au dispărut şi că cele înşirate de Filitti sînt drojdie faţă de cele dispărute. Am voit să spun numai, că cele mai multe din neamurile mari ce s'au menţinut ca protipendadă erau drojdia *neamului lor*. Crema se epuizase în decursul unor vremuri vajnice şi rămăsese drojdia. Dar care anume din vechile familii ajunsese acum un veac în formă numai de drojdie a rasei lor, nu este nevoe să amintim. Faptele acelor oameni sînt cunoscute. Depildă cutare, era tot aşa de „mare neam" ca şi altele dispărute sau nu, dar era drojdia neamului său, dacă a fost bătut de Vodă cu buzduganul pentru furt în averea statului. După cum un Răducanu Rosetti, „părintele Hatman", un Iordache Catargiu erau încă tot floare a neamului lor.

*

Filitti îmi bănueşte că n'am amintit că şi în Muntenia s'a agitat ideia dinastiei străine.

Repet şi aici, că nu era interesant pentru subiectul meu. Ideia s'a agitat, dar n'a avut ecou. Cîţiva boeri au formulat-o; dar nu s'a plămădit cu *acţiuni* politice. În Moldova însă, ideia s'a frămîntat până cînd a ajuns şi în programul unui complot, destul de reprezentativ al ţării dacă a fost nevoe de instrucţie criminală, arestări şi exiluri.

*

Filitti mă învinueşte că n'am înţeles ce-a voit să spună proectul muntean care opreşte pe Domn să mai *creeze* neamuri şi mazili. *A crea* neamuri şi mazili nu poate să însemne—şi nu e dovedit că înseamnă altceva—decît *a recunoaşte* că cineva e „neam" sau „mazil". Numai în China împăratul—probabil pentrucă este „fiul cerului"—poate să facă pe cineva fiu de nobil cu toate că tatăl său murise nenobil. Şi socot că n'am greşit spunînd, că a împedica să se recunoască unui mazil situaţia lui de mazil, înseamnă a „împedica înbunătăţirea soartei mazililor", şi deci că proectul era retrograd.

*

Filitti, în dorinţa lui de a menţine cît mai sus prestigiul protipendadei, vede cu greu cazurile de superioritate ale boerimii secundare. Stăpînit de aceste sentimente mă învinueşte că am înţeles „cu totul greşit" raportul dela 17 Octombre 1817 al consulului Fornetty. Este vorba de pagina mea 76 şi de critica sa din partea III, p. 186. Nu voeşte Filitti ca, într'o epocă în care cărvunarismul se afirmase deja şi se bucura de bunavoinţa Domnului (celace chiar el recunoaşte în partea I, p. 189), acest Domn să consulte, atunci cînd după patru ani de domnie s'a decis să pună un impozit extraordinar, nu obişnuitul Divan, ci o mai mare adunare de boeri. Şi nu voeşte ca în această adunare protipendada să fi fost contra impozitului, iar boerimea secundară pentru. Această concluzie a mea este pentru Filitti „o construcţie pur ideologică", findcă a decis el, că în limbajul consulului „pricipalii boeri" este egal cu Divan; iar Divanul fiind compus numai din protipendadă, lupta de lăcomie şi dărnicie s'a dat numai în sînul protipendadei.

Dar Filitti nu spune pe ce se întemeiază pentru a proclama această formulă: principalii boeri=Divan. În raportul în chestie (aproape o pagină din Hurmuzaki) consulul explică şi repetă că a fost „une assemblée", care s'a împărţit în două păreri, deoparte „cîţiva boeri cu Mitropolitul", de partea cealaltă „majoritatea compusă din boeri neînsemnaţi (insignifiants)". Însă Filitti care a cetit lista Divanului lui Calimachi, nu găseşte decît un singur boer neînsemnat, ca şi cum numele este un criteriu sigur pentru însemnătate!

Dacă Filitti cetea toate rapoartele lui Fornetty, ar fi putut face următoarele observaţii foarte utile unei minuţioase cetiri de documente cum îi place lui: 1) că Fornetty era un om inteligent, serios şi care ştia să scrie; 2) că Fornetty şi-a făcut cariera consulară în Orient, că a stat foarte mulţi ani pe la noi, că încă la 1803 îl găsim subcomisar consular la Iaşi. Odată aceste observaţiuni făcute, Filitti ar fi fost impresionat, sînt sigur, de faptul că acest consul de cîte ori vorbeşte de

Divan îi zice Divan (de pildă rapoartele din Hurmuzaki, XVI, p. 930, 931, 942, 954, 955), iar în raportul dela pagina 1000 stau chiar faţă în faţă expresiunile Divan pentru Divan şi boeri pentru boeri; că prin boeri înţelege „les Seigneurs du pays", cum singur explică în raportul dela pag. 969; că pe aceşti seniori, adică boeri, ştie să-i împartă în „principali", „neînsemnaţi" şi boeri „assez marquants" (rap. p. 975); şi în fine, că Fornetty întrebuinţează şi în alt raport (p. 1002) expresiunea „principalii boeri", unde este neîndoelnic că nu poate însemna Divan.

Dar necetind toate aceste rapoarte, Filitti a putut face „construcţia pur ideologică" şi spre satisfacerea sentimentelor lui, că în limbajul lui Fornetty principalii boeri=Divan.

Chestiunea are o foarte mare importanţă, pentrucă dacă eu am dreptate, se dovedeşte că la 1817 regenerarea făcuse mari progrese: pe deoparte se face un act de guvernămînt împotriva tradiţiei seculare de ocîrmuire numai prin Divan, ba încă în oarecare conformitate cu Sfatul ţării din vremuri glorioase; iar pe de altă parte, se afirmă deja solidaritatea boerimii „neînsemnate", dar progresiste.

*

Filitti dă studiului său asupra epocii paşoptiste estinderea pe care eu am dat-o epocii anterioare Regulamentului Organic. Şi bine face, fiindcă el admite teza veche liberală, că democraţia romînă începe dela 1848, dată la care vechii liberali fixau chiar facerea lumii. „O lucrare menită să arăte originile democraţiei romîne, trebue să insiste mai mult asupra mişcării dela 1848, asupra originilor ei... Originile le-am arătat; ele nu sînt *pur* (sublinierea este a mea) franţuzeşti". Aşa crede Filitti (III, p. 182), dar nu spune de ce nu-i cărvunarismul începuturile democraţiei romîne, de ce nu admite că boerimea, ca partid, nu ca indivizi, devenind progresistă şi „triumfînd" (cuvîntul este al lui Filitti) la 1822, a dat cea dintăiu alcătuire democratică modernă şi de o culoare cu totul naţională.

In această parte a studiului său se lămureşte mult mai bine, că Filitti nu vorbeşte despre acelaşi lucru ca mine, deşi lucrările noastre au acelaşi titlu.

Romînia modernă este un teren a cărui vegetaţie a fost îmbunătăţită deodată, prin schimbări survenite pe loc, cum ar fi o împădurire, secarea unor mlaştini, etc.; iar pe de altă parte, cataclisme atmosferice i-au adus seminţe exotice. Florile mai de soiu care apar datorită însănătoşirii pămîntului sînt acele pe care le-am studiat eu; iar acele exotice, frumuseţi parisiene de seră, sînt acele studiate de Filitti. Floricelele mele *apar* la 1822 în Moldova, iar minunile lui Filitti *se răsădesc* la 1848 în Muntenia. Eu caut să-mi explic cum toporaşii de mai înainte încep să semene cu violetele de Parma; iar Filitti, cum violetele de Parma se prind şi nu se sălbătăcesc.

Cărvunarismul este civilizaţie autohtonă, iar paşoptismul este civilizaţie străină.

Dacă cărvunarismul nu suferea acele soluţiuni de continuitate de care am vorbit, se dezvolta atît de puternic, încît paşoptismul nu venea, fiindcă venind subt formă de altoi nu de rasad era cu totul altceva. Paşoptismul s'a răsădit în locul cărvunarismului, dar asta nu înseamnă că stă la baza democraţiei romîne. Democraţia actuală izvorăşte din paşoptism; iar paşoptismul nu izvorăşte din cărvunarism, dar se leagă împreună mai ales prin lupta care au dus-o şi prin strînsa înrudire a generaţiilor pe care le-au reprezentat. Şi de aceia, cărvunarii sînt începuturile democraţiei romîne.

Filitti pornind democraţia noastră dela paşoptismul revoluţionar-franco-valah, îi caută puncte de sprijin în ţară şi le găseşte în ceiace eu am numit dibueli politice, numai că respinge cuvîntul. Filitti nu admite că faţă de închegarea boerimii moldoveneşti într'un partid care „triumfă", izolatele manifestaţii generoase din *Muntenia* sînt numai dibueli politice; sau că a formula pretenţii *aşa de mari, că nici să poată fi prezentate* Porţii, este o *dibuială* politică, faţă de stăpînirea de sine a unei ţări întregi, care cere puţin, dar cere, şi sfîrşeşte prin a realiza ceva; sau că, atunci cînd relativ la o mare reformă punctul de vedere muntean „nu s'a afirmat cu ţaria ideilor cărvunare", cum tot el se exprimă (II, p. 22), este o dibuială faţă de „ţăria ideilor cărvunare". Şi în Muntenia este numai o dibuială politică în toată epoca corespunzătoare cărvunarismului, dacă Filitti a putut spune despre fruntaşii şi intelectualii din epoca regulamentară, că „pe toţi aceştia îi interesau *acum*, cum îi interesase pe cărvunarii moldoveni *încă* dela 1822, *chestiunile politice*" (sublinierile sînt ale mele).

Dar paşoptismul revoluţionar franco-valah, care nu se altoeşte pe cumpătatele inovări cărvunare, se leagă de dibuelile muntene, care astfel sînt importante pentru studiul lui Filitti.

Filitti citează o „diatribă demagogică" (expresiunea este a lui) din Bucureşti şi conchide: „Iată încă dela 1822 glasul revoluţiei muntene dela 1848, tonul proclamaţiei dela Islaz" (I, p. 191). Şi apoi: „Dibuelile dela 1822 ale Muntenilor au dat o direcţie hotărîtoare vieţii noastre politice" (II, p. 23).

Filitti, care spune că pe Munteni nu prea îi *interesau* la 1822 chestiunile politice, adaugă totuşi, că nu se pot numi dibueli *manifestaţiile* lor, fiindcă ar fi dat direcţiune vieţii politice.

Evident, n'aşi fi putut numi dibueli politice nici „diatribile", *nici* „*scrisorile morale*", nici ideologia fără ecou politic a Văcărescului *şi* a altor mari patrioţi, dacă într'adevăr ar fi dat

direcție vieții noastre publice, cum spune Filitti. Dar aceasta este cu totul fals.

Dacă n'ar fi fost baricade la Paris și cîțiva Romîni pe ele, n'am fi avut pașoptismul; dacă nu aveam pașoptismul, cărvunarismul frînt la 1828 și renăscut în epoca regulamentară, se dezvolta fără stăvilirea revoluționarilor și triumfînd la 1866 dădea, el, direcție vieții noastre publice.

Prin urmare, nu dibuelile muntene corespunzătoare cărvunarismului au dat direcție vieții publice prin aceia că ar fi dat pașoptismul, ci pașoptismul importat a dat valoare acelor dibueli. Fără pașoptism, acele dibueli politice rămîneau uitate în colb de cronici, pentru a fi citate, doar, în istoria ideologiei și culturii romîne. Însă pașoptismul avînd cu „dibuelile"... des atomes crochus—(nu găsesc în romînește o expresie așa bună)—le-a introdus în istoria noastră politică, unde sînt ceva foarte secundar, cu toată protecția lui Filitti.

Pașoptismul exotic adus de vînt, s'a prins și el cum a putut în ogorul romînesc, de ce-a găsit de-un neam cu el, de anumite programe ideale, de „diatribe demagogice", de unele aspecte ale Revoluției lui Tudor.

Nu se poate spune însă, că toate aceste manifestațiuni importante, dar dibueli ca politică, ar fi creat pașoptismul, cum pașoptismul, a creat, recunosc, Constituția noastră belgiană. Neocărvunarismul abea dacă a putut potoli puțin exagerările acelor care au crezut că dacă au purtat jiletca roșie a lui Théophile Gautier, puteau subscrie chiar proclamația dela Islaz.

*

Kogălniceanu n'a fost un fel de roș Valah, cu toate nenumăratele citații scoase din opera lui și pe care Filitti le tot pune alăturea de literatura pașoptistă valahă. Iarăși documentul îi joacă o farsă lui Filitti. Din toate discursurile și scrierile lui Kogălniceanu, Filitti n'a ales pe cele mai tipice ale sufletului și ale acțiunii lui. Cred că citația ce fac eu din Kogălniceanu îl zugrăvește mai aproape de adevăr.

Rămîn la vechea mea părere că dacă Kogălniceanu putea să se impună la 1866, Constituția ar fi fost mai cărvunară și mai puțin pașoptistă; ceiace am rezumat acum în ideia că Kogălniceanu a fost un neo-cărvunar. Idee neplăcută lui Filitti, care ar voi să facă din Kogălniceanu un urmaș sufletesc al „vestitului Calfoglu țarigrădeanul", personaj dela care Filitti începe democrația romînă.

Kogălniceanu oricît de mult a luptat el pentru principii înaintate, face totuși mai mult parte din istoria democrației cărvunare, adică autohtonă, decît din acea pașoptistă, adică străină.

Pe de altă parte, Filitti conchizînd că eu greșesc, îmi face

și o foarte plăcută surpriză făcîndu-mă să aflu că și d. Iorga judecă pe Kogălniceanu tot atît de greșit. „Deasemenea cred, scrie Filitti (III, p. 197), că greșește Iorga în recenta conferință de care am vorbit, cînd spune că dacă Mihail Kogălniceanu ar fi fost în Constituanta dela 66, lucrarea aceșteia ar fi fost mai potrivită cu realitățile dela noi".

*

Cred că am răspuns tuturor întîmpinărilor mai principale făcute de Filitti și cel puțin tuturor acelor care tintieau să nărue și construcția mea despre originele democrației romîne și afirmația lui Xenopol că „regenerarea noastră o datorim ciocoilor din Moldova".

D. V. Barnoschi

Considerațiuni confortabile

Insinuări

O caracteristică a vremurilor noastre e fără îndoială graba. Viteza e tendința care se manifestă, subt felurite înfățișări, pretutindeni. Și în artă. Dela păstorii lui Teocrit, întinși la umbra moale a măslinilor din Arcadia, până la eroii lui Jack London și arta cinematografică, e tot atita distanță ca dela Agora-ua din Atena la Bursa din New-York. Negreșit, același element bestial se manifestă și în arta de atunci ca și în cea de astăzi. Nu acea peiorativă bestialitate despre care e vorba în tratatele de morală. Ci numai elementul de *epidermic* necesar pentru a se manifesta oricărui sentiment. E tot așa de greu să se mai vorbească despre „esența divină" a vre-unei arte oarecare, cum e foarte greu să se mai conteste ridicolul celor care despică firul de păr în patru sau tae cu foarfecele parfumuri ca Pécuchet al lui Flaubert. Și asta mai ales pentrucă în artă s'au tăiat cu foarfecele cam multe parfumuri în vremurile din urmă. S'a consumat o atît de mare cantitate de vis, și s'au destupat atîtea cranii, și s'au mucegăit în vitrinele literare atîtea suflete, încît arta—în chip necesar—trece printr'o criză, care merită atenție.

Artistul de astăzi e mai grăbit să se exprime decît colegii lui din timpul Renașterii. Decînd arta a devenit o meserie și grija de cîștig s'a amestecat în „esența divină", individul artist a devenit și el un cetățean banal ca orișicare altul, care se grăbește, ca și ceilalți, să nu moară prea repede. Asta fără îndoială numai în cazul cînd nu e sinecurist la stat, director de bancă sau inspector al statuilor. Cum însă acesta e un caz îndeobște rar, regula se menține pe deplin. „Nobleța" artei devine un anachronism—cum a devenit deja demult anachronism și cealaltă noblețe. Azi muzele învață sirguitor dactilografia și

Apollo face reportaj. E o evoluție care se îndeplinește în chip necesar. Poezia devine cu vremea un non-sens și împreună cu „nobleța" și „esența divină" ajunge să fie un real anachronism ea însăși. Nu e exclus ca peste o mie de ani (chiar dacă pămîntul se va preface într'un imens atelier cu organizație sindicalistă) să nu mai răsară indivizi dotați cu flacără divină, după cum e sigur că se vor naște întotdeauna copii cu două capete sau hermafrodiți. Însă acestea sînt deja considerații prea generale și intenția nu era alta decît de a indica, în grăbita societate actuală, tendința de comercializare și industrializare a artei. Celace înseamnă auto-distrugerea ei.

Omul modern, în veșnica lui luptă cotidiană pentru cîștig și pentru o subsistență din ce în ce mai greu de dobîndit, nu mai are timpul necesar admirației. Admirația cere vreme liberă, desinteresare și entuziasm. Lucruri care au început, continuă și vor continua tot mai mult să lipsească. Grecul antic stătea cîte o zi întreagă la teatru să asculte tragediile lui Sofocle. Omul modern, cînd nu preferă cabaretul, cafeneaua sau tripoul, își „pierde" cu indulgență și moțăială un ceas sau două ascultînd pe un mare tragedian sau o operetă (e tot una). Și în bancruta gustului (care e la urma urmei un lux) arta se îndrumă fatal spre o adaptare, care nu e nici mai mult nici mai puțin decît naturală.

În astfel de condiții deosebirea dintre plăcere și admirație tinde să dispară, în desavantajul celei din urmă. Deosebirea simplă este că în admirație poate intra plăcere, dar în plăcere poate să nu intre admirație. Admirația e de multe ori o renunțare la o parte a personalității celui care admiră, e chiar o suferință cînd te învingi pentruca să admiri. Admirația cere înțelegere, meditare, devotament, rațiune și e mai mult decît o descărcare ocazională de entuziasm. Confundarea admirației cu simpla plăcere e semnificativă pentru o epocă ca a noastră, în care noțiunea de valoare se dezorganizează tot mai mult. Valoarea absolută care e un stimulent cînd e vorba de admirație, devine stingheritoare cînd e vorba de simplă plăcere. Nu mai este în joc un maximum care trebue atins ci o valoare suficientă și ocazională, așa cum se poate constata în manifestările artistice actuale. Arta actuală nu mai caută un maximum pentrucă a pierdut orice idee de absolut.

În falimentul gustului, vulgarizarea admirației și desorganizarea oricărei noțiuni de valoare precum și în comercializarea inevitabilă a talentului se pot concentra cîteva din trăsăturile caracteristice ale artei contemporane.

Ar mai fi de adăugit și mania sau moda revoluțiilor artistice, cu care criticii și esteții „școlilor" respective se îndeletnicesc de vre-o cîteva zeci de ani încoace.

Două mari caracteristici disting aceste încercări de revoluționare *artistică contemporană*: părăsirea bunului simț, subt pretext că e *vulgar*, și ambiția fiecărui artist de a exprima cu

mijloacele delimitate ale artei pentru care are talent tocmai ceiace nu se poate exprima decît cu mijloacele artei pentru care nu are talent. Prima caracteristică e dealtfel implicită în cea de-a doua. Obiceiul e deja vechiu. Transpunerea artelor. O artă grefată pe elemente de timp se va îndeletnici exclusiv cu impresii de spaţiu (muzică peisagistă, instrumentaţie verbală), iar dimpotrivă pictura va căuta să dee impresii de timp iar sculptura va ciopli poeme simfonice sau se va specializa în uverturi. Insfîrşit e ceva tot aşa de minunat şi de nou ca şi o încercare de a merge cu transatlantice pe uscat şi de a întinde şine pe valuri ca să faci trenuri pe mare. E iarăşi foarte posibil ca prin educaţie îndelungată, de generaţii, oamenii să ajungă foarte bine să vadă cu vîrful degetelor şi să audă cu glandele salivare iar urechile şi ochii să cadă în desuetudine, ca demodate. Dar deocamdată lucrul pare, dacă nu stupid, cel puţin impracticabil.

Cu tot atîta succes caută să-şi facă drum, încă de cîteva decenii, arta ideologică. Lăsînd deoparte poezia, care se poate îndeletnici cu idei (adică poate *sentimentaliza* oarecare idei) lăsînd şi muzica, cu care nici-un fel de idee nu e compatibilă, rămîne în deosebi pictura de idei.

Zugrăvirea mişcării în general şi a mişcărilor lăuntrice psihice în special e după *teoreticianii expresionişti scopul ultim* al picturii. Incercările de pictură dinamică se *pare*, *totuşi*, că au rămas fără succes, însă pictura psihologică pare să se statornicească.

Dacă ar fi să rezumi într'o frază tot crezul expresionist, asta ar suna cam aşa: Pictura, care până acum nu-şi găsise adevărata ei cale, ci se ocupa după cum toată lumea ştie, cu lucruri văzute, nu se va mai îndeletnici de astăzi înainte decît cu lucruri nevăzute. Cu alte cuvinte pictorul nu va mai zugrăvi copaci, case, flori şi chipuri, ci exclusiv idei, sentimente, noţiuni, silogisme, avînturi, instincte, analize psihologice şi se va ocupa cu terapeutică psihoanalitică. Evident—se va servi tot de vechile ustensile şi de culorile spectrului, în aşteptarea altor mijloace vrednice de menirea actuală a picturii, cum poate ar fi, de exemplu, înlocuirea pe şevalet a pînzei tradiţionale cu o bucată de timp fixată în cue, pe care pictorul viitor va zugrăvi—fără mini—senzaţii puternice de dinamism interior.

Revoluţia, în Artă, nu e necesară. Transformarea şi evoluţia, da. Revoluţie—adică transformare violentă—nu-şi poate avea loc decît în domeniul faptelor reale. Terenul fiecărei arte e limitat. Mijloacele pentru a-l cultiva stau la îndămîna oricărei îmbunătăţiri viitoare. Dar cum e absurd să samăn *grîu* în Sahara şi palmieri la cercul polar, e cel puţin tot aşa de ciudat să zugrăvesc oameni cu pete de cărbune pe obraz şi să declar că le-am pictat sufletul plin de păcate şi că deci fac pictură psihologică.

Totuşi pictura expresionistă e şi ea o treaptă pe scara

unei evoluţii. Face parte din procesul de autodistrugere a artei. Rapiditatea execuţiei, ruperea cu orice tradiţie, deprecierea oricărui studiu, arta devenită tot mai mult meserie, discreditarea ei prin caricaturizare, reclamă sau scopuri practice, toate acestea duc spre dispariţia noţiunii de artă aşa cum încă o mai putem concepe astăzi. Nu e locul de discutat desavantajele sau avantajele unei asemenea evoluţii. Odată ce totul se îndeplineşte în chip necesar şi natural, orice astfel de discuţie nu poate fi decît nefolositoare şi accesorie. Rolul pe care tehnica modernă îl joacă în descompunerea artei, prin mecanicizarea manifestărilor artistice, e fără îndoială enorm. Pe de altă parte democratizarea culturii şi dreptul la cultură accesibil tuturor, departe de a „înobila", cum se spune, masele, vulgarizează dimpotrivă ceiace a mai rămas încă nevulgarizat. *Vulgarizat*—nu în sensul pe care îl dau, strîmbînd din nas, finii esteţi de astăzi, ci numai exprimînd o stare mijlocie şi utilitară spre care tinde să se disolve societatea actuală şi în care arta va fi şi ea în chip necesar tîrîtă, fără ca s'o poată nimeni opri. Comunismul estetic şi democraţia idealistă visată de Ruskin rămîn o simplă utopie, a cărei absurditate nu poate fi nicidecum scuzată de arta cu care e plăsmuită. Arta *vulgară* a viitorului, odată ce va îndeplini aceleaşi funcţiuni pe care arta *nobilă* de astăzi le îndeplineşte, va fi pentru oameni tot aşa de necesară sau de nenecesară caşi cea de astăzi. Intre finul gust de astăzi, vechiul gust de eri şi vulgarul gust de mîne o ierarhie nu poate fi decît evolutivă, nicidecum electivă. Cinematograful, panorama, circul, pantomima, bilciul *îndeplinesc aceleaşi estetice funcţiuni* ca şi tragedia, muzica simfonică, poemele lui Mallarmé sau operele lui Wagner. Şi din acest punct de vedere finalist nu pot fi nici mai jos nici mai sus decît acestea din urmă. Indată ce orice alt punct de vedere, cît de subtil şi de neaşteptat ar fi, vine să-l înlocuiască pe acesta, totul cade în domeniul aprecierii subiective. Adică în domeniul Esteticei, unde această apreciere subiectivă se transformă după placul oricui în nenumărate „legi", care se răstoarnă unele pe altele, într'o comică anarhie.

Ca paranteză, ar fi interesant de notat, în linii mari, categoriile de indivizi care se declară reprezentanţii mişcărilor revoluţionare în arta actuală. Cîteva sînt generale, altele variază dela ţară la ţară şi dela popor la popor. Afară de categoria adevăraţilor perverşi, care îşi au locul în patologie alături cu pederaştii,—nu rămîn decît ambiţioşii şi—categorie bine *definită* în Romînia—indivizii care au sărit deodată peste cîteva trepte de evoluţie normală culturală, adică cei pe care îi numim la *noi* „ţărani spărieţi" (şi despre care s'ar putea vorbi pe larg *mai multe* pagini, care nu şi-ar avea locul aici). Aceştia sînt *desrădăcinaţii* semidocţi, care, dacă ar fi urmat evoluţia firească ar fi *ajuns* dascăli isteţi la biserica din sat, dar care, în loc de asta, s'au *trezit* dascăli de estetică la oraş—sau, ce e

mai trist, ratați boemi rătăcitori prin redacții și apostoli de cafenea.

Dar nu aceștia oferă cel mai mare interes. Adevărații pionieri ai revoluțiilor artistice sînt, ca oriunde, afară de rarile excepții naturale, acei pe care îi mînă ambiția. Dintre aceștia Evreii formează o bună parte. Evreii au fost intotdeauna, cînd s'au manifestat, pionierii tuturor ideilor nouă desorganizatoare, și în artă ca și aiurea. Cauzele la ei sînt profunde și cu legături puternice în firea neamului și în evoluția istorică. E în deobște spiritul de desorganizare al celor care nu au nimic de pierdut și, poate, totul de cîștigat. Evreii nu sînt un popor de poeți. Visul la ei e mereu cercetat, deviat, *întrebuințat* de inteligență. Heine—dacă îl despoi de crusta sentimentală a timpului—nu rămîne decît un acrobat al ideii și un scriitor esențialmente negativ. Chiar cînd admiră, Heine rînjește. Și nu surîde decît cînd scuipă. Fineța lui întotdeauna mușcă. Ironia lui e veșnic amară și inteligența analitică. Spiritul acesta de negație (rareori îndreptat asupra lor însăși) ambiția și nevoia de distrugere îi fac pe Evrei să fie în artă reprezentanții spiritului critic destructiv și pionierii oricărei inovații. Increderea într'înșii îi salvează dela șovăeli și perseverența lor—cînd au izbutit ceva—centuplează, prin reclamă și exploatare, rezultatul deja obținut. Un Evreu clasic e tot așa de rar cași un profesor de estetică fin și e iarăși drept că, dacă amîndouă cazurile s'ar ivi, Evreul clasic va fi totdeauna mai fin decît profesorul fin de estetică, în special cînd acesta din urmă mai are și remarcabila calitate de a fi cioban cult. Rămîne acum chestia preferinței între un Evreu fin și un cioban cult. O chestie de preferință pe care desigur că o înțelege mai bine finețea Evreului decît cultura ciobanului...

Dar acestea deja sînt în afară de cadrul unor considerații confortabile...

Al. A Philippide

Baciul Coman

I

Cînd rîndul nostru de oameni trecea prin anii copilăriei, nu erau încă sădiți merii dealungul Uliței mari, aproape toate șurile erau acoperite cu pae și nu se pomeneau decît două case de piatră în Lunca mare: casa preutesei celei văduve și a lui nenea Ghiță Coman. Dar aceasta, în care intrase întâiu și întâiu dintre Comănești Moise Coman, pe care noi nu l-am apucat,—era o casă de tot veche, joasă, croită din larg, însă cu ferestre mici ca la temniță, cu țigla de pe acoperiș împînzită de mușchiu verzuiu ca straiul broaștei și măcinată pe-alocuri de vreme. Casă de demult, cu ogradă, acareturi și grădină din belșug; o ridicase groful, adică taică-so grofului, pe care noi iar nu l-am apucat. Fusese și locul al lui și le-au răscumpărat, apoi, toate Comăneștii după iobăgie cu oile—adică Moise Coman, taică-so lui Ghiță, dela groful cel bătrîn.

Se cunoaște că a lui a fost cea dintâiu casă ridicată în vatra de azi, în luminiș, la gura Aninei, în care, strînsă de pădurile domnești, se înghesue și azi în sus așezarea de demult a satului. În șir cu gospodăria lui Coman, pe subt dealul Furcilor dealungul, s'au ridicat apoi celelalte case, și s'a deschis Ulița mare. Și așa cele două rînduri de meri umbresc acum mai mult case arătoase, între care a Comăneștilor, trasă cum e dela linie, își arată și mai mult bătrînețea și croiala.

Demult, cîndva în zorii copilăriei noastre, într'o seară umedă, cînd toamna se îngîna cu iarna iar de sus nici nu fulguia, nici nu cernea, dar se pregătea pentru amîndouă, am văzut noi pentru întâiași-dată înaintea casei vechi de piatră pe baciul Coman. După ani de lipsă, se întorsese din munte.

Și sta în poarta casei bătrînești, pe cap cu o căciuloae ruginie, umflată la fund ca o mitră vlădicească, cu mînile subt șerpar—și pufăia din pipă. Om așa mare, cu zeghe albă, în o-

pinci legate cu nojiţe negre peste cioarecii albi şi cu aşa o căciulă băeţii nu mai văzuseră—şi se uitau şi nu se mai săturau uitîndu-se la Ghiţă Coman. In ograda lui se sălăşluise atunci pe iarnă un behăit şi aşa o hărmălae de cîni—atîta svon, de parcă era mereu clacă să nu se sfîrşească. Se auzea cîntec din gură, se auzea din fluer şi se auzeau chiote la cîni, cînd feciorii baciului, Petrea şi Galaction, se mai uitau după oi.

După ce apoi şi-au trecut şi şi-au petrecut cu toţii iarna aceia in sat—baciul mereu acasă aşteptînd mugurii, băeţii mai păzind nunţile şi horile, iar dulăii tăvălind cînii străini care nu ocoleau pe destul de departe ograda Comăneştilor—au eşit cu turma în hotarul satului. Căci tocmai se pusese vama în munte—şi cum trecerea graniţei în Ţară n'o mai puteau face de-acum decît oerii de tot chiaburi, Ghiţă Coman a rămas pentru întâiaşi dată cu oile in hotarul satului. Şi la deschiderea păşunii a intrat pe cîteva margini şi poene, iar toamna pe mirişti şi pe lunca Oltului. Ce era să facă! Şi încă cu turma scăzută. Ca să mai treacă Munţii, nu era nădejde; iar să mai vadă Dunărea, nici atîta.

Şi aşa a mai vîndut din oi, cu atît mai vîrtos cu cît feciorii lui se trăgeau mai mult la plugărie şi la sat decît la stînă şi nu se trăgeau deloc dela joc şi dela petreceri, cum se trăseseră în vremea lor Ghiţă şi Moise Coman, bătrînii care fuseseră oeri în lege.

Coman, afară de cei doi feciori, avea mai mici pe Iosif şi pe Fira. Şi avea apoi pe fata lui mai mare, pe Nuţa, şi după Nuţa, nepoţi. Apoi mai multe rînduri de nepoţi dela fraţii şi surorile baciului ori a băcioaii—toţi un fel de nepoţi de ai lui Coman, mai îndepărtaţi, dar nepoţi.

La aceştia toţi şi la toţi copiii vecinilor, care se adunau pe lîngă Iosif, apucase să le zică „nepoate", iar băeţii, fără deosebire—luîndu-se după Iosif şi după nepoţii adevăraţi ai baciului şi ai băcioaii—îi ziceau toţi „tete".

Se adunau băeţii in curtea, in grădina şi pe lîngă stîna baciului, vara, în cap cu Ghiţă al Cătanei, cu Traian al lui Cumpănoş, cu Avram al lui Jurubiţă. Se adunau în curtea Tetii şi cînd erau oile duse şi cînd erau acasă, după ce mai intâiu Iosif îi împrietinise pe fieştecare cu cînii.

Şi aveau pe atunci pe Vătafu, mare cît un viţel de lapte, tăcut şi flocos, un cîne la care i se legăna coada în mers, iar el nu şi-o legăna niciodată. Aveau pe Ursu, tot cîne de mare nădejde, care, la furie, scuipa printre dinţi; era apoi Teleaga, căţea slabă de vîrtute, care nu se sătura deajuns oricîtă mîncare ar fi căpătat—dar de frică lătra desnădăjduită cînd simţea ceva mişcare prin preajma stinii.

Mai avea Tetea pe vremea aceia, pe locul cu lucernă din fundul livezii, un măr cît un nuc de cei mari. Din merele lui făcea must şi atunci se adunau toţi băeţii la cules.

In şura încăpătoare a baciului se găseau apoi cuiburi nenumărate cu vrăbii gureşe, încît era mereu nuntă—şi în zilele de vară căta u băeţii din arie îndelung spre cuiburile cu pui şi numai nu-şi mişcau urechile ca miţele...

Apoi primăvara mieii! Şi jintiţa... şi urda.

*

In toamna următoare pe Petrea l-au luat în cătănie pe trei ani; după un an i-a venit rîndul lui Galaction—tot aşa. Iar cînd, în a treia primăvară, au scos stîna afară, de-acum Iosif purta cîrdul după el, cu Vătafu mai înainte adulmecînd, şi bătrînul aduna oile din urmă. Cu Păltenuş—măgarul—la mijloc, încărcat cu un tarhat mai arătos decît coperişele de stînă, din care se arătau trei capete de miei, cîrdul se revărsa pe poartă, pe uliţă, în behăit asurzitor, lacom de umblet şi de iarbă fragedă. Cam stingherea el cîrdul, fie pe mieii neînvăţaţi la drum şi la înghesuială, fie pe Păltenuş, care s'ar fi bucurat şi el de părăsirea grajdului, dacă n'ar fi fost prea încărcat. Eşeau apoi, mai pe de lături şi mai în urmă, ceilalţi doi cîni, cu Teleaga în urmă de tot, şovăelnică, cătînd pe subt ureche la stăpînă, care de obiceiu la porneala oilor ţinea sama la toate şi n'o scăpa din ochi nici pe ea.

Aruncîndu-şi după oi braţele greoae, groase ca nişte tulpini, cu măciuca săltată sus şi îndemnînd din piept cu întărîtare, baciul iarăşi şi iarăşi îmbrăţişa cu drag cîrdul, ce cuprindea uliţa ca pe o albie de rîu şi peste care se sălta abia gluga nouă a lui Iosif şi coada Vătafului. Tovarăşii de joc ai lui Iosif se uitau după el cu un amestec de înduioşare şi pismă, se uitau după Tetea—mare faţă de toate ale lui şi cuprins acum de grijile băciei—şi după cîni şi după cîrdul ce se revărsa înainte în îngînarea ogoitoare, blajină a tălangilor, în behăitul plîngător din care se lămureau dela glasurile argintii ale mieilor până la horăeille adînci, răguşite, ale unor bătrîne.

Ca să îndemne oile după el, Iosif le fluera încet—parcă le-ar cînta, parcă le-ar spune ceva—cum fac totdeauna ciobanii cînd merg înaintea cîrdului şi nu cîntă din fluer. Şi se uitau trecătorii şi vecinii cum se uitaseră în toată primăvara şi se bucurau şi ei văzînd pornite oile la drum—care făceau începutul păşunatului—şi înţelegînd că, în sfîrşit, firea cheamă iarăşi pe oameni la sinul ei să-i hrănească.

— Porniţi? Porniţi?

— Cu ajutoru' lu' Dumnezău...

— Intr'un ceas cu noroc, nene Ghiţă!

— Să te-auză Dumniezo-drăguţu'

Iosif însă nu cunoştea atunci numai fiorii de mîndrie ai păcurarului sărit peste ucenicie, ci încă ceva—ceiace copiii nu înţeleg îndestul, dar simt şi dînşii: despărţirea de copilăria lui...

*

Nici că s'a înșelat Tetea în nădejdile lui asupra lui Iosif. Căci dela cei dintâiu pași băiatul călca a baciu. Și niciodată lui n'a trebuit să-i zică: „Vezi o țîră, mă Sivule, de ce tot latră cinii!" „N'ai spălat, Sivule!" „Dat-ai mincare porcilor?"—cum se necăjise, bunăoară, cu Petrea, pe care trebuia să-l mai îndemne la treabă, și era și alegător în mîncare. Iosif era lingă cîrd, era în jurul stînii, era mereu la locul lui. Erau toate spălate, și toate îndestulate. Vorbea cu toate, după felul ei cu fieștecare, ca ciobanii: și cu oile și cu cînii și cu porcii—și cu craca, dacă se împiedica de ea în cale... Nu pregeta niciodată și era în voe întotdeauna; iar baciul se bucura că-l putea deprinde dela început cu atîta pășune, cîtă putea găsi în hotarul satului și cu oi mai puține—așa încît să nu cadă meșteșugul părintesc în mîni străine... Și-i da povețe și-l ținea lingă el, să le învețe toate dela el, cum învățase el dela taică-so, dela Moise Coman, toate cîte le învățase.

Căci Moise Coman—„grofu", cum îi zicea lumea—și le făcea toate singur: și uneltele băciei și grajduri și coșare, iar *boreasa* lui îl îmbrăca și-l încălța dintr'al oilor. Era și el alb tot, afară de căciulă și de șerpar... „Cine nu-și face toate singur, ăla om nu-i, barem d'ar avea două *mnii* de oi"—îi spusese „grofu" Tetii, cînd a fost să-l însoare; și-l făcuse să se ducă în opinci la cununie. Și asta o spusese și Tetea feciorilor lui mai mari.

Calul bun nu-l vindea *grofu* de lingă el niciodată. Se sluțea cu el până putea; apoi îl ținea slobod pe lingă stînă, ori în grădină, cu *frai*, ca taurii în hotarul satului. Și nici cinele vrednic nu cuteza nimeni să-l atingă cu măciuca.

Grofu îl avuse fecior doar pe Tetea și-l ținuse de mic tot pe lingă oi; așa că niciodată n'a putut să jinduiască după traiul plugăriei și nici în ale lumii nu prea umblase. Cînd iarna îl gonea la adăpost, se bucura doar că putea să mai caute lăcașul Domnului, care îi ferise de necazuri și-i ținuse oile sănătoase. Se mai bucura de nepoți și de copiii lui, adică de Iosif și de Fira, fata lui mai mică care, precum băgau de samă și vecinele, îi semăna mult baciului.

La oraș nu se ducea Tetea. Fusese numai odată—și nu i-a plăcut. A' văzut atunci cum domnii de acolo supără pe Dumnezeu cu purtarea lor, pentru care alții apoi îi îndură mînia, cînd trimite secetă și grindină ori molime. Căci după plug ori după vite acolo nu umblă nimeni. Cu toate că înțelegea că e un păcat mînia omului, pe Tetea îl apuca mînie grea de cîte-ori se gîndea la domnii dela oraș gătiți ca de nuntă și la doamnele lor sulimenite dela birturi.

Povestea Tetea că se oprise atunci la un fel de umbrar, unde cînta o bandă de lăutari. Sta și se uita la domni. Vrea să vadă și lăutarii... ce-i de capul lor. Că-i plăceau lăutarii. Avea și el glas și cînta din fluer.

„Știi ce cîntau, omu' lui Dumniezău?—începea bătrînul mereu cu aceiași întărîtoare. Ghiers știu că n'avea. Numa' dracu, Doamne iartă-mă, putea să-i ghicească ghersu' la cîntecu' lor. Doi cîntau din lăute—continua baciu cu răgaz. Unu' după scaun și unu' din chicioare. Mai avea unu' spînzurată dă gît un chip dă masă și ciocănea pă ea cu niște lemnușe (Tetea arăta cu mînile lui mari cum țiganul purta lemnușele). Și mai era o lăută mare—cît Păltenuș în două chicioare! Pă aia o ținea pă pămînt și trăgea cum ai trage la hierăstrău. Da' lăutaru' din chicioare era puțuluit tomna ca domnii, cu cămașă stercuită, albă ca zăpada și cu ceas la laibăr".

După ce-și ducea mîna în dreptul șerparului ca să arate și se uita la toți, Tetea urma:

„Și cum cînta, să tot sucea și să răsucea... să frămînta și să ploconea... Io cînd l-am văz't cum să leagănă pă lăută cu capu', mai intâiu și intâiu am gîndit că vrea să cînte dă jale... Da' ce jale! Că nici măcar ghiersu' nu să lămurea... În mine zic,—cum mă uitam și la domni și la țigani—: „Să mai vedem". Da' n'am așteptat cît ai răsufla odată ghine—și să pornesc, Maică Precistă, să-și frămînte toți odată uneltele. Bîzîiau din strune mai tare ca la mășina dă îmblătit... Da' cuconițele sulimenite și domnii toți ascultau acuma smirnă... La țiganu' stercuit îi curgea păru' din arcuș—așa mîna... Ăilanți după el, să nu rămie... Da' ăl cu lăuta mare să vedea că d'abghia, d'abghia ghiruia să se ție dă primaș. Ălui cu lemnușele credeai că-i sar ochii din găvane și-i repezea după ele și nici unu' nu să mai putea uita la domni așa era dă ferecat fieștecare dă unealta lui... Am auzit apoi ca un trăsnet și—halt... Și atunci lumea care cinstea la mese o început să bată din palme ca copchiii și să bea.

Ce muieri or hi fost, știe Dumniezo—drăguțu', ca' rînjeau cîtră țigan, iar țiganu' le făcea plocoane... Și era sfînta zi de Vineri...

Și, încă, toți mîncau dă dulce!...

Ca să nu scap o vorbă cu păcat, m'am dus d'acolo".

Și nu s'a mai dus Tetea a doua-oară la oraș.

Ernele acelea ne povesti întîmplările lui cu lupii, cu urșii, cu făcători de rele, și alte întîmplări fără număr, auzite dela străini. Apoi întîmplările cu cînii,—numai cîți apucase la stîna lui și la părinți,—nu s'ar mai fi isprăvit!..

Era prin nopțile lungi din preajma Crăciunului. În casa baciului veniseră vecine în șezătoare cu lucrul și torcătoare de ale băcioaii—și copii... Femeile își învîrteau mereu fusul în dreapta și mai mult mușcau din caer decît vorbeau. Pe pereți umbrele își mînau înainte jocul lor mut, iar de lîngă vatră baciul—așternînd o umbră lăbărțată până sus pe grinzi—le povestea mereu cu glas adînc și mereu cu răgaz mulțumit că aude din vreme în vreme behăit ori lătrat și că Iosif mai ese afară,

că-l aude fluerind, certînd cînii, că-l vede intrînd cu frig mult, care se trecea greu chiar de pe o făptură așa de puțină ca a lui.

In lumina din vatră ori de pe masă,—șovăindă, jucăușă ca și umbrele încleștate pe păreți,—se lămurea mai bine uneori, subt ochii copiilor vrăjiți de vorbele baciului, icoana mare a sfîntului Neculai cu cele două degete ridicate... Se lămureau atunci în jocul luminii și minunile lui rînduite de jur-împrejur în icoană, arătate cum au fost: fiștecare așa, că în toată minunea era Sfîntu' Neculae odată... Apoi se lămurea Maica Precistă cu Pruncul, cu o candelă de desubt ca și sfîntă și care ardea mereu—iar pe subt grinzi, de jur-împrejur, ștergare și blide și ulcele... In colț doi plumbi, cum numai taurii mai purtau la picioare, trăgeau după ei vremea dintr'un ceas înegrit de bătrînețe...

Baciul povesti iar multe din pățaniile lui de pe cînd era în munte ori la baltă și la fiece prilej nu uita să povestească din nou cum purtase într'o sară luptă la Borcea cu patru tîlhari de-odată.

„Niciodată să nu chierzi nădejdea în Dumniezău că nu te lasă"—zise Tetea cu răgaz mare, așa încît stîrni și mai mult nerăbdarea copiilor.

„Ce cătați, mă!"—mă răstesc io către ei, cînd îi văz patru haidăi cu căciulile pă ochi, arătîndu-să din întunerec și căutînd să-l atingă pă Vătafu mereu la cap.

„Apoi... avem o vorbă cu tine, baciule"...—îndrugă, așa ca să răspunză ceva, unu' îndesat, care purta o căciulă înaltă, ca un irod...

Am dat întâiu un chiot, să m'auză băeții—tomna porniseră cu oile, după mulsoare, să mai adune cîte-ceva—apoi am întors măciuca și m'am dat cu spatele la stînă:

„Inchinarea voastră de cotețari!.. Pă ei Vătafu!"

Da' cînele cînd o văzut că de-acum încep io să le fac slujba, s'o întărtat așa, că parcă era om... Ca și cînd aș hi avut lîngă mine un fecior. Ba poate că chiar îi da înainte oricărui dintre băeți, că' el putea să încurce doi lotrii odată iar io să caut după ailanți. Unuia i-o sgilțîit pulpa în colți așa că l-o purtat într'un chicior și orăcăia ca o broască; iar altuia i-o sărit dă chiept ca lupu'.

Urla Vătafu cu așa o furie, că numa' nu-mi striga cu vorbe să nu mă las... Dumniezo-drăguțu' îmi trimisese ajutorul lui în mînia cînelui.

Il croisem pă unu', că să legăna; pă altu' l-am înmuiat așa că intrase la gînduri... Am căpătat și io una în coaste, și mi-or rupt atunci o coastă...

S'or auzit curînd cîni dăla oi apropchiindu-să și or luat-o la fugă... Că', după cîni, știu că mai hine și v'un băiat în ajutor...

N'am chiert niciodat' nădejdea în ajutorul lui Dumniezău—și nu m'o lăsat..."

Tîrziu în noapte cînd toate se mai potoliră iar vorba femeilor se auzea îngînată, șoptită, rostită mai acoperit, căci intraseră adînc în tainele satului,—Tetea vorbea de-acum numai celor fără treabă: unii cu mintea încă lacomă dar cu pleoapele grele, alții biruiți de tot. Și vorbele cădeau în urechile lor cînd întregi, cînd frînte, ca un șopot de izvor întrerupt de freamătul pădurii... „Vin cu cinci, cu măciuci... dau în cap, peste cap... curge sînge roșior, ca puzderia din fuior—Hai și tu cu noi!.. Și epurele—după ei!.. Trec pe subt copac, se aude cocoșu' dă sus: Cot-cot-cot-co-dați, că și io dau!—iar șoarecele de jos: Ți-ți-ți-ne-ți-l, că și io-l țiu..." Intr'un tîrziu, se făcea o mișcare în odae. Cu furca subsuoară, înfășurate într'un cojoc ori într'o zeghe bărbătească, femeile se aplecau asupra copiilor biruiți de somn. Și-i smulgeau din lumea de vrajă, care se deschide la hotarul dintre somn și trezie, dacă vorbele mai picură încă în noapte...

II

Trecură ani la mijloc. Băeții cei mari se întoarseră dela slujbă—la plug, la coasă și la sapă: la gospodăria lor, dar nu la oi. Iosif se săltase binișor deasupra copilăriei lui, iar cei mai buni tovarăși ai ei erau acum mînă dreaptă în gospodăriile părintești, iar cîțiva plecaseră la oraș, la meșteșuguri ori la carte. Firica trăgea acum la jugul gospodăriei, alături de maică-sa: la îngrijirea casei, la spălat, la secere. In trei ani se ridicase fată de măritat mai mult prin vrednicie gospodărească și statură decît prin anii ei.

Ca și cum ar fi presimțit că trebue să închidă curînd ochii, băcioaia își mărită pe Fira, în iarna ce urmă, după un fecior din mocani de peste Olt. Iar fără băcioaia și fără Fira, gospodăria Comăneștilor era de-acum, toată vara, ocolită de oameni și de vite, împresurată de iarbă până în pragul tinzii, și tăcută...

Cu turma lui micșurată încă și prin măritișul fetei, Tetea umbla coastele pîraelor și poenele singuratice ale codrilor—și numai cine trecea pe la sfîrșitul verii prin locurile de ogor și de miriște, putea să-l mai zărească și pe Tetea și pe Iosif...

Odată, în zi de Sf. Mărie, cînd intră cerbii în pîrae și răcesc apele, era un soare dulce, încă biruitor și tăbărîse cîrd întreg de băeți pe prundul cel mare. Se bălăceau mai pe la marginea apei, mai pe la mijloc, după ani și după îndrăzneală; iar mai în adînc vre-o doi scăldau caii.

Atunci a căzut pușcă și Iosif între dînșii.

Se adunaseră acolo tot băeţi care, cu trei-patru ani inainte, se scăldau de cîte cinci ori pe zi, încălzindu-se la soare după fiecare dată, ca să se poată desbrăca iară... Acum cu feţele umbrite de sudoarea zilelor de arşiţă, se întîlneau la prund pe jumătate oameni! Mai împliniţi şi cu urmele trudei în mişcări, se revedeau întorşi parcă dela crescut...

Nu puteai să-i socoteşti nici între feciori şi nici de tot între băeţi. Dar între toţi cei de sama lui „baciu' ăl mic" se ridicase parcă mai mult... Purta şi el şerpar, un şerpar mai îngust decît bărbaţii şi avea în faţa îmbujorată, copilărească încă, o căutătură cutezătoare şi mîndră de fecior.

Cînd l-au văzut aruncîndu-se dintre tufe, băeţii au izbucnit în chiote ce se rostogoliră îndelung pe unda apei şi se săltară în ecouri multe de ici şi de colo, din cetatea de sălcii... Iar la asta au răspuns degrabă, de undeva de dincolo de tufe, trei hămăituri dojenitoare—şi stîrniră şi alte rînduri de ecouri...

Era Vătafu... Se auziră apoi tot mai aproape tălăngi şi curînd se arătă pe deasupra răchiţilor, mai sus pe cărare, zidirea îmbielşugată a Tetii, ce sta răzimată în măciucă, pe care atîrna şi gluga ca un prapor.

Cei mai mărunţei dintre băeţi se ţin mai mult pe prund ori la mal în nămol, să se facă „ghivoli" şi mugesc ca dobitoacele acelea leneşe şi nesimţitoare.

— Scoală Joiană!... Sus puturoaso!..—se aude mereu prin larma celorlalţi strigătul aspru, gospodăresc, al lui Ioniţă al Ştirbului care, cum spune, îl şi atinge în şale pe Pavel Cumpănaş...

— Nu da aşa dă tare, că-ţi sar ochii cînd ţi-oiu arde o palmă!—se întărîtă Pavel neaşteptat, oprindu-se din muget...

— Că nu dau tare, mă Pavăle... Am dat io tare?!

— Apoi... ai dat... Hiiidhraaa... hiiidhra!—reia Pavel.

— Scoală, hoitule, mîncate-ar lupchii, că iese ciurda la iarbă...

— Hiiidhraa—dhra!

Ceilalţi sar primprejur, aleargă unul după altul ori îşi dau drumul pe malul alunecos devale, la întrecere, şi se duc ca pe sanie... Unii fac ca Pavăl.

Cei mai mari, într'o hărmălae asurzitoare de chiote, de chemări, de ţipete şi de bălăceală, au împînzit Oltul până pe la mijloc, iar Ghiţă al Cătanei şi Avram al lui Jurubiţă, care şi-au spălat caii, îi poartă acum către malul celalalt, să facă „muştră" cu ei şi să se uite ceilalţi... Acolo unde şuvoiul—şi ceva mai înăuntru, unde e apa mai adîncă—caii fac un ocol înot, iar dacă ating nisipul, încep iar: mai întîiu pe apă în sus—şi iar se lasă plutind spre sălcii ca husarii.

— Ţîn' te dă mine Ghiţă, dacă ai coraj! Hi Sura!

— Hiii Porumbacu!

Plutesc ca nişte corăbii, iar cei de pe mal, cu privirea umbrită de o uşoară pismă, nu se satură să-i urmărească. Călăreţii nu se satură nici atît şi, mai saltîndu-se şi ei în legănarea înotului, împintenesc mereu din călcîiele goale dobitoacele, care au început să tuşească.

— Hiii Porumbacu!

Deodată se deslănţue un ţipet peste apă. Un fior îi pătrunde pe fiecare, iar cîţiva se şi reped afară.

Dar nu se întîmplase cine ştie ce lucru grozav... Avram, care intrase de tot înăuntru, cînd să cotească spre prund—ori că nu mai avea putere destulă în stînga care-l ţinea pe Boboc, ori că nu mai avea Boboc putere să cîrnească repede după el, ori că Sura de subt el cîrmise prea dintr'odată; destul că-i scăpă căpăstrul, iar celălalt cal, luat de toiu, se duse către sălcii. Şi se izbi acolo în crăcile culcate pe apă şi trozneau de rînd crăci verzi şi crăci uscate, de parcă ar fi trecut un car peste vreascuri în pădure.

Dar iată-l că, oprit locului, pluteşte scuturîndu-şi capul între sălcii.

— I s'o prins căpăstru!—se aude un strigăt...

— Căpăstru!

— Avrame! Avrame, s'o agăţat în căpăstru!

Avram porneşte cu Sura spre locul primejdiei, dar iute simte izbirea aprigă a curentului şi dă îndărăt... Pentru întâia oară îl pătrunse răceala apei...

Atunci din sus, de pe malul de către sat, se aude căzînd ceva greu în apă.

Numai ochii îngroziţi ai lui Avram, înlemnit pe cal, nu se întorc într'acolo... E Tetea, pe jumătate desbrăcat—şi, cu pieţele vîlvoiu, neatinse de stropi, aci goneşte prin apă, aci înoată... A ajuns la mijloc şi intră în toiu... Nici nu înoată ca alţi oameni, nici nu calcă pămîntul. Ceva meştereşte subt apă şi se duce ca o corabie. A căzut lîngă botul calului, care tuşeşte şi scutură capul—prinde cu nădejde craca şi cade la fund ducînd o bucată şi capul dobitocului. Până să-şi vie vreunul în fire, Tetea, mare cum e, se arată dincolo de cal, se oţăreşte din nou, craca trosneşte şi baciul cade iar la fund. Dar calul de-acum pluteşte devale—cam într'o coastă, şovăind buimac, clătinînd ciudat capul şi tuşind fără putere ca un beteag. Dar se vede că răzbate la prund. Şi doar numai Avram dacă mai cată cu ochii după el. Căci în dreptul crăcilor morfolite şi mai la vale apa curge mereu neturburată... O tăcere înfiorătoare s'a aşternut pe prund şi le e parcă mai mare frică să ţipe decît să se uite la luciul neturburat al apei. Abia cînd cineie, de sus de pe mal, porneşte a hămăi aspru şi statornic, stîrnind îngînarea legănată a ecourilor pe albia închisă de sălcii, se deslănţue cele dintâiu ţipete, iar ochii se cată măriţi unii pe alţii...

Iosif, de cum şi-a dat taică-său drumul, rămăsese ţintuit,

mut, la mijlocul apei. Şi cum sta plecat înainte—împins şi de apă—cu ochii pironiţi la sălcii, ca şi cum două funii atîrnau şi trăgeau din gavanele ochilor lui, văzu şi el, ca într'un vis greu, pe Tetea apucînd craca, scufundîndu-se, ridicîndu-se iară — şi auzi trosnind... Apoi nu mai auzea deloc, nu mai vedea bine; deschise gura şi mişca năuc capul. Până ce-a auzit hămăitul... Atunci, ca smuls din nişte legături nevăzute, se azvîrli în şuvoiu...

Se auzea numai plescăitul braţelor lui care, lacome, îmbrăţişau apa—şi hămăitul cînelui din urmă...

Aproape de sălcii se lăsă la fund cu braţele întinse şi cu aşa pornire, că din cei de pe mal unii fac şi ei o mişcare. Apoi se arată mai la vale... întâiu mînile lovind printre crăcile aplecate, i se arată capul—dar nu se mai înţelege de caută să ajute ori caută după ajutor... Atunci băeţii văd în alt loc capul baciului scuturîndu-se deasupra...

„Iosif!" „Iosif!" — izbucnesc zeci de guri de pe mal şi zeci de mîni găseşte bătrînul arătînd devale, mîni care strigă pe apă în jos... Vede şi mînile lui Iosif... capul lui Iosif... Dar chipul Tetii nu l-a mai putut vedea nimeni. Pornit în năvală se rostogoleşte ca un trunchiu, pe care, purtîndu-l, l-ar legăna într'o parte şi în alta şuvoiul de primăvară. Cînd nu departe o mînă crapă din nou pînza apei, ca vijiie năprasnic în luptă cu baciul.. S'a azvîrlit în adînc—iar luciul s'a încheiat asupra lor, amuţind pentru lungi clipe trupurile buimace de pe prund. Dar capul baciului se scutură iute deasupra în muget sălbatec şi cătînd lacom împrejur. Apoi după ce se scufundă şi se arată iarăşi, în mişcările lui e ceva de fiară. Şi cum, în zbuciumul lui, se tot duce cu apa devale—parcă se apără hărţuit din mai multe părţi deodată...

Cei de pe prund încep dintr'odată să strige, să se cheme, să ţipe.

„S'o 'necat!"... „S'o 'necat Iosif!"

Fălcile, clănţănind, gem, şoptesc, fărîmă între dinţi frînturi de gînduri ori groază nestăpînită. Cei îmbrăcaţi se trag spre mal, cei goi se zbat fără spor să mai îmbrace o haină ori îşi adună lucrurile şi fug. Cei mai mici plîng din urmă... Îndepărtîndu-se mereu, bîgue toţi vorbele cu care au început, şi din fugă cată îndărăt la apa neputincioasă faţă de ei—şi încolţeşte, pe încetul, în inima fiecăruia bucuria că a scăpat de apa care l-a prins şi l-a dus pe Iosif, că a fost acolo şi a scăpat... Ai casei se vor bucura, şi se vor mira... şi se vor înspăimînta!

„S'o 'necat!" „Vai, Doamne!"

Doi-trei îşi mai aruncară odată ochii pe luciu devale, spre cotitura apei, unde fac piept sălciile şi se pierduse baciul...

Intîlnind pe cărarea de pe mal pe Vătafu alergînd devale, băeţii feresc mai întâiu din cale-i; apoi unii o rup de fugă spre sat, alţii o iau—pe urmele cînelui, care goneşte şi el nu prea tare şi bombăneşte.

I-au pierdut curînd urma între răchiţi, apoi l-au găsit mai înăuntru, aproape de mal, cu Tetea alături... Cum baciul şedea încovoiat, împuţinat de apă şi de istovire, braţele căzute pe genunchi i se clăteau mereu de răsuflările iuţi şi adînci, iar palmele dau să bată ca nişte ciocane... După ce peste cămaşă mai venise şi nămol, era negru-sur, iar faţa galbenă-cenuşie şi de nămol şi de stinsă ce era... Îi cădeau pletele în neorîndu-ială pe tîmple şi pe frunte, linse de izbirea îndelungă a apei; iar prin părul din barbă, care se arăta mai crescut şi mai rar, se vedea mai galben şi mai micşorat chipul Tetii. Dintr'atît puteau să-şi facă băeţii o închipuire cum ar arăta chipul lui, mort... Sprîncenele-i stufoase parcă se mai ridicaseră şi ochii osteniţi, micşoraţi, intraseră mai afund şi licăreau departe ca luminile în noapte. Şi cum pletele îi rămîneau linse pe cap, părea—văzut din lături—că se uită numai cu sprîncenele...

Cînele căta cînd la stăpîn, cînd pe apă, asupra căreia se aruncau şi ochii aiuraţi ai baciului. Se uita apoi pe rînd la fiştecare cum sosea şi se vedea că se sileşte să înţeleagă lucrul neobişnuit care se petrecuse. Înţelegea doar că nu e Iosif. Căci vedea—vedea de cîteori se arăta un alt băiat şi nu era Iosif... Şi avea mişcări de neastîmpăr, făcea din gîtlej toate silinţele, în semn că vrea să spue ceva; iar ochii lui iscoditori se vedeau cum caută şi întreabă.

Şi afară de tînguirea rară a cînelui, pe care-l pironiseră priviri înlăcrămate, nu se auzea acolo decît răsuflarea grea a baciului şi adierea uşoară a vîntului de seară prin răchiţi. Băeţii, cu ochii mari, cătau ba la Tetea, ba pe apă, care fără să grăbească şi fără să întîrzie, aluneca aproape mută prin albie, netezită şi înfiorată de lumina rumenită şi piezişă din apus...

III

În noaptea aceia turma a mas în curtea Tetii. Şi, poate, fiindcă până tîrziu oile au rămas nemulse, ori fiindcă erau deprinse să păşuneze şi după apusul soarelui şi să fie adunate în strungă, se stîrnise în curtea baciului un vaer grozav, o larmă neobişnuită în sat, în pacea serilor de vară... Şi behăitul acesta fără contenire, plîngător—cum se întîmplă cu oile cînd le lipseşte ceva—sfîşia inimile vecinilor, care aflaseră toţi de sfîrşitul năprasnic al lui Iosif.

Şi-l căina în sat pe Tetea şi pe ai lui, pretutindeni unde se întîlnea şi cu cine se întîlnea fiştecare; iar femeile, mai slabe la încercări de acest fel, cum îl ştiuseră bine pe Iosif, îl plîngeau cu vorbe ca pe un frate şi ca pe un fecior, ca pe un mort al lor, cu deosebire dacă se gîndeau că el nu mai avea mamă...

Zile şi săptămîni l-au căinat pe baciu, care nu ceruse altceva dela Dumnezeu decît să-l îngădue să şi-l aşeze şi pe lo-

sif și să-i lase în grijă cirdul și vatra părintească... Il căinau că i-a fost dată lui osînda să și-l așeze lîngă taică-său bătrîn, lîngă maică-sa bătrînă și lîngă maică-sa bună, sus în deal la biserica veche, unde nici un copil Tetea nu mai dusese... Căci chiar în seara zilei de după înec, Iosif s'a arătat deasupra apei, mai jos ceva de locul pe unde ieșise bătrînul și unde se oprise într'o rădăcină de salcie...

Il plîngeau însă toți mai vîrtos pe Iosif, copil așa de cuminte și voios, frumos și bun la Dumnezeu, harnic și viteaz, cinstelnic și milos... Și un așa fecior n'avea încă ibovnică și nici maică să-l jelească...

Iar cînd a început la groapă bocetul surorilor, femeile toate au fost biruite de lacrimi, așa înduioșătoare vorbe îi spuneau lui Iosif și Nuța și Fira... Ba cînd Nuța îi grăi băiatului ca din partea mîne-sa, femeile nu se mai putură opri din plîns și lăcrima în țintirim toată tinerețea satului, și fete și feciorași de sama lui Iosif.

„Lăsata-i casă bătrînească fără fecior... Și bătrînețe fără bucurie și fără ajutor...—și poenile înflorite—și oile!"...

„Lăsat-ai Vătaful cel cu credință, Iosife!—dragu' mamii, Iosife!..."

„De ce te porți așa de grăbit... pe cărarea noastră, a bătrînilor.. viteazul mamei fecior ?!"

„Ce te-a mîhnit ?!... Ce te-a întristat ?! Ce te-a mîhnit, drumețule ?!..."

Dangătul clopotelor se revărsa de sus din turn în unde tremurînde, legănate, să birue bocetul Nuții, aplecată pe cosciug, la groapă. Ci baciul, între toți, îi sta mortului mut la căpătîiu, fără lacrimă, încremenit, ca o tulpină de stejar fulgerat în pădure... Auzea bocirea fetelor lui ca pe o cîntare duioasă, fără înțeles—și se trezea din împietrirea care îl cuprinsese numai cînd bocetul Nuții se rupea în hohot.

Cînd însă, rămas singur, i s'au risipit toate dinaintea ochilor și i s'a lăsat în față noaptea, atunci parcă s'a rupt ceva în inima Tetii. Fira, care nu se îndurase să plece îndată de lîngă taică său—după ce-l sfătuise să se hodinească, se lăsase ea întîiu pe o ladă în odaia în care fusese năsălia și își închisese ochii duruți de plîns. Și așa bătrînul rămăsese pe pragul dela tindă, singur în tăcerea nopții. „Taică, pune-ți capu' și te hodinește, taică!..."—a auzit el de vre-o două-ori dinăuntru glasul fetei. Apoi nu l-a mai auzit. Pretutindeni în vecini se așternuse tăcere plină ca noaptea: lumea se lăsase la hodină, ca să se poată ridica la cea dintîiu îngînare a glasului de rîndunică.

Atunci de nu se știe unde, gîndurile lui amare, risipite, s'au adunat și s'au împerechiat deodată altfel. Era cași cum goniseră către dînsul. Un nod i se puse în gît. Ca rușinat își plecă fruntea și cu mîneca svîntă cea dintîiu lacrimă. Și gîn-

dindu-se cu ochii în lacrimi, vorbea băiatului încet, cași cum ar fi ei doi, aproape... Apoi gîndurile i căzură—și ascultă în noapte... Grabiră—apoi iarăși asupră-i, cași cum așteptau undeva aproape, gata... Și mereu așa, până ce îi răzbătu în urechi behăitul rar din cirdul tăbărît lîngă șură. Și atunci, din golul dimprejur îl izbi parcă o strigare fără cuvinte în inimă: „Unde e ?!" Și lumina ochilor lui biruia, parcă, întunericul—și zări și pe Vătafu, încolăcit în întuneric la ușa șopronului, cu capul ridicat. De acolo același strigăt îl căuta... Vîrful șurii și creasta mărului bătrîn se așterneau departe pe cerul înstelat, iar cerul se rezema pe ele. Și fie cu ochii, fie cu gîndul, închipuirea vedea curtea și grădina toată subt stele—și toate-i strigau...

Ci, după o vreme, cînele se ridicase dela locul lui, se apropiase și se uita la el... Și rămase acolo neclintit, până ce baciul intră în casă.

Adouazi Galaction a scos el oile—și așa după întoarcerea Firii la casa ei, baciul rămase singur.

Umbla prin curte și prin grădină, pe la adăposturile de iarnă ale oilor ori se lăsa undeva și ședea. Pleca la stînă și se întorcea; pleca în altă parte, nu găsea ce-i trebuia și se întorcea. Și nu căuta nimic...

După cîteva săptămîni i se zbircise pielea la gît, iar în ceafă i se făcuse șanț de-alungul—și se încovoia de spate... Părul lui, care abia începuse a se bruma, albea acum grăbit... După o vreme suia greu la deal; din ce în ce mai greu și tot mai rar suia la stînă; apoi nu mai sui de loc. Oile chiar, parcă erau, parcă nu mai erau. Toate puteau să nu mai fie—și vorbea singur...

Tîrziu în toamnă, cînd cu svon de tălăngi, cu hămăit și behăituri, cirdul intra pe poartă la iernat, bătrînul zăcea în pat, îngrijit de noră-sa, de Ana lui Galaction. Cum de săptămîni nu mai găsea putere să se ridice, îl copleșise un dor fierbinte pentru cele de afară, pentru cele lăsate în pădure: pentru oi, pentru cîni și pentru toate cîte mai erau... Aștepta mereu pe subt seară și trăgea cu urechea.

A murit la trei zile după întoarcerea oilor.

De pe asta socoteau unii că,—istovit cum era,—baciul ar fi murit și mai înainte, dacă n'ar fi așteptat cirdul și că ar fi făcut cuminte Galaction să fi coborît oile și mai devreme, ca să se aleagă mai iute cu el. Căci era păcat să se chinuiască un om bun la Dumnezeu, cum fusese Tetea... Alții erau de părere că sfîrșitul îl grăbise chiar întoarcerea turmei.

In ceasurile lui cele de pe urmă făcea mereu semn cu mîna, iar ai casei își chinuiau mintea să-l poată înțelege. Il pricepură abia cînd izbuti să-și descleșteze gura. Inţelese Fira din mișcarea buzelor lui arse—și se repezi pe dată afară. Și

curînd venea cu Vătafu, adulmecînd nehotărît... Intoarsă către el, Fira îl chema doar cu mîna. Cînele venea tot șovăind; veni până în pragul cămării și se tot uita la lumea adunată. Apoi cum toți feriseră în lături dinaintea baciului, îl văzu în pat pe Tetea cum îl chiamă. Și a mers la el—și de-acum îl mirosea. Bătrînul îi lăsă mîna pe cap și o purtă, silindu-se să lege o vorbă... Și, ostenindu-se așa, îi eșeau broboane de sudoare pe frunte... Apoi îi căzu mîna de pe capul Vătafului și de-acum, numai, se uitau în ochi unul la altul...

Și așa s'a stins.

* * *

Că nu călcau a baci Petrea și Galaction, o simțise bătrînul din vreme și s'a adeverit deplin după moartea lui. Căci până 'n Crăciun au și vîndut oile unor mocani din munte.

Le-au vîndut de silă—cum ziceau ei... Că unul avea să-și facă șură și să-și ia o păreche de junci—Petrea... Celălalt—Galaction—că avea să-și ia unelte și vite și să-l plătească afară din pămînt pe un cumnat... Că de-ar fi avut nutreț destul pentru iernat, nu le-ar fi vîndut așa iute după moartea bătrînului—spunea Galaction, rușinat în-cîtva degrabă. Că dacă n'ar fi tăiat comasarea ogoarele și nu s'ar fi dat la coasă atîtea coaste și poeni, el, Galaction adică, nu și le-ar fi vîndut odată cu capu'.

Toate acestea erau și adevărate. Dar dacă pe lîngă acestea toate mai rămînea în viață baciul—chiar și numai baciul cel mic—de ele n'ar mai fi fost pomeneală...

Și așa, în primăvară, curtea Comăneștilor era cu totul schimbată... In grajd, unde înainte ținuse numai pe Păltinuș și o vacă,—iar primăvara încă oile ce erau gata să fete,—acum erau șapte capete de vite și muget și nechezat și bătăi de copite—iar în adăpostul de iarnă al oilor, curățat, bătut cu pămînt, netezit și acoperit cu nisip, erau acum două care nouă, plug și grapă de fier, teligi și cobile—și alte unelte mai mărunte, nouă-nouțe, așezate toate în rînduială. Gunoiul era strîns de pretutindeni și grămădit frumos lîngă grajd. Ana lui Galaction peste iarnă a tot tors și țesut mai mult pentru saci, cu gîndul la seceriș și la culesul cucuruzului.

Și tot alte și alte veneau în loc. Și atîtea au venit și s'au schimbat, că abia mai cunoșteai curtea după o jumătate de an...

Il mai păstraseră pe Vătafu—toți au fost de-o părere: să-l ție. Să-l ție cum își țineau bătrînii dobitoacele vrednice, ajunse la bătrîneți grele. Și așa Vătafu, care și altfel nu prea lătra, umbla acum slobod prin curte ori se hodinea la ușa șopronului—fără să-l audă și să-l simtă cineva... Trăia tot singur, tăcut, ursuz ca bătrînii. Rar dacă se mai uita la cineva din al

casei—și atîta se odihnea, că de odihna cea multă, ochii-i ținea pe jumătate închiși... Dar, cum de obiceiu nu-și mișca coada și nici urechile, nu și le prea mișca, tot ceiace rămăsese dintr'însul, se mai vedea în privirea lui ostenită.

Iși căuta drum până la șură—acolo se așeza. Venea la poarta uliței,—mai cu seamă de auzea clopot.—Se uita ce se uita în sus, în jos și se întorcea în același pas leneș, domol, la locul lui. Și iar îi scădeau ochii...

Odată grăbi el pe la prînzul cel mic spre poartă, se auzise zvon de clopote și behăit: Prin fața casei de piatră trecea un cîrd către munte...

Ce s'a petrecut atunci în mintea lui bătrînă, e greu de pătruns...

Treceau oile alene, clătinîndu-și capul de calea cea multă și ridicînd praful—mergeau după ciobanul cu sarica sură, care le fluera fără să cate înapoi... Vătafu, cu capul sus și cu ochii măriți, cuprinse odată turma și se și asvîrli asupra cînelui ce trecea pe lîngă șanț... Fu o încleștare scurtă, copleșită de vaier, de urlete—și cînele străin fu prăvălit în șanț, sgîlțîit fără cruțare.

Dar peste o clipă, pe locul acela erau încăerați patru cîni. Copleșit din trei părți, cu mînie crescută, Vătafu se trăgea acum către păretele casei, izbindu-se cînd într'unul cînd în altul, se trăgea, mereu mai obosit de mișcările iuți ale vrăjmașilor, tot mai strîmtorat, iar din vaer glasul lui adînc răzbătea ca un blestem... A ținut asta așa, până ce unul a izbutit de l-a prins de beregată. Incurajați, ceilalți îl înhățară de pîntece, de un picior...

Era pierdut... Se smucea neputincios, se izbeau toți ghem în părete; dar glasul lui nu se mai auzea...

Abia cînd să-l prăvălească la pămînt, un cioban izbuti cu măciuca să desfacă doi din încăerare. Dar cel de al treilea nu-l slăbea de gît; cînd simțea măciuca, se înverșuna mai mult.

Cînd au alergat din vecini cu apă fierbinte, era tîrziu: gîtul Vătafului era sfărîmat iar burta sfîrticată—și sîngera tot... Clătinîndu-se, gîfîind uscat, șuerînd drept răsuflare, mai aruncă ochii turburi după vrăjmașii care se depărtau—și căzu cu spatele la păretele casei... Auzea apoi hămăiturile întărîtate ale celor ce petreceau turma... Și tălăngile. Apoi numai tălăngile.

Lumea, adunată mulțime de prin vecini, rămăsese mută,—neputincioasă în fața faptului săvîrșit. Cîțiva băețași, doar, cu mînia lor copilărească străbătută de lacrimi, aruncau ochii sălbateci după cîrdul străin. Dar el se depărta mereu cu praful stîrnit în urmă-i...

*

Cu toate că și Iosif și Tetea și cînele lui trecuseră din viață în chip năprasnic, arare dacă se mai pomenea de dînșii după o vreme... Cum se întîmplă totdeauna cu cei plecați—și

nu numai cu cei plecați din viață, dar și cu cei plecați în locuri străine... Iar cei din Lunca Mare, prinși în vîrtejul treburilor gospodărești ale zilelor lungi de vară, uitau și ei...

Dar către miezul verii prinse a se lăți un zvon ciudat: nici mai mult nici mai puțin decît că s'ar arăta baciul noaptea prin hotarul satului...

Erau bărbați, erau și femei care nu vreau să dea crezare la așa vorbe; totuși mulți credeau... Se știau nu numai băeți, dar se știau oameni în toată legea, care îl văzuseră și îl vedeau—și care spuneau și unde și cum... De două ori îl zărise păstorul stavei de cai și Iacob, băiatul păstorului; odată Grozea pădurarul și de atîtea ori băeții, de pază cu vitele noaptea... Ba tăia poenele Dumbrăvii deacurmezișul, ba se strecura printr'o margine de pădure—cu gluga aruncată pe măciucă și cu Vătafu după el... L-ar fi zărit cîte cineva și pe luncă, pe malul apei; ba Florica Roncu, vecina Comăneștilor, l-ar fi zărit chiar în curte la Galaction...

„Ferește, Doamne-drăguțule, și pă vrăjmași!"—oftau înfiorate femei, care ascultau cele ce se povesteau, care îl cinstiseră pe baciu ca pe un om bun la Dumnezeu ce era și care știau că fetele lui îi purtaseră toate slujbele și toate sărindarele, să se poată hodini. Și mulți se rugau pentru Tetea, cînd auzeau așa vorbe.

Dela o vreme apoi, nu se mai auzi nimic... Făcîndu-i fetele slujbe nouă, bătrînul, pe semne, dobîndi liniște deplină în mormîntul lui.

Romulus Cioflec

Moldova dintre Prut și Nistru subt imperiul rus

4

Administrația

„Împăratul Alexandru I, anexînd Basarabia la 1812, a încercat să aplice în administrarea ei principiile elaborate de condițiile vieții istorice a țării acesteia. Guvernului temporar al regiunii, numit, i s'a pus îndatorirea de a lăsa populației Basarabiei legile ei. Regulamentul din 1812 dădea localnicilor largă participare la administrarea țării. Guvernatorul nu era decît președintele instituțiunilor, în care predominau elementele locale. Autoritățile rusești numai conduceau administrația, fără a se amesteca în distribuirea internă. Baronul B. E. Nolde caracterizează (Studii de drept de stat rusesc, pag. 436) sistemul administrării regiunii de la 1812 până la 1813 (sic) prin următoarele calități fundamentale: 1. Administrarea este supusă cu totul legilor moldovenești, nu numai în ce privește dreptul civil, dar și cel public, și 2, organul administrativ suprem este compus din persoane oficiale, numite dintre proprietarii locali. La 1818 Basarabia și-a căpătat „statutul" în baza căruia, „păstrîndu-și compunerea populară, își căpătă o administrare aparte". „In capul regiunii era Consiliul Suprem (Verhovnii Soviet), în care se concentrau împuternicirile supreme administrative și judecătorești și care era supus imediat Împăratului și Consiliului de Stat; toate cauzele se hotărau în el definitiv, cu majoritate de voturi. Alcătuirea Consiliului era mixtă; din membri numiți și din membri aleși, însă majoritatea o aveau aceștia din urmă".

„Lucrările se făceau aproape în toate instituțiile paralel în limbile moldovenească și rusească" [1].

„Locuitorii regiunii în ziua anexării se împărțeau în mai multe tagme, ale cărora drepturi nu erau însă deplin stabilite; pe lîngă boeri și cler, găsim: mazili, boernași, ruptași, rupta de

---

1 Crupensky, *Nobilimea* pag. 3–4.

camară, rupta de visterie, țărani, breslași și in sfirșit țigani" [1]. „Drepturile tuturor acestor tagme au fost păstrate".

„Rolul principal în administrarea Basarabiei îl aveau reprezentanții nobilimii, fie aleși dintre ei, fie numiți de guvern", [2] întrucît populația urbană era minimă și fără importanță politică, iar populația rurală numai moldovenească, fără știință de carte, nu putea fi chemată să administreze.

Pentru orice om nepărtinitor toate aceste declarațiuni de autonomie și de rol „principal în administrație a nobilimii locale" etc., sînt mai mult formale.

Din ziua anexării la Rusia până la 1917, Basarabia a fost administrată de fapt de un reprezentant al Țarului și al tuturor ministerelor din Petrograd, [3] *de obiceiu de un guvernator, general rus,* de cele mai multe ori, mai cu samă la început, cu înaltă situație in stat și la Curtea imperială. *El avea puteri discreționare; dela el purcedea și prin el se făcea totul în interesul statului rus.* „Rusia urmîndu-și aici mersul său de atac spre Orient, început în secolul XVIII", [4] nu putea avea încredere absolută în elementul local străin. Aparențele de autonomie a Basarabiei erau fictive, cu atît mai mult, cu cît izvorîse din ipocrizia și din dispoziția nestatornică a lui Alexandru I, provocate de influențe externe și de stăruințele lui Capodistria, Speransky, Gavriil și alții.

Rusia imperială tolera diferite forme autonome fictive în măsura în care ele se supuneau și serveau imperiul.

Dela 1812 până la 1816 supravegherea supremă a Basarabiei a avut-o amiralul Ciceagov. Guvernator efectiv a fost numit vel-logofătul Scarlat Sturdza, [5] om bolnav, bătrîn (80 de ani), „pentru care semna actele mitropolitul Gavriil și comandantul militar Harting" [6]. Sturdza n'a funcționat decît un an (1812—1813); administrația lui, de altfel nominală, nu contează decît prin faptul că el a fost singurul guvernator moldovan al Basarabiei. Adevărata administrație rusească a Basarabiei începe cu succesorul lui Sturdza, generalul Harting (1813—1816). „Numirea unui om, care sta *departe de boerii moldoveni,* a fost provocată nu numai de dorința guvernului de a avea un *reprezentant mai energic* la Chișinău, dar și de evidenta *tendință de a apropia* administrarea Basarabiei de structura statului rus" [7]. Aceasta a fost misiunea reală a tuturor guvernatorilor Basarabiei. Pentru îndeplinirea ei dela început Harting a cerut pentru Basarabia o „organizare gubernială", ca cea generală rusească [8]. Din această cauză se naște

1 Ibid. pag. 5.
2 Ibid. pag. 7.
3 Urusov pag. 3.
4 Casso pag. 4.
5 „Emigrat în Rusia ca supus Rus, după pacea dela 1792, a fost dăruit de împărăție cu pămînturi în stepa Oceacovului împreună cu alții: Catargiu, Balș. Măcărescul". Vezi Casso pag. 197.
6 Casso pag. 199—200.
7 Casso pag. 206.
8 " " "

conflict între nobilimea locală și guvernator. Deși un *martor* al timpului scrie: „In general boerii moldoveni, pe care i-am văzut și cu care am putut să mă întrețin, mi-au părut foarte departe de acea stare de *ignoranță și de stupiditate,* la care *Rușii fac să se creadă că sînt reduși, pentru a justifica fără îndoială îngîmfarea și relele purtări* cu care îi tratează, și pe care boerii nu par a le merita" [1], totuși Harting îi descrie în rapoartele sale foarte rău: „Moldovenii, nefiind niciodată în astfel de funcții și nedeprinși cu ordinea de serviciu, nu numai rusească, dar nici moldovenească, avînd majoritate de voturi, calcă justiția. *Sînt* (însă) *în greutate să prenumăr actele lor nesăbuite* și contrarii cu bunul simț" [2]. „Ei (Moldovenii) ascund situația exactă și împrejurările locale și stărue ca Rușii să aibă mai puține funcții și dimpotrivă Moldovenii să fie mai mulți" [3]. Din partea lor, boerii moldoveni" stăruiau ca legile și limba moldovenească să fie păstrate" [4], ei se rugau de împărat: *„dăruește-ne nouă* un ocîrmuitor *civil* din *moldoveni născut,* bărbat care *să cunoască familiile boerești de aici, obiceiurile și legile noastre"* [5]. Ne ținînd seamă de aceste protestări, Harting a adus în Basarabia un număr de funcționari ruși, despre care Capodistria scria lui Bahmetiev, succesorul lui Harting: „Renvoyez net de la Bessarabie tous les employés qui ont servi sous le général Harting" [6]. Despre administrația lui Harting scria Kiselev împăratului Alexandru I: „Aș dori ca M. V. să porunciți să se facă un raport, cîți locuitori erau la 1812 la încheerea păcii, cîți Bulgari au trecut la noi și apoi cîți au rămas și cîți din aceștí din urmă s'au întors înapoi, preferind jugul turcesc greu pentru ei, administrației noastre" [7]; „totul acolo (în Basarabia) este în arendă, totul are preț și ispravnicii *sînt datori* să prade mai mult ca alții, fiindcă plătesc pentru locurile lor dela 20 la 30 mii ruble" [8].

Ca succesor lui Harting, scos din slujbă [9], a fost numit generalul Bahmetiev, care conducea și administrația Podoliei. El avea reputație de bun general de front (își pierduse un picior în luptele dela Borodino). A administrat Basarabia în calitate de vice-rege, avînd ca ajutor pe Catacazi [10], care n'avea însă nici un rol și nici o influență. Administrația lui Bahmetiev nu era su-

1 Duc. Armand de Richelieu, Documente, Colecția Soc. Istorice Ruse, vol. 54, pag. 196.
2 Casso, pag. 207.
3 " " "
4 Casso, pag. 216.
5 Petiția boerilor către împărat, jurn. Eparhiei Chișinău, 1902, pag. 368.
6 Casso, 211, nota jos, după Arhivele Minist. Rus de interne, dosar 1175.
7 Zablofky. Kiselev, vol. I, pag. 33. Citez după Casso, pag. 211.
8 Casso, pag. 211.
9 „Mai mult din cauza scrisorilor lui Kiselev, decît pe baza rapoartelor lui Svini'in, funcționar trimis în anchetă și cu atît mai puțin pe baza protestărilor boerilor locali". Casso, pag. 211.
10 „Grec, rudă cu Ipsilante". Casso, pag. 212.

perioară celei a lui Harting. Despre el se scrie: 1 „Un homme aussi faible comme (sic) Bahmetiev était dévenu presque criminel complice de sa femme et de tous ces Polonais, Grecs, Armeniens et Juifs, dont il a peuplé la ville et les *tribunaux* de son guvernement"; iar despre administraţia lui: „La Bessarabie a été une province infortunée, abandonée au pillage de toute une *horrible séquelle amenée par Bahmetiéf de Kamienietz, le rebut* de la Podolie" 2. La sfîrşitul activităţii lui administrative în Basarabia, „atmosfera s'a tulburat într'atîta în regiunea nou anexată, încît suspiciunile au atins şi pe acei chemaţi a fi exemplu de datorie civică; acuzaţiile l-au atins pe însuşi Bahmetiev, care a fost învinuit de contrabandă, dar achitat. A fost pus în disponibilitate din cauză de boală" 3.

Lui Bahmetiev i-a urmat generalul Inzov. A funcţionat dela 1820 până la 1823. „Bătrîn, slab şi fără caracter, el nu putea lupta cu abuzurile; a fost poreclit „molatecul grădinar", poate pentrucă a încercat să pue pomi în lungul drumurilor din Basarabia, din care demult n'a rămas nimic" 4.

Văzînd cei dela Petrograd, că încercările făcute cu administraţia Basarabiei n'au dat rezultate, recurg la un mare demnitar, contele Voronţov, care e numit „general-gubernator al nouei Rusii şi vice-rege (namestnic) al Basarabiei". Subt administraţia lui supremă (a durat dela 1823 la 1844), s'au schimbat în Basarabia şapte guvernatori 5.

Despre administraţia acestora, Casso scrie: „Călătorii ruşi dintre anii 1820—1830 scriau că: starea Basarabiei era mai bună subt gospodari, decît după 15 ani de administraţie subt sceptru rusesc" 6. In arhivele contelui Voronţov se găseşte scrisoarea lui Longhinov, din 4 August 1824, din Chişinău, cu următoarea notă, citată de Casso: „Aici este o regiune barbară, unde oamenii fără vină sînt înăbuşiţi în inchisori, sînt prădaţi, bătuţi şi arşi" 7. „Acum 11 ani am fost în Basarabia, dar de atunci n'am găsit nici o îmbunătăţire", scria la 1829 Mihailovski Danilevsky 8. La 11 Iunie 1833 Kiselev scrie lui Voronţov: 9 „Imi zugrăviţi un tablou foarte trist din Basarabia. Moldovenii se grăbesc să-şi vîndă moşiile, pe cînd în Bucovina proprietarii plătesc 30% impozite, dar laudă ordinea şi cinstea administraţiei. *V'au ajutat rău gubernatorii care s'au schimbat în Chişinău şi acei funcţionari care sînt drojdia Rusiei şi a Moldovei"* 10.

1 Arhivele Voronţov, XXIII, pag. 497, Longhinov.
2 Ibidem.
3 Casso, pag. 220.
4 „ „ „
5 Lucrările Comisiei Arh. Chişinău, vol. I (Calacazi 1823; Timcovsky 1820—1825; Turghenev 1828; Prajevsky 1829; Sorocunsky 1829—1833; Averin 1833—1834; Feodorov general, 1834—1854).
6 Casso, pag. 221.
7 „ „ 222.
8 Russcaia Starina, vol. 79, pag. 182, după Casso, pag. 221.
9 Arhiva prinţului Vorenţov, XXXVIII, pag. 209.
10 Casso, pag. 224.

Chiar într'un rescript al Impăratului Alexandru se vorbeşte despre „funcţionari nesatisfăcători, Ruşi nedoriţi, culeşi după nevoile timpului, cu mare grabă" 1. Svini'in, trimis dela Petrograd pentru anchete în Basarabia, notează: „Greşelile în administraţie se explică nu prin greşelile boerilor, ci mai curînd prin vina guvernatorului" 2. Iar Storojenco scrie: „Nu se vede că populaţia să fi progresat; dimpotrivă, cînd la 1806 au venit armatele noastre, starea ei era înfloritoare" 3, *„guvernatorii nu fac nimic decît abuzuri"* 4.

Scriitorii ruşi moderni atribue această stare a administraţiei din Basarabia exclusiv Moldovenilor. Evident, boerimea de pe atunci, crescută subt îndelungata stăpînire fanariotă, nu putea face administraţie bună. Dar din citaţiile făcute exclusiv din documentele diferitelor personalităţi ruseşti de samă, rezultă vina funcţionarilor ruşi.

Asupra acestui fapt Casso spune: „Era greu de hotărît, care categorie de funcţionari era mai periculoasă pentru interesele ţării: Moldovenii localnici, care ocupau un rînd de funcţiuni în Basarabia, sau funcţionarii veniţi din guberniile ruseşti" 5. Incontestabil că vina principală şi răspunderea o aveau guvernatorii generali, căci aveau drepturi discreţionale; şi însuşi Casso lămureşte chestia în acest sens, în următoarea frază,—care este cu atît mai semnificativă cu cît este accidentală şi provocată de un alt subiect. „Şi este uitat acum Capodistria în această Basarabie, despre a căreia bună stare s'a interesat şi unde el, spre deosebire de mulţi contimporani care au fost în raporturi cu administraţia acelei ţări, n'a obţinut nici pentru el, nici pentru rudele sale, nici o palmă de pămînt" 6.

Imperiul rusesc nu putea arunca vina relei administraţii *din Basarabia pe organele sale*, căci interesul politic, de mare importanţă, cerea să se discrediteze organele şi instituţiile locale, pentru a se înlocui cu acele ale cuceritorilor. De aceia, paralel cu discreditarea capacităţii administrative a Romînilor, a mers discreditarea legilor şi instituţiilor. „Generalul Harting şi-a pus de gînd să restringă înlesnirile date populaţiei la 1813 şi în rapoartele sale ei sublinia adesea ori imposibilitatea de a face ordine, din *cauza elasticităţii, sau lipsei normelor legale"* 7. Desigur unui general rus, înconjurat de funcţionari ruşi, fără a cunoaşte limba romînească, îi era greu să aplice legi locale civile şi era mai uşor pentru el să declare că nu sînt, sau să-şi

1 Casso, pag. 214.
2 „ „ 211.
3 „ „ 221.
4 Citez după lucrările Comisiei Arhivelor Chişinău, vol. II, pag. 170.
5 Casso, pag. 221
6 Casso, pag. 225.
7 Casso, pag. 206. Este caracteristică această contrazicere între Harting, care nu găseşte „norme legale", pentrucă nu le vrea şi Baronul B. E. Nolde care, în studiile sale asupra „dreptului de stat rus", le găseşte, pentru a lăuda imperiul că le-a păstrat.

acopere abuzurile prin dispoziții neexistente în legile locale. De aceiași părere, și din aceleași motive, au fost toți funcționarii și guvernatorii ruși; astfel că, fără argumente, la 1828 subt Neculai I „s'au introdus în Basarabia instituțiile rusești guberniale, sistemul de impozite, justiția, etc., *s'a exclus limba moldovenească* (art. 62) și s'a lăsat numai o parte din codul civil" 1. „După aceasta, în cursul secolului XIX toate schimbările în administrația internă a Rusiei s'au aplicat și în Basarabia: 2 reformele agrare, a zemstvei, a justiției. Asupra ei s'au pus instituții de drept *străine de viața populației*: așa de pildă în așezămintele noastre (rusești) supreme de stat, proprietatea rurală a micilor proprietari, descedenți din mari proprietari, *numiți răzăși*, se lua drept identică cu proprietatea obscinei (comuna, mirul) și inventia juridică: „curte țărănească", elaborată de practica Casației rusești, se aplică țăranilor din Basarabia împotriva conștiinții lor adînci de proprietate personală" 3.

Din a doua jumătate a secolului trecut, Basarabia nu mai constituia un obiect de griji deosebite pentru imperiul rusesc.

In fruntea ei nu mai vedem personalități de mare importanță și de primul rang dela Curtea imperială. Guvernatorii care se succed 4, sînt funcționari importanți, desigur, dar nu personalități cu situații de primul rang în imperiul rus. *Mulți din ei* erau „dintre acei care privesc postul lor, ca o situație respectabilă și sigură, căpătată ca recompensă pentru alte servicii, 5 și

1 Casso, pag. 224.
2 „ „ 226.
3 „ „ 226.
4 Illinsky general (1854-1856) a prezidat la restituirea sudului Basarabiei Romîniei; Fonton de Verailian (1857-1862) s'a ocupat cu statistica, a prezidat la eliberarea țiganilor din robie; Baron Velio (1862-63) a stat numai șapte luni; generalul Antonovici (1863- 867) s'a ocupat cu perceperea impozitelor; generalul Oangardt (1867-1871) a prezidat la împroprietărirea țăranilor și la introducerea zemstvoului; generalul Șebeco (871-1879) la 9 Oct. 1879 telegrafia lui Alexandru II: „Basarabia romînească nu mai există"; generalul Iancovsky (1879-1881) însurat cu d-na Ziloti dela Sagaidac; Conier (1881-1883); general Constantinovici (1883-1899) a prezidat la introducerea băncii pentru nobilime, a băncii țărănești, introducerea instituției zemsky nacialnic, un fel de amestec de judecător cu subprefect, funcționari care se recrutau dintre nobili și foști ofițeri; subt el a apărut în Basarabia prima gazetă zilnică rusească locală (Oct. 1889); generalul von Raaben (1899-1903), „care avea slăbiciuni sentimentale: la poliții trăia subt numele de rudă, așa numita damă galbenă, care avea în oraș o situație semi-oficială. Ea era poftită în societate, unde venea guvernatorul, la teatru era în loja lui, și dispărea din oraș cînd guvernatorul era plecat în concediu. Guvernatorul era iubit pentru amabilitatea lui, era poftit în toate părțile în oraș și la țară. Călătoriile lui pentru inspecții se transformau din cauza aceasta într'o continuă sărbătoare" (Urusov, pag. 31-32); prințul Urusov (1903-1904) a scris un volum despre administrația sa în Basarabia; Haruzin (1904-1908), contele Cancrin (1908-1912); Ghilhen 1912-115); Voronovici (1915-1917).
5) Urusov, pag. 30.

nu știau nici legile" 1. Despre Basarabia, pe care veneau s'o administreze, primii generali guvernatori nu prea știau mult. Dar nici cei mai moderni nu știau mare lucru. Unul din ei (din cei mai buni) scria: „despre Basarabia știam în acel timp (momentul numirii) tot atîta cît și despre Noua Zelandă, dacă nu mai puțin; despre Evreii de acolo, despre situația lor și legile speciale privitoare la ei, nu știam nimica" 2; „tot drumul (dela Petrograd la Chișinău) studiam calendarul-almanach al Basarabiei, căutind să învăț pe de rost numele și pronumele funcționarilor, cu care aveam să mă întîlnesc mai des" 3. Iar altul spune, după patru ani de ședere în Basarabia: „De abia am început să fac cunoștință cu gubernia, și trebue să plec" 4.

De sigur că între guvernatorii Basarabiei din ultimii cincizeci de ani, din punctul de vedere al purei administrații, au fost și mulți oameni foarte cum se cade și foarte utili. De altfel mediul, organizarea și atmosfera le înlesnea foarte mult sarcina.

Populația Basarabiei se compune din elemente extrem de supuse. Sătenii moldoveni sînt cunoscuți 5 pentru blîndețea lor. La început, stăpîniți de groaza Rusiei cu rechizițiile și podvezile, au încercat emigrarea în masă; supuși prin poliție, administrație, forță armată, cordon, dar și prin predici și concesii, scutiri de impozite și de serviciu militar un timp, cuprinși apoi de mitul marelui împărat pravoslavnic, care i-a scăpat de păgîni, împroprietăriți destul de larg la 1868, dar lăsați în întuneric în satele lor,—*ei evitau orice legătură directă cu orice administrație și ori ce funcționar.* Satul se conducea până în zilele noastre după sistemul tradițional: adunarea obștiei hotăra nu numai toate treburile satului, dar și modul și mijloacele de executare a impozitelor și ordinelor dela stăpînire; ca organ executiv și reprezentativ își avea starostele, ales; la fiecare sută de gospodari, aveau un *sotskiy* (sutaș-sotnic) și la fiecare zece gospodari un *deseatsky*; un *pisar* numit scria hotărîrile (prihovoarele) și un *sborșcic* (perceptor ales) aduna dările, pe care le punea stăpînirea pe satul întreg, după ce adunarea obștiei hotăra cît are să plătească fiecare gospodar, după pămîntul, vitele, brațele și întreaga avere a fiecăruia. Deabia pe la 1870 s'a introdus instituția rusească numită *voloste*, care aduna subt o administrație o serie întreagă de sate, fără însă ca administrația sătească să fie înlocuită sau să se modifice. De altfel și volostea nu reproducea de fapt decît instituția satului prin reprezentanță. Această organizare permitea masei țărănești să evite contactul direct cu

1 Urusov, pag. 32 „C'est à pleurer, s'a exprimat Stișinsky—viceministrul rus de interne—asupra guvernatorilor din anul 1904 din Rusia, după o ședință pe care a avut-o cu dînșii". Ibid. pag. 364-365
2 Urusov, pag. 2. Despre Moldovenii nici nu pomenește decît tîrziu.
3 „ „ 19
4 „ „ 33 (von Raaben)
5 „Moldovenii, cu deosebire sătenii, sînt un popor foarte drăguț, supus și cu inimă bună. *Dar le place să te porți cu ei politicos, ascultă cu plăcere complimente și nu sînt străini de o ușoară lăudăroșie* (Urusov, pag. 230).

administraţia ;—până acolo mergea această dorinţă de evitare, în cît era tradiţională repulsia gospodarilor de samă de a se alege „breslaşi", cum ziceau ei, adică staroste, perceptor, etc.. Dacă acest sistem de organizare comunală este criticabil din anumite puncte de vedere, totuşi el avea marele avantagiu că obştea hotăra în realitate toate treburile şi aşeza împlinirea tuturor sarcinilor puse de stăpînire. Lucru foarte interesant, *sborşicii* (perceptorii) adesea, dacă nu de cele mai multe ori fără ştiinţă de carte, nu abuzau de situaţia lor, tocmai fiindcă fiecare gospodar ştia ce are de plătit şi de făcut din hotărîrea verbală *şi publică* la care participase toţi gospodarii. Un astfel de popor, pentru drepturile şi cultura căruia nu intervenea nimeni, era uşor de administrat.

Coloniştii nemţi şi bulgari, străini, venetici, izolaţi, creaţie a statului şi administraţiei ruseşti, nici ei nu prezintau vre-o dificultate pentru administraţie. La oraşe nobilimea şi burghezia minimale, după ce li s'au asigurat privilegiile, siguranţa şi avantagiile, au devenit ajutorul administraţiei ruseşti în opera de administrare şi de rusificare.

Populaţia din oraşele Basarabiei, creaţie a timpului din coloni aduşi, protejaţi, încurajaţi—fără proletariat industrial—era supusă şi credincioasă.

Chestia evreiască n'a apărut decît în ultimii treizeci de ani, provocată dacă nu direct de administraţia şi guvernul rusesc, desigur însă din imboldul şi cu încurajarea lor, pentru a distrage masele dela cercetarea cauzelor directe a relelor politice şi sociale ce surveneau.

Ţară bogată, cu export permanent de grîne, poame, tutun, vin, îmbogăţind pe marii proprietari, arendaşi, negustori,—nu erau aici chestiuni de foamete, nici până în ultimii ani, de lipsă de pămînt ;—toate acestea uşurau extrem de mult sarcina administrării Basarabiei.

Imperiul rus fiind mare, puternic, cu spirit foarte conservator, nu se grăbea să facă schimbări repezi ; după ce impunea limba funcţionarilor şi supunea pe toţi intereselor şi ordinii de stat, populaţiile erau lăsate mult timp în cadrul vieţei lor primitive, cu tradiţiile, legile şi instituţiile lor, dacă nu manifestau tendinţe politice sau naţionale suspecte. Prin aceasta se explică de ce în Basarabia s'au păstrat în justiţie trei coduri civile (codul rus în judeţul Cetatea Albă, codul Napoleon în judeţele Cahul şi Izmail, codul Calimach în restul Basarabiei), iar în administraţie, în ţinuturile Izmail şi Cahul s'a menţinut dela 1878 până în zilele noastre organizaţia judeţeană şi comunală din timpurile lui Cogălniceanu.[1] Această tradiţie înlesnea sarcina guvernatorilor în administrarea Basarabiei.[2]

1 „Acest ţinut face excepţie în organizarea administrativă ; probabil va aştepta până la reforma întregei noastre administraţii dacă, *prin vre-o combinaţie internaţională, nu va trece la România care îi întinde braţele materne peste Prut*" (pag. 254, Urusov).

2 In organizarea Basarabiei se păstra vechiul sistem a împărţirii populaţiei în tagme.

Dările,[3] cele mai multe indirecte, se suportau uşor ; cele directe se stabileau pe baza evaluărilor făcute de localnici, de cele mai multe ori şi perceperea lor se făcea tot de ei. Astfel că administratorul guvernator se prezinta de cele mai multe ori,

1) *Nobilimea* constituia o tagmă cu organe alese, cu drept de auto-impunere şi administrare.
2) Tîrgoveţii (meşciane) constituiau tagma lor, cu organe alese.
3) Meseriaşii erau întruniţi în bresle cu organele lor speciale.
4) Clericii aveau organizarea şi reprezentanţa lor.
5) Negustorii asemenea.
6) Mazilii aveau organizaţiile lor.
7) Ţărănimea stătea la o parte, cu obştia ei sătească.
8) Coloniştii, până în ultimii ani, aveau şi ei organele lor.
9) Mai era tagma „cetăţenilor"—grajdanin.

Fiecare cetăţean trebuia să fie înscris după origina sa în una din aceste tagme. Totuşi cu timpul viaţa a creat o situaţie aparte :

10) Raznocinţi—fără tagmă, în care intrau cetăţeni proveniţi din diferite tagme, dar din deosebite împrejurări eşiţi din ele, fie prin decădere, fie prin ridicarea dintr'o clasă, fără a fi ajuns într'alta. Aceasta era soarta mai cu seamă a intelectualilor, a foştilor ofiţeri şi funcţionari din ţărani, tîrgoveţi, negustori, clerici, etc.. Ovreii intrau în tagma tîrgoveţilor, dar constituiau o obştie aparte.

Aceste organizaţii obligatorii legale înlesneau mult sarcina administrării.

3 *Impozitele din Basarabia :*

Ale statului ; Impozite directe ;

I. Funciar de pe pămînturile sătenilor.	115.000
" " " altor propriet.	167.000
Impozit 6% şi 10%, pămînt ţin. Izmail	36 000
	318.000
II. Impozitul pe alte averi imobiliare. . . .	247.000
III. Impozitul pe chirii.	65.000
	312.000
IV. Alte impozite directe.	349.000
	979.000 ruble aur

Impozite indirecte :

1) Accize şi patente pe rachiu, bere, drojdii, zahăr, chibrituri, tutun, foiţă, tuburi de ţigări	600.000
2) Diferite alte venituri.	23.520.000
3) Monopolul alcoolului, venit net (1912). .	10.400.000
4) Poşta şi telegraf	813.000
	35.333.000
Total :	36.312.000 ruble aur.

Impozitul funciar *al zemstvei* pe pămînturile ţărăneşti	1.140.000
Pe celelalte pămînturi	1.670.000
	2.810.000
Alte venituri ale zemstvei	715.000
Total :	3.525 000

Impozitele comunelor *urbane* din Basarabia. .	2.557.000
Impozitele comunelor *rurale*.	1.702.000
Rezumat, impozitele statului.	36.312.000
Impozite locale.	7.784.000

ca arbitru, sau chiar protector care, în anii grei intervenea, fie pentru scăderea, fie pentru amînarea dărilor. Rare ori intervenea pentru executări, și atunci lucrurile apăreau așa că nu el era răspunzător, ci vr'un subaltern (ispravnic) care n'a înțeles, sau a înțeles rău ordinele și la urmă se dovedea chiar că birurile nu sînt pentru statul rus ci pentru instituțiile locale.

In materie de recrutare, de asemenea intervenția guvernatorului era minimă.[1]

Conform legilor vechi, ca o asigurare împotriva anilor săcetoși, au existat, un timp, depozite de grîne. (Cele mai lovite de secetă din ținuturile Basarabiei erau: Cetatea Albă, Tighina, Orheiul, Izmailul și Chișinăul In Basarabia au existat 159 magazii de rezervă). Dela 1900 sistemul s'a schimbat, rămînînd magazii numai în ținuturile Tighinei, Cetății Albe și parte din Bălți. In locul magaziilor s'a introdus sistemul fondurilor bănești.

La 1902 erau următoarele fonduri.

Ținut.	Incasat	de incasat
Cetatea Albă	487.000	258.000
Tighina	350.000	125.000
Bălțile	635.000	2.000
Chișinău	423.000	83.000
Orhei	329.000	312.000
Soroca	525.000	2.000
Hotin	680.000	7.000
Izmail		56.000
Or. Chișinău		14.000
	3.429.000	859.000

Capitalul aparține	Incasat	de incasat
Obștiilor	3.218.000	272.000
Răzeșilor	82.000	4.000
Particulari	131.000	10.000
Tagmelor		2.000
Basarabiei		192.000
Imperiului		370.000
Statului		5.000
	3.431.000	856.000

(Datele asupra impozitelor după N. Lașcov, Basarabia, pag. 157 și și darea de samă pe anul 1912 a Comitetului statistic).

1 In vederea recrutărilor (au început la 1874) Basarabia era împărțită: ținutul Hotinului ținea de circumscripția Chievului, restul de Odessa. La 1909 au fost chemați la recrutare 20.157 creștini (1.14 %) și 2494 ovrei (0.88 %) în total 22.651 oameni din care:

S'au primit în armată:

7.146 creștini (35.44 % din chemați)
777 ovrei (31.07 % " ")

Trecuți în rezervă:

4.322 creștini (21.44 %)
121 ovrei (4.85 %)

Respinși ca incapabili:

954 creștini (4.73 %)
125 ovrei (5.01 %)

Amînați:

1.326 creștini (6.57)
182 ovrei (7.29)

Trimiși la o nouă cercetare:

595 creștini (12.95 %)
355 ovrei (14.23 %) (Lascov, pag. 169–170).

In raport cu cererile armatei, numărul tinerilor ce se prezentau la recrutare era foarte mare și deci scutirile se dădeau larg.

Toate celelalte sarcini se executau prin organe locale, întocmite în așa fel că se îndeplineau strict numai vederile guvernului. Zemstvele făceau școli, desigur numai rusești, și plăteau învățători, dar numiți de inspectorul învățămîntului—funcționar al statului. Toți funcționarii dela zemstve se numeau de el, dar guvernatorul avea dreptul de a opri orice numire fără explicații, cum avea dreptul să intervie să nu se aprobe orice alegere, sau să dea ordin confidențial prin jandarmi cutărui sau cutăror alegători să nu se prezinte la alegeri. Zemstvele făceau spitale, dar prin intervenții prietinești se determina locul lor în vederile statului, în raport cu planurile statului major, se numeau medici, dar extrem de rar se întîmpla ca aceștia să fie Moldoveni, ca și agronomii, statisticienii și ceilalți funcționari ai zemstvei. Până și rechizițiile pentru armată nu se se făceau de armată direct, sau de administrație; sarcina aceasta se dădea în mod obligatoriu tot localnicilor, din orașe și județe, astfel în cît toate nemulțumirile și oprobriul cădeau pe ei, reprezentanții administrației statului părînd simpli arbitri.

Nu mai vorbesc de chestia drumurilor, șoselelor și podurilor; aceasta aproape nu se mai punea de loc în Basarabia, de cît în cazuri rare, cînd tot administrația sătească locală primea ordin să ridice satele să dreagă drumurile, pentruca apoi să le lase în părăsire zeci de ani.

Pe lîngă acestea, lipsa de viață politică, de partide politice, cenzura, dreptul de expulzare a elementelor nedorite, lipsa dreptului de întrunire, la nevoie starea de asediu—toate aceste instrumente, unele chiar neaplicate, numai prin faptul că lumea știa că se pot aplica, înlesneau administrarea și paza bunei rînduieli exterioare și a bunului trai material.

Odată cu guvernatorul,[1] sau curînd după venirea lui, soseau în masă, sau cîte unul, un număr mai mare sau mai mic de funcționari[2]: administrativi,[3] fiscali, polițienești școlari, etc., oameni de

---

1 Pentru siguranța și la dispoziția guvernatorului, în Basarabia erau cuartiruite o divizie de infanterie și una de cavalerie, cu artileria necesară, pe lîngă corpul de grăniceri.

2 Casso, pag. 211, 215; Urusov, pag. 32, 62.

3 Pe lîngă un ajutor—vice-guvernator—în administrație guvernatorul era ajutat de o cancelarie și de o serie întreagă de instituții centrale, a căror președinte era:

I. Administrația gubernială (Gubernscoe Pravlenie) cu secțiuni: 1) administrație, 2) poliție, 3) justiție, 4) contabilitate, 5) pentru ovrei și străini, 6) sanitară, 7) veterinară, 8) construcții, 9) hotărnicii.

II. 1) Comitet statistic, 2) Comitetul zemstvelor și orașelor, 3) Comitetul pentru controlul treburilor guberniale, 4) Comitetul pentru recrutări, 5) Comitetul gubernial p. societăți, 6) Comitet pentru comerț, 7) Comitet pentru închisori, 8) Comitet pentru impozite pe industrii, 9) Comitet pentru credit mărunt, 10) Comitet petru industrii și mine, 11) asigurări muncitorești, 12) evaluări, 13) agrar, 14) Comitet pentru păstrarea pădurilor.

încredere ai noului guvernator: vice guvernator, şef de cancelarie, ajutoare, consilieri, poliţai, ispravnici, inspectori, etc., care urmau să înlocuiască pe oamenii de încredere ai predecesorului. Asupra calităţii acelor funcţionari, aprecierile contimporanilor citate mai sus (sequelle rebut etc.) ne lămuresc. Despre cei mai apropiaţi de timpurile noastre, găsim la prinţul Urusov, fost guvernator al Basarabiei, următoarele note: „Odată ce a venit vorba despre *prelevări nelegale* (aşa numeşte în mod delicat prinţul Urusov mita, vulgarul bacşiş), ne vom opri puţin asupra acestei chestiuni. Odată, cu ajutorul unui procuror, cunoscător al regiunii, am încercat să socotesc partea, susceptibilă de calcul aproximativ, luată de poliţie. A eşit mai mult de un milion pe an. M'am convins şi eu că mita în poliţia din Basarabia, afară de mici excepţii, joacă un mare rol. Nu este greu să te convingi de aceasta, privind cum subprefecţii călătoresc în trăsuri cu 4 cai, în clasa I în trenuri, cumpără case şi pămînturi, pierd la cărţi sute şi mii de ruble. În trăsături generale lucrurile stau aşa: sînt ciţi-va oameni care nu iau nimica, o mulţime care iau în limitele care, după părerea localnicilor, sînt naturale şi permise, şi în sfîrşit o minoritate, care iau atîta mită încît se socotesc întotdeauna şi de toţi ca oameni vicioşi: de ei se plîng, pe ei din cînd în cînd guvernatorii îi mută, sau îi trimit în alt guvernămînt, ca să primească în schimb de acolo, cîteodată elemente la fel".

Din aceste comitete, pe lingă guvernator ca preşedinte, făceau parte: mareşalul nobilimii, preşedintele tribunalului, preşedintele sau un reprezentant al zemstvei şi alţi membri de drept, fixaţi de lege din partea fiscului, clerului, industriei, comerţului, etc..

Serviciul administrativ rural exterior era împărţit după ţinuturi; fiecare ţinut avea un ispravnic şef al serviciului poliţienesc ţinutal.

1 Ţinutul Cetatea Albă cu 3 tîrguşoare şi 221 sate era împărţit în 36 voloste (plăşi mici, sau comune mari) formînd cinci circumscripţii poliţieneşti, avînd fiecare un pristav (stanovoi) şi un număr de jandarmi numiţi: (ureadnic, iar în ultimul timp strajnic) şi 8 circumscripţii administrativo-judecătoreşti, conduse fiecare de un administrator judecător (zemskii nacialnic) care, pe lingă atribuţiile de justiţie, se ocupa cu treburile administrative şi comunale locale, fiind direct în legătură cu guvernatorul. Volostea (comuna mare sau plasa mică) era administrată de adunarea volostei avînd ca organ reprezentativ şi executiv pe „starşina" (superiorul) cu ajutoare şi cancelarie.

2 Ţinutul Tighinei 202 sate, 12 voloste, 5 circumscripţii administrativo-judecătoreşti şi 4 circ. poliţieneşti.

3 Ţinutul Chişinăului 216 sate, 15 voloste, 6 circumscripţii administrativo-judecătoreşti, 5 circumscripţii poliţieneşti.

4 Ţinutul Orheiului 276 sate, 16 voloste, 9 circumscripţii administrativo-judecătoreşti, 4 circ. poliţieneşti.

5 Ţinutul Bălţilor cu 300 sate, 10 voloste, 6 circumscripţii administrativo-judecătoreşti, 4 circ. poliţieneşti.

6 Ţinutul Soroca 271 sate, 12 voloste, 6 circumscripţii administrativo-judecătoreşti, 4 circ. poliţieneşti.

7 Ţinutul Hotinului cu 207 sate, 12 voloste, 8 circ. administrativo-judecătoreşti şi 4 poliţieneşti.

8 Ţinutul Izmailului a rămas cu administraţie fixată la 1865 de Cogălniceanu: avea trei comitete permanente; la Cahul (144 sate), Bolgrad (72 sate), Izmail (24 sate) şi primării; administraţia era despărţită de justiţie, erau 8 circumscripţii judecătoreşti şi 6 circumscripţii administrativo-poliţieneşti.

„Am încercat să lupt. Dar m'am convins că a desfiinţa mita este un problem peste puterile mele". 1

Buni sau răi, toţi guvernatorii trebuiau: 1) să urmeze politica de rusificare; 2) să menţie liniştea şi ordinea; 3) să perceapă impozitele; 4) să execute poruncile stăpînirii.

Dacă cele trei puncte din urmă se executau în mod riguros, punctul întâiu, prin natura lui greu de executat, se lăsa mai mult pe sama altor factori şi a timpului. Desigur, întrucît poate poliţia şi administraţia, oprea jurnalele, cărţile şi orice alte manifestaţiuni naţionale exterioare, formarea de cercuri, asociaţii, instituţii, teatre, etc.. Însă intensitatea opririlor varia după împrejurări: un guvernator permitea teatru romînesc, altul nu permitea; într'un moment se permitea importul şi chiar producţia locală de cărţi şi reviste (ultimii ani), în alte momente erau strict interzise. Tendinţa generală era însă: a se opri orice ar putea ajuta prosperarea culturală naţională a Moldovenilor, orice le-ar putea trezi conştiinţa naţională şi legăturile cu fraţii lor din alte părţi. Chiar manifestaţiile religioase pe teren naţional erau stingherite uneori: ca mersul la Iaşi pentru a se închina (la moaştele Sf. Paraschiva), sau la spitalele Sf. Spiridon din Iaşi.

Ceiace caracterizează administraţia rusească din Basarabia este completa ei izolare de masele ţărăneşti, care îşi trăiau viaţa lor aparte. Din această cauză înlocuirea ei la 1918 prin administraţie romînească s'a făcut fără nici o greutate.

Statul rusesc avînd ca baze fundamentale—clasele sociale şi tagmele, a doua trăsătură caracteristică a administraţiei ruseşti din Basarabia era munca ei stăruitoare de a păzi pe baze legale şi tradiţionale privilegiile şi avantagiile nobilimii, marii proprietăţi, clerului, funcţionarilor, instituţiilor, etc.. Poate din această cauză clasele privilegiate din Basarabia, mai mult ca cele din alte părţi din Rusia, deprinse a rămîne pasive şi a fi păzite, respectate, ascultate şi îngrijite de organele de stat, s'au arătat şi în momentul revoluţiei, dar şi după revoluţie, aşa de puţin rezistente şi de puţin active.

5

Justiţia

Aşezată într'un palat mare, îmbrăcată în uniforme aurite, cu o mulţime de insignii şi decoraţii, înconjurată cu o deose-

---

1 Vezi Urusov, pag. 52, 53, 58, 60. Cu toate acestea în ultimii ani ţăranul romîn din Basarabia nu era silit să contribue cu mult la aceste venituri inavuabile ale poliţiei şi administraţiei. Sursa principală a acestor venituri erau Ovreii. După lege ei erau lipsiţi de multe drepturi, între altele şi de dreptul de a arenda moşii. Cu toate acestea ei ţineau foarte multe moşii în arendă cu consimţămîntul tacit al poliţiei şi administraţiei, care fără a pune capital participa la venituri sigure şi constante. Se înţelege că în aceste împrejurări avînd venituri mari fixe şi regulate dela Ovrei, micile găinării pe sama ţăranilor erau neglijate.

bită pompă. *Justiția supremă din Basarabia:* Tribunalul din Chișinău impresiona prin solemnitatea și aspectul său exterior. Incontestabil că judecătorii, toți străini (excepțional se găsea cîte odată printre ei și cîte un Moldovan, de obiceiu profund înstrăinat), erau oameni de drept, mulți din ei oameni foarte cum se cade, uneori chiar distinși jurisconsulți. Totuși pe Europeni îi impresiona neplăcut un mic detaliu la justiția rusească; în timpul ședinței judecătorul, de orice treaptă, trebuia să-și pună un lanț la gît cu o mare placă în față. Ce însemnătate o fi avînd acest lanț în simbolistica juridică rusească, nu știu; pentru Europeni însă, lanțul chiar la gîtul judecătorului rămînea tot un simbol de sclăvie. Nu vreau să spun prin aceasta că toți judecătorii din Rusia ar fi fost sclavii regimului și statului, cu toate stăruințele ministrului Sceglovitov și senatorului Varvarin. Țin însă să semnalez acest simbolic „lanțug", cum îi spuneau Moldovenii, atîrnat de gîtul sacerdoților zeiței cu ochii legați și cu cîntarul dreptății în mînă.

Dacă din anumite puncte de vedere atît *organizația justiției din vechea Moldovă*, cît și legislația, ar fi fost cu multe defecte, totuși în Basarabia ele erau superioare justiției introduse de Ruși, pentrucă judecata se făcea în limba poporului, deci era înțeleasă de el, justițiabilul putea ușor să lămurească și să fie lămurit de judecător, iar pe de altă parte acesta aplica legea pămîntului (pe care o știa), deci conformă cu obiceiurile, cu noțiunile de dreptate și de drept ale justițiabililor.

Până la 1828 Basarabia a avut și subt Ruși justiția romînească, și ca organizare și ca legislație, și era mulțumită, pentrucă era înțeleasă și corespundea nevoilor ei. Dela această dată s'a introdus și organizația și legislația și limba rusească în justiție, păstrîndu-se numai unele legi civile. Astfel marea masă a fost lipsită, prin lege și organizare, de o justiție bună, prin introducerea alteia mai proaste, chiar numai prin faptul că se făcea într'o limbă neînțeleasă, dacă nu și prin organizare și legislație, care nu erau superioare celor moldovenești. Din fericire masa cea mare avea rare ori treburi la justiția înaltă, rusească; de cele mai multe ori treburile ei se rezolvau la instanțele inferioare, în care de fapt procedura era sumară și dezbaterile verbale, și judecătorul de jos (cînd era om de treabă și știa moldovenește), pentru aflarea adevărului recurgea la limba justițiabililor, cea moldovenească, dînd însă hotărîrile scrise rusește.

Marea reformă a justiției rusești introdusă la 1864 și bazată pe principii liberale (curtea cu juri, etc.), s'a aplicat și în Basarabia. Epoca fiind de un liberalism înaintat, aplicarea ei și aici a dat rezultate foarte bune, întrucît judecătorii de pace erau aleși dintre proprietarii locali, cu studii dar și cu cunoștințe atît a limbii, cît și a obiceiurilor. Dezbaterile se făceau

peste tot în limba justițiabililor și numai actele scrise și hotărîrile se făceau în limba străină.

Dar reforma aceasta, în forma ei bună și în practica mai largă, n'a durat decît până la Alexandru III-lea (1881), care a modificat mai cu samă partea privitoare la mase. Judecătoriile de pace au fost desființate [1] la sate, și s'a introdus o instituție specială, *„zemsky nacealnic"*. După lege aceștia trebuiau să se recruteze din nobilii locali, indiferent de studii. De fapt, nobilii locali au ocupat aceste funcții scurt timp. În locul lor s'au numit mulți străini și necunoscători ai limbii și obiceiurilor. Mai greu pentru țărani era la instanța de apel (siezd: adunare de judecători rurali), prezidată de un membru din tribunal, întotdeauna străin, foarte adesea supărat că justițiabilii nu știau limba lui, și punîndu-i să plătească adese ori această neștiință cu drumuri multiple sau pierderea proceselor.

Erau și judecătorii de plăși (*volostnoi sud*, [2] ca și ale noastre cele comunale de altă dată), care pe lîngă defectele neculturii, nepregătirii și parțialității judecătorilor, aleși dintre țărani, sufereau mai cu samă că de fapt erau în mînile notarilor (*volostnoi pisar*), singuri știutori de carte rusească, care scriau în rusește sentințele, așa cum credeau ei, judecătorii punînd degetele, fără să știe dacă s'a scris hotărîrea lor sau altceva. Instanțele superioare: tribunalul din Chișinău (judecătorii de instrucție, procurorii, etc.) erau formate peste tot din străini, avînd dosarele, legile și mentalitatea rusească, astfel că aici justițiabilii moldoveni sufereau mai mult, neînțelegînd nimic, devenind prada diferiților translatori, samsari, mici funcționari și avocați eftini, fără studii *(ceastnîi poverenii)*.

Curtea de apel pentru Basarabia era la Odessa, iar Curtea de Casație la Petersburg, unde judecători cu mentalitate juridică pur rusească, formată, trebuiau să judece obiceiuri, coduri și forme străine.

Astfel fiind, se poate spune că masa moldovenească era lipsită în mare măsură de justiție. Din această cauză în chestiunile de vînzări, moșteniri și alte acte civile, rare ori se recurgea la justiție; cele mai multe tranzacțiuni făcîndu-se pe credință, fără acte, sau prin acte casnice, private, făcute de particulari, oameni de încredere.

Ca să se vadă ce nenorocire era justiția rusească pe capul

---

1 Afară de ținutul Izmailului, unde au rămas judecătoriile de pace, dar judecătorii de cele mai multe ori nu cunoșteau nici limba justițiabililor, nici legile lor.

2 De această instanță nu erau justițiabili decît țăranii: nobilii, mazilii, neguțătorii, orășenii, clericii și alte tagme chiar dacă locuiau la țară, erau agricultori mici și nu se deosebeau de țărani decît prin înscriere în alte tagme: nu erau supuși acestei instanțe.

Moldovenilor, [1] voiu cita un exemplu cunoscut, reproducînd textual din raportul anual adresat Impăratului Rusiei de guvernator (pe anul 1912). Vorbind de „moralitatea publică" din Basarabia pe anul expirat, după ce dă numărul condamnaților de instanțele judecătorești și administrative, el continuă: „Criminalitatea populației în genere nu s'a exprimat în forme acute de călcări ai ordinii în masă, sau prin organizări de societăți criminale, pe baze de caracter politic, sau pentru organizare de jafuri și tâlhării. Numai într'un singur caz răzeșii (mici proprietari, oameni de diverse tagme) din satul Sinești, ținutul Bălților au manifestat în masă rezistență funcționarului din Comitetul pentru paza pădurilor, cînd acesta hotărnicea o parte din pădure în folosul moștenitorului răposatului proprietar—Vasile Vartic—Dumitru Vartic. Acești răzeși *din vechime au proces lung* cu Vartic în instanțele judecătorești, însă netranșat. De aceia, la încercarea lui Vartic de a-și hotărnici o parte din pădure, răzeșii au văzut din partea lui dorința nelegală de a-și realiza definitiv pretinsele sale drepturi asupra pădurii litigioase și, eșind în masă împotriva conductorului pădurar și a funcționarilor din paza pădurilor și a poliției ce îi însoțeau, răzeșii le au produs grave răniri și bătăi, din care cauză conducătorul pădurar a murit. Persoanele, vinovate de această crimă, au fost supuse pedepsei cuvenite, de către justiția penală; dar apoi la cercetarea procesului civil asupra pădurii litigioase, în întindere de 734 deseatine, de către justiție s'a lămurit că la hotărnicirea ce s'a făcut acum vre-o patruzeci de ani, a moșiilor vecine cu Sineștii, din proprietatea răzeșilor din Sinești s'a rupt o bucată de pămînt. Răzeșii, ne avînd mijloace să facă proces pentru revendicarea pămîntului rupt dela ei, i-au dat, unui oare care Cuțilă, funcționar în comisia de hotărnicii, care s'a apucat să le revendice drepturile, voe să taie o singură dată pădurea litigioasă; dar Cuțilă, prin șiretenie, din cauza neexperienței răzeșilor, a căpătat dela ei împotriva voinții lor, o zdeică, după care a devenit proprietar nominal a numitei păduri, pe care apoi a cedat-o Clarei Zeiligher, dela care mai tîrziu a cumparat-o proprietarul vecin Vasile Vartic. Justiția apoi a stabilit, că nici Cuțilă, nici Zeiligher, nici Vartic care a dorit să hotărnicească în folosul său partea din pădure, cu ajutorul funcționarilor statului pentru păduri, nici odată nu au realizat drepturile lor nominale de proprietate asupra pădurii arătate, pe care, în toată întinderea, întotdeauna și fără nici o contestație, au stăpînit-o numai răzeșii din Sinești, păscîndu-și vitele, primind cu plată la păscut oile țăranilor din satele vecine, tăind și vînzînd lemne, sămănînd în poene păpușoi, sau punînd vii și livezi și construind case. Pe toate

1 Un studiu asupra justiției în Basarabia subt Ruși, foarte bun și detaliat, de d. V. Erbiceanu, Prim președinte al Curței de Apel din Basarabia este publicat în volumul: *Legiuiri locale basarabene*, Chișinău, 1921.

aceste baze, Tribunalul din Chișinău, prin hotărîrea din 8 Aprilie 1913, a respins acțiunea lui Vartic, recunoscînd astfel pădurea în litigiu ca proprietate a răzeșilor din Sinești. Cazurile ca cele din Sinești sînt rare, dar ele sînt pagini triste în istoria Basarabiei. *Utilizînd pe de oparte neștiința de către răzeși a normelor juridice și regulelor de procedură; iar pe de altă particularitățile proprietății răzeșești, neexperiența delegaților răzeșilor, s'au luat multe bucăți din moșiile răzeșilor*".

„In moșia Cușnirca, din ținutul Sorocii, răzeșii au fost deposedați nu numai de ogoarele de afară, dar și de locurile din sat. Și numai prin calea grațioasă a clemenții Impăratului, Curtea de Casație a permis să se *răscumpere* de către răzeși aceste pămînturi ale lor. *Zemstva gubernială din Basarabia a recunoscut greutățile și neputința în chestiile juridice a populației rurale locale, în masa sa cea mai mare nu numai neștiutoare de carte, dar necunoscînd nici limba statului.* Această împrejurare a determinat zemstva să ceară voe să i se dea dreptul de a *organiza măsuri de ajutor populației locale pentru a obține sfaturi în afacerile, care urmează a fi cercetate în instanțele juridice și administrative, deasemenea de a le găsi* avocați pentru a le conduce procesele. Această cerere a fost supusă d-lui Ministru de Interne".

Cred că aceste rînduri dintr'un act oficial lămuresc mai bine decît oricîte pagini de considerațiuni teoretice, asupra situației de fapt și a justiției și a administrației pentru Moldovenii din Basarabia de subt Ruși.

Desigur gestul zemstvei de a cere voe pentru a organiza un fel de ajutor Moldovenilor în justiție pentru a nu obține drepturi și dreptate numai după răscoale sîngeroase și omoruri, este frumos; aprobarea lui de către guvernator este și ea foarte generoasă; dar ajutorul acesta însemna oare cum și o apărare a Moldovenilor împotriva Femidei rusești cu ochii legați, cu balanța dreptății în mînă, dar și cu lanțul de gît... Mai departe nu se putea merge.

Dr. P. Cazacu

Un manual de economie politică

„Cultura Națională" a instituit un premiu pentru „cel mai bun manual de economie politică". Desigur, de pe acum, cetățeni diverși se pregătesc să răspundă la condițiile examenului.

Zic „cetățeni", pentrucă nu poate fi vorba de economiști. Și zic „diverși", pentrucă divers le va fi geniul, după cum divers este, în genere, geniul unui diletant.

Căci toți viitorii solicitanți nu pot să nu fie diletanți. Economistul romîn este sau Profesor, sau om cu o situație socială care nu-i mai îngăduie să se prezinte, școlărește, la concursuri, mai ales în fața unor examinatori neoficiali.

Cît despre „Studentul sărac", ori cît de interesantă ar fi această categorie din punctul de vedere etic, trebue să recunoaștem că, din punctul de vedere științific, adjectivul *diletant* este încă un eufemism.

Dar sacrificiul pe care o casă de editură romînească îl face pentru cultură, alcătuește un eveniment prea rar și prea lăudabil, ca să nu ne împingă a cerceta și mai departe chestiunea. Căci dificultatea de mai sus nu este singura.

Iată, de pildă, una și mai izbitoare.

Cum și-a putut cineva închipui că vre-un Romîn ar fi în stare să scrie un manual de economie politică mai bun, sau cel puțin deopotrivă de bun cu cele clasice din străinătate, cum ar fi bunăoară acela al unui Philippovitch, Gide, Konrad, Marshall?

Afară de aceasta, toată lumea știe cît e de greu să fii original într'un manual.

Așa încît, pentrucă este cu neputință să scrim unul care să egaleze, măcar în claritate, pe cele străine, nu ar fi fost mai cuminte să traducem vre-unul din acestea, iar premiul să fie acordat altor întreprinderi literare?

Sau, în cel mai rău caz, premiul să se fi instituit pentru „*cea mai bună traducere, a celui mai bun tratat străin, completat cu cele mai bune adnotări acolo unde faptele din Romînia par a prezenta oarecare interes general?*"

Cred că nici aceasta nu este o soluție.

Un *manual* de economie politică nu poate fi de nici-un folos pentru publicul romînesc. Serviciile pe care le aduce cetitorilor din țările apusene, nu ni le poate aduce nouă. Intr'adevăr, să nu uităm că un *manual* nu este făcut ca să ne învețe a gîndi economicește, ci pentru a ne da un *material bine sistimatizat*, un stoc coherent de fapte bine alese, cu care să gîndim economicește, *dacă știm s'o facem*. Cu alte cuvinte, el ne dă materie primă, nu însă unelte, nici rețete.

Un manual nu e folositor decît acolo unde cetitorul are o deprindere prealabilă de a mînui științificește faptele sociale. Acolo unde o asemenea îndeminare nu există, faptele și „legile" economice mai mult falșifică decît luminează judecata— și vom vedea îndată de ce.

Deocamdată, sîntem siliți a constata că dacă ceva lipsește spiritului romînesc, apoi aceasta este tocmai *simțul economic*.

Dealtfel, nimic mai firesc. Simțul economic, mai delicat și mai abstract decît cel *politic*, nu se desvoltă la un popor decît după ce cellalt a ajuns la oarecare înflorire. Și pentruca să se fi întîmplat aceasta, este nevoe ca poporul în chestiune să fi luat cîtăva vreme o parte mai mult sau mai puțin efectivă la conducerea țării.

Iată de ce nu trebue să ne așteptăm a găsi la noi un simț economic care să fi răsărit în chip firesc. Dacă vrem să-l avem, trebue să-l obținem în mod indirect pe calea *educației*, prin *mijloace pedagogice*.

Și cum una din uneltele pedagogiei este *Cartea*, trebue să ne punem următoarea întrebare:

Cum trebue să fie făcută cartea de economie politică prin care—spre deosebire de manualele propriu zise—*să se poată* nu atît mobila capul școlarului cu material economic, *cît mai ales desvolta o mentalitate și un simț economic?*

La această întrebare trebue să răspundă acei ce vor dori să scrie o carte folositoare, ba chiar indispensabilă. Și cred că aceasta a fost și scopul premiului „Culturii Naționale". Căci nu din sentimentul național jignit în fața constatării că nu avem *și noi* un manual „ca toată lumea", a izvorît ideia acestui premiu, ci desigur din cealaltă constatare, din indispensabila noastră nevoe de o carte de economie care să fie tocmai *diferită* de un „manual, cum are toată lumea".

De aceia vom încerca să vedem cum trebue făcută o asemenea carte.

In primul rînd, trebue să ne referim la ceiace economia politică are specific față de alte discipline.

Față de științe, ea se deosibește prin aceia că este alcătuită dintr'o *multiplicitate de doctrine*.

Față de doctrine, prin aceia că doctrinele economice au pretențiunea de a fi științe, ceiace nu întîlnim la doctrinele religioase, politice, estetice sau filozofice.

Reese de aci că o economie politică ne dă o imagine incompletă şi deformată a faptelor, dacă nu o îmbinăm şi cu o istorie a doctrinelor.

Aceasta însă nu vrea să zică că, în loc să facem un volum, bunăoară de 400 pagini, să scrim unul de 500, în care 250 să fie economie politică şi 250 istorie de doctrine. Căci am vorbit de o *îmbinare*, nu de o *alăturare*. Aceasta ar reveni tot la un manual de istoria doctrinelor, în care partea proprie a autorului capătă o desvoltare mai largă—şi nimic mai mult.

Pentru a obţine caracterul de *unitate* pe care *multiplicitatea* doctrinelor vrea să-l excludă, trebue, cum spuneam, *să îmbinăm, nu să alăturăm*.

Şi mijlocul care ni se pare cel mai capabil să realizeze aceasta, este împărţirea cărţii nu după criteriul *logic* al importanţei pe care *noi* o atribuim diferitelor probleme, ci după criteriul *istoric*, al importanţei pe care le-au atribuit-o alţii şi anume *diferiţii economişti*, aşa cum s'au perindat în trecut.

De pildă, în multe din manualele existente se imparte materia în valoare, producţie, circulaţie, distribuţie şi consumaţie.

Dacă, de pildă, un Schmoller o împarte altfel, aceasta este pentru că *el*, Schmoller, are o altă tablă de evaluare a importanţei problemelor. De asemenea, la un manual scris de un socialist, împărţirea va fi alta, după cum alta e cea propusă de un sociolog ca Simiand.

Or, dacă vrem ca foloasele istoriei doctrinelor să vie să fecundeze un manual, trebue în primul rînd să schimbăm acest criteriu logic al împărţirii materiei, pe unul istoric.

De pildă: problema economică socotită ca cea mai importantă la inceput, este *avuţia*. Avuţia, deci, va face obiectul primului capitol. O vom analiza-o însă nu ca un istorian de doctrine; numai criteriul împărţirii materiei trebue să fie istoric. Tratarea fiecărui capitol redevine logică şi analitică.

De pildă conceptul de avuţie nu-l vom studia ca pe o curiozitate istorică, mărginindu-ne a cita cîţiva mercantilişti şi fiziocraţi, trecînd apoi mai departe. Vom incerca dimpotrivă, să o cercetăm în scrierile autorilor celor mai contimporani, pentru a vedea *ce a rămas bun şi neatins din ea*. Căci ceva trebue să fi rămas. Vom căuta apoi să vedem *de ce* i s'a dat, cîndva, o importanţă covîrşitoare, şi *de ce*, în urmă, atenţiunea s'a îndreptat aiurea, şi anume *unde*, şi *de ce* într'o anumită direcţie, şi nu într'alta.

Numai după ce vom fi mîntuit a răspunde la toate aceste chestiuni, numai după ce vom fi eliminat ceiace vremea a dovedit *neştiinţific*; numai după ce vom fi păstrat ceiace tot vremea a dovedit că e ştiinţificeşte demn de a fi păstrat,—numai *atunci* şi *aşa* vom purcede la capitolul următor. Şi acest capitol următor nu va fi oricare, după placul nostru, ci unul anumit, dictat tot de istorie, *de istoria problemelor care, rînd pe rînd, au fost socotite vrednice să stăpînească cea mai mare atenţie a contimporanilor*.

Aşadar, nici istorie de doctrine, nici manual analitic, ci o *istorie a evoluţiei importanţei atribuite problemelor economice*.

Iată cum credem că trebue concepută cartea care *ni* trebue.

Ea nu este mai *originală* decît un manual. Este pur şi simplu *alt gen* de scriere. Poate mai greu, pentrucă nu avem modele. Dar ce însamnă greutatea, cînd e vorba de o educaţie atît de indispensabilă? Dealtfel, la ce va servi premiul institutit de „Cultura Naţională", dacă nu la stimularea împotriva acestor greutăţi?

Şi ca să revenim la ce spuneam la început: Ar trebui să se hotărască economiştii noştri, chiar dacă sînt Profesori, să concureze la premiu. Mai intăiu quantumul este suficient de redus ca să nu constitue o recompensă, ci abia o rambursare a spezelor. Şi apoi, opera este atîta de indispensabilă, încît trebue încercată. Dacă ea e lăsată numai diletanţilor, atunci vom avea spectacolul unei îngrozitoare inflaţiuni de hîrtie tipărită. In schimb, dacă pe lîngă multe manuale proaste se vor ivi şi cîteva bune,—premiate sau nepremiate,—atunci acestea din urmă vor reuşi poate să le alunge pe cele dintăiu.

Căci ar fi timpul ca legea lui Gresham—moneda cea rea alungă pe cea bună—să înceteze de a se mai aplica în producţia noastră ştiinţifică şi literară.

D. I. Suchianu

SBURĂTORUL

ACTUL II*

Nu se vede nimeni: întuneric opac. Se aud numai voci.

Soţul (în uşă, cam băut). — Nici o scuză! Dar nici una! Nu vreau să aud aşa ceva!

Servitoarea. — Conaşule, nu e vina mea! Zău! Cînd a sărit...

Soţul (în scenă) — St! Ajunge!... N'am nevoe de nici o explicaţie. Te-am prins asupra faptului; asta e. Te-am văzut cu ochii mei (*se ghiceşte după glas că se întoarce spre servitoarea care a rămas în uşă, plîngînd, desigur, cu şorţul la ochi*). Te-am văzut sau nu te-am văzut cu ochii mei?

Servitoarea (în hohote de plîns). — Da.

Soţul. — E adevărat că a sărit pe fereastră?

Servitoarea. — Pe fereastră.

Soţul. — E adevărat că era mascat?

Servitoarea. — Mascat.

Soţul. — E adevărat că după ce a sărit pe fereastră te-a luat în braţe?

Servitoarea. — In braţe.

Soţul. — Şi tu i-ai scos masca?

Servitoarea. — I-am scos-o.

Soţul. — Şi era el?

Servitoarea. — Da, el.

Soţul. — Atunci, dragă Mariţo, te rog! (*foarte indignat*) Te rog!! E pentru a doua oară cînd oameni mascaţi intră pe fereastră în cuhne şi...

Servitoarea (timidă). — Ne iubim.

Soţul. — ...sînt sigur, faceţi lucruri necuviincioase.

Servitoarea (mai tare). — Ne iubim.

Soţul. — Atît. Nu vreau să aud un cuvînt mai mult. Nu tolerez în casa mea...

* Vezi No. 5, 1923 al *Vieţii Romîneşti*.

Servitoarea. — Dar ne iubim. A spus că mă ia de soţie!

Soţul. — ...imoralităţi! Nu tolerez imoralităţi. Şi încă în cuhne! Se poate închipui aşa ceva? Bucătăria e... (*caută*) *altarul* familiei. Şi dumneata cu vardistul dumitale mascat să pîngăriţi altarul familiei mele?! Ne-am înţeles: dela zintîiu îţi dau drumul! (*servitoarea plînge cu hohote; el se preumblă foarte indignat încoace şi încolo*) Aşa. Vei spune mascatului dumitale unde vei intra în serviciu; fii sigură, n'o să te părăsească el... Ai tu un fel special de a prepara chifteiele.

Servitoarea (disperată). — Nu, numai asta nu! Mă va părăsi!... Sînt sigură! El face de serviciu pe strada asta.

Soţul. — Da?

Servitoarea. — Da. Ne-am cunoscut în seara zilei în care m'aţi primit în serviciu.

Soţul. — Ei, nu mai spune! Ştii că are haz? (*cu faţa spre balcon şi-aprinde o havană, apoi, după steluţa roşie din gură, e văzut că s'a aşezat pe canapea*) Cum asta? Va să zică Mariţa cealaltă...

Servitoarea. — Era tot cu ista, cu Năiţă vardistul. Era vorba s'o ia şi pe dînsa de soţie. Venea în fiecare noapte, tot aşa, mascat. Până cînd l-aţi prins dumneavoastră într'o noapte cînd vă înapoiaţi dela club. Aţi dat-o afară...

Soţul. — Pentru imoralitate.

Servitoarea. — ...şi m'aţi primit pe mine. Seara, cînd a venit mascatul, el a crezut că e ea; mi-a zis: „Mariţa".

Soţul. — Şi tu?

Servitoarea. — Am crezut că e ălălalt, al meu, Năiţă. I-am zis şi eu: „Năiţă".

Soţul. — Şi nu era Mariţa.

Servitoarea. — Nu, eram eu, Mariţa.

Soţul. — Şi nu era Năiţă.

Servitoarea. — Nu, era Năiţă.

Soţul. — Şi pe urmă n'aţi băgat de seamă?

Servitoarea (ruşinată). — Eu am băgat de seamă că nu era *el*.

Soţul. — Şi el că nu era *ea*.

Servitoarea. — Da. Şi pe urmă am băgat de seamă că eram noi.

Soţul (sărind în sus). — Atunci orice aşi face, e în zădar. Pot izgoni ori de cîteori voi voi pe Mariţa, pentrucă a primit noaptea pe Năiţă Mascatul. Năiţă Mascatul tot va sări fereastra noaptea la Mariţa! (*strigă*) Ori casa asta e blestemată, ori eu sînt nebun!!...

Servitoarea. — Conaşule, nu vă faceţi idei negre. Aşa e omenirea.

Soţul. — Crezi? Am să te schimb!!

Servitoarea. — Mai bine să vă schimbaţi ideile. E şi mai uşor.

Soţul (plimbîndu-se furios). — Da. Dar asta e curată farsă (*servitoarei*). Şi mă rog, de ce mascat?

Servitoarea. — Eu de unde să ştiu, conaşule? A încercat el să mă dumirească odată, dar n'am priceput tocmai-tocmai. Ceteşte regulat pe Şerlok Holmes — tot vardist mascat şi ăla.

Soţul (bombănind). — Cară-te. Cară-te. Să nu te mai prind... Să stingeţi lumina, ca să nu văd. Nu mai încuia uşa la intrare, ca să nu vii să deschizi. Şi acum cară-te. Nu. Stai. Fumează?

Servitoarea. — Cine?

Soţul. — Şerlok Holmes.

Servitoarea (încurcată). — De, conaşule...

SBURĂTORUL

ACTUL II*

Nu se vede nimeni: întuneric opac. Se aud numai voci.

Soţul (în uşă, cam băut). — Nici o scuză! Dar nici una! Nu vreau să aud aşa ceva!

Servitoarea.—Conaşule, nu e vina mea! Zău! Cînd a sărit...

Soţul (în scenă).—St! Ajunge!... N'am nevoe de nici o explicaţie. Te-am prins asupra faptului; asta e. Te-am văzut cu ochii mei (*se ghiceşte după glas că se întoarce spre servitoarea care a rămas în uşă, plîngînd, desigur, cu şorţul la ochi*). Te-am văzut sau nu te-am văzut cu ochii mei?

Servitoarea (în hohote de plîns).—Da.

Soţul.—E adevărat că a sărit pe fereastră?

Servitoarea.—Pe fereastră.

Soţul.—E adevărat că era mascat?

Servitoarea.—Mascat.

Soţul.—E adevărat că după ce a sărit pe fereastră te-a luat în braţe?

Servitoarea.—În braţe.

Soţul.—Şi tu i-ai scos masca?

Servitoarea.—I-am scos-o.

Soţul.—Şi era el?

Servitoarea.—Da, el.

Soţul.—Atunci, dragă Mariţo, te rog! (*foarte indignat*) Te rog!! E pentru a doua oară cînd oameni mascaţi intră pe fereastră în cuhne şi...

Servitoarea (timidă).—Ne iubim.

Soţul.—...sînt sigur, faceţi lucruri necuviincioase.

Servitoarea (mai tare).—Ne iubim.

Soţul.—Atît. Nu vreau să aud un cuvînt mai mult. Nu tolerez în casa mea...

* Vezi No. 5, 1923 al *Vieţii Romîneşti.*

Servitoarea.—Dar ne iubim. A spus că mă ia de soţie!

Soţul.—...imoralităţi! Nu tolerez imoralităţi. Şi încă în cuhne! Se poate închipui aşa ceva? Bucătăria e... (*caută*) *altarul* familiei. Şi dumneata cu vardistul dumitale mascat să pîngăriţi altarul familiei mele?! Ne-am înţeles: dela zintăiu îţi dau drumul! (*servitoarea plînge cu hohote; el se preumblă foarte indignat încoace şi încolo*) Aşa. Vei spune mascatului dumitale unde vei intra în serviciu: fii sigură, n'o să te părăsească el... Ai tu un fel special de a prepara chiftelele.

Servitoarea (disperată).—Nu, numai asta nu! Mă va părăsi!... Sînt sigură! El face de serviciu pe strada asta.

Soţul.—Da?

Servitoarea.—Da. Ne-am cunoscut în seara zilei în care m'aţi primit în serviciu.

Soţul.— Ei, nu mai spune! Ştii că are haz? (*cu faţa spre balcon şi-aprinde o havană, apoi, după steluţa roşie din gură, e văzut că s'a aşezat pe canapea*) Cum asta? Va să zică Mariţa cealaltă...

Servitoarea.—Era tot cu ista, cu Năiţă vardistul. Era vorba s'o ia şi pe dînsa de soţie. Venea în fiecare noapte, tot aşa, mascat. Până cînd l-aţi prins dumneavoastră într'o noapte cînd vă înapoiaţi dela club. Aţi dat-o afară...

Soţul.—Pentru imoralitate.

Servitoarea.—...şi m'aţi primit pe mine. Seara, cînd a venit mascatul, el a crezut că e ea; mi-a zis: „Mariţa".

Soţul.—Şi tu?

Servitoarea.—Am crezut că e ălălalt, al meu, Năiţă. I-am zis şi eu: „Năiţă".

Soţul.—Şi nu era Mariţa.

Servitoarea.—Nu, eram eu, Mariţa.

Soţul.—Şi nu era Năiţă.

Servitoarea.—Nu, era Năiţă.

Soţul.—Şi pe urmă n'aţi băgat de seamă?

Servitoarea (ruşinată).—Eu am băgat de seamă că nu era *el*.

Soţul.—Şi el că nu era *ea*.

Servitoarea.—Da. Şi pe urmă am băgat de seamă că eram noi.

Soţul (sărind în sus).—Atunci orice aşi face, e în zădar. Pot izgoni ori de cîteori voi voi pe Mariţa, pentrucă a primit noaptea pe Năiţă Mascatul. Năiţă Mascatul tot va sări fereastra noaptea la Mariţa! (*strigă*) Ori casa asta e blestemată, ori eu sînt nebun!!...

Servitoarea.—Conaşule, nu vă faceţi idei negre. Aşa e omenirea.

Soţul.—Crezi? Am să te schimb!!

Servitoarea.—Mai bine să vă schimbaţi ideile. E şi mai uşor.

Soţul (plimbîndu-se furios).—Da. Dar asta e curată farsă (*servitoarei*). Şi mă rog, de ce mascat?

Servitoarea.—Eu de unde să ştiu, conaşule? A încercat el să mă dumirească odată, dar n'am priceput tocmai-tocmai. Ceteşte regulat pe Şerlok Holmes—tot vardist mascat şi ăla.

Soţul (bombănind).—Cară-te. Cară-te. Să nu te mai prind... Să stingeţi lumina, ca să nu văd. Nu mai încuia uşa la intrare, ca să nu vii să deschizi. Şi acum cară-te. Nu. Stai. Fumează?

Servitoarea.—Cine?

Soţul.—Şerlok Holmes.

Servitoarea (încurcată).—De, conaşule...

Soțul.—Am înțeles, doamnă. In camerele noastre (*arată cu luminarea ușa ei, și rămîne astfel cu mîna 'ntinsă*) e un străin! Aici e un străin! Presimțirea mea de soț nu mă 'nșală. Mărturisește!...

Ea.—Nu e nimeni! E absurd! Nu e nimeni!

Soțul.—In camerele noastre e un străin! Declar sus și tare că în camerele noastre e un străin!

Ea.—Iți jur că în afară de portretul tău în mărime naturală, nu e nimeni.

Soțul (întorcîndu-se furios).—A! Nu mai încape îndoială! Am văzut eu destule piese de teatru ca să știu, doamnă, că în odaia dumitale e ascuns un bărbat! (*în fața ei, tremurînd*) Mărturisește!... Nu te ucid.

Ea.—Dar nu e nimeni! Ce închipuiri sînt astea? Nu mă mai cunoști?

Soțul.—Dacă e cineva acolo, iți făgăduesc că nu mai intru înăuntru. Mărturisește! (*ea, disperată, și-a acoperit fața cu mînile și plînge*) Vasăzică tot am avut dreptate!... Inăuntru e un amant!... Spune-mi unde e? Subt pat sau în gardirob? Nu vreau să mă atace pe la spate ca un laș. (*tunător*) Inlături! Inlături îți zic! (*a aruncat florile, și o aruncă și pe ea în lături. Pune violent mîna pe clanță să intre—dar se răsgîndește*) Un revolver!... Dă-mi un revolver! Amantul dumitale ar fi în stare să mă ucidă dacă n'așî fi 'narmat! (*se duce la masă, pune sfeșnicul cu luminarea, ia revolverul mascatului, în dreptul ușii, fără să-și dea sama, culege buchetul de jos, apoi deschide ușa cu cotul, o împinge cu vîrful piciorului, se dă deoparte și cu revolverul întins, soției care în genunchi, plînge cu capul în mîni*) Incă odată te întreb: este sau nu este cineva înăuntru? (*soția nu răspunde. Inspre ușa deschisă, cu vocea, din spaimă, foarte ridicată*) Domnule, dacă ești înăuntru, te rog să eși! Asta e casa mea! (*liniște mormîntală*) Prin urmare eși!... (*aceiași liniște. Face un pas*) Dacă nu eși, trag! (*extraordinar de tare*) N'auzi?... Trag!!... (*pauză. Apoi din ce în ce mai moale*) Te văd, ești subt pat!... (*a lăsat revolverul în jos*) Ești în gardirob!... (*soției, energic*). Fă lumină. Mă voiu convinge cu ochii mei dacă e cineva (*soția se ridică, intră în camera ei, face lumină*).

Ea (în dreptul ușii, ca un Crist răstignit, dar cu mînile în jos).—Intră te rog.

Soțul (a intrat cu pași hotărîți, se aude trîntită ușa unui gardirob; apoi revine, trece demn prin fața soției martirizate, pune pe masă buchetul și revolverul, cade în scaunul legănător, între cele două oglinzi mari. Și-a luat capul în mîni).—Nimeni!... Și cînd te gîndești că ar fi putut fi cineva!...

Ea (s'a apropiat de el îndreptîndu-și coafura).—Te-ai convins? M'ai jignit adînc. Dar te ert.

Soțul.—Cred și eu. Gelozia mea trebue să te măgulească!...

Ea.—Și-acuma du-te de te culcă. Te-ai torturat în zădar...

Soțul.—Nu în zădar! Cu un profit moral. Voiu interveni să se schimbe legislația...

Ea.—Iar cu legile tale? Nici în puterea nopții nu le uiți? (*în fața oglinzii din dreapta, își desăvîrșește toaleta*).

Soțul.—Da, să presupunem imposibilul: că era cineva la tine. Ce-așî fi putut să-i fac? Nimic... Să-l ucid? Putea să mă ucidă și el. Și asta e ireparabil. Eram deci criminali, sau eu sau el, și înfundam ocna unul din noi, nu pentru o femee, ci pentru omucidere. A! Să-l fi prins că a îmbrăcat cămașa mea, tichia mea sau papucii mei, fluieram (*flueră cu două degete*) pe cel dintăiu vardist și băgam numaidecît amantul la răcoare, pentru furt ordinar. Și era și dezonorat. Altă speță: Un bancher! Dacă un impiegat îi fură timbre de doi lei, îl poate băga la închisoare pe 6 luni, și i-a stricat băiatului toată cariera. Dacă impiegatul îi fură nevasta, nu numai că hoțul nu e băgat la închisoare, dar se poate spune chiar că și-a făcut omul cariera!... Iată care e lacuna: legea pedepsește furtul obiectelor, nu și furtul soției!...

Ea.—Dar, dragul meu, soția nu e un obiect.

Soțul.—Ba să-mi dai voe dumneata, e un obiect—și încă unul viu!...

El (apare din dosul oglinzii din stînga; e în fața cristalului).—Obiect, domnul are dreptate. Obiectele cași femeile, ni le însușim. Obiectele ca și femeile, le posedăm. Dacă se uzează, le înlocuim. Și apoi—ai spus foarte bine—ni le furăm.

Ea (către soț, dela oglinda din dreapta).—Dragul meu, îți prezint pe...

El.—O! E inutil! Domnul mă cunoaște. E jurisconsult—e obișnuit cu întruparea ideilor logice (*se înclină*). Prea plecatul dumneavoastră servitor.

Soțul (după ce i-a privit lung pe amîndoi, către soție).—Am impresia că mă faci să-mi vorbesc singur prin oglindă. Numai că de data asta nu-mi prea dau seama care sînt eu cu adevărat: ăl din oglindă, mascatul, sau ăl din scaun cu halatul... (*își vorbește singur, înainte; cei doi s'au apropiat de cîte un umăr al lui*) Evenimentele extraordinare din această noapte agitată m'au cam turburat. Simt că s'a schimbat ceva. Și ca să întrebuințez o imagine poetică, voiu declara că ceiace se numește în limbagiu comun nevastă, nu mai este acel port liniștit către care navighează, avariată de furtuni, corabia soțului. Nimic mai nesigur decît fericirea casnică, furtunile bîntue și în port!... Sînt cam obosit de atîtea evenimente. Așî da foarte mult să-mi recapăt vederea limpede și pe urmă somnul. N'am băut un strop mai mult și nici băutura n'am schimbat-o, de oarece am băut cu aceiași amici. Totuși noaptea asta văd dublu—și ceiace e foarte curios, mă văd dublu numai pe mine. Credeam că mă desbrăcasem și (*privește pe mascat*) iată-mă îmbrăcat. Credeam că sînt om așezat și (*la fel*) iată-mă cu masca pe obraz, pornit după aventură în propria mea casă!... (*a lăsat capul în piept; șoptit*) E ceva putred în danemarca mea. E ceva care continuă să putrezească... (*se ridică dintr'un salt cam nesigur; violent către mascat*) Și în definitiv ce dorești dumneata?

El.—Eu? Nimic. Dimpotrivă: *sînt* dorit?

Soțul (către soție).—Dumneata, pe dumnealui?

Ea (iubitoare, de gîtul soțului).—Pe *tine* te doresc! Te doresc așa cum ai fost întăia oară: îndrăzneț, necunoscut (*rușinoasă*) și obraznic...

Soțul (mascatului; tare).—Auzi? Pe mine, nu pe dumneata.

El.—E cam același lucru.

Soțul.—Nicidecum!

El.—Sîntem tot atît de aidoma, pecît de aidoma sînt hainele noastre. Pardesiul meu și mănușile—mănușa dreaptă e puțin descu-

sută la arătător—sînt în camera dumitale de dormit. Le-ai luat adineaori cu dumneata—cum se şi cuvenea, de altfel.

Soţul.—Să-mi dai voe: sînt ale mele!

El.—Ba ale mele!...

Soţul (violent).—Ale mele, domnule! Toate lucrurile din casa mea, sînt lucrurile mele!

El (violent).—Se poate, domnule! Dar cele din camera dumitale de dormit, sînt ale mele!

Sînt gata să se încaere

Ea (între ei).—Pentru Dumnezeu!... Dar nu faceţi ca oamenii prost crescuţi care sînt gata să se ucidă pentru un lucru de nimic! *(mascatului)* la dumneata lucrurile acestea *(îi dă lucrurile de pe măsuţa din dreapta şi mascatul le pune pe masa din stînga)* ale dumitale fiind ale soţului meu, nu vezi că cele ale soţului meu sînt ale dumitale? De ce să vă certaţi pentru ceiace se poate atît de bine schimba, fără să se cunoască?...

Soţul (buimăcit).—Nu mai înţeleg nimic. Mă cert în puterea nopţii cu mine însumi pentru nişte lucruri pe care mi le-am furat singur! *(făcînd gimnastică violentă cu mîinile, apoi cu un scaun)* Dar e stupid! E stupid! Trebue să mă deştept odată! Trebue!... Oare am căpiat? Nu mai înţeleg nimic!... Să-mi fi pierdut minţile, aşa, deodată? *(lasă jos scaunul; cu disperare)* Domnule, te rog, şterge-mi două palme! Şterge-mi două palme să mă trezesc!...

Ea.—Dar linişteşte-te, dragul meu, linişteşte-te!...

El.—Ai să te deştepţi curînd, curînd din visul ista!...

Ea (l-a aşezat din nou în scaun; i-a desfăcut gulerul şi îi face vînt cu o batistă) Răcoreşte-te, închide ochii, dragul meu, nu te mai gîndi la nimic *(îi face totul comod).*

Soţul (extenuat).—Da, dar vă gîndiţi voi la mine; şi tot ce gîndiţi voi, îmi trece mie prin cap!... Ah! Cît sînt de imbecil! Ah! Cît sînt de caraghios!... Să ştiţi că eu voiu fi primul om care, în ţara asta, va muri de ridicol!...

El.—Domnule, nu-ţi face iluzii!... Dar cine nu e ridicol? De altfel eu însumi, care-ţi fac, se pare, atîta sînge rău, n'am nici o personalitate sau—judecînd bine—poate propria dumitale personalitate!...

Soţul (ca 'n vis).—Personalitate...

El.—Cum? Oare nu mă mai cunoşti? Dar eram sigur că d'indată ce mă vei vedea, îmi vei sări voios de gît, mă vei îmbrăţişa cu entuziasm, vei rîde de bucurie şi mă vei sili să bem împreună o sticlă cu vin... De cîte ori se întîlneşte omul în viaţă cu propria lui imagine, proaspătă şi virilă ca 'n prima zi? Eşti ingrat, trebue s'o mărturisesc! In loc să mă recunoşti cu tinereţe, ai început să vociferezi ca un posedat şi să faci, cu mîinile şi cu scaunele din casă, gimnastică suedeză.

Soţul (ca 'n vis).—Da, gimnastică suedeză...

El (sobru).—Fă o sforţare. O mică sforţare.

Ea (rugător, cu voce plîngătoare).—Fă o sforţare!...

El.—Nu de inteligenţă.

Ea (la fel).—Nu de inteligenţă!...

Soţul (ca 'n vis).— Nu...

El.—De memorie.

Ea.—E mai uşor.

Soţul (căutînd).—O sforţare de memorie; da, să fac o sforţare de memorie...

El.—Acum zece ani. Erai încă avocat. Nu dormeai decît o noapte pe lună... Ţi-aduci aminte?

Soţul (simplu).—Da. Umblam cu un revolver în buzunar. Dar fără gloanţe. Gloanţele în celălalt buzunar, de oarece sînt periculoase. Toate accidentele din imprudenţă se produc din pricină că gloanţele sînt în revolver. Aveam şi o mască. Se juca pe vremea aceia la cinematograf „Omul mascat" în cinci serii. Omul mascat murea în seria întâiu, aşa că nu m'am mai dus. Mi-au spus pe urmă prietinii că n'are aface, căci omul mascat apare şi în celelalte serii. Acolo am întîlnit întâiu pe nevastă-mea; ne-am văzut pe întuneric şi ne-am iubit numaidecît. Cînd a plecat, m'am agăţat de automobilul familiei, ştii, de roata de cauciuc din urmă, adevărată centură de salvare şi ca să fac surpriză iubitei am sărit pe fereastră mascat şi cu revolverul în mînă... Era tot în casa asta; o am de zestre. Fata a dat un ţipăt!... Şi atunci i-am mărturisit că revolverul nu e încărcat din pricina accidentelor. Nu ştiu, am uitat pe undeva prin odae revolverul, aşa că am plecat apoi numai cu gloanţele. Le am şi acum. Le ţin suvenir. *(soţiei)* Ştii, în măsuţa dela căpătâiu, în sertarul din stînga.

Ea.—Revolverul l-am găsit după ce ai plecat. Nu ţi l-am mai dat. E gol şi... îl păstrez suvenir. In măsuţa dela căpătâiu, în sertarul din dreapta.

El.—Şi pe urmă?

Soţul (vinovat):—Da, domnule, am făcut prostia, marea prostie a vieţii: m'am însurat!... Credeam că nu e demn să intru pe fereastră. Mi-era teamă să nu stric apoi carierei mele judiciare. Un om serios cînd iubeşte e dator să intre pe *uşă*—chiar dacă riscă să fie dat afară. *(mascatului, luîndu-l din coada ochiului)* Recunosc totuşi în dumneata obrăznicia mea de odinioară.

El.—Iţi aduci bine aminte!...

Soţia.—O! Cum n'ai uitat nimic!...

Soţul (oftînd).—Apoi în hainele mele negre de ginere... Mă pusesem singur într'o cămaşă de forţă.

Ea (romantic, în timp ce o muzică nupţială se aude de departe, cor şi orgă).—Eu visam, cu o constelaţie de lămâiţă în creştetul capului. Pluteam la braţul lui, alesul inimii mele—zburător cu negre plete. Inaintea paşilor noştri un covor roşu se culcase pe trepte de marmură; în fundul catedralei licărea o făclie ca o stea—eram dusă în cetatea luceafărului meu!... Glasuri de copii înfloreau în jurul unei orge, ca în grădină stînjinei în jurul unui ostrov de panseie de catifea.

Muzica tace.

Soţul.—Mie-mi mirosea a ceară şi a tămîe, ca la înmormîntare.

Muzica reîncepe departe, din fanfare.

El.—Atunci, domnul meu, ne-am cunoscut pentru prima oară—adică de-atunci ne-am despărţit. Simţeam că te urăsc, căci îmi furaseşi ceva, furaseşi lumii întregi o fecioară care era a tuturora. Nu ştiai măcar dacă ţi se potriveşte, ea care avea un suflet cu mult mai mare decît...

Muzica tace.

Soţul.—Papucii şi nevestele nu se iau tocmai pe măsură; trebue să fie ceva mai comode...

Muzica reîncepe, din fanfare.

El.—Sînt ascuns după stîlpul de marmură la intrarea catedralei. Toată lumea e de faţă: bărbaţii care surîd ironic, soţiile care cercetează rochia miresei, fetele care offează în ascuns, copiii care-şi

spun lucruri de rușine. Dar drumul e stăvilit de-atita lume; mirii nu pot inainta cătră altarul unde trebue să jure falș, precum falșe au fost toate jurămintele de dragoste ale oamenilor—și atunci am apărut!

Soțul.—Te recunosc!

Ea.—Te văd!

El.—Imi calc pe inimă, pe inima care e de atunci o suferință vie. Dau cu violență in lături lumea care impiedeca inaintarea mirilor; ridic și duc până la altar, ca un copil de casă, trena cea albă și imaculată a...

Muzica tace, definitiv.

Soțul (extaz).—A miresei mele!

Ea.—A *soției* tale!

El.—A miresei și a soției noastre. Trebue să mărturisești că fără ajutorul meu n'ai fi putut ajunge niciodată in fața altarului. De aceia sint aci. Imi cer drepturile mele naturale și nelegitime. Le cer—și le iau!

Soțul.—Nu vrei să le amii?

El—La ce bun? E de neinlăturat.

Soțul.—Totuși amină-le. (*soției*) Roagă-l și tu—o aminare.

Ea (mascatului, rugătoare).—O! Foarte puțin, foarte puțin...

Soțul (ridicindu-se).—Până adorm. Eu adorm repede.

Ea.—Da.

Soțul (își ia luminarea).—Și la urma urmei dumneata nu ești decit eu, și eu decit dumneata. Soția mea mă înșală astfel *tot* cu mine. Era mai neplăcut dacă ar fi fost altfel!...

Ea (soțului).—A cui pot fi decit a ta? A cui?

Soțul.—Se pare că și a dumnealui care, precit spune nu e decit celace am fost dar nu l-aș dori să facă nerozia de a fi celace sint.

Soțul.—Așa dar bună-seara, scumpul meu domn (*îi strînge mîna cu efuziune și suride extrem de amabil*). Imi pare bine de cunoștință. Ești impunător intr'adevăr. Admirindu-te simt că devin orgolios. Mă conving că eram și eu intr'adevăr cineva! Acum înțeleg insfirșit succesele mele la femei! (*trecindu-și o minecă peste fruntea asudată*) Oricum, eu care sint un spirit eminamente practic, n'aș fi crezut niciodată să petrec o noapte atit de... (*ride funebru*) spirituală. (*cugetă adinc*) A, da. Era să uit. (*soției*) Mi-ai cusut bentița dela cămașă?

Ea.—Da.

Soțul.—Te iubesc!... Și nasturul dela pantaloni?

Ea.—Desigur.

Soțul.—Te ador! Prin urmare mă pot duce să mă culc. (*din ușă*) Vă supără zgomotul?... Eu sforăi (*a eșit*).

Ea.—Insfirșit singuri!...

El.—Singuri!...

Ea (îmbrățișindu-l).—De cind te doresc!...

El.—Din ziua in care zburătorul a devenit soț!

Ea.—O! De cind te aștept!

El.—De cind am apărut.

Ea.—Ești rău! Ești neințelegător!

El.—Frumoasa mea! Domnița mea!... Nu sint cinci minute decind ai avut curajul să mă prezinți surizătoare soțului tău.

Ea.—Pentrucă știam că nu te va vedea.

El.—Și ai și inceput să crezi că—numai pentrucă te-am ajutat să desfaci lanțurile dela mini și dela picioare—că mă doreai, că mă așteptai! Pe mine? Intr'adevăr pe mine? Ai curajul s'o spui?

Ea (acoperindu-și fața cu minile).—Pe tine! Numai pe tine!

El (furios, prin casă).—Dar simt că 'nebunesc! Simt că-mi pierd mințile! Ce mai caut in casa asta, acum cind femeia e liberată?

Ea (căzindu-i inainte și îmbrățișindu-i genunchii).—Nu-ți face mustrări de conștiință. Iubește-mă. Ia-mă. Sint a ta!... Am făcut cel mai mare sacrificiu: am sacrificat idealul bărbatului meu!...

El.—Ridică-te. Nu, in clipele astea rațiunea nu mai are nici un rost. E de-a dreptul criminală: ar putea ucide insuși bunul simț. Un bărbat care a rămas singur cu o femee, in timp ce soțul sforăe in patul lui legitim, au altceva de făcut decit idei (*a luat-o în brațe*). Sint eu! Eu, cel pe care-l dorești! Pe care-l aștepți!... Căruia i-ai sacrificat totul, chiar celace aparține altora, pentrucă—pentru tine—să ai dreptul să-mi ceri să mă sacrific și eu! Da, eu sint! Pe cine altul puteai aștepta decit pe cel care, la ora fatală, se nemerește treaz lingă pieptul tău? Pe cine altul ai dorit cu ardoare decit pe cel care, noaptea, a făcut sacrificiul de a sări pe fereastră, ca să te aibă. Te iubesc! Mă convinge—nu inima mea care nu există—ci dorința ta care e vie! Iat-o: tremură in brațele mele și-mi dă ideile necesare. Te ador! Pe tine, numai pe tine, superba mea elocvență!

Ea.—Vrăjitorule! Fermecătorule!...

El.—In mintea ta e noapte, noaptea splendidă a iubirii! Noaptea integrală! care-ți învălue creerul, ca pe o planetă, cu negură infinită! Nu clinti: inchide ochii! Așteaptă! Iată; (*rar*) răsar constelațiile: Colierul, Carul mare, Aldebaran, Calea Lactee, Scorpionul, Hyperion... Rotesc toate in hemisferul nopții tale. Așteaptă! Rămii cu ochii inchiși. In curind va răsări plină, rotundă, și tăcută (*voce mare*) luna, luna întreagă: (*repede*) voluptatea pe care o aștepți!...

Ea.—Vreau să iubești și tu! Vreau! (*independentă, cu brațele in sus, mutată ca o statue, privindu-se singură de jur împrejur*) O, dragul meu, sint minunată! Sint o operă de artă! Sint însăși pasiunea vieții! Sint însăși grația lumilor! (*vorbind in sus*) Sint atit de fericită—pentru tine, dragul meu! Pentru toate comorile pe care ți le pot oferi! (*strică armonia trupului*) Și totuși simt cit sint de meschină și de egoistă in acest dar al meu! Și *vreau* să iubești și tu!...

El.—Vrei capul meu! Știu. Pe tava de argint a lumii vrei, eternă Salomee, capul lui Jokanaan. Il vei avea! Dar trebue să mă amețești. Trebue să mă otrăvești cu vin și cu dorință. Trebue să te desfășori, vie, in dans—dansul, inceputul beției!...

Ea (îl privește lung, cu pasiune, apoi umilă ca o sclavă. Repede, impodobindu-se cu un văl, pentru dans).—Gata!... Și, iubitul meu, să nu mă lași să ostenesc de tot; să amețești și tu, repede și tu!...

El, cu o ghitară pe genunchi, de pe canapea, cintă: ea danseaza in evoluții fantastice. Dar cade mai înainte de a fi putut spune, cu mișcarea, tot ce avea de spus. El lasă ghitara jos, se repede, îngenunche, îi ridică pasional capul, apoi tot trupul pe brațele lui și in picioare (foarte mari) o privește tragic—îi suflă ușor peste frunte:

El.—Da. Și-a pierdut conștiința; de-acum ne putem perpetua (*capul îi cade în părul ei*).

CORTINA—

ACTUL III

Acelaşi noapte; dincolo de balcon, o lună ciuntă care apune la parc.

El (în faţa oglinzii. Îşi orînduieşte părul cu un pieptene al ei.—Aşa dar?

Ea (pe canapea, leagănă în poală o păpuşă de lemn, preţios gătită; îi fredonează. Apoi).—A! Eşti aici?

El.—Desigur! Şi încă în mînă cu peptenul tău.

Ea (repede).—St!... Mai încet, mai încet! Peptenul face zgomot! Nu mai respira atît de tare! *(iritată)* Nu mai respira de loc, îţi zic!... *(fredonează:)*

Hai odor, hai păsărică
Dormi, o, dormi fără de frică.

Ce tresari? Nu-i nime, nime...
Linişte şi 'ntunecime.
Doar zefirul, Musafirul
Cel şăgalnic şi pribeag
A trecut pe lîngă prag...

Şi-a trimes o gîză mică
Să-ţi aducă-o scrisorică
Şi să-ţi spună
Noapte-bună.
Că şi el sătul de drum
Merge să se culce-acum...

El.—Frumos cîntec de leagăn!

Ea.—O, da. Ce mamă îl va fi cîntat întăiu?

El.—Mama care l-a cîntat întăiu a fost un tată.

Ea.—O! Trebue să-şi fi iubit mult copilul!...

El.—N'a avut copil; dar şi-a iubit nevasta.

Ea.—Săracu'!—Dacă m'ai iubi ai face şi tu puiului nostru un cîntec de leagăn.

El.—Puiul nostru e băiat?

Ea.—Nu.

El.—E fată?

Ea.—Nu. E copil, dar va fi băiat.

El.—Am pentru el un cîntec de veghe *(alături, pe canapea, a luat păpuşa; cîntă:)*

Puiule!
Cîntecul pe care ţi-l
Cîntă tata, nu e cînt
Legănat şi nu ţi-l cînt
Molcom şoptit de vînt
Ca să cucăi, drag copil,
Puiule!...

Eu nu cînt să te ţin treaz,
Cînt cu grindină şi ploi:
Luncă fără de ogoi
Cu pomi care plîng spre noi—
Să ai suflet de viteaz;
Puiule!...

Barza care 'n foi de cimbru
Poartă pui, dus-s'a-dus!
Şi pe tine te-a adus
Dintr'o vatră de apus
Între coarne-un aprig zimbru,
Puiule!...

Şi nici zîne 'n strai de aur
N'au menit la căpătîi;
Ca lătraturi de dulăi.
Cu ciocane grele 'ntăiu
Ţi-a cîntat un negru faur,
Puiule!...

Fruntea zid şi gura strînsă,
Dinţii pururi încleştaţi;
Dinţii nu sînt încă daţi!
Să nu fie deochiaţi,
Ptiu!... nu cu privirea plînsă,
Puiule!...

Nu cu trudă, cu noroc!
Oamenii să se ferească,
Mamele să te urască
Pumnii, puiule, să-ţi crească
Să muţi lumile din loc!
Puiule, noroc!
Puiule!...

Ea.—Dar e un cîntec barbar! *(îi ia păpuşa).*

El.—E un cîntec de tată!...

Ea (legănînd păpuşa; cu asprime).—Ar trebui să iei seamă la vorbele tale, cel puţin acum, cînd sîntem trei!

El.—Dar îţi închipui, draga mea, că noi ne-am dat osteneala să făurim o păpuşă atît de drăguţă, numai ca să se răzbune pe noi, creîndu-ne o moralitate? A! Nu! Asta nu!... *(în picioare)* Nu vreau să robim tot restul vieţii, propriei noastre idei *(sau păpuşi).* Nu! Asta nu!... Mai bine-mi strîng progenitura de gît! *(se repede).*

Ea (ţipă).—Nu!... Ce vrei să faci?

El.—Să-l ucid!

Ea.—Dar ce e cu tine?

El (violent).—Nu-mi trebue stăpîn!... Nu-mi trebue concurent în casa mea! Nu! Şi mai cu samă un concurent care cere ţipînd! Nu! Nu! Nu!...

Ea.—Dar îl iubim!

El.—El însă ne urăşte!... Mîne are să ne tragă la răspundere de ce l-am făcut fără să-l fi întrebat şi pe el. Da,—şi ne va cere daune-interese!...

Ea.—Monstrule! S'a mai văzut oare un tată care să-şi ucidă...

El.—Dar zeul Saturn şi-i mînca!...

Ea.—Nu vreau să mai aud! St! Doarme... Nu vezi?... Încet, încet... O! Ai şi început să devii autoritar! Să ştii că nu tolerez, tiranule!... Îmi iau copilul şi plec!... Nu mai pot suporta; cînd ai o personalitate...

El.—Acea personalitate, să-mi dai voe, e a mea; nici nu pomeneai de ea mai înainte. Ți-ar fi fost rușine cu ea. La numele ei ți-ai fi ascuns capul în pămînt!... Uite-o, doarme în poala ta!... (*și cum femeia vrea să țipe*) St!... Că se deșteaptă personalitatea! Și chiræe îngrozitor!... (*arătînd spre ușa unde doarme soțul*) Ar putea deștepta din somn toate legile!...

Ea.—Îți bați acum joc de soțul meu! Frumos! Soțul meu, domnule (*a trîntit violent păpușa și acum gesticulează în picioare către el*), e un om nobil, un suflet distins, domnule! Nu vreau să ți-l laud; l-ai văzut cu ochii dumitale. Ți-a strîns mîna mulțumindu-ți că-i vei necinsti casa. E un idealist; el nu vede în femee numai un obiect de plăcere, domnule, ca dumneata, el nu este un egoist, un cinic, un pervers. Dimpotrivă, își sacrifică totul pentru fericirea soției lui: viață, avere, tot!... Și eu care l-am înșelat! (*în genunchi, plînge cu hohote mari, lovindu-se cu capul de scînduri și trăgîndu-și părul*) Ah! Dumnezeule!... Și eu care l-am înșelat!... Unde mi-au fost mințile?... Ah! Cum nu e nimeni care să-mi ia viața, viața mea mîrșavă!... Ah! E ireparabil!... E ireparabil!... (*s'a ridicat dintr'odată și-l zgîlție de piept, furioasă*) Și numai dumneata ești de vină, domnule! Numai dumneata care te-ai furișat ca un hoț pe fereastră și ai abuzat de (*din ce în ce mai liric*) de o biată femee slabă (*plînge dramatic*) fără apărare, fără sprijin care... care... (*plîns cu hohote și sughițuri intempestive*).

Soțul (*din ușa lui, tot în halat, cu lumînarea și cu părul vîlvoiu de somn, ochi pecețiți: la început voce nesigură*).—Dar ce e scandalul ăsta, frate? Ce se petrece aici? Nu te-ai mai culcat? Ei nu, asta e frumos! Știi că-mi place? Te joci în puterea nopții cu păpușile! E nemai pomenit!... E nemai pomenit, frate! Am să scriu mătii că ai rămas tot cu mintea copilărească, să vie să te ia îndată și să te bage la pension!

El.—Dar, domnule...

Soțul.—Domnule, nimic. Nici un cuvînt. Pe dumneata nu te cunosc! (*mai departe soției*) Ai uitat că plecăm mîne la țară? Ai pregătit bagajele? Adu păpușa încoa! Am s'o bag pe foc!... (*a ridicat păpușa de o mînă foarte lungă*) Și acum du-te de te culcă!... Duceți-vă de vă culcați!... (*spre ușa lui*) Nemai pomenit! Nu mai poate închide omul ochii în casa lui!... (*a eșit*).

El.—E idealist! Aveai dreptate! Își sacrifică viața, averea, cinstea,—dar nu poate sacrifica o noapte de somn!.. (*ia femeia și o ține la el*) Desmeticește-te! Domnița mea, desmeticește-te! A fost un vis! Visul tinereții tale eterne! Visul eternii tale nopți de primăvară! Și totuși nu mai e mult până se face ziuă! Auzi? Se deșteaptă toate păsărelele guralive ale parcului tău!... Desmeticește-te! În curînd va răsări, lucid, soarele de aur al zilelor. Luna va descinde de pe treptele cerești și va lua în celălalt hemisfer al pămîntului, baia ei de noapte. Desmeticește-te!... Iată, luna descinde dincolo de iluzia și de grădinile tale!...

Privesc amîndoi, în tăcere,
căderea lunii.

Ea (*clătinînd capul, șoptit*).—Pleci?

El.—Plec. Deaceia am și vorbit în imagini poetice. E bine să ne despărțim, după ce m'ai insultat, cu vre-o cîteva cuvinte bine simțite. Retorica e haina goliciunilor. Trebue să ne despărțim îmbrăcați. Și te rog nu uita, nu uita lucrul cel mai de samă...

Ea.—Anume?

El (*după o clipă*).—Că te iubesc.

Ea (*desfăcîndu-se cu o mișcare spontană*).—O!... Ce fals sună. (*Își acoperă fața*) De ce o mai spui?

El.—Ca să rămîi cu încredințarea că *nu* te-am iubit, că toată noaptea asta ai fost doar înșelată, dar că iubirea totuși există, da, există undeva, și trebue să vie, trebue să vie într'o noapte—fără revolver, fără mască! (*vrea să plece*).

Ea (*îl ține*).—O! Te 'nțeleg! Te pricep! Vrei să-mi alini durerea... Nu pleca! Nu pleca!... Simt că setea care mi-a ars gîtlejul, m'ar arde și mai fără milă, acum cînd îi știu numele. De-acum încolo (*pierdut*) viața fără tine...

El.—E un chin.

Ea.—Da.

El.—Vezi că știu?

Ea.—Pentrucă fără s'o rostesc, ți-au spus-o ochii mei. Unde pleci? Încotro te duci? Ce lucruri ți-ar mai putea oferi alte femei, și eu nu? Nu te-ai încredințat că sînt întreagă și sînt desăvîrșită: cu adormiri, cu țipete, cu insulte, cu parfumuri și cu unghii? Nu pleca: în inima mea sînt toate iubirile și în trupul meu toate femeile!

El.—O! Cît aș da să pot spune același lucru despre mine! Dar sînt eu toți oamenii? Sînt eu toate posibilitățile? Aș fi monstruos, am fi monstruoși amîndoi: două muzee ambulante în care ar fi toate felurile de oameni! Dar așteaptă! Ne integrăm! Cu fiecare lucru nou, iubirea te integrează. Și această năzuință e poate tot fluidul vieții: e mineralul care se face cristal, celula care se face floare sau idee strălucitoare. Ne repetăm? Noi și actele noastre în atîția oameni, de atîtea veacuri? Dar e totuși ceva nou în fiecare repetiție, ceva care n'a mai fost, care nu va mai putea fi, care face prețioasă și unică fiecare clipă a acestei infinite repetiții. 1 Iartă-mi filozofia, filozofia asta în puterea nopții, cînd a apus și luna, e o dovadă—și definitivă—că sînt învechit, că trebue să treci înaintea mea... înaintea mea... (*îi ia mîna, șoptit*) Lasă-mă să plec: cu voia ta.

Ea (*clătinînd capul*).—E de nepriceput cum poți *gîndi* să pleci! (*capul în mîni, ea se așează pe marginea canapelei*) Creerul tău mă obosește.

El.—Și acuma îngădue să pun pe umeri pardesiul; diminețile sînt răcoroase (*își pune pardesiul și vine alături de ea*).

Ea (*brusc, capul în pardesiul lui*). — Pleci!... Pleci!... (*plînge. Apoi, hotărîtă a ridicat capul*) Ia-mă cu tine!...

El.—Unde?

Ea.—Oriunde! Cu tine!

El.—Eu sînt miner. În mină?... Ai fi putut fi rîndaș. În staul?...

Ea.—Cu tine! Orice ai fi!... Nu mai pot rămîne în casa unde am aflat, într'o singură noapte, cît de tragică e libertatea mea!

El.—Schimbarea, draga mea, o! n'ar fi prea mare. E extraordinar cum la mine acasă am figura soțului tău și cum odăile mele sînt aidoma cu cele de-aici. Ba se află și un balcon care dă de asemenea într'un parc. Îți mărturisesc, mi-e frică! Mi-e frică!... Sînt sigur că într'o noapte de vară va sări și pe fereastra mea un domn mascat—poate bărbatul tău de azi—și-ți va oferi trandafiri albi din

1) Cuvintele cuprinse în paranteze se omit la reprezentație.

propria mea grădină! (*ride*) Crede-mă!... Parodiile care se repetă nu mai au haz!...

Ea (*ridicind capul brusc și îmbrățișîndu-l*).—Unde te duci? Ah! de ce nu te pot asasina?...

El.—Ar fi o faptă nobilă, poate cea mai nobilă faptă a vieții tale. Plec—e acelaș lucru (*vrea să se ridice*).

Ea (*intr'un țipăt*).—Nu! Trebue să mă iei cu tine, trebue!...

El.—Dar mai curind aruncă-mi in obraz cuvintele cele mai urite, cele mai mirșave, acuză-mă de ignominie, de trivialitate! Ar fi atit de frumos—căci o puternică și fecundă iluzie ar rămine încă in urma acestei nopți!... Tu plingi încet la pieptul meu inexistent. Plingi, domnița mea, plingi mai departe in pardesiul meu. Am să încerc tămăduirea inimii tale cu o fabulă. Vom isprăvi amindoi in acelaș timp: eu de povestit, tu de plins. Cunoști oare inceputul celor o mie și una de nopți? E o poveste modernă. Un rajah avea o femee pe care o iubea. Dar rajahul o surprinde in brațele unui slujitor din curte. Furios, rajahul poruncește calăului să reteze capul necredincioasei. Și de atunci, pentru a fi sigur de credința femeilor lui, rajahul poruncea calăului in zorii zilei să reteze capul miresei de peste noapte. A retezat calăul multe capete de mirese, dar eu cred că reteza capul aceleiaşi mirese care nu murea niciodată ci, cu alt chip, era adusă noaptea de vizir in iatacul rajahului încruntat. Vizirul vedea cu spaimă însă că era greu de găsit dela o vreme chipul de mireasă pentru noaptea singeroasă. Și a venit o noapte cind, tremurind pentru capul lui, a trebuit să aducă in iatacul domnesc pe însăși fata lui. Pașă uluit! Pașă nesocotit! Unde-ți erau mințile? Ar fi fost de ajuns ca o singură mireasă albă să fi retezat in zori de zi capul rajahului, ca toate celelalte mirese să fie scăpate... (*ridică ușor cu amîndouă miniie capul femeii, îi privește lung, apoi închinîndu-și fruntea*) Șahrazada mea, iată plecat înainte-ți gitul rajahului Sahriad!

Pauză

Ea.—St! Se aude ceva!... (*ea se ridică speriată; se aude o răbufnire apoi pași care scirție pe alee. Femeia dă fuga și urmărește ascunsă, din balcon*).

El.—Un hoț?

Ea.—St! Ascunde-te să nu te vadă! (*el rămine nemișcat. Dar pașii se pierd*) A eșit din grădină (*revine abia respirînd cu mina pe inimă*) Dumnezeule!...

El.—Nu te speria! E mascatul; a dormit subt noi, in cuhne.

Ea.—Cum?

El.—Un prietin al meu. E vardistul, amicul servitoarei. Nu fură. Dimpotrivă: se dă. De altfel ei pare mai cuminte decit mine: nu a așteptat să se deștepte domnul și n'a spus Mariței lui poveștile Șahrazadei... (*un fluerat prelung*) Auzi? E la datorie! Și eu sint încă aici!... (*își închee pardesiul, vrea să-și ia mănușile*).

Ea (*țipăt*).—Nu! (*imploră*) Nu pleca!... (*are brațele întinse spre el, apoi brațele cad. Pauză. Se privesc. Femeia rostește lucid*) Ar trebui să plîng! Ar trebui să blestem! Nu, nu o fac! E in zadar... Toate femeile părăsite plîng și blestemă. Acele care tac, scrișnesc din dinți. Dar nu mă pot opri să nu-ți spun: Privește-mă!... Eu sint! Dacă m'ai vedea de dinăuntrul meu, cum mă văd eu—o, iubitule, te-ai atirna cu un ștreang de birna de sus, pentru asasinatul pe care l-ai

făcut. Recunoaște-mă! Sint tot eu, cea care te iubesc, dar care vorbește acum cu alt glas. Unde e libertatea mea? (*un singur hohot mic, fals*) Unde e gustul meu? (*două hohote*) Unde e individualitatea mea? (*trei hohote*) Unde sint eu, cea independentă și voluntară și întreagă?... (*își acoperă fața cu minile*) Sint umbra a celace am fost, sint numai hainele de pe mine: cirpe bătute de vînt. Trupul—mistuit demult in flăcări.

El.—Adio!...

Ea (*țipăt*).—Nu! (*dulce*) Rămii! Tu care m'ai făcut sluga ta! (*disperare*) Iubire! Scoborîtoare injurie!... (*țipă*) Iubire! Viperă perfidă! Nu mai pot fără stăpinirea asta. Rușine trebue să-mi fie de năzuința-mi feciorelnică spre această iubire. Rămii, să mă împlinești, nefericita de mine. Mi-e pintecele fără măruntae, mi-e țeasta capului fără creeri. (*limpezindu-și obrazul cu minile*) Ce vrajă să fie asta?

El.—Rupe, rupe vălurile iubirii. Nu-ți faci iluzii!... Intr'o piesă de Shakespeare o zină vrăjită iubește un om care are capul de măgar. Crede-mă: e un mare adevăr!... Toți oamenii iubiți au in realitate capete de măgari. Numai că nu se vede. Eu, bunăoară, mi-am scurtat urechile și mi-am pus mască. (*se aude un cintec strident de cocoș*) Ciocirlia!... Ciocirlia, Julieta mea! Trebue să plec!...

Ea (*țipăt*).—Nu!

El.—N'auzi? (*cintecul cocoșului, iar*) A început domnia cocoșului, a soțului legitim! Nu trebue să mă găsească aici. Pentru nimic in lume: de data asta m'ar vedea.

Ea (*luindu-l în brațe, lung și tăcut; apoi calm*) Cine ai fost?

El.—Cum? Încă n'ai aflat?

Ea.—Cine ești?

El.—Eu—*l'homme au masque, der Mann ohne Gesicht*: tatăl păpușii tale din flori!

Ea.—Vreau să pot gindi la tine; trebue să știu ceva din viața ta.

El.—Da... Ceva din viața mea. (*ea șade acum, in scaunul legănat, cu minile in jurul genunchiului, lanț, privind înainte, ascultind ca 'n vis. El alături in picioare, naiv*) Amintiri? O, aș putea să-ți povestesc lucruri de demult, de foarte dedemult. Ți-aș putea spune povestea femeii Ruth, trăind din culesul spicelor de griu de pe urma săcerătorilor din biblie. Ruth care acum atitea mii de ani a venit noaptea in cortul meu regesc! Ți-aș putea spune povestea și mai dedemult a fetelor lui Laban care m'au întîmpinat intr'amurg la o fintină din Mesopotamia și mi-au adăpat cămilele însetate. Dar nu... Să-ți spun mai bine cum te-am cunoscut și cum m'ai cunoscut întâiu.

Ea.—Da, cum ne-am cunoscut întâiu...

El (*căutind departe; la început cu voce nesigură*).—Eram țigan. N'aveam virstă. Țiganii sint sau copii, sau bătrini. Eram tăetor de lemne. In ziua in care începusem să tai lemne in șopronul vostru, mă 'nbolnăvisem. Am zăcut o săptămînă întreagă pe un țol. Era vară. Eu mă umplusem de bube și pentrucă zdrențele mă mincau, le-am aruncat de pe mine și astfel, miluit de boerii de sus, așteptam tămăduirea și priveam in fundul curții unde tu te jucai cu fete mici ca tine: roi de fluturi colorați, numai țipete și chiuituri. Trupul meu gol se minca singur zi de zi, dar sufletu-mi înflorea! Priveam la jocul vostru in miez de vară. Surîdeam. Nu era asta fericirea? Începuse aproape să-mi fie teamă de tămăduirea care avea să mă silească să pun iar țoalele pe mine și să purced iar a zgiria tăcerea și lumina verii cu ferestrăul meu știrb! Dar nu! Soarta a avuț milă

de mine; nu m'a vindecat. A preţuit mai mult sufletul decît trupul. M'a ţinut astfel pe ţolul meu, ba v'a adus şi pe voi, copilele înflorite, în şopronul ţiganului bubos. La început v'aţi strîmbat la mine şi pentrucă nu mă supăram, nu mă 'nfuriam, ci surîdeam, surîdeam mereu, aţi adunat pietre şi cioburi şi le-aţi aruncat pe trupul meu gol. Nemulţumită numai cu atît, tu ai venit şi m'ai tras de păr—şi eu am rîs de bucurie. Apoi după ce prietinele au plecat, ai venit singură cu o nueluşă cu ghimpi, pe care o luaseşi dintr'un salcîm din fundul grădinii şi m'ai bătut, o!... m'ai bătut până la sînge!... Atît de dulce, atît de dureros, că eu îţi sărutam vîrful picioruşelor goale. Şi atunci, minunea mea, ai căzut jos, cu ochii întorşi şi cu spume la gură (*tace*). M'au găsit sărutîndu-te. Te-au dus în cămăruţa ta albă de fată, şi pe mine au pus de m'au bătut cu funia udă (*tace*). În noaptea acela am murit.

Ea (*cutremurîndu-se*).—Da. Mi-aduc aminte (*tace*). A fost îngrozitor (*tace*). Şi-acum, du-te. (*se ridică şi se opreşte dreaptă în faţa lui*) Nu-ţi cunosc numele—nu ţi-am văzut chipul.

El.—De-ajuns cu visul. Ultimul cîntat de cocoş trebue să trezească toată casa (*şi-a luat mănuşile, jobenul*). Iată numele meu (*îi oferă o carte de vizită*).

Ea.—Dar e albă.

El.—Scrie numele pe care-l preferi. Şi acuma figura.

Ea (*grăbită*).—Da.

El.—Vrei să-mi vezi figura.

Ea.—Da.

El.—Nu te vei socoti mulţumită până nu-mi vei fi văzut figura.

Ea.—Da.

El.—E răzbunarea ta?

Ea.—Nu. Dar nu mi-aşi putea erta niciodată că am fost a unui om a cărui figură n'am văzut-o.

El.—Vrei să-mi vezi ochii, gura, nasul...

Ea.—Da.

El.—Crede-mă că nu e lucrul cel mai de samă în iubire. Ar fi mult mai bine să întrebi dacă sînt artritic, la cîţi ani mi-au murit părinţii, cîţi fraţi am, dacă sînt toţi sănătoşi şi dacă am vre-un nebun în familie.

Ea.—Nu! Masca jos! Vreau chipul tău! E îndreptăţirea capriciului meu! Nu-ţi este îngăduit să pleci mai înainte de a te fi descoperit înaintea femeii care... Trebue!

El (*hotărît*).—Nu! Asta nu!... (*vrea să plece*).

Ea (*tăindu-i drumul*).—Nu vei pleca! Vreau să te văd odată, o singură dată, pe tine care m'ai văzut o noapte întreagă. Trebue să-mi plăteşti cu acest anonimat, darul meu desăvîrşit, trebue!

El (*voce plină*).—Să-ţi plătesc! E cuvîntul! Da!... Să-ţi plătesc. Aşteptam demult cuvîntul acesta. Iată înfirşit că a venit. Amorul nu mai e sclav, e burghez; nu se mai dă cu totul, fără socoteală; e un schimb: *do ut des*, debit-credit! E începutul egalităţii în această divină inegalitate. Aşa dar masca jos?

Ea (*hotărîtă*).—Da.

El.—Numaidecît. Îngădue un singur cuvînt. Dau masca jos, înainte de a pleca, (*energic*) dar teme-te!... Te pîndesc toate pericolele. Aşi putea fi omul cel mai hidos, cel mai poltron sau un criminal urmărit pe toate continentele. Omul pe care nu l-ai putut suferi niciodată, omul care te detestă şi te calomniază. Aşi putea fi—fratele

tău din America sau cel mai bun prietin al soţului tău, pus să-ţi încerce virtutea abstinenţii. Aşi putea fi omul pe care-l vezi odată pe an, pe care-l iubeşti în taină, căruia nu l-ai vorbit niciodată, care poate nici nu te cunoaşte, dar pentru care toată tinereţea ta e parfum, şi după care inima ta se întoarce ca după soare, floarea-soarelui.—Omul care nu *trebue* să te atingă vreodată cu mîna lui!..—Şi acum... (*dă să-şi desfacă masca*)

Ea (*ţipăt*).—Nu! (*ascunzîndu-şi faţa în mîni*) Nu scoate masca...

El (*se apropie de ea*).—Suflet idolatru, lasă mînile jos. Mă vei vedea totuşi. Îţi voi da—cum zici singură—această plată; cum zic eu: această răzbunare. Mă vei vedea, ca să nu mă mai repeţi. Dar nu cu ochii, ochii atît de lesne înşelaţi şi orbiţi, ci cu mînile care trăesc amicale printre lucruri şi care nu pot fi niciodată înşelate. Ridică fruntea; închide ochii. *Îngenunche cu faţa spre balcon, înaintea ei, şi-şi scoate masca*) Adu mînile (*Le pune pe figura lui şi aşteaptă; ea le trece uşor peste frunte, peste ochi, peste gură—şi înapoi spre frunte*).

Ea.—Da, eşti tu! Te recunosc! Omul cel mai frumos pe care l-am văzut vreodată!.. Ochii cei mai limpezi, fruntea cea mai senină, gura cea mai hotărîtă—capul cel mai omenesc!..

Pauză. Cîntec prelung de cocoş.

El (*îşi pune grăbit masca, jobenul, şi în picioare sărută mînile ei*).—Adio!

Ea (*hohotind îndreptîndu-se spre masă, unde îşi ascunde capul*).—De ce pleci? De ce? (*El se aruncă peste balcon, dar după o clipă revine, se apropie uşor de masa unde femeia plînge înăbuşit, îi ia capul în mîni şi îl sărută prelung*) O! eram sigură că ai să revii! Că n'ai să mai pleci!.. Niciodată!..

El (*sumbru*).—Nu! Pardon, Mi-am uitat revolverul. (*Îşi ia revolverul de pe masă, îl vîră în buzunar şi pleacă repede*).

CORTINA

F. Aderca

Alexandru Lambrior*

Cu vre-o două decenii în urmă, un om care a cunoscut foarte bine defectele şi calităţile Romînilor, cu o inteligenţă puţin obişnuită şi cu un talent recunoscut chiar de adversarii cei mai înverşunaţi, gîndindu-se la trecerea vertiginoasă a lucrurilor care ar fi meritat o atenţie şi o amintire mai statornică, spunea că sîntem o ţară în care reputaţiile şi instituţiile nu pot să reziste împrejurărilor şi cu deosebire timpului. El a riscat şi o explicare pentru această nestabilitate: principala cauză era lipsa unei baze solide pe care s'au ridicat gloriile apuse. De cele mai multe ori avea dreptate. După ce edificiul se ridica falnic şi impunător, umbrind uneori pe altele mai modeste însă mai trainice, era suficientă o mică sguduitură ori un interval abia perceptibil, pentruca să se transforme în pulbere şi din măreţia de altă dată să rămînă numai un nume.

În microcosmul literaturii noastre s'au petrecut multe prăbuşiri de acest fel. Paginile îngălbenite ale unui vechiu „conspect" arată că în vremea redactării lui exista o pletoră de genii

* A. Lambrior s'a născut, probabil la 10 Septembre 1846 şi aproape sigur la Soci în jud. Neamţ. A învăţat la Fălticeni, Neamţ şi Iaşi, fiind bursier la vechea Academie. Numit în 1869 profesor la Botoşani, a fost destituit pentru cauze politice în 1872, de un arbitrar şi cazon ministru de instrucţie, generalul Tell. A intrat la Junimea în 1872, cînd a fost numit şi profesor la şcoala militară din Iaşi. La 1875 a fost trimis la Paris de T. Maiorescu, pe atunci ministru de instrucţie şi după studii strălucite, s'a întors la 1878 în Iaşi, unde a fost numit profesor de limba romînă la liceu. Moartea l-a găsit în al 37-lea an al vieţii, la 20 Septembre 1883. O biografie amănunţită vom da la începutul volumului care va cuprinde întreaga lui operă.

consacrate şi multe talente promiţătoare, în cercul îngust al literaturii romîneşti. Astăzi însă, acele somităţi abia sînt cunoscute şi li se oferă definitiv şi cu îngăduinţă un loc „în vr'o notă prizărită".

Au fost totuşi excepţii. Din grămada alcătuirilor sarbede şi a *construcţiilor* pe nisip, se desprind adesea pagini interesante. *Unii dintre* autorii acestor pagini, într'adevăr excepţii rare, nu *sînt trecuţi* însă în „conspect". Ei sînt lăudaţi în grabă la o*cazii* solemne, de acei care alcătuesc cataloage de nume şi ani. Printre cei lăudaţi mult şi cunoscuţi foarte puţin este şi Alexandru Lambrior. Opera lui este o contribuţie pozitivă şi regeneratoare într'o disciplină, care a format preocuparea constantă a păturilor culte romîneşti, din a doua jumătate a secolului trecut. Cu el începe o epocă nouă în studiul limbii noastre, epocă în care aripele fantaziei se vor sbate zădarnic în lanţurile în care erau încătuşate, iar obiectul studiilor va descreşte dela generalităţile uşoare şi fără temei, la cercetarea aprofundată a unui sunet, a unui grup de sunete ori a unei forme gramaticale.

După o atentă privire a întregii opere, ne convingem că în Lambrior sînt doi oameni: unul romantic, cu privirea îndreptată înspre trecut, iubitor al realităţilor noastre naţionale; altul pozitiv şi rece, care cercetează adevărul în afară de orice consideraţii, care priveşte schimbările limbii ca fenomene naturale, ale căror rosturi căuta să le prindă în cadrul unor legi generale. Cele două aspecte, sînt succesive în ordine cronologică. Hotarul dintre ele îl constituee primul lui articol din revista *Romania*.

I

A fost un om foarte inteligent şi învăţat. Orfan la vrîsta de şapte ani, a cunoscut toate lipsurile şi suferinţele posibile. Făcea parte din clasa celor mici şi asupriţi, şi nu se simţea scoborît din cauza originei lui. Ca şi Creangă, el a rămas omul clasei. Avea după G. Panu „modestia celui care voeşte să se arate mai puţin decît este în realitate" şi studiile lui într'o materie în care pedantismul era—şi este încă—în floare, întăresc această afirmaţie. Nu era om de lume; însă în cercurile mici se schimba complect: din omul tăcut devenea vorbareţ şi de cea mai plăcută societate. Povestitor abil, strecura în povestire spiritul „fin şi apreciat" al ţăranului. Avea un caracter distins şi se pare a fi fost un om bun. Numai cînd se simţea atins ori presupunea vre-o aluzie răutăcioasă din partea cuiva, devenea peste măsură de violent. G. Panu, care l-a cunoscut îndeaproape, ne spune că în caracterul „acestui om de mare muncă şi de mare talent nu exista aproape mijlocul, ci numai extremele; de aceea cînd Lambrior avea dreptate o avea pe întregul, dar şi cînd susţinea o teză falşă, era în complectă rătă-

cire". Din această alcătuirea a caracterului său, Panu deduce „ura" pe care o avea pentru liberali. Avînd o fire conservatoare mai tîrziu i s'a adăogat și ceva din conservatismul Junimei, inovațiile pe care liberalii le reprezentau atît în formele de viață cît și în limbă, fiindcă multă vreme partizanii latinismului au fost liberali, îi produceau acea stare, pe care Panu a numit-o „ură".

Cu toate acestea, era foarte îngăduitor. Niciodată n'ar fi pomenit numele acelui pe care îl combătea. Era în stare să recurgă în acest caz la subterfugii ori să facă el însuși un articol general, în care găsea prilej să combată numai părerea greșită. „Așa am scăpat de a fi înhățat la personalități, spunea el, de unde numai știința nu poate cîștiga".1

Debutul lui a coincidat cu epoca în care Hasdeu triumfa cu generalizări uimitoare, acele „Phantasiegebilden" minunate în aparență, însă șubrede în fond. Hasdeu transformase istoria într'un frumos roman, iar cercetărilor filologice le dăduse, prin rezultatele lor neașteptate, o aparență palpitantă. Imaginație destul de bogată avea și Lambrior. Ea îi punea la îndămînă explicări nouă în gramatica istorică pe care o studia; niciodată însă imaginația nu a depășit limitele permise în asemenea cercetări, fiind supusă aproape complect spiritului critic. Din această cauză orice avînt înspre culmile înalte ale gîndirii, era urmat de o revenire imediată. În diferite rînduri a mărturisit aversiunea lui pentru considerațiile vagi și pentru afirmațiile goale, atît de frecvente în acea vreme. Avea un adînc dispreț pentru patriotismul fals și sgomotos, iar patrioții ostentativi au fost întîmpinați din partea lui cu zîmbete ironice.

Cei care l-au cunoscut îl prețuiau mult pentru calitățile spiritului ori pentru cultura lui solidă și multilaterală. Cunoștea bine limba și trecutul neamului romînesc, fără ca să fi arătat vre-odată materialul pe care îl adunase pentru cercetările lui. Nu prețuia erudiția deșartă și seacă, sub care de cele mai multe ori se ascunde inconsistența ideii.

Un muncitor neobosit, concentrat și pasionat pentru studiul limbii, acesta a fost Lambrior în scurta lui viață.

*

Exagerările școlii latiniste s'au prelungit mai mult decît ar fi trebuit. Dela vestitele etimologii ale lui Petru Maior din fruntea Lexiconului dela Buda, în care sunetele dispăreau și se transformau după voință 2, deși studiul limbilor romanice fusese inte-

1 *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, II, p. 197.

2 Iată cîteva „metateze" interesante: „*slobesc*... a Lat. *solvo, solvesco*, quia cum quis debilitatur et enervatur, vires resolvuntur; nisi malis deducere ab *ex-labesco*; *slugitor*, mutato *e* in *u*, *r* in *l*, *v* in *g*, proinde ex dictione *servitor* factum est, *slugitor*; nisi velis deducere ab *ex-lugeo*, cum servi semper lugeant" (*Orthographia romana sive latino-valachica una cum clavi*, p. 11).

meiat științific de către Diez, și raporturile dintre latina vulgară și limbile romanice fixate de A. Fuchs, la noi s'a alunecat pe această pantă primejdioasă fără nici o măsură. Erau permise asemănările cele mai disparate și mai îndrăznețe între geniile romînești și cele străine.1 Bunul simț părea atrofiat.

Eliade Rădulescu, care în 1828 dăduse dovezi convingătoare de spirit critic, atinsese la sfîrșitul activității lui culmea exagerărilor. Condus de propriul simț estetic, hotăra în adunarea care îl alesese președinte și în care era gratificat cu modesta atribuție de „părinte a literaturii", cum ar trebui să se schimbe limba și cum trebuia să fie scrisă. Părerea lui că toate consonantele să fie dublate în scris, este în această privință clasică: „Progresul, știința, filologia, toate o cer. Prin duplicațiune limba e mai forte, mai dramatică, mai clasică; a nu duplica înseamnă decadența, însemnează a lăsa limba în primitivitatea sa rustică și brută; din contra a duplica, însemnează a înălța limba la adevărata ei clasicitate".2 La aceste rezulate a contribuit dictonul latinist, repetat în orice publicație romînească: „mult este a fi născut Romîn", care a înșelat chiar pe Alecsandri, cînd a început colecția de poezii populare cu o exagerație.

Realitatea faptelor era ocolită în mod regulat și stîngaci în cercetările romînești. Nerespectarea adevărului își are începutul tot în activitatea școlii latiniste. Orice chestiune socială, fără importanță, era ridicată la rangul de teorie istorică. Dacă teoria era enunțată de un străin, ea nu corespundea niciodată acelor istorii ideale și numai glorioase, pe care le alcătuiseră latiniștii. Invățații noștri răsturnau teoria, fără alte argumente decît cele logice și formulau ei o teorie, care era antiteza celei nefavorabile. Adevărul nu era cu adversarii, deși era totdeauna invocat. Nu din mulțimea și adevărul faptelor se putea trage o concluzie sigură; mulțimea faptelor nefavorabile era ascunsă și adevărul denaturat cu ușurință.

Metoda de care s'a servit Lambrior în studiile lui a fost cea științifică: cît mai multă obiectivitate și respect față de

1 În colecția cea mai hazlie de teorii arbitrare și afirmații precipitate, găsim următoarele cuvinte caracteristice: „Să nu se uite că numai prin o sfîntă nebunie a iubirii de tot ce constitue patrimoniul națiunii, s'a putut salva celace mai conservăm despre origina și limba noastră; ea, și numai ea, a făcut un Muratori din Șincai, un Tasso din Văcărescu, un Enniu din Alecsandri, un Tacit din Cantemir, un Hyeronim din Dositeiu" (*Anal. Soc. acad.*, seria I, Tom. X', p. 47). — Edgar Quinet în *Les Roumains* din *Oeuvres complètes*, Paris, 1857, spusese într'adevăr: „Sincai que j'appellerais volontiers le Muratori des Roumains". Despre ceilalți, nu cred să mai fi dat cineva asemenea comparații.

2 *Anal. Soc. acad.*, I, 257.

subiect și adevăr. Ea nu se deosebește de acea întrebuințată astăzi. Lambrior consideră studiul limbii ca știință într'o vreme cînd această concepție nu era necesară ori—cum vom vedea mai jos—nu era patriotică. De multe ori întovărășise Lambrior cuvintele: „Fericită țară, locul minunilor!" cu adevărul supărător că „nu putem face știință cu duioșii naționale". 1 Explicările fantastice, uitarea le-a îngropat cu zei și pietate în criptele impenetrabile, pe care astăzi le formează bibliotecile. În acea vreme însă, fiindcă teoriile abracadabrante veneau dela personagii cu suprafață, trebuiau pomenite și combătute. „Încercările lor, spunea Lambrior, fără metodă și fără știință răspîndesc în opinia publică o mulțime de neadevăruri, care în cutezanța lor se urcă până la Academie, fiincă așa-i în lume: minciuna este mai obraznică decît adevărul". 2

Nefăcînd niciodată personalități, Lambrior a caracterizat în general pe acei care în jurul anului 1880 se ocupau fără pregătire, cu cercetări filologice, astfel: „cînd știi numai două, trei idei asupra unei materii și acele foarte generale și plutitoare, atunci storci dintr'însele, cu ajutorul puterii de a raționa, tot ce poate eși; și dacă se întîmplă ca generalitățile să-ți fie false, cum o pățesc ele foarte des, atunci toată stoarcerea este o clădire pe nisip. Franțujii numesc oamenii ce lucrează astfel: *raisoneurs*; noi avem mulți *raisoneurs*". Și nu întrebuințau acei numiți astfel numai generalități false. Pretențiile lor erau prea mari, pentruca să se mărginească la suprafața unui lucru. Atunci abordau chestiunea în întreaga ei „complexitate", servindu-se în explicările lor de metoda lui Petru Maior. Dacă metoda metafizică, în care vocalele nu însemnau nimic și consoanele aproape nimic, era potrivită în secolul al XVIII-lea, întrebuințată în al treilea sfert al veacului trecut, constituia un anachronism. La noi, în lipsă de alta, se bucura de multă simpatie. Filologul grav se dubla cu un sprinten metafizician. Ideia ilustra faptele și nu cu ajutorul acestora se ajungea la idee. „Metafizicul, spune Lambrior, în loc să se scoboare la fenomene, să le adune, să le compare, etc. are în mintea sa o idee pe care o numește înaltă, și pe care vrea s'o izbească în ochii realității cu voia sau fără voia ei. Nu cumva se va pune el, om cu concepțiuni înalte și largi, să migălească adunînd fapte ca un mititel pedant?" 3

Metoda metafizică pe care o combate Lambrior astfel, este cu totul opusă metodei pe care a urmat-o. Pasagiile de mai sus arată starea filologiei noastre în al treilea sfert al secolului al XIX-lea, în contra căreia a luptat Maiorescu și Lambrior: cel dintăiu cu bunul simț, cel de al doilea cu argumente științifice.

1 *Convorbiri literare*, XV (1881), pp. 332 și 333.
2 Ibidem, p. 338.
3 *Carte de cetire*², p. LXVI.

II

Lambrior a fost colaborator la *Convorbiri literare* și membru al Junimii. Ca elev și admirator al lui Maiorescu, și-a însușit cîteva din părerile lui, fără să dispară complect subt greutatea direcției primite. În afară de spiritul conservator pe care-l avea și pe care, cum am mai spus, Junimea numai i l-a întărit, Lambrior a luat ceva din negația lui Maiorescu, polemica subt formă de atac general al unei întregi direcții și cultul adevărului în știință.

Pe Lambrior nu l-au dominat ideile și pasiunile timpului său, și în disciplina pe care și-o alesese ca obiect de studiu, nici n'ar fi avut cum să fie dominat. Lipsa de spirit critic și de discernămînt caracterizează aproape întreaga activitate filologică romînească până la 1876, și primele lui studii arată o direcție opusă. Aceasta o datora în parte iarăși lui Maiorescu.

Junimea n'a fost cosmopolită, cum s'a susținut multă vreme de către acei care o învinuiau, și cu deosebire pe Maiorescu, de lipsă de entuziasm pentru tot ce e romînesc. 1 Acest lucru se poate vedea destul de bine din rezumatul prelegerii d-lui Iacob Negruzzi despre „elementele naționale" 2 și din începutul cunoscutului studiu al lui Maiorescu „În contra neologismelor". Criticele Convorbirilor n'au fost dictate de un spirit antinațional, însă n'au excelat nici printr'o tendință prea națională. Ele erau mai toate alcătuite cu „rezervă, discrețiune, cumpătare, în genere negațiune".

În această privință Lambrior se deosebește întru-cîtva de ceilalți membri ai Junimii. Deși era un naționalist fervent, el înțelegea naționalismul altfel decît majoritatea scriitorilor din acea vreme. Dacă vom căuta părerile contimporanilor asupra naționalismului, vom găsi pretutindeni adjective hiperbolice și superlative. Concepția pe care o avea Lambrior, era și a lui Eminescu, care nu voia să fie socotit ca un acaparator al patriotismului: „așa Romîn de paradă, spunea Eminescu, mi-e rușine să fiu! Naționalitatea trebue să fie simțită cu inima și nu vorbită *numai* cu gura". 3

Simpatizînd pe cei mici și dezarmați, Lambrior simpatiza întregul popor. Avea pentru el chiar un sentiment de duoșie, și credea că singurul reprezentant al rominismului este acest popor alcătuit exclusiv din țărani. Poporul suferise în cursul veacurilor cele mai cumplite asupriri. Cu dînsul fusese tovarășe nedespărțite durerea și dorul, și suferințile acestea au fost întipărite în sufletul urmașilor, în doine, până și în cîntecele de vese-

1 „În zilele noastre a început a se forma o școală așa numită a cosmopoliților, care-și bat joc de ideia naționalității, pe care nici că o pricep de loc", spune G. Barițiu, în *Anal. Soc. acad.*, t. II (1869), p. 65,—și după el nenumărați scriitori irascibili.
2 *Convorbiri Literare*, VIII (1874), p. 34 sqq.
3 Eminescu, *Opere complecte*, Iași, 1914, p. 588.

lie. Dar timpul de suferinţă era totodată şi un timp de glorie. Atunci ţăranul, în intervalul scurt dintre două bătălii, ducea o viaţă tihnită alături de boer; şi vremea în care exista o legătură, prin obiceiuri şi limbă între cele două clase, în afară de cea de origină, era înălţătoare, naţionalitatea era neatinsă. 1

Naţionalismul lui Lambrior este aşa dar un naţionalism conservator. Păstrarea claselor vechi, boeri şi ţărani neinstrăinaţi unii de alţii, era acelaşi lucru cu păstrarea naţionalităţii.—Boerii s'au instrăinat însă, nu mai vorbesc acelaşi limbă şi nu mai au aceleaşi obiceiuri cu ţăranii. După el singura legătură cu trecutul rămăsese limba, fiindcă obiceiurile poporului s'au schimbat, fiecare generaţie ducînd odată cu ea o parte din ceiace a constituit individualitatea neamului. 2

Inovaţiile aduse din limbile latină şi franceză, surpau acea limbă romînească care era însăşi naţionalitatea. De aici reese aversiunea lui Lambrior împotriva inovaţiilor, cu deosebire în contra franţuzismului.

Vremea în care se făceau asemenea încercări de lèse-naţionalitate, lui i se părea nevrednică şi ingrată. Prezentul mic se opunea unui trecut strălucit, în care lumea era mai bună, defectele mai puţine. Micimea timpului de faţă, astfel văzută, nu se deosebeşte de felul în care o înţelegea vechiul lui coleg de Academie, Calistrat Hogaş. Aceleaşi sentimente pentru trecutul grandios şi pentru prezentul minor au A. D. Xenopol şi mai ales Eminescu. Lambrior, ca şi Eminescu, îşi îndreaptă gîndul înspre trecut, cînd „zimbru sombru şi regal" stăpînea culmile celor mai îndepărtate hotare ale vechei Moldove. În timp ce Eminescu admitea însă o modificare a limbii, deşi nu în mod *absolut* cum voiau latiniştii, Lambrior nu acceptă să i se aducă nici cea mai mică atingere. 3 Modificările făcute limbii, el le socotea drept un sacrilegiu faţă de acest bun lăsat de strămoşi, o nelegiuire care-l făcea să declare dureros şi solemn că „a sosit ceasul cel din urmă al graiurilor bătrîne".

S'ar părea că aceste cuvinte conţin o idee exagerată des-

1 *Convorbiri Literare*, VIII (1874), p. 8)–81: „Nu mai sînt astăzi boerii cei vechi, care grăiau aceiaşi limbă cu ţăranul şi aveau aceleaşi obiceiuri cu dînsul i-a răsturnat ideia egalităţii". „În vremea trecută boerul vorbea, trăia cu ţăranul precum ar fi vorbit cu alt el său *necăftănit*; se înţelegeau amîndoi în limbă şi în idei; astăzi îl înţelegem cu inima numai, şi trebue să învăţăm limba lui", spusese şi Alecu Russo, în „Cugetări".

2 „S'a dus acea dragoste de firea ţării înfăţişată prin cîntece şi veselia obiceiurilor obşteşti: ţăranii nu mai au conştiinţa ei şi boerii au dobîndit o altă fire", spunea Lambrior (*Conv. Lit.*, IX, p. 3).—La 1855, afirmase acelaşi lucru Alecu Russo.

3 În această privinţă, Lambrior este iarăşi un urmaş al lui Alecu Russo, care cerea (în „Cugetări" la 1855) o gramatică după limba reală a poporului şi „îngăduirea" în limba cultă a tuturor elementelor de origină străină: „lăsaţi-ne să lucrăm în voia sa limbuşoara asta turcită, grecită, ungurită, slavonită şi ce a mai fi, ce o înţelegem toţi".

pre rezultatele funeste pe care le-ar fi avut tendinţa reformatoare. Latinismul exagerat fusese intronat de aproape un secol. În contra lui s'a ridicat, cu un succes relativ, generaţia dela 1840 cu C. Negruzzi, Mihai Kogălniceanu, Russo şi Alecsandri. El dura încă în al şaptelea deceniu din secolul trecut, şi din starea pasivă anterioară, devenise primejdios. Prin constituirea Societăţii academice şi prin chemarea celor mai convinşi filologi latinişti în sinul ei, ideile reformiste căpătau sprijinul oficialităţii. Aceasta dispunea de o putere absolută şi avea latitudinea să impue pretindeni părerile pe care învăţata tovărăşie le furniza crezîndu-le necesare. S'a început cu impunerea unui sistem ortografic care nu-şi găsise o formă stabilă. Filologii supăraţi de anarhia ortografică, la care contribuiseră cu toată sîrguinţa şi, din nefericire, cu deplină conştiinţă, fabricau succesiv sisteme ortografice „academice", pe care, cu ajutorul unor maxime imperative ca *periculum est in mora* şi altele, reuşeau să le impue ministerului învăţăturii şi acesta, la rîndul lui, ţării întregi. Ortografia a fost o preocupare permanentă şi ciudată a docţilor noştri academiciani, pe care nici contimporanii nu puteau să o explice. 1

Altă preocupare statornică a Societăţii academice a fost aceia de a desface limba romînă în două părţi: una „curat romînă" (adică romană, termenii fiind echivalenţi) şi alta străină; de a înregistra într'un dicţionar numai prima parte, după ce i s'ar fi stabilit prealabil origina necontestată şi „curată". Concepţia care a dus la realizarea acestui dicţionar şi care a alcătuit programul de activitate a Societăţii academice pănă la 1879, o găsim în expunerea sumară a lui Cipariu din 1867 asupra istoriei limbii romîne. Limba noastră era „în cea mai din urmă agonie" şi literaţii noştri începuseră să se ocupe de „higiena" ei, fără să ajungă la stabilirea unui acord. „Aleopaticii şi homeopaticii, spune Cipariu, erau încă tot în luptă şi tari în convincţiunile lor". Ceiace adusese „îmbolnăvirea" limbii şi-i cauzase „cele mai înfricoşate pierderi", era contactul Romînilor (=Romanilor, şi pentru dînsul) cu Grecii, Slavii, Bulgarii şi Sîrbii. Iar pentru influenţa slavonă, *exempli gratia*, are numai cîteva rînduri în care se arată un demn urmaş al lui Petru Maior: „iertaţi-mă, ca să nu mă demit în descrierea acestor secoli plini de întunerec şi de barbarie de care nici un Romîn nu-şi poate aduce aminte fără greaţă şi înfiorare;—greaţă pentru barbarie şi înfiorare pentru stricăciunea ce ne-a cauzat slavonismul în limba

1 „Nu ştiu pentruce, chestiunea aceasta a ortografiei a pasionat aşa pe oameni", zice d. Iacob Negruzzi în *Amintiri din Junimea*. Iar Lambrior spunea în 1881 (în *Cartea de Cetire*): „Academia din nenorocire până acuma nu ne-a dat nici o povaţă în limbă, ci toţi ne îndeasă cu *ortografia*".—Chiar după 1880, nu s'a liniştit ploaia sistemelor ortografice.

şi în cultura intelectuală". 1 Un dicţionar al limbii romîneşti „curate" a fost lucrat apoi de către doi înfocaţi partizani, cu o beatitudine nepăsătoare, în mijlocul furtunilor care se dezlănţuiseră de pretutindeni şi subt năvala celor mai crude ironii.

Amîndouă tendinţele, cea latinistă şi cea a lui Lambrior, deşi sînt contrare, aveau acelaşi scop: păstrarea neatinsă a naţionalităţii. Latiniştii, adepţi nelimitaţi ai purităţii neamului, al originei nobile şi împărăteşti, voiau să înfrunte realitatea reformînd limba, ceiace înseamnă un salt retrograd de un mileniu.— Lambrior continua tradiţia conservatoare a lui Alecu Russo, ale cărui scrieri le cetise, 2 recunoscînd legitimitatea tuturor cuvintelor din limba romînă, indiferent de origina lor, dacă ele intraseră în limbă „pe cînd avea ea însuşirea de a preface elementele străine după aceleaşi reguli după care a prefăcut şi elementele latine". 3

Cuvintele acestea nu înseamnă o opunere la intrarea neologismelor în limbă. Lambrior admitea neologisme cu o singură condiţie: ca ele să fie o necesitate reală,—cînd limba romînă nu ar poseda cuvinte corespunzătoare. In secolul al XVIII-lea, în primele traduceri din franţuzeşte, această regulă fusese respectată. Lambrior socotea traducerea maximelor lui Oxenstiern din a doua jumătate a acelui veac, 4 un *adevărat model de limbă curată romînească*, ceiace nu se poate admite în întregime. Dela acele traduceri însă, datorită activităţii lui Eliade şi a elevilor lui, s'a întîmplat o adevărată invazie de neologisme, cauzînd „desăvîrşita stricare a limbii". Stricarea aceasta „desăvîrşită", venea mai ales din partea limbii franceze. Şi fiindcă aceasta ataca vechea naţionalitate reprezentată numai prin limbă, în prima perioadă a activităţii lui, ca şi Eminescu, Lambrior a fost în contra culturii franceze. 5

1 Această „greaţă şi înfiorare" a răzbit mai departe în cărţile de istoria Romînilor. In afară de aceia că o aflăm în cartea lui Aron Densuşianu de istoria limbii şi literaturii, unde ar fi explicabilă, a pătruns din nenorocire şi în capitolul despre influenţa slavonă din lucrarea lui A. D. Xenopol. Oricît de „limpit şi orb" ar fi fost slavonismul, datoria istoricului era să constate, nu să polemizeze cu realitatea. Influenţa şcolii latiniste din acest punct de vedere, persistînd şi astăzi subt cele mai autorizate semnături, a fost într'adevăr nefastă. Observăm că Eminescu *(Opere Complecte*, Iaşi, 1914, p. 367), în zădar apără pe Cipariu în necrologul pe care l-a făcut lui Maxim. Aceasta împreună cu Laurian n'au executat decît planul hotărît de învăţatul canonic.

2 In *Convorbiri Literare*, VIII, p. 80 el vorbeşte de criticele din *Romînia Literară* dela 1855.

3 *Convorbiri Liberare*, VII (1873).

4 Datarea pe care a făcut-o Lambrior traducerii maximelor lui Oxenstiern, e confirmată şi de Gaster, *Chrestomatie romînă*, vol. I, p. L.

5 *Convorbiri Literare*, VIII, p. 129: „Inchipuiască-şi cineva... pe Miron Costin învăţînd dintr'o cărticică *franţuzească*..."

In timp ce limba scrisă devenea tot mai puţin romînească, exista deoparte limba poporului, mai constantă şi mai puţin expusă la fluctuaţii. „Oricine e deprins cu limba ţăranului de astăzi, spune Lambrior, ceteşte chiar monumentele veacului al 16-lea fără mare greutate". 1 In operele primilor noştri scriitori, Conachi, Văcărescu, Negruzzi, limba nu e amestecată cu neologisme. In *Scrisoarea către Zulnia*, a lui Conachi, „ceiace ne umple de mulţumire e limba, în care astăzi ca într'un liman se odihneşte mintea obosită de învăluirile neologismelor celor fără trup vieţuitor". 2 Acel „liman" e limba poporului. Scriitorii o întrebuinţau astfel cum este ea vorbită de popor, şi nimeni nu cuteza încă să-i împrumute vre-o haină străină, în vreme ce propria haină era suficientă. Procedeul pentru a scrie adevărat romîneşte nu era după Lambrior să se imite limba acelor scriitori, cum s'a crezut şi i s'a atribuit chiar în timpul din urmă. 3 Aceasta ar fi o concepţie retrogradă, pe care Lambrior n'a susţinut-o. Limba literară, credea el, trebue să fie un compromis între tradiţia literară şi formele dialectale vii „cele mai apropiate de dînsa". 4 Ea trebue clădită mai ales pe limba populară.

Prin invazia nemărginită a neologismelor, în afară de faptul că se ridica o prăpastie între limba cultă şi cea populară, se mai aducea o scădere cu urmări necalculabile literaturii romîneşti. Neologismele erau aduse în limbă întovărăşite de construcţiile proprii limbii căreia aparţineau. Odată cu acele construcţii însă, autorii împrumutau şi „sufletul" literaturilor străine, astfel că operele lor nu mai erau „naţionale". Literatura aceasta fără caracter naţional, după Lambrior n'are nici originalitate, iar scriitorii care iau şi fondul şi forma dela un neam străin sînt „nemernici pe faţa pămîntului"; „ei sînt adevăraţii cosmopoliţi". 5 Ideia că originalitatea literaturii atîrnă şi de forma în care se prezintă, pare să fi fost şi ea una din multele idei puse în circulaţie de *Convorbiri*. Este afirmată în afară de Lambrior, de d. Iacob Negruzzi şi de G. Panu în acelaşi timp. 6 Mult mai tîr-

1 *Carte de Cetire*¹, p. I.

2 *Convorbiri Literare*, VII, p. 334.

3 După G. Panu care a spus *(Săptămîna*, No. 26) că Lambrior voia „să scriem limba pe care poporul o vorbea şi pe care o cultivaseră poeţii şi scriitorii din veacul al XVIII şi dela începutul veacului al XIX-lea" (p. 267), unii i-au dat benevol „importanţă" nu pentru întreaga idee ori pentru întreaga lui activitate, ci numai pentru faptul că a cerut să imităm limba scriitorilor din jurul anului 1800. Nu este acest lucru decît o limitare a ideii de către interpretatori, după cum se întîmplă deseori în istoriile literare cu autorii, a căror operă, după expresia lui Gilliéron, „n'est pas de ceux qu'on lit en chemin de fer et à la vapeur".

4 *Convorbiri Literare*, XIV (1880), p. 74–75.

5 *Convorbiri Literare*, VIII, p. 81

6 Ibidem, p. 36–37; p. 131.

ziu A. D. Xenopol avea să o readucă în discuţie şi s'o aplice fără să aibă succesul pe care l-ar fi dorit, ca totdeauna cînd voinţa omenească caută să se opue unei evoluţii naturale. 1

*

În prima epocă a activităţii sale, Lambrior este un om foarte hotărît în convingeri. Chiar în afirmaţiile care ni se par alături de adevăr, el are o convingere deplină. Nici o îndoială nu se iveşte în margenile cugetării. Toate afirmaţiile lui au ca substrat o tendinţă generală, conservatoare şi naţională: păstrarea tradiţiei.

(Urmarea în numărul viitor)

I. Şiadbei

---

1 *Arhiva din Iaşi*, XVII, p. 290 sqq.

Ciclopul

(După Odiseia lui Homer, rapsodia a IX-a, v. 166—467)

— Ne tot uitam spre ţara
Ciclopilor, de noi apropiată,
Şi fumul lor vedeam, auzeam glasuri
De oameni, behăit de oi şi capre.
Dar în amurg, cînd soarele asfinţise,
Culcaţi pe malul mării adormirăm.
Adouazi cînd se iviră zorii,
Eu string pe toţi ai mei şi iau cuvîntul:
„Rămîneţi voi pe loc, iubiţi tovarăşi,
Că eu mă duc cu vasul meu, cu soţi-mi
Să văd ce neam de oameni sînt aceia.
Sînt oare 'nverşunaţi, haini, sălbateci?
Sau primitori de oaspeţi şi cu teamă
De zei?" Aşa zisei şi după asta
Mă înluntrai în vas, dădui poruncă
La soţi să intre, să deslege vasul.
Ei intră iute şi pe bănci s'aşază
Pe rînd şi'ncep vîslind să bată marea.
Cînd noi sosim în ţar' apropiată,
Vedem cum lîngă mare 'n fund se'nalţă
O peşteră de dafini adumbrită
Şi multe vite acolo, oi şi capre
Dormeau şi aveau o strungă mare
Cu 'mprejmuire trainică din stane
De piatră, de stejari şi brazi nămornici.
Un mai de om aici şi-avea sălaşul.
Păştea el singur turmele departe
Şi nu umbla cu alţii; singuratic
Stătea cu gînd pornit spre cumplitate.

Era o nămetenie Ciclopul,
De stai crucit privindu-l. N'avea seamăn
C'un om de pîne-mincător, ci singur
De s'arăta, părea un vîrf de munte
Inalt și 'mpădurit. Eu poruncit-am
Atunci la soții mei să stea pe lingă
Corabie și-acolo să vegheze
Și-mi alesei vr'o doispre'ce dintr'inșii
Mai buni și o pornii luînd cu mine
Intr'un burduf de capră vinul negru
Desfătător ce mi-l dăduse Maron,
A lui Evantes-fiu, care-a fost preot
A lui Apolon la Ismar, că fiul
I-am ocrotit și i-am cruțat femeia
Și viața lui, căci locuia 'n dumbrava
Cea deas' a lui Apolon. Scumpe daruri
Imi dase el, talanți de aur șapte
Lucrați frumos, un vas de-argint și'n chiupuri
Douăsprezece vin curat și dulce
Și minunat ce nu-l știa nici una
Din șerbele-i din casă; numai dînsul
Știa, nevasta lui și chelărița.
Cînd ei îl beau acest vin roșu dulce,
In orice cupă plină turnau apă
De douăzeci măsuri; un miros strașnic
Dumnezeesc se 'mprăștia din cană,
De nu mai putea nimeni după dînsul.
Umplui cu el burduful meu de capră
Și mai luai în traistă merinde,
De teamă să nu vie așa deodată,
Asupra-mi un bărbat grozav de tare,
Inverșunat, nelegiuit, sălbatec.
La peșteră curînd ne pomenirăm,
Dar nu era în peșteră Ciclopul,
Ci după turmă la pășune grasă.
Intrarăm dar să ne uităm la toate
Mirîndu-ne. Stau coșurile pline
De brînză și gemea întreg oborul
De iezi și miei ce osebite garduri
Ii despărțeau: cei timpurii deoparte,
Cei mijlocii de alta, cei mai tineri
Deosebit. Vedeai apoi cum zărul
Se prelingea din vase, din șiștare,
Din căzi cioplite. Soții mei săracii
Se tot rugau ca să luăm brînzetul
Și să ne 'ntoarcem, ba apoi și turma
De iezi și miei spre nava noastră iute
S'o bărăim și s'apucăm pe mare.

Eu n'ascultai, deși era mai bine
De-i ascultam. Voiam să văd Ciclopul
Și ospeția lui. Dar el, păgînul,
Cu soții mei cumplit avea să fie.
Făcurăm foc atunci, întâiu jertfirăm,
Apoi luînd din caș ne ospătarăm
Și'n peșteră așteptam până ce pică
Și el cu turm' avînd o grea povară
De uscături ca să-și gătească cina.
Cînd le trînti pe-afară, făcu troscot,
De ne cutremurarăm și 'ntr'o clipă
Ne traserăm în fundul văgăunii
In peștera cea largă el își mînă
Mînzările și 'n strungă lasă numai
Berbeci și țapi, afară 'n fața stînii.
Apoi luînd un steiu grozav 'l aruncă
Pe la intrare și o 'nchide, o stîncă
Ce de pe jos mai nu puteau urni-o
Nici douăzeci și două de căruțe
Cu patru roți, oricît ar fi de bune:
Așa era pietroiul pus la ușă.
S'așază el apoi și mulge capre
Și oi pe rînd și le apleacă fetii.
Din lapte jumătate îl încheagă
Și-l strînge în panere împletite,
Cellalt îl pune 'n vase ca să-l iee
Să-l bea pe urmă la gătitul cinei.
Și dupăce grăbit el face asta
Și-aprinde foc, ne vede și ne 'ntreabă:
„Dar cine sînteți voi? De unde bateți
Al mării drum, străinilor? Cu treabă
Veniți la noi sau hoinăriți pe mare
Ca niște hoți ce umblă in poghiazuri
Și-și pun vieața pustiind pe alții?"
Așa ne-a zis și inima de frică
Ne-a înghețat, cînd i-auzirăm glasul
Infricoșat și namila văzurăm.
Dar totuși i-am răspuns: „Venim din Troia,
Sîntem Ahei și drumul rătăcirăm
La 'ntoarcere napoi, fiind sărmanii
Bătuți de vînturi pe genunea mării
Și apucarăm altă cale; așa vru
Pe semne Cel-de-sus. Noi facem parte
Din oastea lui Atride Agamemnon,
De care merse pomină pe lume,
Doar cuceri puternică cetate
Și potopi oștiri nenumărate.
Venirăm să-ți îmbrățișăm genunchii

Ca să ne dai vre-un dar de ospeție
Ori altfel să ne 'mbii cu tot ce-i data
La oaspeți. Teme-te de zei, preabune.
Noi cerem adăpost la tine. Joe
Pe oaspeți și pe rugători răzbună,
El paznicul de oaspeți cumsecade".
La asta nemilos îmi zise dînsul:
„Străinule, nebun ești ori venit-ai
De prea departe, de mă 'nveți să tremur
De zei, să mă feresc de-a lor mînie?
Nu vrem să știm de Joe noi Ciclopii
Și nici de zei, sîntem mai tari ca dînșii,
Nu frica ce-aș avea de dușmănia
Lui Joe, ci doar pofta mea m'ar face
Să cruț pe tine și pe-ai tăi. Dar spune-mi
Pe unde oprit-ai nava? Aici aproape
Ori mai departe, pe la capul țării?
Eu vreau s'o știu". Așa 'ntreba Ciclopul
Și mă 'ncerca, dar n'avea să mă 'nșele
Pe mine încercatul. Și eu una
I-am ticluit: „Neptun, zeul-Cutremur,
Corabia mi-a țăndurit izbind-o
De stîncele din capul țării voastre,
De un colțan, și mi-a 'necat-o vîntul.
Doar eu cu cei de-aici ne mîntuirăm
De moarte amară". Nu-mi răspunse avanul
Nimic, sări cu brațele întinse
La soții mei și apucînd cu laba-i
Dintr'înșii doi, așa-i trînti pe țărnă
Ca niște țînci, de li se scurse 'ndată
Tot creerul stropind pămîntul. Trupul
Le 'mbucăți și-și pregăti ospățul.
Și prinse să-i înghiorțăe ca leul
Crescut pe munți. Mînca deavalma carnea
Și mațele și măduva cu oase.
Iar noi plîngeam văzînd cruzimea asta
Și mînile 'nălțam spre cer cu jale,
Că n'aveam încotro. Dar cînd Ciclopul
Grozava burtă-și ghiftui cu carnea
De oameni și se răcori bînd lapte
Curat, se tolăni în văgăună
Colea 'ntre oi. În sinea mea bărbată
Gîndeam atunci de dînsul să m'apropii
Și dela coapsă sabia-mi tăioasă
Smulgînd, s'o 'nfig în pieptul lui pe unde
Eu dibuiam că 'n prapuri e ficatul
Învăluit. Dar mă struni o teamă:
Pieream și noi aci de moarte crudă,

Că nu puteam dela intrarea 'naltă
Cu mînile să dăm în lături stînca
Ce-o prăvălise el. Și cu suspinuri
Noi așteptam să vie dimineața.
Adouazi cînd zorile de aur
Cu degete trandafirii mijiră,
El foc aprinde, mulge mîndra turmă
Cu toată grija și i-apleacă fetii.
Iar după ce grăbit el face asta,
Înhață încă doi și ospătează.
Apoi ridică steiul dela ușă
Ușor de tot și mînă turma grasă
Din peșteră și iar prăvale steiul
La locul lui cum ai lăsa să cadă
Ușor pe tolba de săgeți capacul.
Cu huet mult Ciclopu 'și mînă turma
La deal pe plaiu. Eu rămăsei în urmă
Și 'n mine chibzuiam ce rău i-aș face
Ca să-mi răzbun pe el, să-mi dea Minerva
Mărire. Unul îmi păru că-i planul
Mai nimerit. În țarc avea Ciclopul
O boată verde de maslin, tăiată
Ca s'o călească' anume și s'o poarte.
Privindu-l noi i-asemănam ciomagul
Cu un catarg dela un vas de marfă
De douăzeci de rînduri de lopeți,
Așa de gros și lung era toiagul.
Am retezat dintrînsul o bucată
Ca de-un brățat și soților am dat-o
S'o netezească. El o neteziră
Și la un capăt eu am țuguiat-o
La focul arzător, apoi călind-o
Am îndosit-o bine subt gunoiul
Ce 'n peșteră zăcea în mari mormane.
Zorii apoi pe soți să tragă sorții,
Să iasă aceia care să cuteze
Cu mine ridicînd să'mplînte parul
În ochiul uriașului, îndată
Ce-adoarme el. S'aleseră cei patru
Ce eu doream să fie aleși și'n urmă
Al cincelea fui eu. Spre sară dînsul
Veni din nou cu oile-i bîrsane
Și le zori spre peștera cea largă.
Nici una n'o lăsă din strung' afară,
Sau doar că bănui ceva ori poate
C'așa vru Dumnezeu. Apoi Ciclopul
Umflînd pietroiu'l pune la intrare,
S'așază atunci și mulge oi și capre

Frumos pe rînd şi le apleacă feţii.
Şi după ce degrabă face asta,
Mai prinde doi şi-şi pregăteşte cina.
Atunci de el m'apropii c'o stacană
De minunat vin negru şi-i zic astfel:
„Poftim şi bea după 'nghiţirea cărnii
De om, să vezi ce vin era la fundul
Corăbiei pierdute. Voiam ţie
Să ţi-l închin, de te 'nduraí de mine
Şi mă lăsai să plec napoi acasă,
Dar tu eşti mînios nevoe mare.
Nemilostive, cum să vie oare
Deacum să caute adăpost la tine
Un om din lumea 'ntreagă? Nu faci bine".
Aşa-i zisei. Primi stacana dînsul
Şi-o deşertă deodată. Tare vesel
Era de-această dulce băutură.
Şi mi-a cerut ca să-i mai dau odată:
„Fii bun, mai dă-mi şi spune-mi cum te cheamă,
Să-ţi dau şi eu un dar de ospeţie,
De care să te bucuri. Că şi ţara
Ciclopilor e darnică şi scoate
Vin bun din struguri mari ce-i creşte ploaia.
Dar asta-i din nectar şi ambrozie".
Şi-i adusei din nou o cupă plină,
De trei ori îi dădui, de trei ori prostul
Goli căuşul. Dar apoi, cînd vinul
I se sui la cap, eu cu blîndeţe
Zisei: „Mă întrebi de lăudatu-mi nume,
Cicloape? Eu ţi-l spun, dar tu drept oaspe
Cinsteşte-mă c'un dar cum ţi-a fost vorba.
Mă cheamă Nimeni. Astfel îmi zic soţii,
Părinţii mei şi oamenii, cu toţii".
Dar el răspunse 'ndată fără suflet:
„Pe Nimeni, după soţii lui, la urmă
Eu l-oiu mînca şi-acesta ţi-o fi darul".
Aşa rostind, el se răstoarnă, cade
Pe spate cu grumazu 'ntors şi somnul
A-tot-domolitor îl domoleşte.
Şi cum e 'ngreuiat de băutură,
Din gură varsă vin, bucăţi de carne.
Atunci eu bag subt spuză multă parul
Şi-l las până să ardă. Dau poruncă
Şi 'mbărbătez pe toţi ai mei tovarăşi,
Ca nu cumva, de frică să dea dosul.
Cînd paru' 'n foc stă gata să s'aprindă,
Măcar că-i verde, şi 'ncepe tare
A se 'nroşi, atunci îl iau din vatră,

M'apropii de Ciclop. Ceilalţi alături
Îmi stau; un zeu curaj nebun ne'nsuflă.
Ai mei înşfacă parul, şi ţuguiul
Il afundară 'n ochiul lui. Eu grabnic
Mă salt în sus şi 'nvîrt. Precum cînd unul
O grindă de corăbii sfredeleşte
Cu sfredelul, ceilalţi de jos uneita
O'nşfacă de-o curea de ambe laturi
Şi repede o mişcă, de se 'nvîrte
Mereu tot sfredelind; aşa şi 'n ochiul
Ciclopului roteam noi arzătorul
Tăciune, de curgea din juru-i sînge.
Se pîrjoliră pleoape şi sprîncene,
Se mistui a ochiului lumină
Şi ochiul sfîrîia din rădăcină.
Precum cînd un fierar, gătind un mare
Topor sau un hîrleţ, în apă rece
Infige fierul ars, călindu-l astfel
Şi oţelindu-l, sfîrîe atunci fierul
Grozav, aşa tot sfîrîia şi ochiul
Ciclopului, cînd răsuceam noi parul.
Şi groaznic el gemu. Boltita stîncă
Vui de glasul lui, iar noi de spaimă
Ne depărtarăm iute. El îşi smulse
Din ochiu ţuguiul ud deatîta sînge.
Şi scos din fire, l-asvîrli departe,
Striga din răsputeri chemînd Ciclopii
Ce 'n peşteri împrejur şi-aveau sălaşul
Pe culmi vîntoase. Glasul auzindu-i,
Ei care dincotro veniră aproape
De peşteră şi 'ndată-l întrebară
Ce-l doare: „Polifem, ce cazna oare
Te face să ţipi astfel peste noapte
De tot ne sperii somnul şi odihna?
Ţi-o fi răpind vr'un om din strungă turma?
Sau te omoară cineva hoţeşte
Ori cu puterea?" Polifem vîrtosul
Aşa le zise: „Nimeni mă omoară
Hoţeşte, dragii mei, nu cu puterea".
Dar i-au răspuns Ciclopii: „Dacă nimeni
Nu-ţi face rău şi silă, cînd eşti singur,
De boala cea de Dumnezeu trimeasă
Nu poţi să fii scutit. Deaceia roagă
Pe tatăl tău Neptun ca să te scape".
Grăind aşa, plecară. Eu în mine
Rîdeam că-i amăgi scornitul nume
Şi gîndul minunat care-mi venise.
Dar tot gemînd şi copleşit de chinuri
Ciclopul dibuind, deia intrare

Ridică stînca şi stînd el în locu-i,
Se întinde apoi cu braţele să prindă
Pe vr'unul care-ar fi eşit cu turma,
Aşa de prost el mă credea pe mine.
Chiteam atunci şi tot cătam un mijloc
Mai potrivit să mîntui de peire
Pe soţii mei, pe mine. Urzeam planuri
Şi gînduri de tot felul, fiind vorba
De viaţă, doar aproape era mare
Primejdie, şi-un gînd mai mult ca toate
Mi se păru mai bun. Erau în turmă
Berbeci lătoşi, puternici, mari şi mîndri
Cu lînă lae. Atunci eu pe tăcute
Berbecii, cîte trei luînd, deolaltă
Ii leg cu mlădioasele curmee
Pe care se culca nelegiuitul
Ciclop. Cel mijlociu purta pe unul
Din noi, iar alţii doi mergeau alături
Ferindu-ne de-o parte şi de alta.
Deci trei berbeci cărau pe cîte unul
Din soţii mei. Dar mai era şi-un altul,
Berbecele voinic, fruntaşul turmei.
Eu l-apucai din spate şi subt burta-i
Miţoasă mă lungii; şi 'ntors subt dînsul,
Eu grap 'aşa mă tot ţineam de blana-i
Cea falnică şi tot răbdam în mine.
Aşa stăturăm şi aşteptam cu jale
Să vie dimineaţa. Iar cînd zorii
Trandafirii în cer se revărsară,
Zoreau atunci berbecii spre păşune,
Iar oile tot behăiau nemulse,
Cu ugerii lor ghiolcură de lapte.
Dar schingiuit de suferinţi cumplite
Stăpînul lor îi pipăia pe spate
Berbecii toţi care-i treceau 'nainte
Stînd oblu. Dar el nu simţi, netotul,
Că ei erau legaţi prin lîna deasă.
In coada turmei o luă spre uşă
Berbecele împovărat de blana-i
Tufoasă şi de mine priceputul:
Dar Polifem îndată şi pe dînsul
Il pipăi şi-i zise: „De ce oare,
Drăguţul meu berbec, tu pleci la urmă
Din peşteră? tu care niciodată
Nu rămîneai de oi, ci tot nainte
Cu paşii mari mergeai să paşti din floarea
Cea moale-a erbii? Şi-ajungeai întâiul
La rîu şi năzuiai 'napoi spre sară

La stăuină cel dintâiu? Acum tu însă
Rămîi de tot în urmă. Ori plîngi ochiul
Stăpînului? Mi-l scoase un nemernic
Cu haita-i de mişei dupăce mintea
Mi-a domolit cu vinul, acel Nimeni
Ce tot nu-l cred scutit acum de moarte.
Hei, dac'ar fi să ai un gînd cu mine
Şi s'ai tu darul vorbei să-mi spui unde
S'o fi ascuns de crunta mea mînie,
Cum creerul din tidva lui izbită
Pe jos l-împroşcam în văgăună!
Mă uşuram atunci de tot amarul
Ce mi-l făcu netrebnicul de Nimeni".
El zice aşa şi-aretelui dă drumul.
Cînd eu mă depărtaiu puţin de strungă,
Intâiu mă desprinseiu de subt berbece,
Pe urmă-i desfăcui şi pe tovarăşi,
Apoi minarăm turm'acela grasă
Şi iute de picior, şi prin coclauri
O tot gonirăm până ce ajungem
La vasul nostru. Mult se bucurară
Tovarăşii că noi scăparăm teferi,
Iar pe ceilalţi cu vaet îi jăliră.

G. Murnu

Cum ține minte!...

— Ce dracu-i asta, frate!—exclamă furios Semen Vasilievici,—sculîndu-se cu zgomot dela biurou, parcă cu fotel cu tot, și izbind condeiul în hîrtia pe care, cu atenție concentrată, scria un raport pentru nu știu ce comisie. Un țipet de copil—violent și sfîșietor—se auzi tocmai din odaia copiilor și, răsunînd din ce în ce mai tare, îl scoase din sărite pe Semen Vasilievici.

— O droae de mueri, și nu-i nici un moment de liniște! Parcă-i tae pe băețel!—răcni Semen Vasilievici în gura mare, eșind în goană din biurou, ca un nebun. Deși avea de făcut numai cinci-șase pași până 'n odaia copiilor, Semen Vasilievici —chiar într'un timp atît de scurt—simți, brusc și exasperant, toată deșărtăciunea vieții lui... până la raportul timp, pe care-l migălea în biurou pentru șase mii de ruble anual. Totul i se părea un non-sens: și raportul, și viața, și casa, și țipătul...— Asta-i familie?—Un non-sens! Conturi dela magazine... cuburi... împletituri... o groază de bani, care intră ca 'ntr'un poloboc fără fund. Și n'au vreme nici măcar să supravegheze un copil..." Fierbînd și clocotind astfel,, intră—cu tunet și cu trăsnet—în odaia copiilor, și strigă:

— Ce-i iadul ăsta?

Soția lui care tocmai se pregătea să plece la teatru cu doamna și domnul Macarov, așteptați să sosească din clipă în clipă... dădaca cu turnura proeminentă, mama-soacra și guvernanta care, auzind țipătul, venise în fugă din odaia de-alături unde dădea lecții,—toate vorbeau fără să le tacă un moment gura, vorbeau tare, neîntrerupt, zgomotos, inspirat... și mult-

mult—de nu puteai înțelege nimic. Toate se îmbulzeau în jurul unui băețel de trei ani, care nici nu se mai vedea din mulțimea de capete aplecate și de turnùri ridicate 'n sus. Aruncînd o privire la înfățișarea furioasă a lui Semen Vasilievici,—ele urmară mai departe să țipe fără întrerupere, căutînd să zmulgă ceva dela copil.

— Lasă-le, lasă-le!... răcnea, în mii de tonuri, mulțimea de femei.

— Is cu-e-le me-le!—țipa, cu desperare, glasul copilului.

Semen Vasilievici venise înfuriat, dar se înfurie și mai tare în fața acestei cruzimi a femeilor care, după părerea lui, se poartă absolut neuman cu copiii. Să-i scoți copilului ceva din mîni, să-ți faci gustul cu toată înverșunata lui opunere, să-l înșeli: „uite zboară păsărica!" și—cînd copilul crede, plîngînd... cînd își ridică căpușorul și-și deschide gurița, căutînd pasărea—să-i vîri în gură o lingură de ritină, să-l înăduși, să-l faci mai-mai să se înece, să-l picilești, inventînd fără mustrare de conștiință o sumedenie de violențe morale pentru o linguriță de ritină!... Ah! Ciuda fierbea înspumată într'însul, mai ales împotriva soției care purta în păr o floare imaculată și care, ca un polițist, smulgea ceva din mînile copilului.

— Ce-i? îl tăeți pe Vasca?—urlă sălbatec Semen Vasilievici.

— Totdeauna răcnești ca un nebun!—exclamă soția, indignată.— A luat cue 'n mînă și nu vrea să le dee drumul... Nici-odată nu vrei să te interesezi...

— De ce dracu' a luat cue?—Da' dumneata ce păzești? Unde-ai fost?

— Am lipsit un moment...—îngînă, timid, dădaca.

— Știu eu ce fac!—zise, supărată, soția—continuînd să tragă de mîna băiatului.—Lasă-le! N'auzi ce-ți spun? Lasă-le!

— Is cu-e-le me-le...

Mama și dădaca îi desfăceau mînile. Semen Vasilievici vru să le ia copilul din mîni,—dar tocmai atunci acesta dădu un urlet înfiorător, pricinuit parcă de-o durere grozavă. De-aceia Semen Vasilievici, în loc să se năpustească asupra femeilor, răcni cu turbare la copil:

— Lasă-le, canalie! Acum să le lași!—și bătu din picior atît de tare și răcni atît de cumplit, că băiatul deschise numai-decît mînile și, țipînd și plîngînd cu sughițuri, opri asupra tatălui său o privire fixă, posomorîtă, adîncă, mirată...

— Ei, poftim! Și-a zgîriat mînuța până la sînge.

— Și nici că vroia să le lese!—se înspăimîntă mama.— Dar asta ce-i?

In celalaltă mînă, se constată că băiatul avea o rotiţă dela piciorul unui scaun.

— Dracu' ştie ce-i! zise cu adînc dispreţ Semen Vasilievici, roş la faţă şi zăpăcit de istoria asta fără noimă. Apoi, ridicînd din umeri, se uită drept în ochii soţiei lui.—Veşnic te lauzi cu iubirea dumitale pentru copii. N'am ce zice: ştii să distrezi copilul! Cue şi rotiţa dela scaun! Numai pe jucării cheltuim o sumedenie de bani,—şi cînd colo: copilul se prăpădeşte după cue! Multă minte mai pui în iubirea dumitale pentru copil.

— Totdeauna ţi-a plăcut să mă jigneşti...—zise soţia, cu ochii plini de lacrimi şi cu o voce de martiră.

— Straşnică ocupaţie: să inventez jigniri pentru dumneata...

Şi Semen Vasilievici,—fără să mai asculte celace spunea soţia, care izbucnise în torente de lacrimi,—eşi din odae, nemai uitîndu-se îndărăt şi trîntind, cu zgomot, uşa. Cu paşi grei şi sonori, soţul intră în biurou. Rupse, mototoli şi aruncă la coş foaia pătată a raportului. Hîrşcîi fotelul pe podele, îl trînti la dreapta şi la stînga; apoi căzu într'însul, trăgîndu-şi şi zburlindu-şi părul încărunţit înainte de vreme.

— Uf, Doamne!—izbucni din inima lui chinuită. Gînduri unul mai întunecat decît altul, îi copleşeau mintea. Mai ales cuele şi rotiţa dela scaun îi dovedeau, până la evidenţă, marele moft care se ascunde în viaţa lui de familie. Nu numai că nimeni nu ştie să distreze copilul, deşi se cheltuesc sute de ruble pe an,—dar băiatul ar fi putut să pună cuiul în gură, ar fi putut să se înece... să moară! Adică pentru ce chestii, mai importante decît supravegherea unui copil, se agită acest furnicar domestic şi cu ce se cheltuesc atîţia şi atîţia bani?

— Şi mai vor unii să închidă Universităţile pentru femei! —zise, cu voce tare, Semen Vasilievici, începînd iarăşi să blesteme totul pe lume.

Copilul se linişti. Dar toţi ai casei sufereau — fiecare cu necazul lui, învinuindu-se unul pe altul, de propria nefericire. Chiar dădaca îşi blestema viaţa şi stăpîna. Iar stăpîna plîngea, cu durere profundă, că-i pedepsită de soartă să trăiască cu un bărbat atît de grobian. Semen Vasilievici vedea lămurit, că toată viaţa lui, toate jertfele pentru binele familiei s'au irosit în praf. După un ceas de frămîntări, nu ajunse la nici o concluzie,—dar nu se putu stăpîni să nu ofteze din nou şi să nu spună: „Uf, Doamne!"

Un clopoţel strident şi vibrant curmă aceste necazuri de familie.

— Au venit Macarovii! Dracu' să-i eie! exclamă Semen Vasilievici, zmulgîndu-şi de pe el surtucul şi jiletca, şi repezindu-se furios după perdeaua lavoarului.

— Au venit Macarovii!—îi zise din uşă soţia, cu glas scăzut.

— Ştiu!—scrîşni Semen Vasilievici şi lovi cu violenţă în piedestalul lavoarului.

După jumătate de ceas, o trăsură cu patru locuri ducea la teatrul Panaev pe Semen Vasilievici, pe nevasta lui şi pe soţii Macarov.

— Vroiam să iau un şal de lînă...

— Da' i cald!.. Şi eu vroiam...

— Am auzit că se amînă reforma zemstvoului.

Astfel, încet-încet, începu discuţia...

*

Adouazi dimineaţă, Semen Vasilievici—deschizînd cu băgare-de-samă uşa dormitorului—trecu în biurou, cu paşi uşori, încălţat cu nişte pantofi moi care nu scîrţîiau şi nu făceau nici cel mai mic zgomot. Acolo se spălă.

In toată casa era linişte, deşi bătuse zece ceasuri. Pe biurou—ultimele numere de gazetă. Aprinzînd o ţigară şi luînd gazetele, Semen Vasilievici se strecură în sufragerie, unde mai mult pentru dînsul era pus samovarul. Atenţia lui pentru telegramele speciale, relative la plecarea împăratului Wilhelm în Austria, fu tulburată de glăsuşorul gingaş al băeţelului de trei ani—care abia-abia ajungea la dînsul din odaia copiilor. De-odată îşi aduse aminte ce fiară fusese eri şi cu cîtă sălbătăcie se năpustise asupra lui Vasca—parc'ar fi vrut să-l nimicească. Glăsuşorul drăgălaş care ciripea mereu,—cum ciripeşte o păsărică în zorii zilei,—îl făcu să lese gazeta de-oparte. Potrivindu-şi şi încingîndu-şi halatul, intră în odaia copiilor.

Băeţelul era îmbrăcat şi pieptănat. Vesel, povestea dadacei ceva foarte complicat. Văzîndu-l, copilul începu iarăşi să se uite la dînsul cu o privire posomorîtă, fixă, mirată... apoi, deodată, se linişti şi tăcu.

— Ei, ce-i, băetanu' tatei?—zise duios Semen Vasilievici, lăsîndu-se pe vîrfurile picioarelor şi mîngîind copilul pe creştet. Dar văzu—şi ştia de ce—că asta nu-i face băiatului nici o impresie.

— Băeţaşu' tatei, dă mînuţa încoace!—zise, şi mai duios încă, Semen Vasilievici. Dar deşi-i spunea şi dădaca: „Dă-o, Vasca! Sărută mai întîiu mîna tatei, apoi dă-i-o!,—Vasca însă de-abia ridică o mînuţă rece şi moale. Apoi se lipi uşor de buzele tătălui său.

— Ia te uită ce bosumflat e!

Luîndu-l cu mînile de subţiori şi scuturîndu-l uşurel,—Semen Vasilievici, cam încurcat, îi spuse cu o voce insinuantă:

— Gîndeşte-te şi tu: ai luat în mînă cue şi te-ai înţepat până la sînge. Ce nu s'ar fi putut întîmpla dacă le-ai fi pus în gură sau le-ai fi înghiţit! Doar ai destule jucării. Ce-ţi mai

trebue porcăria asta? Cue? Rotiţa dela scaun? Mama nu-ţi cumpără jucăreie?...

— Da' mie-mi trebue cuele!—zise, cu încăpăţinare, băiatul.

— Tot îţi mai trebue?

— Tot!

— Ei bine, unde-s cuele? Unde le-ai găsit? Arată-mi-le!

Băiatul se învioră, îl luă pe tatăl-său de mînă şi-l trase după el.

— Hai să-ţi arăt! Le-au ascuns pe dulap.

— Ei, hai, hai!

Semen Vasilievici, puţin aplecat, porni prin coridor în urma copilului şi se opri lîngă dulap. De-asupra era o cutioară: băiatul o arătă cu degetul.

— Iaca! Ia-o! Pune mîna!

— Ei bine, aşa-i. Iată cutioara. Da-da... cue... Ei şi?

— Cum ţine minte!...—nu se putu stăpîni dădaca, îmbujorîndu-se de bucurie.—S'a uitat, unde le-am ascuns. Şi noi care credeam că cine ştie unde le-am pus... Ah, puişorul mamei!

Băiatul îl trase pe tatăl-său de poala halatului şi, inspirat, îi spuse:

— Ciocanul! Ia ciocanul...

— Dar de unde să-l iau, puişorule?

— Vino, vino cu mine!

— Ei-ei-ei, bine. Haidem!

Băiatul îl tîrî pe tatăl-său spre bucătărie.

— Acolo... acolo...

— Ia 'n te uită,—se adresă Semen Vasilievici dădacăi: ştie unde-i ciocanul! Avdotia Petrovna, adă-l, te rog...

Avdotia Petrovna, înveselindu-se fără să ştie de ce, zbură ca furtuna în bucătărie.

— Acuşi are să-ţi aducă Avdotia ciocanul. Ce-ai să faci cu el?

—Trebue s'o baţi în cue...

— Ce să bat? Ce să batem?

— Aceia dela picior... Nu ştii? Rotiţa aceia frumuşică...

— Dela scaun?

— Una rotundă... se învîrteşte...

Dădaca veni în fugă cu ciocanul.

— Avdotia Petrovna,—zise Semen Vasilievici, zîmbind şi bucurîndu-se oarecum,—trebue să găsim rotiţa dela scaun...

— De ce?

— Parcă eu ştiu! Unde-i? Te rog, caută-o!

— Acolo... acolo!—ţipă băiatul, şi mai emoţionat, şi-l trase după el pe Semen Vasilievici.

— Ei, hai, hai!

— Ah, ce iscoadă!—şopti Avdotia Petrovna, clătinînd capul şi minunîndu-se.

— Ei, hai! Arată-mi-o, arată-mi-o! Unde-i rotiţa dela scaun?

Găsiră şi rotiţa. Astfel, toate lucrurile pe care le ceruse băiatul, şi de care eri nu voia să se despartă, se aflau acum la dădacă, la băiat şi la tată...

— Ce mai e de făcut? Iaca şi cue, şi ciocan, şi rotiţa dela piciorul scaunului. Nu eşti un prostuţ? La ce toate astea?

— Trebue s'o baţi la masă!

— Să bat rotiţa?

— Da-da. S'o baţi. Trebue s'o baţi.

— La masă? De ce?

— Trebue!

Băiatul rosti aceste vorbe şi mai-mai să izbucnească în plîns. Semen Vasilievici se grăbi să îndeplinească dorinţa ciudată a copilului. Cînd piciorușul scaunului fu bătut aşa, încît rotiţa rămase eşită înainte la marginea mesei,—tatăl, nedumerit, îl întrebă:

— Aşa?

Băiatul atinse rotiţa cu degetul. Rotiţa se învîrti. Atunci faţa i se lumină, ochii mari i se aprinseră de bucurie,—şi Vasca izbucni, cu voce mare:

— Dădacă! Gata-i! Dă-mi foarfecele. Eu singur am să ţi le ascut.

Semen Vasilievici încă nu înţelese sensul acestor cuvinte,—cînd de-odată dădaca oftă, plesni din palme şi, într'o clipă, pricepu totul.

— Ah, puişorul mamei, puişor! Cum n'a uitat! Ah, drăguţu' de el. L-am pus pe marginea ferestrei,—şi ne uitam la stradă: pe trotuar—un tocilar ascuţea cuţite. Imi zic: Bine-ar fi să vină şi la poarta noastră! Nu tae de loc foarfecele. Ei... tocilarul îşi isprăvi treaba, şi plecă—dar nu spre noi, ci mai departe. Atunci m'am supărat foc şi am bătut cu piciorul în pămînt, prefăcîndu-mă că plîng. Vasca mă apucă de gît şi începu să mă sărute. „Iţi pare rău, dădacă?". Iar eu—sclifosindu-mă: „Imi pare rău.. îmi pare rău! Ce-am să mă fac cu foarfece tocite?" El mă sărută şi-mi luă mînile dela ochi. „Las' că am să ţi le ascut eu! Da... Nu plînge, dădacă! Am să ţi le ascut eu. Ştiu cum. Ai să vezi!"

— Daţi-mi foarfecele!—răcnea copilul în timpul acestei istorisiri, care se isprăvi cu lacrămi şi cu rîs.—Eu am să ţi le ascut! Eu singur am să ţi le ascut!... Se învîrteşte...

— Şi-i o săptămînă de-atunci!...

— N'ai să mai plîngi?—şi băiatul o trăgea de mînecă pe dădacă, tîrînd-o la aparatul lui.—Dă-mi foarfecele!

— Da' n'ai să le poţi ascuţi tu, puişorul tatei!—şopti mişcat Semen Vasilievici, prinzîndu-l pe Vasca, care se şi aşezase la aparat. Il îmbrăţişă şi-l acoperi de sărutări.

*

Cînd se trezi mama lui Vasca, Semen Vasilievici plecase demult de-acasă. Dădaca îi povesti pe larg istoria aceasta, şi o răspovesti— cu mare admiraţie. Cucoana ascultă tot timpul în tăcere... şi, tăcută, bău cafeaua. Dar dupăce dădaca povesti istoria de cîteva ori dela un capăt la altul,—cucoana, cu un aer de nemulţumire, dădu ceaşca goală la o parte şi rezumă astfel chestia:

— Eri urla să-i iau băiatului cuele, iar azi el singur i le vîră 'n mînă. Dar dacă s'o îneca—cine va fi vinovatul? Desigur că tot eu. Aşa se întîmplă totdeauna!...

Amărîtă, oftă... Şi ziua, astfel începută, urmă pe acelaşi ton până 'n sară,—nedreptatea ofensei vădindu-se sistematic, în toate nimicurile...

„Iţi vine să te întinzi jos şi să mori!",—aşa definiră slugile ziua aceia, pregătindu-se de culcare pe la trei noaptea.

(Trad. din ruseşte de M. Sevastos).

Gleb Uspenski

De departe...

De cînd ai scris că vii, gîndesc în urmă
La clipele pe care le desgropi.
De leg vre-un fir, vre-un gînd uitat mi-l curmă
Şi vremea 'ntretăiată curge 'n stropi.

Şi cum, din amintri, văd că-i tot una,
Ce-a fost, cu ce va fi, cu ce-i acum,—
Pari dus demult şi pentru totdeauna...
Pe viaţa mea de azi, e ceaţă, fum.

E toamnă poate. Trece 'n pale vîntul
Şi piere 'n zvon prelung în depărtări,
Infricoşînd, în sufletul meu, cîntul
Unei înebunite disperări.

Pălesc pe rînd icoane dragi. Domneşte
O pace rece 'n ori şi ce amurg.
Şi ca de ghiaţă pacea în juru-mi creşte
Şi ca uitate clipele se scurg.

...Şi totuş, vîntul, cînd şi cînd, aduce
Cenuşa unui vraf uitat de scrum...
De vii, să-i duci aiurea, subt vre-o cruce
C' atîtea cruci stinghere cad pe drum.

Sabina Paulian-Georgescu

Cronica ştiinţifică

Parazitele transmisibile dela cine la om.

Dintre animalele domestice, acela cu care omul vine mai des în contact este cinele, cel mai devotat, inteligent, recunoscător şi simpatic prin calităţile lui sufleteşti.

Acest bun prietin devine un pericol pentru societate cînd este rău îngrijit. Lăsat să hoinărească singur pe străzi, vine în contact cu tot felul de cini părăsiţi, dela care contractează diferite boli parazitare, pe care apoi le transmite şi omului.

Un cine bine spălat, periat şi hrănit la timp, care nu esă singur pe străzi, nu poate contracta decît în mod excepţional boli parazitare. Unii dintre paraziţii cinelui trăesc la suprafaţa corpului, producînd diferite boli de piele, iar alţii trăesc în interiorul corpului: intestin, rinichi, ficat, etc.. Boalele de piele parazitare ale cinelui, de care se poate contagia şi omul, sînt *rapănul* şi *rîia*.

Subt numele vulgar de *rapăn* poporul nostru înţelege două boli deosebite de piele produse de nişte *fungi* (un fel de ciuperci microscopice). Boala produsă de către funga numită *Trichophyton tonsurans* se numeşte în termeni medicali *trichophifie*, iar cea produsă de către funga *Achorion Schoenleini* se numeşte *favus*. Ambele specii sînt transmisibile dela cine la om şi sînt botaniceşte înrudite cu mucegaiul (*Mucor*). Caşi mucegaiul, corpul de vegetaţie este format din filamente ramificate şi şiraguri de spori care se văd la microscop ca şiragurile de mărgele. După cum mucegaiul trăeşte pe materiile vegetale în descompunere, tot aşa şi aceste două specii trăesc şi se desvoltă ramificîndu-se printre celulele epidermale ale pielei, producînd diferite leziuni, iar şiragurile de spori se desvoltă în interiorul firelor de păr distrugîndu-le unul cîte unul până ce pielea rămîne chială.

Trichophyţia apare la cine mai întâiu pe cap apoi pe gît şi pe labe şi se manifestă prin un fel de pete circulare de cu-

loare roş-castanie. Majoritatea părului de pe aceste pete cade distrus de parazite, iar puţinul cit mai rămine, devine creţ şi aţos ca cilţii. Pe aceste pete chele, apar nişte vezicule mici care produc o mincărime grozavă şi sint dureroase. Numărul acestor pete devine din ce în ce mai mare şi apar peste tot corpul.

Favusul constă în nişte cruste în general de culoare galbenă la început, dispuse în un fel de zone circulare de mărimea unei piese de 50 de bani (de argint), care antrenează căderea părului de pe ele. Aceste coji apar mai intâiu în regiunea umbelicală, dar cu timpul se întind peste tot corpul şi răspîndesc un miros care aminteşte mirosul de şoareci, de urină de pisică şi de mucegaiu.

Fig. 1. Capul şi gîtul unei găini atinse de favus.

Dacă omul vine în atingere cu un cine răpănos—fie de trichophiţie, fie de favus,—sporii, adică sămînţa acestor fungi, îndată ce cad pe pielea noastră, încolţesc, dind naştere la filamente care se ramifică printre celulele epidermei producînd trichophiţia sau favusul, după specia de spori cu care ne-am contagiat. De favus se pot contagia uneori dela cine şi păsările domestice (Fig. 1).

Rîia (scabia) cinească este şi ea de două feluri, una produsă ca rîia umană de un acarian microscopic numit *sarcoptes scabiei*—numită *scabia sarcoptică*—şi alta produsă de un alt acarian : *demodex folliculorum*, numită *scabia demodecică*.

Sarcoptes scabiei este un parazit foarte mic, de abia ajunge o lungime de jumătate de milimetru. Forma corpului său aminteşte conturul unei broaşte ţestoase ; pe faţa dorsală a palastronului prezintă numeroşi pori şi ridicături de diferite forme. Masculul presintă la fiecare din cele opt picioare în vîrf cite o ventuză. Femela sapă un fel de galerii în piele, în interiorul cărora se găsesc ouă în diferite faze de desvoltare şi escremente de ale parazitului. În timpul cînd sapă aceste galerii, parazitul irită papilele nervoase şi provoacă o mincărime atît de violentă că e un adevărat supliciu pentru cine.

Rîia sarcoptică apare la început pe cap, bot, împrejurul ochilor şi a urechilor, iar cu timpul se lăţeşte peste tot corpul. Ea se manifestează mai întâiu prin nişte puncte roşii asemănătoare înţepăturilor de purici care nu se pot vedea decît în locurile unde pielea este subţire şi nepigmentată, pe pîntece. În curînd însă aceste puncte roşi sînt înlocuite prin nişte ridicături pe piele, de mărimea unei boabe de linte până la acea a unui bob de ma-

zere. Ele devin veziculoase, crapă şi lasă să curgă un lichid abondent care uscîndu-se formează un fel de coji.

Deşi rîia umană este produsă de o varietate de *sarcoptes scabiei*, care se deosebeşte întru cîtva de varietatea care produce rîia cinească, totuşi aceasta din urmă se transmite uşor dela cine la om prin cohabitaţiune. În Germania în timpul unei epizotii de rîie în anul 1890, sute de persoane au fost contaminate.

A doua formă de rîie cinească este acela produsă de acarianul *Demodex folliculorum*, şi din fericire nu este transmisibilă omului. Acest acarian este şi el foarte mic, cu o aparenţă vermiformă, cu patru perechi de picioare scurte de tot şi articulate. O varietate a lui trăeşte pe omin foliculele piloase ale feţei şi în foliculele de pe nas. El exsită aproape la toţi indivizii, chiar la cei mai curaţi, dar presenţa sanu determină la om nici un accident (nu este patogen).

Fig. 2. - Cine bolnav de rîie demodecică.

La cine însă produce rîia aşa numită *demodecică* sau *foliculară* care este cu mult mai gravă decît forma precedentă (Fig. 2).

* * *

Încă o categorie de paraziţi care trăesc pe suprafaţa corpului la cine sint : *puricii* şi un *fel de păduchi*. Puricii ştim cu toţii că sar de pe cine pe om şi nu numai că sint nişte insecte supărătoare dar sint şi primejdioase, fiindcă în corpul lor trăeşte larva unui vierme intestinal al cinelui (Dipilidium caninum), aşa că copii mici care vin în contact cu cinii, dacă înghit întîmplător purici de pe cini, larva din corpul purecelui se transformă în intestinul copilului în un fel de panglică (*Dipilidium caninum*).

Păduchii de cine sint de două feluri : *Hematopinus pilifer*, care are un cioc ascuţit ca şi păduchele de om, cu care înţeapă şi suge singe, parazit care nu trăeşte pe om—şi o altă categorie de paraziţi care se hrănesc numai cu producţiunile pilifere,

făcînd astfel toaleta cînelui precum este *Trichodectes canis*. Acesta e periculos pentru om ca şi puricele, fiindcă şi în corpul lui trăeşte larva panglicei *Dipilidium caninum* care poate să se desvolte la copii.

* * *

Corpul cînelui mai este parazitat în interior de nenumăraţi viermi. Numai în intestin trăesc vr'o douăsprezece panglici, dintre care patru specii de botriocefal şi opt de tenie, ascorisi, oxiuri, strongilide, trichocefalide şi acantocefali. Rinichiul este parazitat de un vierme—*Eustrongylus gigas*—care ajunge o lungime de un metru, gros ca degetul mic al minei şi colorat roş ca sîngele; inima, de un vierme filiform, subţiat la capetele sale, de culoare albă (*Filaria immitis*); muşchii, de trichină şi linţi (cisticerci); sîngele, de diferite microfilarii şi protozoare, etc..

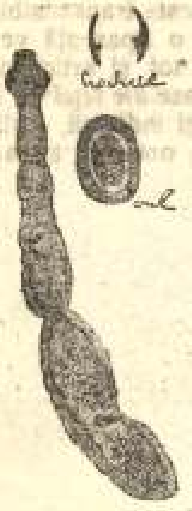

Fig. 3.—*Taenia Echinococus*, mărită la microscop. Ultimul segment este plin cu ouă.

Cînele devine uneori un muzeu ambulant de parazitologie. A descrie toate fiinţele vieţuitoare care parazitează corpul lui ar fi să scriu o carte de parazitologie.

Dintre toţi aceşti viermi, numai următorii trei pot trăi şi în corpul omului: limbricul de cine (Ascaris canis), *dipilidium caninum* şi larvele unei tenii mici (Tenia Echinococus).

1.—*Ascaridul de cine* este cu mult mai mic decît cel de om, el trăeşte în intestinul subţire la cine şi adese ori trece şi în stomac; în cazul acesta el provoacă vărsături şi este eliminat cu materiile expectorate. În intestin ei sînt uneori atît de numeroşi că formează un fel de ghemuri care astupă intestinul şi-l opreşte de a mai funcţiona.

Dacă omul înghite cumva ouăle acestui limbric, embrionii care se află în interiorul lor părăsesc coaja îndată ce au ajuns în intestin, şi devin limbrici. Se cunosc până astăzi vr'o 12 cazuri autentice la om, în apecial la copii, în Anglia, Germania, Statele-Unite, Groenlanda şi Romînia.

2. *Dipilidium caninum* este o panglică lungă de vre-o 30 centimetri. Capul este mic şi prezintă patru ventuze şi un rostru înarmat cu trei sau patru rînduri de croşete în formă de spini de trandafir. Corpul este format din segmente eliptice lipite cap la cap. Ultimele au forma sîmburilor de castravete. Fiecare segment poartă doi pori genitali, unul pe marginea dreaptă şi altul pe cea stîngă. După cum am spus mai sus, larva acestei panglici trăeşte în purice sau în păduchele de cine (trichodectes). Dacă un copil înghite aceste insecte, capătă dipilidium ca şi cînele.

3. *Taenia echinococus* (Fig. 3) este o tenie mică de 2—5 milimetri. Capul ei prezintă 4 ventuze şi un rostru cu 28—50 croşete. Gîtul este foarte scurt, după care urmează trei sau patru segmente, dintre care penultimul conţine organele sexuale iar ultimul conţine aproximativ 500 de ouă. Ea trăeşte în intestin

Fig. 4.— Modul cum se infectează cînele şi omul. Cînele capătă *Taenia Echinococus* după ce s'a hrănit cu viscerele animalelor infectate cu chisturi hidatice: omul şi erbivorele iau chistul hidatic venind în contact direct cu cînele sau prin intermediarul apei de băut şi a legumelor verzi, care au fost stropite cu apă în care se aflau ouă de T. Echinococus.

ţa cine producînd uneori iritaţiuni violente care se manifestă prin simptome de turbare. Nu este atît de periculoasă pentru cine cît este de periculoasă subt forma larvară pentru om şi animalele erbivore. Forma ei larvară este cunoscută la om subt numele de *chist hidatic*, iar la erbivore subt numele *Echinococus veterinorum* (Fig. 4). La rumegătoare şi la porc se găseşte mai cu seamă în ficat şi plămîni, iar la om de obiceiu în ficat.

Ultimul ei segment cînd este expulzat din intestinul cînelui cu materiile fecale, se distruge de intemperii punînd în libertate ouăle care ajung cu praful, fie în apa de băut fie pe diferitele substanţe alimentare. Aceste ouă înghiţite în mod accidental de către om sau de un erbivor, îndată ce ajung în stomac, sucul stomacal le distruge coaja, iar embrionul croşetat este pus în libertate: datorită croşetelor sale pătrunde prin păreţii intestinului în vina porta, de unde este transportat într'un punct oarecare a corpului,—de cele mai multe ori în ficat la erbivore şi în pulmoni. Fixat în organul unde are să se desvolte, embrionul cro-

şetat, pierde croşetele, devine hidropic şi creşte luînd forma veziculară care poate atinge volumul unei portocale; această formă larvară este cunoscută la om subt numele de *chist hidatic* format din doi păreţi: unul extern, cuticular albicios, gros şi stratificat şi unul intern, subţire, granulos (Mai desvoltat a se vedea: *„Parasitismul animal"*.

Un alt parazit al cînelui cu care ne putem infecta este *Pentastomum taenioides*, un acarian lat şi inelat la exterior. Masculul lung de 2 centimetri, femela de 8 la 10 cent. Trăeşte la cîne în fosele nasale. Ouăle ies afară cu mucusul nasal cînd animalul strănută, sau acesta le transmite cu limba cînd linge. Ajungînd pe mîni, sau direct pe substanţele alimentare sau pe ustensilele de care ne servim la mîncare şi băut, pot fi înghiţite. Din ouă ies în stomac embrionii, care au aproape acelaşi formă ca şi adulţii, însă sînt cu mult mai mici (4—6 milimetri); ei traversează păretele tubului digestiv, continuîndu-şi evoluţia în corpul nostru.

*

Dacă ştim că toate aceste parazite pot trece de pe cîne pe om, pot trăi şi în corpul nostru şi pot produce o grămadă de boli periculoase dintre care unele mortale, *sîntem datori* a îngriji de cîni şi a evita contactul cu cinii care nu sînt bine întreţinuţi.

Prof. Dr. N. Leon

* *N. Leon*, Parasitismul animal, „Viaţa Romînească", Iaşi, 1922.

Cronica filologică

— Consideraţiuni generale —

Studiile de filologie, în înţelesul larg al cuvîntului, sînt destul de vechi la noi. Se ştie că literatura romînă modernă a avut ca prolog activitatea filologică (şi istorică) a scriitorilor ardeleni dela sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea. Cu toate acestea publicul mare a rămas aproape totdeauna străin de asemenea preocupări. Mai mult decît atîta. In anumite cercuri filologia este privită cu un zîmbet ironic, care arată lămurit cît de puţină simpatie, ca să nu zic altceva, inspiră strădănuinţele filologilor. Doar pedagogia dacă-i face concurenţă din acest punct de vedere. Şi nu e vorba numai de spirite practice, care în mod firesc se uită cu dispreţ la orice osteneală omenească fără rezultate palpabile imediate.

Care să fie cauza acestei stări de lucruri?

Ca disciplină ştiinţifică în sine, nu cred că filologia are ceva
antipatic. Ba încă, judecînd după unele manifestări în legătură cu
ea, se poate spune contrariul. Cîţi oameni nu s'au apucat de filolo-
gie, dupăce îşi alesese la început altă carieră! Ca să dau un singur
exemplu celebru, voiu cita pe Littré, autorul cunoscutului dicţionar al
limbii franceze, care era medic de meserie. Anumite chestii filolo-
gice exercită asupra profanilor o mare putere de atracţie. Din pro-
prie experienţă ştiu că m'au interesat încă de pe băncile şcolii eti-
mologiile, şi nu atîta descoperirea lor, cît 'regularitatea' cu care cu-
tare cuvînt ieşea, *trebuia* să iasă din prototipul latinesc respectiv.
Pe unii îi cuprinde această simpatie pentru filologie prea tîrziu ca
să-şi mai poată însuşi cunoştinţile trebuincioase unui specialist. Işi
părăsesc totuşi ocupaţiile de mai înainte sau cel puţin le neglijază şi
întreprind cercetări în acest nou domeniu de activitate cu o sîrguinţă
(şi, probabil, o bătae de cap), care ar merita o soartă mai bună. Pa-
siunea oarbă cu care se dedau studiilor filologice ne face de multe
ori să ne gîndim la dragostea tomnatică a unor anumiţi oameni. Sînt
cunoscute cazurile de acest fel, aşa că nu mai este nevoe să le releve.
Nu pot trece însă cu vederea cea mai recentă... victimă a a-
cestei puteri fascinante, exercitată de filologie, fiindcă întîmplarea
îmi pare foarte elocventă în multe privinţi. Un profesor de desen şi

caligrafie, de nu mă inşel, incearcă intr'o broşură, apărută de curind, să reinvie latinismul de odinioară, plecind, se inţelege, dela alte consideraţii: Dacă acum o sută de ani latinitatea cu orice preţ a limbii noastre se impunea pentrucă... eram mititei şi oropsiţi, astăzi situaţia nouă creată de războiu, Rominia mare adică, ne obligă să dovedim popoarelor vecine că numai ele au imprumutat dela noi cuvintele comune limbilor lor şi a noastră, nu şi invers, cum se incăpăţinează incă a crede atiţea răi Romini. Tot acolo ni se dă de veste că pe bazele „principiilor" expuse in broşură autorul a alcătuit un dicţionar al limbii romine, care va face, desigur, epocă.

Dacă filologia in sine nu inspiră totdeauna groază, atunci alta trebue să fie cauza reputaţiei de care se bucură această ştiinţă in ochii publicului nespecialist. Cred că chipul cum s'a făcut la noi filologie a contribuit in cea mai mare măsură la crearea stării de lucruri schiţate mai sus. Până prin anii 70—80 ai veacului trecut cercetările asupra limbii au fost stăpinite de spiritul latinist. Sint cunoscute excesele contra bunului simţ ale filologilor latinişti şi lupta dusă de scriitorii noştri de talent întru apărarea adevăratei limbi romineşti. In asemenea condiţii era natural ca publicul cetitor să vadă in filologi nişte oameni *sui generis*. Cind filologia a inceput să devie mai ştiinţifică, problemele puse erau aşa de numeroase şi de grele, că nimeni nu se gindea la altceva decit la rezolvirea lor. Filologia trebuia astfel să rămie un domeniu de activitate retras de lumea cea mare a cetitorilor. Negreşit că nu se poate face predecesorilor noştri in această materie o vină *din această atitudine a lor de oameni inchişi intr'o disciplină, fără contact cu profanii. Dimpotrivă, li se* cuvine laudă, căci au inţeles ce era necesar de făcut mai intăiu.

Dar cetitorii nespecialişti tot află cite ceva din activitatea filologilor. Neputind pricepe totdeauna fondul, sint impresionaţi de forma studiilor acestora. Mulţimea semnelor de tot soiul intrebuinţate in cercetările filologice şi neexplicate nicăiri pentru simplul motiv că specialiştii le cunosc, dau adesea paginilor unei astfel de lucrări o infăţişare foarte apropiată, pentru chipul de a vedea al laicului, de aceia a inscripţiilor egiptene sau chaldeene. Din cauza asta chiar un cetitor binevoitor se lasă repede de lectura unor studii care-i provoacă nedumerire şi durere de cap.

In acelaşi timp desele polemici intre filologi au contribuit şi ele la renumele nu prea bun al acestora şi deci al ştiinţei lor. Irascibilitatea filologilor este cunoscută şi desigur exagerată, nu numai de acuma. In bună parte această stare sufletească se datoreşte faptului că filologia, ca orice ştiinţă morală, dă personalităţii omeneşti putinţa să se manifeste in cea mai deplină libertate. După cum filosofia este o interpretare mai mult sau mai puţin personală a lumii, iar critica şi istoria literară o interpretare personală a operelor poetice, tot aşa filologia, in inţelesul restrins al cuvintului, interpretează fenomenele aşa numite lingvistice: o apariţie oarecare in viaţa limbilor trebue explicată; cum această explicare variază in mod firesc dela om la om, se inţelege dece aproape fiecare filolog are in multe chestii felul său de a vedea, pe care caută să şi-l susţie faţă de un altul. Personalismul duce totdeauna la neinţelegeri, la polemici, care, după temperament şi imprejurări, pot fi mai vii sau mai domoale. Oricum, ele au o parte destul de insemnată in formarea opiniei oamenilor nespecialişti despre filologi.

Aiurea, cu deosebire in Germania, patria filologiei, publicul cult este destul de bine iniţiat in chestii de natura aceasta. Nu numai

reviste şi ziare publică articole filologice de popularizare, dar există biblioteci răspindite, precum „Aus Natur und Geisteswelt", „Göschen", ş. a., care se adresează specialiştilor, invitindu-i să scrie cărţi pe inţelesul tuturor. Cred că un inceput in această direcţie trebue făcut şi la noi, cu atit mai mult cu cit alte ştiinţe, mai cu samă cele naturale, se pot lăuda cu o serie intreagă de articole, studii, broşuri, etc., care au in vedere in chip special pe profani. Dragostea pentru limbă, înăscută in fiecare dintre noi, ar creşte şi ar căpăta o bază oarecum raţională, conştientă, prin popularizarea unor chestii privitoare la limba romină. In acelaşi timp valoarea filologiei s'ar arăta in adevărata ei lumină şi faţă de celălalt public: s'ar vedea că filologii se ocupă cu lucruri adesea foarte frumoase şi interesante pentru toţi oamenii culţi şi că, prin urmare, munca lor trebue nu numai apreciată, dar şi incurajată. Nimic nu apropie pe oameni intre ei ca studiul limbilor: cine cunoaşte şi cercetează o limbă oarecare nu poate să n'o iubească, pe ea şi pe oamenii care o vorbesc.

Deaceia mi-am pus in gind să public in această revistă, cea mai răspindită din toate, o serie de articole in care să discut pentru cetitorii ei obişnuiţi diferite chestii filologice. Imi dau samă că sarcina-i grea şi că atiţea alţii ar fi mai chemaţi decit mine s'o ia asupra-şi. Avem in momentul de faţă şi mulţi şi buni filologi, aşa că celace-mi propun eu să fac aici va fi, poate, un imbold pentru ceilalţi. Aş fi bucuros să trezesc o emulaţie chiar prin cusururile pe care le-ar vedea unul şi altul in articolele mele.

Un plan hotărit, in sensul că m'aşi fi gindit de mai inainte la *toate* chestiile care mă vor preocupa, nu am incă. In orice caz, pe lingă unele aşa numite principii de limbă, cum ar fi etimologia populară, analogia, izolarea, etc., voiu discuta şi chestii gramaticale propriu zise, de ortografie, nume de localităţi şi de persoane. Citeodată voiu porni dela chipul cum se vorbeşte şi se scrie obişnuit romineşte. Lucruri nouă nu voiu spune, fiindcă nu acesta este scopul intreprinderii de faţă. Imi voiu da insă osteneala să aduc pecit se poate un material mai bogat, adică exemple numeroase. Deaceia previn pe specialişti că voiu renunţa la tot ce alcătueşte forma ştiinţifică a lucrărilor de filologie. In primul rind, nu voiu da bibliografie şi nu voiu face citaţii, voiu lăsa la o parte cu alte cuvinte aşa zisul aparat ştiinţific, care prea adesea chiar in lucrările de specialitate se intrebuinţează mai ales intr'un anumit inţeles al lat. *apparatus* (=pompă, măreţie, decoraţie). Tot aşa nu mă voiu folosi de nici un fel de semne sau caractere tipografice speciale. Din cauza asta se va putea intimpla ca articolele mele să aibă unele lipsuri din punctul de vedere al ştiinţei filologice pure, deşi mă voiu sili ca in ce priveşte fondul să nu neglijez nimic din celace alcătueşte caracterul ştiinţific al filologiei.

O lămurire asupra terminului filologic se impune. In aceste consideraţii generale, precum şi in articolele viitoare, intrebuinţez cuvintul 'filologie' in sensul obişnuit publicului căruia mă adresez. Aşa dar prin filologie inţeleg şi lingvistica. In limbajul specialiştilor primul din aceşti termini denumeşte astăzi adunarea materialului necesar studiilor lingvistice, adică in principal publicarea de texte in aşa numite ediţii critice, pecind lingvistica, intemeindu-se pe acest material, se ocupă de problemele limbii in general, indiferent de timp şi loc. Această diferenţiere intre filolog şi lingvist aduce aminte intrucitva de cea făcută de Odobescu intre anticar şi arheolog.

Inainte de a sfirşi cu această introducere, cred necesar să arăt poziţia limbii noastre faţă de surorile ei, căci va veni vorba cind şi cind şi despre ele. Romina este o limbă neolatină sau romanică, intocmai ca italiana, provensala, franceza, spaniola şi portugheza. La acestea, cunoscute tuturor, sint de adăugat următoarele: 1) dalmata, care s'a vorbit odată pe coastele răsăritene ale Adriaticei (in 1898 a murit cel din urmă vorbitor al acestei limbi), 2) retoromana (sau ladina, cum îi zic Italienii), in Tirol şi Elveţia, 3) sarda, in insula Sardinia, şi 4) catalana, in nord-estul Spaniei, cu Barcelona ca centru principal, limbă asămănătoare mai mult cu dialectele vorbite in sudul Franţei decit cu spaniola. Limba noastră este inrudită mai de aproape cu dalmata şi italiana (in deosebi cu dialectele sudice ale acesteia), lucru uşor de inţeles, dacă ne uităm la poziţia geografică a ţărilor unde se vorbesc ori s'au vorbit aceste limbi. Deaceia ele s'au grupat de către filologi in ramura romanică de est (sau, după impărţirea făcută de Italianul Bartoli, in grupa apenino-balcanică), iar toate celelalte formează impreună ramura romanică de vest (sau, după Bartoli, grupa pireneo-alpinică). Limba romină are apoi mai multe subdiviziuni, adică dialecte: 1) dacoromin (in Dacia), 2) macedoromin, 3) meglenoromin (amindouă in Peninsula Balcanică, afară de părţile nordice ale Bulgariei şi Serbiei, ai căror Romini vorbesc dialectul dacoromin, pentrucă sint emigranţi de peste Dunăre) şi 4) istroromin (in Istria).

I. Iordan

Scrisoare din Franța

— Pascal şi filozofia contimporană —

Franţa sărbătoreşte luna aceasta tricentenarul lui Pascal. Caşi centenarul lui Renan, comemorarea aceasta nu e numai o simplă aniversare. Unele aspecte ale personalităţii morale şi filozofice a lui Pascal fac din el un gînditor modern. Născut într'un secol de dogmatic şi sistematic raţionalism filozofic, de preacodificat şi pedant clasicism literar, Pascal ar fi putut rămînea un mare şi tipic reprezentant al secolului al XVII, cum şi este, în parte, dar numai în parte. Inventivul său geniu ştiinţific ar fi găsit fecundă şi răsplătitoare aplicare în domeniul ştiinţei vremii sale. Pasiunea pe care a nutrit-o, contra voinţei sale, toată viaţa, pentru cultul acestei religii născînde şi miraculosul său instinct pentru forma clasică în expresie, îl destinau să fie un convins credincios al secolului în care a trăit.

Dar soarta a furişat în sufletul acestui mare om şi-un picur de otravă, sau de... balsam binefăcător; după perspectiva din care voim să privim lucrurile. Pascal i-a zis „graţie divină". Această graţie divină trezind în suflet aspiraţii potrivnice tendinţelor pe care le aducea Pascal cu sine la naştere, opune lui Pascal cel natural un Pascal voluntar, care urăşte profund pe cel natural, combătîndu-l toată viaţa. Dar acţiunea graţiei a mai avut ca rezultat de a întregi fizionomia mentală a clasicului cu unele trăsături care nu sînt ale secolului al XVII.

În cele ce urmează vom încerca să desprindem cîteva din aceste trăsături.

Înzestrat fiind de natură cu facultăţi tot atît de puternice pe cît de diverse: inteligenţă profundă şi largă, „esprit de géométrie" şi „esprit de finesse" în acelaşi timp, imaginaţie neasmîmpărată şi extrem de fecundă, diabolică voinţă de a domina— pe alţii şi pe sine însuşi—afecţiuni extraordinar de impetuoase, dorinţa de a excela în toate,—puţini muritori au adus cu ei pe

lume o complexitate sufletească aşa de bogată ca Pascal. In împrejurări mai norocoase — ne gîndim la Goethe—Pascal ar fi fost o fericită întrupare a tipului omenesc ideal. Ar fi putut să fie dacă inteligenţa nu i-ar fi fost chinuită de o prea intensivă conştiinţă a propriilor ei limite, dacă voinţa, in loc să se întoarcă ca un biciu asupra lui însuşi—şi-ar fi cătat victimele în realitatea lumii exterioare, şi dacă imaginaţia nu i-ar fi fost sclava unei sensibilităţi bolnave. Adăugaţi la acestea chinuitorul *dor de infinit* pe care Pascal l-a avut în măsură mai mare decît oricare alt spirit omenesc. Şi acesta, însoţit, ca de o umbră veşnic prezentă, de o tragică conştiinţă a imposibilităţii de a putea îmbrăţişa vreodată infinitul. De aici un sentiment exagerat al mizeriei omeneşti, şi *sentimentul de relativitate al tuturor valorilor*, sentiment pe care în zădar l-am căuta la sistematicii secolului al XVII sau la intelectualiştii sec. XVIII. Iată o trăsătură cu totul modernă a personalităţii morale a lui Pascal. Setea aceasta de nemărginit este, credem, „la faculté maîtresse“ a acestui om mare. Ea explică în mare parte evoluţia religioasă, convertirea, mortificarea şi tot tragicul acestui geniu care s'a combătut pe sine însuşi, sălbatec, toată viaţa.

Pascal, întocmai caşi Tolstoi, a dorit să fie ceiace nu era menit să fie. Intocmai caşi Tolstoi, Pascal a *voit* să fie „creştin“, cînd ambii au adus cu ei în lume grele şi păgîne patimi. Asemenea lui Tolstoi, la sfîrşitul vieţii sale Pascal nu se mai opune Răului, orgoliul său nu va face loc unei cucernice resemnări. Il vom auzi propovăduind, caşi Dostoevski, o mistică evanghelie a Durerii!

Un contimporan al său, mare caşi el, Baruch Spinoza, a avut şi el această neastîmpărată sete de infinit. Dar Baruch Spinoza a fost mai norocos decît Blaise Pascal: a crezut sus şi tare în puterea intelectului nostru de a îmbrăţişa nemărginirea, şi-a crezut naiv şi dogmatic în darul raţiunii omeneşti de a putea privi lumea „sub specie aeternitatis“. Sceptic din naştere şi elev asiduu al lui Montaigne, Pascal e un nihilist în asemănare cu Spinoza. Atitudinea aceasta critică faţă de raţiunea omenească şi faţă de limitele puterilor ei e o altă trăsătură modernă la Pascal.

Conştiinţa limitelor intelectului nostru pe deoparte, neputinţa de a rămînea la Montaigne pe de altă parte—dat fiind temperamentul său—împing geniul inventiv al lui Pascal la o mare descoperire în teoria cunoaşterii. Descoperire pe care nu va şti să o aprecieze decît filozofia post kantiană. Raţiunea, prin propriile ei resurse, nu poate descoperi adevărul şi nici nu poate pătrunde absolutul, crede Pascal. Şi atunci se întreabă dacă sufletul omenesc nu dispune de alte „facultăţi“ care să îndeplinească această funcţiune? Intre altele, iată unul din răspunsurile pe care-l dă Pascal la această chinuitoare întrebare: „Cunoaştem adevărul nu numai cu ajutorul raţiunii ci şi cu *inima* *; astfel cunoaştem primele principii; în zădar încearcă

* Sublinierile sînt ale noastre.

raţionamentul să le combată—el, care nu participă în nici o măsură la elaborarea acestei cunoştinţe... Căci cunoştinţa primelor principii: că există *spaţiu, timp, mişcare, număr*, este mai sigură decît oricare altă cunoştinţă pe care ne-o dau raţionamentele noastre. Raţiunea *trebue* să se sprijinească pe aceste cunoştinţi ale *inimii* şi ale instinctului.... „Les principes se sentent, les propositions se concluent, et le tout avec certitude, quoique par différentes voies“ (Ed. Michaut, p. 420). Termenul inimă ne pare azi straniu, dar aiurea găsim întrebuinţate cuvintele de *natură, credinţă, sentiment*, pentru acelaşi reprezentare. In termeni moderni am zice: *intuiţie*. Această intuiţie, după cum se vede şi din cele de mai sus, nu este un proces psicologic izolat, independent, care s'ar aplica singur şi numai în anumite domenii ale vieţii noastre sufleteşti. Ea *pătrunde, dimpotrivă, toate procesele cunoştinţei*, constituind baza lor necesară. Raţiunea ar zidi pe nisip dacă s'ar lipsi de această indispensabilă bază. Iată o teorie a cunoaşterii cu totul modernă. Nu ştiu întrucît Kant sau Schelling au cunoscut această teorie. Bergson desigur o cunoaşte bine, iar *Edouard Le Roy* o cunoaşte, poate, şi mai bine.

„Noul pozitivism“, cum îi place şcoalei lui Ed. Le Roy, să se numească, se inspiră în parte din Pascal. Capul şcoalei însuşi ne-o mărturiseşte în Revue de Métaphysique din 1901: „Ca filozofie antiintelectualistă, ea îşi are originea în Duns Scot şi în Pascal, se ataşează marilor doctrine mistice, şi e intrarea definitivă a spiritului creştin în domeniul speculaţiunii pure“. Ed. Le Roy e un savant de profesiune care, caşi Pascal, nu vrea restringerea ci lărgirea domeniului cunoaşterii. „Noul pozitivism“ n'a luat fiinţă în capul unor metafizicieni—cu toate că poate să aibă consecinţe metafizice şi morale— ci s'a produs în interiorul ştiinţei înseşi, necesitat de imperioase nevoi ştiinţifice. Şcoala lui Le Roy reia teoria pascaliană a celor trei domenii (determinismul universal, finalitatea şi domeniul libertăţii sau al graţiei), dezvoltînd-o şi precizînd-o, dupăce această teorie mai fusese expusă înainte de Maine de Biran şi de Lachelier. La acesta din urmă, critica cea mai îndrăzneaţă a intelectului sfîrşeşte prin afirmarea legitimităţii actului religios şi moral. Vedem deci că şi prin această teorie „des trois ordres“, Pascal reprezintă o stare de spirit foarte răspîndită în secolul nostru.

Prin aprofundarea procedeelor folosite de raţiunea noastră în funcţiunea cunoaşterii, prin recunoaşterea rolului care-i revine intuiţiei în orice proces epistemologic şi prin întrezărirea posibilităţii unor atitudini diferite ale spiritului, urmărind acelaşi scop de a cunoaşte, Pascal preconizează un ideal: *o lărgire a raţiunii* şi deci a logicei clasice. Adăugarea unui nou capitol la logica lui Aristot: capitolul pe care logicianii zilelor noastre îl vor numi: logica contingentului, logica individualului, a dinamicului. Cu un secol şi jumătate în urmă Hegel, cel

dintâiu, se va strădui să realizeze acest vis al lui Pascal, iar filozofii care vor veni după el, cei dela începutul secolului nostru mai ales, vor continua în această direcţie. Este vorba de a împinge Raţiunea tot mai mult spre înţelegerea individualului, de a se apropia din ce în ce mai mult de sentiment prin raţiune. Şi Pascal viza o analiză a procedeelor „inimii" infinit mai subtilă decît aceia a „geometrilor", dar tot aşa de precisă!

Să mai amintim în trecere că s'a încercat să se facă şi altă apropiere între Hegel şi Pascal. Procedeul logic al lui Pascal se ştie că consistă, cele mai de multe ori, în opunerea a două teze contradictorii, a două adevăruri parţiale şi incomplecte, care sînt conciliate apoi într'o sinteză superioară. Dialectica lui Hegel se foloseşte, „grosso modo", de acelaşi procedeu.

In general, Pascal a schiţat, în linii mari, o filozofie modernă şi foarte izolată în sec. XVII şi al XVIII: a încercat să substitue o *filozofie a sentimentului şi a voinţei* unei filozofii a intelectului pur, şi—cum am văzut—fără să nege drepturile raţiunii, cum susţine d. P. Souday, cu o ironie deplasată, într'un articol al său din „Le Temps" din 28,6 1923, că Pascal vrea să opună o filozofie a „ideilor obscure" unei filozofii a „ideilor clare şi distincte". Iar noi sîntem dispuşi a admite, cu Pascal, că o filozofie a „ideilor obscure" este mai largă, îmbrăţişează o parte mai bogată a realităţii, decît o *filozofie a „ideilor* clare şi distincte" a domnului P. Souday. Şi cu noi e toată psihologia şi teoria cunoaşterii contimporană. Această filozofie delimitînd cu preciziune domeniul ştiinţei salvează totodată necesităţile şi aspiraţiile conştiinţei religioase şi morale.

Inainte de a încheia, cîteva cuvinte despre forma în care se prezintă opera principală a lui Pascal. Fără să fi voit, Pascal şi aici e modern între moderni, prin forma fragmentară în care ne-a lăsat *„Cugetările"*. Moartea l-a surprins înainte de a le fi putut redacta. Voiau să fie o *apologie* a creştinismului. Ediţia Michaut reproduce fidel manuscrisul original. Suprindem astfel gîndul aşa cum s'a desprins din suflet şi cum s'a îmbulzit în condei: spontan, gol, cald. Fiecare cugetare e o poemă lirică. Fraza nervoasă, apăsată, ruptă, deschide perspective fantastice imaginaţiei. Imaginile desprinse brutal din realitate, concrete, individuale, vii, majestoase adeseaori, triviale uneori. Ce modern e aici Pascal şi ce departe e de decalogul clasicismului! Intr'un secol de lirism şi de subiectivism fără cod de pretenţioasă „estetică", „Cugetările" iau aspectul unei opere contimporane. Sufletul dionisiac care zvîcneşte în ele nu putea să nu cucerească pe urmaşii straşnicului creator şi discipol al lui *Zarathustra*.

Iată motivele care ne-au îndemnat să credem că, *în* aceste zile de misticism care renaşte, cînd războiul a trezit în inimi o arzătoare nevoe de a crede, comemorarea lui Pascal nu poate fi numai o aniversare. Ea ar trebui să fie un prilej de trecere

în revistă a valorilor pe care le recunoaşte ca ale sale conştiinţa morală şi filozofică a vremii noastre. Conştiinţă de o exasperantă complexitate: iată cum ne apare conştiinţa contimporanilor noştri. Lăsîndu-se răpită de raţionamentele cochete ale inteligenţei largi şi tolerante ale unui Renan, surprinzîndu-şi expresia unor ascunse aspiraţii ale sale în noua scară de valori a lui Fr. Nietzsche şi ascultînd, în acelaşi timp, cu înţelegătoare simpatie evanghelia resemnării a unui Dostoievski, dorind deci să împace în sine idealuri diverse şi adesea contradictorii, deci inconciliabile,—era lucru firesc ca această conştiinţă să-şi regăsească un intim şi cald colţ din sine însuşi în strigătul de durere al unui Blaise Pascal.

D. D. Roşca

Paris, 28/6 1923.

Recenzii

Otilia Cazimir, *Lumini şi umbre*, Editura „Viaţa Romînească", 1923, Iaşi, Preţul 12 Lei.

In poezia noastră actuală în care modernismul subt formele lui variate (simbolism, expresionism, futurism) e nota predominantă, versurile Otiliei Cazimir, prin substratul lor afectiv ca şi prin forma lor tradiţională, prezintă o fizionomie distinctă.

Bucăţile descriptive, ce evocă diversele aspecte ale peisajului rustic, se disting printr'o remarcabilă precizie picturală:

In luminos şi fin painjeniş
Buratici verzi se apără de soare,—
Smaralde incrustate în frunziş.
(In cring).

Pe-un fir subţire, auriu
Se leagănă subt o glicină,
Un mic painjen străveziu,
O picătură de lumină.
(Viaţă).

Senzaţiile variate sînt intense şi de o deosebită frescheţă:

Pe dealuri, în coapte podgorii
Abia rumenite de soare,
Cu ţipete lungi şi uşoare
Se'ngină, departe, prigorii.
(In livadă)

Işi oglindeşte'n apă luna plină
Tremurătorul talger de lumină.
O pasăre de noapte 'n sboru-i frînt
Trezeşte-un fîşîit uscat de iască.
Deodată vîntul scutură o ghindă
Şi, speriată de pe mal, o broască
Din întuneric sare drept în lună,
Şi-o sfarmă 'n mii de cioburi de oglindă.
(Pîrăul)

Ca şi Alice Călugăru, poeta de un talent distins al cărui glas nu se mai aude, Otilia Cazimir posedă, deşi nu în aceiaşi măsură, un simţ deosebit pentru viaţa obscură ce tresare în erburi şi plante şi se agită vioae în micele fiinţi aquatice, în insecte, în păsările pădurii sau ale lanurilor.

Cele mai suggestive din versurile sale sînt însă acele închinate iubirii.

In bucăţi scurte, în care revine ca un leit motiv imaginea fiinţei iubite:

Ai ochii negri, mincinoşi şi răi...
Fîntînile cu ape moarte-ascund
Pupile negre licărind în fund,
Ce mă atrag spre-adînc,—ca ochii tăi.
(Ochii).

Mă urmăreşti ca pasărea de pradă,
Mă iscodeşti cu ochii reci şi răi,—

cu un accent de o sinceritate şi de o melancolie pătrunzătoare, ea cîntă o dragoste fără de noroc:

Păstrează-mi mîna mea într'ale tale,
Să stăm aşa, alături, amîndoi.
Nu simţi ce singuri am rămas pe lume
Decînd iubirea nu mai e cu noi?

sau reînvie amintirea fericirii pierdute:

E mult de-atunci,—iţi mai aduci aminte?
Era o sară limpede, la munte...
Tăceam, alături: mîna ta, cuminte,
Imi mîngîia şuviţele pe frunte...

Acum stăm iar alături,—şi e sară.
Dar mîna'ţi uită parcă să m'alinte...
O, nu'ntreba ce gînduri mă'nfioară:
Eu n'am uitat, tu nu'ţi aduci aminte.
(Amintire).

Suferinţa poetei e însă resemnată, potolită şi calmă:

Străbunii mei cuminţi ce dorm în sat
In ţărna melancolicei Moldove,
Atîta moştenire mi-au lăsat:
Amarul mut din sufletele lor.
(Atavism)

Cele mai bune din frumoasele quatrene ce încheie volumul, aduc aminte de liedurile lui Heine, cîntărețul neîntrecut al iubirii tinere și nefericite, și sentimentalismul lor e colorat uneori ca și acel al poetului german, de o ușoară nuanță de ironie:

De azi încolo n'o să-l mai iubesc...
Dar cînd îi văd privirile păgîne
Și zîmbetul copilăresc,
Mă jur că n'o să-l mai iubesc,—de mîne.
(Recidivă).

Ironia presupune însă totdeauna simț auto-critic și în versurile sale Otilia Cazimir îl are într'un grad deosebit.

În zădar vom căuta, în lirismul lor, o notă exagerată sau falsă. Oricît de agitată i-ar fi simțirea, ea știe să-și disciplineze cursul și să obțină cu mijloace simple, într'o formă concentrată, un maximum de efect artistic.

Clasică și prețioasă însușire, căci sobrietatea în expresie, e în artă o virtute feminină așa de rară!

În chaosul tumultuos al poeziei noastre în care nu lipsesc glasurile stridente, versurile Otiliei Cazimir aduc ceva din melodia cristalină a unui limpede izvor.

Octav Botez

* * *

I. M. Marinescu, *Petronius, Satyricon* (Traducere în romînește), 1923, București.

Satyricon, romanul în care Petronius, cunoscutul *arbiter elegantiae* din vremea lui Nero, povestește călătoria lui Encolpius, nu este numai o operă literară ci, prin zugrăvirea plastică a societății acelei vremi, este și un monument de istorie socială, culturală. Nu cunoaștem circulația acestui roman în antichitate. Evul mediu, așa de pudic și așa de ascuns în preferințe nebisericești, nu l-a relevat. Știm însă cu cîtă frenezie a fost admirat în secolul al XVIII-lea la curtea electorului de Hanovra. Leibnitz, care a asistat la serbarea aranjată după modelul lui Trimalchion, a rămas extaziat. Sibaritismul curții de Hanovra de pe acea vreme nu contrasta de loc cu orgia romană. Ca oglindă a moravurilor din vremea lui Nero, Satyricon a folosit mult lui Pierre Louis, cînd acesta și-a scris romanul său *Aphrodita*.

Merejkowski l-a avut înaintea ochilor cînd și-a scris *Amurgul zeilor*.

Te întrebi: dorința de a cunoaște moravurile unor vremi demult apuse, în aureola lor de amurg, sau calitățile literare ale operei au atras mai mult? Cartea lui Petronius pune atîtea probleme așa de actuale azi: obscenul și imoralitatea în literatură, considerată ca o decădere sau o rafinare, problema căderii unei civilizații derivînd din desagregarea morală și socială, etc. Este adevărat că Ferrero, discutînd ruina civilizației antice, concepe în mod unilateral, deducînd căderea civilizației romane dela decăderea simțului de autoritate, constatată în prima jumătate a secolului III d. Chr., dar Spengler prevede prăbușirea civilizației europene avînd ochii ațintiți numai la desagregarea socială și morală, cum o vede în zilele noastre.

Romanul lui Petronius, considerat ca dovadă istorică, contrazice proiețiile filosofice ale lui Spengler. Civilizația romană imperială a supraviețuit mult vremii lui Nero și factori de altă natură o vor înmormînta fără prohod tocmai în secolul VI-lea.

Atîtea considerații prin urmare impun să felicităm pe d. I. M. Marinescu că, după textul cel mai verificat filologicește, ne oferă

frumoasa traducere a romanului lui Petronius. Într'o bibliotecă mică, acum cîțiva ani, apărea în traducere romînească numai o parte din acest roman latin, tivită cu părți din romanul lui Pierre Louis. Traducerea Orgiei romane era făcută chiar în forma aceasta hermafrodită, după o traducere modernă. Domnul Marinescu traduce din textul latin dîndu-ne, el însuși fiind poet, o traducere artistică. Textul latin este foarte greu de tradus și altcineva n'ar fi biruit greutățile. Romanul are și părți scrise în versuri. Dl. Marinescu le-a redat la fel. Citez la întîmplare următoarele patru versuri (pag. 81):

De zece ani Troienii cu spaimă și nădejde
Răbdau împresurarea și'n ghicitorul Calchas
Credință îndoioasă și temeri aveau Grecii...
Dar totuși cuvîntase oracolul din Delos.

Și sînt alte versuri care au necesitat poate și mai multă îndemînare; și sînt foarte multe. Nici partea de proză a romanului nu a fost mai ușor de tradus, cerînd mlădieri la diferitele scene care se succed variat. Este o fericire pentru noi că d. Marinescu s'a angajat a da în romînește opera lui Petronius care ar fi eșit schimonosită din alte mîini. Se zice că o operă pierde în traducere. În cazul de față putem afirma fără teama de a putea fi desmințiți că opera lui Petronius n'a pierdut nimic din calitățile ei în traducerea d-lui Marinescu.

I. Minea

* * *

C. Tagliavini, *Gramatica Rumena*, Giulio Groos, Heidelberg. 1923 (*Metodo Gaspey—Otto-Sauer*), pg. XX + 410.

Această gramatică a tînărului filolog din Bologna apare la timp: în Italia fascistă se simte tot mai mult nevoia cunoașterii Orientului european, iar la noi se face tot mai simțită îngrijorarea față de propaganda ostilă pe care au întreprins'o dela o vreme dușmanii noștri.

Și cum această gramatică oferă o bază sigură, o temelie cu hărnicie înălțată a raporturilor noastre cu Italia și invers, vom deduce cît de prețuită va fi noua lucrare.

Am voi să spunem aici tot binele pe care-l merită Tagliavini, ca studios în genere și ca romînist în special: după moartea lui E. G. Parodi dela Florența, el rămîne cel mai indicat succesor al lui la catedra de limba și literatura romînească în Italia.

Cunoaște la perfecție limba și literatura noastră, dela Cronicari până la cei mai noi poeți; posedă vaste cunoștințe în domeniul filologiei romanice și slavistice—are o înăscută ușurință de-a învăța cele mai dificile limbi, dela vechea bulgară până la vorbirea triburilor din Polinesia!

Cu un cuvînt, este o fericire pentru Romîni că un astfel de savant s'a entuziasmat de problemele în legătură cu viața noastră culturală: noi Romînii n'avem decît să profităm de pe urma acestui desinteresat dar statornic și convins entuziasm.

Gramatica de față este prima gramatică a limbii romîne pentru uzul Italienilor [prima, deși ca simple și mediocre încercări ar mai fi cele ale bătrînului Frollo (1869), ale lui Virgil Popescu (1895), și a lui Lovera (1918)]. Ca orice gramatică uzuală, și prezenta este tot o compilație, făcută însă cu atîta abundență de material și cu atîta precizie în formularea regulelor, încît poate rivaliza cu cele mai bune pe care le avem în țară.

Ar fi de făcut anumite rezerve în ce privește oarecare lipsă de coesiune în alcătuirea planului și mai ales—*mai ales*—enormul ma-

terial înțesat cu deasila în cele 400 pagini, tipărite prea mărunt. E prea din cale afară de complicată această „gramatică practică". Mi-e frică să nu se sperie Italienii deschizînd'o și... să renunțe la limba romînă!

Atît că, gramatica de față e făcută în special pentru Universități — singurul loc unde se învață romîna (la cursul de filologie romanică) și pentru Institutele Orientale dela Napoli, Roma, Genova și Torino — unde cartea urmează să fie utilizată tot de specialiști.

Ar mai fi apoi de relevat unele greșeli de tipar și de text, dar acestea privesc mai ales pe editor; și apoi se știe ce înseamnă a tipări texte romînești, redactate de un Italian, tipărite fie chiar și la Heidelberg! Ba chiar — față de gramatica lui Lovera, — lucrarea prezentă poate fi considerată ca cea mai romînească dintre toate gramaticile Metodului Sauer.

Tagliavini este abia la începutul activității sale de filoromîn; are sub tipar, la același editor, o *Antologie a Literaturii Romîne* pentru Italieni — cu o lungă introducere istorico-literară. Iar, în lucru, ne spune că are un complect *Dicționar Italo-Romîn* și *Romîn-Italian*.

Noi trebue să-i încurajăm și să-i ajutăm cu de toate în aceste meritoase contribuții și să-i fim recunoscători că oferă aceste mijloace directe de cunoaștere a culturii noastre, într'o țară de importanța Italiei. Căci de astfel de oameni entuziaști dar și pricepuți în meseria lor avem nevoe în primul rînd pentru legarea (fie și... artificială, silită oarecum) mult căutatelor „raporturi culturale cu Occidentul".

Alex. Marcu

Revista Revistelor

Un romancier al animalelor: Louis Pergaud

Acest scriitor, care a murit în războiu, în primăvara anului 1915, la vîrsta de treizeci și trei de ani, s'a născut în Franche Comté.

Fiu de institutor, cîtva timp a fost și el institutor, apoi funcționar la prefectura Seinei, în biurourile învățămîntului.

A rămas însă totdeauna un rural, care trăește în aer liber, vînează și preferă oricărei societăți acea a animalelor, chiar sălbatice, și înaintea oricărei discuții, tăcerea pădurii.

Pergaud a început prin a publica versuri, în care se simțea influența lui Baudelaire și Rimbaud. Dar rimele lui erau imperfecte și el suporta greu constrîngerea versurilor. Ca prozator însă, cu „istoriile lui de animale", a avut succes. „De Goupil à Margot", publicat în 1910 a obținut premiul Goncourt iar „La revanche du corbeau", „La guerre des boutons" și „Le roman de Miraut, chien de chasse" l-au făcut celebru. Ultimul lui volum „Les rustiques" a fost publicat după războiu.

Într'un studiu curios asupra animalelor, Pergaud șicanează pe La Fontaine. Marele fabulist nu a fost, susține el, un observator exact și meticulos al animalelor și nu a modificat decît prea puțin portretele din fabulele lui Esop.

După Pergaud, părerea comună pe care o avem despre caracterul celor mai multe animale, e convențională și falsă. Pisica, de exemplu, trece drept ipocrită, dar în realitate există tot felul de pisici. Individualitatea se întîlnește pretutindeni în viața animală. Sînt pisici foarte inteligente, unele nebune, poate și geniale. Diferențele dintre ele sînt tot atît de însemnate ca acele dintre oameni.

Sufletul animalelor, după Pergaud, are analogie cu acel omenesc, dar nu lucrează asupra acelorași informații. Pe cînd la oameni, simțul preponderent e vederea, la animale e mirosul și sufletul lor e mai mult olfactiv.

Ceiace atrage pe cetitor, în paginele lui Pergaud, e adevărul. El nu povestește lucruri pe care le-a cetit, ci pe care le-a văzut și așa cum le-a văzut. Pergaud cunoaște și iubește animalele, deși nu e un sentimental.

Vînător, e crud ca orice vînător și ucide adesea animalele, care sînt crude și ele. Natura, așa cum ne-o arată el, e frumoasă și atroce.

Animalele sînt marii amici ai lui Pergaud, dar el zugrăvește uneori și oameni dela țară.

In „La guerre des boutons" poves-

teşte cu un umor grosolan, dar niciodată cinic, lupta epică dintre ştrengarii a două sate vecine iar, „Le roman de Miraut" are ce, erol un cine de vînătoare şi stăpînii lui, un contrabandist şi nevasta acestuia, o femee îndrăcită.

Fără a fi un pesimist care priveşte viaţa numai subt aspectele ei întunecate, Pergaud nu e, fără îndoială, nici un judecător indulgent. El vede pretutindeni ură şi carnaj, inteligenţă care nu poate stăpîni prostia şi mai cu samă războiu.

Il întîlnim în lume, în sat, în pădure, printre animale şi printre oameni. El e o lege a naturii şi atacaţi, fără şovăire şi fără vorbărie, nu ne rămîne decît să ne batem.

(André Beaunier. *Revue des Deux Mondes*, Iunie).

Poezia lui Paul Valéry

Creaţia poetică a lui Valéry se reduce la trei volume. Primul, „Album de vers anciens" cuprinde poemele lui din tinereţă scrise până la 1898, data morţii lui Mallarmé. De atunci, Valéry nu a mai scris poezii până în 1917, cînd a publicat „La jeune Parque". Iar între 1918 şi 1922 a scris poemele intitulate „Charmes".

Primul volum evocă la fiecare pagină, decorul mallarmean şi simbolist, eul pur ca obiect al poeziei pure. Dar mitul lui Narcis nu e tratat sentimental, cum ar fi făcut un elev al lui Baudelaire, un Samain sau Bourget, ci metafizic, în felul unui Leonardo sau Goethe.

„La jeune Parque" trece drept poemul cel mai obscur al poeziei franceze, mult mai obscur decît „L'après midi d'un Faune" al lui Mallarmé. Totuşi, acest poem nu stîrneşte ironia, căci lumea s'a deprins cu Mallarmé şi cu misticul lui cult al poeziei. Apoi în „Le jeune Parque" e un contrast singular, între obscuritatea fondului şi frumuseţa evidentă, extraordinară a versurilor şi a imaginelor, considerate separat. Această strălucire exterioară, vizibilă pentru toţi, dovedeşte existenţa unei inteligibilităţi interioare, a cărei chee o are poetul. „La jeune Parque" e un poem în acelaşi timp fizic, psihologic şi cosmologic. E fizic, fiindcă are ca subiect misterul corpului, mai mult decît al sufletului. E psihologic fiindcă e o sinteză, o intuiţie a vieţii interioare şi e cosmologic fiindcă acest fizic şi psihic nu există, decît în funcţie, de acel mare tot, care e universul.

Impreună cu „Le Satyre" al lui Victor Hugo, „La jeune Parque" e singurul poem metafizic al limbii franceze, poem în care ideia, mişcarea, figurile coincid cu geneza lumii, nu didactic ca la Lucreţiu sau Parmenide, dar din punct de vedere interior, reproducînd prin imagini elanul şi ritmul creaţiei.

Pe cînd accentul poetic se întîlneşte la Parmenide şi Lucreţiu în emoţia omului ce descopere adevărul, în „Le Satyre" şi „La jeune Parque" aceste elemente figurează, numai accesoriu, dar elanul poemului traversînd mediul fizic, psihologic şi metafizic e în realitate un elan cosmic. Creaţia poetică se sforţează să coincidă cu creaţia lumii. In „Le Satyre" acest elan se serveşte de simboluri datorite metafizicei romantismului german, în „La jeune Parque" se simte înrîurirea metafizicei bergsoniene.

Aceasta nu implică fără îndoială o influenţă directă. Hugo nu a citit multe pagini de filozofie propriu zisă, iar Valéry deşi pătruns de spirit filozofic nu a deschis „L'Evolution créatrice". Acordul curios ce există, incepînd cu cartesianismul, între filozofii de profesiune şi scriitori, ce nu i-au cetit, pune o problemă delicată. Trebue să căutăm probabil în unele profunzimi originale, comune filozofiei şi poeziei, o identitate de impulsiune care se traduce printr'o înrudire între ideile uneia şi imaginile celeilalte.

Deasemeni, deşi muzica lăsa indiferent pe Hugo şi ea pasionează pe Valéry, cele două poeme ale lor, pot fi tot atît de bine anexate muzicei ca şi metafizicei.

Motivele din „La jeune Parque" reapar în poemele ce alcătuesc „Charmes", dar într'o lumină mai

clară şi subt un aspect mai obişnuit. Fiecare din ele, poate fi asămănată cu un hieroglif, ce condensează o privire întrebătoare asupra unui mister metafizic.

Deosebirea profundă dintre Valéry şi poeţii romantici se poate vedea, mai cu samă, în poemul „Cimetière marin", una din cele mai celebre bucăţi ale sale.

In poemele lor asupra cimitirelor, un Hugo, Gautier sau Baudelaire exprimă sentimente de groază sau de ironie macabră şi ei au halucinaţia cadavrului sau a scheletului. Meditaţia lui Valéry are dimpotrivă un caracter impersonal, metafizic şi prin stanţele în care combate filozofia imobilităţii a unui Zenon, bergsonian.

Non! non!... Debout! Dans l'ère [successive!
Brisez, mon corps, cette forme [pensive!
Buvez, mon sein, la naissance du [vent!
Une fraicheur, de la mer exhalée,
Me rend mon âme... O puissance [salée,
Courons à l'onde en rejaillir vi-[vant!

Valéry e poetul schimbării şi al mobilităţii veşnice, al sufletului care-şi cîntă victoria, împotriva materiei.

(Albert Thibaudet. *Revue de Paris*, Iunie).

Situaţia actuală a Franţei

Conflictul franco-german, despre care s'a spus, cu drept cuvînt, înainte de războiu că e o luptă internaţională pentru equilibrul mondial, nu a fost rezolvit prin pacea dela Versailles. Germania învinsă e plină de ură, Franţa victorioasă de frică, şi ura şi frica cresc împreună şi se excită una pe alta. Germania e dezarmată, dar Franţa are departamentele ei devastate, în aşa chip, încît Rathenau însuşi a recunoscut că existenţa unui astfel de deşert însamnă persistenţa simbolului urei, ce separă două popoare. Germania sucombă subt greutatea reparaţiilor, pe care nu le poate achita, dar şi Franţa geme la rîndul său apăsată de o datorie formidabilă şi pe cînd rasa germanică e într'o perpetuă creştere, rasa franceză continuă să diminueze şi să facă apel la trupele negre din colonii...

Mecanismul reparaţiilor a apărut din ce în ce mai neproductiv. Nefuncţionarea lui aducea un prejudiciu Franţei, funcţionarea lui produce acelaşi efect, punînd Germania în imposibilitate, primul termen fiind plătit, să achite pe cel următor, ceiace lasă necesităţile Franţei nesatisfăcute. Şi atunci partidul politic la putere în Franţa a profitat de aceasta, pentru a împinge cu violenţă, la vechele proiecte de desmembrare.

Cînd Poincaré, împreună cu colegii săi, majoritatea presei şi clerul francez declară în faţa lumii că ocupînd Ruhrul nu urmăresc decît reparaţiile, ei uită că o bună parte din opinia publică europeană blamează intenţiile franceze şi îş dă prea bine samă de ele.

Franţa e probabil satisfăcută că Germania nu plăteşte şi nu poate plăti suma la care a convenit, ea nu mai caută să rezolve acum o problemă juridică şi economică ci una istorică: Germania trebue distrusă. Şi aceasta, Franţa caută să o demonstreze, prin 2 rapoarte, redactate după ordinul guvernului de d. Dariac, în scopul de a crea o Rhenanie autonomă, subt tutela militară franco-belgiană, absorbind în acelaşi timp teritorul Sarrei. Ea se teme să nu fie în viitor, aruncată în Atlantic de un popor care se înmulţeşte cu o impresionantă regularitate, educînd generaţiile tinere în sentimentul vendettei.

Naţionalismul francez este dar o armă de apărare: a ucide pentru a nu fi ucis. Jacques Bainville în „l'Action Française" o spune cu o admirabilă claritate. Dar politica franceză e într'un contrast violent cu interesele Europei şi ale Italiei. Victor Cambon în „La démocratie nouvelle" nu a exitat să arăte, ceiace însamnă posesiunea Ruhrului de către Franţa. Acest fapt nu e numai o lovitură mortală adusă unităţii şi econo-

miei germane, dar el dă Franței monopolul continental al cărbunelui și ferului și al produselor derivate, necesare siderurgiei. Prin acest mijloc, Franța poate avea monopolul armamentelor și poate fi, cînd va voi, singura putere înarmată în fața celorlalte dezarmate. Un asemenea rezultat ar da Franței o heghemonie continentală efectivă...

Dar dacă Franța e necesară și utilă existenții lumii civilizate, cine ar putea să nege același lucru despre națiunea germană ? Și apoi, chiar din punct de vedere sentimental, se poate admite că pentru a salva viața și averea a patruzeci de milioane Francezi să fie sacrificați șeptezeci de milioane Germani ? Francezii sînt un popor inferior Germanilor din punct de vedere numeric, în plină criză de despopulare și deci, orice s'ar spune, de decadență.

Desigur conduita actuală a Franței și situația gravă care derivă din ea, nu poate fi imputată, numai guvernelor sale. Orice observator imparțial trebue să recunoască că aliații de războiu ai Franței, după ce au profitat de mentalitatea ei, au căutat avantaje particulare și au redus-o la o brutală izolare. Reluarea libertății de acțiune, practicată de America și de Anglia a silit pe aliata lor de eri să ia deciziuni extrem de periculoase. America și Anglia au știut să exploateze în senzul unor interese egoiste această atitudine.

Toate popoarele europene au rămas astfel expuse consecințelor politicei aventuroase și brutale a Franței. Interesul Societății Națiunelor și mai mult încă al Antantei, ar trebui să fie garantarea Franței de orice nou pericol. In același timp, se impune, ca ea să fie convinsă a renunța, la programul său antieuropean.

Izolarea Franței și abținerea Angliei și Americei, nu pot avea ca rezultat pentru Europa, decît distrugerea și dezagregarea.

Inițiativa salvării nu poate veni, decît dela o acțiune simultană a marilor puteri, care trebue să se susțină între ele, ca în drama antică, corul grec...

(Giuseppe Speranzini. Rassegna Nazionale).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Oscar Wilde, *For love of the King.* Methuen, Londra.

„Pentru iubirea Regelui", este o operă inedită a marelui poet englez, un fel de scenario în trei acte. Acțiunea se petrece în Birmania, la palatul regelui Ming-Beng. Regele îmbrăcat în mătăsuri, împodobit cu rubine și smaragde, primește într'una din zile la palatul său pe cei doi ambasadori ai regelui din Ceylan.

Aceștia vin să-i aducă vestea că suveranul lor consimte să-i dea mîna fiicei lui. După recepția oficială, pe la miezul nopții, Ming-Beng ese incognito prin mulțimea adunată împrejurul pagodelor cu flori de aur. In preajma lor erau fete fermecătoare și efebi cu flori la ureche. O frumoasă fecioară, Mah Phru se aruncă la picioarele suveranului și-l imploră s'o iubească. Ming-Beng se supune fără șovăire și se retrag amîndoi în coliba fetei din junglă. In timpul celor doi ani cît a durat iubirea lor, s'au născut în colibă doi copii.

Intr'una din zile, se anunță vasul pe care venea viitoarea regină. Ming-Beng e foarte deprimat, dar n'are ce face și se căsătorește cu princesa. Mah Phru așteaptă mereu pe Ming-Beng și nu-și poate explica de ce întîrzie atîta. L-a așteptat șapte ani. Intr'o zi aude de moartea reginei și abia atunci înțelege totul. Dar regele care n'avea nici'un moștenitor vine și cere pe cei doi fii născuți în colibă.

Mah Phru se revoltă și după ce fiii săi pleacă la împărăție, ea se duce să caute un vrăjitor. Acesta o transformă într'un păun alb foarte grațios pe care-l duce în grădinile regelui. Astfel ea-și poate vedea copiii și e fericită cînd el o desmiardă. Dar regele e atins de o boală mortală. Ea aude doctorii că nu va mai trăi nici o noapte. Atunci scoate un țipăt desnădăjduit. Apare vrăjitorul pe care-l roagă să redea viața regelui ; dar aceasta nu se poate decît cu prețul vieții ei. Mah Phru consimte, căci iubește pe rege și viața ei e fără rost. Vrăjitorul îi dă iar chip de femee. Ea intră în odaia regelui și-l vestește că va trăi. Odată cu redeșteptarea muribundului la viață, Mah Phru moare și cortina cade.

Knut Hamsun, *Au pays des contes* ed. Rieder, Paris.

Marele scriitor norvegian își povestește impresiile din călătoria în Rusia și în Caucazia, făcută înaintea războiului. Hamsun nu diformează realitatea. Cum spune și el, sînt lucruri trăite, pe care le povestește simplu, ca într'o convorbire. Se ghicește o fire sensibilă, capabilă de emoții vii, un spirit puternic și cîteodată primitiv. Este fără îndoială un lucru frumos să te duci, fără a ști rusește, până în adîncul Rusiei, să

le laşi în voia norocului şi a neprevăzutului, să priveşti oamenii şi să încerci să-i înţelegi.

Jean Gaument et Camille Cé, *La grand'route des hommes,* ed. Bernard Grasset, Paris.

Povestea luptei pentru viaţă, aspră şi obscură, a doi tineri ambiţioşi, dar încurcaţi de contingenţe şi de legături familiare şi nevoiţi să-şi cîştige mai întîiu pînea zilnică şi apoi să şi îmbrace visurile în fraze armonioase. Eroii sînt intelectuali lirici, reformatori ai neamului omenesc care la urmă triumfă... Romanul are multe părţi de autobiografie.

Marc Lafargue, *La belle journée,* Librairie de France, Paris.

Volumul este alcătuit din poezii scurte care cîştigă sufletul cetitorului printr'un fel de voioasă prietenie ce se desprinde din ele.

Ritmul versurilor e simplu şi franc. Cităm:

La rivière est toute proche.
Nous mettons le vin au frais
Dans un bassin où la roche
Soutient quelques grands cyprès
Et ces vers je veux les dire
Où, grâce à ton nom, ma lyre
Ne mourra pas tout à fait.

Giovani Papini et Domenico Giuliotti, *Dizionario dell'Omo Salvatico,* ed. Vallecchi, Florenţa.

„Dicţionarul omului sălbatec", din care primul volum cuprinde literele A şi B, este conceput în felul „Dicţionarului filozofic" al lui Voltaire, dar într'un spirit fundamental opus: tonul şi stilul amintesc pe Veuillot, Barbey d'Aurévilly şi Léon Bloy.

Conţinutul dicţionarului, afară de cîteva puncte de doctrină, este strict italian şi vrea să fie o satiră a societăţii italiene atee şi laice, a Italiei lui Giolitti. Sînt totuşi unele lucruri în această carte, care ar plăcea şi ar interesa pe orice fel de cetitor. Iată de pildă articolul despre Barrès: Barrès Maurice (1862).—Scriitor francez tizibil, mai mult enervat decît nervos, mai mult pozeur decît gînditor: el a inventat prețiozitatea energiei. A descoperit masturbaţia intelectuală numită cultul eului, dar s'a convertit în urmă pentru cultul morţilor: fie că a descoperit, tot scormonind în *eul* său, umbra strămoşilor, fie că a recunoscut în propia sa persoană un defunct precoce. Apără bisericile fără a fi catolic şi invoacă tradiţia rămînînd republican.

Acum în urmă, ne mai ştiind cărui sfînt să se închine, a scris un roman aproape oriental şi a descoperit religiozitatea lui Renan.

TEATRU

Luigi Pirandello, *Vestire gli ignudi,* (comedie în trei acte) ed. Bemporad, Florenţa.

„A îmbrăca pe cei goi", una din cele din urmă lucrări de teatru a lui Pirandello, a fost jucată cu succes anul trecut în Italia.

Marele scriitor sicilian arată în „Vestire gli ignudi" voinţa neputincioasă a omului de a eşi din propria lui viaţă.

O fată, Ersilia Drei, a fost găsită aproape moartă pe o bancă într'o grădină din Roma. Dusă la spital, ea mărturiseşte că s'a sinucis din desnădejde. E vară, ziarele n'au material, reporterii aleargă la patul bolnavei care le spune povestea ei: a fost părăsită de logodnic, locotenentul de marină Laspiga; a plecat atunci la Smirna ca guvernantă a fetiţei consulului Italiei: fetiţa a căzut printr'un accident de pe o terasă şi a murit; Ersilia a fost concediată şi întorcîndu-se la Roma, pentru a scăpa de mizerie, s'a otrăvit.

Intregul oraş este mişcat de această poveste. Ersilia, împotriva aşteptărilor, se vindecă şi bătrînul romancier Ludovic Nota o primeşte la el ca pe fiica lui.

Dar puţin cîte puţin, personalitatea simpatică pe care şi-a atribuit-o Ersilia atunci cînd se credea în preajma morţii, va fi distrusă. Ea a minţit, pentru a lăsa celor care o îngrijeau o amintire frumoasă. Locotenentul Laspiga nu era logodnicul ci amantul ei şi o părăsise tocmai ca să se căsătorească. Logodnica cea adevărată, aflînd din jurnale purtarea viitorului ei soţ, rupe cu el şi îi cere să ia pe Ersilia. Ersilia a fost amanta consulului din Smirna şi fetiţa a căzut fiind părăsită în timpul unei întîlniri cu el. Femeia consulului, care şi-a surprins bărbatul cu Ersilia, a alungat-o din casă. Rînd pe rînd, locotenentul de marină, consulul vin să-i ceară Ersiliei să „reintre în viaţa ei", să fie din nou a lor. Pentru a scăpa desminţirii pe care viaţa o dă povestirii ei, Ersilia se sinucide din nou şi moare după ce explică pentru ce a minţit:... „Am vrut să am un veşmînt frumos la moarte, cel mai frumos, acela care a fost visul meu, şi care, şi el mi-a fost smuls numaidecît. Am vrut să mă îmbrac în logodnică, dar numai ca să mor, ca să mor, aşa, ca să mă plîngă şi pe mine puţin—numai atît. Ei bine, nu, nu. N'am putut să îmbrac veşmîntul acesta! Mi-a fost sfîşiat, smuls de pe mine! Nu! Să mor goală! descoperită, umilită, dispreţuită! S'a 'nplinit: sînteţi mulţumiţi? Plecaţi, acum, plecaţi. Lăsaţi-mă să mor în tăcere: goală"

Gustave Fréjaville, *Au Music Hall,* ed. du „Monde Nouveau", Paris.

Music-hall-ul este urmaş al cafeurilor „chantante" dela mijlocul veacului trecut; cafeul chantant a devenit „Café concert", apoi şi-a adăogat elemente de spectacol împrumutate dela circ, din bîlciu şi dela baletul de operă. Acum, el are estetica lui particulară, care nu cere aproape nimic dela natură, ci îşi găseşte cele mai bune resurse în imaginaţie, fantasmagorie şi excentricitate.

Autorul ne iniţiază în viaţa de muncă regulată şi metodică a jongleurilor, gimnasticilor, acrobaţilor, obişnuiţi încă din copilărie să se joace cu legile naturale. Ne povesteşte, cu simpatie, viaţa lor obositoare, rătăcitoare, respectul lor pentru tradiţiile familiale; căci te naşti artist de circ sau de music-hall,—dacă nu, n'ai ce căuta în această meserie.

FILOZOFIE

Emmanuel Berl, *Recherche sur la nature de l'Amour.* ed. Plon, Paris.

Psihologul trebue să părăsească repede iluziile cauzalităţii şi să intre cu hotărîre în labirintul amorului viu, exprimat prin anumite stări concrete raportate la anumite persoane, labirint în care viaţa însăşi a sentimentului îi va sluji de fir conducător.

Amorul are trei forme sau aspecte esenţiale. Mai întîiu este amorul dinamic, „la force qui va", principiu de mobilitate, de fapte şi de nesaţ al stărilor sentimentale.

Apoi este amorul intuitiv, principiu de imobilitate şi renunţare-experienţa imediată a unei realităţi transcendente. Intuiţia iubirii se aseamănă cu intuiţia mistică. Sentimentul mistic este forma pură a oricărei iubiri. De aceia al treilea aspect al amorului, starea de fuziune sentimentală, momentul divin în care se confundă eul şi non-eul, apare ca un extaz mistic.

Autorul măsoară, în pagini deosebit de interesante, atletismul spiritual pe care îl presupune, la mistici, menţinerea echilibrului religios între curentele divergente ale iubirii.

ISTORIE

Frederic C. Conybeare, *Russian Dissenters,* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Autorul expune istoria ereticilor din Rusia. In capitolul întîiu enumără evenimentele istorice care trebuiau să dea naştere fatal unor schisme. In capitolul al doilea este descrisă ruptura raskolnicilor de Biserica ortodoxă, după excomunicarea lor din 1667. Capitolul al treilea arată pe rascolnici în lupta cu diferite persecuţii: unii dintre ei pleacă şi se stabilesc în alte ţări. In capitolul IV şi V găsim informaţiuni despre „*bezpopovtsy*", sectă care nu recunoaşte pe preoţi. Ultimul capitol se ocupă cu organizarea „raskolului", cu situaţia lui legală şi încearcă să stabilească numărul aderenţilor.

Partea a doua a lucrării e consacrată sectelor raţionaliste din sudul Rusiei, *dukhobortsy, molokani, comunişti, stundistes* şi al-

lor secte mai puțin importante. Partea a treia vorbește despre *klisty* și *skopsy*.

Marc Pincherle, *Les violonistes, compositeurs et virtuoses*, ed. Laurens, Paris.

Istoria executanților și a muzicii lor. Autorul arată apoi originile și transformările succesive ale instrumentului cu coarde care a devenit, în cursul vremii, vioara modernă.

POLITICĂ

B. W. von Bülow, *Die Krisis*, Deutsche Verlagsgeselschaft für Politik und Geschichte, Berlin.

Lucrarea fostului cancelar german asupra originelor războiului a apărut în a treia ediție, revăzută și mărită. Von Bülow vrea să ajute pe profani, orientîndu-i printre mulțimea documentelor apărute. Nu vrea, spune el, să adaoge o nouă interpretare pe lîngă cele cinci-șase de până acum. Arată că responsabilitatea politică nu este absolută ci relativă. Este cartea unui diplomat abil.

R. Hofmann, *Interdépendance*, Contribution d'un neutre à la reconstruction en Europe, „Spes", Lausanne.

Ideia centrală a lucrării cuprinde afirmația că reconstrucția nu poate fi făcută numai de țările interesate direct, ci în virtutea interdependenței care ne leagă pe toți, toate țările trebue să colaboreze la această grea sarcină.

Autorul arată cu date statistice că țările cele mai pacifiste depind, în privința subzistențelor, de alte țări și că țările care pot tinde către independența economică, ca Germania dinainte de războiu, au gusturi de cucerire și heghemonie. Patima cu care țările caută astăzi să aibă o economie națională complectă și autonomă, pregătește o eră nesfîrșită de conflicte.

Roger H. Soltan, *The World of to day. French parties and politics*, Humphrey Milford, Oxford University Press, London.

Cartea cuprinde: o analiză a constituției franceze dela 1875 așa cum s'a deformat într'o jumătate de secol. 2. Problemele administrației publice, a cărei istorie este simplificată și redusă la două etape esențiale: centralizarea napoleoniană și încercările actuale de descentralizare și regionalism. 3. Evoluția partidelor politice subt a treia Republică. Autorul distinge trei perioade: una de formație între 1877 și 1899, alta de guverne radicale dela 1899 la 1914 și a treia dela 1914 până azi. 4. Valoarea comparativă a diferitelor partide politice actuale.

ECONOMIE

F. Eulenburg, *Weltwirtschaftliche Solidarität der Völker*, L. Simion Nacht, Berlin.

Problema relațiunilor internaționale oscilează între doi poli: lupta între popoare pentru cucerirea pieței mondiale, și solidaritatea economică dintre ele. După marele războiu soluția violenței pare a fi triumfat din nou, pe cînd înainte de 1914 înțelegerea se stabilea pe cale pașnică. Astăzi mai mult ca niciodată este o greșală a urmări să ridici bariere economice între națiuni. Ele sînt toate solidare pentru prosperitatea lor în ciuda tuturor motivelor de ură.

FOLKLOR

Mrs Rafy, *Folk-Tales of the Khasis*, ed. Macmilan, Londra.

„Poveștile populare ale Khasilor" muntenii din Assam, sînt legende etiologice, explicative ale unui fenomen natural cum ar fi de pildă petele din lună, obiceiurile animalelor, etc.

Alte povestiri vorbesc despre divinitățile locale sau explică particularitățile unor culturi. În această serie intră ciudata povestire intitulată „Cartea pierdută": Pe măsură ce s'au înmulțit oamenii, ei au uitat regulele adevăratei credințe, așa cum cereau divinitățile. Pentru a stabili o reformă necesară, un Khasi și un Străin, al căror nume nu-i cunoscut, s'au dus pe un munte înalt unde trăia pe atunci Dumnezeul suprem. Timp de trei zile și trei

nopți el le arătă bunele învățături, pe urmă le dădu la fiecare cîte o Carte unde sta scrisă Legea sfîntă. Pe cînd se întorceau, aleșii întîlniră un fluviu mare, aproape uscat cînd ajunseseră ei, devenise deodată umflat și furios. Nevoiți să treacă înnot, Khasi-ul puse Cartea între dinți, iar străinul, care avea un păr lung, o legă în cîteva șuvițe și o puse pe creștetul capului. El ajunse pe celalt mal fără să fi udat Cartea și se duse la ai lui, nu se știe unde. Dar Khasi-ul, neputînd să răsufle, se lăsase de mai multe ori la fund, și cartea se sfărîmițase. Atunci Khasi-ul se întoarse înapoi pe munte. Dar dumnezeul suprem se ridicase la cer. Khasi-ul se întoarse deci în satul său cu mînile goale. Și avînd o bună ținere de minte, el recită adunării poporului învățăturile lui Dumnezeu. De-atunci, neamul Khasi își execută riturile după tradiția orală pe care o au dela strămoși, pe cînd străinii se conduc după Carte.

Legenda aceasta, fără a fi numaidecît o adaptare după povestea biblică relativă la tablele lui Moise, prezintă un deosebit interes pentru specialiști.

Toate povestirile publicate de d-na Rafy sînt precedate de o introducere care le așează în mediul mental și social al poporului dela care sînt culese.

MEDICINĂ

Dr. Paul Hartenberg, *Les psychonévroses anxieuses et leur traitement*, ed. Félix Alcan, Paris.

Nevropatul „neliniștit" se deosebește de astenici, hiperstenici și isterici.

„Neliniștiții" sînt caracterizați prin existența unei emotivități exagerate, fie survenind în mod episodic prin accese intermitente, fie perzistînd ca o stare durabilă și care dă bolnavilor care sînt atinși de ea o fizionomie particulară și moduri speciale de reacțiune".

Autorul, după ce analizează mecanismul fiziologic al neliniștei normale și morbide, descrie, sprijinindu-se pe numeroase observații clinice, deosebitele tipuri de psihonevroze „anxioase". Insistă în special asupra studiului obsesiei, cercetîndu-i pe rînd cauzele, caracterele, urmările, complicațiile. La capitolul observațiilor clinice găsim o interesantă colecție de cazuri suprinzătoare prin exagerările ciudate la care ajung bolnavii tiranizați de o obsesie.

Cea din urmă parte a volumului e consacrată tratamentului. Autorul expune regulele de terapeutică și procedeele cele mai eficace pentru stăpînirea acestor accidente nervoase.

BIBLIOGRAFIE

M. Sadoveanu, *Povestiri,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 25 lei.

Emil Serghie și M. Sturdza, *Poeme,* Tip. „Viața Romînească", 1923, Iași.

Mihail Manoilescu, *Neoliberalismul,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 6 lei.

Vasile Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București.

Dr. Zenovie Pîclișanu, *Luptele politice ale Romînilor ardeleni din anii 1790 - 1792,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București.

V. Alecsandri, *Sînziana și Pepelea,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 10 lei.

I. Slavici, *Cel din urmă armaș* (Roman). Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 70 lei.

G. Bănea, *Dicționar italian-romîn,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 40 lei.

Luigi Chiarelli, *Masca și obrazul* (Grotescă în trei acte), Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 30 lei.

Ștefan I. Nenițescu, *Trei Mistere,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 25 lei.

Dr. Gr. Antipa, *Paralizia generală progresivă a economiei naționale și remedierea ei,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 12 lei.

Dimitrie Gusti, *Partidul politic,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 6 lei.

G. Tașcă, *Liberalismul economic,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 5 lei.

C. Rădulescu-Motru, *Concepția conservatoare și progresul,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 5 lei.

Prof. N. Leon, *Fauna cadavrelor din Romînia,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București.

Ioan Bianu, *Pomenirea Donatorilor Academiei Române,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 15 lei.

V. Madgearu, *Doctrina țărănistă,* Edit. „Cultura Națională", 1923, București, Prețul 6 lei.

Gustave Flaubert, *Doamna Bovary,* Trad. de Ludovic Dauș, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 30 lei.

La Fontaine, *Fabule,* Trad. de D. Anghel și St. O. Iosif, Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 20 lei.

Maria Montissori, *Autoeducațiunea în școalele elementare,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 30 lei.

I. L. Caragiale, *Novele, Povestiri,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 20 lei,

Marin N. Biciulescu, *Desenul și modelajul la copii,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 40 lei.

Dr. M. Căhănescu, *Cura de Karlsbad, Edit.* Edit. „Cartea Romînească", 192?, București, Prețul 8 lei.

Zamfir Arbore. *In temnițele rusești,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Anton Pann, *Nastratin Hogea,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

Ion Adam, *Glume și taclale țărănești,* Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească, 1923, București, Prețul 2 lei.

Vasile Sadoveanu, *Răsadnița și plantele din răsad,* Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

C. Motaș, *Viața în adîncul mărilor,* Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 2 lei.

I. Simionescu, *Soarele și luna,* Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

Ioan Stroe, *Două vieți,* Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

E. de Amicis, *Constantinopolul,* (Trad. de N. Pandelea), Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei

C. Flammarion, *Cataclismul în Martinica,* (Trad. de Victor Anestin), Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

Guy de Maupasant, *Cei dintăi fulgi.* Trad. de N. N. Beldiceanu, Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

Ioan Slavici, *Spiru Călin,* Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 3 lei.

Ion Simionescu, *Din tainele florilor,* „Bibl. de popularizare a științii", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 8.50 lei.

Ion Simionescu, *Petrolul,* „Bibl. de popularizare a științei", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 5 lei.

Ion Simionescu, *Lecturi geologice,* „Bibl. de popularizare a științii", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 6.50 lei.

Ion Simionescu, *Lecturi zoologice,* „Bibl. de popularizare a științei", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 8 lei.

Ion Simionescu, *Reptilele și batracienele din Romînia,* „Bibl. de popularizare a științei", Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 6 lei.

Gheorghe Bengescu, *Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea,* cu răspuns de N. Iorga, Edit. „Academia Romînă", 1923, București.

Dr. Zenovie Pîclișanu, *„Teologul" Vlădicilor uniți,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.

Dr. Gr. Antipa, *Organizarea muzeelor în Romînia,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.

Dr. V. Babeș, *Louis Pasteur,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.

V. Babeș, *Prevenirea și combaterea meningitei cerebrospinale,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.

Dr. Iacob Radu, *Manuscriptele bibliotecii episcopiei greco-catolice romîne din Oradea-Mare,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.

Teodor V. Stefanelli, *Cădastru și cărți tabulare,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.

Prof. N. Leon, *Fauna cadavrelor din Romînia,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.

V. Babeș, *Cercetări și considerațiuni asupra apendicitei,* Edit. „Academia Romînă, 1923, București.

Dr. Ar. Grădinescu, *Extracția și acțiunea fiziologică a principiilor active de Bryonia Albă asupra inimii și circulațiunii,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.
E. Bădărău, *Despre valoarea absolută a dublei refracții electrice,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.
Anale (Tomul XLII.— Ședințele din 1921 -1922), Edit. „Academia Romînă", 1923, București.
Gl. Scarlat Panaitescu, *Știința fortificației,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.
I. C. Negruzzi, *Ioan Bogdan, A. Vlăhuță, A. Xenopol și manuscrisele lor,* Edit. „Academia Romînă", 1923. București.
I. C. Negruzzi, *Autografe Romîne,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.
Andrei Rădulescu, *Pravilistul Flechtenmacher,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.
Dr. G. Marinescu, *Hipnotismul din punct de vedere terapeutic și medico-legal,* Edit. „Academia Romînă", 1923, București.
Ion Sin-Giorgiu, *Rodul sufletului* (Poeme), Edit. „Ramuri", 1923, București, Prețul 20 lei.
Darea de samă a bibliotecii populare „I. G. Bibicescu" (1 April—31 Dec. 1922), Tip. „Ramuri", 1923, Turnu-Severin.
E. C. Decusară, *Reforma legislațiunii noastre penale. I.-Codul penal,* Edit. „Ramuri", 1923, Craiova, Prețul 20 lei.
Aida Vrioni, *Rătăcire* (Roman social), Edit. „Adevărul" S. A. 1923,București, Prețul 30 lei.
Marcel Olin, *Viața de student,* Inst. „Lucia", 1923, București.
Ștefan Ciobanu, *Cultura romînească în Basarabia subt stăpînirea rusă,* Edit. „Asociației Uniunea culturală Bisericească din Chișinău", 1923, Chișinău.
Ion Sin-Giorgiu, *Masca,* Edit. „Poesis", 1923, București, Prețul 15 lei.
G. Giurgea, *Esquisse d'une conception de vie pour les temps qui viennent,* Libr. J. Vrin, 1923, Paris, Prix 7 fr..
Anuarul școalei Normale de băeți din Deva, Tip. „Libertatea", 1923, Orăștie.
Anuarul III al Liceului „Moise Nicoară" din Arad pe anul 1921—1923, Tip. „Concordia", 1923, Arad.
I. Simionescu, *Lecturi botanice,* Bibl. de popularizare a Științei, Edit. „Casa Școalelor", 1923. București, Prețul 6.50 lei.
I. Găvănescul, *La o răspîntie a istoriei naționale,* Tip. „Lumina Moldovei", 1923, Iași, Prețul 15 lei.
André-Raoul Théodoresco, *La théorie de la condition potestative dans les contrats à titre onéreux en droit français,* Edit. Jouve et C-nie, 1923, Paris.
Pierre Louys, *O voluptate nouă* (Subt îngrijirea d-lor S. Rivain și Horia Verzeanu), Tip. „Curierul Judiciar", 1923, București, Prețul 5 lei.
J. M. Nor, *Christ Mesia ebreesc,* Tip. „Romînia Nouă", 1923, București, Prețul 10 lei.
Darea de samă și bilanțele pe anii 1914 -1921, Tipării de Ministerul Sănătății Publice, Muncii și Ocrotirilor Sociale (Asociația Patronală), 1923, București.
Onisifor Ghibu, *Necesitatea revizuirii radicale a situației confesiunilor din Transilvania,* Tip. Națională, 1923, Cluj, Prețul 10 lei.
P. Trișcă, *Les Médecins sociologues et Hommes d'état,* Libr. Félix Alcan, 1923, Paris, Prix 10 fr..
Dr. Egon Hajek, *Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckestein,* Verlag dis Sudosteuropaischen Forschungsinstituts, 1923, Sibiu, Pr. 40 lei.
I. Neagu-Negulescu, *Arimania sau Țară Bunei Înțelegeri,* Bibl. Sociologică, 1923, București, Prețul 15 lei.

A 3-a dare de seamă pe exercițiul 1922 a Soc. „Prevederea", Tip. „Dunărea", 1923, Brăila.
Contesa Calomira de Cimara, *Psaltirea lui David* (Tălmăcită după textul biblic), Tip. „Lumina Moldovei", 1923, Iași, Prețul 50 lei.
Dr. Nicolae Tcaciuc, *Istoria literaturii romîne,* „Cooperativa de editură", 1923, Cernăuți, Prețul 12 lei.
Șaina Salzberger, *Un răspuns întîrziat la calomnii învechite,* Tip. „Concurența", 1923, Botoșani, Prețul 25 lei.
Darea de seamă a Băncii Comerciale Naționale, Tip. Isidor Wiegler, 1923, Cernăuți.
Jean G. Dava, *Un om căruia i-a fost foame,* Tip. „Învățătorul romîn", 1923, București, Prețul 30 lei.

La Nouvelle Revue Française, 1-er Mai—117; *Revue internationale du travail,* No. 4—5; *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations,* No. 5; *Viața Agricolă,* No. 9; *Furnica,* No. 8—10; *Junimea literară,* No. 4—5; *Țara noastră,* No. 19 26; *Culisele,* No. 7—8; *Ramuri,* No. 11—13; *Zorile,* No. 8; *Gîndul Neamului,* No. 1—2; *Democrația,* No. 5; *Furtuna,* No. 6—7; *Viața creștină,* No. 1; *Tribuna ceferistă,* No. 9—10; *Adevărul literar și artistic,* No. 128—134; *Buletinul Cărții,* No. 6—9; *Revista Moldovei,* No. 1; *Șezătoarea,* No. 3—6; *Năzuința,* No. 1—2; *Natura,* No. 6; *Ideia Europeană,* No. 118—121; *Glasul nostru* No. 1—4; *Tudor Pamfile,* No. 5—6; *Școala Basarabiei,* No. 3; *Licăriri,* No. 6—7; *Muguri,* No. 8—9; *Pandectele Romîne,* Caetul III, 1923; *Gînduri bune,* No. 3; *Comoara satelor,* No. 5—6; *Fauna,* No. 3—4; *Adevărul bisericesc,* No. 2; *Biserica ortodoxă romînă,* No. 6; *Dreptatea socială,* No. 9; *Revista vremii,* No. 9—10; *Choses de théâtre,* No. 18; *Foaia Plugarilor,* No. 5; *Arhiva,* No. 2; *Vocea Romînei,* No. 17—18; *Arhiva C. F. R.,* No. 21—23; *Transilvania,* No. 4—5; *Albina,* No. 13—14; *Craiu Nou,* No. 3—4; *Prolom,* No. 8; *Învățătorul,* No. 8—12; *Roma,* No. 3—6; *Prietenul nostru,* No. 3—4; *Gazeta copiilor,* No. 3; *Opinii școlare* No. 2 3; *Drum nou* No. 2; *Izvorul* 7—8; *Noua revistă bisericească* No. 3 5; *Gîndirea* No. 3—4; *Buletinul Muncii* No. 9—12 și 1—2; *Arhivele Olteniei* No. 7; *Revista infanteriei* No. 259—261; *Grafica Romînă* No. 3—4—5; *Lumea literară și artistică* No. 1—5; *Cugetul romînesc* No. 4—5; *Slove* No. 12; *Revista de filozofie* No. 1; *Romînia Militară* No. 3—4; *Viitorul Neamului* 4—5; *Idealul,* No. 6; *Revista științelor veterinare,* No. 1—2; *Revista Societății Tinerimea Romînă,* No. 8.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LIV

(Anul XV, Numerele 4, 5 şi 6)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III. Cronici

IV. Recenzii

V. Revista Revistelor

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Alecsandri, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească", precum și revista „Viața Romînească" sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din București

Pentru tot ce privește Revista „Viața Romînească", ca: abonamente, anunciuri, și pentru toate editurile societății Viața Romînească din Iași, cetitorii din Capitală se pot adresa și sucursalelor din București:

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

Din editura „Viața Romînească":

OTILIA CAZIMIR
LUMINI ȘI UMBRE
PREȚUL 12 LEI

LUCIA MANTU
MINIATURI
PREȚUL 18 LEI

G. IBRĂILEANU
SPIRITUL CRITIC IN CULTURA ROMÎNEASCĂ
PREȚUL 26 LEI

AL. A. PHILIPPIDE
AUR STERP
Versuri
Prețul 12 Lei

PREȚUL 20 LEI

IONEL TEODOREANU
Ulița Copilăriei
Ed. „Cultura Națională" Prețul 30 Lei

OCTAV BOTEZ
Pe marginea cărților
Scriitori romîni și străini
Prețul 22 lei

ȘALOM ALECHEM
Cartoforii
Trad. de C. Săteanu
Prețul 26 Lei

C. Hogaș
IN MUNȚII NEAMȚULUI
Prețul 15 Lei

DEMOSTENE BOTEZ
Povestea Omului
PREȚUL 28 LEI

C. HOGAȘ
Amintiri dintr'o Călătorie
PREȚUL 15 LEI

JEAN BART
(EUGENIU P. BOTEZ)
Prințesa Bibița
Prețul 15 Lei